

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 00319

MAYN LEKSIKON

Melech Ravitch

Permanent preservation of this book was made possible by

Grace Mayzel Robinson

in memory of

Fannie & Joseph H. Mayzel

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

---

מִיּוֹן לַעֲקִסִּיקָאָן

MY LEXICON

by MELECH RAVITCH

PEN PORTRAITS OF
YIDDISH AND HEBREW
WRITERS IN ISRAEL

MONTREAL, 1958

הויפט־פארקויף: „ציקאָ“ — ביכער־צענטראַלע
"CYCO", 25 E. 78th ST., NEW YORK 21, N.Y.

אין שייכות מיט דעם בוך קען מען זיך ווענדן:
JEWISH BOOK CENTER, 4629 PARK AVE.
MONTREAL

געזעצט און געדרוקט
נאַרטערן פרינטינג און ליטאָגראַפֿינג קאָ.
4844 ס.ט. לאַרענס בלווד. — מאָנטרעאַל

מלך ראזויטש

מייז לעקסיקאז

יידישע און העברעישע

דיכטערס, דערציילערס

און פויליזיסטן

אין מדינת ישראל.

אויך קינסטלערס

און כלל-טוערס.

מיט עטלעכע שייכותדיקע עטייען
און א וואָרט פון מחבר

ארויסגעגעבן פון א קאָמיטעט אין מאָנטרעאל, קאנאדע

1

9

5

8

א דאנק

די פריינט לייב און מאשע ראַסקעס, וואָס צוליב זייער איניציאטיווע און מי דערשיינט שוין דאָס דריטע בוך „מיין לעקסיקאָן“—און עס זענען אויך אין יאָר 1954 דערשינען „די לידער פון מיינע לידער“.

א דאנק דעם קאנאדישן יידישן קאָנ־גרעס פאר זיין טובסידיע און אויך דעם „אנאַנימוס“ פאר זיין טובסטאנציעלן בייטראַג. א דאנק אלע פריינט פאר זייערע בייטראַגן און דער סעקרעטאָרין פון קאָמיטעט גיטל גערשאַנאַוויטש פאר איר מיטהילף.

מערץ, 1958.

דער מחבר.

זוכצעטר

	זייט		זייט
יצחק דב ברקוביץ	114	אמר המחבר	9
(י. ד. בערקאָוויטש)		שלום אַש	17
אשר ברש	116	רחל אויערבאָך	44
נחום גוטמן (גיטמאַן)	119	צבי אייזנמאַן	46
לאה גולדברג (גאַלדבערג)	121	לייזער אייכענראַנד	48
יחיאל גראַנאַטשטיין	124	אלישבע	51
משה גראַס-צימערמאַן	126	מרדכי אַלעי	55
משה גראַסמאַן	131	נתן אלתרמן	57
יצחק גרינבוים	133	ישראל אפרת	60
נתן גורן-גרינבלאַט	135	יששכר אַרטוסקי	62
אורי צבי גרינבערג	137	יוסף אריכא	64
די ברידער דוידזון	147	חיים אתר	66
(דאָוידזאָן)		טוביה באַזשיקאָווסקי	69
דר. מאַרק דוואָרזשעצקי	151	חיים נחמן ביאַליק	71
„דזשיגאַן און שומאַכער“	153	פנחס ביזבערג	83
שמעון דזשיגאַן		י. ה. בילעצקי	85
דיאַדאַ מישאַ	155	פסח בינעצקי	87
יחיאל האפער	157	יאָסל בירשטיין	89
דר. יעקב הורביץ	159	עמנואל בן גריון	91
(האַראָוויץ)		ר' בנימין	94
חיים הזו	161	משה בסוק (באַסאַק)	97
בינעם העלער	165	יאָסל בערגנער	99
יוסף העפטמאַן	168	ש. בערלינסקי	103
בנימין הרושאַווסקי	170	משה בערנשטיין	105
יהודה לייב וואהלמאַן	173	פניה ברגשטיין	107
צ. ז. ווינברג	175	(פאַניאַ בערגשטיין)	
משה זאַנשיין	177	אברהם ברוידס	110
שמואל זאראַמב	179	יהושע בר יוסף	112

זײַט	זײַט
256 אהרן מגד	182 מענדל זינגער
259 מאיר מוהר	184 דוד זכאי
262 אליהו מיטוס (מייטוס)	186 זרובבל
264 י. ד. מיטלפונקט	188 מאיר חרטינער (כאַרטינער)
266 גיטל מייזל	192 דר. אריה טאַרטאַקאָווער
268 שמשון מעלצער	194 יוחנן טברסקי
270 אריה מערזער	196 א. וואַלף יאַסני
273 דר. מרדכי נארקיס	198 מרדכי יאפע
276 אריה נבון	200 א. ל. יאַקובאַוויטש
278 יחזקאל משה ניימאַן	202 משה יונגמאַן
280 דב סדן	204 אברהם שמואל יוריס
283 אברהם סוצקעווער	206 דוד כהן
293 משה סטאווסקי (סתוי)	208 יעקב כהן
295 שמואל יוסף עגנון	210 דר. שמואל זיינוול כהנא
304 ריקודה פאַטאַש	212 עלזא לאסקער שילער
307 יצחק פאַנער	216 זו. לאצקי בערטאַלדי
309 יוסף פאַפיערניקאָוו	219 בערל לאַקער
313 דוד פינסקי	219 מלכה לאַקער
320 אליעזר פינעס	221 דניאל לייבל
322 אנדה פינקרפלד-עמיר	223 אברהם ליס
324 אלכסנדר פן	225 משה ליפשיץ
327 יצחק פערלאָוו	(מוישע ליוושיץ)
329 דר. אהרן פּרץ	228 דר. יום טוב לוינסקי
331 יוסף פאלק	(לעווינסקי)
332 דוד פוגל (פאַגעל)	231 א. ס. ליריק
334 א. מ. פוקס	233 אברהם לעוו
339 רחל פייגענבערג	236 יהודה לייב מאגנס (מאַגנעס)
341 יעקב פּיכמאַן	242 דר. רפאל מאהלער
343 דוד פלינקער	244 מענדל מאָזעס
345 יעקב פרידמאַן	246 מאַלאַשאַ מאַלי
348 בענצל צאַלעוויטש	248 דב בער מאַלקין (מלכין)
350 מרדכי צאנין	250 מענדל מאַן
354 משה קאַגאַנאָוויטש	252 י. מאַניק לעדערמאַן
356 אליעזר קאליר	254 יואל מאַסטבוים

זײט	זײט
ג. ה. שיקמוני 421	ברכה קאָפּשטיין 358
ש. שלום 423	מעײַנקע קאָץ 360
אברהם שלונסקי 425	קא. צעטניק 362
משה שמיר 427	ד.ר. עזריאל קאַרלעבאַך 364
דוד שמעוני 429	אברהם קאַרפּינאַוויטש 366
אריה שמרי 431	רבקה קוויאַטקאַווסקי־פּנחסיק 368
שלמה שנהוד 433	דוד קלינגהאַפּער 371
ישעיהו שפיגל 436	לעאַ קעניג 373
יוסף שפּרינצאַק 438	ברוך קרוא 377
ש. ז. שרגאי 440	ד.ר. יוסף קרוק 379
בנימין תמוז 442	אברהם קריב 381
זלמן שניאור 444	חיים ראַבינאָן 383
פיר באַריכטן און אַ רשימה 449	מלך ראַוויטש 385
א. איין ליטעראַטור — צוויי לשונות 449	שמאי ראַזענבלום 389
ב. „נחלה שכוחה“ — די פאַרגעסענע נחלה און אַרום איר 454	לייב ראַכמאַן 391
ג. מחשבות וועגן אַ פּראַגראַם פאַר דער גרופּע „יונג ישראל“ 462	יהושע רבינוב 393
ד. א חנוכת הבית אין תל אביב 465	ד.ר. ישראל רובין 395
ה. אַן אלף בית רשימה פון שרייבערס 469	ראובן רובינשטיין 397
זוכצעטל צו דער „אלף בית רשימה“ 491	משה רון־דאַנציקערקראַן 399
	א. ריוועס 401
	אברהם רינצלער 403
	יוסף צבי רמון 405
	י. צ. שאַרגעל 407
	יצחק שדה 409
	גרשון שופמן 412
	ישראל שומאַכער 153
	זלמן שזר 416
	אליעזר שטיינמאַן 418

**אין דער „אלף-בית רשימה פון שרייבערס“
אויף די זייטן 469 ביז 490 פון דעם בוך
זענען דא נאטיצן וועגן די פאלגנדיקע:
(זע אויך ספעציעלן זוכצעטל אויף זייט 491)**

יהודה אבידע, י. אבישוב, י. ד. אבראמסקי, שלום אדלער-רודעל, עמנואל אולסבנגר, וואָלף הערש איוואן, דוד איידלמאן, י. איזנבערג, שמחה איזען, משה אינדעלמאן-ינון, דר. חיים אלבוים, אליעזר אלעי, ז. י. אנכי, דר. יוחנן באדער, נתן באלעל, רבקה באסמאן, אברהם באראבאן, לייבל ביון, דר. נחמן בלומענטאל, אברהם בליי-צפורי, דוד בן גוריון, יצחק בן צבי, ש. בן ציון, דר. הערצל בערגער, תנחום בערמאן, דר. לעאן בערנשטיין, יצחק בראט, גוטע גוטערמאן, משה גורין, ריקלע גלעזער, דר. נ. מ. געלבער, חיים געלער, חיהלע גראבער, שלמה גראדווענסקי, מאיר גראסמאן, יצחק גרודבערג, נח גריס, דר. יחיאל האלפערן, מאיר האלפערן, יוסף הייבלום, פאלק היילפערין, שמואל וואלקאוויטש, הערש וואסער, שלמה ווארזאגער, דר. מיכאל וויכערט, גבריאל וויסמאן, פערל וויסענבערג, ש. ווינגער, שפרה ווערבער, ד. זאקאליק, צדוק זאקאליק, גד זאקליקאווסקי, דוד ישעיהו זילבערבוש, צבי זילבערבערג, פרידע זרובבל, לייבל חן, ש. סאשא טאפ, אפרים טויבענהויז, זיגמונט טורקאוו, הרב שלום טרייסטמאן, ב. יאושאן, אליהו יאנעס, מארק יארבלום, לייב יפה, מ. א. כוכב, בן ציון כץ, יצחק לודען, דוד לוצקי, יהודה ליס, מרדכי לייב ליפשיץ, יצחק לעוו, דר. שמריהו לעווין, אברהם לעוויןסאָן, חוה לעווקאוויטש, קאדיע מאלאדאווסקי, יעקב מאנס-דאָרף, לייב מאָרגנטוי, הערש מענדל, ישראל מערעמינסקי-מרום, ב. מרדכי, מלך נוי, יוסף בן יואל ניימאן, נ. י. ניר, שמעון סאמעט, יהויכין סטוטשעווסקי, ז. סעגאלאוויטש, חיה עלבוים-דארעמבוס, דר. נתן עק, שמעון ערנסט, משה ערעם, ישעיהו עשני, לוי פאפיערניקאוו, יחיאל מאיר פאקענטרעגער, איטע פופקא, דר. אליהו פורת, דן פינעס, יעקב פעטערזייל, חיים ישראל פערל, יוסף פערלמאן, יוסף פערלשטיין, מרדכי פוקס, אלימלך פיינזילבער, דר. ז. פ. פיינקעלשטיין, רחל פישמאן, עובדיה פעלד, ד. א פרידמאן, פעסיע פריינקעל, בן ציון צאנגען, ברוך צוקערמאן, א. צינצינאטוס, אהרן צפנת, אבא קאוונער, מנחם קאפעליק, ב. קאראליניק, לייב קופערשמידט, יעקב קענער, דר. יוסף קערמיש, רחל קראמף, געצל קרעסל, אהרן ראובני, י. ח. ראוניצקי, מנחם מענדל ראזענבאום, שלום ראזענפעלד, נחמן ראפפ, פועה ראקאווסקא, אליעזר רובינשטיין, רבקה רוס, ישראל ריטאווי, אנשל רייס, יצחק רימון, אברהם רעגעלסאן, אייזיק רעמבא, ק. שבתאי, חיים שורער, יעקב שטאל, א. ש. שטיין, מ. ב. שטיין, רבקה שטיינבארג, יעקב שטיינבערג, יוסף שטשוואווינסקי, שלמה שידלאווסקי, יהושע שלייען, פישל שניאורסאן, אפרים שעדלעצקי, אפרים שרייער.

א מ ר ה מ ח ב ר :

אוי, די לאנגע הקדמות מיינע! אָבער וואָס זאָל איך טון? געוויינשאפט איז אַ צווייטע נאַטור.
אַ הקדמה צו אַן אייגן בוך איז אייגנטלעך אַזאַ מין לייט־אַרטיקל אין אַן אייגענער צייטונג... געוויינטלעך שרייבט אַ שרייבער אין נישט אייגענע צייטונגען. און ווי נישט איז מוז מען זיך אַביסל רעכענען, אַפילו אין דער פרייסטער צייטונג, אַפילו אין פרייהייטלעכסטן לאַנד. אָבער אין אַ הקדמה צו אַן אייגן בוך איז מען אַבסאָלוט פריי.
איז זייטשע מוחל בכלל און בפרט — פאַר דער הקדמה בכלל און פאַר איר לענג בפרט. און זייט גוטע און געדולדיקע און לייענט.

* * *

הלכה און אגדה — זינט טויזנטער יאָרן גייען זיי צוזאמען דעם וועג פון דער יידישער גייסטיקייט. אוודאי גייט די הלכה פאַרויס, אָבער צו צייטן שטעלט זי זיך אַפ, און דעמאָלט דעריאָגט זי די אגדה און העלפט איר אין גאַנג. ביידע צוזאמען זענען זיי דאָס גייסטיקע יידישע געזאַנג. הלכה איז דאָס וואָרט און אגדה איז דער ניגון. הלכה איז דער קאַפ, אגדה — דאָס האַרץ... אָבער וואָס דארף איך הקטן מן הקטנים דאָ זוכן ווערטער און טייטשן, אַז ביאַליק האָט עס שוין געניאַל געטייטשט אויף אייביק.
און אין שייכות מיט אַט די „מיינע לעקסיקאָנען“־ביכער:

שמואל ניגער ז"ל, דער גרויסער אַנאַליטיקער, דער גרויסער מפרש פון דער יידישער ליטעראַטור איז געוועזן דער בעל הלכה. ער האָט געזוכט די געזעצן און געזעצמעסיקייטן פון די ווערק מיט דער לאַגיק, דער קינסט־לערישער לאַגיק, ווייל ער האָט געהאַט אַ גרויסע קינסטלערישע אינטואַיציע. און אַני הקטן מן הקטנים באַמי זיך אין די דאָזיקע ביכער צוצוגעבן אַביסל אגדה צו ניגערס הלכה און צו די ווערק פון אַלע אַנדערע יידישע קריטיקערס, בעלי הלכה. און אויב עס איז מיר כאַטש אַ הונדערטסט־חלק פון דעם געלונגען, צו וואָס איך האָב געשטרעבט, האָב איך נישט אומזיסט געשטרעבט. הלכה איז שטרענגקייט, אגדה — מילדקייט. לייענטשע די בלעטער מיט אַ מילד געמיט.

* * *

נישט אינאָמאָל פרעג איך מיך אַליין: וואָס איז עס פאַר אַ כוח, וואָס צווינגט מיך שוין עטלעכע און צוואַנציק יאָר צו שרייבן די דאָזיקע פען־פראָפּילן פון יידישע שרייבער, וואָס איך האָב געקענט פּערזענלעך. פעלן מיר דען טעמעס צום שרייבן? אָדער ווערן גראַד די פאַרטערען אזוי שטאַרק געזוכט דורך די רעדאקציעס פון די צייטונגען, אָדער צייטשריפטן, פאַר

וועלכע איך שרייב? נישט דאָס ערשטע און נישט דאָס אַנדערע. עס איז אַ שיכרות, וואָס איך האָב זי געירשנט פֿון מיין ווונדערלעכער מאַמען — אַלע מאַמעס זענען ווונדערלעך! — אַ שיכרות צו אָבסערווירן מענטשן, צו וועלן זיי פארשטיין, צו געפינען די מענטשלעכע שוואַכקייטן ביי זיי און זיי באלד צו פארענטפערן, און צו פרייען זיך מיט די שיינקייטן אין זיי. און — אגב — ווערט פון יעדער האַנדלונג, וואָס מען חזרט אָפֿט איבער, אַ געוויינטשאַפֿט. און מיט דער צייט ווערט פֿון דער געוויינטשאַפֿט — אַ צווייטע נאַטור... און אויך אַ מיין האַזאַרד, אַ פֿאַרמעסט, צו באַשרייבן אויף דעם אופן די גאַנצע מיטצייטלערישע יידישע ליטעראַטורשאַפֿט.

* * *

אין יאָר 1945 איז דערשינען אַ בוך „מיין לעקסיקאָן — יידישע דיכטער, דערציילער, דראַמאַטורגן אין פּוילן צווישן די צוויי גרויסע וועלט־מלחמות“. אין יאָר 1947 איז דערשינען אַ באַנד „מיין לעקסיקאָן — יידישע פּובליציסטן, זשורנאַליסטן, אַקטיאָרן, מאַלער, פֿאַרטיפּירער, קולטורטוער אין פּוילן צווישן די צוויי גרויסע וועלט־מלחמות. דער טיטל פֿון דעם דאָזיקן באַנד איז געפלאַנט געוועזן „מיין לעקסיקאָן — יידישע וועלט־ליטעראַטור — שרייבער און קינסטלער אין איראָפּע, אמעריקע, אזיע, אפריקע און אויסטראַליע“. אָבער אַז עס זענען צונויפגענומען געוואָרן די שוין פֿאַראַגעגע פּענ־פּראָפּילן, וואָס דאָס איז דער זשאַנר פֿון שרייבן פֿון די דאָזיקע ביכער, האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז אַזאַ „יידישע וועלט־ליטעראַטור“ באַנד וואַלט געדאַרפֿט זיין אַ בוך פֿון כאַטש טויזנט זייטן. איז דעריבער דער פּלאַן רעדוצירט געוואָרן צו בלויז... אזיע, וואָס דאָס מיינט אין דעם פּאַל אונדזער האַרץ־טייער חלק פֿון דעם דאָזיקן קאַנטענענט: ארץ ישראל. און אַזוי איז געבליבן. דאָס בוך רופֿט זיך בכּן: מיין לעקסיקאָן — יידישע און העברעיִשע דיכטערס, דעציילערס, פּובליציסטן אין מדינת ישראל; אויך קינסטלערס און כּלל־טוערס. — יעדעס פֿון די ביכער איז אַזוי געבויט, אַז עס זאָל זיין אין גאַנצן זעלבשטענדיק און גאַנץ לפּי זיין טיטל. — און אַז גאָט וועט געבן געזונט און לעבן וועלן אפּשר אויך די אַנדערע „לעקסיקאָנען מיינע“ אַרויסגיין און זיך אינטעגרירן אין איין גאַנצקייט: די יידישע וועלט־ליטעראַטור. פּעלן וועט דאָרט נאָר דער סעקטאָר פֿון דער גרויזאַם פּאַרשניטענער יידישער ליטעראַטור אין ראַטן־פּאַרבאַנד, מחמת איך האָב יענע שרייבער פּערזענלעך נישט געקענט. סאָידן אַ פֿאַר אויסנאַמען, וואָס באַשטעטיקן דעם כּלל.

* * *

אין יאָר 1954, ווען דער מחבר פֿון דעם בוך, איז צום צווייטן מאָל געפֿאַרן קיין מדינת ישראל — דאָסמאָל מיט דער כּוונה לאַנג־לאַנג דאָרט

צו פאַרוויילן, האָט ער — אויף זיין דורכרייזע דורך ניו יאָרק — פאַרבאַכט אין דער מסיבה פון דער פאַרוואַלטונג פון יידישן פ. ע. נ. קלוב, וואָס איז פאַרגעקומען אין דער היים פון דעם דיכטער אליעזר גרינבערג און זיין פרוי איוואַ. געוועזן דאָרט צו. אַנד. יעקב גלאַטשטיין, און — ווי געוויינטלעך — האָט מען גערעדט מכוח פּראָבלעמען פון יידיש אין מדינת ישראל. האָט געזאָגט דער מחבר פון דעם בוך: — מדינת ישראל האָט איין פּראָבלעם, וואָס איז איבער אַלע פּראָבלעמען: שלום! אַז דער דאָזיקער פּראָבלעם וועט איה"ש געלייזט ווערן — דעמאָלט, אַ דעמאָלט וועלן מיר זיך אַ נעם טון צום פּראָבלעם יידיש אין מדינת ישראל... האָט געזאָגט יעקב גלאַטשטיין: — מיין זאָרג וועגן שלום אין מדינת ישראל איז מיסחמא נישט קלענער ווי די זאָרג פון מיין חבר אין דעם זינען. אָבער מיר לעבן אין אַ ספעציאַליזירטער וועלט. פאַר דער זיכערקייט און שלום זאָרגן זיך אין ישראל די פּאָליטיקער און די גענעראַלן, און מיר יידישע שרייבער דאַרפן זיך זאָרגן פאַר אונדזער ענין, וואָס איז אויך אַ גאַנץ וויכטיקער אין שייכות מיט קיום האומה.

גלאַטשטיינס לאַגישע רייד האָבן אויף מיר געמאַכט אַ גרויסן רושם. און דאָך און פאַרט: נישט עס איז געוועזן און נישט עס איז אין מיניע כוחות צו פירן קאַמפּאַניעס פאַר יידיש אין מדינת ישראל. און עס איז גאַרנישט נויטיק אויך. פאַרהאַנען דאָרט אַ פאַר אַנאַכראַניסטישע קנאים מצד זה ומצד זה. זיי זענען דעפיניטיוו יוצאי מן הכלל. נויטיק איז חברישע, ברידערלעכע דערנענטערונג, דערקענונג, אנערקענונג; און אין דעם זינען איז געטון געוואָן לויט די כוחות. דאָס און נישט מער, און נישט ווייניקער, און נישט עפּיס אַנדערש, קומט, האָפּן מיר, צום אויסדרוק אויף די בלעטער פון דעם בוך.

* * *

עס גלוסט זיך צו דערציילן אַן אנעקדאָט און אינעם אנעקדאָט איז ממילא איינגעוויקלט אַביסל התנצלות. און די מעשה איז אַזאַ געוועזן: אונדזער טייערער אברהם רייזען זצ"ל האָט ליב געהאט מיט אַן אהבת חינוּם (ווי שלום אַש ז"ל האָט וועגן אים געשריבן אין דער „גאַלדענער קייט“) אַלע יידישע שרייבער. און זיין כוח פון התלהבות איז געוועזן אין לשער. זעט ער מיך אַמאָל אין ניו יאָרק און ער דאַנקט מיר פאַר מיניע ביכער „מיין לעקסיקאָן“, און ער זאָגט מיר, אַז יעדער פאַרטרעט דאָרט איז ממש מיט גאַלד צו וועגן — אלא וואָס דען — דאָס וואָס איך האָב דאָרט געשריבן וועגן זיין שוועסטער, דער דיכטערין שרה רייזען, און דאָס וועגן זיין ברודער זלמן רייזען, דעם לעקסיקאָגראַף — דאָס איז אבסאָלוט נישט טרעפלעך און עס טויג נישט... און — אגב — האָט ער שוין צוגעגעבן, אַז דאָס וואָס איך האָב אַמאָל געהאט געשריבן אין אַזאַ פאַרטרעט וועגן אים אַליין

(ער איז נישט אריין אין די ביכער מחמת ריזען האָט אין פּוילן נישט געווינט צווישן די וועלט־מלחמות). איז אויך עפּיס גאָר נישט טרעפלעך... איך האָב אַביסל געפּריווט פּאַרענטפּערן און מער מיט דרך ארץ געשוויגן און שטילער־ הייט געטראַכט, אַז פּרץ איז שטאַרק גערעכט געוועזן, ווען ער האָט אין זיינע זכּרונות אַמאָל דרך אגב געזאָגט, אַז קיינעם געפּעלט נישט זיין אייגן בילד... זאָל די מאַראַל פּון דעם אַנעקדאָט חלילה נישט אויסגעטייטשט ווערן אין דער ריכטונג פּון אַליין־לויב, אָבער אַ זיפּץ אויף דער דאָליע פּון איינעם, וואָס האָט זיך אונטערגענומען צו שרייבן פּען־פּראָפּילן פּון הונדערטער פּערזענלעך באַקאנטע יידישע שרייבער — איז עס יאָ. נישט חלילה קיין טרויעריקער זיפּץ. סתם אַ זיפּץ. אַ זיפּץ מיט חברישער ליבשאַפט צו קאַלעגן מיט זייערע גרויסע מעלות און אויך אַביסל חסרונות.

* * *

און נאָך אַן אַנעקדאָט: איינמאָל האָט מיינער אַ חבר, אַ לערער, אַ באַהאוונטער אין ליטעראַטור, שטאַרק קריטיקירט אין אַ שמועס מיט מיר דעם דרך פּון „מיין לעקסיקאָן“ צו שרייבן וועגן די מענטשן און נישט וועגן זייערע ווערק. איך האָב מיט דרך ארץ אויסגעהערט און צוגעגעבן, אַז איך בין אודאי נישט מחויב צו זיין גערעכט, איך מעג בלאַנדזשען, און אפּשר איז ער טאַקע גערעכט... און מיר זענען אַריבער אויף אַן אַנדער טעמע, אָבער אַ האַלבע שעה שפּעטער האָב איך מיין חבר פּלוצלונג געזאָגט: — האָט איר שוין געהערט וועגן דער נייער ליטעראַרישער סענאַציע? מען האָט דאָך דאָ נישט לאַנג געפּונען אין אַ גניזה בריוו פּון רבי יהודה הלוי צו אַן אַראַבישער פּרינצעסין... אויך האָט מען געפּונען אין אַ גבית עדות אַ גאַנץ גענויע באַשרייבונג וויאַזוי דער רמב"ם האָט אויסגעזען... מיין חבר האָט זיך אַזש אַ כאַפּ געטון: — אַזוי? דאָס וועט דאָך אונדזער גאַנצע ליטעראַטור־פּאַרשונג אַוועקפירן אויף נייע סטעזשקעס. אַזאַ זאַך! און וווּ האָט מען דאָס אַלץ געפּונען? — אין ראַוויטשעס „מיין לעקסיקאָן“ פּון צוועלפטן יאָרהונדערט... האָב איך געענטפּערט לאַכנדיק.

* * *

דער וואַרט־קוואַנטום פּון יעדן פּון די פּראָפּילן אין די פּריערדיגע בענד איז געוועזן אַן ערך גלייך — אַן ערך טויזנט ווערטער, אַדער דריי זייטן. עס איז געוועזן כּמעט אַ פּרינציפּ. באַגרינדונג: עס זענען פּראָפּילן פּון פּנימער און יעדעס פּנים איז מער ווייניקער גלייך גרויס... אָבער יעדער פּרינציפּ ווערט מיט דעם גאַנג פּון די יאָרן מיד, פּשוט מיד פּון זיך אַליין, זענען בכן אין דעם באַנד שוין נישט אלע פּראָפּילן כּמעט גלייך אין דער צאָל ווערטער. חוץ דעם זענען צו אייניקע פּון די פּראָפּילן צוגעגעבן געוואָרן

שייכותדיקע עסייען, אמאָל זכרונות, אמאָל דערגענצדיקע הוספות. און פאָרט איז געבליבן דער פרינציפ: צוויי־דריי זייטן — אַן ערך טויזנט ווערטער.

* * *

ווי א פרומער ייד גייט צו צו א ביישטידל מיט א מזוזה — אזוי גיי איך צו צו אַן אַלמער מיט ביכער און לייג אַרויף מיינע הענט אויף אַ גאַנג ביכער פון יצחק לייבוש פּרץ און איך שווער, אַז קיין איינער פון די כאַראַקטערשטריכן פון די חשובע שרייבער, וואָס זענען דאָ אין דעם דאָזיקן האַלבן טויזנט זייטן, איז געגעבן געוואָרן מיט אַ כוונה וועמען פון זיי וויי צו טון, אָדער פּוגע בכבוד זיין. און טאַמער וועט זיך ווער פילן געטראָפּן — בעט איך שוין איצט סליחה ומחילה, ביי יעדן אַזאַ כאַראַקטערשטריך, וואָס קען צוויידייטיק געטייטשט זוערן, האָב איך אַלעמאָל זיך אַליין גע־ פּרעגט: — ווען מען שרייבט דאָס נעמלעכע אויף דיר, וואָלסטו זיך געפילט געטראָפּן? — און נאָר דעמאָלט, ווען איך האָב זיך אַליין געענטפערט: — בשום אופן נישט! — האָב איך יענעם שטריך געלאָזן.

מען מוז אָבער פאָרט אין זינען האָבן, אַז אויך די זון האָט פּלעקן און די לבנה האָט שאַטנס. אַן שאַטנס איז אַ מענטשלעך פנים אַ פּלאַכער ליידיקער טעלער, אַן אומבאַשריבן בלאַט פּאַפּיר.

אַן אַנעקדאָט: אין די פּריערדיקע צוויי בענד „מיין לעקסיקאָן“ איז דאָ אַ פּראָפּיל פון חבר ... איקס. געשריבן מיט אויפריכטיקער ליבע און דורכאויס פּאַזיטיוו. אָבער אַז איך האָב דעם חבר ... איקס אַמאָל געטראָפּן — איז ער געוועזן בייז. בין איך פאַרווּנדערט און דערשטוינט. בעט איך אויפּקלערן. מישט יענער אויף דעם פּראָפּיל און ווייזט מיר די שטעלע, וואָס האָט אים געטראָפּן אַזוי שטאַרק: „ער איז נישט קיין הויכער“. אָבער איך האָב פאָרט דעם פּרט נישט געקענט דורכלאָזן. ווילט איר וויסן, וואָס איך האָב יענעם חבר געענטפערט? געשוויגן האָב איך. אין צען מינוט אַרום האָבן מיר זיך ביידע צעלאַכט — און אַפּילו צעקושט. אַזוי זענען מיר אַלע. עס איז מענטשלעך. און וואָס מענטשלעך איז, קען נישט פּרעמד זיין.

* * *

מערערע מאָל האָבן מיר אונטערגעשטראַכן אין די הקדמות צו די פּריערדיקע ביכער „מיין לעקסיקאָן“, אַז זיי פּרעטענדירן נישט אויף אויסשעפּיקייט אין שייכות מיט אַרייננעמען אַלעמען. אויב דער, אָדער יענער, און אַפּטמאָל פון די באַדייטיקסטע אַפּילו, איז דורכגעלאָזן געוואָרן, איז עס לרוב געוועזן צוליב דער פשוטער סיבה, וואָס איך האָב דעם באַטרעפּנדיקן צו ווייניק פּערזענלעך געקענט. אַזוי זענען אויך אין די ביכער פון פּוילן, און אין וואַרשע האָב איך געווינט גאַנצע 14 יאָר, אַסך

שרייבער דורכגעלאָזן געוואָרן צוליב דער זעלבער סיבה: ווייניק געקענט. למשל דער באַרימטער שרייבער דוד קאסעל ז"ל. אַפּטמאַל האָט דאָס „דורכלאָזן“ געהאַט אַ שייכות צו פשוטער מידיקייט. די פּראָפּילן זענען דאָך נישט געשריבן געוואָרן לויט אַ סדר. דער פּלאַן און סדר איז שפּעטער צוגעגעבן געוואָרן און דערצו בלויז אַן אַלפּאַבעטישער. אין איין שיינעם טאַג, און דאָס בוך האָט שוין געהאַט איבער 150 איינסן, האָב איך געמוזט זאָגן: עד כאן — און זיך נעמען גרייטן דאָס דרוקן.

אַבער, כדי דאָס בוך זאָל דאָך זיין מער קאָמפּלעט, איז צוגעגעבן געוואָרן ביים סוף אַן „אלף בית רשימה“ פון יידישע שרייבערס אין מדינת ישראל, מיט אביסל אינפּאַרמאַציע ביי יעדן נאָמען, וואָס דערשיינט נישט צווישן די פּראָפּילן.

וואָס שייך די עברית־שרייבער פּרעטענדירט נישט דאָס בוך אַפּילו אויף אַ שאַטן פון אַ שאַטן פון אויסשעפּיקייט.

* * *

אַן ערך צוויי צענדלינג פּראָפּילן אין דעם בוך זענען אין דער אמתן נאָר דערגעצונגען צו פּראָפּילן פון די באַטרעפּנדיקע, וואָס זענען דערשינען אין די צוויי בענד „מיין לעקסיקאָן“ פון פּוילן. מיר זענען אַרויסגעגאַנגען פון דער הנחה, אַז יאָרן אין ארץ ישראל התמענען זיך שטאַרק אָפּ אין אַ יידישן מענטש, אַפּטמאַל פאַרוואַנדלען זיי אים ממש. אַן אַנדערער איז דער מאַסטבּוים ז"ל פון תל אביב פון דעם מאַסטבּוים פון וואַרשע, סטאַוסקי פון תל אביב און פון וואַרשע, און אַזוי זרובבל, און אַזוי ווייטער און ווייטער.

* * *

נישט אַן אַ בפּירושער כּוונה האָבן מיר אין דעם בוך אויסגעמישט פּראָפּילן פון יידישע און העברעיִשע שרייבער. ווו און ווען נאָר מעגלעך, און ביי יעדער געלעגנהייט דאַרף דעמאָנסטרירט ווערן דער אמת פון דעם קלינגוואַרט, „איין ליטעראַטור — לשונות צוויי“, וואָס דער גרויסער קריטיקער־קינסטלער בעל מחשבות האָט געשאַפּן מיט אַ האַלב יאָרהונדערט צוריק און דער גרויסער קריטיקער־אַנאַליטיקער שמואל ניגער האָט אין אַן אומצאָל עסייען אין פּאַרלויף פון אַ האַלב יאָרהונדערט ליטעראַריש־היסטאָריש אויסגעבויט, ווי אַ גייסטיקן טורעם אויף אַלע אייביקייטן.

אַן אויפּמערקזאַמער לייענער, וואָס וועט האָבן די געדולד דאָס דאָזיקע גאַנצע בוך צו לייענען „מדאָסקי־לדאָסקי“, וועט זיך אַנשטויסן אויף געוויסע זאַצן, מאַטיוון, וואָס חזרן זיך איבער ממש ווי אַ צוזונג. ביי די

העברעישע שרייבער — וועגן זייער צוגאַנג און קענטשאַפט און באַציאונג צו דער יידישער ליטעראַטור און אירע שעפער. ביי די יידישע שרייבער — דער שטענדיקער חידוש איבער די מאַדנע גילגולים זייערע איבער שטחים און צייטן, מיר מיינען נישט, אַז מיר דאַרפן דאָס ערשט דערקלערן. די סיבות זענען גענוג קלאַר פון זיך אַליין. מיר ווילן נאָר אויפּמערקזאַם מאַכן, אז אי עס האָט זיך שוין אזוי אליין געמאַכט, און אי עס איז געשען מיט אַ בפירושער כוונה, נישט צופעליק איז אַזויפיל מאַל אויך דערמאַנט געוואָרן „טלאַמאַצקיע 13“. אין אַ געוויסן זינען איז דאָך דער קיבוץ פון יידיש־שרייבער אין מדינת ישראל, בפירוש אַ קיבוץ פון שרידים און פליטים פון טלאַמאַצקיע 13. * * *

חוץ די איבער הונדערט און פופציק פראָפילן דערשיינען אין דעם בוך אויך עטלעכע עסייען, וואָס האָבן א דירעקטן שייכות. איינער פון די דאָזיקע איז א גענויער באריכט פון אן אָונט, אונטערן נאָמען „אין ליטע-ראַטור — לשונות צוויי“. דער געדולדיקער לייענער וועט גריילעך באלד פארשטיין, אז דער באריכט האָט א שטארקן שייכות צו דעם בוך. ווייטער זענען צוגעגעבן געוואָרן: דער טעקסט פון א וויכוח מיט אהרן מגד — וועגן דעם באדייט פון דער יידישער ליטעראַטור אין די רעמען פון דער ליטעראַטור ביי יידן. — אַ חברישער פראָיעקט פון א וויכוח וועגן א פראַגראַם פאר דער גרופע „יונג ישראל“. און ווידער א באריכט — דאָסמאָל פון דעם חנוכת הבית פון דעם אייגענעם לאַקאַל פון פאריין פון יידישע שרייבער אין מדינת ישראל.

* * *

אַביסל סטאַטיסטיק, פאַרהאַנען אַפילו אַ כמעט אַקסיאָם, אַז סטאַטיסטיק לערנט גאַרנישט. אָבער אַביסל לערנט זי פאַרט. אין דעם דאָזיקן בוך זענען פאַרהאַנען פען־פראָפילן פון 156 יחידים. פון זיי זענען בלויז 14 נישט קיין שרייבער — זענען מאַלער, אַרטיסטן, כלל־טוער. עס איז „מיין לעקסיקאָן“, האָט מען זיי מצרף געוועזן. פון די איבעריקע 142 יחידים זענען 39 עקסקלוזיוו־העברעישע שרייבער, 39 זענען אי העברעישע און אי יידישע שרייבער, און 64 זענען עקסקלוזיוו־יידישע שרייבער. די גרויסע צאָל עקסקלוזיווע יידיש־שרייבער אין דעם בוך איז צו דערקלערן מיט דעם פאַקט, וואָס אויף דעם געביט איז געשטרעבט געוואָרן צו א געוויסער מאָס אויסשעפיקייט. יאָ, סטאַטיסטיק לערנט טאַקע גאַרנישט, אָבער אַביסל לערנט זי יאָ. און אויב מען וואַלט ערשט צונויפגעשטעלט אַ דעטאַלירטע סטאַטיסטיק פון דער צוגעגעבענער אַלף־בית רשימה פון אַלע די, אַדער

כמעט אלע די, וואָס האָבן געשריבן, אָדער שרייבן יידיש אין מדינת ישראל — וואָלט דאָס אויך אַביסל, און אַפילו נאָך מער געלערנט. און גענוג מיט סטאַטיסטיק.

* * *

די פּראָפּילן אין בוך זענען אויסגעשטעלט לויט אַ שטרענגן אַלף־בית. און פּאַרט האָבן זיך אַרײַנגעכאַפּט אַ פּאַר גרייזן אין צונויפשטעל. עס איז בעיקר צוליב דעם פּלאַנטער פון יידישן און העברעישן אויסלייג פון די נעמען און אויך צוליב דעם העבראַזירן פון נעמען, וואָס איז לעצטנס דורכגעפירט געוואָרן אין מדינת ישראל.

מיט אַ כּוונה איז פּאַרבויגן געוואָרן דער שטרענגער אַלף בית ביי צוויי גרויסע נעמען: שלום אַש ז"ל און — אים צו לאַנגע יאָרן — זלמן שניאור. מיט דעם ערשטן הויבט זיך אַן דאָס בוך, און מיט דעם צווייטן ענדיקט זיך עס. שטייען בכּן אלע די פּראָפּילן צווישן צוויי מעכטיקע זיילן.

* * *

איך בעט איבער אלע אַרטאָגראַפּיע־קנאים פּאַר די אומפּינקטלעכקייטן און נישט־אויסגעהאלטנקייטן אין אויסלייג. מיר האָבן גריילעך געוואָלט אַפהיטן דעם ייוואָ־אויסלייג, אָבער די דרוקעריי, וווּ דאָס בוך איז געדרוקט געוואָרן, איז נישט פּאַרגרייט מיט די געהעריקע שריפט־צייכנס.

באַזונדערס פּאַרדריסן אונדז די פּשוטע דרוקגרייזן, וואָס האָבן זיך אַרײַנגעכאַפּט אין די צום וויפּלטן מאָל קאַריגירטע שורות. די וואָס האָבן צו טון מיט דעם — ווייסן פון דער צרה. גאַר באַזונדערס פּאַרדריסן אונדז די פּאַר גרייזן אין די עברית־ציטאַטן אין אַ בוך, וואָס האָט צו טון מיט אַרץ ישראל. מיר בעטן איינזעעניש.

* * *

מיט ליבשאַפט אַ דאַנק מיין לעבנס־באַגלייטערין רחל אייזענבערג פּאַר דער כּסדרדיקער מיטהילף ביים זאַמלען מאַטעריאַלן, פּלאַנירן, צונויפשטעלן, שרייבן, קאַריגירן אַט דאָס בוך. כּמעט ביי אלע באַגעגענישן, אין דעם ווערק באַשריבענע, איז אויך זי בייגעווען.

מ. ר.

מאַנטרעאַל, מערץ 1958

ש ל ו ם א ש

אביסל אַנדערש פון אַלגעמיינעם נוסח פון די דאָזיקע פענן-פראָפילן, טיילווייז אויך אויסער דעם שטרענגן אלף-בית-סדר, הויבן מיר אָן דאָס בוך מיט די „שבחי שלום אַשׁ“. דאָס ערשטע מאָל, און ווי איינער פון די ערשטע יידיש-שרייבער, איז שלום אַשׁ שוין אין יאָר 1907 געוועזן אין ארץ ישראל. און זינט דעמאָלט — זיכער ווידער אַ טוצן מאָל. צוויי יאָר פאַר זיין פטירה האָט ער זיך געבויט אַ הויז אין בת ים — צו דרום פון דער שטאָט יפו. דאָ האָט ער מכוון געוועזן צו פאַרענדיקן אין איבערלעכער שלווה די געשענקטע יאָרן זיינע — נאָך דערגרייכן די פינף און זיבעציק, וואָס זענען אַלע אין שטורעם אַוועק. די ביינער זיינע וועלן פריער, אָדער שפעטער געבראַכט ווערן קיין ארץ ישראל, כאָטש עס איז שלום אַשׁן נישט באַשערט געוועזן אויסצועטעמען זיין לעצטן אַטעם אין זיין הויז, אין זיין געליבט לאַנד. און נייערט נפטר איז ער געוואָרן — צו זיינע זיבן און זיבעציק און אַ האָלב יאָר — אין לאַנדאָן, אין הויז פון זיין טאָכטער רות שעיפער, אין אַנוועזנהייט פון זיין פרוי מאַטילדע — ביום דלת, י'א בתמוז, ה'תשי"ז — מיטוואָך, דעם 10טן יולי 1957.

אונדזער געפיל זאָגט אונדז, אַז מיר טוען רעכט שלום אַשׁן זײַל, אָנהויבנדיק דאָס דאָזיקע בוך וועגן שרייבער און קינסטלער אין מדינת ישראל מיט זכרונות וועגן אים. מער ווי אין אַלע לענדער פון דער וועלט, האָט ער אין די לעצטע יאָרן פון זיין לעבן געפונען היים און משפחה — צווישן פיל צענדליקער חברים שרייבער און הונדערטער טויזנטער יידיש-און עברית-לייענער — אין מדינת ישראל.

זע אויך „מיין לעקסיקאָן“, באַנד 1, זייטן 27—34.

שבחי שלום אש

ער איז נישט מיין רבי געוועזן, שלום אש ז"ל — נאָר אַז איך שרייב איצט דאָס ערשטע מאָל די צוויי אותיות „זל“ נעבן זיין נאָמען, רינען שווייגנדיקע טרערן פון מיינע אויגן.

ער איז נישט מיין פריינט געוועזן, נישט מיין קרוב, און דאָך איז ער מיר פערזענלעך אָפגעשטאַרבן, און דערפאַר רינען און רינען טרערן פון מיינע אויגן, ער איז זיבן און זיבעציק אַלט געוועזן — און אַפילו היינטיקע צייטן, מיט די פאַרלענגערטע יאָרן, מוז מען זיך אין אַזאַ עלטער ריכטן. אָבער עס איז בעסער געוועזן דאָס זיכערע געפיל, אַז ער — שלום אש — איז דאָ. ער איז נישטאַ שוין, נישטאַ שוין.

ער איז קיינעמס רבי נישט געוועזן, ער האָט קיינמאָל נישט געשפילט קיין רבין, ער איז געוועזן בלויז ער, שלום אש.
ער איז נישט געוועזן מיין נביא — ער איז נישט געוועזן „מיין גאָט“...
ער איז בלויז געוועזן מיין גרויסער חבר, מיין גרויסער שרייבער.

איך האָב רואיק געקוקט אויף זיינע חסרונות, זיינע מענטשלעכע און זיינע ליטעראַרישע, ווייל זינט איך האָב שלום געמאַכט מיט אים, האָב איך קיינמאָל קיין פערזענלעכע טענות צו אים נישט געהאַט.

אַז איך בין יינגער געוועזן האָב איך יאָ געהאַט מוראדיקע טענות צו שלום אשן, איך האָב אַפילו, איבער גאַנץ פוילן — אין די צוואנציקער יאָרן, אָרגאַניזירט אין די צענדליקער — קאָלעקטיווע און יחידישע פאַרלעזונגען אויף דער טעמע: צי איז טאַקע שלום אש דער גרעסטער יידישער שרייבער? — און — ווי דער שטייגער אין אַזעלכע פאַלן — מיט אַ לכתחילה נעגאַטיוון ענטפער... און אַזוי איז מיר פלוצלונג אַמאָל אָפגעגאַנגען די קעגנערשאַפט, ווי דער פראָסט לאָזט אַפ, ווען דער פריילינג, פול מיט ליבע, קומט. און פלוצלונג האָב איך גענומען מעסטן אשן נאָר מיט זיין מאָס און אים אָנגעהויבן פאַרשטיין, און פאַרשטיין איז שוין אַ גרויסע מאָס פון ליבע.

און אַז איך רוף די דאָזיקע נאַטיצן „שבחי“ איז עס צוליב נוסח, צוליב סטיל, צוליב טראַדיציע, צוליב אינטעגראַציע מיט דעם שטעטל של מעלה... און אַזוי זאָלט איר עס לייענען, גוטע לייענערינס און לייענערס, מיט האַרץ.

אין יאָר 1904

פון ערגעץ וואו האָט זיך אין אונדזער היים אין רעדים, אין גאַליציע, באַוויזן אַ ביכל מיטן נאָמען „אַ שטעטל“. דער טאַטע האָט עס געלייענט

און עפעס קיין נחת דערפון נישט געהאט. צו ווייניק מעשה, עפעס דערציילט זיך דא גארנישט. די מאמע האט עס געלייענט און זיך געפרייט. אז אין יידיש שרייבט מען שוין פונקט אזוי קינסטלעריש ווי אין פויליש, אין דייטש. און איך האב דעמאלט דאס ערשטע מאל געהערט אזא נאמען ווי „אש“. מיר איז שווער אָנגעקומען דאָס נייע בוך צו לייענען. און דאָס בוך האָט אַוועקגעוואַנדערט פון אונדזער שטוב און זיך קיינמאל מער נישט אומגעקערט. דאָס איז געוועזן די ערשטע באַקאַנטשאַפט מיט דעם נאָמען.

אין יאָר 1908

אין דער צייט פון דער טשערנאָוויצער שפראַך־קאַנפערענץ, האָרבסט 1908. איך בין שוין געוועזן אין סטאַניסלע, מזרח גאַליציע, נאָענט פון טשערנאָוויץ. געלערנט דאָרט אין אַ האַנדל־שולע. שוין געהאַט אַ היפש ביסל געלייענט די יידישע ליטעראַטור. אויך אַשן. אויף אַן אַוונט אין שטאָטישן טעאַטער טרעטן אויף: פּרץ, נאָמבערג, רייזען און אַש. אַש לייענט פון „שטעטל“, לייענט אויך נאָוועלן. לייענט די מעשה וועגן דער ווידערשפעניקער יידישער טאַכטער, וואָס לאָזט זיך נישט אָפּשניידן די האָר נאָך דער חתונה, און סוף כל סוף גיט זי זיך אונטער. און אַש ווערט אינגאַנצן התלהבות און מיטלייד ווען ער שילדערט די סצענע ווי אזוי די שער שניידט און שניידט די שוואַרצע קרוין פון דעם יונגן וויבלס קאַפּ — און ער איז אזוי מיטגעריסן, אז ער וואַרפט אַוועק דאָס ביכל און ער רעדט פון אויסנווייניק און דער עולם איז אויך אזוי מיטגעריסן — און אין מיינע יינגלישע אויערן בלייבט קלינגען די שטימע און די אינטאַנאַציע פון יעדן וואָרט פון יענער מעשה. און נאָך אַפילו היינט קען איך זי נאָכלייענען אַשן מיט דעם זעלבן טאָן ווי אַש יעמאַלט. אויף צו מאַרגנס פאַרנאַכט האָב איך אַלע פיר שרייבער פון אַוונט געזען אויף דער ליפּאַוואַ־גאַס שפּאַצירן. שפּעטער געזען זיי זיצן אין קאַפּע. אַש האָט כסדר הויך געלאָכט, כסדר וועמען אַרומגענומען. דער בליק פון דער נאָענט אויף אַלע פיר האָט אַביסל אַנטוישט. שפּעטער האָט מען דערציילט, אז זיי האָבן ביינאַכט געהוּליעט אין שטאָט. און אין אַ צווייטער שטאָט דערנעבן איז געוועזן אַ סקאַנדאַל מיט אַ יונגן מאַן אַ שאַרפן העברעיסט. שלום אַש האָט מכלומרשט יענעם אַראָפּגעשטויסן פון דער בינע. און מיין זיידע, ביי וועמען איך האָב געוואוינט און ביי וועמען יידיש לשון איז געווען „זשאַראַגאַן“, מחמת ער איז געוועזן אַ משכיל בן משכיל מקדמונים, האָט אַ באַזונדערן אומחן געוואָרפן אויף אַשן: מילא יענע דריי קענען קאָטש לערנען, אָבער דער איז אַ „וואַסערטרעגער“.

א פאָר וואָכן שפּעטער האָב איך פאַר אָפּגעשפּאַרטע און אָפּגעציטערטע גראַשנס געקויפט דאָס דינע, בלויע, צאַרטע, שטילע, לירישע ביכל „צוריקגעקומען“ פון שלום אַשן. און אַט זײַך איך אויף דער שײנער גאַרטנוועראַנדע בײַ מײן זײדן און איך טרײַנק יעדעס וואָרט און בײַן שײכור פון שײנקײט און איך הער נישט, אַז דער זײדע שטייט איבער מײר און ער קוקט גענוי וואָס איך לײען. ענדלעך איז ער זיכער, און מיט משכילישן כּעס גיט ער אַ רײס דאָס ביכל פון מײן האַנט און גיט עס אַ וואָרף אויף דער ערד:

— וואָס, אָך דו ווילסט זאָ אײן וואָסערטרעגער ווערדען?!

פון וואָנען מײן זײדע האָט געוווסט, אַז איך חלום אויך פון אַ שרייבער־קאַריערע — ווייס איך נישט. פופציק יאָר זענען פון דעמאָלט אַוועק. „זאָ אײן וואָסערטרעגער“ ווי אַש, און ווי דער זײדע האָט חושד געוועזן אין זײן מענדעלסאַהן־דײטש, בײן איך נישט געוואָרן. בײן סתם געוואָרן אַ וואָסערטרעגער אין זשאַרגאָן... לײט מײן זײדנס באַגריף.

אַבער מאַדנע ווי עס גײט נאָך אַשן פון אײביק אַן — פון אײן זײט ליבע, אַט ווי מײנע — יעמאַלט, פון דער אַנדערער זײט — כּעס, אײביק. פאַרוואָס? תּיקו... מײר ווילן אין די דאָזיקע שבחי שלום אַש נישט באַנוצן, פון זײן כבוד וועגן, דאָס אַנדערע וואָרט, וואָס איז אַ ברודער פון וואָרט כּעס... נײן, נײן, נײן!

וואָרשע, 1920

אין ליטעראַטן־פאַרײן אויף טלאַמאַצקיע 13 איז פאַרנאַכטלעך, פּינצטער־לעך. איך בײן געוואָר געוואָרן, אַז שלום אַש דאַרף דאָ היינט אַהערגעבראַכט ווערן דורך נאַמבערגן, דעם פרעזידענט פון קלוב, אַשם חבר, און הענעך אײשן, דעם סעקרעטאַר. איך האָב מײך נישט געקענט אײנהאַלטן, און כאַטש די מײסטע ײַנגערע שרייבער דאָ קאַמפּענסירן אײנפּעריאַרײטעט־קאַמפּלעקסן דורך אַ סופּעריאַרײטעט־קאַמפּלעקס — לגבי... שלום אַשן (און איך וועל שפּעטער אויך דערפון לײדן יאַרן־לאַנג) בײן איך דאָך געקומען און זײך אין אַ פּינצטער ווינקל. אַט הער איך זײ אויף די טרעפּ, די דרײ. אַט זענען זײ דאָ. מײן האַרץ קלאַפט ווי ס׳האַרץ פון אַ גולן... סתם אַזױ. אַש דרײט זיך אַרום. ער קרומט מיט דער נאָז. איך הער ווי ער זאָגט צו נאַמבערגן: — אין אונדזער צאָט זענען געווען שראַבערס, האַנט זענען דאָ קאַן שראַבערס נישטאָ... מײן האַרץ אין מײן ווינקל, קלאַפט־זעצט, פאַלט שײר נישט אַרױס. האָב איך אײם פּײנט? בשום אופן נישט. איך האָב נאָר אַ טענה, אַ ײַנגלערישע, אַ נאַרישע. אין מײן דמיון שטופּ איך דווקא פּרצײעס קרוין אויף זײן קאַפּ. און נישט נאָר איך — נאָר נאָך אַזעלכע נאָיווע ווי איך. וואָס

וילן מיר אלע פון אים? ער איז פון גאט געבענטשט צו זיין שלום. אש.
 דורך גרעסטן קוואנטום — שיר נישט די גרעסטע קוואליטעט. שם דבר:
 שלומאש.

אש איז אויף צומארגנס אליין ארויפגעקומען אויף טלאמאצקיע 13.
 א קרייז פון טענה און איינזאמקייט איז געוועזן ארום אים. ער האט
 באשטעלט קאווע, באצאלט, נישט געטרונקען און אנטלאפן. אבער צוויי יאר
 שפעטער זיך פארט אויף עטלעכע יאר ווידער באזעצט אין ווארשע.

ווארשע 1922

א שבתדיקער, ליטערארישער פרימארגן פון דער גרופע „רינגען“, אין
 צענטראל-טעאטער. שפעטער וועט זיך די גרופע רופן „כאלאסטערע“.
 מאַרקיש, גרינבערג, זינגער, בראַדערזאָן, ראָויטש. אַן אומגעבעטענער —
 אש איז דאָ. ער וואָרט מען זאָל אים בעטן. ער לויפט אַהין, אַהער. די
 ליטעראַטור קען דאָך גישט שטיין בלייבן ביי אים. אַבער ער קען אירע
 איצטיקע גענג נישט באַגעמען. ער קויפט דעם טייערסטן בילעט. ער לויפט
 אַרײַן. ער אַפּלאַדירט — ווייל עפעס אַ וואָרט געפעלט אים. צום מייסטן
 באַאומרואַיקט אים — מאַרקיש. אין זײַן ראַזמאַך, שעפּערישער אַגרעסיווקייט,
 פיזישער שיינקייט — פילט ער אַ צווייטן שלום אש... אַן אומרו באַפּאַלט
 אים. ער לויפט אַרויס פון פרימאָרגן. אין אַ מינוט קערט ער זיך אום.
 שטייט ביי דער טיר. לויפט באַלד ווידער אַוועק.

ווארשע 1924

אש ווינט אין ווארשע אויף דער שיינער קולעווסקע-גאס. די
 „כאלאסטערע“ האט זיך געסטאטקעוועט. מיר געבן ארויס די „ליטערארישע
 בלעטער“, א סאלידע צייטשריפט — זי האט שפעטער עקזיסטירט 15 יאר,
 יעדע וואך. י. י. זינגער, מאַרקיש, מיזיל, קאַצינע, ראָויטש אין די
 ערשטע יאָרן — די רעדאַקציע-קאַלעגיע. אַט גייען מיר צופעליק אויף
 דער מאַרשאַלקאָוסקע-גאַס — אַלע פינף. שפעט-אַוונט. אש קומט אַנטקעגן.
 ער שלעפט אונדז ממש צו זיך אַרויף. — מאַדזיע זע, רופט ער פרוי אש,
 וואָס פאַר אַ געסט! וואָס פאַר אַ געסט! אַלץ וואָס אין קיך — אויפן טיש
 אַרויף! מען נעמט אַ לחיים, מען עסט בשר. נאָר איך ביים ווייסן קעז און
 טרינק צו אַ ביסל טיי. — מאַדזיע, איז אש פאַרצווייפלט, וואָס וועט ער
 טון מיט אַ גאַסט אַ נזיר... דערווייל רוקט ער מיר צו די גאַנצע שיסל
 קעז און דעם גאַנצן סאַמאָואַר... עסט, טרינקט! — ער איז אין אַ גוטער
 שטימונג. ער האָט היינט אויפגעשריבן ס'ערשטע קאַפיטל פון זײַן בוך

„ווארשע“. און אַט ליגט עס אויף דעם גרויסן, לאַנגן, נאַקעט־פשוט־האַלצערנעם טיש אין זיין אַרבעט־צימער, וואָס איז אי ליידיק און אי פול מיט איין זאַך — שלום אַש. און אַז מיר דערציילן אים, אַז מיר גרייטן דעם 25טן נומער, זאָגט ער צו אַ באַגריסונג און ער ברענגט זי טאַקע אַליין צו מאַרגנס. שיר נישט אַ ליד אין פּראָזע וועגן ביכער, יידישע ביכער, יידישער ליטעראַטור: — זאַל דאָס יידישע בוך זיין דיין האַרצנס גרוס צו דיין פריינט, דער קוש פאַר דיין געליבטער...

ו'יין 1929

קאַנגרעס פון אינטערנאַציאָנאַלן פ.ע.נ.־קלוב. שלום אַש איז דער ערן־דעלעגאַט. זלמן רייזען, משה גראַס־צימערמאַן, א.מ. פוקס און דער שרייבער — די אַפיציעלע דעלעגאַטן. פרוי אַש איז אויך דאָ. זי גיט אַכטונג אויף דעם „פּראָטאַקאָל“. מיר זענען דאָך אויף אַן אינטערנאַציאָנאַלער אַרענע — דאָס „שטעטל“ אין דער גרויסשטאַט. דער כבוד מוז אָפּגעהיטן ווערן. עס זענען שוין די ערב־היטלער־יאָרן. אַ דייטשע שטאַט. וועלט־באַרימטקייטן זענען דאָ — אַבער די גאַנצע אויפּמערקזאַמקייט פון אַלעמען איז אויף שלום אַשן. מאַרגן דאַרף ער האַלטן די גרויסע רעדע. ער האָט זי שוין געשריבן, גראַס האָט זי איבערגעזעצט אויף דייטש. ער וועט אַבער אָנהויבן אַ פאַר ווערטער אין יידיש. אַט איז ער אויף דער בינע. אַבער די אימתא דציבורא האָבן... מיר... ער האָט זי אויך. נאָר די שליחות באַפליגלט אים. ווי תמיד אין אַזעלכע מאַמענטן. ער לייענט, מען האַרנט אים ווי מען האַרנט אַ נביא. די וועלט־ליטעראַטור פון יעמאַלט אַנט שוין די קאַטאַסטראַפּע. צענדליקער מאָל אין אַשס רייד — דאָס וואָרט מענטשהייט, וואָס ער זאָגט עס אַרויס אויף זיין אופן — נישט יידיש און נישט דייטש „מענשענהייט“... אַט דער גרייז אימפּאַנירט נאָך מער, עס איז עקזאַטיש. ער ענדיקט, און אַ שטורעם פון בראַוואָס פון דער וועלט־ליטעראַטור דויערט מינוטן. שפּעטער האָב איך געהערט צוויי יונגע דעלעגאַטן רעדן צווישן זיך. איינער פון יאַפּאַן, דער אַנדערער פון בולגאַריע: — איז דאָס נישט דערזעלבער שלום אַש, וואָס האָט לעצטנס דערגענוצט די ביבל?... זיי האָבן גערעדט רוסיש. און ווי אַזוי דעמאַלט, אין 1929 אַזאַ איינפאַל ביי זיי — איז ממש אַ רעטעניש. און אַ שמועס צווישן פּראַנץ ווערפעלן און אַשן האָב איך בייגעוויינט:

— פון וואַנעט נעמט זיך, אש, אַזויפיל כוח און פאַטאַס אין אייער שרייבן?

— ווייל איר שרייבט אין אַ געצוימטער שפראַך מיט גראַמאַטיקאַלישע געזעצן, איר גייט אין אַ יאָך. און איך שרייב אין אַ יונגער שפראַך און קען זיין ביים שאַפן טאַפלט שעפּעריש — ליבער פראַנץ ווערפעל.

וואַרשע 1930

יובל החמישים פון שלום אַש. דער ליטעראַטור־פאַרײן פּייערט דעם יובל. עטלעכע אַוונטן, איינער אין טעאַטער „נאַוואַשטי“ אויף דער בעלזאַנסקע. די גאַנצע אַש־משפּחה איז דאָ אויפן אַוונט. אויך די אַלטע מאַמע — דער לעבעדיקער קוואַל פון זיין געניוס. דר. משה זילבערפאַרב פירט דעם פאַרזיץ. ער באַגריסט אויך די מאַמע פון דיכטער. דער עולם שטעלט זיך אויף און אַפּלאַדירט — אויך די מאַמע אין דער ערשטער רייע טוט דאָס זעלבע... גייט אַראָפּ אַש פון דער בינע צו דער מאַמען און ער קושט זי און ער זעצט זי אַוועק — ווייל דאָס אַפּלאַדירט מען דאָך איר, דאַרף זי זיצן און נישט אויך קלאַפן מיט די הענט. און ער קושט זי נאָך אַמאָל — און דער זאל פּלאַקערט מיט דאַנק צו דער מאַמען, וואָס האָט אַזאָ זון געבוירן.

די רעדעס האָבן זיך געענדיקט, די באַגריסונגען זענען פאַרטיק, די אַקטיאָרן האָבן שוין רעציטירט. נעילה פון אַוונט איז נאָענט. אַלע זענען געשפּאַנט. עס איז שטיל מיט דער שטילקייט פון עפענען אַ פאַרהייליקטן ארון. שלום אַש גייט אַפיר פון הינטערן פרעזידיום־טיש. ער איז גערופן געוואָרן. ער גייט צו נאָענט, גאַנץ נאָענט צו דער ראַמפע און ער צעעפנט ברייט זיינע לאַנגע הענט ווי מען צעעפנט אַ גרויס בוך, אַ ספר פון אַ לעבן — אַלע פילן עס, נאָר האָבן עס נאָך נישט געהערט. און ער הויבט אַן מיט דעם גאַנצן פּאַטאָס פון זיין שטימע אין פּאַטעטישע מאַמענטן:

— מאַאָן לעבן ליגט אָפּן פאַר אַאָך — ווי אַן אָפּן בוך — — —

וואַרשע, שפּעטע צוואַנציקער, ערשטע דרייסיקער יאָרן

אין יענע דרייסיקער יאָרן האָט אַש געוווינט אין פאַריז. פון צייט צו צייט פלעגט ער אַריינפאַלן פּלוצלונג, אומגעריכט קיין וואַרשע. נישט מצד די יידישע שרייבער אין וואַרשע צו שלום אַשן און נישט מצד אים צו די יידישע שרייבער איז שוין געוועזן מער די אַגרעסיווע אַנגעצויגנקייט — גרייט אַלע רגע צו עקספּלאַדירן. ער פלעגט אַריינפאַלן אומגעריכט, געבן אַ פאַר אינטערוויען אין די צייטונגען, דער עיקר אין „היינט“, ווו ער האָט כסדר געדרוקט זיינע דערציילונגען און ראַמאַנען. איינמאָל, אַז מען האָט אים געפרעגט, וואָס די ספּעציעלע סיבה איז פון זיין „אַריינפאַלן“, האָט

ער געענטפערט: אזוי ווי אַ שיכור אין אַ קרעטשמע, אַז עס פאַרבנעקט זיך אים נאָך אַ גלעזל י'ש און ער קען שוין מער נישט אויסהאַלטן, בין איך אַ שיכור אויף יידן, איך קען לאַנג נישט אויסהאַלטן אַן מיינע פּוילישע יידן, קום איך מיך אַנטרינקען כדי צו קענען ווייטער שרייבן... אזוי האָט ער געענטפערט דעם זשורנאַליסט. אין דער צייטונג איז דער ענטפער אַרויס-געקומען סטיליזירט אַביסל, און קאַליע געמאַכט די אוממיטלבאַרקייט — וואָס דאָס איז אַשם כּוּחַ.

אַז משה לייב האַלפּערן איז פּלוצלונג אַוועק — 1932 — אין ניו יאָרק, איז אַש גראַד געוועזן אין וואַרשע. איך האָב געשריבן אַ נעקראָלאָג אין דער „פּאַלקסצייטונג“. אַש קומט אַריין אין דער קאַנצעלאַריע פּון „טלאָמאַצקיע 13“, ער ווינקט, אַז ער האָט מיר עפּעס צו זאָגן, אָבער ער וואַרט קענטיק, ער וויל אונטער פיר אויגן זיין. ער זאָגט מיר, אַז ער האָט געלייענט מיין נעקראָלאָג, און מען טאָר נישט אזוי גרינג שרייבן אַזעלכע ווערטער ווי „גרויסער דיכטער ביי יידן“, מען קען שרייבן דאָס בעסטע וועגן זיין גרויסן טאַלאַנט, אָבער די דערמאָנטע ווערטער זענען רעזערווירט נאָר פאַר יחידי סגולה. און געזאָגט האָט ער עס מט פייערלעכער אויפּרעגונג — ווי אַלץ ווען ער האָט געמוסרט.

אַ פּרימאַרגן וועגן יידישע שולן

דאָס איז געוועזן אין אַ שבת אין דער פּרייה, אין וואַרשע, אין צענטראַל-טעאַטער, אין די שפּעטע צוואַנציקער יאָרן. אַ פּראָטעסט-פּרימאַרגן קעגן די אייביקע גזירות אויף די יידיש-וועלטלעכע שולן. אויף דער בינע עטלעכע שרייבער: שלום אַש, פּרץ מאַרקיש, שלמה מענדעלסאָן — וואָס פירט דעם פּאַרוזיץ, אויך איך. עס איז געוועזן פּונקט אין יענער צייט ווען אַש איז מצד לינקס שטאַרק אַטאַקירט געוואָרן פאַר זיין שאַרפּן אַרויסטרייט אין מאַסקווע קעגן די דאַרטיקע שרייבער און זייער קריטיקירן זיינע נייע ווערק. דעמאָלט איז דאָרט פאַרגעקומען דער שטאַרק באַקאַנטער „קלאַפּ אין טיש“ און אויסגעשריי: איך וועל נישט לאָזן, און קיין שרייבער טאָר נישט לאָזן, אַז מען זאָל זיך אַריינמישן אין זיין קינסטלערישער פּרייהייט! עס איז אויך, דאָכט זיך געוועזן אַרום דער צייט פּון זיין באַקומען אַ פּוילישן מלוכה-אַרדן.

שלמה מענדעלסאָן, דער פּאַרויצער פּון פּרימאַרגן, פּרעגט כּסדר אַשן שטילערהייט, צי וויל ער שוין רעדן און ער ענטפערט אים כּסדר זייער הויך, אַז נאָך נישט! ענדלעך, אין מיטן די רייד פּון איינעם פּון די רעדנער, און ווער — גענוי — חוץ די אויסגערעכנטע, איז דאָרט געוועזן, געדענק

איך נישט — גיט שלום אָש אַ צי מענדעלסאַנען ביים אַרבל: אַצינד! — —
 קוים זיך דערוואָרט יענער זאָל ענדיקן.

מענדעלסאָן אַנאַסירט מיט פּאַטאַס: — דער גרעסטער פון די יידישע
 שרייבער, דער דעמב אין וואָלד פון דער יידישער ליטעראַטור... אָש
 בייזערט זיך אַביסל און טאַקע אין דער הויך, כאַטש אָן כּעס: — איך בין
 שוין מיט צו זיין אַ דעמב, נאָר מען רופט מיך „דעמב“. איך בין אַ שרייבער.
 און אָט שטייט ער פאַרן פּובליקום און עס הויבט זיך אָן אַ מורמלען
 און באַלד אויסרופן „אַראָפּ!“ — אָן אַרגאַניזירטע דעמאָנסטראַציע
 מצד לינקס.

אָש ווערט צערייצט, קוקט זיך אַרום אין אַלע זייטן, דער פּאַרויצער איז
 מאַכטלאָז, מען קען שוין אַזעלכע אַבסטרוקציעס אין וואַרשע. וואָס וועט
 דאָ זיין?

ענדלעך גיט זיך אָש אַ האַסטיקן קער צו דער שורה שרייבער און
 גלייך צו... מאַרקישן. מאַרקיש פלעגט זיך כּסדר אַרומטראַגן מיט אַ
 שיינעם שפּאַציר־שטעקן מיט אַ זילבערנעם הענטל. אָש כאַפט אַרויס דעם
 שטעקן און קערט זיך גלייך צוריק. ער גיט איינמאָל און נאָך אַמאָל אַ
 קלאַפּ אָן דער ראַמפע. עטלעכע עלעקטרישע לעמפלעך פּלאַצן. מאַרקישעס
 שטעקן איז אין אַ סכּנה, נאָר ער צעברעכט זיך פּאַרט נישט.

— שלום אָש וויל רעדן און קודם כל דאַרפט איר אים הערן,
 דעמאָנסטרירן וועט איר שפּעטער!

און עס איז פּלוצלונג געוואָרן שטיל אין געפאַקטן זאָל — מאָן צו זייען.
 און ער האָט געהאַלטן איינע פון זיינע גרויסע רעדעס. געצונדן מיט
 באַגייסטערונג קעגן דעם שונא פון דער דערצינונג פון אַ מאַדערנעם ייד.
 ער האָט געצויגן תנ"ך־פּאַראַלעלן און געגעבן היסטאָרישע ביישפּילן. „פרעה
 האָט געהאַט גענוג כּוח אין זיין שנאה צו יידן — האָט ער געהייסן פיזיש
 דערהרגענען קינדער — דער האָט נישט גענוג כּוח איצט אין זיין שנאה,
 וויל ער גייסטיק דערטרענקען די יידישע קינדער.“ — ער האָט
 גערעדט קורץ, אַ שטורעם פון באַגייסטערטע אַפּלאַדיסמענטען האָט אים
 עטלעכע מאָל איבערגעריסן. די באַפּליגלטע ווערטער פון דער רעדע זענען
 אַפט ציטירט געוואָרן אין די רעדעס פון די קעמפּערס און האַרעפּאַשניקעס
 פון יידישע וועלטלעכע שולן אין פּוילן.

דער מלוכה־אַרדן פון פּוילן

אָש האָט געוויסט, אַז אין אַרכיוו פון יידישן פ.ע.נ.־קלוב געפינט זיך
 אַ טעקע מיט אַלערהאַנט געשריפטס און געדרוקטס וועגן זיין אָננעמען פון
 דער פּוילישער רעגירונג דעם אַרדן „פּאַלאַניאַ רעסטיטוטאַ“. ער האָט דעם

אַרדן אַנגענומען מחמת פּאָליטישע טעמים, ער האָט געהאַפּט, און דער עיקר מיט גרויסן פּאַטאָס געגלויבט, אַז דורך דעם וועלן פּאַרבעסערט ווערן די פּויליש-ייִדישע באַציאונגען. אָבער דערווייל האָט שוין די פּוילישע רעגירונג אַנגעהויבן פּלירטעווען מיט דייטשלאַנד און אַשן האָט אַט דער אַרדן גענומען שטאַרק בריען די ברוסט און דאָס געוויסן. ער איז אַריין אין קאַנצעלאַריע פון ליטעראַטן-פּאַריין און האָט זיך געלאָזט פון מיר ווייזן די טעקע; גענישטערט, שטודירט און עס האָט זיך אים שטאַרק געוואָלט, אַז פון דאָרט זאָל קלאַר ווערן, אַז דאָס האָט ער נישט אַנגענומען דעם אַרדן פּערזענלעך, נאָר ווי אַ רעפּרעזענטאַנט פון פ. ע. נ. קלוב, אַלס זיין ערן-פּרעזידענט. דעם פ. ע. נ. קלוב ווידער איז עס שטאַרק געגאַנגען אין דעם, אַז אַש זאָל דעם אַרדן נישט צוריקוואַרפן, וואָס דאָס וואָלט נאָך מער פּאַרשלעכטערט די פּויליש-ייִדישע באַציאונגען. אַש האָט עס גרינג געקענט טון — זייענדיק אַן אַמעריקאַנישער בירגער. עס איז אָבער דעם פ. ע. נ. קלוב אויך געגאַנגען אין דעם, אַז נישט דער קלוב האָט דורך אַשן סימבאָליש באַקומען דעם אַרדן און נאָר אַש אַליין... אויך דער ענין איז געבליבן ערגעץ הענגען אין דער לופטן אויף אומזיכערע פעדים, ווי אַלץ און אַלעמאַל, ווען שרייבער פּאַלן אומשולדיקע און נאַיווע אַריין אין די נעצן פון דער פּאָליטיק. און אַש איז אַפּטמאַל אין אַט די נעצן אַריינגעפאַלן — אין ליידנשאַפטלעכן גלויבן אין כוח השפּעה פון דער ליטעראַטור אויף דער „מענטשענהייט“, ווי ער פּלעגט דאָס גרויסע וואָרט אַרויסזאָגן, און דעם כוח פון ייִדישער ליטעראַטור אויפן ייִדישן פּאַלק און זיין כוח אויף דער ייִדישער ליטעראַטור.

נאָבעל-פרעמיע חלומות

אַמאַל וועט נאָך געשריבן ווערן דאָס קאַפיטל „נאָבעל-פרעמיע חלומות און שלום אַש“. דאָס וועט ענלעך זיין צום קאַפיטל „זאָלאַ און די פּערציק אומשטערבלעכע פון דער פּראַנצויזישער ליטעראַרישער אַקאַדעמיע“. אָבער לאַמיר דערווייל — כל זמן איך געדענק — צוגעבן אַ קליינעם פּרט צו יענעם שלום אַש - נאָבעל קאַפיטל:

דר. יהושע גאַטליב איז געוועזן זייער אַ קלוגער און שלום אַש האָט זייער ליב געהאַט מיט אים צו רעדן, פון אים צו לערנען אויפן געביט פון דער וועלט-פּאָליטיק — ייִדישער פּאָליטיק. איינמאַל בין איך געוועזן אַן עדות פון זייער שמועס וועגן דער נאָבעל-פרעמיע.

יהושע גאַטליב האָט רעזאנירט — און ער איז געוועזן אַ שטאַרקער ציוניסט — אַז די ריכטערס פון דער נאָבעל-אַקאַדעמיע אין שטאַקהאַלם

האָבן אַ געוויסע שטענדיקע ריכטליניע לויט וועלכער זיי באַשטימען די פרעמיע. ערשטנס טעכניש — געבן זיי די פרעמיעס לרוב פאַר קליינע, אין כמות, ווערק. זיי זענען אַלט און האָבן נישט קיין כוח אַסך צו לייענען. און צווייטנס, אין תּוּך: די נאָבעל-פרעמיע ווערט געגעבן פאַר ווערק, וואָס ברענגען צום אויסדרוק דאָס קאָנסטרוקטיווע בויען. זיי זענען סקאַנדי-נאַויער, לרוב קינדער פון פּויערן — און דאַרפישע ווערק ווירקן אויף זיי. גאָטליב האָט געבראַכט אַ פאַר ביישפּילן — צווישן אַנדערע רעימאַנטס „פּויערן“-עפּאַס. און — האָט גאָטליב פאַרענדיגט — איר, אַש, זענט דאָך אַ ציוניסט בלב ונפש, און וואָס דאַרף איך אייך לייגן די פינגער אין מויל אַרײן?

אַש האָט שטאַרק געשוויגן, דער עיקר אין יענע מאַמענטן פלעגט ער ווערן אַנטשוויגן, ווען די טראַנסמיסיעס פון זיין אומאויסשעפּלעכער קינסט-לערישער ענערגיע, האָבן זיך אַנגעהויבן צו צעוויגן.

עס האָט לאַנג נישט געדויערט און עס האָבן זיך אַנגעהויבן צו באַווייזן די ערשטע קאָפיטלעך פון זיין הערלעכער פּאָעמע אין פּראָזע וועגן חלוצים אין ארץ ישראל, „דאָס געזאַנג פון טאַל“... אָבער דער חלום איז סאַי ווי געבליבן אַ חלום, סאַי פאַר אַשן פּערזענלעך און סאַי פאַר דער יידישער ליטעראַטור. אויך עמיל זאָלאַ איז קיינמאַל אין דער אַקאַדעמיע נישט אַרײן און דאָך אַרײן אין די רײען פון די אומשטערבלעכע, מער ווי די פּערציק חברים זיינע, וואָס זענען אין אַקאַדעמיע יאָ אַרײן.

אַ טאַנץ

ווען איז דאָס געוועזן? אפשר אין די שפּעטע צוואַנציקער און אפשר שוין אין די פּריע דרייסיקער יאָרן. וואָס איז פאַר אַ חילוק? סאַי ווי איז עס געוועזן אין וואַרשע, אין זאָל פון טלאַמאַצקיע 13, אויף אַ פּרייטיק-צונאַכטיקן „פּאַמיליען-אַוונט“, ווי מען פלעגט רופן אַזעלכע צונויפקומען דאַרטן. נאָמבערג האָט זיי איינגעפירט און זיי זענען געבליבן טראַדיציע. הערש דוד נאָמבערג האָט ליב געהאַט צו טאַנצן און האָט עס געקענט אויך...

און עס זענען געוועזן טאַקע אינטימע אַוונטן, היימישע, היימעכע. אַמאָל זענען אויף זיי אַפילו אויסגעבראַכן אַן אַ פּאַרוואָס ווערטער-זאַווערוכעס אָבער האָבן זיך גיך איינגעשטילט. און אַט איז נאָך אין אַ אַ אַוונט זי שלום אַש מיט זיין פּרוי זענען דאָ אין וואַרשע און עפּיס האָט מען געאַנט. אַז זיי וועלן היינט קומען אויף דעם פּאַמיליען-אַוונט. און איידער וואָס ווען — שלום אַש און מאַטילדע אַש זענען דאָ, אויסגעפּוצט אַזוי ווי אויף אַן אמתן באַל, און נישט אויף אַזאַ פּאַמיליען-אַוונט. ווערט אַביסל שטייפלעך

שוין די גאנצע אונטערנעמונג, פרעמדלעך, מען קען זיך שוין נישט מער פריי באוועגן. מען דארף זיך שוין רעכענען. נאָר די מוזיק שפילט ווייטער — פאַרלעך טאַנצן און אַט אַ טאַנצן אויך די אַשם אַ וואַלץ. און עפּיס ווי פון זיך אַליין טאַנצן זיי אַריין אין מיטן זאַל, און די פאַרלעך טאַנצן טאַקע ווייטער, נאָר פון אַ קליינער דיסטאַנץ, און די מוזיק האָט זיך אויך אַריענטירט און שפילט שטיל און אינטיים און די שענסטע מעלאָדיעס פון וואַלץ. און די אַרומשטייענדיקע ביי די ווענט און די שטיל־טאַנצנדיקע פאַרלעך קוקן אויף אַט דעם פאַר, שלום און מאַטילדע, און באַווונדערן די געטלעכע האַרמאָניע. וויפיל זענען זיי שוין דעמאָלט אַלט געוועזן? אפשר שוין די פולע פופציק. אפשר האָבן זיי פונקט דעמאָלט געפּייערט אַ יום טוב פון זייער צוזאַמענזיין און דערפאַר זענען זיי געקומען דאָ צו טאַנצן און דערפאַר זיך אַזוי אויסגע־פּוצט. אין וואַרשע האָבן זיי דאָך די האַניק־יאָרן פון זייער האַרמאָניע פון לעבן פאַרבראַכט, אין וואַרשע די ערשטע קינדער געבוירן און אַ קינד אין דער ערד אַריינגעלייגט... און אַט אַ טאַנצן זיי שוין נאָך לאַנגזאַמער, רוקן זיך אַרויס פון דער מיט זאַל, די מוזיק שפילט שטילער און שטילער, דער טאַנץ רייסט זיך לאַנגזאַם איבער...

איך האָב יענעם טאַנץ אין אַ פען־פאַרטרעט פון מאַטילדע אַש אַרייַן־געוועבט מיט ווערטער און זי האָט דאָס מיר נאָך אַפילו אין ניו יאָרק דערמאָנט און געדאַנקט און מיר אין אַ בריוו געשריבן, אַז מען טאָר אויף מענטשן נישט קוקן מיט ראָעווע ברילן, ווי איך אויף איר, ווייל אַפט ווערט מען אַנטוישט.

ניו יאָרק 1939

עס דאַכט זיך מיר, אַז נישט אַ דאַנק שלום אַשן, נאָר אַ דאַנק מאַטילדע אַש פלעג איך אַפט פאַרבעטן ווערן אין געזעלשאַפט, ווען זיי זענען דערביי געוועזן. אַזוי אין דער היים פון הלל ראַגאַף, אַזוי אין דער היים פון אַלעקסאַנדער קאהן און אויך דר. איסר גינבורג — און געוועזן איז עס אין די יאָרן 1939-1940, ווען דער קרייז פון שלום אַשם קעגנער איז געוואָרן גרעסער און ברייטער. דער ריס — טיפער. מאַטילדע אַש האָט געוואָסט, אַז איך באַלאַנג נישט צו דעם דאָזיקן קרייז, אדרבא. ווי לערנט ספינאָזאַ — קעגנערשאַפט, וואָס פאַרוואַנדלט זיך אין פריינטשאַפט איז טאַפלט פריינטשאַפט. דאָרט ווערן אַפילו אַנדערע ווערטער גענוצט און דער ציטאַט איז נאָר פּינקטלעך לויט זיין זינען, נישט לויט זיינע ווערטער. אָבער מיר האָבן זיך צוגעזאַגט אין דער סעריע יענעם וואָרט נישט צו באַנוצן. און איינמאַל איז אין ניו יאָרק פאַרגעקומען אַן אַוונט — און גראַד

אין א גרעסערן זאל, אין א האטעל, און צוליב עפּיס א חסד האָט מען אויך מיך דאָרט פאַרבעטן. דער אָונט איז געוועזן אין ענגליש געפירט. אָב קאהאַן איז דאָרט געוועזן, שלום אָש איז געוועזן דער גאַסט, דער יונגער וואַרבורג איינער פון די רעדנער. די סיבה און די געלעגנהייט בין איך קיינמאָל נישט דערגאַנגען. דאָס איז עפּיס געוועזן אַן אַנשטרענג צו פאַריכטן דעם ריס קאהאַן-אָש, איידער עס איז צו שפּעט. אָבער עס איז שוין יאָ געוועזן צו שפּעט. דער דערפאַלג פון דעם בוך „דער מאַן פון נצרת“ האָט זיך אָנגעהויבן פונאַנדערצווייגן אַלץ ברייטער און ברייטער און אין דער זעלבער פּראָפּאַרציע יענער ריס.

און אויב די טעמע אָש-נאַבעל פרעמיע איז אַ טעמע אויף אַ בוך אין איין באַנד, איז די געשיכטע פון דעם ריס אָש-קאהאַן אַ טעמע אויף אַ בוך פון אַסך בענד.

מאָנטרעאַל 1943

עטלעכע מאָל איז שלום אָש מיט מאַטילדען געוועזן אין מאָנטרעאַל אין דער צווייטער וועלט-מלחמה. אין די יאָרן 1942 און 1943. איינמאָל אויף אַן אָונט לטובת מלחמה-הילף פאַר רוסלאַנד, אַ צווייט מאָל, ווען די יידישע שלוחים פון סאָוועטישן יידנטום שלמה מיכאַעלס און איציק פעפּער האָבן געמאַכט זייער וועלט-טור און באַזוכט אויך קאַנאַדע.

קייַן באַזונדערס האָט אָש אין יענע רעדעס, וואָס ער האָט געהאַלטן אויף די שייכותדיקע אָונטן — ביידע אין גרויסע זאַלן — נישט געזאָגט. עס איז יעמאַלט געוועזן אַ שאַבלאָן. ערגעץ זענען זיכער די רעדעס פאַרצייכנט און עס איז נישט די אויפגאַבע פון די נאָטיצן זיי איבערצוגעבן. און אפשר איז אויך נישט די אויפגאַבע פון די נאָטיצן דאָס ווייטערדיקע צו פאַרצייכענען. און דאָך וועלן מיר עס טון:

אָש האָט מיך איינמאַל אין מאָנטרעאַל געבעטן צו קומען צו אים אין האַטעל. ער וויל מיט מיר רעדן. ער וויל רעדן אונטער פיר אויגן. און כל זמן עס זענען געוועזן פיר אויגן — האָב איך דעם שמועס געהאַלטן בלויז אין מ"ן זכרון. פון יענע פיר אויגן — זענען שוין געבליבן צוויי. און ווער ווייסט ווי לאַנג אַפילו צוויי... דאָרף מען פאַרצייכענען.

אָש האָט גערעדט וועגן זיינע ווערק „דער מאַן פון נצרת“ און „דער שליח“. ער האָט גערעדט לאַנג, אפשר אַ שעה. ער האָט זיך אויפגעהויבן און גערעדט שטייענדיק. אַז איך האָב מיך אויך אויפגעהויבן צוליב דרך ארץ — האָט ער מיך געצווינגען צו זיצן, אָבער ער האָט געוואַלט שטיין בלייבן.

איך האָב גאַרנישט פאַרצייכנט און בין אַ שלעכטער בעל זכרון און עס זענען שוין 14-15 יאָרן זינט דעמאָלט און איך וועל נאָר דאָ איבערגעבן דאָס, וואָס האָט זיך טיף, און אָן שום ספק, איינגעקריצט אין מ'ין זכרון.

ער האָט גערעדט אינגאַנצן אָן תרעומות, געזאָגט אַז שוין זינט זיין פריער יאָנט אָן גלויבט ער, אַז ישו איז געוועזן אַ יידישער נביא; אַזוי ווי יונה הנביא מיט אַ שליחות צו די פעלקער פון דער וועלט. נאָר שטאַט צו ווערן אַ יידישער נביא — איז ער געוואָרן, אָן זיין שולד, אַ נישט-יידישער גאָט-זון. אים, אַשן, איז צוזאַמען מיט דעם געטלעכן פונק פון זיין טאַלענט איבערגעגעבן געוואָרן די שליחות, מיט זיינע שוואַכע כוחות, צו העלפן אויפקלערן די עווללה, וואָס איז געשען אַ יידישן שפעטן נביא. דאָס און נישט עפּיס אַנדערש איז ער מכוון. — אוודאי איז דער גרעסטער פאַר-בינדעטער פון יידישן פּאָלק גאַט אַליין, אָבער אָן פאַרבינדעטע צווישן פעלקער קען אַ פּאָלק אויף דער ערד נישט לעבן. דער תנ"ך לערנט עס אין זיין געשיכטלעכן טייל, און אונדזער פּאָלק ליידט דערפאַר אַזוי שטאַרק ווייל עס האָט נישט קיין פאַרבינדעטע. און ער האָט זיך איבערצייגט, אַז זיינע נייע ספרים שאַפן דעם יידישן פּאָלק פאַרבינדעטע, אויף וויפיל די שוואַכע כוחות פון איין מענטש קענען עפּיס אויפטון אויף אַזאַ געביט.

ער האָט זיך אַוועקגעזעצט און שפעטער זיך ווידער אויפגעהויבן און ווייטער גערעדט — און גערעדט מיט טרערן, וואָס זענען געוועזן גרינג און אַפט אין זיינע אויגן, ווייל ער האָט געהאַט אַ סענטימענטאַלע נאַטור: טייערער חבר — דאָס ערגסטע איז וואָס מען האָט אויפגעהערט מיינע ווערק צו לייענען און נאָר מען שפּיאַנירט זיי. אָבער איך בין נישט מער ווי אַ שרייבער בחסד עליון, אין דעם גלויב איך, און אַ שרייבערס ווערק דאַרף מען לייענען. (ער האָט דעם זעלבן געדאַנק מיט אַ צייט שפעטער מיר געשריבן אין אַ בריוו).

תל אביב — ווינטער 1954-1955

נאָך די באַגעגענישן אין די יאָרן פון דער צווייטער וועלט-מלחמה אין מאַנטרעאל איז ווידער אויסגעקומען שלום אַשן צו זען ערשט ווינטער 1954-1955 אין מדינת ישראל, אין תל אביב, חיפה, ירושלים.

מיד אין די עלטערע יאָרן — האָב איך ליב צו באַגעגענען גרויסע פערזענליכקייטן פון דער ווייטן. ליב האָב איך זיי סאַי-ווי, די וואָס זענען פאַר מיר גרויסע פערזענליכקייטן. אָבער גרויסע, פאַטעטישע לאַנדשאַפטן זענען גאַנצער, שענער פון אַ דיסטאַנץ. דאָס איז נאַטור, זייער נאַטור. קעגן נאַטור קען מען נישט קעמפן. און אויך אַשן האָב איך אַזוי ליב צו זען.

הערן ווי ער רעדט, לייענען. און — זייענדיק גלייכצייטיק מיט אים אין מדינת ישראל בין איך נישט נאָר געגאנגען אויף אַלע זיינע עפנטלעכע אַרויסטריטן, נאָר אים אויך נאָכגעפאַרן אין אַנדערע שטעט. אַזוי קיין חיפה, קיין ירושלים.

עטלעכע מאָל זענען פאַרגעקומען שלום אַש-אַוונטן אין תל אביב אין גרעסטן זאַל, „מוגראַבי“. איינמאָל האָט די הסתדרות אַזאַ אַוונט אַרגאַניזירט, אַ צווייט מאָל דער יידישער שרייבער-פאַריין. די בילעטן זענען וואָכן פריער געוועזן אויספאַרקויפט. נאָר מיט דער הילף פון אַסך פּאַליציי האָט מען געקענט דערהיטן די אַרדנונג ביי די זאַלן בשעת די אַוונטן.

אַסך רעדנער פלעגן רעדן וועגן אַשן, לרוב אין עברית, הברה ספרדית. ער פלעגט זיך אַנשטרענגען צו פאַרשטיין, מיד ווערן און אַז עס איז געקומען צו אים אַליין — איז שוין נישט געוועזן קיין כוח. ער פלעגט אָנהויבן אין לשון קודש אין טיף-פוילישן דיאַלעקט, זיך אַנטשולדיקן, וואָס אני לא רגיל לדבר עברית און באַלד אַריבער אויף יידיש. די ציפּלינירט און אַן אַ שמיכל פלעגט דער עולם אַלעמאָל אויסהערן דעם אומגעוויינטן פּויליש-יידישן לשון קודש — אָבער די רעדעס זענען נאָר עטלעכע מאָל באַפליגלט געוואָרן און זיך אויפגעהויבן הויך.

טויזנטער אויערן פלעגן זיך אַנשפיצן, ווי ווען אַ ווינט אויף אַ לאַנקע טוט אַ בלאָז, ווען אַש האָט אַנגערירט די אַנגעזאַמלטע מיספאַרשטייענישן. אַפט פלעגט ער זיך ביי דעם אַוועקזעצן, כדי זיך בעסער צו קאָנטראַלירן. און אַט רעדט ער מיטן גאַנצן האַרץ: זעט, מיינע ברידער און שוועסטער, איך בין אַ זינדיקער מענטש און מען קען צו מיר האָבן טענות, איך בין אויך אַ זינדיקער שרייבער און קען גרייזן אין מיינע ווערק, אָבער אויב טענות צוליב דעם רבונן של עולם, דאַרפן דאָך האָבן טענות די בעלי תפילה און גבאים פון די שילן. אויב זינדיק — בין איך דאָך פאַר זיי, און נישט פאַר מיינע קאַלעגן, וואָס זענען פונקט אַזוי פרום ווי איך און אפשר אַסך ווייניקער. אָבער זיי, די גבאים, פאַרשטייען דאָס ווי אַ זאָך פון בין אדם למקום. אַט בין איך געוועזן צו כל נדרי אין שיל. מען האָט מיר געגעבן אַ גוטע „שטאַט“ מיט אַ שטענדער. איך האָב מיך איינגעוויקלט אין טלית און איך האָב מיך גאַנץ גוט אויסגעוויינט, און אַז יידן נעבן מיר האָבן געהערט ווי איך וויין — האָבן אויך זיי מיטגעוויינט מיט מיר ...

אַ רגע איז געוועזן שטיל אין זאַל — דער מלאך מיט דעם גרויסן, גוטן יידישן האַרץ, וואָס קען אין איין רגע אַננעמען אַלערליי געשטאַלטן, איז דורכגעפליגן און אַלע אויגן באַפייכט מיט אַ טרער ...

אַש האָט זיך אויפגעהויבן און ווייטער גערעדט, וואָס ער האָט געהאַט צו זאָגן.

אַ מאָדנער שמועס ביים ים

איך האָב מיך קיינמאָל נישט באַרימט מיט דעם נישט האָבן געלייענט כתבים פון אַ חבר אַ שרייבער. איך האָב מיך פאַר דעם נישט ליינענען בלויז פאַרענטפערט. איך האָב, אויף וויפיל איך געדענק, קיינמאָל נישט געפרעגט קיין חבר, צי ער האָט יאָ מיינע כתבים געלייענט, און אויב יענער האָט עס מיר אַליין געזאָגט, האָב איך קיינמאָל קיין מיינונג נישט געפרעגט. אודאי אינטערעסירט מיך די מיינונג שוין גאַר און גאַר, אָבער איך האַלט כסדר פאַר די אויגן עמערסאָנס געניאַל וואָרט: — אויב דו לייענסט מיר דיינע כתבים און פרעגסט מיך אַ מיינונג, בין איך נישט מחויב דיר צו זאָגן דעם אמת, ווייל דיין טון לגבי מיר איז אינקוויזיציע, טאַרטור...

כאָטש איך פלעג אָפט מיינע ביכער און ביכלעך געבן אַשן, און מיט דעדיקאַציעס בלב ונפש, האָב איך אים קיינמאָל נישט געפרעגט צי ער האָט כאָטש איינס פון מיינע ביכער און ביכלעך געלייענט. איך האָב אים אָבער ביי יעדער געלעגנהייט קלאָר געמאַכט, אַז איך האָב אַלע זיינע פופציק ביכער יאָ געלייענט און מיט דעם דאָזיקן האָבן געלייענט באַרים איך מיך דווקא יאָ.

זע איך אַמאָל ביי אַשן אין תל אביב דאָס נייע, גרויסע בוך פון אורי צבי גרינבערג „רחובות הנהר“ — און איך זע אויף דעם בוך אַ צושריפט פון מחבר, אַ צושריפט בלב ונפש און בין גליקלעך. איך בין אַפילו גליקלעך, ווען סתם יידישע שרייבער האָבן זיך ליב — מכל שכן די גדולים... און נאָך גליקלעכער בין איך, וואָס אַש האָט אין דעם בוך געלייענט און ער רעדט מיט אַ ציטער אין זיין קול וועגן זיינע הויכע קוואַליטעטן און רופט עס „ספר הצער“.

און שלום אַש, וואָס איז אַלעמאָל זייער „פשיטאַמנע“, אָפטמאָל זייער אויפּמערקזאַם, זאָגט מיר מיט טענה:

— דאַכט זיך, אַז איר האָט לעצטנס אַרויסגעגעבן אַ גרעסער בוך, פאַרוואָס גיט איר עס מיר נישט?

— עס איז אַ בוך פון 500 זייטן, „די לידער פון מיינע לידער“, און איר וווינט נאָך אין האַטעל — וווּ וועט איר זיך אַהינטון דערמיט?
— איך וויל עס האָבן!

דעם זעלבן אָונט האָב איך דאָס בוך איבערגעלאָזן פאַר אַשן אין האַטעל. אַ וואָך שפעטער שפאַצירן מיר ביים ים און נישט נאָר האָב איך באַוווטזיניק נישט געפרעגט וועגן דעם בוך, נאָר גאַנץ פשוט וועגן דעם פאַרגעסן. אָבער אַש איז עפּיס אומרואיק און פּלוצלונג הויבט ער אָן צו רעדן וועגן דעם, און זאָגט מיר, אַז איך שרייב כסדר וועגן דער מאַמען... אין

ערשטן מאמענט האב איך מיך נישט געכאפט; וואס פלוצלונג? שפעטער האב איך פארשטאנען, אז ער האט פון דעם בוך מיינעם געלייענט בלויז דאס ערשטע ליד, געשריבן אין מיין קינדהייט, א ליד צו מיין מאמע, און וויל אין דעם דאזיקן ליד מיינעם אריינפאקן אל מיין שרייבן... האב איך געשוויגן און עס איז מיר געוועזן סתם גוט. אש איז פול מיט אינטואיציע און ער פארשטייט, אז איך פארשטיי...

און פלוצלונג גיט ער א פרעג: — זאגט מיר מיט איין זאך, וואס זענט איר מכוון מיט אייער גאנצן שרייבן!

— צו דערגיין דורך אלע לאבירינטן פון אלע פילאזאפיעס צו דעם סאמע עלעמענט פון פשטות, צו לידער פון דריי ביז יובן ווערטער, צום אמת. אש האט מיך שטארק אנגעקוקט און גענומען גיין זייער גיך אראפ צום זאמד ביים סאמע נאסן ברעג. און ווידער האט ער זיך אפגעשטעלט און א שריי געטון — ווייל דער ים האט שטארק גערוישט: — זאגט מיר דאס זעלבע נאך אמאל!

— צו דערגיין דורך אלע לאבירינטן א. א. וו. האב איך איבערגע- שריגן דעם ים.

אש האט זיך צעלאכט מיט זיין אלעמאל אביסל ווילדלעך געלעכטער: — עס האט מיר שוין געלוינט נישט צו האבן געלייענט אייער בוך! אויך איך בין דאס מכוון, וואס איר, דורך מיין שרייבן.

לא אמות כי אחיה, ואספר...

נאכגעפארן שלום אשן קיין חיפה בייצוזיין אויף דעם אונט, וואס די הסתדרות ארדנט אים איין אין א גרויסן אמפיטעאטראלן זאל. קוים מיט צרות געקענט אפקויפן ביי איינעם א פאר בילעטן אין לעצטן מאמענט. פאר דעם אויפטריט פון דעם גאסט האט מיט קענטשאפט, אראטארישער קונסט און גלענצענדער הברה ספרדית גערעדט דב בער מאלקין. און אז עס איז געקומען די רייע צום גאסט, איז ער שוין געוועזן מיד און אויך דאס פובליקום מיד און די רעדע זיינע האט זיך געצונדן און געלאשן ווי נאסע שייטלעך האלץ... אבער דאס האט מיך נישט אפגעהאלטן אויף צו מארגנס אים ווידער נאכצופארן אין דעם אינדוסטריע-צענטער קרית חיים, בייצוזיין דארט אויף דעם שבת פרימארגן לכבוד אשן.

אויך דא קוים א בילעט באקומען אין 2000-זיציקן זאל. אש איז אויסגערוט און דער עולם מיט אים און ער מיט דעם עולם. זיגמונט טורקאוו לייענט פון זיינע ווערק, באלד רעדט אש. ער רעדט קורץ, ער וויל דערגיין פארוואס זענען אזויפיל מענטשן געקומען. ער זעט אסך יונגע אין

זאל. פֿאַרשטייען זיי יידיש? און ער פֿרעגט אין יידיש און אין לשון קודש ווער דאָ אין זאל האָט קיינמאָל זיינס אַ בוך נישט געלייענט. קיין האַנט רירט זיך נישט. פֿרעגט ער די זעלבע פֿראַגע פֿאַרקערט; אין יידיש און לשון קודש: — ווער עס האָט כאַטש איין בוך זיינס ווען עס איז געלייענט — און אַלע צווייטויזנט האָבן אויפֿגעהויבן די הענט... אַש שטראַלט. ער האָט ליב צו שרייבן וועגן מאַסן סצענעס און אַט איז ער אַליין דער העלד, און אַזאַ העלד, פֿון אַ מאַסען־סצענע.

גראַד אין יענע וואַכן האָט אַ באַרימטער שרייבער געשריבן וועגן אַשן ווערטער, וואָס ער האָט זיכער אַליין באַלד באַדויערט. אַש רעדט און ער האָט שוין — אַזוי פֿילט מען — דעם פֿינאַל פֿון זיין רעדע אין געדאַנק און אַט זאָגט ער:

— מען האָט דאָ לעצטנס וועגן מיר געשריבן, אַז שוין גענוג, אַז עס איז שוין צייט פֿאַר מיר צו גיין שלאָפֿן... אַבער ווי קען איך, אַז איך האָב נאָך אַזויפֿיל צו טון, אַזויפֿיל צו שרייבן. לאַ אַמות כי אַחיה — ואספר מעשי יה — יאָ, מַעְשֵׁי יְהוָה — און ער שטרעקט אויס ברייט די הענט, ווי אַרומצונעמען אַלעמען אין זאל — און דאָס וואָס אײַך טוט דאָ אין דעם לאַנד, און טאַקע איר אַליין זענט מעשי יה — —

דער עולם האָט עס טיף באַנומען און גאָר נישט געוואַלט שלום אַשן אַראַפֿלאָזן פֿון דער בינע. האָט ער געזאָגט אַ צעשטראַלטער: — איך האָב שוין נישט קיין כוח מער צו רעדען, אַבער לאַמיר צוזאַמען זינגען די תקוה — און ער האָט דיריגירט מיט זיינע לאַנגע הענט און אַלע זענען געשטאַנען און געזונגען לויט זיין דיריגירן.

אַ מאַרשליד...

זיצן מיר אויף אַ באַנק אויף דער תל אביבער ים־פֿראַמענאָדע — שלום אַש און איך. אַש האַלט אין איין דערציילן וועגן דעם אַלעמען, וואָס ער זעט דאָ אין לאַנד. ער איז פֿול מיט פֿרייד און איז פֿול מיט זאָרג. ער מיינט אויס אַ שמועס וועגן יידישע וועלט־פֿראַבלעמען, וועגן וועלט־פֿראַבלעמען בכלל. ער וויל זיך קינדיש ממש פֿרייען מיט אַלץ. ער איז צוגעקומען צו אַ ברעג און ער וויל נישט מער אַוועק פֿון דעם ברעג. איז ער סעניל? — טראַכט איך. אַבער ער איז נישט סעניל. ער רעדט זייער קלאַר און באַווסטזיניק פֿון אַלץ. אויך די דאָזיקע מכלומרשטע קינדישע פֿרייד איז באַווסטער קורת רוח. שוין צייט...

און פֿון דער העלער הויט הויבט אָן שלום אַש צו רעדן וועגן מאַרש־לידער אין דער ישראליקער אַרמיי. ער האָט געהערט די לידער און זיי האָבן נישט קיין יידישן טעם — לויט זיין געמיט...

— ? — שטעל איך אויף אים אָן אַ פּאַר שטומע אויגן...
און אַביסל פאַרשעמט נעמט שלום אַש אַרויס אַ פּאַפּיר פון זיין
בוזעם־קעשענע און ער וויל מיר עפּיס ליינענען — אַ ליד אין לשון קודש,
וואָס ער האָט אָנגעשריבן, אַ מאַרשליד פּאַר דער ישראָלדיקער אַרמיי —
לויט זיין געמיט...

און ער האָט אַפּילו אַן אָנהויב פון אַ ניגון דערצו, און ער ברומט מיר
פיר דעם ניגון און דיריגירט מיט דעם ווייז־פינגער.

כאַטש די סטראָפּן זענען געוועזן זייער קורצע — בין איך געוועזן אַזוי
איבעראַשט פון דעם גאַנצן ענין, אַז איך האָב אַפּילו קיין איין סטראָפּ נישט
געקענט רעקאָנסטרווירן אין זכרון שפּעטער. אַז איך האָב אַשן געבעטן
— ער זאָל מיר געבן דאָס ליד איבערצושרייבן, האָט ער נישט געוואָלט.
— דאָס מוז זיין דערווייל אַ סוד... אַז איך האָב אים שפּעטער וועגן דעם
ליד געפרעגט — האָט ער געשמייכלט בלויז.

אַבער בשעת איך האָב עס געהערט — האָט זיך עס אויסגעמישט מיט
דעם געזאַנג פון די כוואַליעס און מיט מאַרשלידער אין תנ"ך — מיט דער
אומפאַרשטענדלעכקייט פון דער יידישער אייביקייט...

שיחת חזולין אין תל אביב

און דאָך האָט ער געהאַט זיין ספּעציעלן הומאַר, שלום אַש. נאָר אַ
וויץ דערציילן האָט ער נישט געקענט — ער פּלעגט אַליין צופּיל לאַכן
דערביי.

דאָס איז געוועזן ביים קאַנצערט פון דער זינגערין יהודית מאַרעצקאַ,
אין זאָל פון אהל־טעאַטער. אַסך יידישע און העברעיִשע שרייבער זענען
פאַרבעטן געוואָרן. אַש איז דאָ מיט זיין פּרוי. צופּאל האָט געוואָלט, אַז
אַ שורה הינטער אים איז גראַד געזעסן אַ באַרימטער יידישער שרייבער,
איינער פון אַשס גרעסטע אַפּאָנענטן. איך האָב קיינמאָל פון אַשס מויל
קיין בייז וואָרט וועגן דעם שרייבער נישט געהערט. ער האָט בכלל נישט
געהאַט קיין טבע צו באַרעדן וועמען הינטער די אויגן. אין די אויגן
אַבער פּלעגט ער רעדן שאַרף, גאָר שאַרף, זיך קריגן אַפּילו — אַז עס
איז אויסגעקומען.

אַש האָט באַמערקט, אַז זיין אַפּאָנענט זיצט אַזוי נאָענט פון אים, אַבער
ער איז נישט געוועזן נערוועזן צוליב דעם. ער דערזעט מיך אין זאָל, רופּט
מיך צו, בעט צו זיצן נעבן אים. און עפּיס שמייכלט ער כּסדר צו זיך.
ענדלעך זאָגט ער: — זייט אַזוי גוט, איך בעט אייך, גיט אַ קוק, מיר פּאַסט
נישט זיך אומצוקוקן, נישט ווייט פון דאַנעט זיצט... ער טראַגט דאָך אַ

יאַרמלקע, איך האָב עס באַמערקט, איך האָב אָבער נישט באַמערקט צי זיין פרוי טראַגט אַ שייטל ...

איינמאַל זענען מיר פאַרבייגעגאַנגען דאָס ליטעראַרישע קאַפּע „כסית“. איינער פון אונדזער גרופּע, זייער אַ יונגער און ענטוואַסטישער, האָט זיך אָנגערופן: — מר אַש, איך האָב אייך געוואַלט אָנווייזן, דאָרט אין קאַפּע איז געזעסן ... איינער פון די גרעסטע יידישע דיכטער.

אַש שטעלט זיך אָפּ, קוקט אָן דעם, יונגן ענטוואַסטי און זאָגט: — איר מיינט איינער פון די גרעסטע אין קאַפּע „כסית“...

איינמאַל זענען מיר געוועזן ביי אַשן אין זיין צימער אין האַטעל „דן“. גראַד אין יענע טעג האָט מען אים געהאַט אַטאַקירט ליטעראַריש. איך האָב נישט געפרעגט וועגן דעם, אָבער ער האָט משמעות יאָ געוואוסט. ער איז געוועזן זייער אומרויק, געלאָפּן פון פענצטער צו פענצטער — אויפגעמאַכט, צוגעמאַכט, אויסגעטון דאָס רעקל, אָנגעטון דאָס רעקל, געריסן זיך ביי דער טשוּפּרניצע — זיין שטענדיקער זשעסט, ווען אויפגערעגט, אויך ביים רעדן עפנטלעך. ענדלעך שטעלט ער זיך אָפּ נעבן מיר:

— מילא, איך קען נישט שרייבן, אָבער „דאָס שטעטל“ האָב איך דאָך אויפגעשריבן. שטעלט אייך פאַר אַ שרייבער, וואָס האָט מער גאַרנישט אויפגעשריבן — ער וואַלט דאָך געוועזן אַ גאַנץ פיינער שרייבער — נישט אזוי? און ער לויפט ווייטער אומרויק, אַ רגע שפעטער שטעלט ער זיך ווידער אָפּ:

— מילא, איך קען נישט שרייבן, אָבער „רב שלמה נגיד“ האָב איך אָנגעשריבן. לאַמיר זאָגן, אַז איך האָב גאַרנישט מער געשריבן, אָבער אַזאָ איינעם וואַלט מען באַטראַכט פאַר אַ גאַנץ פיינעם שרייבער ביי יידן. — און ער לויפט. אַ רגע שפעטער איז ער ווידער דאָ:

— מילא, איך קען נישט שרייבן, אָבער „קידוש השם“ האָב איך דאָך אויפגעשריבן. אַ גאַנץ גוט ווערק. ווען איינער וואַלט נאָר דאָס אויפגעשריבן, וואַלט מען אים באַטראַכט פאַר אַ גאַנץ גוטן שרייבער. אַיאָ? אַ רגע נאָך דעם שטעלט ער זיך ווידער אָפּ:

— אָבער „מאָטקע גנב“ א. א. וו. ביז צו זיין נייסטן ווערק, דער נביא“ —

די שפּיל האָט אים אזוי פאַרכאַפּט און אָנגעפּילט מיט אַזויפּיל אינער-לעכן מוט, אַז ער האָט אויסגעזען אין אונדזערע אויגן ווי אַ גרויס קינד פון 76 יאָר ... ענדלעך האָט ער זיך אַוועקגעזעצט:

— וויפּיל ווערק האָב איך דאָ אויסגערעכנט? איר האָט נישט געציילט? צוואַנציג — דרייסיק? הייסט עס, אַז איך וואַלט געקענט באַטיילן צוואַנציג

שרייבער און זיי וואלטן גאנץ פיינע שרייבער געוועזן — איז וויזשע קומט דאס, וואס איך אליין קען נישט שרייבן?

ער איז צוגעגאנגען צו א שאפקעלע, אָנגעגאַסן עטלעכע גלעזלעך קאָניאַק און געוואָלט אויסטרינקען אַ לחיים. טרינק אײַך אָבער נישט — צעלאַכט ער זיך פון מיר: וואָס פאַר אַ שרייבער זענט איר? נו מילא וועט ער שוין אויסטרינקען צוויי. ער טרינקט דאָך איצט לכבוד צוואנציק, מעג ער כאַטש אויסטרינקען צוויי.

צוקער

איך האָב ביי אַ סך געלעגנהייטן באַמערקט, אַז שלום אַש איז געוועזן אַ שטאַרקער צוקער־עסער. זיין אָרגאַניזם, סאָי גייסטיק און סאָי פיזיש, איז געוועזן ממש אַ הייסער אויוון, וואָס האָט כסדר פאַרברויכט אַסך צוקער. (דאָכט זיך, אַז אין די לעצטע יאָרן נישט מער).

איינמאָל דערזעט מיך אַש אויף דער רחוב אלנבי. עס איז געוועזן פאַרמיטאַג און איך האָב מיך גראָד געאייילט. ער נעמט מיך אָבער אונטער דער האַנט, איך מוז מיט אים גיין צום ים, ער וויל ביי מיר פּרעגן עפּיס אַ ליטעראַרישע עצה. זיכער שוין, אַז איך וועל מיט אים מיטגיין, לאַזט ער אָפּ מיין האַנט און הויבט אָן צו דערציילן אַ מעשה. ער גייט נאָך צו מיט מיר צו אַ זעקס־זיבן ביכער־קראַמען, צעוואַרפט אַביסל ביכער, רעדט מיט די מוכר ספּרימס, מיט איינעם לשון קודש, מיטן אַנדערן דייטש, מיטן דריטן יידיש, מיטן פּערטן ענגליש — זיי קענען אים אַלע, ער קומט דאָ כמעט יעדן טאָג צו מיטן די ביכער, קויפּן קויפט ער זעלטן, אַזוי איז זיין טבע — און אַט זענען מיר שוין אויף רחוב פּרישמאַן און אַראָפּ צום ים־ברעג. און אַש איז פאַרכאַפט און דערציילט מיר אַ מעשה וועגן אַן אַלטן אידע־אליסטישן רוס אין פאַריז בשעת דער נאַצי־אַקופאַציע, וואָס באַהאַלט אויס אַ יידיש יינגל. ער איז אָבער זייער אויסגעהונגערט, דער אַלטער, און באַזונדערס פעלט אים צוקער — ער האַלט ביי משוגע ווערן צוליב דעם. (אַש דערציילט מיר די מעשה מיט אַזויפיל רעאַליטעט, אַז איך מיין, אַז ער דערציילט מיר אַ מעשה פון לעבן, וואָס אַן עדות, אַדער דער בעל דבר אליין האָט אים דערציילט) און אַט אַנאַנסירן די נאַציס, אַז זיי צאָלן מיט אַ קילאָ צוקער פאַר יעדן ייד... און דאָ הויבן זיך אַן די עיניגים פון דעם אַלטן רוס. אַש שילדערט די דאָזיקע פּסיכאָלאָגישע געראַנגלען פון דעם אַלטן — און... ער ווייסט נישט וויאָזוי צו פאַרענדדיקן די מעשה... (דאָ איז מיר ערשט קלאָר געוואָרן, אַז ער דערציילט מיר אַ מעשה) ער שטייט פאַר אַ דילעמע. ער וויל זיין גוט צום אַלטן אידעאַליסטישן רוס.

אַבער ווער ווייסט צי איז גאַר אַזאַ אין פאַריז געוועזן. פון דער אַנדערער זייט דאַרף מען דאָך באַשרייבן און אַרויסהויבן די גוטע מענטשן, זיי זאָלן דינען פאַר אַ מוסטער. דאָס איז דאָך די אויפגאַבע פון שרייבער ... איז וואָס מיינ איך? — איך האָב מיך אָפגעבעטן מיט געבן אַן ענטפער ביז מאַרגן. אויב ער האָט שוין יאָ אַן עצה ביי מיר געפרעגט — וויל איך עס גוט דורכטראַכטן.

איך האָב מיך דערטראַכט צו אַ פּשרה־עצה, אַבער אַש האָט קיינמאַל מער נישט געפרעגט. צי האָט ער די זאַך אויפגעשריבן — ווייס איך נישט. און אפשר איז עס גאַר געוועזן אַ פּריער־אויפגעשריבענע מעשה, וואָס ער האָט זי געוואָלט איבעראַרבעטן.

דער לעצטער בליק ...

דאָס איז געוועזן אין ירושלים, אין אַ שבת פּרימאַרגן, אין „בצלאל“־מוזעאום. עס ווערט געעפנט די מאָריצי גאַטליב־אויסשטעלונג, צו דער פּייערונג פון דעם הונדערטסטן געבוירן טאָג פון דעם געניאַלן מאלער, וואָס איז געשטאַרבן אין זיין 23טן לעבנס־יאָר. שלום אַשס יוגנט־בילד איז ווי אַ קאַפּיע פון דעם גאַטליב־אויטאַפּאַרטערע אין זיין באַרימטער מאַלעריי „יום כיפור“. אַש דאַרף רעדן אויף דער אויסשטעלונג־עפּענונג. נישט וועלנדיק אַריינקומען קיין ירושלים אום שבת — איז ער שוין דאָ זינט נעכטן. אַט זענען שוין די באַזוכער פאַרזאַמלט — מרדכי נאַרקיס זײַל, דער דירעקטאָר פון מוזעאום זאָגט אַן אַריינפיר־וואָרט. אַש רעדט. ער איז שטאַרק מיד. יצט רעדנדיק. רעדט וועגן דעם כוח פון דער קונסט, וואָס נישט נאָר ווערט זי מוֹשפּע פון לעבן, נאָר נאָך מער איז זי משפּיע דאָס לעבן. ווי געוויינטלעך ביים עפּענען די אויסשטעלונגען שטייט דער גאַנצער עולם אַרום.

נעבן מיר שטייט אַן אַלטע פּרוי. אַן אַריסטאָקראַטיש פנים. שטריכן פון גרויסער שיינקייט. זי הערט און זי שאַקלט צו מיט איר איידעלן קאַפּ און איז עפּיס טיף פאַרטראַכט און שטילע טרערן רינען אויף איר פנים. נעבן איר שטייט אַן אַנדערע פּרוי, אַביסל יינגער, אַ באַקאַנטע אירע. זי פּרעגט זי: — וואָס וויינט איר? דאָס וואָס ער זאָגט איז נישט טראַגיש ... (די פּרויען רעדן צווישן זיך אין זייער אַ גוטן פּויליש) די אַלטע ענטפּערט שטיל, ווי זי וואָלט גערעדט צו זיך:

— איך וויין ווייל איך בין אַלט און ער איז אַלט — און איך האָב אַמאַל דעם גרויסן מענטש ליב געהאַט, אַבער ער האָט נישט געוואוסט פון דעם. עס איז געוועזן נאָך לאַנג, לאַנג פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה ...

און איך קוק איצט דאָס לעצטע מאָל אין אַט דעם פנים, איידער עס וועט זיך באַווייזן פאַר גאָט. און דערפאַר ווייזן איך.
 דער פרימאַרגן ענדיקט זיך. אַש גייט מיט דר. נאַרקיסן אַוועק. אַ רגע בלייבט ער שטיין נעבן דער אַלטער, קוקט אין איר פנים:
 — פאַרוואָס האָט איר געוויינט, שיינע — פרוי ?
 — אַזוי — איר האָט אַזוי שײן גערעדט — פאַניע אַש! זאָגט זי אויף פויליש — און איר ווייס פנים ווערט ווי פאַרגאַסן מיט יוגנטלעכן ראָזאַ קאַליר — — האָט ער זי דערקענט? — —

ליכט צינדן

בת ים, צו דרום פון יפו — דאָס נייע הויז פון די אַש'ס. רות, די טאַכטער איז געקומען צו גאַסט. די אַשס האָבן זיך נאָר וואָס אַריינגעצויגן אין זייער ניי געבויטן הויז, וויזאָווי דעם הויז פון ראש העיר פון בת ים. עס איז אַ באַשיידן פאַרטער-הויז. נאָך ווייניק מעבל, ווייניק זאַכן. עס איז פרייטיק-אַוונט. מרדכי צאַנין, דער רעדאַקטאָר פון די „לעצטע נייעס“, פרוי צאַנין, רחל און איך זענען געקומען מיט בלומען ווינטשן גליק אין דער נייער היים.

אַש ווייזט אונדז דאָס הויז, עטלעכע מעבל-שטיק, דעם שרייב-טיש, אַ גלייכער, גרויסער פראַסטער טיש אָן קונצן, אָבער היפשלעך גרויס. איך האָב אַזעלכע טישן שוין אָפט ביי אים געזען, באַזונדערס אין וואַרשע — ווו ער האָט געשריבן „וואַרשע“, דעם צווייטן טייל פון זיינע „דריי שטעט“. פלוצלונג גיט זיך אַש אַ דערמאָן: אוי, עס איז דאָך פרייטיק — — און ער לויפט צו צום קאַמין, נעמט אַראָפּ די צוויי מעשענע לייכטערלעך, ער בעט די הויז-העלפערין — דאַכט זיך, אַז זי האָט געהייסן רבקה, און האָט גערעדט אַ היימישן יידיש — אַז זי זאָל ברענגען ליכט און שוועבעלעך — ער טוט זיך אָן די אַריענטאַלישע יאַרמלקע — — בענטש די ליכט, מאַדזיוכנע —

צינדט זי אָן די ליכט, אָבער די ברכה מאַכט זי נישט. מאַכט שלום אַש שטיל, אָבער דייטלעך די ברכה. אַלע שטייען מיר אַרום אַ רגע און שווייגן. די אַש'ס, די טאַכטער פון לאַנדאַן, די הויז-העלפערין, און מיר פיר. זאָגט אַש:

— זאָלן זיי אַריינקוקן אין די פענצטער, ווער עס וויל, זאָלן זיי זען, אַז ביי אַשן בענטשט מען ליכט יעדן פרייטיק אויף דער נאַכט.

ערנסט און שפּאַט אין לאַנדאַן

די אַש'ס האָבן בדעה געהאַט פון איצט אָן איינשטעלן דאָס לעבן אַזוי, אַז די הייסטע חדשים פון יאַר זאָלן זיי פאַרברענגען אין קילן לאַנדאַן און

די איבעריקע צייט אין בת ים, און אַט איז שפעט־וומער 1956, איך בין אין לאַנדאָן אַ לענגערע צייט, געקומען אַהער צום פ.ע.ג. קאָנגרעס. דער צופאַל וויל, אַז דאָס צימער מיינס איז — אין דער פּאַלקרייכסטער שטאַט פון דער וועלט — פונקט פינף מינוט גאַנג פון לאודאן־ראָוד נומער 18, וווּ אַש וווינט אין דער משפּחה פון זיין טאָכטער רות. עטלעכע מאָל אַ וואָך קומען מיר אַהער. איך מוז מודה זיין, אַז די באַזוכן פאַלן מיר אַביסל שווער. איך האָב שוין וועגן דעם געשריבן אין אָנהויב פון די דאָזיקע שבחי שלום אַש. אַש באַקומט מיט דער לופטפּאַסט די יידישע צייטונג פון תל אביב און איך קום זי ביי אים באַרגן. און ווען נאָר איך קום — לאַזט שוין אַש נישט אַוועקגיין אַזוי גיך. אַפּט פלעג איך צוקומען צו דער טיר פון הויז, וואָס האָט אַ קליין גערטנדל אין פּראַנט, אומקערן שטילערהייט די צייטונג, אַריינאַרפן זי אין פּאַסט־קעסטל; אַבער אַש האָט לרוב באַמערקט און ער לויפט שוין אַרויס פון דער טיר, אַן אַ רעקל, און רופט אַריין: — וואָס גייט איר עפּיס פּאַרביי מיין הויז??

אינמאַל בין איך דווקא יאָ גלייך אַריינגעגאַנגען, אַבער באַלד געפילט, אַז ער האַלט אין מיטן אַרבעט, און געוואַלט אַוועק, אַש לויפט מיר נאָך. ער האָט זיך נישט גוט געפילט, וואָס איך בין באַלד אַוועק. ער רופט אויך צוריק רחלען, זי זאָל זיך אויסקלויבן די שענסטע רויז אין גאַרטן, ער שניידט אַפּ די רויז און שפּיליעט זי צו. די רויז איז געבליבן ביי אונדז אין איינעם פון זיינע ביכער.

אַן אַנדערש מאָל זענען מיר אַריינגעקומען אומגעריכט און געטראָפן פרוי אַש און רות, די טאָכטער, זיצן אין דער אַרבעט־שטוב און אויפן טיש ביכער און ספרים און אש האָט נאָר וואָס אָנגעהויבן עפּיס צו דערציילן און מיר ווערן באַל דאָ טייל פון דער אוידיטאָריע. צו וואָס ער איז מכוון איז שווער צו וויסן. ער רעדט פּראַגמענטאַריש. באַלד אַבער איז קלאַר געוואָרן, אַז דאָס רעדט ער מיט אַסך לאַגיק וועגן די יידיש־פּילאָזאָפּישע יסודות פון דעם נייעם ווערק „יעקב און רחל“, וואָס ער גרייט זיך צו שרייבן, אַדער ער שרייבט שוין טיילווייז. און אַט רופט ער אונדז אַלע צו נענטער צום טיש און ער ווייזט אונדז רעקאָנסטרואַרטע בנינים־בילדער פון דער צייט פון די אבות אין כּנען. ער דוכנט מיט זיינע הענט איבער די בילדער, זיינע אויגן שטראַלן, ער פילט די בילדער אַן אין דער פּאַנטאַזיע מיט זיינע געשטאַלטן. ער זעט די געשטאַלטן אַרומגיין איבער אַט די געצעלטן און ער הערט זיי רעדן. ער האָט זיך דערגראָבן ביון סאַמע טיפּסטן וואַרצל פון יידישקייט אין דער וועלט — אַזוי פילט ער און ער זאָגט עס אונדז.

און ווידער אמאל אין אן אינדערפרי ביי די אש"ס. שלום אש איז געלעגן אויף א פארבעט בעט. ער גיט זיך א הויב אויף. ער וויל מיר ווייזן דאס בוך „דער נביא“, וואס מ. צאנזין האט אין תל אביב ארויסגעגעבן. עס איז נאך וואס געקומען מיט דער לופט-פאסט. אבער זוך היינט, זוך מארגן. דאס בוך איז נעלם געווארן. ער זוכט צווישן די קישעלעך, די דעקעס. און אט ליגט ער שוין אויף דער בריק און זוכט אונטער דעם בעט. איך וויל אים העלפן, ער לאזט נישט, איז צערודערט, מאטילדע אש קומט אריין:

— שולעמשי — וואס זוכסטו דארט ?

— דעם נביא זוך איך !

— אונטערן בעט זוכסטו דעם נביא ?

און ער הויבט זיך אויף און מיר אלע לאכן הארציק. א רגע שפעטער האט ער געפונען דאס בוך צווישן די קישעלעך.

ארום פ.ט.נ. קלובן-קאנגרעס

כאטש ער איז, אלס ערן-מיטגליד פון פען-קלוב געוועזן אן אפיציעלער גאסט, כאטש ער האט אויף איינער פון די זיצונגען געדארפט האלטן א קורצע רעדע — איז אבער שלום אש נישט צו אפט געקומען צו די זיצונגען.

זיין רעדע האט ער אנגעהויבן מיט די ווערטער: פאר איך שטייט א שרייבער, וואס אין פאטענץ האבן אים צוויימאל צוויי מעכטיקע פעלקער פארמשפט צום טויט. איינמאל די נאציס פאר געבוירן ווערן א ייד — און דאס אנדערע מאל די באלשעוויקעס פאר שרייבן אין יידיש — די ווערטער האבן געמאכט א רושם, אבער ער האט נאך מיט זיי געקענט אנהויבן זיין ווארט. רעדן האט ער געדארפט אויף דער טעמע: געשיכטע אלס אינספיראציע פון דעם ראמאנען-שרייבער. ער האט זיין רעדע געהאט אויפגעשריבן, אבער האט געהאט א טבע ארויסצורעדן פון טעקסט. ענגליש רעדן איז אים שווער אנגעקומען און זיין רעדע האט קיין גרויסן רושם נאך די ערשטע באמערקונגען מער נישט געמאכט.

א וואך, אדער צוויי שפעטער איז פארגעקומען א ליטערארישער זונטיק-נאכמיטיק אין א יידישן זאל, אין גאלדערס-גריין-געגנט. אש, וואס איז אינצווישן געוועזן אין דער שווייץ, איז ספעציעל צום נאכמיטיק צוריק-געקומען. ער פלעגט לעצטנס נישט דורכלאזן קיין געלעגנהייט עפנטלעך צו יידן צו רעדן.

(א פאר טעג פריער איז אין דער לאנדאנער חודש-שריפט „לשון און לעבן“ געוועזן א שארפע באמערקונג וועגן אשן מצד דעם דיכטער

א. נ. שטענצל, פֿאַר רעדן נאָר אין ענגליש אויף אַ קהילה־אויפנאַמע פֿאַר אַלע ייִדישע פּענ־דעלעגאַטן.)

און אַט רעדט אַש, ער רעדט וועגן זיין וועג, וועגן דעם פּיקדון, וואָס גאָט האָט אים מיטגעגעבן אויף דער וועלט און וועגן דעם, אַז מיט אַ רויק געוויסן וועט ער, ווען זיין צייט וועט קומען, אָפּגעבן אויבן אַ דין וחשבון וועגן אַט דעם פּיקדון. אָבער פּלוצלונג הויבט אַש אָן ווי צו פּאַלעמיזירן מיט עמיצן, ער רעדט שאַרפע ווערטער אויפן אַדרעס פון אַ חבר, וואָס ער רופט זיין נאָמען נישט אָן. איך טראַכט מיר — מאַדנע, די דערפֿאַרונג לערנט מיך, אַז אַש רעדט נישט קיין שלעכטס, סאָידן אין די אויגן, איז צו וועמען רעדט ער איצט ?

צום סוף האָט ער געלייענט אַ רעאַליסטישע דערציילונג — פון זיינע ערשטע — וועגן אַ חתן, וואָס מען גיט אים, שטאַט נדן, אַ יתומה צו האַדעווען — — — און ער נעמט עס אָן באַהבה.

און אַט איז דער נאָכמיטיק געענדיקט. און אַלע הערן מיר קולות אין קאַרידאָר. אַש האָט זיך צונויפּגעטראָפּן מיט דעם חבר, וואָס האָט אים אַטאַקירט אין זשורנאַל, און איז נאָר וואָס אַרויס פון זאַל. אַש האָט פּאַרלורן די לייצעס פון זיין טעמפּעראַמענט. וואָס ער האָט געזאָגט — האָב איך נישט גענוי געהערט. געזאָגט געוואָרן איז צו אים: — אַט די איינע דערציילונג, וואָס איר האָט נאָר וואָס געלייענט, איז מער ווערט ווי אַלע ווערק וואָס איר האָט געשריבן זינט די לעצטע 25 יאָר. — ווייס ווי קרייד אין פנים האָט אַש שפּעטער פּאַרבּראַכט אין דער היים פון דעם שרייבער א. מ. קיזער. קיין וואָרט איז וועגן דעם אינצידענט נישט דערמאָנט געוואָרן. אַז אַש האָט זיך באַרויקט האָט אים קיזער אין אויטאָ אַהיימגעפירט.

געזעגענונג.

אין עטלעכע טעג פֿאַרן מיר אָפּ פון לאַנדאָן, קומען זיך געזעגענען מיט אַשן.

פּלוצלונג עפנט ער אויף אַ שאַפע, נעמט אַרויס אַ גרויסן, שייַן געבונדענעם פּאַליאַנט. דערלאַנגט, דערלאַנגט אים מיר. עס איז אַ כתב יד. דער כתב יד פון זיין „תהילים־ייִד“. געשריבן און איבערגעשריבן און צוגע־שריבן און געמעקט. גאַנצע קאַפיטלעך געשטראַכן, אַנדערע אינטעגרירט.

שלום אַש — נעמט דעם פּאַליאַנט צוריק אַרויס פון מיין האַנט, בלעטערט, בלעטערט אין דעם ספר און זאָגט — און זיין שטימע ציטערט:

— מיט אַט דעם ספר אין מיין אייגענעם כתב וויל איך קומען צו קבר ישראל...

ער נעמט מיך אַרום, ער איז אַסך העכער פון מיר, און עס איז ווי ער וואַלט מיך איינגעהילט. איך פיל די גבורה און די וואַרעמקייט פון זיין מהות און בין גערירט ביז טרערן:

— פאַרט געזונט, פאַרט געזונט! און זעט — פאַרלאַזט מיך נישט, פאַרלאַזט איר מיך כאַטש נישט — פאַרט געזונט!

בת ים, בית שלום —

קיינער האָט מיך נישט געפרעגט, אָבער מיין האַרץ הייסט מיר עס זאָגן:

דאָס הייז פון די אַשׂ'ס אין בת ים דאַרף פאַרוואַנדלט ווערן אין אַ בית שלום. דאַרט דאַרפן אויפגעזאַמלט ווערן זיינע ווערק אין דפוס און אין כתב. די דאָקומענטען פון די קאַמפן וואָס ער האָט געשטריטן, זיינע מפלות און זיינע נצחונות.

אין גאַרטן פון אַט דעם בית שלום דאַרף זיין גוף געבראַכט ווערן פון לאַנדאָן — אויף אייביקן שלום. און עס איז דאָ אַ פרעצעדענט אויף אַזאָ גאַרטן־קבר אין מדינת ישראל, גן חיים — און נעבן זיין קבר דאַרף אין אַ שטאַלערנעם קעסטל ליגן דאָס ספר הספרים פון אַלע ספרים, וואָס ער האָט געשריבן — דער תהילים־ייד.

רחל אויערבאך

זע: מיין לעקסיקאָן — באַנד 2, זייט 90. געבוירן אין אַ שטעטל אין מזרח־גאַליציע, יאָרן אין לעמבערג, יאָרן אין וואַרשע, וואַרשעווער געטאָ, „אַרישע זייט“, 1945 — לאַדזש, זינט 1949 — מדינת ישראל.

אַ טבע האָב איך צו פאַרצייכענען אַדרעסן פון יידישע שרייבער, דאָס גיט מיר אַ געפיל פון שטענדיקער חברישער נאַענטקייט מיט זיי אַלע, אַלע. די גוטע און די בייזלעכע, די רויקע און די נערוועזלעכע. האָב איך אַ בייזלעך און איך פאַרצייכן. יעדער חבר האָט אַ פאַר שורות, אָבער רחל אויערבאך האָט דאָרט אַ גאַנצע זייט, אַ באַזונדער קאָנטאַ. אַט האָט זי געוווינט אין ירושלים, אַט אין חיפה און אַט אין תל אביב — און אין תל אביב יעדע פאַר חדשים אין אַן אַנדערער דירה, און אַמאָל אין עטלעכע אויף אַמאָל . . . איז עס נישט אַמאָל די אומרו, וואָס איז אין איר געבליבן נאָך די יאָרן „אויף דער אַרישער זייט“ אין וואַרשע . . . איז עס נישט אַן אומזעבאַרער שאַטן פון אַ שטן, וואָס לויפט איר כסדר נאָך זינט יענע יאָרן? . . . רחל אויערבאך איז אַנגעפילט מיט תורת הפסי-כאַנאַליזע — האָב איך מיך אויך אויף אַ רגע אַרויפגעכאַפט אויף דעם גליטש. פּרילינג 1956 האָט זיך אָבער רחל פאַרט אַריינגעצויגן אין אַ דירת קבע, אַן אייגענע דירה אין אַ שיינער שכונה אין צפון פון תל אביב. ציען זיך קען מען שוין נישט מער אַלע פאַר וואַכן. בין איך אָבער זיכער, אַז כאַטש איר שרייב־טיש און איר בעט שטעלט זי יעדע וואָך אין אַט דער דירת קבע ביי אַן אַנדערער וואַנט . . . אַט זוי רויק זי איז, און ווי נאָך רויקער זי זעט אויס — אין איר דאַרפישער געשטאַלט און סלאַוויש־יידישן פנים, אַט אַזוי פיל אומרו איז אין איר.

אַמאָל האָט זי געשריבן בעיקר האַרציקע, געלערנטע ליטעראַרישע עסייען און רעפּאָרטאַזשן; אַסך אויך איבערגעזעצט, און זי קען גרינטלעך עטלעכע לשונות; איצט האָט זי ווי געטון אַ נדר אינגאַנצן זיך שרייבעריש מקריב צו זיין דער אומעט־מעשה פון דריטן חורבן. גרויסע ווערק האָט זי שוין אויף דעם געביט געשריבן און נאָך גרעסערע וואַרטן. זינט יאָרן אַרבעט זי אויך אין דער נאַציאָנאַלער אינסטיטוציע „יד ושם“, וואָס איז וויסנ־שאַפטלעך געווידמעט דער זעלבער אויפגאַבע. און כאַטש רחל אויערבאך האָט אַליין איבערגעלעבט אַלע שבעים ושבעה מדורי גיהנם — ווערט זי נאָך אַלץ ביז אין די טיפענישען כסדר פריש און ניי דערשיטערט ביי יעדן גביית צדות, וואָס זי נעמט אויף אין שייכות מיט איר אַרבעט. פאַרהאַנען

צוויי עמאָציעס וואָס נעמען אונדז אַלעמען אַרום ביי אַט די גביית עדות : רחמנות און נקמה. ביי רחלען דאָמינירט אָבער אַלעמאַל דאָס געפיל פון רחמנות. ווי אָפט מיר האָבן זיך אין תל אביב געטראָפן — און עס איז געוועזן גאַנץ אָפט — האָט אויערבאַך אַלעמאַל געהאַט עפיס נייס צו דערציילן, וואָס אָפילו פאַר איר — דער טרערן־מיליאָנערין — לויט מאָריס ראָזענפעלדס דיכטער־וואָרט — איז עס געוועזן ניי, אַנדערש, אומגעהערט ביז איצט. און זי פלעגט עס דערציילן ווי מען דערציילט אַן ערשטע איבער־לעבונג.

קעגנזייטיקער קטיגור־גייסט פילט אַן אַסך יחידים פון די, וואָס האָבן איבערגעלעבט אַליין דעם דריטן חורבן — אָבער טיפער סניגור־גייסט, אין דעם זינען, פילט אַן די נשמה פון רחל אויערבאַך. מיר האָבן אין תל אביב געהאַט אַ קליינעם קאָמיטעט צו העלפן געבן אַ תיקון די כתבים פון דר. מיכאל ווייכערט און אים, אויף דער עלטער, ברענגען קיין מדינת ישראל. רחל אויערבאַך איז געוועזן דער גוטער מלאך פון דעם קאָמיטעט און דער הערלעכער עדות פון דער סניגוריה פון דעם דערמאָנטן שרייבער און טעאָטראַל. זאָל עס פאַרצייכנט ווערן מיט אותיות, באַזוימטע מיט ליכט ...

עס איז געבליבן אין האַרצן דער טעם פון אַ גרויסן חברישן צונויפקום, פון סוף 1954, ביי אַ „טרוקן גלעזל טיי“, ווי עס פירט זיך אין מדינת ישראל, לכבוד דעם דערשיינען פון רחל אויערבאַכס בוך אין עברית „בחוצות ורשה“. האַרציקייט פעלט נישט אין מדינת ישראל, אויפריכטיקייט אויך נישט, און דאָך איז דער אָונט געוועזן אַן אויסנאַם מיט זיין האַרציקייט. איך בין געזעסן אין אַ ווינקל ביי איינעם פון די טישלעך און זיך דערמאָנט די יאַרן — אַט ערשט איז עס דאָך געוועזן — ווען עס פלעגט אַמאָל־אַמאָל קומען אַן אַפן קאַרטל מיט אַ פאַר געציילטע ווערטער : פון רחל אויערבאַך — געטאָ וואַרשע — צו מ. ראָויטש אין מאָנטרעאַל. און איצט זענען מיר ביידע אויף אַן אָונט אין תל אביב ... צו באַצייכענען איר ספר „בחוצות ורשה“.

צ ב י א י י ז נ מ א ן

געבוירן 1920 אין וואַרשע, יאָרן פון דריטן חורבן אין
רוסלאַנד, 1947-1948 אין קפּריסין־לאַגער, 1949 אין
מדינת ישראל, משק יגור.

ער מאַכט דעם רושם פון אַ נאַיוון און ער איז אַ נאַיווער, אָבער דעמאָלט
ווען ער פּרעגט דיך מיט דער גאַנצער נאַיווקייט און כמעט פּויערישער
פּשטות וועגן עפּיס אָן עצה — האָט ער שוין לאַנג אַליין אַ גרייטן ענטפּער
דערויף. ער איז נאָר נישט אין גאַנצן זיכער און דעריבער פּרעגט ער.
און אויב דו ענטפּערסט אים נישט און טרעפּסט אים נישט צו, ווי ער האָט
שוין אַליין פון פּריער ביי זיך אָפּגעמאַכט — וועט ער גאַנץ שאַרפלעך מיט
דיר פּאַלעמיזירן און סאָי ווי טון ווי ער האָט באַשלאָסן. איך רעד דאָ וועגן
צבי אייזנמאַנען — אַ חבר פון דער גרופּע „יונג־ישראל“ יידיש־שרייבער
און אַ חבר פון דעם צווייט־גרעסטן קיבוץ יגור אין מדינת ישראל. צבי
אייזנמאַן איז אַ מיטלוווקסיקער מיט אַן אַוואָל פנים, אָביסל שווערלעך
אין געשטאַלט און ער קוקט דיר גלייך און נאַיוו אין די אויגן אַריין.
ער ווייסט, אַז אם אין אני לי — מי לי, נאָר מיט פּריינט איז פּאַרט גרינגער.
און ער האָט ליב פּריינט, ווייל ער האָט געהאַט אַן איינזאַמע קינדהייט און
יוגנט, אַ יוגנט מיט בענקשאַפּטן צו אָפּענע פּענצטער פון... דער יידיש־
וועלטלעכער שולע. אַזאַ אַרעמע, רירנדיקע, שיינע בענקשאַפּט. אַזוי
כאַראַקטעריסטיש פאַר די צענדליקער טויזנטער וואַרשעווער יידישע קינדער.
צבי אייזנמאַן איז איינער פון זיי. זיין בענקשאַפּט איז באַפּרידיקט געוואָרן.
ער איז סוף כל סוף אין דער שולע דערצויגן געוואָרן.

אין תּוך איז ער אַ ליריקער און ווען ער וואָלט געוועזן אַ מאַלער,
וואָלט ער געוועזן אַן אימפּרעסיאַניסט און וואָלט געמאַלן בלומען. יאָ,
בלומען — וואָס איז עס פאַר אַ בושה, אַז איינער האָט גאַנץ פשוט ליב
בלומען? אייזנמאַן שרייבט טאַקע פּראָזע, אָבער עס קומט אַרויס אַ מין
פּאַעזיע אין פּראָזע. איינער דאַרף דאָך פּלעגן דעם דאָזיקן געביט אין דער
יידישער ליטעראַטור — האָט צבי אייזנמאַן גענומען די ראַלע אויף זיך.
פונקט ווי איינער מוז דאָך אין אַ קיבוץ, וואָס דאַרף פּראָדוצירן ברויט און
מילך און אייער, אויך זיך פּאַרנעמען מיט פּלעגן בלומען, זיין אַ גערטנער
פון קוויטן און בייטן. און עס האָט זיך נאָר געפּאַסט, אַז טאַקע צבי
אייזנמאַן זאָל נעמען אין קיבוץ די ראַלע אויף זיך. און ער פירט די ראַלע
אויס מיט נאָך מער ליבשאַפּט, דערפאַר ווייל ער איז נאָך נישט קיין בעל
משפּחה, יעדנפאַלס אַזוי אין מיטן יאָר 1956 — ווען איך האָב אים אין

ישראל פילע מאָל געזען. אָבער אין קיבוץ קען מען זיך נישט פאַרנעמען מיט בלוזיז בלומען, אַפילו ווען דער קיבוץ איז אַזוי גרויס ווי יגור. דאָ מוז מען אויך אַקערן און זייען און טון וואָס מען הייסט. און מען הייסט אַלערליי.

איינמאָל קומט אייזנמאַן צו אונדז אין תל אביב. עס איז געוועזן שוין צו אַוונט צו. די זון האָט אַ שיינ געטון אויף זיין פנים מיט טונקעלן ראָז. אָבער אויך אַז די זון איז אַוועק פון זיין פנים — איז די פלאַמיקע ראָזיקייט געבליבן און דערצו איז ער זייער מיד. ער האָט היינט שווער געאַרבעט פון פאַרטאָג ביז נאָכמיטיק. און ער דערציילט וועגן דעם אופן פון דער אַרבעט ווי אַ געהילף אַרום אַ טראַקטאָר. אָבער וווּ איז דאָס געוועזן — דאָס פאַרגעסט ער. ענדלעך דערפרעג איך מיך — עס איז געוועזן אויף דער סאַמע גרעניץ און אַסך מאָל איז אויסגעקומען ממש פנים אל פנים צו באַגעגענען זיך מיט אַראַבישע פויערן פון יענער זייט גרעניץ. אָבער כאַטש ער איז שטאַרק מיד — מוז ער זיך מיישב זיין מיט מיר וועגן דעם סדר פון בוך, וואָס ער גיט אַרויס. איך האָב געגעבן עצות — און זיי האָבן זיך צופעליק געפאַרט מיט די ענטפערס, וואָס דער יגור־קיבוצניק האָט שוין פון פריער אין זיין קאַפּ געהאַט און דעריבער האָט ער גרינג מסכים געוועזן... און איך האָב די גאַנצע צייט געטראַכט, אַז אָט די זעלבע רמ״ח אברים, וואָס זיצן דאָ איצט אַזוי פרידלעך ביי אַ גלעזל טיי מיט מיר — זענען ערשט מיט אַ פאַר שעה צוריק געוועזן אויסגעזעצט צו אַלע טויט־געפאַרן...

צבי האָט ליב חברים, און זיינע אייגענע שרייב־חברים פון יונג־ישראל גאַר און גאַר. ער האָט געמוזט זיין אַ גוטער שול־חבר אין די קלאַסן פון דער יידיש־וועלטלעכער שול, וווּ ער האָט זיך דערצויגן. פרילינג 1956 איז אין קיבוץ יגור פאַרגעקומען אַ צונויפקום פון יונג־ישראל מיט אַ פאַר עלטערע חברים אַלס געסט. סוצקעווער איז דאָ געוועזן דער יושב ראש. אויך איך בין דאָ געוועזן אַ גאַסט. און צבי אייזנמאַן האָט ביי דעם צונויפקום אויף זיך גענומען די ראָל פון דעם גאַסט־געבער: באַזאָרגט די געלעגערס, די מאַלצייטן מיט אַזויפיל פשטות און ליבשאַפט — און ער האָט יעדן איינעם אין זינען געהאַט, אָט ווי יעדער איינער וואָלט דאָ געוועזן בלוזיז איינער. ער האָט זיך אַזויפיל פאַרנומען מיט די קיכלעך און די טעפלעך טיי, אַז ער האָט אַזש קוים געהאַט צייט אַ וואָרט צו זאָגן אין ליטעראַרישן תוך אין די וויכוחים. און ער האָט גראַד וואָס צו זאָגן. כאַטש ער מאַכט באַווסטזיניק אַפט אַ רושם — ווי ער וואָלט נאָר געהאַט צו הערן...

לייזער אייכענראַנד

געבוירן אין יאָר 1912 אין דעמבלין, פוילן. 1937 — פאָרין, אין אָנהויב פון צווייטער וועלט־מלחמה אין דער פראַנצויזישער אַרמיי; דייטשע געפאָנגענשאַפט, 1942 אַנטלאָפן אין דער שווייץ, 1948 — פאָרין, 1953 — בוענאָס איירעס, 1955 — ווידער פאָרין, 1957 ישראל.

אַט ווי שטיל ער איז, לייזער אייכענראַנד, אַזוי אומרוט עס כסדר אין אים, און — ווי אַ וואַנדערפויגל — אַן אַנצוזאָגן פריער, גיט ער זיך פלוצלונג אַ הויב אויף אין איין שיינעם פרימאַרגן און פליט אַוועק אין אַן אַנדער לאַנד. וווּ איז ער שוין אַלץ נישט אויסגעוועזן!

לייזער אייכענראַנד איז איינער פון אונדזערע צום־שווערסטן־צופאַר־שטיין דיכטערס. אים דאַרף מען לערנען מיט אַ פירוש רש"י און מיט אַ ניגון דערצו. אַן אַ ניגון וועסטו דאָ גאַרנישט אויפטון. און אַז דו וועסט אויך מיט אַ ניגון צום פשט נישט דערגיין — וועט דיר בלייבן כאַטש דער ניגון... און אייכענראַנד שרייבט זיינע לידער מיט אַ ניגון, נאָר ער זאָגט דעם ניגון נישט אויס, און דער ניגון איז אַפט אַ שליסל צו אַ ליד. און דאָס וואָס איך שרייב דאָ אַביסל פאַרהוילן — איז עס טאַקע אונטער דער השפעה פון אייכענראַנדן. מיר האָבן זיך אַסך געטראַפן און גוט באַפריינדעט אין פאָרין — אין 1950 און אין 1956 — און אַסך גערעדט און אַסך געשוויגן צוזאַמען. נאָך שטילער ווי אייכענראַנד איז זיין חברטע, די שווייצערין קלאַראַ בערג, זי שווייגט אַזוי שטיל אין דער געזעלשאַפט אַז זי האָט זיך אַזש אויסגעלערנט אַ שיינעם פוילישן יידיש מיט אַ שווייצער־דיטש־דיאַלעקט... פלוצלונג רופט זיך קלאַראַ עפיס אַן, און דו עפנסט מויל און אויערן אויף איר ריינעם יידיש לשון מיט אַלע עברית־מען און סלאַוויזמען.

אייכענראַנד טראַגט מיט אַ טיפן ערנסט זיין פאַעטישע שליחות. אין זשענעוואַ האָט מיך אַמאָל אַ דאַרטיקער סוחר און ענטוויאַסט פון דער יידישער ליטעראַטור אין אַ גאַס־רעגן געפירט צו אַן אַלטן ווינקל נעבן אַן אוראַלטן קלויסטער אויף אַ באַרגיק געסל ווייל ער וויל מיר פונקט דאַרט עפיס ווייזן. אַנגעקומען צו דעם ווינקל האָט דער ענטוויאַסט געזאָגט: — אַט אונטער דעם בוים פלעגט אייכענראַנד שעהן לאַנג זיצן און טראַכטן וועגן זיינע לידער און אַמאָל זיי אַפילו דאָ שרייבן... האָט מיך אַבער אין לאַנדאָן אַמאָל אַן אַנדערער סוחר און אַ קנאַפערער ענטוויאַסט פון דער יידישער ליטעראַטור געכאַפט אין זיין אויטאָ און זיך

אַראָפּגערעדט פון האַרצן: — וואָס זאָגט איר נישט אויף אייכענראַנדן, ער האָט אַ גאָלדן פּאַך אין די הענט, ער קען שניידעריי, אַבער ער וויל נאָר שרייבן לידער — בייטאַג און ביינאַכט נאָר שרייבן און רעדן און טראַכטן וועגן לידער.

און איך אַליין — דער דריטער — האָב אין ביידע די פּאַלן געזען פאַר זיך דאָס בלייכע, אַביסל דרייעקיק געפאַרמטע פנים פון אייכענראַנדן, מיט דעם שטענדיקן צוק פון טרויער און וויי אַרום דעם מויל, און געטראַכט: ווויל איז דעם דיכטער, וואָס גלויבט — קודם אין גאָט און אין יושר און שפעטער אין זיין פּאַלק און שפעטער אין זיין ליטעראַטור און אין איר — אין זיך... ווידער אַביסל פאַרהוילן. מען דאַרף עס לייענען צווימאַל. אויך אייכענראַנדס לידער דאַרף מען לייענען צווימאַל — אַמאָל דריימאַל...

קלאַגט איוב פאַר מיטנאַכט־טויערן,
קומען זיינע זין פאַר מײן טיר —
און די, וואָס האָט זיי געבוירן,
זיצט אייביק שבעה אין מיר.

ווו איך גיי ווערט האַרבסט און רעגן
שקיעה־פּייגל פאַר מײן טיר —
וועמען דער טויט גייט אַנטקעגן,
גייט אויך אַנטקעגן מיר.

פונקט אין די טעג און נעכט פון דער סיני־אַקציע, נאָוועמבער 1956, ווען יעדער ייד איז אַרומגעגאַנגען מיט זיין נשמהס ממעמקים אויפן פנים, האָבן אַ פאַרהונדערט אירע, אין אַ שטילן פאַריזער זאַל אָן פענצטער געפּייערט דעם דיכטער לייזער אייכענראַנד, זיין בוך לידער „ממעמקים“, און זיין באַשלוס צו פאַרן אין מדינת ישראל. איינער פון די באַטייליקטע האָט די סיטואַציע פאַרגליכן צו דער סיטואַציע פון דעם אַמעריקאַניש־יידישן קונסט־קענער בערענסאָן, וועמען עס איז אויסגעקומען עטלעכע יאָר צו זיין אין איטאַליע אונטער די נאַציס. ער האָט די גאַנצע צייט סטאַיש געלייענט די איליאַדע און אַדיסעיע. פּרעגט מען אים: — וויאָזוי האַסטו געקענט עס טון אין אַזאַ סיטואַציע? האָט ער געענטפּערט: — וואָס דען האב איך געזאָלט טון? — — יא, דאָס ליד איז אַ גרויסער ענין, אויב מען האָט אַ טיף־ערנסטן צוגאַנג צו אים.

— פשט אין אַ ליד איז אַ גרויסער ענין! האָב איך אַמאָל אייכענראַנדן געזאָגט. אַ האַלבע שעה האָבן מיר דערנאָך געשוויגן און געוואַנדערט־ באַוונדערט די גאַסן פֿון פאַריז. — אָבער סוד אין אַ ליד איז אַ נאָך גרעסערער ענין! האָט מיר נאָך דער האַלבער שעה געענטפערט אייכענראַנד. אַ האַלבע שעה שפעטער האָב איך ווידער געענטפערט־געפרעגט: — ווער ווייסט דעם אמת — ווער ווייסט? און דער פרעגצייכן איז אונדז ביידן נאָכגעגאַנגען אויף צוויי גאַסן — אַז מיר האָבן זיך צעזעגנט.

א ל י ש ב ע

געבוירן אין יאָר 1889, אין ריאזאן אין רוסלאַנד, אין דער משפּחה פון איוואַן זשאַרקיעוו, אַ רוס, איר מוטער — אַן אירלענדערין. צו דריי יאָר איז איר מוטער געשטאַרבן. אין יאָר 1907 האָט זי זיך גענומען חברן מיט יידן, לערנען עברית, שפעטער חתונה געהאַט מיט איר עברית־לערער ח. ביכאווסקי. אין יאָר 1928 איז זי אַוועק קיין ארץ ישראל. ביז 1920 האָט זי געשריבן רוסישע לידער אונטער איר אמתן נאָמען יעליזאוועטאַ זשאַרקיעוואַ, פון דאַן אַן — עברית, אונטער דעם נאָמען אלישבע. זי איז געשטאַרבן אין טבריה אין פּרילינג 1949.

נישט אין ארץ ישראל — איד האָב גאָר אלישבע'ן געטראָפּן אין וואַרשע, און עטלעכע טעג אַפּט געהאַט די געלעגנהייט זיך מיט איר צו זען. מיט איר און מיט איר מאַן ח. ביכאווסקי — אַ העברעישן לערער און שרייבער.

געוויסט וועגן איר שוין לאַנג, לאַנג — די שיר נישט לעגענדאַרע פּרוי, די רוסיק, וואָס איז געוואָרן אַ העברעישע דיכטערין. דאָס ערשטע מאָל האָב איך איר נאָמען געהערט נאָך פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה. פון שמואל יעקב אימבערן. זי האָט זיינע ארץ ישראל־לידער איבערגעזעצט אויף רוסיש — זי האָט געקענט אויך יידיש — און זיי זענען דערשינען אין אַ קליין ביכעלע. זי האָט זיך דאָרט אונטערגעשריבן יעליזאוועטאַ זשאַרקיעוואַ. און פון דעמאָלט אַן זענען אַלערליי נסים וועגן איר דערציילט געוואָרן — מחמת גרים זענען ביי יידן בכלל זעלטן, און ליטעראַרישע גרים זענען הויפּט־טרעפּערס, איינער אין אַ מיליאָן... לכתחילה לעגענדע. און דער גאַנצער ענין האָט מיך שטאַרק אינטערעסירט. איבערגאַנגען פון פּאָלק צו פּאָלק זענען אַלעמאָל אַ טיפּער פּסיכאָלאָגישער פענאָמען. אָבער לרוב זענען עס דאָך איבערגאַנגען פון אַ שוואַכער פּאָלק צו אַ שטאַרקערס. אַן איבערגאַנג פון איינעם פון די מעכטיקסטע פון די פעלקער פון דער וועלט צום — שיר נישט, אין יענער צייט — שוואַכסטן פון די פעלקער פון דער וועלט, ווי אין פּאָל יעליזאוועטאַ, איז גאָר אַ פּלאַ. עס האָט אין זיך עפיס פון אַ פּאַרגעפּיל פון עקבות המשיח... אַ וואַלף ווערט פון אייגענעם ווילן אַ שעפעלע...

דאָס האָט געמוזט זיין אין די לעצטע צוואנציקער יאָרן, אָדער ערשטע דרייסיקער יאָרן. איך בין דעמאָלט געוועזן דער סעקרעטאַר פון וואַרשעווער

ליטעראַטור־פאַרײַן טלאַמאַצקיע 13. דער פאַרײַן פלעגט איינאַרדנען אָן אַ שיעור ליטעראַרישע אַוונטן אין זײַן אייגענעם לאַקאַל און די אַוונטן פלעגן אָפט ברענגען גוטע רווחים פאַר די לעקטאָרן. אַוונטן פלעגט מען איינ־אַרדנען אין יידיש, אין העברעיִש און אויך אין אַנדערע לשונות. און אַט קומט אַ בריוו, פון בערלין — דאַכט זיך, וועגן אַ פאַר אַוונטן פון אלישבע. די בריוו שרייבט איר מאַן — ביכאַווסקי. זייער זאַכלעך, זייער געשעפּטס־מעסיק, זייער פּראָזאַיש. אָבער איך ענטפער וואַרעם און פאַטעטיש און זאָג צו צו טון וואָס נאָר מעגלעך, אַז עס זאָל זײַן דערפאַלג.

און אַט איז אַ פּרימאַרגן און מען טעלעפּאָנירט מיר, אַז די דיכטערין איז שוין דאָ אין וואַרשע און זי וועט קומען אין פאַרײַן מיט איר מאַן. די באַשטימטע שעה — און איך וואַרט און איך טראַכט: הונדערטער יאָרן פלעגן נאָר געבן דער וועלט אויך דיכטער. דיכטער אין אַלערליי לשונות — און אין אַלערליי צײַטן. און דער עיקר אין נײַצעטן יאָרהונדערט. און עס שוועבט פאַר די אויגן דער פּרינץ פון אַלע די דיכטער — הינריך היינע. און אין פּוילן איז דעמאַלט — אין די דרייסיקער יאָרן — דער פּרינץ פון די דיכטער געוועזן יוליאַן טובים. אָבער דאָס זענען נאָר די פּרינצן, אַרום זײ זענען דאָ פלעיאַדעס — און נישט נאָר דיכטער, אויך פּראָזאַיקער און דראַמאַטורגן. און אַט דאַרף זיך עפענען די טיר פון דעם גרעסטן פון די שרייבער־פאַרײַנען בײַ יידן אין יענער צײַט און עס דאַרף אַרײַנקומען די ערשטע דיכטערין, וואָס די פעלקער פון דער וועלט צאָלן אונדז צוריק פאַר די היינעס, די פּראַנץ ווערפעלס, די עלזאַ לאַסקער־שילערס, די יוליאַן טובימס, די יוזעף וויטלינס... איז עס נישט אַ גרויסער מאַמענט? אודאי — אלישבע איז שוין דעמאַלט געוועזן באַקאַנט אין דער העברעיִשער וועלט, אָבער איצט וועט זי זיך באַגעגענען מיט דער, בעיקר יידיש שרייב־דיקר וועלט. נאָך אַלע זאַכן — איין פּאַלק. און זי קען דאָך אויך יידיש. זי האָט אַפילו נאָמבערגן איבערגעזעצט, ז. י. אַנכײַן — חוץ אימבערן. — עס וועט אַרײַנקומען דער ערשטער צוריקגעצאָלטער גילדן פון דער וועלט אויפן חוב פון טויזנטער, אַ חוב פון יאָרהונדערטער.

און עס קלאַפט אין טיר, און מיין האַרץ קלאַפט אויך און איך זאָג: אַרײַן! און עס עפנט זיך די גרינע טיר פון דער קאַנצעלאַריע, דורך וועלכער אַזויפיל דיכטער זענען אין פאַרלויף פון יאָרן געגאַנגען, און עס קומט אַרײַן דער מאַן פון דער דיכטערין און הינטער אים אלישבע. ער זעט אויס ווי אַ טיפישער העברעיִשער לערער און זי ווי אַ טיפישע רוסישע אינטעליגענטקע. אַנגעטון מיט גרויסער באַשידנקייט, ווי דער שטייגער פון די אַמאַליקע רוסישע אידעאָליסטקעס, כמעט אין מענער־קליידער. איר פנים איז מאַגער און אַפילו שטרענג.

איך האָב געבעטן זיצן די געסט, באַשטעלט טיי אין בופעט, צונויפֿ־גענומען מיין ביסל רוסיש־קענטשאַפט און עברית־קענטשאַפט און אויפֿ־מערקזאַם געמאַכט די געסט, אַז זיי געפינען זיך דאָ אין גרעסטן און אַקטיווסטן אַרגאַניזירטן צענטער פון דער יידישער ליטעראַטור, אַז צווישן אונדזערע מיטגלידער זענען פאַרהאַנען אויך העברעיִשע דיכטער און אַפילו ביאַליקן פאַרעכענען מיר אין די מיטגלידער־רייען. איך האָב צוליב מער היימישקייט דערמאַנט דעם נאַמען פון ש. י. אימבערן, וואָס איז אַ נאַענטער פריינט מיינער פון דער פריסטער יוגנט. איך האָב געעפנט די טיר פון זאַל. עס איז געוועזן מיטאַג־צייט און ביי די טישן זענען געוועזן אַסך באַקאַנטע שרייבער. איך האָב אויסגערעכנט זייערע נעמען און געפרעגט די דיכטערין צי זי קען זייערע ווערק, און צי זי וויל זיי קענען פערזענלעך.

די דיכטערין איז אָבער געוועזן שווייגעוודיק און קאַנצענטרירט און זי איז גלייך צוגעגאַנגען צו דער עסטראַדע און זי האָט געהאַט נאָר איין ביטע און איין פאַרלאַנג: זי וואַלט וועלן, אַז מען זאַל צו איר אַוונט פון דער עסטראַדע אַראָפּנעמען דעם גרויסן טיש, וואָס שטייט דאָרט, און אַרויפשטעלן אַ קליין טישעלע, ווייל ביי אַט דעם גרויסן טיש וועט זי זיך פילן שלעכט — ליענענדיק לידער. און — האָט זי צוגעגעבן — וואָס שייך די חשבונות, וועט דאָס אַלץ דערלעדיקן איר מאַן.

— באַלשע ניטשעוואָ? יותר לא כלום? האָב איך געפרעגט.

— לא! ניצעט! — האָט זי געענטפערט.

און כאַטש איך האָב געטון אַלץ, און כאַטש וואַרשע האָט ליב געהאַט סענסאַציעס, איז קיין צו גרויסער עולם נישט געקומען און דער אַוונט איז געוועזן זייער אומעטיק — כאַטש די לידער זענען געוועזן זייער שייך און זענען געלייענט געוואָרן מיט אמתער השתפכות הנפש — און דאָך עפּיס ווי צו זיך אַליין און צו אַ פאַר נאַענטע, וואָס זענען געזעסן אין דער ערשטער רייע.

לאַמיר דאָ ציטירן, מיט מיינע יידישע ווערטער, אַ פאַר סטראָפּן פון אַ ליד, וואָס די דיכטערין האָט יעמאַלט געלייענט. זיי אַנטהאַלטן אַ טייל פון דעם רעטעניש אלישבע, וואָס זי אַליין האָט אפשר דעם באַשייד דערפון נישט געוויסט.

בלעטער־פּאַל... גאַלדענער בלעטער־רעגן

פּאַלט און פּאַלט צו דער ערד,

שעה־אין און שעה־אויס, טאָג־אין און טאָג־אויס,

אַזוי שטיל, אַזוי שטיל — און נאָר די נשמה הערט.

פאַרוואָס מוזן אַלע פּראַכטן שטאַרבן,
 פון גרינע, פון יונגע צייטן?
 פאַרוואָס איז מיין נשמה צו אַלעמען געבונדן?
 און אַלע פון מיר פון ווייטן, פון ווייטן?

אַז דער אַוונט האָט זיך געענדיקט זענען מיר — ווי עס האָט זיך
 געפירט אויף טלאָמאַצקיע 13 — געבליבן זיצן ביי אַ טישל, ביי אַ גלעזל
 טיי; געוועזן דאָרט דיכטער און זשורנאַליסטן, סעגאַלאַוויטש, גאַטליב, מען
 האָט געמישט די טיי און געמישט לשונות; עברית, יידיש, רוסיש, דייטש
 און ענגליש — אַלע לשונות, וואָס די דיכטערין האָט גוט געקענט —
 נאָר זי האָט געשוויגן אויף זיי אַלע פינף...
 אַבער אין ליד זינגט זי דאָך:

למה נפשי לרבים נקשרת,
 וכלם, כלם רחוקים...

און פאַרוואָס איך האָב מיט אַזויפיל אויספירלעכקייט דעם עפיואַד
 דערציילט? אסור — אויב איך ווייס. אַבער יענע באגעגענישן האָבן
 געמאַכט אַ טיפן רושם.

1957—1935

מרדכי אלעי

געבוירן אין לאַסק ביי לאַדזש אין יאָר 1900, פון 1926 ביז 1939 אין וואַרשע. מלחמה־יאָרן אין רוסלאַנד. פון 1946 אין ארץ ישראל, תל אביב.

היינט איז נאָך אַן ערבוביא און אַן אויסמיש אין דעם גאַנצן אורוואַלד מיט שטראַמען און טייכלעך, וועגן און אומוועגן און סטעזשקעס און פּאַלאַנקעס און אַלערליי ביימער און קשאַקעס — וואָס דאָס איז די יידישע ליטעראַטור — וואָס איר אויספירלעכע געשיכטע וועט נאָך לאַנג מסתמא לאָזן וואַרטן אויף זיך. אַבער אַמאָל וועט דער פּלאַנטער דאָך אויפגעפּלאַנטערט ווערן און עס וועלן קלאַר ווערן ריכטונגען און ליניעס און עס וועלן זיך אַנטפלעקן געזעצמעסיקייטן דאָרט, וווּ מען האָט געמיינט, אַז עס איז בלויז פּלאַנטער.

און דעמאָלט וועט אויך קלאַר ווערן אין גאַנצן דאָס קאַפיטל א. מ. ווייסענבערג, וואָס צו זיין פּאַלאַנקע אין וואַלד האָבן זיך געצויגן יונגע לייט נאָך טרייסונג און נאָך פירונג און נאָך לערע אויפן געביט פון דער ליטעראַטור. מען האָט אַט די פּאַלאַנקע אויך גאַנץ פשוט באַטראַכט ווי אַן אַרויסוועג אין דער ברייטער וועלט אַריין פון די אורוועלדער פון די שטעטלעך.

און איינער פון די, וואָס האָבן זיך געצויגן צו ווייסענבערגן אין יענע יאָרן צווישן 1920 און 1930 איז געוועזן אַ דיכטער און פּראָזאַיקער מיט דעם נאָמען מרדכי אַלעי. פון יידיש־חסידישער פּאַלקס־אַרעמעקייט איז ער געקומען און צו וועלטלעכקייט האָט עס אים געצויגן און ער האָט געהאַט אַסך אַמביציע און אַסך ענערגיע און ער האָט אַפילו גאָר באַלד באַוויזן אַרויסצוגעבן זאַמלונגען פון זיינע דערציילונגען און שירים. און עפּיס איז מיר געבליבן אין זכרון אַ שאַרפּער צוזאַמענשטויס מיט אים פאַר קריטיקירן זיינס אַ ליד. זעלטן ווען אַ קאַנטאַקט אין פאַרלויף פון די יאָרן. און באַלד נאָך דער צווייטער וועלט־מלחמה האָט קורסירט צווישן יידישע שרייבער אין דער וועלט אַ בילד פון אַ מיטלווקסיקן ייד מיט אַ ברייט־גרויסער געדיכטער באַרד ווי אורוואַלד און מען האָט געזאָגט, אַז דאָס איז מרדכי אַלעי, דער פּאָעט אַלעי, וואָס איז געוועזן אַמאָל לינקלעך און איז אין רוסלאַנד געוואָרן אַן אמתער און אויפריכטיקער בעל תשובה מיט אַלע באַרד־ און פּיאַות און טלית־ און תּפּילין־קאַנסעקווענצן.

און איינמאָל גיי איך אין תל אביב אויף אַ גאַס און עס גייט מיר אַנטקעגן אַ דיקלעכער, מיטלווקסיקער ייד, מיט אַ ריזיקער בלאַנד־

גרױלעכער באָרד און דער ייד דערלאַנגט מיר אַ האַסטיקן: שלום עליכם רב מלך — און ער פאַלט מיר אַרויף אויפן האַלדז און — אַזוי האָט מסתמא אויסגעזען יענע באַרימטע סצענע פון חומש... און איך — נישט אין דער ראַל פון יעקב... און דער ייד הויבט מיך באַלד אָן מפייעס צו זיין, טאַקע מיט די ווערטער, טאַמער האָט ער אַמאָל מעיז פנים געוועזן, ווידער מיט די ווערטער, אַמאָל, אַמאָל אין פוילן... האָב איך מיך גיך אַריענטירט, אַז דאָס מוז זיין אַלעי און אויך איך האָב אים אָנגעהויבן מפייעס צו זיין, טאַמער האָב איך אים אַמאָל מעיז פנים געוועזן... מסתמא האָט אַט די טשודנע סצענע געדויערט אַ פערטל שעה — — טאַקע נאָר צווישן יידן קען אַזוינס טרעפן.

און שפּעטער האָט מיר אַלעי דערציילט, אַז ער איז שוין יאָרן אין ישראל און ער האָט משפחה און ער פירט אַ כשר הויז ווי גאָט האָט געבאָטן און קינדערלעך זענען דאָ און אמתער יידישער נחת און ער איז אַ ביבליאָ-טעקער אין אַ גרויסן בית המדרש — — און לידער ?

— יא, אַמאָל אין לשון קודש און אַמאָל אין יידיש — אַבער נאָר אויף רעליגיעזע מאַטיוון.

און איך האָב זיי טאַקע געזען אויך די לידער — כאַטש זייער זעלטן, און זיי האָבן אַ גרויסן רושם געמאַכט מיט זייער אמתער תמימות און אמתער גלויביקייט.

היינט האָב איך דווקא אַ גוטע מיינונג וועגן אַלעיס לידער, נאָר וואָס קען אַ פרומען ייד פרייען די מיינונג פון אַן אַפיקורס גמור — ער וואַלט אפשר געמוזט בודק זיין מיט חשד די לידער... סאָי ווי — ווונדערלעכע גילגולים.

נתן אלתרמן

געבוירן אין יאר 1910 אין וואַרשע. אין ארץ ישראל
זינט 1925.

אז איך בין דאָס ערשטע מאָל, אין יאָר 1950, געוועזן אין מדינת
ישראל, האָב איך אַמאָל אין קאַפּע „כסית“ באַגעגנט ביי איין טישל זיצן
דעם דיכטער און עסייאַסט י. מ. ניימאַן זײַל מיט נאָך אַ יונגען מאַן.
דער יונגער מאַן איז געוועזן אַביסל אויפגעהייטערט און זיין אויפגע-
הייטערונג האָט נאָך שטאַרקער געמאַכט דעם שוואַרץ-חן, וואָס האָט
געשטראַלט פון דעם דאָזיקן דיכטערישן פנים. י. מ. ניימאַן, וואָס האָט
ליב געהאַט סודעסדיקייט, האָט מיך נישט פאַרגעשטעלט פאַר זיין טיש-
חבר, נאָר האָט מיר איינגערוימט אין אויער: נתן אלתרמן... און באַלד
האָט ער זיך אָנגעבוירן צום שוואַרצחנעוודיקן, מיט אַביסל קינסטלערישן
הפקר צעשטראַלטן פנים און איינגערוימט נאָך אַ סוד: מלך ראָוויטש...
ערשט אלתרמן גיט זיך אַ כאַפּ: — וווּ איז די באַרד? עס לאַזט זיך אויס,
אַז ער האָט מיך יינגלווייז אין וואַרשע געפלעגט זען און עס פעלט אים
מיין באַרד פון יעמאַלט. באַרד, צי נישט-באַרד, עס איז באַלד אַוועק אַ
האַרציקער שמועס און עס איז קלאַר געוואָרן, אַז דער קליינער בגילופין האָט
זיך זיין סיבה. אלתרמן און ניימאַן זענען נאָר וואָס געקומען פון אַ חברישן
קיערמעש ביי דעם קאַמאַנדיר פון פלמ״ח יצחק שדה זײַל. עס זענען זיך
דאָרט צונויפגעפלוין פון אַלע עקן לאַנד די וועטעראַנען פון די באַפרייאונגס-
טעג און נעכט און מען האָט געפראַוועט דעם געדענק-טאַג זעלנעריש
און מיט חברישן סענטימענט.

אַז אלתרמן איז פון טישל אַוועק האָט מיר ניימאַן, וואָס טאַמער האָט
ער איינעם ליב געהאַט — איז מיטן גאַנצן האַרץ, דערציילט ממש נסים
וועגן אלתרמען. ער האָט מיר דערציילט וויאָזוי זיינע אַקטועלע לידער
„הטור השביעי“, וואָס דערשיינען יעדע וואָך אין „דבר“ — ווי שירי העת
והעתון — באַווירקן ממש די פאָליטיק פון לאַנד און וויאָזוי מען האָט
אינס פון די דאָזיקע לידער, אין שייכות מיט אַ סאָלאַטישן פאַרברעך
קעגן אומשולדיקע אַראַבער, פאַרשפרייט אין צענדליקער טויזנטער עקזעמ-
פלאַרן אין דער קעמפּענדיקער אַרמיי צו הויבן איר יידישע מאַראַל. ניימאַן
האָט מיר דערציילט וויאָזוי אלתרמן האָט זיך פלוצלונג באַוויזן אין די
פאָדערשטע פּאָזיציעס ווי אַ קאַמבאַטאַנט און וויאָזוי דער גענעראַל יצחק
שדה האָט אים ממש מיט אַ טריק פון דאָרט צוריק אַרויסבאַקומען —
נישט וועלנדיק ריזיקירן מיט זיין לעבן, מחמת עס איז אַזוי נויטיק פאַרן

לאַנד אויך נאָך דער מלחמה. ניימאָן האָט פאַרענדיקט: די לעגענדע פון דער נייער העברעישער ליטעראַטור...

אַבער באַשיידן איז אַלעמאַל געוועזן די „לעגענדע“ לגבי חברים, לגבי יידישע שרייבער און אויך לגבי מיין וויניקייט, סאָי אין יאָר 1950 און אין די שפעטערדיקע יאָרן מיינע אין מדינת ישראל. אומגעפרעגט און אומאויפגעפאָדערט האָט ער מיך אַמאָל צונויפגעפירט מיט אַ דירעקטאָר פון איינעם פון די גרויסע עברית־פאַרלאַגן און אונז ביידע אַוועקגעזעצט ביי אַ באַזונדער טישל אין קאַפּע, אַז מיר זאָלן זיך נענטער באַקענען. ער האָט געגעבן חברים זיינע ביכער און געבעטן מיינע און ווען ער פלעגט מיך באַגעגענען פלעגט ער — אַן שום אויפפאָדערונג — באַריכטן, אַז ער האָט געלייענט דאָס און געלייענט דאָס און זיין אויפריכטיקע מיינונג. אַ טיף קינסטלערישער מענטש — איך וואָלט גיכער געזאָגט: אַ טיף מענטשלעכער קינסטלער! אַ מענטש אַן פאַראורטיילן, אַ ייד אַן פאַראורטיילן. אַן שום סופּעריאָריטעט־געפילן לגבי שרייבער אין יידיש. אויך אַן שום נעבעך־געפילן צו זיי — ווי צו „לעצטע זינגער פון אַן אונטערגייענדיקן לשון“.

ווי דאָס טרעפט צווישן אַנדערע עברית־שרייבער אין מדינת ישראל.

אַמאָל בין איך בייגעוועזן אויף אַן אַוונט צום יובל פון אַ לינק־אַריענטירטן עברית דיכטער, אלכסנדר פּן. דער אַוונט איז פאַרגעקומען אַן דעם בעל יובל — מחמת זיין קראַנק־זיין אין שפיטאַל. צווישן אַנדערע האָט אַנטייל גענומען אלתרמן, וואָס באַלאַנגט פּאָליטיש צו אַן עקסטרעם אַנדערן לאַגער. מיט וויפיל ליבשאַפט ער האָט דאָס גערעדט וועגן דעם חבר פון אַמאָל, וואָס איז אַוועק אויף אַפּוועגן.

אין לאַנד דערציילט מען, און אויב עס איז אַביסל איבערגעטריבן, איז עס נאָר אַ סימן פון דעם לאַנדס ליבשאַפט צו אלתרמן, אַז דריי טעג יעדע וואָך זעצט זיך אַלתרמן אַריין אַליין אין אַ תּפּיסה. אין אַ תּפּיסה הינטער זעקס קאַלומנעס... די טעג פון שרייבן זיין זיבעטע קאַלומנע „הטור השביעי“.

אין ערשטן טאָג פאַרטיפּט ער זיך אין אַלע אַקטואַליטעטן פון דעם לאַנדס און דער וועלטס געשעענישן, אין צווייטן טאָג פּראָיעקטירט ער, גרייט צו די פאַרמען, אין דריטן טאָג פילט ער אַן די פאַרמען מיט דעם צעגליטן מעטאַל פון אַקטועלער צייט־דיכטונג. אויפן פּערטן טאָג איז פּרייטיק — און דאָס לאַנד לייענט און ווערט באַוירקט דורך אַ דיכטער, וואָס האָט אַ העלפט פון זיין אויסגעצייכנטן דיכטערישן טאַלענט אויף שטענדיק מאַביליזירט אין קאַמף פון פּאַטערלאַנד.

איך האָב אַמאָל באַזוכט אַלטערמאַנען אין זיין וווינונג — א געראַמע דירה אויף בן עמי 7. (איר זאָלט קיינעם נישט אויסזאָגן: די טיר האָט מיר געעפנט אַ דינסט־מיידל, אַ זעלטנקייט אין אַ שטוב אין תל אביב, און — נאַטירלעך אַ פרוי פון די נייע עולים פון... תימן. דאָס איז דער נוסח אין די עלעגאַנטע הייזער היינטצוטאָג אין ישראל...) איך ווייס נישט פאַרוואָס, נאָר מיר איז אַזוי גוט געוועזן אין אָט די צוויי שעה. מיר זיצן אין אַלטערמאַנס ביבליאָטעק־צימער, אָבער עס איז נישט אַלעמאָל זיין אַרבעטס־צימער. לרוב זיצט ער מיט זיין שרייבערישן קלאַפּערגעציג אין קאַפּע „קנקן“, צוויי שריט פון זיין דירה, און אַרבעט. דאָס איז, אגב, זיין קיניגרייך, אברהם שלונסקי קיניגט אין קאַפּע „כסית“. און אָט זיצן מיר און מיר רעדן און שווימען אין רעיונות און אין חלומות וועגן נענטערער באַקענטשאַפט און באַליבטשאַפט צווישן די יידיש־דיכטער און העברעיִש־דיכטער, צווישן די יידן פון אַמעריקע און די יידן פון ישראל. אַלטערמאַן רעדט וועגן אַ בריק און ער מאַלט די וויזע אירע; אַ בריק, וואָס שטענדיג זאָל זי לעבעדיק צאַפּלען פון באַוועגונג אויף איר, עס זענען דאָך דאָ אַזויפיל אַוצרות — גיב איך שוין צו פון מיין זייט — וואָס וואַרטן, אַז מען זאָל זיי אַריבערטראָגן פון יענער זייט בריק אויף דער זייט בריק און פון דער זייט בריק אויף יענער זייט בריק... און אָט קומט אַריין די שיינע פרוי אַלטערמאַן מיט אַ גלעזל טיי און איך ווער געוואָר, אַז דאָס איז די באַרימטע אַקטריסע פון „אוהל־טעאַטער רחל מאַרקוס. און באַלד ווער איך געוואָר, אַז זי איז פון גראַדנע. גראַדנע — כאַפּ איך מיך אויף — די שטאַט פון דעם יונגן, יונג־געשטאַרבענעם, ראַמאַנטישן דיכטער און גרויסן פאַרס־מייסטער לייב ניידוס... לייב ניידוס, זאָגט אַלטערמאַן תמימות־דיק־אויפריכטיק, קיינמאָל נישט געהערט אַזאַ נאָמען. און טאַקטלאָז וואַרף איך אַריין: — מיר וועלן שוין מוזן אַ לאַדונג מיט ניידוס־פּאַעזיע אויך אַריבערפירן איבער אייער פּאַנטאַטישער בריק... און איך בעט רחל מאַרקוס, זי איז דאָך אַן אַקטריסע, אפשר קען זי אַ ליד פון ניידוס. און זי דעקלאַמירט באַלד אויס אַ ניידוס־ליד און אַלטערמאַן זיצט פאַרגאַפּט און, אַז זי ענדיקט, זאָגט ער: — טאַקע שייך — און איך האָב גאָר נישט געוויסט.

איך געזעגן מיך מיט דעם גליקלעכן געפיל, אַז עס וואַרט נאָך אַסך, אַסך אַרבעט סאָי פאַר יידישע און סאָי פאַר העברעיִשע שרייבער אויף דעם בליענדיקן פעלד פון געמיינזאַמען זיך־דערקענען און אין מיר איז דאָס זוניקע געפיל פון: עוד היום גדול...

ישראל אפרת

געבוירן אין יאָר 1890 אין אָסטראַה, וואַלין, זינט פריער
יוגנט אין אַמעריקע, זינט 1954 אין מדינת ישראל.

אַ סינטעז פון פּראָפּעסאָר און דיכטער, פון קאַרעקטער שטרענגקייט
און לירישער מילדקייט, פון סלאַווישע און סעמיטישע שטריכן אין פנים,
פון ברידערלעכער צוגעלאָזנקייט און אַביסל פּרעמדקייט צומאַל — פּראָ-
פּעסאָר דר. ישראל אפרת, אַ העברעישער דיכטער און געלערנטער —
און אין דער זעלבער צייט, אַז עס האָט זיך געמאַכט אַ געלעגנהייט, גאַר אַ
גוטער יידישער שרייבער מיט אַן אויסגעצייכנטן סטיל. און לאַמיר באַלד
זאָגן: די געלעגנהייט האָט זיך געמאַכט אין יאָר 1946, ווען ישראל אפרת
האַט צוזאַמען מיט ה. ליוויקין און עמאַ שיווער, דער זינגערין, אין אויפּטראַג
פון יידישן וועלט־קאָנגרעס, באַזוכט די פּליטים־לאַגערן אין דייטשלאַנד
און אויפגעשריבן דאָס בוך „היימלאָזע יידן“.

ביי מיין ערשטן זיין אין מדינת ישראל, אין יאָר 1950, האָבן מיר זיך
צופעליק באַגעגנט, ישראל אפרת און איד, אין אַ טוריסטן־ביוראַ. מיר
האַבן זיך שוין פריער עטלעכע מאל באַגעגנט אין מאַנטרעאַל, אין ניו יאָרק,
אַבער דאָ האָבן מיר געהאַט אַסך צייט, געדאַרפט ביידע אויף עפּיס וואַרטן.
מיר זענען ביידע געווען טיף דורכגענומען מיט די אינערלעכע און אויסער-
לעכע שיינקייטן פון לאַנד און אין דער זעלבער צייט טיף דורכגענומען
מיט דעם רינג פון די אויסערע געפאַרן, וואָס האַלט איינגעשלאָסן דאָס
דאָזיקע לאַנד פון די לענדער פון דער וועלט פאַר אַ יידיש געמיט...
פאַר אונדזערע אויגן — עס איז דאָך געוועזן אין וואַרט־צימער פון אַ
טוריסטן־אַפּיס — איז געהאַנגען פונקט אַנטקעגן־אייבער אויף דער וואַנט
אַ ריזיקע מאַפע פון מדינת ישראל, און דייטלעך האָט זיך דאָ געצייכנט
דאָס צעטיילטע ירושלים. און אפרת האָט גענומען מעדיטירן: — און אַז
מען וויל, איז דאָס גאַר עפּיס אַ נס און אַ משל פאַר די פעלקער פון דער
וועלט — איין עיר הבירה געטיילט צווישן צוויי לענדער... און ער האָט די
צוויי מיטלפּינגער פון ביידע הענט צונויפגענומען ווי צוויי רינגען אין אַ
קייט... דאָ איז דאָך שוין קיין אויסוועג נישטאַ, דאָ מוז דאָך שוין זיין
שלוים — און עס איז דאָך טאַקע ירושלים...

די ווערטער זענען טיף אַריין אין מיין האַרצן און איך האָב זיי פאַר-
געדענקט ווי אַ דיכטערישע זעאונג. און ווי איבעראַשט בין איך געוועזן
נאָך יאָרן, אַז איך האָב זיי אפרתן דערמאַנט — האָט ער זיי נישט מער
געדענקט. — און מיט אַט די ווערטער אין הינטער־גרונט האָב איך

אַלעמאַל נאָך טיפער געפילט די שיינקייט פון אפרתעס — שטילע ווי די לבנה און בילדערישע ווי זי — לידער וועגן ירושלים.

מזל האָט אַזוי געוואָלט — מיין מזל — אַז אין איין יאָר האָבן מיר ביידע באַקומען פרעמיעס — פון לואי לאַמעד פּאַנד — פאַר אונדזערע לידער־ביכער פון יאָר 1954. און עס איז געוועזן עפיס אַ אָפהילך פון יענעם בילד פון דער שטאַט, געבונדן צוזאַמען צו צוויי לענדער ווי צוויי פארבונדענע רינגען, ווען די תל אביבער פּרין־ביבליאָטעק האָט אין ליעסין־הויז איינגעאַרדנט פאַר אונדז ביידן אַ שותפותדיקן אַוונט אין שייכות מיט דער פרעמיע. די גאַנצע איידלקייט פון דעם דיכטער און חבר ישראל אפרת איז געקומען צום אויסדרוק אין זיין שטילער רעדע אויף יענעם אַוונט, פול מיט זעלבסט־ווירדע און נאַטירלעכער עניוּות. איך בין געזעסן די גאַנצע צייט און געטראַכט: זענען דען פאַרהאַנען אויף דער וועלט נאָך צוויי ליטעראַטורן, וואָס האָבן זיך אַזויפיל צו זאַגן איינע דער אַנדערער? איז פאַרוואָס זאַגן זיי זיך אַזוי ווייניק? אַדער ריכטיקער: איז פאַרוואָס רעדן זיי צו זיך אַזוי זעלטן און אַזוי ווייניק?

אַ געבוירענע אין אַמעריקע, אַ שלאַנקע און אַ בלאַנדע און אַן אידע־אַליסטישע — זי האָט דורכגעמאַכט די חדשים פון דער בלאַגערונג פון ירושלים און די אויסדאַרשטונג פון דער שטאַט אין יאָר 1948 — איז פרוי אפרת. און די האַרמאָניע אין דער משפּחה איז אַזוי פערפעקט, אַז די טענדענץ איז בולט, אַז אויך די אַמעריקאַנער געבוירענע קינדער, דער־וואַקסענע שוין און אויף פּאַזיציעס, זאַלן ציען אולטימאַטיווע קאַנסעקווענצן און קומען אין אוראַלטן לאַנד. אויך דאַס שפיגלט אַפ אַן ערנסט פון פּרעדיקן קוואַל־וואַסער און טרינקען עס אַליין.

זינט 1954 איז ישראל אפרת דער דעקאַן פון דער זיך בויענדיקער אוניווערזיטעט אין דרום תל אביב. די פּראָוויזאָרישע בנינים זענען אויף אַ קליינעם בערגל און פון דאָרט זעט מען די „הימל־ליניע“ פון אַלט־יפו, וואָס איז צוואַנציק מאָל אַזוי אַלט און אפשר טויזנט מאָל קלענער ווי די באַרימטע „סקאַי־לאַין“ פון ניו־יאָרק... און איינמאַל האָבן מיר צוזאַמען — אפרת און איך — געבלאַנדזשעט איבער אַלט־יפו און עס באַוואַנדערט. האָב איך דעמאַלט געפרעגט דעם דעקאַן מכּוּח אַ ייִדיש־קאַטעדּרע אויף זיין אוניווערזיטעט און ער האָט געענטפּערט ערנסט: אַלץ מיט דער צייט — און אויף אפרתעס וואָרט קען מען בויען.

יששכר אַרטוסקי

געבוירן אין יאָר 1903 אין וואַרשע. פּסעוּדאָנים פון יששכר אייכענבוים. אין ארץ־ישׂראל זינט דעם יאָר 1950.

איידער די בונדישע טעגלעכע צייטונג אין וואַרשע מיט דעם נאָמען „פּאָלקס־צייטונג“ האָט אָנגעהויבן צו דערשיינען, האָט די פּאַרטיי אין וואַרשע יאָרן־לאַנג אַרױסגעגעבן אַ טאָג־צייטונג מיט דעם נאָמען „לעבנס־פּראָגן“. דער נאָמען „לעבנס־פּראָגן“ האָט אין פּאַרלױף פון יאָרן זיך אַזױ אינטעגרירט מיט דעם באַגריף „בונד“, אַז אָפּילו יאָרן נאָך דעם װי די צייטונג פון דער פּאַרטיי האָט שױן געהייסן „פּאָלקס־צייטונג“ — האָט מען זי גערופן מיט איר פּריערדיקן נאָמען.

און װער װאָלט זיך געריכט, אַז די װעלט װעט דורכגיין אַזעלכע גילגולים, און דאָס ייִדישע לעבן אַזעלכע סאַלטאָ־מאַרטאַלעס, אַז די „לעבנס־פּראָגן“ װעלן אַמאָל מגולגל װערן אַלס מאַנאַט־שריפט קיין ארץ ישׂראל, אָדער „פּאַלעסטינע“, װי דאָס לאַנד האָט געהייסן אין דער אױסגעהאַלטענער בונדישער טערמינאָלאַגיע. אָבער אַזױ איז געשען. און עס איז אַן ערנסטע צייטשריפט מיט דעם אונטערקעפּל: סאַציאַליסטישע חודש־שריפט פאַר פּאַליטיק, װירטשאַפּט און קולטור. דאַכט זיך, אַז אין די לעבנס־פּראָגן איז אױך אין סוב־טיטל נישט געװעזן דערמאָנט, אַז דאָס איז אַ בונדישע צייטונג. דעמאָלט — צוליב פּאַליטישע זיכערקייט־טעמים. היינט זענען אױך מסתמא פאַרהאַנגען סיבות. כאַטש צװישן „ייִדישע גולנים“ איז נישטאָ װאָס מורא צו האָבן.

דער רעדאַקטאָר פון די „לעבנס־פּראָגן“ אין ... תל אביב איז יששכר אַרטוסקי. ער איז אַ טיפּישער פּאַרטייער — און אַזױ װי ער פּרעטענדירט טאַקע אַקוראַט דערױף, װעט ער דעם עפּיטעט אױפּנעמען װי אַ קאַמפּלי־מענט. זױ אַסך יונגע מענטשן פון מזרח איראָפּע — איז אױך אַרטוסקי, װאָס הייסט מיט דעם אמתן נאָמען אייכענבוים, דורכגעגאַנגען עטלעכע מעטאַמאָרפּאָזעס ביז ער איז דערגאַנגען צו זײנע איצטיקע איבערצייגונגען, און קיין בײַז אין דעם.

אַ מיטלהױכער און אַ פעסט־געבױטער און מיט אַ פעסט און אַנטשלאָסן פנים — איז ער דױקא אַזױ אין טאָג־טעגלעכן לעבן אַביסל שעמעװדיק און שטיל און פול מיט חבּרישן דרך ארץ און איז שטאַרק מהדר אױף יושר בין אדם לחברו. כאַטש די שטימע זײנע איז אַלעמאָל אַביסל אױפּגעהױבן, װי די שטימע פון אַ טריבון, פון געװױנהייט, רעדט ער דאָך שטאַרק אײנגעהאַלטן פנים אל פנים.

אַבער — טאַמער שטייט ער נאָר ביים „ברעטל“ און דערזעט פּובליקום פאַר זיך — איז באַלד אויף דער העכסטער אַקטאַווע. גיבן זיך אַ דערמאַן די מיטינגען אין די פּוילישע שטעט און שטעטלעך צווישן די צוויי וועלט־מלחמות, וווּ מען פלעגט זיך שלאָגן ביז בלוט ממש איבער אַ קוצו של יוד אין אַ רעזאָלוציע — כאַטש ווי פון דעם וואַלט אָפהענגיק געוועזן צי משיח זאָל קומען שוין, אָדער ערשט אין הונדערט יאָר אַרום... איינמאָל האָב איך געהערט אַרטוסקין רעדן אויף אַן ערשטער מאַי אַקאַדעמיע אין זאָל אונטערן פרייען הימל (פאַרהאַנען אַסך אַזעלכע אין מדינת ישראל) פון דער פּראַנץ־קורסקי־ביבליאָטעק אין תל אביב, אויף רחוב אהרנסון 25, ביים ברעג פון ים התיכון... ער האָט זיך דערפילט אין זיין עלעמענט, דער זאָל איבער די ברעגעס פּול, אַבער פאַרט נישט מער ווי מיט 200 אירע, און אַלע הערן, אַלע מיט דעם זעלבן סענטימענט און דער געדעכעניש פון די באַרימטע, אַמאָל אַפילו בלוטיק־טראַגישע בונדישע ערשטע מאַיען אין פּוילן, און אַרטוסקיס שטימע האָט באַלד אַ שפרונג געטון אַרויף, ווי עס זינגט זיך אין דער „שבועה“ — „הימל און ערד וועט אונדז הערן, עדות די ליכטיקע שטערן“... אַבער חוץ די שטערן האָבן דאָ אויך אַלערליי פּרויען און קינדער זיך אַרויסגעכאַפט אויף די אָפענע באַלקאָנען פון די שכנישע הייער אַרום און געגאַפט: וואָס רעדט מען דאָ אַזוי הויך? — — — תימנקעס, מאַראַקאַנער, און סתם סאַברעס — האָבן זיי קיין וואָרט נישט פאַרשטאַנען. קינדער האָבן זיך אַרויפגעדראַפּעט אויפן פּלויט און געגאַפט... און דער עולם אין דער אוידיטאָריע איז אויך געוועזן פאַרגאַפט און פּול מיט סענטימענט. אַרטוסקי איז אַ גוטער און לאַגישער רעדנער. — — — אַז ער איז אַראָפּ פון דער טריבונע האָב איך אים גראַטולירט מיט אַן „אַבער“ — אַבער פאַרוואָס אַזוי הויך? — האָב איך טאַקע גערעדט אַזוי הויך — איך האָב עס גאַרנישט געפילט...

אויסגעצייכנט אַרענטירט אין דער פּאָליטיק פון לאַנד, וואָס אירע רעדעלעך און שרייפעלעך זענען קאַמפּליצירט ווי די אינגעוויידן פון אַ כראַנאַמעטער, איז אַרטוסקי, אַלס זשורנאַליסט, אויך אַן אויסגעצייכנטער בעל מסביר — כאַטש אַלעמאָל אַביסל צו איינזייטיק איינגעשטעלט. מער ווי מיט וועמען עס איז האָט עס מיך אינטערעסירט מיט אים צו רעדן וועגן דער פּאָליטיק פון לאַנד, זיינע פאַראויסזאָגונגען זענען לרוב געוועזן ריכטיקע. פאַראַדאַקסן פון יידישן וועלט־פּאַלק...

יוסף אריכא

געבוירן אין אליעווסק, וואָלין, אין יאָר 1906, אמתער
נאָמען: דאָלגין, זינט 1925 אין ארץ ישראל. צוויימאָל
צו עטלעכע יאָר אין אַמעריקע.

פאַרהאַנגען שרייבער, וואָס זענען אין אַ ליטעראַטור ווי ברויט אויף
אַ געגרייטן טיש. אָן זיי איז אַ געגרייטער טיש קיין טיש נישט, אָבער אַ
קולט פאַר זיי איז נישטאָ. און כאַטש איך האָב קיין שום רעכט נישט, און
נישט גענוג קענטשאַפט אַרויסצוזאָגן, אַפילו אויבנאויפיקע איינדרוקן וועגן
דעם, וואָס עס טוט זיך אין דער מאַדערנער עברית-ליטעראַטור, וואָג איך
דאָך אַרויסצוזאָגן אַ השערה, אַז פאַר יוסף אריכא איז קיין ספּעציעלער
קולט אין דער העברעיִשער ליטעראַטור נישטאָ.

אָבער מיר איז ער געוועזן און איז זייער צום האַרצן. צופעליקע
אינדיווידועלע סיבות. גראַד אריכא'ס דערציילונגען האָב איך געלייענט
לרוב און אַז מיר האָבן זיך דאָס ערשטע מאל געטראַפּן אין מדינת ישראל
— געהאַט זיך אויך פריער שוין פאַרביילויפנדיק באַגעגנט — איז דאָס
דאָזיקע קענען גוט צו נוץ געקומען. ביי די העברעיִשע שרייבער איז דאָ
אַן איינדרוק, אַז די יידישע שרייבער קענען זיי נישט און ווילן זיי נישט
קענען, ביי די יידישע שרייבער איז דאָ אַן איבערציגונג, אַז די עברית
שרייבער קענען זיי נישט און ווילן נישט קענען. וואו דער אמת איז?
מסתמא ערגעץ אין מיטן. סאָי ווי — די ערשטע האָבן אַן איינדרוק און
די צווייטע — אַן איבערציגונג... אָבער צוריק צו אריכא: נו, אַז אריכא
האַט געמערקט, אַז אַ יידישער שרייבער קען אים צו ביסלעך, האָט דאָס
שוין איינעם צום אַנדערן דערנענטערט.

אריכא האָט אין זיך אַזאַ מאַדנע באַשיידנקייט, אַזאַ נאַטירלעכע שטיל-
קייט, אַזאַ נאַטירלעכע געדולד צו מענטשן. אויך אויסערלעך — נישט קיין
הויכער און עפּיס ווי ער וואָלט אַרומגעגאַנגען מיט אַ פאַראַוואַן צו פאַרשטעלן
זיך. נישט חלילה צו באַהאַלטן — נאָר זיך צו פאַרשטעלן, צוליב באַשיידנקייט.
איך האָב אים אַמאָל, אריכא, פאַרגעשטעלט פאַר זייער אַ באַרימטן שרייבער
פון יידיש-אַמעריקע. אריכא האָט וועגן יענעם אַסך געוויסט, אים געשאַצט
און געלייענט. אָבער נישט אַזוי יענער וועגן אריכא. און ער אַליין האָט
אַזוי טאַקטיש מאַמענטאַן דעם שמועס אַריבערגעפירט אויף אַן אַנדערער
טעמע, אַזוי אַן פרעטענציעס. כאַטש צו געדאַנקען האָט עס דווקא אַנגערעגט...
אריכאס דערציילונגען — סאָליד רעאַליסטישע דערציילונגען, גוף און
נשמה סאָליד פון יעדן העלד געשילדערט, און דערצו איז יעדע האַנדלונג

נאָך איינגערעמט אין אַ גוטן נאַטור־בילד, און אין אַ סאָציאַל־נאַציאָנאַלער רעם. חוץ טאַלענט צייכנט די דאָזיקע דערציילונגען נאָך אויס געדולד. זיי זענען עפּיס אַזוי פּשוטדיק פּלאַנירט און אַזוי געדולדיק אויסגעוועבט, אַזוי געזונט קאָנסערוואַטיוו און ערלעך, ווי אַ פּאָר זאָקן, וואָס ערלעכע, אַרעמע מאַמעס האָבן ביז אין דער טיפּער גאַכט, מיט אַ בריל אויף די אויגן ביי אַ לעמפל געשטריקט. די דערציילונג „יצא אדם לפעלו“ וואַלט איך אַריינגענומען אין אַלע אַנטאַלאָגיעס פון דערציילונגען איבער גאָר דער וועלט. אַ גרויזאַמע דערציילונג, אָבער גרויזאַם אין איר שטילער גרויסקייט, די דאָקטיש אויף דער העכסטער מדרגה.

אין דער אַנטאַלאָגיע „את אשר בחרתי“, פון יוחנן טברסקי פּלאַנירט, האָט יעדער לעבעדיקער דערציילער פון ארץ ישראל געדאַרפט אַליין אויסקלייבן זיין בעסטע זאָך לויט זיין אייגענעם איינזען. אַ פינף צענדליק אירע האָבן זיך באַטייליקט. האָט אריכא דאָרט אַריינגעגעבן אַ דערציילונג וועגן אַ יידן, וואָס ווערט ניצול פון אַ חברה אַראַבישע רויבער, מחמת זיין טעכטערל, וואָס ער האָט ביי זיך איר בילד, איז ענלעך צו לאַטיפּא, דער טאַכטער פון דעם הויפּט־רויבער. פּרעג איך אַמאָל אריכאן — צי באַטראַכט ער די מעשה ווי זיין בעסטע? זאָגט ער, אַז ניין, נאָר איר טענדענץ איז גלויבן אין דעם לעצטן ליכטשטראַל פון אַביסל מענטשלעכקייט, וואָס דאָס וועט סוף כל סוף ראַטעווען די וועלט. און דעריבער באַטראַכט ער די דערציילונג פאַר וויכטיקער. אַט האָט איר דעם הויפּט־כאַראַקטערשטריך פון דעם גאַנצן אריכא — מענטש און שרייבער.

יוסף אריכא רעדט — פאַרשטייט זיך — אַ נאַטירלעכן גוטן יידיש און האָט מסתמא שטילערהייט ליב דאָס מאַמע־לשון זיינס. איידער ער איז געוואָרן אַ שרייבער פון פּאָך, האָט ער געהאַט עטלעכע פעכער און די בקיאות אין זיי זעט זיך אָן אין זיינע מחיהדיק סאָלידע, אמתע דערציילונגען. אַזאַ שרייבער האָט ליב חברים־שרייבער און זיכער איז אים, כאַטש אין פּרינציפּ, נאָענט די יידישע ליטעראַטור. אריכא, אין זיין אַרבעטזאַמקייט, האָט שוין צונויפגעשטעלט עטלעכע אַנטאַלאָגיעס — און איך שטעל מיר פאַר, אַז ווען מען וואַלט אים איבערגעגעבן צונויפצושטעלן אין עברית אַן אַנטאַלאָגיע פון דער דערציילונג אין דער ליטעראַטור אין יידיש — וואַלט דאָס געוואָרן אַ קלאַסיש סטאַנדאַרט־ווערק. ביי זיין ערלעכקייט, זיין אַרבעטזאַמקייט, זיין סאָלידן, קאָנסערוואַטיוון ליטעראַרישן מבינות.

חיים אַתֶּר

געבוירן אין יאָר 1902 אין אַ שטעטל אין דער אוקראַינע. זינט 1922 אין ארץ־ישׂראל. געשטאַרבן אין יאָר 1953. וועגן חיים אַתֶּר — דעם קיבוצניק, דעם מאלער, דעם ווילד־ליידן־שאַפּטלעכן קונסט־זאַמלער, דעם דירעקטאָר פון איינעם פון די גרויסע מוועאומס אין מדינת ישׂראל, דעם מענטש, וואָס איז אי באַשיידן און אי אַ דאַמינירנדיקע פּערזענלעכקייט — וועל איך דערציילן לויט מיין באַגעגעניש מיט אים אין יאָר 1950, בשעת דער ערשטער, דער באַזוך־רייזע קיין ישׂראל. און אַט אַזוי איז עס געוועזן: און געוועזן איז עס אין עין חרוד. עין חרוד איז איינער פון די גרויסע קיבוצים אין לאַנד — ער ליגט אין עמק יזרעאל, ער איז געגרינדעט געוואָרן אין יאָר 1921. נאָך עטלעכע און דרייסיק יאָר פון זיין עקזיסטענץ איז ער צוליב פּאַליטישע טעמם געשפּאַלטן געוואָרן אין אַן עין חרוד א' און ב'. אויף אייביק גאַנץ איז דער קיבוץ געבליבן אין שלום אַשס לירישן פּראָזע־מייסטער־ווערק „דאָס געזאַנג פון טאַל“. דער קיבוץ איז אַ גאַנץ שטעטל, וואָס ליגט באַרג אַרויף. די הרי גלבע אים אַנטקעגן.

בין איך מיט אַ דזשיפּ געפּאַרן פון חיפה קיין עין חרוד מיט איינעם פון די עלטסטע תושבים פון דעם קיבוץ: מיין לאַנדסמאַן און שול־חבר, דער אינזשעניר צבי גבעול. צוויי יאָר שפּעטער האָט גבעול, וואָס האָט אין דער היים געהייסן „גאבעל“, אויפן זעלבן וועג אַזוי אומגליקלעך אַ דריי געטון דאָס ראָד פון דעם זעלבן דזשיפּ, אַז ער האָט שוין דערפּאַר אויך באַצאַלט מיט זיין לעבן.

אַבער מיר צילן דאָ צו חיים אַתֶּר — און אַט אַזוי זענען מיר דעמאַלט

געפּאַרן:

צו ערשט דורך פרדסים פון מאַראַנצן און גרעיפ־פּרוכט, שפּעטער זענען מיר געפּאַרן דורך געלע און שוין ביזן לעצטן לאַנגן בלאַט אַפּגעטרוקנטע קוקורווע־פעלדער, שפּעטער פּאַרן מיר פּאַרביי ריזיקע בלעכערנע שייערן, פון וועלכע עס דערטראַגט זיך דאָס שווערע זעצן פון גרויסע האַמערס. עס איז אַ מעטאַל־פּאַבריק, וואָס באַלאַנגט צום קיבוץ, און פּראָדוצירט קאָך־קעסלען. שפּעטער נעמט אונדז אַרום דער היימישער ריח פון קו־מיסט. מיר פּאַרן פּאַרביי צווישן צוויי רייען ריזיקע שטאַלן פון מילד־קי. שפּעטער פּאַרן מיר צווישן גרויסע ערד־לעכער פון וועלכע עס טראַגט זיך אַ זויער־לעכער ריח. דאָ ווערט פּרעזערווירט פון אַלערליי היי, שטרוי און אַפּפּאַל פון זומער — דאָס געפּראַס פּאַר די קי אין ווינטער־צייט. שפּעטער פּאַרן מיר נאָך פּאַרביי ריזיקע סטויגעס פון שטרוי און היי, וואָס נעמט אונדז אַרום מיט אַ שטייביקן, די נאָז רייצנדיקן, ריח פון פּאַרטרוקנטע לאַנקעס.

זײטער פֿאַרן מיר פֿאַרביי עטלעכע גרויסע לולים, הינער־שטייגן, וואָס זײער ריח וואַרפט זיך ווי מיט נעגל אויף אַן איידעלער שטאַטישער נאַז און די אויגן הויבן אָן צו טרערן. און אַט זענען עפּיס גרויסע שאַפּעס, יאָ שטאַלן — נישט שטאַלן. און אַט זענען מיר שוין אין אַ פֿאַר געסלעך, כאַראַקטעריסטישע קיבוץ־געסלעך. און אַט איז נאָך עפּיס אַ בנין — נאָר זײער אַ מאַדנער. פרעג איך ביי מיין פריינט, וואָס פֿאַר אַ פֿאַבריק, אָדער אַזאַ זויבערע שטאַל איז דאָס? ענטפערט מיר מיין פריינט, אַז דאָס איז אַ שטאַל פֿאַר... קונסטבילדער, דער „משכן לאַמנות“. דאָ וווינען בילדער און סקולפּטורן...

און איידער איך האָב באַוווּזן זיך ריכטיק פּונאַנדערצופּרעגן, איז שוין צוגעקומען צו אונדז דער פֿאַסטוך פון דער דאָזיקער ווונדערלעכסטער פון אַלע שטאַלן פון קיבוץ... אַ ריזיקער ייד, מיט אַ גרויס פנים און אַ גאַנץ גרויסער שוואַרצער טשוּפּרינע. אַנגעטון איז ער געוועזן אין בלויע, ברייטע אַרבעט־קליידער. קומען קומט ער נאָר וואָס פון אַן אַנדערער שטאַל — מחמת נאָר האַלבע טעג מעג ער זיך אַפּגעבן מיט דעם „משכן לאַמנות“, דעם חלום פון זײן לעבן. און אַזוי ווי ער גייט דאָס טאַקע איצט אַריין אין מוזעאום אויף צו פֿאַרנעמען זיך מיט דעם משכן, די צווייטע העלפט פון זײן אַרבעט־טאַג, בעט ער אונדז טאַקע אַריין אין דעם משכן. ער איז עס דער דירעקטאָר פון מוזעאום. זײן נאָמען איז פּריער געוועזן חיים אַפּטעקאַר, אָדער אַפּתקא, און היינט רופט ער זיך חיים אַתּר. אַתּר הייסט אַרט, און על־אַתּר הייסט אַן ערך: תּיכּף ומיד. און דאָס זענען טאַקע געוועזן די כאַראַקטערי־שטריכן פון דעם דאָזיקן ייד מיט די שווערע הענט און דורכ גייסטיקטן געמיט, און אומאויסשעפּלעכער ענערגיע. חיים אַתּר איז אַליין געוועזן אַ מאלער פון פֿאַרנעם.

און אַט אַ זיצן מיר שוין אין איינעם פון די קאַבינעטן פון דעם משכן, נאָך דורכגיין די זאַלן מיט די שטוינענדיקע זאַמלונגען, וואָס אַ גרויסער מוזעאום דאַרף זיך נישט שעמען מיט זיי. און אין עטלעכע ווערטער דערציילט אונדז אַתּר די געשיכטע פון משכן. צוערשט איז ער — אַפּתקא־אַתּר — געוועזן אַ חלוץ, ווי אַלע חלוצים, און דער מוזעאום איז געוועזן אַן אידייע, אַ חלום, ווי אַלע חלומות. שפּעטער מיט יאָרן איז דער חלוץ נאָך אַלץ געוועזן אַ חלוץ, וואָס האָט געהאַרעוועט אין בלוט־שווייס פון זײן פנים און די אידייע זײנע איז שוין געוועזן אַ לעכערדיקע שאַפּע מיט אַ פֿאַר בילדלעך. און אַזוי זענען געאַנגען יאָרן און וואָס איז דאָ לאַנג צו ברייען. איצט איז עס דאָס, וואָס עס איז. איצט איז דאָס שוין אַ גאַנץ גרויסער בנין און איז פול מיט בילדער און סקולפּטורן. מען האַלט אין איין צובויען און ער איז אַלץ צו קליין.

חיים אחר רעכנט אויס פון אויסנווייניק אַ צעטל פון די בעסטע בילדער אין דעם עין חרודער מוזעאום. יעדעס בילד דאָ אַרויסגעריסן פון ערגעץ וווּ ווי אַ מתנה, אָדער פאר אַ ביליקן פרייז, איז גלייכצייטיק אַן אַרויסגעריסן שטיק פון זיין אייגן לעבן. דאָ זענען דאָ בילדער פון יאָזעף איזראַעלס, מאַקס ליבערמאַן — ביז מאַרק שאַגאַל און ביז די יינגסטע מאַלער. כמעט אַלע באַדייטנדיקע קינסטלער יידן פון די לעצטע צוויי האַלב־יאָרהונדערטער זענען דאָ פאַרטראָטן.

איך באַמערק, אַז אַלע קינסטלער, אין דעם מוזעאום פאַרטראָטענע, זענען לויטער בילדער געמאַלן פון יידן. אחר איז גליקלעך, וואָס מען באַמערקט עס, ווייל דאָס איז טאַקע די קרוין פון זיין אידייע. פּרעג איך: — ווי פאַרט זיך שאַוויניזם, ראַסישער שאַוויניזם מיט קונסט? — ענטפערט אחר, אַז חלילה; נישט שאַוויניזם איז זיין כוונה! נאָר פאַרט האָבן עפעס אַן אינערלעכן שייכות בילדער פון קינסטלער, וואָס שטאַמען פון יידן, אָדער זענען יידן. דווקא דערפאַר ווייל די מאַלערי־קונסט — להיפוך צו דער וואַרט־קונסט — איז אין וועזן פון איר פאַרם, אַזוי גרינג צוגענגלעך פאַר יעדן איינציקן בר נש פון אַלע טויזנט פעלקער פון דער ערד, וואָס זענען אָפגעצוימט איינס פון אַנדערן מיט צענדליקער טויזנטער ווערטער...

איך געדענק נישט, וואָס איך האָב דעמאַלט געענטפערט חיים אחרן. געבליבן איז אין זכרון די געשטאַלט פון אַ ייד, אַ ריז, אַ קינסטלער־קיבוצניק, וואָס האָט הינטער שטאַלן און שאַפעס און שייערן, מיט אַ היי־וידלע אין די הענט, אויף פרוכפערדיקער עמק־ערד, אויסגעחלומט צו בויען אַ גרויסן קונסט־מוזעאום און טאַקע צווישן אַט די שטאַלן און שאַפעס און שייערן — און האָט זיינס אויסגעפירט.

אַז איך בין אין עטלעכע יאָר אַרום ווידער געקומען קיין ארץ ישראל האָט שוין אחר געהאַט פאַרענדיקט זיין אַרבעט אויף דער ערד און האָט שוין מסתמא געבויט אַ משכן לאַמנות אויפן הימל, ווייל דאָס איז געוועזן די שליחות פון זיין נשמה — און אַ נשמה לעבט דאָך אויף ביידע וועלטן. אין חיפה האָב איך בייגעוויינט די עפענונג פון אַן אחרי מות אויס־שטעלונג פון אחרס בילדער און די שטוינונג און די באַוונדערונג פאַר חיים אחרן איז נאָך גרעסער געוואָסן. מחמת עס זענען געוועזן בילדער פון אַן אויסגעצייכנטן קינסטלער. און ער האָט אַט די בילדער ס'גאַנצע לעבן כמעט געהאַלטן אין שאַטן — כדי די אידייע זיינע זאָל וואָס גיכער אַרויס מן הכוח אל הפועל.

טוביה באַזשיקאָווסקי

געבוירן אין לאַדזש אין יאָר 1914. יאָרן פון דריטן חורבן
אין געטאָ-וואַרשע און אין ווידערשטאנד. שפעטער פאר-
טיזאנער. זינט 1949 אין מדינת ישראל.

א בוך. דערשינען באַלד אין די ערשטע יאָרן נאָך דעם דריטן חורבן.
דאָס בוך רופט זיך „צווישן פּאַלנדיקע ווענט“. ווער ווייסט צי די ווערטער
זענען פריער געקומען אין געמיט פון דעם מחבר פון פּאַרטיזאַנער-הימן
— הערש גליק — אָדער זענען זיי פריער געבוירן געוואָרן אין געמיט פון
אונדזער מחבר. עס איז אַן ערשטהאַנטיקער באַריכט פון אַ קעמפּער אין
וואַרשעווער געטאָ. איינער, וואָס האָט שיר נישט מיט סטאַישער רואיקייט
מיטגעמאַכט אַלץ, אַלץ, איבער דער ערד, ביזן האַלדז אין שטיינער פון
פּאַלנדיקע ווענט, אונטער דער ערד, ביזן האַלדז אין געדיכטן, שלימיקן,
שמוץ פון קאַנאַלן צוזאַמען מיט שטשורעס און ווערעס. דאָס גלויבווער-
דיקסטע בוך. אַ בוך פון אַ מענטש, וואָס האָט אַזויפיל צו דערציילן, אַז
אפילו ווען ער וואַלט אַ גאַנץ לעבן דערציילט, וואַלט ער אפשר אַ צענטחלק
פון דעם, וואָס ער ווייסט — אויסגענוצט, איז צו וואַזשע זאָל ער נאָך
צוטראַכטן? און דער נאָמען פון דעם מחבר פון דעם בוך איז אַזוי פּויליש-
יידיש — קיין מחבר מיט אַן אויער פאַר נעמען וואַלט פאַר דעם דאָזיקן
בוך „צווישן פּאַלנדיקע ווענט“ — נישט געקענט צוטראַכטן קיין בעסערן
נאָמען פאַר דעם בוך אַליין, און קיין בעסערן נאָמען פאַר דעם הויפט העלד
פון דעם בוך, וואָס דאָס איז טאַקע דער מחבר, ווי: טוביה באַזשיקאָווסקי —
אַ געצעלט, אַ געצעלט מיט אַ סאַלידער קאַנקריט-געמויערטער באַזע
אין קיבוץ לוחמי גיטאות. כאָטש דער ווינט שאַקלט כּסדר די ברעזענטענע
ווענטלעך פון דעם געצעלט — האַלטן זיי זיך פעסט. ערשט נישט לאַנג:
פּאַלנדיקע ווענט. איצט: פליענדיקע ווענט... גילגולים. דאָ איז דאָ אַ
פעלד-בעטל, אַ טישל און אַ פאַר שטולן, און בלומען אין וואַזאַנעס און דער
עיקר אַסך אַלערליי עטאַזשערקעס פון קעסטלעך און ברעטלעך מיט
ווענטלעך פון ציגל און ווענטלעך פון פּאַפּנדעקל. אַ היפשע ביבליאָטעק
פון אַ מאָדערנעם ייד — אין יידיש, העברעיִש, פּויליש, ענגליש. און אַט
איז דער, וואָס ווינט אין דעם דאָזיקן געצעלט: אַ געזונטער יונגער מאַן,
מיטלגעוואָקסן, אַ בלאַנדער איז ער און אַ פאַרשייט-פּריילעכער, אַבער
שטיל און סטאַטעטשנע און ער האָט בלוי-ווייסע אויגן. אַ סלאַווישער טיפּ
מיט אַביסל סעמיטישן צומיש. ער איז שוין עטלעכע יאָר אין מדינת ישראל.
דאָס יאָר איז 1950. זיין נאָמען איז: טוביה באַזשיקאָווסקי —

דאָס יאָר איז 1955. תל אביב. איך מאַך מיר פאַרוורפן: אַזויפיל צייט שוין דאָ אין לאַנד. אַזויפיל מענטשן שוין באַגעגנט. און דאָ אין לאַנד איז דאָ איינער, וואָס האָט מיט זיין ווערק און מיט זיין פּער־זענלעכקייט געמאַכט אַזאָ שטאַרקן, אַזאָ טיפן רושם און איך האָב אים נאָך אַלץ נישט ווידערגעזען: טוביה באַזשיקאָוסקי. און אויך ער, משמעות, מאַכט זיך פאַרוורפן: דער ייד מ. ר. איז שוין אַזוי לאַנג אין לאַנד און ער האָט מיט אים אַזויפיל קאַרעספּאַנדירט און עפּיס זיך אויסגעמיטן ביז איצט. דאָס קען נישט זיין. מען מוז אויפזוכן, מען מוז זיך באַגעגענען. האָט ער טעלעפּאָנירט וווּ מען דאַרף און אויסגעפונען און צעשטופּט אויף רעכטס און לינקס אַ פאַר פאַרנומענע שעהן און געמאַכט פּלאַץ פאַר אַ שעה אין אַ פאַרנאַכט מיט מ. ר.

און עס קלאַפט און מען עפנט די טיר און אַ יונגער מאַן, אַביסל דיקלעך, שטייט אין האַלב־טונקל, נישט אין דער רגע צו דערקענען.

— קען איך וויסן אייער נאָמען?

— טוביה באַזשיקאָוסקי —

און עס איז אַוועק אַ פּרייד פון ווידערזען און באַלד אַ שמועס אין תוך פון די ענינים פון דער אַרגאַניזאַציע פון דעם קיבוץ לוחמי גיטאות, וואָס דאַרף זיין דער גרויסער אָפהיטער פון דער ווערסיע פון אַכט און פּופּציקסטן יאָרהונדערט זינט די וועלט שטייט פון דעם „זכור את אשר עשה לך עמלק“ פון זיבן און צוואַנציקסטן יאָרהונדערט פון דער דעמאָליטיקער וועלט... און ווי אַמאָל אין גרוז און אין שליימוואַסער צווישן פּאַלנדיקע ווענט — שטייט איצט טוביה ביז אין האַלדו אין די היסטאָרישע געשעענישן פון יענע יאָרן פאַרשריבן אויף טויזנטער, טויזנטער פּאַפּירן, הונדערטער, הונדערטער ביכער. אין זיין און אין זיינס גלייכן געזעלשאַפט פילן זיי זיך זיכער, יענע איבערלעבונגען צווישן פּאַלנדיקע ווענט, אַז זיי וועלן אייביק געדענקט ווערן.

חיים נחמן ביאליק

געבוירן אין יאר 1873 אין וואָלין. געווינט אין אַלערליי שטעט אין אַמאָליקן רוסלאַנד, בעיקר אין אָדעס. אין 1921 געקומען קיין בערלין. זינט דעם יאר 1924 — שטענדיק אין ארץ ישראל. רייזעס איבער אייראָפּע, צפון אַמעריקע. געשטאַרבן אין ווין אין יאר 1934 — געבראַכט צו קבר ישראל אין תל אביב.

באַגעגעניש אין וואַרשע

חיים נחמן ביאליק איז געוועזן דאָס גאַנצע לעבן זיינס פאַרליבט אין לשון. און דאָס איז נישט געוועזן קיין פּלאַטאַנישע ליבע ביי אים — כאַטש שפּראַך איז דאָך אין תּוֹך אַן אַבסטראַקטע זאַך. ביאָליקס ליבע צו דער שפּראַך — צו אַלע שפּראַכן — איז געוועזן ממש אַ פיזישע. עס איז גענוג געוועזן אים כאַטש איינמאָל צו הערן רעדן — און ווען נאָר ער האָט גערעדט, האָט ער כאַטש אַביסל געמוזט רעדן וועגן שפּראַך. איך האָב ביאָליקן עטלעכע מאָל געהערט רעדן — דאָס ערשטע מאָל אין ווין אין יאר 1913 — די שלוס־רעדע אויפן עלפטן — דאָכט זיך — ציוניסטישן קאָנגרעס. און אַט הער איך אים נאָך אַמאָל אין וואַרשע. דאָס יאר איז 1931. דער זאַל — די וואַרשעווער פּילהאַרמאָניע. ביאָליק איז דעמאָלט געוועזן דער גאַסט פון דער „תרבות“־צענטראַלע אין פּוילן און די אויספירן — אויפן געביט פון שפּראַך — פון זיינע דעמאָלטיקע רעפּעראַטן זענען געוועזן צופיל העבראַיסטיש צוגעשפּיצט. דער שרייבער פון די שורות האָט דעמאָלט, אין דעם שייכות, געדרוקט אין די „ליטעראַרישע בלעטער“ אַן אַרטיקל אונטערן נאָמען „די זיבעצן פאַרמשפטע און דער דיכטער — דער ריכטער“. און די „זיבעצן פאַרמשפטע“ זענען געוועזן די זיבעצן לשונות, מיט וועלכע דאָס יידישע פּאָלק האָט זיך באַנוצט אין פאַרלויה פון זיין געשיכטע און וואָס די געשיכטע האָט זיי אַלע פאַרמשפט צום אונטערגיין — חוץ דעם אייביקן לשון, וואָס קען קיינמאָל נישט אונטערגיין — דאָס לשון פון תּנ"ך. דאָס זענען געוועזן די הויפּט־טען פון ביאָליקס גרויסן רעפּעראַט. אָבער איצט רעדן מיר וועגן דער פאַרם פון אַט דעם רעפּעראַט, און דער עיקר וועגן זיין אַריינפיר וועגן ענין לשון בכלל.

ביאליק פלעגט אַלעמאָל אָנהויבן צו רעדן זייער שטיל און אַפילו אין אָנהויב אַביסל פּלאַנטערן. ער האָט איצט אָנגעהויבן אין עברית און אַריבער אין יידיש. און זיין יידיש איז געוועזן — ביים רעדן עפנטלעך —

אלעמאל אביסל דייטשמעריש. אזוי איז געוועזן דער נוסח פון די קלאסיקער אונדזערע צו רעדן, און אויך אין שרייבן פלעגן זיי אריינארפן א פאר דייטשע ווערטער.

און אט רעדט ער זיך אריין און אריינער, טיפער און טיפער. ער פארמאכט די אויגן און רייבט זיך דעם שטערן. ער טאפט מיט די פינגער די לופט ווי ער וואלט געפריווט די קוואליטעט פון עפיס א חומר, א שטאף, א מאטעריע און ער זאגט ווי צו זיך אליין, אבער שוין גאנץ הויך: שפראך — שפראך — לשון — לשון — וואס איז לשון? לשון איז נישט אבסטראקט, לשון איז נישט בלויז גייסט — לשון איז מאטעריאליזירטער גייסט... און ער עפנט די אויגן אצינד און ער רייבט נאך מיט די פינגער דעם חומר פון זיין געדאנק ווי עפיס א סולת אין זיינע הענט און ער חזרט איבער דריימאל: לשון איז מאטעריאליזירטער גייסט...

יא, ביאליק האט ליב געהאט לשון, פלאטאניש און פיזיש, ווי ראמעא האט ליב געהאט יוליאן און ווי דער „קארגער“ דאס גאלד.

ביאליק האט אויך שטארק ליב געהאט יידיש. כדי דאס צו באשטעטיקן דארפט איר נאר ליינען דעם בריוו, וואס ער האט געשריבן צו די ארויס-געבער פון די „משלים“ פון אליעזר שטיינבארג, וואס איז געוועזן אזוי דורכאויס יידיש-לשונדיק, אז ער — דער גרויסער תלמיד חכם — האט אזש ארויסגעגעבן זיינע משלים, באנוצנדיק דעם פאנעטישן אויסלייג אין די מאסנהאפטע העבראיימען זיינע. איבערגעבויגן דעם שטעקן אויף דער אנדערער זייט. אבער — צוריק קיין ווארשע — 1931.

היות זוי ביאליק האט געהאט אסך אויפטריטן אין ווארשע, האט דער „תרבות“ מסכים געוועזן נאר אויף א חברישער אויפנאמע פאר אים מצד דעם יידישן פ.ע.נ-קלוב. און נאר אין א בין השמעות — מחמת עס האט נישט געקענט אפגעגעבן ווערן דערויף א גאנצער אונט. זענען צו דער אויפנאמע פארבעטן געווארן נאר די פארוואלטונגען פון יידישן פען-קלוב, און פון אלגעמיינעם ליטעראטן-פאריין און אויך דאס פרעזידיום פון העברעישן פען-קלוב אין ווארשע.

צו ברענגען דעם גרויסן גאסט פון האטעל אין פאריין — אויף טלאמאצקיע 13 — זענען דעלעגירט געווארן יוסף העפטמאן ז"ל און איד. העפטמאנען קען ער נאטירלעך גוט און איד גיב אויך א מורמל מיין נאמען, נישט ריכטנדיק זיך אין צענטן, אז ער וועט דעם נאמען קענען. ערשט ער פרעגט איבער און ער כאפט זיך גאר ארום און ער דערמאנט גאר די בראשורע מיינע „פראץ פריץ מארקיש“ — וואס אין דער אמתן האט זי אויך געקענט הייסן „קאנטרא הלל צייטלין“... די בראשור איז שוין דעמאלט

ביין יאָר אַלט געוועזן — היינט איז זי שוין טויזנט יאָר אַלט... און נישט נאָר געדענקט ער גוט די בראַשורע, נאָר ער ציטירט פון איר לויטן זכרון אַ פאָר שטעלן, סאי פון די ציטירטע מאַרקיש-לידער און סאי פון די שאַרפע פאַלעמישע אויסדרוקן.

ביאַליק האָט זיך שוין אין יענע יאָרן לאַנג באַנומען זוי קלאַסיקער דאַרפן זיך באַנעמען, אָבער אין טעמפּעראַמענט איז ער נאָך געוועזן פּול מיט יוגנטלעכקייט און ער האָט ליב געהאַט די ליטעראַרישע מחלוקה; און דער עיקר, אַז ער אַליין האָט זיך געקענט פאַרגונען אין געגעבענעם פאַל צו זיצן אויף אַ זייטיקער באַנק און זיך צוקוקן צו דער אַרענע... .

אָבער עס ווערט שפּעט און מען דאַרף שוין גיין; חברים וואַרטן און די צייט שטייט נישט, און דער עיקר האָב איך געוויסט, אַז מען האָט אונדו ביאַליקן נישט געגעבן אויף אַ גאַנצן אָונט. גייט ביאַליק צו צו דער שאַפּע און איך זע ווי עס גיבן אַ בליץ די שוואַרץ-זיידענע קלאַפּעס פון אַ סמאַקינג. זאָג איך, אַז ביי אונדו איז עס נישט אַזוי אַפיציעל. פאַרשעמט זיך ביאַליק אַביסל און ער גיט הויך אַ טראַכט: — ווייסט איר וואָס, איך וועל איינגיין אויף אַ פּשרה, איך וועל בלויז איבערבייטן דעם קאַלנער, אַביסל כבוד מוז מען דאָך אַרויסווייזן חברים, וואָס מען זעט זיך מיט זיי דאָס ערשטע מאַל... . און קאַלנערס האָט ער געמוזט האָבן זייער באַקוועמע, אַז זיי זאָלן אים נישט שטערן אין רעדן, ווייל גערעדט האָט ער אַלעמאַל אַן אַן איבערייס אין אַ מסיבה פון חברים.

אַז ביאַליק האָט, אַריינקומענדיק אין פאַריין, דערזען, אַז די מסיבה איז אַ קליינע האָט ער זיך גאָר מחיה געוועזן. ער גריסט זיך מיט אַלעמען. דעם געדענקט ער פון דאָ און דעם פון דאַרטן. גאָר שטאַרק דערפרייט ער זיך מיט אפרים קאַגאַנאָוסקיין. ער קען אים גוט פון די ביטערע פאַגראַם-און מלחמה-יאָרן פון אַדעס. און אַט איז אהרן צייטלין. ביאַליק ווערט גאָר פאַרחידושט: — אַ צייטלין אַן אַ באַרד און אַן לאַנגע האָר אויפן קאָפּ קען זיך זיין פאַנטאַזיע גאָר נישט פאַרשטעלן... . ער קען נאַטירלעך אהרן צייטלינען, דעם דיכטער און זון פון הלל צייטלין, זייער גוט, אָבער פּערזענלעך האָט ער אים נאָך נישט געזען. און דער עיקר פרייט זיך ביאַליק, וואָס ענדלעך וועט ער זיך אַפרוען פון זיינע רעדעס און ער וועט קענען הערן... . און ער האָט זיך אַוועקגעזעצט... . הערן.

ביאַליק האָט אַ זופּ געטון אַ לעפעלע טיי, האָט זיך איינגעהערט צו די רייד פון אַ חבר, וואָס האָט גראַד עפּיס דערציילט, און האָט זיך אויך אַריינגעמישט, אויב מען וועט אים דערלויבן, מיט אַ וואַרט... . און פּולע צוויי שעה שפּעטער האָט ער דאָס דאָזיקע איינע וואַרט געענדיקט... .

ווי איינער זוכט עפּיס אין אַ רייכער ביבליאָטעק און וואָרפט אָן ספרים אויף ספרים — אַזוי האָט ער אין די צוויי שעה אַנגעוואָרפֿן מעשיות אויף מעשיות און געדאַנקען אויף געדאַנקען און מיר זענען געזעסן ממש ווי פּאַרכישופּטע, ווייל הערן ביאָליקן רעדן איז געוועזן כמעט אַזאַ נחת ווי ליינען זיינס אָן עסיי, זיינס אַ שיר.

עטלעכע מאָל איז עס מיר אַלס סעקרעטאַר פון טלאָמאַצקיע 13 אויס־געקומען צו קאַרעספּאַנדירן מיט ביאָליקן. ער איז געוועזן אַ מיטגליד פון פּאַריין. צו זען אים — מער קיינמאַל נישט.
1936, מעלבורן, אויסטראַליע.

אין ביאָליקס פּוסטריט אין ארץ ישראל

פּאַרוואָס אויך איך האָב אַזוי ליב, ממש פון מיין פריער קינדהייט אָן, דעם קלאַנג פון די דריי ווערטער: חיים נחמן ביאָליק — ווייס איך נישט. אפשר דערפּאַר ווייל זינט מיין פריער קינדהייט אָן פיל איך די וואָרעמע פּאַלקסטימלעכע ליבע, וואָס שטראַלט פון די דריי ווערטער אַרויס. ווייזט אויס, אַז עס איז טאַקע אמת, אַז ליבע שטראַלט און האָס פּאַרטונקלט און לעשט. אַ באַרימטער העברעישער שרייבער אין ישראל, מיט וועלכן עס איז מיר אויסגעקומען צו פּאַרברענגען אַ פּאַר שעה, האָט מיר דערציילט אַ פּאַר קריטישע אַנעקדאָטן וועגן ביאָליקן... און כאַטש מיר דאַכט זיך, אַז איך האָב אַלע אַנעקדאָטן פון דער יידישער ליטעראַטור שוין געהערט, זענען זיי פּאַר מיר אויך ניי געוועזן, תוצרת האַרץ. און נאָר אין ישראל — ווייזט אויס — מעג מען זיי דערציילן... אָבער די אַנעקדאָטן זענען מיט אַזאַ ביאָליקישער אהבה דערציילט געוואָרן, אַז ביאָליק איז פון זיי נאָך גרעסער אויסגעוואַקסן אין מיינע אויגן. און פרעגט מיך נישט אויף די מעשיות, איך וועל זיי אייך נישט דערציילן. אַז איר ווילט זיי הערן — פּאַרט קיין ישראל. דאָרט זענען זיי מותר...

כמעט אין יעדער שטאָט אין ישראל איז דאָ אַ ביאָליק־גאַס, אין תל אביב איז דאָ דאָס ביאָליק־הויז און אין ירושלים איז דאָ דער מוסד ביאָליק. און אין יעדן האַרץ פון יעדן ישראל־בירגער, אַנגעהויבן מיט קינדער און געענדיקט מיט זקנים, איז דאָ אַ ביאָליק־ווינקעלע... אַ ווינקעלע פול מיט אהבה. דאָס רעפּלעקטירן אַזוי די שטראַלן פון ביאָליקס ליבע צו אַלע יידן.

בית ביאָליק אין תל אביב געפינט זיך אין האַרץ פון אַלטן תל אביב (אַזש פּערציק יאָר אַלט). אַ שריט פון דאָרט איז דער שטאָטראַט. דאָס נישט

צו גרויסע הויז — דריטהאלבן־שטאָקיק — מיט עטלעכע וועראַנדעס און באַלקאַנען און סתם היימישע גאַניקלעך און אַ קופּאַל אַפילו אויף אַזאַ מין טורעמל, זיצט ממש אין אַ נעסט פון ביימער פון אַלערליי סאַרטן. „ביאַליקס גאַרטן“ — איר קענט דאָך דאָס ליד. אין דעם הויז האָט ער געוווינט. אַט דאָס הויז איז יעדן פרייטיק־צו־נאַכט געשטאַנען אַפן פאַר גאַנץ תל אביב. אינעווייניק איז דאָס הויז נישט אויסגעשטאַפירט מיט צופיל געשמאַק. אומעטום שטייען אַרום טישלעך מיט שטולן און אומעטום קען מען זיך צוועצן אויף אַן אינטימען שמועס, און אומעטום זענען פאַר־האַנען שאַפעס און שאַפקעלעך מיט ספרים און מיט ביכער, חוץ דעם ספעציעלן ביבליאָטעק־צימער. די ביבליאָטעק ווערט גענוצט נאָר אין זעלטענע פאַלן, ווונדערט מען זיך אַביסל, וואָס אין הויפטזאַל אונטן זיצן אַזויפיל יונגע לייט, דער עיקר סטודענטן, און לעזן און שרייבן מיט אַזאַ התמדה. דאָס באַנוצן זיי זיך מיט דער ספעציעלער ביבליאָטעק, וואָס איז דאָ עטאַבלירט געוואָרן לכבוד דעם גרויסן מתמיד פון מתמידים.

פונקט ווי פּרץ (דער ביאַליק פון די יידישיסטן) האָט זיך אויך ביאַליק (דער פּרץ פון די העבראַיסטן...) זייער ליב געהאַט צו פּאַטאַגראַ־פירן. און ער האָט עס אַלעמאַל אַזוי קונציק געמאַכט, אַז קיינמאַל איז ער נישט דער צענטער פון בילד, און תמיד נאָר יענער יונגער, אַדער עלטערער שרייבער, מיט וועלכן ער פּאַטאַגראַפירט זיך... צווישן די פיל צענדליקער בילדער איז דאָ איינס פון אַ גרויסער אסיפה, און ביאַליק זיצט זיך גאָר דאָרט אויף דער ערד צופיסנס פון אַלעמען... אַט דאָס איז געוועזן ביאַליקס קונץ צו זיין אין דער זעלבער צייט משכמו ומעלה העכער פון אַלעמען און אין דער זעלבער צייט אויך אַזוי היימיש און חבריש מיט אַלעמען. איר פילט עס אויף שריט און טריט, אין אַלע ווינקעלעך און אויף אַלע טרעפּעלעך אין ביאַליק־הויז גופאַ.

אַלץ איז דאָ שטיין געבליבן ווי ביאַליק האָט עס געלאָזן און דאָס הויז איז געוואָרן איינגטום פון פּאַלק. און איך וועל נישט און וויל נישט גאַרנישט צונעמען פון ביאַליקס גרויסקייט, ווען איך וועל זאָגן, אַז דאָס הויז איז, לויט מיין מיינונג, אַ טיפּישע „אַסאַבניאַק“ פון אַ רוסיש־יידישן קופיעץ פון דער פּערווי גילדע, ערגעץ אַ מייל אַוועק פון אַדעס אין די צאַרישע צייטן. (חוץ די זיבן און זיבעציק אַלמערס מיט ספרים און ביכער — נאַטירלעך).

איך בין אַרויסגעאַנגען אויף איינעם פון די גאַניקלעך פון דעם נישט צו הויכן הויז און אַ קוק געטון אַרום און אַרום. צו ווייט קען מען דאָ נישט זען. אַ פאַר הויפן, אַ פאַר הייזער, אַ צוויי גאַסן ווייט. און פון זיך אַליין האָב

איך גערעדט צו זיך — און דווקא אויף העברעיִש — אויף אַ קול: —
 אַט אַזוי איז אַ דיכטער געזעסן צווישן זײן פּאָלק...
 עס איז פּאַרנאַכט — עס ווײַעט אַ ווינטל און דו פּילסט, אַז דאָס איז
 נישט סתּם אַ ווינטל, דאָס זענען כּוואַליעס פּון ליבע פּון גאַנץ ישראל, פּון
 כל תּפּוצות ישראל אַפּילו, וואָס ווײַען דאָ אַהער.

און איצט לאַמיר רעדן אַביסל וועגן תּוך־זאַכן. אַ גרויס טײל בײַאַליק
 איז געוועזן בעל פּה, אַבער בײַאַליק שבּכתּב קומט בעיקר צום אויסדרוק
 אין ירושלים אין מוסד בײַאַליק, איך וויל מיך דאָ נישט אונטערנעמען צו
 באַריכטן גענוי וועגן דעם מוסד בײַאַליק, דעם גיגאַנטיש פּאַרמאַסטענעם
 פּאַרלאַג, וואָס ווערט אויסגעהאַלטן פּון דער ײִדישער אַגענץ. צוויי שעה
 בין איך דאָ געזעסן און צוויי שעה אויסגעהערט דעם פּאַטעטישן פּלאַן פּון
 דער טעטיקײט פּון דער אינסטיטוציע פּון דעם מויל פּון איר פּאַרוואַלטער,
 אַן אַלטן באַקאַנטן שריפטשטעלער און זשורנאַליסט פּון וואַרשע נאָך, משה
 אינדעלמאַן, וואָס רופּט זיך הײנט ינון. אַט דער מוסד בײַאַליק האָט זיך
 פּאַרמאַסטן, נישט מער און נישט ווײַניקער, ווי צו פּאַרווירקלעכן מיט דער
 צײַט דעם פּראַגראַם פּון גרויסן גײסטיקן כינוס, וואָס בײַאַליק האָט אַנגע־
 צײכנט אין אײנעם פּון זײנע פּונדאַמענטאַלע עסײען. אויסרעכענען אַלץ
 קען נישט זײן אין די רעמלעך פּון אַט דעם בריוו פּון אַ נסיעה. דערצו
 דאַרף מען שרײַבן אַן אַפּהאַנדלונג. אַז דער פּלאַן וועט זײן אויסגעפירט
 — און עס איז נישט צו ווײַט דערפּון — וועלן דאָ אין דעם פּאַרלאַג זײן
 פּאַרזאַמלט אַלע קלאַסישע ווערק בײַ יידן, דער גאַנצער ײִדישער תּמצית.
 דורכשטודירן די אַלע ווערק וועט הייסן וויסן אַלץ וועגן ײִדישקײט. אַט
 פּונקט דאָס, וואָס בײַאַליק האָט געחלומט אין זײן גײסטיקן פּאַראַלעל צו
 הערצלס פּאָליטישן „יודנשטאַט“.

אײן כאַראַקטעריסטישן אַנעקדאָט פּון דער פּראַקטיק פּון מוסד בײַאַליק
 מוז איך דאָ דערצײלן. און ווי דער שטייגער בײַ אַנעקדאָטן — נישט
 גאַראַנטירן פּאַר זײן אויטענטישקײט: דער אינסטיטוט האָט באַשטעלט
 בײם געניאַלן בעל דיקדוק חנוך דיסטענפעלד — איצט חנוך ילון —
 (אַ שוואַגער פּון שמואל יעקב אימבער זײל) פּון ירושלים דאָס אויספּינטלען
 פּון משניות, אַז עס זאָל אײן מאַל פּאַר אַלעמאַל זײן אַזאַ סטאַנדאַרט־
 אויסגאַבע, וואָס זאָל זײן דאָס לעצטע וואַרט אויף דעם געביט. יאַרן זענען
 אַוועק און דער געפּינטלטער משניות איז פּאַרטיק געוואָרן, חוץ דרײַ
 ווערטער, וועגן וועלכע דער געניאַלער בעל דיקדוק איז נישט אינגאַנצן
 זיכער. און שוין יאַרן ווי מען בעט זיך בײַ אים, דעם גולן פּון דיקדוק: —

לאָז אַרויסגעבן דאָס ווערק. וועט מען די דריי ווערטער געבן אָן פינטעלעך און מאַכן אַ באַמערקונג. אַז אָדער מען וועט מיט דער צייט עס דערגענצן, אָדער עס וועט בלייבן תיקו... און עס גייט נישט. ניין און ניין. יידן האָבן געוואָרט כמעט צווייטויזנט יאָר אויף אַן אַבסאָלוט פאַראַנטוואָרטלעכן געפינטלטן משניות — מעגן זיי וואַרטן נאָך צוואַנציק יאָר... איך האָב דעם אָנעקדאָט דערציילט כדי מיט אים צו אילוסטרירן דעם גייסט פון אַבסאָלוטן אחריות און דרך ארץ פאַרן געדרוקטן וואָרט, וואָס עס הערשט אין מוסד ביאַליק. און אויך דאָס איז אין גייסט פון דעם, אין וועמעס נאָמען די אינסטיטוציע ווערט געפירט. נישט נאָר האָט ער די משהלעך און שלמהלעך ליב געהאַט מיט אהבת נפש, נאָר פונקט אַזוי האָט ער אויך, ווי לעבעדיקע באַשעפענישן, ליב געהאַט אלפֿלעך און ביתֿעלעך.*

און אין די שטראַלן פון אַט דער ביאַליק־ליבע ווערן שוין קלאַר נאָך אַסך זאַכן. עס ווערט קלאַר פאַרוואָס מען ווערט זיך נישט, נישט אין די קיבוצים און נישט אין די גרויסע קאָאָפּעראַטיוון. קעגן דעם צוואַנג צו קויפן ביכער פאַר אַ געוויסער צאָל פונטן יעדעס יאָר. יא, אַזוי איז עס: יעדע משפּחה אין קיבוץ פאַרגרעסערט יעדעס יאָר דעם אוצר אין ביכער־אַלמער מיט אַ פאַר וויכטיקע איינסן. אַזוי אויך אין יעדער משפּחה פון אַ מיטגליד פון אַ וועלכן נישט איז קאָאָפּעראַטיוו.

און אין די שטראַלן פון אַט דער ליבע, און גייענדיק אין די פוסטריט פון חיים נחמן ביאַליק אויף די גאַסן פון תל אביב, צי פון וועלכער נישט איז שטאַט אין ישראל, זעט מען אַן אַ שיעור בוכהאַנדלונגען. אַזויפיל בוכהאַנדלונגען האָב איך בפירוש אין ערגעץ אין מיין לעבן נישט געזען. אוודאי האַלטן זיך די גרויסע, וויסנשאַפטלעכע פאַרלאַנג, טאַקע ווי מוסד ביאַליק, נישט אויס פון זיך אליין, אָבער די קליינע בוכהאַנדלונגען האַלט דאָך אויס דאָס פאַלק. און פונקט ווי עס איז אין תל אביב נישט דענקבאַר אַ גאַס אָן כאַטש איין בוכגעשעפט, אַזוי איז אומדענקבאַר אַ שויפענצטער אין אַזאַ ביכער־קראַם אָן כאַטש איין בוך פון חיים נחמן ביאַליק. זיין ליבע האָט מנצח געוועזן.

1951, מאַנטרעאַל, קאַנאַדע.

„טקס חלוקת פרס ביאַליק“

כאַטש איך בין שוין אַ ייד אין די יאָרן — און נישט איין צענדלינג ביכער און נישט איין הונדערט אַרטיקלען אליין אויפגעשריבן, און אויף ביכער און נישט איין הונדערט אַרטיקלען אליין אויפגעשריבן, און אויף (* ווען די ווערטער ווערן געדרוקט — סוף 1957 — איז דערווייל דער דאָ דערמאָנטער משניות שוין דערשינען.)

נישט איין טויך-מאַל-טויך ליטעראַרישע אונטערנעמונגען אין אַ צענדלינג לענדער איבער גאַר דער וועלט אַליין אויפגעטרעטן, האָב איך מיך געפּוּיט ווי אַ קינד, אַז איך האָב פּלוצלונג אויף די גאַסן פּון תּל אביב געזען זעם פּלאַקאַט, אַז מאַנטיק, כ"א תּמוז התּשט"ו — דעם 11-טן יולי 1955 — וועט אין דעם ביאליק הויז אויף דער ביאליק-גאס פאַרקומען די צערעמאָניע פּון פאַרטיילן די ביאליק-פּרייזן פאַר דעם יאַר תּשי"ד — טקס חלוקת פרס ביאליק. קומט צו דיכטונג און קומט צו ליטעראַטור — און ווער שמועסט צו ליטעראַטור ביי יידן, אין יידיש, העברעיִש און אויך אין אַנדערע שפּראַכן (יאַ, אַזוי!) — הער איך אויף צו זען זאַכן מיט לאַגיק און מיט קילן שכל, און נאָר מיט געפּיל און מיט האַרץ, מיטן גאַנצן האַרץ. ווער איך ווידער אַ קינד — מיט דער גאַנצער גלויביקייט, וואָס נאָר קינדער האָבן — איידער זיי ווערן קלוג... אַט אַזוי ווי די גאַנצע וועלט וואַלט זיך געדרייט ארום דער ליטעראַטור און די גאַנצע ליטעראַטור ארום דער פּאָעזיע, וואָס זי איז דאָך די אַקס פּון דער וועלט. נישט אַזוי?

שוין איבער צוויי יאַרצענדליק לאַנג — פינקטלעך: 21 יאַר — הערט מען איבער דער וועלט וועגן דעם ביאליק-פּרייז פאַר שיינער ליטעראַטור און פאַר חכמת ישראל. ביי איצט האָבן אים שוין באַקומען: מתתיהו שוהם, דבורה באַראָן, ש. י. עגנון, א. פּריימאַן, דוד שמעוני, יעקב שטיינבערג, יעקב כּהן, יהודה בורלא, שאול טשערניכאַווסקי, ש. שלום, חיים הזז, א. א. קאַבאַק, יהודה קאַרני, יעקב פּיכמאַן, ג. שאַפּמאַן, אורי צבי גרינבערג, מאַקס בראַד, זלמן שניאור, י. ד. בערקאַוויטש; איך האָב אויסגעערעכנט נאָר די בעלעטריסטן, און אין דעם יאַר — דעם 22טן פּון דער פּרייז-פאַרטיילונג — דאַרפן אים ווידער באַקומען אורי צבי גרינבערג און יהודה בורלא. (דעם דאָזיקן פּרייז קען מען באַקומען מער ווי איינמאַל — אַבי פינף יאַר זענען אַריבער). און פאַר יידישער זויסנשאַפט דאַרפן דעם פּרייז אין דעם יאַר באַקומען דר. נחמן אביגד און אברהם אברונין. אַלץ אין אַלעם — די מזרח-וואַנט פּון דער העברעיִשער ליטעראַטור. און ליטעראַטור איז דאָך די גאַנצע וועלט, און פּאָעזיע די אַקס פּון דער ליטעראַטור — און אַט אַ וועל איך קענען זיין ביי אַט דער צערעמאָניע — און קינדישע פּרייז איבערקומט מיך און אַ האַלבע שעה פּריער בין איך שוין געוועזן אויפן פּלאַץ אין ביאליק-הויז. עס איז זעקס פאַרנאַכט. און איך בין שוין נישט געוועזן דער ערשטער אויפן פּלאַץ. אַ סימן, אַז עס זענען נאָך פאַר-האַנען אין תּל אביב אַזעלכע „קינדער“...

איינגעטונקט אין הויכע ביימער, מיט אַ גאַרטן ארומגעגארטלט, שטייט דאָס ביאליק-הויז אַ שריט פּון תּל אביבער מאַגיסטראַט-הויז. ביאליק אַליין

האַט עס געבויט אין סטיל פון אַ פריציש צווייִשטאַקיק הויז פון אַן אַדעסער פאָמעישטשיק. אָבער דאָס הויז איז פון דאָך ביון קעלער אָנגעפילט מיט בוך־ספר, ספר־בוך. און אַז מען קומט דאָ אַריין, און כל זמן מען איז דאָ, איז מען טאַקע איבערצייגט, אַז די וועלט עקזיסטירט נאָר צוליב דעם, אַז דיכטער זאָלן זי באַזינגען און ראַמאַניסטן באַשרייבן.

אַ ייד מיט אַ באַרד און מיט אַ שטערן פון אַ תלמיד חכם און אין אַ מאַגיסטראַטסקען מונדיר — דאָס דאַשעק־היטל אַרויפגערוקט אויפן מיטן קאַפּ, זוי אַ יאַרמלקע ביים לערנען אַ בלאַט גמרא — טיילט בראַשורעס וועגן די ביאַליק־פרייזן מיט זייער טשיקאַווע אינפאַרמאַציעס. דער גרויסער עולם איז פאַרזאַמלט אין גאַרטן. קיין איבערגעלאָף איז סאָי ווי נישטאַ. די נענטערע זיצן אין דער „סאַלע“ פון ביאַליק־הויז, וואָס זעט היינט אויס אַזוי ווי זי האָט אויסגעזען, ווען דער גוף פון איר באַלעבאַס האָט נאָך דאָ געשאַלטעוועט און נישט נאָר זיין גייסט — ווי היינט. ביים מזרח־טיש זיצן די ביז איצטיקע פרייז־געווינער, וואָס זענען — עד מאה ועשרים, הלוואי! — נישט בתבוקש געוואָרן צו דער פמליא של מעלה. עס זיצט יעקב פּיכמאַן, י. ד. בערקאוויטש, יעקב כהן, ז. שניאור — פון די, וואָס איך קען און דערקען. און עס זיצט דער פרעזידענט פון דער שטאַט תל אביב־יפו, ווייל די שטאַט איז די אייגנטלעכע נדבנטע פון די פרייזן. און עס זיצן די שופטים און עס זיצן אויך די שוין באַיאַרטע „חתנים“ פון די פרייזן. און עס טראַכטן זיך אַלערליי מחשבותן —

אַמאַל־אַמאַל איז די „ליטעראַטור“ ביי יידן געשאַפן געוואָרן דורך כביכול אַליין — אַזוי לערנט אונדז דאָך די לעגענדע. שפעטער דורך אנשי ישראל און אנשי יהודה. נאָך שפעטער דורך ספרדים און אשכנזים, נאָך שפעטער כמעט אויסשליסלעך דורך אשכנזים. און איצט ווערן געמאַכט אַלע אַנשטרענגונגען, אַז ספרדים זאָלן זיך וואָס מער באַטייליקן אין דער ליטעראַטור־שאַפונג. און אַט די פראַנט, וואָס זיצט דאָ ביים טיש איז שוין אפשר די לעצטע פראַנט פון דער הערלעכער תקופה אין דער העברעישער ליטעראַטור, וואָס איר קרוין איז געוועזן חיים נחמן ביאַליק און וואָס איז געוועזן אויסשליסלעך אשכנזיש. און אַט זע איך ביים פראַנט־טיש אַ ייד אַ ריז, און דערצו גאַנץ יונג לפי ערך, משכמו ומעלה ממש העכער פון אַלעמען, טונקלהויטיק און אַביסל ענלעך צום נעגער־זינגער פאַל ראַבסאָן. ווענד איך מיינע בליקן צו אים. איך האָב סאָי ווי געווסט ווער עס איז. איך קען אים. אָבער אַט באַמערקט מיין בליק מיין שכן. ער מיינט מסתמא, אַז איך בין אַן אַמעריקאַנער גאַסט און מען דאַרף מיר איינגעבן אַ פאַרציע ליטעראַרישן התלהבות — וואָס ער אַליין איז, משמעות פול מיט דעם ווי

א קאכעדיק טעפל. און ער קלערט אויף; און טרערן פון פרייד אין זיינע אויגן: — דאָס איז דאָך מ. טביב — אַ תימני און אַ מאָדערנער העברעישער שרייבער. דער „תימנישער שלום עליכם“ רופט מען אים. און ער איז געוועזן איינער פון די שופטים פון דעם ביאָליק־פרייז. זענען עס נישט משיחס צייטן? דריי זענען זיי געוועזן די שופטים פאַר בעלעטריסטיק: נתן גורן־גרינבלאַט — דער עסייאַסט, אַן עכטער ליטוואַק פון קאַוונער ליטע, ב. י. מיכלי אַ שרייבער פון פוילן און מ. טביב פון תימן — איר הערט: פון תימן! אַז דער ייד, מיין שכן פון צווייטן בענקל, האָט זיך באַרויקט, האָב איך ווייטער געטראַכט: — אפשר טאַקע סימבאַל? אפשר. און דער עיקר איז סימבאַל דאָס, וואָס אַט דער טביב איז געוועזן דער יינגסטער ביים מזרח־טיש און דערצו ממש אַ שמשון... אגב, באַרימט ער זיך, אַז ער לייענט שלום עליכמען אין אַריגינאַל. אפשר איז אויך דאָס סימבאַל פון דער געענדערטער באַציאונג צו יידיש מצד די העברעישע דיכטער. יא, דיכטער!

וועגן דעם היי־יאַריקן פרס־ביאָליק איז אַנגעגאַנגען אַ גרויסע שקלאַ וטריאַ חדשים־לאַנג. מיר וועלן איצט אין די פרטים נישט אַרײַנגיין. זיי באַלאַנגען צו דער וועלט פון ליטעראַרישן אַנעקדאָט — און כאַטש אַ ליטעראַטור אַן אַנעקדאָטן איז, ווי באַוווסט, ווי אַ קיך אַן זאַלק, וואַלט עס אונדז צו ווייט אוועקגעפירט. איז טאַקע אין דעם יאָר געפונען געוואָרן אַן אויסוועג און עס איז אורי צבי גרינבערגן געגעבן געוואָרן אַן עקסטראַ־פרייז אין דער הויך פון האַלבן אַפיציעלן פרייז, וואָס באַטרעפט היי־יאַר אַ טויזנטער לײַ.

און אַט עפנט דער ראש העיר די צערעמאָניע און זיין ערשט וואָרט איז צום חשובסטן גאַסט צווישן די פאַרזאַמלטע — מאַניאַ ביאָליק, די אלמנה נאָך דעם, וואָס די פונדאַציע טראַגט זיין גרויסן נאַמען. און אין די טיפענישן פון די געמיטער פון די פאַרזאַמלטע ברומט עס שטיל: הכניסיני תחת כנפך...

יהודה בורלא איז אַליין אַ ספרדי, אַ געבוירענער אין לאַנד און לויט דער טעמאַטיק אַ דורכאויסיקער ספרדי — און מען זאָגט, אַז דאָס געבן אים דעם פרייז איז אויך אַ טייל פון דער מזוג גלויות־פאַליטיק. קיין ביז נישט. ער רעדט וועגן ביאָליקן: מיר האָבן גרויסע דיכטער און זיי שרייבן, שרייבן אַסך. אָבער ביאָליק האָט געשריבן ווייניק, ווייל יעדעס ליד זיינס איז אַ מאַנומענט, איז אַ סקולפּטור —

נתן גורן לייענט די באַשלוסן. נישט נאָר לייענט ער זיי, נאָר מיר זענען חושד, אז ער האָט זיי אויך אויפגעשריבן. פאַטאַס אין סטיל, פאַטאַס

אין דער יוגנטלעכער שטימע. יעדער טראָף שאַרף ווי אויף אַ לעקציע פון עלאַקווענץ. פּאַעזיע־פּאַרגלויבטקייט און דער עיקר טאַקע אין דעם חתן־הפרס אורי צבי.

און אַט איז טאַקע אורי צבי. שלאַנק ווי אַלעמאַל, עלעגאַנט — צום עלעגאַנטסטן פון אַלע געווינערס, צום אייראָפּעישסטן. און דער קאַפּ פּלאַקערט נאָך אַלץ מיט די רויטע האַר, כאַטש די יאָרן רוקן זיך שוין לאַנגזאַם צום ביבלישן עלטער. און די ווערטער וואָס ער זאָגט ... (געזאַלט האָט ער לייענען, לויטן פּראָגראַם, פון בוך „רחובות הנהר“) זיי זענען דווקא איין שטיק פּלאַם־פּייער קעגן דער מערדערין אייראַפּע, וואָס האָט זיך פּאַרכלאַפּעט מיט דעם בלוט פון אַ דריטל פון יידישן פּאַלק. און ער פּלאַקערט אין וואָרט קעגן די, וואָס רופן דעם חורבן — דעם גרויסן, דעם גרעסטן, דעם דריטן חורבן מיט דעם איידעלן וואָרט „שואה“ — ווי אויף צו מילדערן דעם צער — שטאַט אים צו שטאַרקן. אורי צבי גרינבערגס ווערטער האַלטן שאַרף געשפּאַנט אַלעמען. אַלעמען. אויך די וועטעראַנען, וואָס ביי די אַנדערע רעדעס האַלטן זיי אַביסל פּאַרמרושעט די אויגן ביים שאַרפן ליכט פון דער פּאַרנאַכטיקער זון, וואָס פּאַרגיסט בשעת דער גאַנצער צערעמאָניע דעם ביאָליק־זאַל.

און כאַטש די „קאַמפּן“ אַרום די פּרייזן זענען געוועזן גאַנץ שאַרפלעכע און נישט אַלעמאַל מאה אחוז נאָר ליטעראַרישע — מיר לעבן דאָך אין אַ וועלט, וואָס איז איינגעווייקט אין פּאַליטיק — זענען אָבער די באַשלוסן אַלע פּה אחד־איינשטימיקע.

מיר וואַלטן אודאאי אויך געדאַרפּט שרייבן וועגן דעם וויסנשאַפּט־פּרייז פאר דר. נחמן אביגד, וואָס האָט — אַגב — געלייענט א ביזן גאַר טשיקאון רעפּעראַט וועגן די רואינעס פון אַ פּאַלאַץ פון דעם גרויזאַמען הורדוס המלך — אָבער מיר שרייבן דאָך בעיקר וועגן דיכטונג.

און אַט איז שוין די צערעמאָניע אין ביאָליק־הויז געענדיקט, און עטלעכע אַרדנערס רופן סימבאָליש: און איצט אַלע אויפן בית הקברות ... צען מינוט גאַנג ... זיי האָבן עס נישט געמיינט אַזוי שלעכט ... עס איז אַ טראַדיציע צו גיין פון דער פּרייז־צערעמאָניע אויפן קבר פון ביאָליק. אַזוי אַלע יאָר. עס איז דאָך פונקט דער יאָרצייט. און עס ציען זיך באַלד לאַנגע קאַלאַנעס אויף די שמאַלע גאַסן אויף ביידע טראַטואַרן — צום בית עולם. צוויי קאַלאַנעס ווי פון אַ לעקסיקאָן פון דער העברעישער ליטעראַטור אַרויס. ווער איז דען דאָ נישטאַ? שווער אַלעמען אויסצו־רעכענען. אָבער די קינדער אויף דער גאַס שפּילן זיך ווייטער אומגע־

שטערט. אָט אַ איז אַ גרופע, וואָס שפּילט אין בילדער פון די אינטערנאַציאָנאַלע קינאַ-ליבלינגען... אומעטום איין וועלט. אומעטום אַ שטיק אַמעריקע... .

און אָט איז מען שוין אויף דעם בית עולם. אַן אַלטער חזון זאָגט מיט פאַרנאַכטיקע כוחות קאַפּיטלעך תהילים. ער זאָגט זיי שטיל. קוים צו דערהערן. אָבער די מלאכים כאַפּן אונטער די הייליקע ווערטער זיינע און טראָגן זיי פריער צו גאָט און שפעטער צו ביאָליקן... מען זאָגט, אַז ביאָליק האָט אָט דעם חזון זייער ליב געהאַט און דאָס איז זיין טראַדיציע צו מאַכן דאָ די מלא'ס. אַ ברודער פון חיים נחמן ביאָליק זאָגט קדיש. פון ערגעץ אַ הויכן פענצטער פון די הייזער אַרום בית עולם, וואָס איז אין צענטער שטאַט, הויבט אַן צו קלאַפּן אַ ראַדיאָ, אָבער ער הערט באַלד אויף. מען האָט באַמערקט, אַז איצט איז נישט די צייט.

פונקט ווי די מצבות דאָ — יעדע אַ בלעטל אין דער העברעישער ליטעראַטור-געשיכטע, אַזוי אויך די באַזוכער, וואָס גייען זיך לאַנגזאַם פונאַנדער. און ווי דער לעצטער באַזוכער דאָ פאַרלאָזט דאָס הייליקע אָרט — און דאָס בין איך גראַד געוועזן — פאַרשווינדט דער לעצטער שטראַל פון דער זון פון דער העכסטער מצבה דאָ. עס איז די מצבה פון אחד העם.

1955, תל אביב.

פּנחס ביזבערג

1899 אין זגערזש, געלערנט און געווינט אין דייטשלאַנד, דענעמארק, האַלאַנד און פראַנקרייך. 1926 אין אַרגענטינע און זינט 1955 — מדינת ישראל.

פּנחס ביזבערג איז אַ נאָוועליסט פון אַרגענטינע און גאַרנישט קיין שלעכטער אויך, נאָר אַביסל אַ לאַנגזאַמער. זיינע דערציילונגען האָבן טעמעס, קאַלאָריט, גאַנץ פיינעם לשון, בילדער, האָבן אַ האַנט און אַ פּוס, נאָר צו אַ קלימאַקס איז שווער צוצוקומען. איינס פון זיינע ביכער מיט דערציילונגען האָט דעם גוטן טיטל „נייע היימען“.

פאַרוואָס פּנחס ביזבערג איז אַזאַ לאַנגזאַמער שרייבער, דאָס ווייס איך נישט, אַ קאַלאָניסט וואַלט דאָך געדאַרפט זיין קאַנקרעט און קורץ און שאַרף. דערפאַר איז טאַקע ביזבערג אַ קאַלאָניסט געווען. אויב איך האָב נישט קיין טעות, און איצט פאַרנעמט ער זיך שוין מיט לערעריי אין די קאַלאָניעס.

פּנחס ביזבערג איז נישט קיין הויכער, אַ געפאַקטער פיזיש, און אַזוי איז ער אויך אַנגעדאַבניעט גייסטיק מיט וויסן, און דערצו האָט ער זייער אַסך אַגראַר-אויסבילדונג.

קיין אַרגענטינע איז ער געקומען נאָכדעם ווי ער האָט שוין געהאַט פראַקטיק אין אַגריקולטור, אַפילו אין פראַנקרייך. נאָר אַרגענטינע האָט פיינט, אַז מען קומט אַהער מיט אַגראַר-פראַקטיק פון אַנדערע לענדער. דאָ איז דאָ אַן אַנדערער גאַט און אַנדערש וואַקסט עס דאָ און אַנדערע געזעצן זענען דאָ חל אין דער נאַטור. האָט אַרגענטינע פיינט, אַז מען האַלט זיך דאָ גרויס מיט נייע מעטאָדן פון אייראַפּע, וואָס זענען אפשר אויף דעם פאַפיר זייער שייך און גוט.

אַמאָל זענען מיר מיט ביזבערגן אין אַ יידישער קאַלאָניע, אַרום דעם יידישן שטעטל באַסאַוילבאַסאַ, געפאַרן אין אַ „סולקי“, אַזאַ צוויירעדערדיק, אַרגענטיניש הויך-וועגעלע, און גערעדט וועגן דער יידישער קאַלאָניזאַציע. מיר האָבן זיך אָפגעשטעלט אויף אַ ווייל, און ביזבערג האָט מיט זיינע נישט צו לאַנגע הענט און פינגער געטייטלט ביז העט זוייט צום האַריזאָנט און געזאַגט: אַט דאָס איז געוועזן מ'יין פעלד. דאָ האָב איך באַגראָבן אַסך פון מיינע יאָרן, אַסך פון מייך ענערגיע און דאָס גאַנצע ביסל געלט, וואָס איך האָב בירושה פאַרמאַגט. אַ באַדן, ווו מען האָט אַזוי פיל „באַגראָבן“ האָט אַפילו אַביסל געדאַרפט אויסזען ווי אַ קבר... אָבער דאָס פעטע, אַרגענטינישע פעלד האָט געבלאַנקט העל און גרין, ווייט און ברייט, ווו דאָס

אויג האָט נאָר געקענט דערגרייכן. דאָס פעלד, וואָס איז געוועזן קבר פאַר אַסך ביזבערגס יאָרן און ענערגיע און געלט.

אַבער איין זאָך פון ביזבערגן איז דאָרט נישט באַגראַבן געוואָרן. אזוי גיך מיר האָבן נאָר ווייטער גערירט מיט דער סולקי, האָט מיר ביזבערג מיט זיין לאַדזשער דיאַלעקט געזאָגט, אַז ווי נאָר ער וועט ערגעץ ווייטער קריגן אַביסל געלט, אייגנס, אַדער געבאַרגטס, וועט ער ווידער זיך דינגען, אַדער קויפן אַ „טשאַקרע“ (נחלה) און ווידער זיך נעמען צו דער געטלעכסטער פון אַלע מלאכות, צו דער ערד־אַרבעט. ביזבערג דערקלערט מיר, אַז אַט די אַרבעט איז אזוי ווי שיכרות, און ער רעדט לאַנג און זייער נישטערן וועגן דעם ערד־שיכרות... ער רעדט וועגן אַקערן און וועגן זייען און וועגן טראַקטאָרן און וועגן מחלוקתן מיט די איינגעבוירענע גאוטשאַס און וועגן רייטן, זייער אַסך וועגן רייטן...

אין טעג פון אַ גרויסער כאַראַקטעריסטישער אַרגענטינישער בלאַטע אין באַסאָוילבאָסאָ, האָבן מיר, ביזבערג און איר, געוויינט עטלעכע טעג אין איין דאָרפיש האַטעלעכל. און וויסן מוזט איר, אַז אויב מען וואַלט געמאַכט אַ קאַנקורס אויף וועלט־בלאַטעס, וואַלט באַסאָוילבאָסאָ וואַרשיינליך געווינען דעם ערשטן פרייז און דעם טיטל „קעניגרייך פון די בלאַטעס“. אַמאָל זענען מיר אַהיימגעקומען זייער שפעט און געבליבן זיצן אויף דער וועראַנדע און גערעדט וועגן יידישער ליטעראַטור אין וויסן טאַג אַריין... פלוצלונג זענען אַנגעקומען צוויי גאוטשאַס, ערשט אַראַפּ פון די פּערד, פאַסן, מעסערס, רעוואָלווערן, פאַרטראַסקעט מיט בלאַטע, גייען צו גלייך צו אונדז, פּרעגן אויף דער שעה און בעטן אויף אַ טרונק... פאַלג מיך אַ גאַנג... איך האָב געשוויגן און ביזבערג האָט געשטאַמלט און געמאַכט מיט די קורצלעכע הענט. די גאוטשאַס האָבן רציחהדיק זיך אַ קער געטון צו אונדז מיט די רוקנס און פון זייערע פלייצעס האָבן צו אונדז געבלאַנקט די מעסערס און די רעוואָלווערן... מיר האָבן געלאָזט די קולטור־פּראַב־לעמען נישט געלייזט, און זענען וואָס גיכער אַוועק אין די שטיבלעך, דורכצוואַכן אין פּחד דאָס איבערגעבליבענע רעשטל פון דער נאַכט.

אין יאָר 1955 איז פּנחס ביזבערג, וואָס האָט אַ סך משפּחה אין מדינת ישראל, געקומען אין לאַנד אַריין מיט זיין פּרוי זיך צו באַזעצן. ער איז אַבער געוועזן שטאַרק קראַנק און נישט געקענט אַנטיילנעמען אין יידיש־ליטעראַרישן לעבן אין מדינת ישראל, און אַוודאי נישט זיך נעמען צו דער אַגראַר־פּראַפעסיע זיינער, וואָס ער האָט אזוי ליב געהאַט אין אַרגענטינע, מכל שכן אין מדינת ישראל.

ער וווינט אין אַ ווייטן ווינקל אין הדר יוסף ביי תל אביב.

1940, 1956

י. ח. בילעצקי

ישראל חיים בילעצקי. געבוירן 1914 אין קאָברין. זינט
1934 אין ארץ ישראל.

ער האָט זייער אַ סך ענערגיע אין זיך — ווי דער רוב פון די
מענער — נאָפּאלעאָן-ענלעכע לויט זייער הייך. ער איז זייער נאַציאָנאַל-
ליסטיש געשטימט. און זיין ענערגיש פנים שטרייכט עס אונטער ביי
יעדער געלעגנהייט. יא, דאָס גאַנצע פנים — נאָך איידער דאָס מויל זאָגט
דאָס אַרויס. דאָס איינציקע, וואָס איז נישט דורכאויס ישראלדיק אין
אים — איז זיין נאָמען: י. ח. בילעצקי. ער שרייבט יידיש און ער שרייבט
עברית. שירים און עסייען. ער באַמיט זיך צו קענען עברית פונקט
אַזוי גוט ווי יידיש און וויצע ווערזא. ער באַמיט זיך די צוויי-לשונדיקייט
אין זיך אַזוי צו באַלאַנסירן ווי די צוויי רעלסן פון באַן-גלייט.

ווי אָפט מען פלעגט אים פאַרבעטן צו רעדן אויף אַ ליטעראַרישן
אַונט פון יידישן שרייבער פאַריין אין תל אביב, וואָס איז געוועזן לרוב
געפירט אין יידיש — פלעגט ער אַלעמאַל רעדן אין עברית. די גענויע
סיבה דערפון, פאַרוואָס דער יידיש-העברעיש שרייבנדיקער י. ח. בילעצקי
זאָל עפנטלעך רעדן דווקא עברית — האָב איך נישט געקענט דערגיין.
איך האָב שפעטער אָנגעהויבן חושד זיין, אַז ער ברענגט דערמיט אַ שטיקל
קרובן, ער האָט דערמיט געוואַלט באַלאַנסירן לשונדיק די דאָזיקע אַונטן,
אַריינטראַגן אין זיי דעם צוויי-רעלסן-סיסטעם... מחמת — ווי געזאָגט —
יענע אַונטן זענען געוועזן לרוב יידיש — דאַרף מען באַלאַנסירן.

צי בילעצקיס סיסטעם איז אַ סיסטעם — ווייס איך נישט. סאָי ווי
דינט ער ווי נאָך אַ דוגמא אויפן לשון-געביט ביי אונדז. צוליב פאַרשידנ-
אַרטיקייט, פאַרביקייט, מערקלאַנגיקייט.

אין ציווילן פאָך אַרבעט בילעצקי ביי דער בוי-אינדוסטריע. נישט
אויף דער מויער, אָדער אויפן דאָך — ער האָט ביי דעם אויך געאַרבעט —
נאָר אין די לאַבאָראַטאָריעס. ער איז איינער פון דער אַרמיי כישופמאַכערס,
וואָס האָבן אַ זאָמד-מדבר צו צפון פון יפו אין פאַרלויה פון אַ פאַר טוצן
יאָרן פאַרוואַנדלט אין אַ ווייסער כישוף-מעטראַפאָליע.

בילעצקי איז זייער באַשיידן און ער האָט גערן די געזעלשאַפט פון
עלטערע שרייבער. ער איז איינער פון יענע שרייבער, וואָס קענען אויך
לייענען און הערן, חוץ שרייבן און רעדן. איינמאַל האָט בילעצקי שטאַרק
געוואַלט רעדן אויף אַ געוויסן ליטעראַרישן יובל-אַונט, אָבער מען האָט
אים צופעליק נישט פאַרבעטן. שטיל, ווי זיין שטייגער, האָט ער זיך

דערפאר געקלאַגט פאַר מיר און מיר דערביי דערציילט אַ גוטן דיזנגוף־
אַנעקדאָט: איינמאָל האָט מען דעם דאָזיקן אויפבויער פון תל אביב געפרעגט:

— דיזנגוף, וואָס קערט איר אַזוי וועלטן אויף צו בויען תל אביב?

— אַז מען וויל זיין אַ שטאַט־פרעזידענט — מוז מען זיך אַליין אויפ־
בויען אַ שטאַט.

אַבער פאַרוואָס בילעצקי האָט מיר דעם אַנעקדאָט דערציילט אין
שייכות מיט יענער נישט־פאַרבטונג — ווייס איך נישט. אַ וואָרט אין
עקסצעס פון ענערגיע.

אַ ביכל לידער מיט בלויע טעוועלעך און מיט צוויי טיטולן ליגט פאַר
מיר בשעת איך שרייב די ווערטער. פאַראַלעלער טיטל: אַ מזמור דעם
טאָג — מזמור ליום. (דער עברית־טעקסט איז נישט פון בילעצקין אַליין)
יעדעס ליד איז פאַראַלעל — זייט ביי זייט — יידיש און עברית. צוויי
רעלסן פון איין גלייז. אַז דער מחבר איז י. ח. בילעצקי איז קלאַר.

אַזויפיל אַפטימיזם אין איין לידער־זאַמלונג — און דערצו מיט די
אותיות מרובעות — האָב איך נאָך, דאַכט זיך, קיינמאָל נישט געזען.

ס'איז נישטאָ קיין אַנדער גלויבן,

נאָר אין זון;

ס'איז נישטאָ קיין אַנדער זין

אין גרויע שעהן.

אויף די הימלען — טשאַטעס קראַען,

אויף דער ערד — שגטון.

אַרום אַ קראַקעניש, אַ וואַיען —

דערפאַר:

אין דער געפאַר

אַרום —

איז נישטאָ קיין אַנדער גלויבן —

נאָר אין זון!

פסח בינעצקי

געבוירן אין ביאליסטאק אין יאר 1912. 6 יאר געזעסן פאר לינקשאפט אין פוילישע תפיסות. יארן פון דריטן חורבן אין רוסלאנד. 1946 אין לאָדזש. 1949 מדינת ישראל.

איז אַ צופאַל אַלץ אין דער וועלט, ווי עס גלויבן די, וואָס גלויבן נישט? ... אָדער איז אַ מאַס דאָ אין אַלץ אין דער וועלט, ווי עס גלויבן די, וואָס גלויבן יאָ? ווערט דער מענטש געבוירן מיט זיין מאַס גליק און מיט זיין מאַס לייד? און אויב עס איז נישט אַזוי — איז וווּ איז דער זינען פון לעבן? און אויב עס איז יאָ אַזוי — איז וווּ איז די גערעכטיקייט?

געוועזן אַ טאַלאַנטפולער יידישער פּאָעט אין פּוילן, ער איז אומגעקומען אין אוישוויץ אין יאר 1942. זיין נאָמען איז געוועזן בייניש זילבערשטיין. אים זענען אָנגעמאַסטן געוואָרן אַזויפיל ליידן וויפיל ער האָט נאָר געקענט דערטראַגן — ביז זיין מאַרטירערטויט...

אַז איך האָב דאָס ערשטע מאָל געזען פסח בינעצקי אין מדינת ישראל, אין יאר 1950, און געזען דאָס אייביק אויסגעמאַטערטע פנים זיינס און געהערט די שעפטשענדיקע שטימע — צוליב אַ שווערער לונגען־אָפּעראַציע — איז דער ערשטער געדאַנק געוועזן אַ דערמאָנונג אָן בייניש זילבערשטיין. און אויך אין זייערע ביידנס לידער — אַן ענלעכקייט, נישט נאָר אין אינהאַלט, נאָר אַפילו אין דער פּאַרם. ביידע האָבן זיי גוטן ריטעם, באַהערשן פּאָעטישע פּאַרמען, ביידע זענען זיי פול מיט קאַמף מיט די בייזקייטן פון דער וועלט און ביידע זענען זיי פול מיט גלויבן אין דעם לעצטן זיג פון דער גערעכטיקייט...

גערעכטיקייט, גערעכטיקייט — מאַדנע זענען אירע וועגן — די וואָס האָבן פון גורל דעם קלענסטן חלק פון איר באַקומען — גלויבן אין איר צום שטאַרקסטן.

און נישט נאָר אין דער גערעכטיקייט סתם גלויבט פסח בינעצקי — אַ מין צווילינגס־ברודער פון בייניש זילבערשטיין, נאָר ער, בינעצקי, גלויבט, אַז די גערעכטיקייט וועט קומען פון מורח־איראַפע, און נישט דאָ איז דער אָרט אויף אַט דעם זויכוח.

אין יאר 1948 איז אין לאָדזש, אין פּאַרלאַג, "יידיש בוך" דערשינען אַ זאַמלונג לידער פון פסח בינעצקי. האָט זיך די זאַמלונג גערופן „אַ פענצטער צו דער וועלט" און זי האָט זיך אָנגעהויבן מיט אַ ציטאַט פון דעם סאַוועטיש יידישן דיכטער ש. האַלקין:

דער דאָרשט צו טראָגן ליכט פאַר גאָר דער מענטשהייט,
די שייַן זאָל אָבער פאַר זיין פּאָלק אויך זיין;
ווען ער וועט אויפדעקן דער וועלט אַ נייעם שטערן —
זאָל פאַר זיין פּאָלק כאַטש פינצטערער נישט ווערן.

די געשיכטע, וואָס האָט זיך טאַקע אָנגעהויבן אין יענעם יאָר 1948 —
האַט אַט די פּערטע, ווונדערלעך גלייך-ערלעכע שורה פון ש. האַלקין
אויסגעקרוםט אין קאָווולסיעס, אין אַ פייער-שלאַנג זי פאַרוואַנדלט. אָבער
בינעצקי איז, ווייזט אויס, געבליבן ביים גלויבן. אין יאָר 1955 האָט ער
געוויילט אין פּוילן, געוויילט און געהיילט די אייביק קראַנקע לונגען און
צוריקגעקומען קיין ישראל. דער יידישער שרייבער-פאַריין האָט אים
אינגעאָרדנט אַן אַוונט און ער האָט דערציילט, זאָלעך געסדרט, מיט
אומזאָלעכער אמונה, וועגן אַ יידישן מאָרגן אין פּוילן. אין זינען פון זיינע
אינגענע לידער פון יאָר 1948:

ווער שטייט אָן אַ זייט, ווען מיר בויען אַ היים?
יעדע האָנט איז אונדז טויזנט מאָל טייער.
ווער שטייט אָן אַ זייט? העלפט אַ מיט טון דעם ליים!
און געבענטשט זאָל די מי זיין די פרייע!

אין דער גליענדיקער נאַכמיטיק-זון בין איך אַמאָל געגאַנגען פון בית
שערים, ווו עס זענען דאָ די היילן מיט די אוראַלטע קברים פון דער צייט
פון דער משנה — און זיך אָפגעשטעלט ביי אַ פרשת דרכים צו וואַרטן
אויף דעם אויטאַבוס קיין חיפה. דאָרט איז דאָ אַ קרעמל מיט אַ קאַלטן
טרונק, אַ קיכל, אַ ציגאַרעט פאַר דורכגייער. גיי איך צו און בעט אַ
גלעזל „מיץ“ און קוק נישט. ערשט ביים טרינקען האָבן מיר זיך דערקענט:

— וואָס מאַכט איר דאָ, ראָוויטש?

— געוועזן אין בית שערים און פאַר קיין חיפה. און איר — בינעצקי?

— איר זעט דאָך — דאָס איז מיין פרנסה-קרעמל, איך וווינ דאָ אין
קרית עמל.

גילגולים, גילגולים. עס איז טאַקע הוילער צופאַל אַלץ אין דער וועלט,
ווי עס גלויבן די, וואָס גלויבן נישט. גילגולים און לייזן... נאָר איידער
איך האָב עס געזאָגט בינעצקיין האָט אָנגעיאָגט דער אויטאַבאָס און מיר
אוועקגעטראָגן.

יאָסל בירשטיין

געבוירן 1920 אין ביאַלע פּאָדלאַסקע, 1936 אין מעלבאָרן,
אויסטראַליע, זינט דעם יאָר 1950 אין מדינת ישראל,
קיבוץ גבת.

אַ הויכלעכער און אַ לענגלעך-פּנימדיקער איז ער — יאָסל בירשטיין.
ער קוקט דיך אָן אַביסל זייטיק. ער קוקט דיך אָן און ער אַבסערווירט דיך.
דעריבער קען ער לאַנג שווייגן און הערן, נישט אַזוי הערן, ווי איינהאַרכן זיך.
ביי די אַלע אינטעלעקטועלע כאַראַקטעריסטיקעס פון זיין פיזיק — האָט
ער אָבער גאַנץ געזונטע הענט. נישט קיין ידיים — נאָר הענט, אָבער
געזונטע. און אפשר נעמט זיך דאָס אַלץ פון דעם, וואָס איך קען בירשטיינען
שוין אלס קיבוצניק — און אַ גרויסער טייל פון די קיבוצניקעס זענען
טאַקע אַזוי. אַז ער איז אַ שוואַרצהאַריקער און טיף-ברויך-אויגיקער איז שוין
נישט נויטיק צוצוגעבן.

זיי זענען געבוירן אין זעלבן יאָר, זענען כמעט אין זעלבן יאָר געקומען
קיין אויסטראַליע — יאָסל בירשטיין און יאָסל בערגנער, דער מאלער,
מיין זון. זיי האָבן צוזאַמען געדינט אין אויסטראַלישן מיליטער בשעת
מלחמה, און האָבן זיך כמעט אין דערזעלבער צייט באַזעצט אין מדינת
ישראל. און נישט נאָר די ליטעראַרישע סיבות, אויך פּערזענלעכע, משפּחה-
דיקע כמעט, האָבן גורם געוועזן אונדזער באַקאַנטשאַפט. און צוגעבונדנקייט,
און פּריינטשאַפט.

יאָסל בירשטיין האָט אָנגעהויבן מיט לידער און גוטע לידער, און
האַט אַפילו אַ זאַמלונג אַרויסגעגעבן. אָבער ער האָט אַזוי לאַנג געקוקט
אויף זיך אַביסל זייטיק — אַלס פּאַעט, ביז ער האָט באַשלאָסן, אַז ער איז
אין דער אמתן מער פּראָזאַיקער ווי פּאַעט. און ער איז אַראָפּ פון באַפּליגלטן
פּאַעטישן פּעגאָזוס און האָט זיך פּעסט אין זאַטל אריינגעזעצט אויף אַ
פשוט האַרעפּאַשנע אַרבעטס-פּערד. ער שרייבט פּראָזע, גוטע פּראָזע, מער
אונטער דער השפּעה פון אַמעריקאַניש-ענגלישע און סתּם אייראָפּעיִשע
מאָדערנע פּראָזאַיקער, ווי יידישע און העברעיִשע. און אויב יידישע השפּעות
איז גיכער בערגעלסאָן ווי ווער נישט איז. ער האָט זיך פּאַרמאַסטן אויף
אַ קיבוץ-ראַמאַן. און קיבוץ-ראַמאַן איז — אין ברייטערן זינען פון דעם
וואָרט — נישט נאָר אַ ישראלדיקער ראַמאַן, נייערט אָן אַלמענטשלעכע
זוכעניש פון דער אינטעגראַציע פון מענטש און מאַשין, שטאַט און דאָרף,
יחיד און רבים, ייד און גוי. דאָ אַנומלט האָבן מיר געהערט בירשטיינען
פירלייענען אַ קאַפּיטל פון דעם ראַמאַן און טאַקע פאַר קיבוצניקעס אין

אַ קיבוץ — האָט מען געזען ווי די קיבוצניקעס קוקן זיך איבער און שמיכלען זיך איבער; ענדלעך שרייבט איינער פון דער טיף פון אונדזערע נשמות אַרויס... אָבער איידער ער האָט זיך גענומען צו דער דאָזיקער טעמע, האָט דער מעטאָדישער בירשטיין פריער אויסגעפריווט זיינע פּראָזע-כוחות אויף גוטע, קליינע דערציילונגען מיט ישראלדיקע לאַנדשאַפטן און פּערסאָנאַזשן סתּם.

ער איז אַ בעל משפּחה, ער האָט צוויי קינדער און אַ שיינע פּרוי, מאַראַגאַרעט, וואָס שטאַמט פון דייטשרעדנדיקע יידן און האָט זיך ערשט געבן יאָסלען אויסגעלערנט יידיש, און אויסגעלערנט גוט צו פאַרשטיין מאַדערנע ליטעראַטור.

אין קיבוץ איז אַזוי: אַריין איז נישט צו גרינג, דער קיבוץ-כלל דאַרף דיך אַרייננעמען, און האַרעווען דאַרפסטו שווער. קיין אויסנאַמען זענען נישטאַ. דערפאַר אָבער קענסטו גרינג אַרויס, איבערנאַכט, איינגעפאַקט די פעקלעך און אַוועק, און, ווי אין חומש שטייט: בגפו יבוא, בגפו יצא, און וויפיל איינער זאָל נישט בענקען צו מער פריי באַוועגן זיך — טראַכט מען דריימאַל איבער, יאָסל בירשטיין איז שוין זיבן יאָרן אין קיבוץ — ווען די ווערטער ווערן געשריבן, ער איז אַ פאַסטוך פון שאַף, איז דער פּאַעזיע קליינע דאָס ווי אַ ליד, אָבער אין דער אמתן איז דאָס אַ קאַטאַרושנע אַרבעט, די זון ברענט ווי דער גיהנום וואָלט נישט געווען אונטן, נאָר אויבן... און די שאַף ווילן, אַז דו זאָלסט זיין נישט נאָר זייער חבר, נאָר זאָלסט זיין אַליין אַ מיין זייער קלוגע שאַף, וואָס גייט אויף צוויי פיס... איך האָב יאָסלען ביי אַט דער אַרבעט געזען, אויסגעזען האָט עס טאַקע ווי אויף די בילדער פון יעקבס דינען פאַר רחלען ביי לבנען, אָבער דער שווייס האָט גערונען אין באַכן פון זיין לענגלעכן פנים, און די מידיקייט פון אַלע רמ"ח אברים, שפּעטער פאַרנאַכט האָב איך אים געזען אין גליטש פון דער מעלק-שטאַל, דרייפּערטל נאַקעט, זיך רוקן מיט אַ קליין בענקעלע פון איין שאַף צו דער אַנדערער, און די שאַף — ווי ביים מעלקן אַט די בהמות — מיט די הינטנס צום פנים פון דעם טאַלאַנטפולן יונגן פּראָזאַיקער, באַטראַכטער און קענער פון קאַמפּליצירטע גשמות פון מענער און פּרויען, מיט פאַרשלאַסענע פנימער... אוודאי עס איז נאַריש און שאַבלאַנע צו זאָגן: אָבער דאָס איז דער וועג, דער לידינסוועג פון הויכווערטיקן שרייבן, דאָס איז דער וועג פון קרבן, אַז בירשטיין וועט די ווערטער לייענען — וועט ער שמיכלען, אָבער דאָס איז דער אמת.

ע מ נ ו א ל ב ן ג ר י ן

געבוירן אין ברעסלוי, דייטשלאַנד, אין יאָר 1903. אין ארץ ישראל זינט דעם יאָר 1936. וווינט אין תל אביב.

עמנואל בן גריון איז אַ זון פון מיכה יוסף בערדיטשעווסקי, וואָס האָט זיך אויך גערופן מיכה יוסף בן גריון. שרייבנדיקע זין פון שרייבנדיקע טאַטעס האָבן געוויינטלעך נישט ליב, אַז מען דערמאָנט זיי דעם דאָזיקן ייחוס זייערן. עס זענען אָבער פאַרהאַנען יוצאי מן הכלל. און עמנואל בן גריון איז אַ יוצא מן הכלל. נישט נאָר האָט ער ליב, אַז מען דערמאָנט אים דעם ייחוס, נאָר ער וואַלט געוועזן זייער ביז, ווען מען דערמאָנט אים נישט דעם דאָזיקן ייחוס. ער האָט אַ קולט פאַר זיין פּאָטער — אַ שטילן, לייַדנ-שאַפּטלעכן, רעליגיעזן קולט.

ע. בן גריון איז בעיקר אַ ליטעראַטור-וויסנשאַפּטלער און אַן עסייאַסט אויף ליטעראַרישע טעמעס, אָבער אַ גרויסן — און אפשר גרעסטן — טייל פון זיינע ליטעראַרישע ענערגיעס גיט ער אויס אויף צו דערגאַנצן אויף אַלע אופנים דאָס גרויסע ווערק פון זיין פּאָטער, וואָס האָט בסך הכל געלעבט נישט מער ווי 56 יאָר. מיכה יוסף בערדיטשעווסקי האָט געשריבן אין דריי לשונות — העברעיש, יידיש און דייטש. ער איז געוועזן אַ בעלעטריסט, עסייאַסט און וויסנשאַפּטלער. כדי צו געבן אויף אַלערליי אופנים אַ תיקון דעם ווערק פון זיין פּאָטער באַהערשט עמנואל בן גריון ליטעראַריש פערפעקט די העברעישע און די דייטשע שפּראַך, ער איז אַן עלעגאַנטער סטיליסט — אָבער יידיש איז אים געבליבן פרעמד. יידיש איז אים אָבער נאָענט דורך דער גרויסער קינסטלערישער יידיש-ירושא פון זיין פּאָטער, די „יידישע כתבים פון אַ ווייטן קרוב“. און טאַקע דורך אַט די „יידישע כתבים פון אַ ווייטן קרוב“ זענען זיך אַזעלכע ווייטע, ווי עמנואל בן גריון און דער שרייבער פון די דאָזיקע שורות געוואָרן נאָענטע.

ער איז אַ שלאַנקער און אַ הויכער און האָט דאָס טיפישע פנים פון אַ יידישן אינטעליגענט פון דייטשלאַנד — ע. בן גריון — און ער איז זייער קאַרעקט מיט מענטשן, כמעט אַביסל שעמעוודיק. און אַלעמאַל אַביסל פאַרטראַגן אין אַנדערע וועלטן. חוץ זיין שרייבערישער פּראַפעסיע איז ער אַ ביבליאָטעקער, און טאַקע אין דער ביבליאָטעק אויפן נאָמען פון זיין פּאָטער אויף רחוב הירקון אין תל אביב. אַלע ביבליאָטעקן אין דער וועלט וואַלטן זיך געווינטשן אַזעלכע פיעטעטפולע ביבליאָטעקערס. אַפט האָב איך אין אַט דער ביבליאָטעק ע. בן גריון באַזוכט. דאָרט רעדט מען נישט מיט ווערטער — ווייל אַפילו דאָס שטילסטע אַרויסגעזאַגטע וואָרט איז דאָרט

נאך אלץ צו הויך. דאָרט רעדט מען מיט דער שפראַך פון בלעטערן ביכער — און אין בעסטן פאל מיט דעם פינגער עפיס אָנווייזן. אין אַזאָ ביבליאָטעק פון לויטער אינטעלעקט פאַרשטייט מען זיך אויפן ווונק.

אַז איך בין אַמאָל צופעליק באַקאַנט געוואָרן מיט ע. בן גריון — האָב איך מיך נישט געקענט איינהאַלטן צו דערציילן אים וואָס פאַר אַ באַווונדערער איך בין פון זיין פּאָטערס יידישע כתבים — כאַטש זיין וועלט־באַנעמונג, די נישטעאַנישע, איז פאַר מיר ווי פון אַן אַנדערן פּלאַנעט... איך האָב ע. בן גריוונען דערציילט, אַז איך האָב וועגן זיין פּאָטער געשריבן. און כאַטש בערדיטשעווסקי האָט גענוג פירסום, אַפילו גאַסן אויף זיין נאָמען; איז עמנואל שוין סאַי ווי געוואָרן מיין פריינט. נאָך מער — ווייל איך האָב אַזוי הויך גערימט דעם עסיי וועגן זיין פּאָטער, וואָס עס האָט געשריבן עמנואלס מוטער. און נאָך אַ טראַגישע געשעעניש איז פאַרגעקומען — די אַלמנה נאָך מיכה יוסף בן גריון איז געשטאַרבן, איך בין געוועזן אויף דער לווייה און האָב וועגן איר געשריבן; און מיינע ווערטער, וואָס זענען געקומען פון טיפסטן האַרץ, האָבן ערגעץ טיף אַנגערירט דאָס האַרץ פון זון. דער בונד פון זיין מוטער און זיין פּאָטער — זי איז געוועזן זיין פּאָטערס צווייטע פרוי — איז געוועזן אַ זיווג פון גייסט, ווי זעלטן. אויך זי האָט נאָך דעם טויט פון איר מאַן אַל איר צייט און מיטלען און טאַלענטן געווידמעט אויף צו געבן אַ תיקון דעם ווערק פון מיכה יוסף בערדיטשעווסקי.

אין אַ שבת נאָך מיטיק, באַלד נאָך דער שבעה איז ע. בן גריון מיט זיין פרוי — די קינסטלערין דבורה בערטאַנאָוו — אַרויפגעקומען צו מיר אין תל אביב. אַן ווערטער — ווי זיין שטייגער — צו דאַנקען פאַר מיינע ווערטער וועגן דער לווייה פון זיין מוטער. און ער האָט געבראַכט אַ מתנה, אַ ריזיקן פּאַליאַנט אין דייטש, דאָס וויסנשאַפטלעכע לעבנס־ווערק פון זיין פּאָטער „סיני אונד גריזים“, וואָס אַנטהאַלט זיין מוטיקע פאַרשונג וועגן די פאַרבאַרגנסטע טיפענישן פון דעם יסוד פון דעם ספר הספרים — דעם חומש. איצט האָב איך געדאַנקט אַן ווערטער — איך האָב באַמת געפילט, אַז איך בין די מתנה נישט ווערט. — און דאָך האָט עמנואל בן גריון זיך דערנענטערט בלויז צו איין יידישן שרייבער לויט מיין וויסן, אָבער נישט בכלל צו דער יידישער ליטעראַטור, צו וועלכער זיין פאַרגעטערטער פּאָטער האָט צוגעטראָגן גאַט־געבענענשטע אוצרות, קלאַסישע פּערל. אין קרייז פון די צאָלרייכע און באַדייטנדיקע יידיש־שרייבער אין ישראל האָב איך עמנואל בן גריון קיינמאָל נישט געזען.

רחל בן גריונס לווייה

זונטיק, דעם 1טן יאָנואַר 1956, בין איך געוועזן אויף דער לווייה פון רחל בן גריון-בערדיטשעווסקי. באַגלייט צו איר אייביקער רו אויפן בית עולם נחלת יצחק אין תל אביב די הערלעכע פרוי, וואָס האָט 54 פון אירע 76 יאָרן לעבן אַליין באַגלייט אין לעבן, און אין טויט אַפילו, איינעם פון די דערהויבנסטע שרייבער ביי יידן, מיכה יוסף בן גריון. אוודאי באַלאַנגט ער אינטעגראַל צו דער העברעיִשער ליטעראַטור — אַבער, ווי ביאַליק, אויך אַזוי אינטעגראַל צו דער ייִדישער. ער האָט אַ קליינעם טייל אין זיינע שריפטן געשריבן אין ייִדיש, נאָר דערפאַר ווייל אַט די שריפטן, האָבן אַנדערש נישט געקענט באַקומען זייער תיקון. מיט באַשיינדקייט, צי מיט גאָר עפּיס אָן אונטערבאווסטזיניקן שולדגעפיל האָט ער זיי גערופּן: ייִדישע כתבים פון א ווייטן קרוב. צו דער „איִקוף“ אויסגאבע אין ניר-אַרק פון אַט די כתבים האָט רחל בן גריון אָנגעשריבן א הקדמה—ליבעסליד וועגן א לעבן. א ליד אין פראַנצ. אין געבן א תיקון מיכה יוספס שריפטן האָט רחל בן גריון געפונען איר אייגענעם תיקון.

און אַט שליסט זיך אויף אייביק דער ערדישער קרייז פון איינעם פון די הערלעכסטע זוגים, וואָס גאָט האָט ווען עס איז צוגעטראַכט אין הימל, און גייט צוריק אַרויף, פון וואַנעט ער איז געקומען. אַ שטילער נאַכמיטיק אויפן בית עולם. דער הימל בליט בלוי. די וואַלקנס בליען ווייס. די ציפּרעסן ביים טויער פון בית עולם בליען גרין. און די זון בליט מיט שטילן נאַכמיטיק-גאַלד. די לווייה איז קליין, אַזוי דאַרף עס זיין ביים באַגלייטן די נאַענטסטע קרובה פון דעם „ווייטן קרוב“. דער שמש פון דער חברה קדישא האָט שוין איינגעשניטן קריעה אין די מלבושים פון איינציקן זון פון רחל און מיכה יוסף בן גריון. און אַט איז דאָס קבר. דאָס מת איז שוין אונטן. אָנגעקומען. דער קברן בויגט זיך טיף אַריין אין קבר און הויבט אַביסל אונטער דעם קאַפּ אין די תכריכים, און לייגט אים אַביסל צורעכט אין דעם בעט פון ערד, אויף דעם קישן פון שטיין. דער קברן הויבט זיך אויף און באַלד וועט מען הערן דאָס פאַלן פון די גרודקעס ערד. רגעס — און עס וועט זיך אָנהויבן.

עס איז געוואָרן שטיל, שטיל אין קליינעם קרייז אַרום קבר. קיינער האָט קיין וואַרט אַפילו נישט געשעפטשעט. אַלע האָבן געפילט — און אַפילו שטילערהייט געהערט — אַ פלאַטער-פלי פון אומזעבאַרע פליגלען, וואָס זענען אָנגעפלוויגן אַהער — די פליגלען פון וואַרטנדיקן זוג, פון דאַרט אויבן — שוין פינף און דרייסיק יאָר — די פליגלען האָבן די נשמה אַרומגענומען און מיט איר אַרויפגעפלוויגן. די ערשטע גרודקעס ערד האָבן אָנגעהויבן פאלן. 1956

ר' בנימין

געבוירן אין זבאָראָוו, גאליציע, אין יאָר 1880. אין יאָר
1907 געקומען קיין ארץ ישראל. וווינט אין ירושלים.
זיין משפחה-נאָמען: ראדלער-פעלדמאן. געשטאַרבן סוף
דעצעמבער 1957.

פארהאָנען אידעען אין דער וועלט, וואָס זענען די סאַמע לאַגישסטע,
און זענען בפירוש אויסן נאָר איין זאָך: אַ קליין ביסל גליקלעכער צו מאַכן
דאָס דאָזיקע אומגליקלעכע באַשעפעניש, וואָס באַפעלקערט — צווישן
אַנדערע באַשעפענישן — דעם כדור הארץ, און וואָס איר נאָמען איז מענטש.
פארהאָנען באַוועגונגען, וואָס אַז מען זאָל פאַרווירקלעכן זייערע צילן — וואָלט
די ערד פאַרגאַסן געוואָרן מיט איינמאַל מיט גליק, ווי זי ווערט פאַרגאַסן
מיט ליכט אין אַ שיינעם פּרילינגס-טאַג. אַז די זון גיט אַ שפּרונג אַרויף
אויפן האַריוואָנט. פארהאָנען אידייען און באַוועגונגען אַזעלכע, און פּירער
פון אַזעלכע באַוועגונגען און שאַפּער פון אַזעלכע אידייען, סאַי אין דער
מענטשהייט, דער גאַנצער, און סאַי אין די רעמען פון איינצלנע פעלקער.
אין רעמען פון דער וועלט — — — וואָס קען זיין שענער ווי די אידייע
פון אידעאָליסטישן אַנאַרכיזם? און אין יידישע וועלט-רעמען — וואָס קען
זיין שענער ווי די אידייע פון טעריטאָריאַליזם, וואָס שליסט נאַטירלעך
אין ארץ ישראל, און — — — אין די רעמען פון מדינת ישראל — וואָס
קען זיין שענער ווי די „איחוד“-באַוועגונג, וואָס איר גאַנצער פּראָגראַם
איז איינגעשלאָסן אין די דריי ווערטער, וועלכע זענען דאָ אין אונטער-
טיטל פון דער צייטשריפט „נר“, וואָס די באַוועגונג גיט אַרויס: התקרבות
יהודית-ערבית. און קען דען זיין אַ שענערער נאָמען בכלל פאַר אַ צייט-
שריפט ווי „ליכט“ — „נר“?

אַבער עס קומט שוין אַזוי אויס, אַז אַלע די באַוועגונגען און אַלע די
אידייען, און אַלע די מענטשן, וואָס שטייען הינטער אַט די באַוועגונגען און
אידייען, גייען אין אַ זייט און שטייען אין אַ זייט, און אויב זיי נוצן שוין
ווען עס איז די עלנבויגנס — זענען אַלעמאַל דאָ שטאַרקערע עלנבויגנס.
וואָס גיבן זיי אַ רוק אַוועק.

דר. יצחק נחמן שטיינבערג איז געוועזן איינער פון די דאָזיקע לייכטג-
דיקע, וואָס איז אַלעמאַל, צוזאַמען מיט זיין ליכט, געשטאַנען אונטער אַ
שעפל — ווי עס גייט דאָס עוואַנגעלישע וואָרט — און ר' בנימין האָט אויך
די זעלבע דאָליע. שטיינבערג אין אַלגעמיינעם יידישן וועלט-לעבן און
ר' בנימין, וואָס רופט זיך איצט יהושע התלמי, אין די רעמען פון
מדינת ישראל.

ער — ר' בנימין — רעדט און שרייבט אָפֿט שאַרף, זייער שאַרף, צו שאַרף, און אַזוי שרייבט ער אין זיין צייטשריפט „נר“ — און אַמאָל אויך אויף פּלאַקאַטן, וואָס ווערן דורך דעם „איחוד“ אַרויסגעהאַנגען אויף די גאַסן פֿון ירושלים. און דאָס סאַמע לויבווערדיקסטע אין מדינת ישראל איז, אַז ר' בנימינס ווערטער ווערן געדרוקט פֿריי און קיינער מאַלעסטירט אים נישט. אוודאי ווערט אַ צו שאַרף וואָרט זיינס — אָפּטמאַל אַפילו נאָך שאַרפֿער קריטיקירט, אָבער דאָס רעכט פֿון דעם וואָרט צו ווערן אַרויסגעזאַגט, ווערט נישט קוועסטיאַנירט. ממש ווי אין ענגלאַנד.

עטלעכע מאָל איז אויסגעקומען צו באַגעגענען דעם פּאַטריאַרכאַליש אויסזעענדיקן ר' בנימין. איך וועל דערמאָנען דריי אַזעלכע באַגעגענישן: חיפה, פּאַרנאַכט, האַרבסט 1954, דער גאַרטן פֿון די מאַמעס — „גן האַם“, אַ באַגעגעניש לכבוד די אַרטיקע אַראַבער, אַ מין זשעסט פֿון פֿריינטשאַפֿט, וואָס ווערט דורך דער שטאַט־פּאַרוואַלטונג יעדעס יאָר אַרגאַניזירט. גרופּעס יידן, גרופּעס אַראַבער, מען שטייט אַרום אין געשלאַסענע גרופּעס, יעדע גרופּע אַרום אַ צענטראַלער געשטאַלט, און מען רעדט. און אַט איז אַ גרופּע פֿון עטלעכע יידן און עטלעכע אַראַבער, אין די כאַראַקטעריסטישע מלבושים, מיט די ווייסע טיכער אויף די קעפּ און אַ שוואַרץ טוכן רייפל אַרום, וואָס האַלט דאָס טוך אין פּאַרם. אין מיטן פֿון דער גרופּע אַ נישט צו הויכער ייד, אַביסל דיקלעך, תלמיד חכמדיק, אַ לאַנגע, ווייסע באַרד און ער רעדט און דערציילט געדיכט צו די אַרומשטייענדיקע. אַט אַזוי, וואַלט ער דאָך וועלן, זאָל אַרץ ישראל אויסזען אַלע טאַג און אומעטום. „איחוד“..

דוד פינסקי, וואָס איז דעמאָלט דאָרט געוועזן אין גן האַם, שטעלט מיך פּאַר און ווי איבעראַשט בין איך געוועזן, אַז ר' בנימין האָט געוויסט וועגן מיר. — — און אַט איז סעפטעמבער 1955 — ירושלים — די ביינער פֿון דר. יהודה לייב מאַגנעס דעם גרינדער פֿון „איחוד“, ווערן, נאָך זיבן יאָר צייטווייליק רוען אין אַמעריקע, געבראַכט קיין אַרץ ישראל און עס קומט פּאַר די צווייטע לוויה. און אַט איז ר' בנימין — און אַרום אים אַ גרופּע אַראַבער פֿון אַ פֿריינטלעכן דאָרף, וואָס האַבן געשיקט זייערע נכבדים צו דער לוויה פֿון זייער אמתן פֿריינט, וואָס האָט יאָרן־לאַנג זיי געהעצט צו... ליבע, און אַט שטייט ביים אָפּענעם קבר מאַגנעסעס גרעסטער פֿריינט, זיין יורש, זיין מידער, אַלטער יורש, וואָס אין דער מידקייט פֿון זיין אַ קול קורא במדבר — האָט ער זיך לעצטנס איינגערעדט, אַז ער איז אַ נביא, און זיינע אידיען ווערן אים פּערזענלעך געשעפטשעט פֿון גאָט. — — און ווידער ירושלים — זומער 1956 — אין דער גרויסער טאַל־פּאַרטיפּונג אַרום דער כנסת־געביידע, וווּ עס איז אויפגעשטעלט געוואָרן

די גרויסע, קופערנע מנורה, דריי-מאָן הויך, אַ מתנה פון די ענגלישע פּאַרלאַמענטאַריער צו די כנסת-פּאַרלאַמענטאַריער, זע איך ר' בנימינען. ער וווינט דאָ נישט ווייט פון דאַנעט. ער וווינט אין זעלבן הויז, וווּ עס וווינט מיינע אַ קווינע. זי איז אַ שיינע און אַ מילדע און אַ שטילע און אַ הויכע און אַלעמאַל ליריש געשטימט און זי דערציילט מיר, אַז ר' בנימין האָט ליב מיט איר צו שמועסן און אַז ער פרעגט אָפּט ביי איר אויף איר קווינ און שיקט אים גריסן.

איך קוק אַראָפּ אין דעם דאָזיקן קליינעם טאַל אין פעלדו אַרום דער כנסת — גאַנץ ירושלים איז דאָך איין שטיק פעלדו — און זע ווי ר' בנימין גייט דאָרט אַרום דער מנורה און שטרענגט זיך אָן מיט זיינע שטאַרק שלאָפע אויגן צו זען די באַרעליעפן אויף די קופערנע אַרעמס פון דער מנורה. זיי שטעלן פאַר בילדער פון תנ"ך.

ער איז דאָ איצט איינער אַליין — און קיינער באַמערקט אים נישט, און נאָר איך, וואָס שטיי אויבן ביים ראַנד פון דער פּאַרטיפונג. און איך זע ווי ער געסטקולירט און ער שעפטשעט עפיס צו זיך אַליין ... קען זיין, אַז ער וועט עס אויפשרייבן, דאָס וואָס עס איז אים איצט איינגעפאַלן, אַז ער וועט אַהיימקומען. קען זיין, אַז גרויסע ווערטער זענען עס. פון טיפסטן און צעווייטיקטן האַרץ קומען זיי געוויס ... איחוד ... שוין מער ווי אַ האַלב יאָרהונדערט פארפאַלגט אים די אידעע און שוין מער ווי אַ האַלב יאָרהונדערט פארפאַלגט ער די געזעלשאַפטלעכקייט אין ארץ ישראל מיט אַט דער אידעע.

אפשר — אפשר — האָט ער דאָ און איצט געשעפטשעט אַ פּאַראַפּראַזע אין צוואנציקסטן יאָרהונדערט פון די ווערטער — וכתתו חרבותם לאתים — פון מיט זיבן און צוואנציק יאָרהונדערטער צוריק ... ווייסן מיר דען היינט, צי איז ער געוועזן גרויס אין געשטאַלט, אָדער קליין אין וווקס — יענער איינגעשפּאַרטער זעער, און צי האָט ער געהאַט אַ באַרד ביז די קני, אָדער בלויז אַ געדיכטן האַריקן קנויל אַרום די באַקן — — מיר קענען דאָך בלויז פאַרגלייכן דעם היינט צום נעכטן — אָבער נישט זען דעם מאַרגן אין דעם היינט. און דער אַ ייד, איצט אַרום דער גרויסער דריי-מאַן-הויכער מנורה, וואָס זיינע פיילן טרעפן קיינעם נישט, און אַלע פיילן טרעפן אים, וויל דאָך גוטס פאַר ארץ ישראל, פאַר מדינת ישראל, און ער וויל דאָך מיטן גאַנצן לייב און לעבן אַ התקרבות יהודית-ערבית על יסודות אמת ואהבה, שלום וצדק — אַזוי ווי עס שרייבט זיך אויף דער שריפט, וואָס ער גיט אַרויס. אין דעם זענען נישט מסופק אַפילו די, וואָס באַקעמפן אים מיט דעם סאַמע לעצטן און פּאַטאַלסטן געווער — מיט דעם געווער פון טויט-שוויגן ...

משה בסוק (באסאָק)

געבוירן אין קאָוונע, אין יאָר 1907. די יוגנט-יאָרן אין ווילנע. זינט 1936 אין ארץ ישראל. ווינט אין קיבוץ אשדות יעקב.

פינף קילאָמעטער צו דרום פון דעם דרומדיקסטן שפיץ פון דעם ים כנרת, וואָס די פּאַרמען פון זיין ברעג זענען די פּאַרמען פון אַ שטאַרק פּאַרצייטיקן פידל — מסתמא, ליגט דער קיבוץ אשדות יעקב. איין קילאָמעטער ליגט ער פון דער גרעניץ פון דער ירדן-מלוכה און אַ צוויי-דריי קילאָמעטער פון דער גרעניץ פון סוריה. אַזעלכע עקסטראַוואַגאַנט אינטערנאַציאָנאַלע געאַגראַ-פישע נאַענטקייטן זענען נישט קיין זעלטנקייט אין מדינת ישראל. קיינער דערמאָנט עס נישט און זעלטן ווער פון די איינוווינער פון די דאָזיקע געביטן געדענקט עס פיר און צוואַנציק שעה אין מעת לעת. מען דערמאָנט זיך נאָר אַז מען הויבט אָן שיסן און מען דאַרף אַראַפּגיין אין פּאַרשאַלטענעם „שעלטער“, ווי ער הייסט אין ענגליש, אין לאַנד דאָ הייסט ער: מקלט. אין אַט דעם קיבוץ אשדות יעקב ווינט דער העברעישער פּאַעט און שריפט-שטעלער, רעדאַקטאָר און איבערזעצער משה בסוק-באַסאָק. אַמאָל האָט ער אויך געשריבן יידישע לידער. היינט איז אים פון יענעם שרייבן יידישע לידער געבליבן נאָך אַן אמתע און שטאַרקע ליבע צו דער יידישער ליטעראַטור.

העברעיש איז אַזאַ מין לשון, וואָס אַבי מען קען עס גוט און מען האָט דערצו טאַלענט — געפינט זיך שוין אַרבעט אין דעם. און משה באַסאָק איז פּאַרנומען אין איינעם פון די גרויסע העברעישע פּאַרלאָגן און ער איז פּאַרנומען טאַג און נאַכט ווי אַ בין. זיין ליטעראַרישער-רעדאַקטאָרישע אַרבעט טוט ער אין קיבוץ, אַבער אַפט קומט אים אויס אַריינצופּאַרן אין תל אביב — אַפּצוגעבן אַרבעט און נעמען נייע אַרבעט און אַזוי פּלעגן מיר זיך אַפט זען און טרינקען צוזאַמען אַ גלעזל קאַווע און שמועסן. און כאַטש אַ באַרעדעוודיקער ביז גאָר — איז ער אויך אימשטאַנד אַזוי אינטענסיוו און ענערגיש צו הערן — משה באַסאָק, דער עיקר וועגן די יידישע דיכטער פון גאָר דער וועלט. און אַזוי ווי ביי מיר זענען אַזעלכע מעשיות בנמצא לרוב, האָט קיינמאָל נישט געפעלט קיין שטאַף צום רעדן.

ער איז נישט קיין גרויסער, משה באַסאָק, מיט דינע פנים-שטריכן, און אויב ער האָט אַמאָל געאַרבעט אויך אין רפת אין קיבוץ — איז זיכער נישט ביי בהמות גסות, נאָר ביי דקה. — — — כאַטש ער שרייבט לידער אַלע זיינע שעפּערישע יאָרן און כאַטש זיי זענען דאָ אין אַנטאַלאָגיעס און

דאָ און דאָרט דערשיינען זיינע צארטע קליינע זאמלונגען מיט לידער געשריבענע אויף אַ קאָנסערוואַטיוון אופן מיט דעם אויפריכטיקן און קאָנסערוואַטיוון, פשוטן האַרץ און געפיל — רעדט משה בסוק נישט קיין סך וועגן אַט דעם געביט פון זיין שאַפן. ער האָט ליב צו רעדן וועגן פּאָעזיע אין תוך, וועגן פּראַבלעמען פון דער פּאָעזיע.

בסוק'ס חלום איז אַרויסצוגעבן אַ זאַמלונג פון זיינע איבערזעצונגען פון דער יידישער פּאָעזיע. געציילטע שירים פון געציילטע דיכטער — אַבער יעדעס ליד אַ געקליבענע פּערל און געקליבן — ווי פּערל — זאָלן אויך זיין די ווערטער אין דער איבערזעצונג. אַז עס זענען אָנגעקומען די טראַגישע ידיעות וועגן דער אומברענגונג אין ראַטן-פּאַראַבאַנד פון דער מזרח-וואַנט פון דער יידישער ליטעראַטור דאָרטן — האָט בסוק זיך מיט געוועזן מיט מיר וועגן אַן אויסקלייב פון די לידער פון די קדושי העם, פאַר אַ צייטשריפט פון הקיבוץ המאוחד. מער פון אַלע האָט אים אינטערעסירט פּרץ מאַרקיש. ער האָט אים אַמאָל אין פּוילן נאָך געקענט, ווען ער — בסוק — איז נאָך גאַר אַ יונג בחורל געוועזן אין ווילנע און דער רושם איז געבליבן אויף אַ לעבן לאַנג.

אַז די דאָזיקע איבערזעצונגען זענען דערשינען און איך האָב געזאָגט אַ גוט וואָרט וועגן זיי — איז אַבער בסוק געבליבן נישט צופרידן פון דעם בלויוון וואָרט פון לויב. ער האָט טאַקע געוואָלט זיין זיכער, אַז איך — מיט מיין שוואַכער קענטשאַפט פון עברית — האָב געקענט אַפּשאַצן אַלע דינקייטן פון זיין אַרבעט. און מיר האָבן זיך אַוועקגעזעצט און צוזאַמען געלייענט דעם אַריגינאַל און די איבערזעצונג און איך האָב מיך איבער-צייגט, אַז נאָר אַן אַ שיעור פּיעטעט פון איין שרייבער צו אַ צווייטן קען אַרויסברענגען אַזאַ אַדעקוואַטע איבערזעצונג, אַזאַ איבערגיסונג פון ריטעם, — און אין דעם פאַל האָט באַסאַקישע שטילקייט זיך געדאַרפט אַריינלעבן אין מאַרקיש'שן שטורעם... אַבער ליבשאַפט קען אַלץ באַווייזן.

און געטראַכט האָב איך: ווונדערלעך פאַלק — זיצט אין דער שטילער נאַכט אין אשדות יעקב ביי אַן אַפענעם פענצטער מיט אַ מאַסקיטאַ-נעץ פאַרצויגן אַ העברעישער דיכטער, פינף שריט פון טונקל-בלויען כנרת, דריי שריט פון מלכות סוריה, איין שריט פון מלכות ירדן, און הערט זיך אַריין אין דעם ווערטער-שטורעם פון פּרץ מאַרקיש און צווינגט אים אַריין אין העברעישע שורות אויף צו טאַפּלען זיין תיקון...

יאַסל בערגזער

געבוירן אין ווין, דעם 13טן אָקטאָבער 1920. עטלעכע פריע קינדהייט־יאָרן אין רעדיס, גאַליציע, ביי זיינע זידע־באָבע. אַלע שול־יאָרן אין וואַרשע. 1938 אין אויסטראַליע, צווייטע וועלט־מלחמה אין אויסטראַלישן מיליטער. 1948 — פאַריז, 1949 — מאָנטרעאַל, קאַנאַדע, זינט 1950 אין מדינת ישראל. ביז 1957 געווינט אין צפת. פון דעם יאָר אין — תל אביב.

עס איז אַ באַליבטער מאָטיוו ביי דיכטער צו שרייבן וועגן דעם, אָז פרעמדע זענען מיר אַלע, איינער צום אַנדערן, אויף אַט דעם עמק הבכא. דער אמתער אמת אָבער איז, אָז נישט פרעמדע זענען מיר — נאָר מיר זענען אַלע איין נאָענטע משפחה — און נאָר אָפגעפרעמדט זענען מיר, מוראדיק אָפגעפרעמדט. עמיץ איז אין דעם פאַראַינטערעסירט — אונדז אָפצופרעמדן; עמיץ — נישט קיין מענטש. אפשר איז עס גאָט... זיכער — נישט קיין מענטש. און זיין ווערק געלינגט אים.

און דער זינגן און צוועק פון די אַלע מאמרים און נאָטיצן און טראַכ־טענישן אַרום מענטשן אין דעם דאָזיקן „מײן לעקסיקאָן“ — איז צו דער־ווייזן, אָז מיר זענען טאַקע איין משפחה — דער עיקר די בעלי מלאכה אַרום נשמות, מיט פען און מיט פענדזל.

און אויב מענטשן, משפחהדיק פרעמדע קומען דאָ אַרויס אינטיים און משפחהדיק — פאַרוואָס זאָל איך נישט טאָרן שרייבן וועגן אָן אייגענעם זון, אָז לויטן פאָך באַלאַנגט ער דאָך צו דער סעריע, און געאַגראַפיש אויך. ער וווינט שוין מער ווי זיבן יאָר אין מדינת ישראל, בשעת די ווערטער דאָ ווערן געשריבן.

איידער ער איז געבוירן געוואָרן — האָב איך צוגעגרייט פאַר אים זיבן נעמען, אָז ער זאָל זיך אַליין אויסקלייבן, מיט וועלכן ער וויל זיך האַלטן, אָז ער וועט דערוואַקסן זיין. אָבער זיין מוטער האָט געזאָגט, אָז עס וועלן גענוג זיין צוויי נעמען. האָב איך געקליבן איינעם, אַ יידישן, לויט דער טראַדיציע — יוסף — אַ נאָמען נאָך יאַסלס עלטער־זיידן, מיין זיידן פון דער מאַמעס צד — יאַסעלע ראָזענבלאַט פון רעדיס. דאָס איז געוועזן דער מאַמען מיינער צוליב, און אין דער מעטריקע איז פאַרשריבן געוואָרן יאַססיף און נישט אויף דייטש: יאַזעף. דער צווייטער נאָמען — אַ וויל־קלינגענדיקער נאָמען, טונקל און סלאַוויש אין קלאַנג, פאַטעטיש אין באַטייט: וולאַדימיר. זיין גאַנצע קינדהייט איז אַדורך מיט אַ געמיש פון נעמען —

אין דער משפּחה: יאַסעק, יאַסל, יאַסעלע — און אין דער שולע: וולאַדעק — אַפּילו וולאַדעק ראָוויטש. אַז מײן זון איז אַריבער אויף אייגענע גײסטיגע קעסט און געשטאַנען פאַר דעם פּראָבלעם אונטערצושרייבן זײנע בילדער — האָט ער אויסגעקליבן זײן ערשטן, טראַדיציאָנעלן נאָמען יאַסל און דעם אמתן פּאַמיליע־נאָמען אונדזערן: בערגנער.

ער איז אַ בלויאָויגיקער און אַ בלאַנדער און שטאַרק ענלעך צו זײן מאָמען, דער זײַנגערײן פּאַניאַ בערגנער־ראָוויטש. זי איז די טאָכטער פון אַ חזן און טעאַטער־זײַנגער אין לאַדזש און יאַסל האָט פון איר געירשנט זײן מוזיקאַלישקײט. דעם מאָל־טאַלענט האָט ער געירשנט פון מײן מאָמען און פון זײן פעטער משה הררי, מײן ברודער, וואָס האָט — נאָך צען יאָר זײן אין ארץ ישראל, אין ווין, פאַרענדיקט זײן לעבן מיט אייגענער האַנט. דאָס איז געוועזן אין יאָר 1921. יאַסל איז דעמאָלט קוים עטלעכע חדשים אַלט געוועזן. יאַסל האָט אויך געירשנט שפּעטער דעם קליינעם איבערבלײב פון צײַכענונגען און מאָלערייען פון זײן פעטער און אויך זײנע מאָל־מכשירים.

אַז מיר האָבן אין ווידערגעפונענע בריוו פון מײן ברודער משה, נאָך עטלעכע און פּערציג יאָר נישט וויסן, אַז זײ זענען ערגעץ דאָ — באַמערקט, אַז ער איז געוועזן אַמאָל אַ צײַטלאַנג אין צפת — איז ווי אַ פּליגל פון עפּיס אַ מיטאַס וואָלט אונדז אַנגערירט. אין דעם זעלבן צפת האָט דאָך יאַסל געוווינט איבער זעקס יאָר און טאַג איין און טאַג אויס זיך באַנוצט מיט דעם מאָל־קעסטל פון זײן פעטער. איז עס נישט גורלדיקער המשך? אַפּילו דו זאָלסט קוקן אַזוי נײַכטער אויף אַט דער וועלט — ווי אַ שטיין אויף אַ שטויבִיקן וועג.

יאַסל האָט דאָס ערשטע מאָל חתונה געהאַט מיט מײנער אַ תּלמידה אין מעלבאָרן, אַ געבוירענע אין וואַרשע. זי האָט זיך אין אים פאַרליבט נאָך אײדער זי האָט אים געזען — לויט מײנע מעשיות וועגן אים אין קלאָס, קורץ אײדער זײן קומען קיין אויסטראַליע. אָבער עס איז געוועזן אַ זױג־טעות און די יונגע מענטשן זענען זיך צעגאַנגען ווי פּרײַנט. דער זױג איז אַדרי — אַן אויסטראַליערין, וואָס האָט זיך אויסגעלערנט ייִדיש — כאָטש זי איז נישט פון ייִדישן שטאַם — און זי איז געבוירן געוואָרן אין סידנעי, אין יאָר 1927. זײ האָבן זיך באַקענט — יאַסל און אַדרי — אין דער קונסט־אַקאַדעמיע אין מעלבאָרן. אַדרי איז אַ מאָלעריין און איר געביט זענען לאַנדשאַפּטן. איר וועלט איז אַ וועלט פון קאַלירן, וואָס אין זײער שפּיל וועבט זי אַרײַן די פעלדער, די בערג און די הימלען פון מדינת־ישראל. און אז זי צײַכנט — צײַכנט זי לרוב מיט גרויסער ליבשאַפט די שטילע חיות, די פּרײַנט פון מענטשן, ווייל אַדרי איז אויפגעכאַוועט

געוואָרן אין אַן אויסטראַלישן דאָרף. זי איז די מאַמע פון מיין אייניקל הינדעלע-ען, וואָס איז געבוירן געוואָרן אין חיפה אין אויגוסט 1954. הינדעלע זייסט נאָך נישט, אַז זי טראַגט דעם זעלבן נאָמען, וואָס איר עלטער-באָבע — הינדע בערגנער — וואָס איז אומגעקומען אן קרעמאָ-טאָריום פון בעלזשעץ אין יאָר 1942.

נעמט די פעלקער און די שטעט צונויף, נעמט אויך צונויף די פאָר-פעלקער, וואָס זענען זיך צונויפגעקומען פון אַלע עקן וועלט, לייגט צונויף די פריידן און די ליידין פון זיי אַלע — אַרום אָט דעם בלאַנדן באַשעפעניש, וואָס איז איצט אין תל אביב, ווען די ווערטער ווערן געשריבן, און איר וועט זען, אַז איין גרויסע משפחה זענען מיר אַלע, אַלע, אַלע. דאָס וואָרט איז נישט אויסגעטראַכט געוואָרן פון דעם געניאַלן פאָטאָגראַף, וואָס האָט פאָרגרייט אַזאַ פאָטאָגראַפישע אויסשטעלונג „די משפחה מענטש“ פאָר די פאָרייניקטע פעלקער. דאָס וואָרט איז געבוירן געוואָרן אין יאָר איינס — מיט 5718 יאָרן צוריק.

יאָסל איז אַ הויכער מיט אַ טענדענץ צו אַביסל שווער-לייביקייט, ווי זיין פאָטער, ער איז אַ זעקס-פוסער, אָבער ער האָט ליב צו גיין געבויגן. ער איז אַ קינד פון די יידיש-וועלטלעכע שולעס אין וואַרשע און זיין יוגנט האָט ער פאָרבראַכט אין בונדישע יוגנט-קרייזן. ער האָט זיך אויפגעכאַוועט אויף דער יידישער ליטעראַטור און ער קען זי גוט. און ער האָט יאָרן-לאַנג געמאַלן די יידישע ליטעראַטור, בעיקר יצחק לייבוש פּרץ'עס וועלט. אָבער אין איין שיינעם טאָג האָט ער אָנגעהויבן צו זוכן זיין אייגענע וועלט און ער האָט זי געפונען. אַ פאָנטעיסטישע וועלט. אַז ער מאַלט מענטשן הינטער ווענט און אָפענע פענצטער-לעכער — זענען די ווענט און די אָפענע פענצטער-לעכער נישט ווייניקער לעבעדיק ווי די מענטשן, וואָס האָבן זייער לעבן אויסגעגעבן און געבליבן מיט אומגעשטילטע בענקשאַפטן נאָך אַמאַלן און אומענדלעכע ווייטן, און וואָנט-לעמפלעך מאַלט ער — איינזאַמע קינסטלער מיט שליחותן פון ליכט, וואָס קיינער וויל נישט זען, און נאָך און נאָך. פאָנטעיסטיש. ספינאַזאַס צוויי אַטריבוטן פון דער סובסטאַנץ: אויסשפּרייט און גייסט... אָבער זאָלן וועגן דעם מאַלן אַנדערע זאַגן, וואָס זיי האָבן צו זאַגן. איך גיב אַ פּראָפּיל פון אַ חבר, מיין חבר-זון.

מיט אַ מיסטישן ליכט איז אייביק לייכטן געבליבן אין מיר מיין ערשטער אַוונט אין צפת, אָקטאָבער 1954, אין אַריענטאַליש געבויטן, רעקאָנסטרוואירטן הויז אויף דער גרויסער טרעפ-גאַס אין דעם קבלה-שטעטל. דאָס הויז פון יאָסל און אַדרי — און דעמאַלט אויך שוין הינדעלע בערגנער. זאַלבע-זעקסט זענען מיר דאָ געוועזן: מיין גוטע רחל, איר

ברודער, דער אלוף משנה יוסף איתן — וואָס האָט אונדז אָהערגעבראַכט פון חיפה-האַפן אין זיין מיליטערישן אויטאָ, יאָסל און אָדרי און הינדעלע, און איך — איר זיידע, וואָס זי האָט אים דעמאָלט דאָס ערשטע מאָל געזען.

איך בין אַרומגעגאַנגען איבער די גרויסע צימערן, מיט די הויכע געוועלבען, ווייסגעקאַלכט, און געברומט ניגונים אַלערליי, וואָס האָבן געטאַנצט אַרום מיר, אומעטיקע און פריילעכע, אַמאָל ווי שדימלעך און אַמאָל ווי מלאכימלעך, און אָט האָב איך מיך אָפגעשטעלט ביי אַן עטאַזשערקע, אונטערגעשפאַרט מיט ציגל און געזען דאָרט אין אַ ווינקל אַ רייע ביכער, פיעטעטפול געבונדן, אין אַ כראָנאלאָגישן סדר פון זייער דערשיינען — אלע מיניע ביכער... איך בין גרינג אויף טרערן, אָבער דאָסמאָל האָט מיך אַרומגעכאַפט עפיס אַזאַ קאַסמישע בענקשאַפט ווי אַ מדבר-ווינט און ער האָט מיט איין בלאָז אויסגעטרוקנט די טרערן. איך בין צו צום טיש, געכאַפט אַ זופ פון דער פלאַש מיט מאַראַנצן-מיץ און צוגעגאַנגען און געקושט מיין זון. ער איז אַביסל רויט געוואָרן פון זיין טאַטנס באַנעמען זיך און זיך צעלאַכט אויף אַ קול:

— מלך, מלך — וואָס ביזטו פלוצלונג אַזוי סענטימענטאַל געוואָרן?
און וואָס איך האָב אין דעם דאָזיקן פען-פראַפיל נישט דערשריבן —
וועל איך אפשר דערשרייבן אין דעם „מעשה בוך פון מיין לעבן“.

ש. בערלינסקי

זע: מיין לעקסיקאָן — באַנד 1, זייט 46. געבוירן אין יאָר 1900 — נישט ווי דאָרט טעותדיק אָנגעגעבן: 1896. וווינט אין מדינת ישראל זינט דעם יאָר 1949, שכונת רמבם — ביי תל אביב.

ווייזט אויס, אַז אין גאַנצן פאַרטרייבן דעם אומעט פון לאַנגיעריקער נויט פון אַ יידיש־פוילישן בעל־גלות — קען מען נישט. און כאַטש ש. בערלינסקי איז אין ארץ ישראל מער־ווייניקער איינגעאָרדנט גייט אים נאָך אַלץ נאָך אַ שאַטן פון אַמאָל. אונדז אַלעמען גייט ער נאָך — נאָר איינער פאַרטרייבט אים כסדר. זעט ער זיך נישט אָן — האַלט ער זיך אַלעמאָל פון ווייטנס אַביסל.

קען זיין, אַז אַ דאַנק דעם האַרציקן חברישן מי שבירך פון איינעם פון די מייסטערס פון דער העברעישער פראָזע — ג. שאַפּמאַן — וואָס בער־לינסקי האָט באַקומען, ווען ער האָט זיך באַזעצט אין דער מדינה, — און קען זיין, אַז גאַנץ פשוט צוליב טיפּער אַריינקוקן אין זיינע ווערק מצד עברית־שרייבער בכלל — איז ש. בערלינסקי איינער פון די מזלדיקסטע יידיש־שרייבנדיקע פראָזאַיקער אין דער גרויסער העברעישער פרעסע. אַפט זעט מען זיינע דערציילונגען אין העברעישער איבערזעצונג אין די ישראלדיקע צייטונגען און צייטשריפטן — נישט זעלטענער גאַנצע ביכער אין די בעסטע פאַרלאַגן.

איינמאָל זענען אַוועק עטלעכע וואַכן און ש. בערלינסקי האָט זיך נישט באַוויזן ביי די רעגולערע פרייטיקדיקע חברישע צונויפקומען פון יידישע שרייבער אין קאַפּע „תמר“ אין קליינעם תל אביבער פאַסאַזש אויף רחוב אלנבי. און אַט איז נאָך אַ פרייטיק — און אַלע זענען זיך שוין צעגאַנגען, באַלד שטעלט מען אַפּ די אויטאָבוסן און מען דאַרף זיך איילן אַנצוקומען באַצייטנס אַהיים. איך בין שוין געבליבן דער לעצטער. נאָר אַט קומט ש. בערלינסקי. אַפּגעברענט פון דער זון — און שיר נישט אין געמיט פון אַ קיבוצניק...

— בערלינסקי, וואָס איז געשען, פון וואַנעט קומט איר?
— גוט, וואָס איך האָב נאָך עמיצן געטראָפּן — עס ווילט זיך דערציילן, דאָס האַרץ איז פול...

— געוואָרן אַ קיבוצניק?
קיין קיבוצניק איז ער נישט געוואָרן, נאָר ער האָט באַשלאָסן איין מאָל פאַר אַלעמאָל צו זען אַזוי פון אונטן אַרויף דעם ליכטיקן נגב מיט די

ליכטיקע נגבניקעס — ווי ער האָט אַמאָל געזען פון אונטן אַרויף דעם פינצטערן לאַדזשער באַלוט מיט די פינצטער־אַרעמע לאַדזשער באַלוטניקעס. און ער האָט עטלעכע וואָכן פאַרבראַכט אין אַ קיבוץ אין נגב — און ער איז פול מיט ווונדער און נאַטור־נסים. ער האָט געפילט די שרעק פון דער נאַענט און געזען דעם מוט פנים אל פנים. און ער פאַלט אַריין אין התלהבות — און רעדט שוין מיט אַביסל גרינג־שאַצונג פון „יענע שרייבער“, וואָס ווילן באַשרייבן לעבן — נישט האַבנדיק עס איבער־געלעבט אַליין... און ער זאָגט מיר געהיימיספול, אַז ער האָט איצט גענוג מאַטעריאַל אויף אַן אמתדיקן ערדיש־הימלישן ישראל־ראַמאַן.

און איך האָב מיך דערמאַנט אונדזערע שמועסן אין וואַרשע — און זייער אינהאַלט און פאַרגלייכט און שטיל געזאָגט:
— ווונדערלעכער פאַלג־מיך־אַ־גאַנג...

— וואָס האָט איר געזאָגט? איר גלייבט מיר אפשר נישט?

— תלילה — תלילה, בערלינסקי, נאָר עס איז סתם אַזוי — ווונדער־לעכער פאַלג מיך אַ גאַנג...

משה בערנשטיין

געבוירן אין יאָר 1920 אין פּוילן, יאָרן אין ווילנע, אין יאָר 1948 איבער ציפּערן געקומען אין מדינת ישראל.

אַז מען זאָגט אויף אַ שרייבער, אַז ער איז מאָלעריש — טוט ער זיך אַ גלעט די הדרת פּנימדיקע באַרד פאַר נחת און איז צופּרידן. עס איז אַ גרויסער קאָמפּלימענט. און וואָס מער מאָלעריש ער איז — אַלץ מער שרייבער איז ער. נאָר טאַמער זאָגט מען אַ מאָלער, אַז ער איז ליטעראַריש — גיט ער זיך אַ כאַפּ אָן ביי דער קינסטלערישער שעוועליורע און רייסט זיך די האַר פון קאַפּ; און דעם ליטעראַט, וואָס האָט עס אים געזאָגט, איז ער גרייט אויסצורייסן די הדרת פּנימדיקע באַרד.

מסתמא איז דאָ אַ סיבה און זייער אָן אַלטע סיבה. מחמת שוין דער גריכישער דיכטער סימאנידעס, פון זעקסטן יאָרהונדערט פאַר קריסטוס, האָט געזאָגט, אַז דיכטונג איז רעדענדיקע מאָלעריי און מאָלעריי איז שווינגנדיקע דיכטונג. סאַיווי, פאַרוואָס די מאָלערס זענען ביזן אויף די דיכטערס און די דיכטערס האָבן דווקא ליב די מאָלערס — ווייס איך נישט. נאָך איין עלעמענטאַרער וועלט־סוד.

אין מײן לאַנג לעבן האָבן אַסך מענטשן צו מיר טענות געהאַט און אויב איך וועל נאָך לעבן אַ ביסל, וועלן אוודאי קיין טענות נישט פעלן. און אין יעדן לאַנד, וווּ עס איז אויסגעקומען צו זיין, איז דאָ איינער, וואָס האָט די מייסטע טענות. און אין מדינת ישראל איז עס משה בערנשטיין — דער מאָלער. קורץ נאָך מײן אַנקומען אין מדינת ישראל אין יאָר 1954 איז צו מיר אָנגעקומען אַ בריוו פון תל אביב, רחוב עליה 60, על הגג — דאַכשטיבל — דער אַדרעסאַנט: משה בערנשטיין. איך האָב נאָך דעמאָלט נישט געוואָסט, אַז בערנשטיין איז אַ מאָלער. דער בריוו האָט פון מיר — אויף עטלעכע לאַנגע, זייער גוט געשריבענע, זייטן געפאַדערט, אַז איך זאָל תיכף אָנהויבן אָן אָפענסיווע אויף צוויי פּראָנטן — פאַר די רעכט פון יידיש אין מדינת ישראל און פאַר מער כבוד פאַר די מיליאָנען קדושים פון דריטן חורבן. איך האָב געענטפערט, אַז מיט מיינע שוואַכע כוחות טו איך וואָס איך קען, אַז איך טראַכט אויך, אַז קיין אַרגאַניזירטער קאַמף קעגן יידיש אין מדינת ישראל איז נישטאַ — ממילא דאַרף מען נישט קיין אָפענסיווע און בכלל איז דאָס נישט דער דרך. און וואָס שייך כבוד די קדושים, טוט דאָס לאַנד אַסך און וועט טון נאָך מער סאַי ווי. נאָך אַן אויסטויש פון עטלעכע בריוו האָבן מיר זיך באַגעגנט.

א טונקל און זייער צאָרט פנים, זייער טיפע, שוואַרצע אויגן, לאַנגע האָר, גיכער פון אריש-הינדוסישן טיפּ ווי פון רוסיש-פויליש-סעמיטישן. מיניאַטורע און שאַרפע שטריכן און אַזוי אויך דער ווקס. אַלעמאַל אַביסל עקסצענטריש אָנגעטון. כמעט אַלעמאַל מיט אַ טעקע מיט בילדער אונטערן אַרעם און אָפט אויך אַ פאַרב־ און פענדזלען-קעסטל. מיט אָט די עטלעכע שטריכן צייכן איך דאָס אויסערע פון משה בערנשטיין, דעם מאַלער און צייכנער. אַ שרייבער מעג דאָך זיין מאַלעריש. אָט ווי ער קען, כאַטש אַ מאַלער טאָר נאָר נישט זיין ליטעראַריש.

ווי אָפט עס איז אויסגעקומען צו זען בילדער פון משה בערנשטיין — איז וויפיל בילדער אויף דער אויסשטעלונג, אַזויפיל פאַר טונקעלע אויגן קוקן דיך אָן מיט אַ מאַנונג און אַ טענה. ער האָט אַ טענדענץ אויסצולענגערן זיינע — אַלעמאַל דאַרע געשטאַלטן — עפיס אַזוי ווי צו געבן זיי די מעגלעכקייט נישט נאָר אין דיין נשמה אַריינצוקוקן מיט אַ טענה, נאָר אויך צו קענען דיר נאָכגיין, בלייבן אין דרויסן, ווען דו גייסט אַריין אין דיין שטוב, און דיר אַריינקוקן אין די פענצטער אַריין... אויפזוכן דיך אומעטום און פייניקן דיין געוויסן. קעטהע קאָלויץ-השפע? אוודאי. אָבער טיף פאַרידישט. אויך אירע צייכענונגען זענען אַזעלכע, וואָס נישט דו קוקסט אויף זיי — נאָר זיי קוקן אויף דיר...

פונקט ווי דער שרייבער פון די שורות — פלעגט אויך משה בערנשטיין נישט דורכלאָזן קיין ליטעראַרישע אונטערנעמונגען — סאָי יידישע און סאָי העברעיִשע. אָפט האָט בערנשטיין ביי אַזאַ געלעגנהייט „אויפגעשלאָגן זיין געצעלט“, אויפגעשטעלט זיינע מאַל-מכשירים און געצייכנט דעם בעל-מדבר. פלעגן מיר זיך גאָר אָפט טרעפן — רעדן אַ וואָרט אין חברישן טאָן און אַפילו ניט דערמאָנען די קאַרעספּאַנדענץ פון זיינע טענות און מיינע פאַרענטפערונגען און אַלץ אויף די זעלבע צוויי טעמעס, וואָס איז כסדר אָנגעגאַנגען אין בריוו צווישן אונדז. דער איינציקער זיכערער געווינער פון דעם אַלעמען איז געוועזן דער פּאַסט מיניסטער...

אַז איך האָב אַמאָל געזען אַ פּולע אויסשטעלונג פון משה בערנשטיין, באַווונדערט אַסך איינדרוקס-פּולע בילדער, געפרייט זיך חבריש מיט זיין דערפאַלג ביי דער קונסט-קריטיק — האָב איך טיפּער פאַרשטאַנען דעם שייכות פון זיינע בילדער מיט די בריוו צו מיר. נאָר איך פערזענלעך בין פאַרט געבליבן בלויז גאָט די נשמה שולדיק...

פנייה ברגשטיין (פאניא בערגשטיין)

געבוירן 1908 אין שטוטשין, פוילן, 1930 אין ארץ ישראל, געשטארבן דעם 18טן סעפטעמבער 1950 אין קיבוץ גבת.

די וועלט-ליטעראטור, און אויך די יידישע ליטעראטור, פון סוף 19טן, אָנהויב 20טן יאָרהונדערט איז פול מיט עפעמערישע, קורץ-לעביקע העלדן, וואָס פלאַטערן פאַרביי פול מיט שיינקייט און פול מיט ליידי, ווי פלאַטערלעך אויף דער ערד און ווי מעטעאָרן אין הימל, און לאָזן נאָך זיך איבער אַ שייין פון שיינקייט און אַ בענקשאַפט — בענקשאַפט — זייער לעבן איז איין טאָג; אַז די זון גייט אונטער שטאַרבן זיי מיט איר צוזאַמען. אויך דער ספר הספרים קען שוין אַזעלכע העלדינס, די ערשטע פון זיי איז געוועזן רחל. און אַפילו וועגן דער בענקשאַפט, וואָס זי האָט איבערגעלאָזן נאָך זיך, דערציילט אונדז דער חומש... פאַניאַ בערגשטיין, די העברעיִשע דיכטערין, כאַטש אַליין אַ שרייבערין פון ביכער, איז געוועזן מער בוך-העלדין, ווי בוך-שאַפּערין. דאָס צווייטע און לעצטע בוך אירס רופט זיך אַזוי כאַראַקטעריסטיש: וואַלקנס בייטן זיך...

איך האָב אויך די דיכטערין באַגעגנט אין איר יוגנט, אין וואַרשע, אָבער דעמאָלט איז זי נאָך קיין העלדין נישט געוועזן, נאָר אַ יונג מיידל, אַריינגעטון אין דער אידעאָליסטישער ציוניסטיש-העברעיִסטישער באַוועגונג, בלאַנד און בלוי-אויגיק, אָנגעטון מיט פשוטן חן, פול מיט באַוונדערונג פאַר פאַעטן, דער עיקר פאַר דעם שיינעם פון די שיינע און שטורעמדיקן פון די שטורעם-דיקע פרץ מאַרקיש. ווי די נאכטפלאַטערלעך צום ברענענדיקן ליכט — ציען זיך אָט די העלדינס צו אָט די ליכטער — עס ציט זיי די העלקייט, אָבער זיי ציטערן פאַר דעם פייער, וואָס ברענגט די העלקייט אַרויס. אַסך איז מיר נישט געבליבן אין זכרון פון יענע צופעליקע, וואַרשעווער באַגעגענישן מיט פאַניאַ בערגשטיין.

איך האָב זי אָבער געזען, און שעה'ן פאַרבראַכט עטלעכע מאָל אין איר געזעלשאַפט אין יאָר 1950, אין קיבוץ גבת, וווּ זי האָט אַ צוויי צענדלינק יאָר געווינט און געאַרבעט ווי אַ שניידערין, ווען זי איז נאָך געזונט געוועזן, און אַליין געוועזן איינע פון די ליכטער פון דעם קיבוץ. מען האָט זי ליב געהאַט און זיך געגרויסט מיט איר און עפּיס אַזוי אַליין פון זיך האָט מען געפירט יעדן גאַסט באַלד צו דער הייזקע מיט די צוויי קליינע וועראַנדעס, וווּ פאַניאַ האָט געווינט. מען האָט זי גערופן בלויז מיט איר ערשטן נאָמען. זי האָט זוכה געוועזן אין אירע לעצטע, אירע האַרץ-קראַנקע יאָרן

צו אַט דער פּריווילעגיע פון צוויי וועראַנדעס, מחמת זי פּלעגט שוין לרוב זיצן אין אַ קראַנקענשטול און מען האָט זי געמוזט איבערפירן פון איין וועראַנדע צו דער צווייטער, אַזוי גיך די גליענדיקע זון האָט זיך באַוווּן. די קראַנקהייט האָט שוין פאַרשפיצט און אויסגעצערט די פנים־שטריכן, די הויט שוין כמעט דורכזיכטיק, די הענט — שאַטנס פון הענט. און נאָר אין פּראָפּיל איז געבליבן די יונגע שיינקייט און דער בליק אין דער ווייט, אין דער ווייט — דאָרט וווּ עס איז דאָ דאָס לאַנד פון חלום, דאָס לאַנד פון דער בענקשאַפט — דאָרט וווּ די וואַלקנס פליען און פאַרגייען און בייטן זיך און נאָר די בענקשאַפט בלייבט טיף פאַרזונקען אין האַרץ. און דאָס האַרץ איז שוין אויך געוועזן אַזוי פּלאַטערדיק ווי אַ פּליענדיקער וואַלקן. מען האָט מיר געזאָגט, אז — אזוי ווי רחל פון די אמהות — האָט זיך אויך פּאַניאַ געברענגט פאַר אַ קרבן פון אירע מוטערשאַפטס־געפילן. אויך זי אַליין וואַלט לענגער געקענט לעבן, ווען זי וואַלט נישט געוואַלט פאַרזעצן איר לעבן אין אַן אַנדערס ...

איך האָב פאַרצייכנט די דאַטע פון דעם באַזוך, עס איז געוועזן דער דריטער אויגוסט 1950. אין צענטער אויף דער וועראַנדע, אויף אַ קראַנקענ־שטול זיצט די דיכטערין, אין אַ קרייז אַרום, אויף שטולן, אויף די פאַרענ־טשעס פון דעם גאַניק, זיצן, שטייען אַנגעשפּאַרט און שטייען סתם חברים און חברטעס. עס איז שבת נאַכמיטיק, דער מאָן און חבר פון פּאַניאַ שטייט אָפּט אויף און גייט צו מיט אַ פּראַגע צו דער קראַנקער, אָבער די קראַנקע איז אויפגעהייטערט. זי האָט היינט באַקומען דאָס גאַנצע פעקל געדורקטע בויגנס פון דעם נאָך נישט געבונדענעם נייעם בוך לידער אירן — עבים חולפות — דאָס פעקל בלעטער ליגט אויף אירע קני און אויף די בלעטער די שאַטנס פון אירע אַמאָליקע הענט ... און דער בליק אין ווייט ערגעץ אין די פאַרגעסענע נעכטנס און פאַרהוילענע מאַרגנס. זי רעדט נישט ווייניק, כאַטש עס שטרענגט אָן, זי איז באַהאַונט אין דער יידישער ליטעראַטור, דער עיקר ליריק, נישט ווייניקער ווי אין דער העברעישער און זי רעדט נאָר גוטס. זי איז פול מיט נאַטירלעכן טאַקט. זי רעדט אַסך וועגן אירע פּלענער פון איבער אַ יאָר, איבער צוויי יאָר. זי איז דאָך נאָך זייער יונג, זי איז ערשט 42 יאָר אַלט. קיינער פון אונדז האָט אין יענעם דריטן אויגוסט נישט געאַנט, אַז בלויז 45 טעג ווייטער איז דער סוף פון אַלע וואַנדערונגען און אייביקע נאַכט איבער די עבים חולפות ...

איך האָב גענומען די לויזע בלעטער פון דעם נייעם בוך פון די הענט פון דער דיכטערין און געבלעטערט. און זע — אַ סעריע — קינדער־טויטן־לידער. איך האָב דערמאַנט די „קינדס טויטן־לידער“ פון דוד

קעניגסבערג און צוגעזאגט זיי צו שיקן דער דיכטערין. זי וואלט זיי וועלן איבערזעצן אויף העברעיש — האָט זי געזאָגט. זאָל — דערמאָנענדיק דעם נישט אויסגעפירטן ווילן, דאָ יאָ איבערגעזעצט ווערן אויף יידיש דאָס ניינטע און לעצטע פון דער סעריע פון די קינדער־טויטן־לידער פון פּאַניאַ בערגשטיין :

ליידיק אין שטומער ווייסקייט,
פאַרשעמט אין מײן שטיבל דיין וויג.
שוואַרצע שווערן די גרודעס
איבער דיר שאַוויגנדיק.

די וויג, די וויסע, די הויכע
פאַרביטן אַזוי געשווינד
מיט טיפן, מיט פינצטערן קבר —
פאַרוואָס, פאַרוואָס — מײן קינד ?

וואו זענען די ווענט, די ליכטיקע ?
פאַרוואָס איז דאָ דאָרן און בוים ?
פאַרוואָס וויגן זיי דיך און וויגן —
שלאָף, מײן קינד — טרויס, מײן קרוין —

און ווי אַ בוים, אַ מצבה
שטיי אויך איך איבער דיר,
און מיט בלעטער פון קרוינען גרינע
זינג אויך איך אַ שיר.

איביקע סאַסנע, ציפרעס און צעדער
שטייען דאָ גרין און צעבליט —
מיט זיי וועט איביק דאָ שטיין דיין מאַמע
און זינגען דיין וויג־ליד.

אברהם ברוידס

געבוירן אין יאָר 1907 אין ווילנע, זינט דעם יאָר
1923 אין ארץ ישראל.

ער איז אַזוי אויפריכטיק און אַזוי נאַיוו ווי זיינע לידער און זיינע
לידער זענען אַזוי אויפריכטיק און אַזוי נאַיוו ווי אברהם ברוידס — אין
יידיש: ברוידעס. כאָטש ער פּאַזירט נישט — דערקענט מען באַלד, אַז
מען זעט אים אין גאַס גייענדיק, אַז דאָ גייט אַ פּאַעט. ער זעט אויס אַסך
עלטער ווי ער איז, זיינע לענגלעכע און אַביסל צעפלאַשעטע האָר זענען
אַביסל צו פרי גרוי געוואָרן — נישט פון נחת, נאָר פון שווערער האַרעוואַניע
אין די יונגע יאָרן בעיקר. אויפן שטערן האָט ער אַ סימן פון אַ גרויסער
בראַנד־וונד. ער איז נישט קיין הויכער, און אַז ער קוקט איינעם אָן — איז
אַלעמאַל מיט אַ שמייכל. סתם אַזוי אַ שמייכל — נישט איראַניש און נישט
מיט חניפה און נישט, ווייל אַט וועט ער דיר דערציילן עפּיס אַ הומאַריס־
טישע זאַך — נאָר סתם אַזוי אַ שמייכל.

ברוידעס איז איינער פון די סאַמע פּאַפּולערסטע העברעיִשע פּאַעטן
אין ארץ ישראל, כאָטש ער טוט גאַרנישט ספּעציעל צו דערגרייכן די
דאָזיקע פּאַפּולאַריטעט זיינע. ער שרייבט לידער און ער שרייבט זיי פשוט
און פּראַסט און אַ ביסל אַפּילו פּאַלקסטימלעך און ער גיט נישט אַרויס צופיל
זאַמלונגען און דאָך איז ער איינער פון די פּאַפּולערסטע. און קיינער איז
אים נישט מקנא. ביי דער שוועל פון אברהם ברוידעסעס שטוב שטעלט זיך
אַפּ די קנאת סופרים...

ער איז אַ טיפּישער ותיק אין ארץ ישראל. דורכגעגאַנגען אַלע מדרגות
פון קאַלט און וואַרעם אין לאַנד. זיינע הענט האָבן פאַרזוכט דעם טעם פון
אַלערליי אַרבעטן. ער איז איינער פון די, וואָס האָבן אויף אַן אמת מיטגעבויט
דאָס לאַנד. מסתמא האָט ער געריסן מאַראַנצן און געקאַפּעט די ערד און
געשריבן לידער און געמאַלקן קי און געזייעט פעלדער און ווידער געשריבן
לידער. און כאָטש ער איז שוין יאָרן לאַנג אַ וויסער קאַלנער־אַרבעטער —
ער איז דער סעקרעטאַר פון פאַריין פון די העברעיִשע שרייבער — זעט
מען נאָך אַלץ אין אים אַן דעם האַרעפּאַשניק. און אויך מיט דעם פּאַזירט
ער נישט — אויך דאָס קומט אים אַן זייער נאַטירלעך. און וואָס שייך דעם
„וויסן קאַלנער“ — טראַגט ער זומער און ווינטער אַ ברייט־אַפּן ווייס,
אַדער בלוי העמד און מען זעט באַלד, אַז דאָס איז אַ פּרינציפּ. ער איז נישט
דער איינציקער, וואָס טראַגט אייביק אַן אַפּענעם העמד־קראַגן אין מדינת
ישראל.

ווי אָפּט עס דערשיינט ברוידעסעס אַ לידער־זאַמלונג — גיבן זיך אַ שאַט רעצענזיעס פון אַלע זייטן — אַט אַזוי ווי די רעצענזענטן וואָלטן נאָר געלעגן און געטשאַטעוועט, אַז דאָס בוך זאָל שוין דערשיינען. קיינער מאַכט דאָ נישט קיין ספּעציעלע באַמיאונגען, צום ווינציקסטן דער מחבר אַליין, נאָר אַזוי איז עס. אַ מול־קינד. און אפשר איז עס דערפאַר ווייל אַלע געדענקען, אַז ביאַליק האָט ברוידעסן אַלעמאַל שטאַרק פּראָטעזשירט.

אברהם ברוידעס איז דער סעקרעטאַר פון דער אגודה פון די העברעישע שרייבער, און זיכער איז ער אַ גוטער אָרגאַניזאַטאָר, מחמת דער פאַריין פונקציאָנירט גאַנץ גוט און זיין טעטיקייט זעט זיך אָן אין לאַנד. אָבער ברוידעס זאָגט אַלעמאַל אַליין אויף זיך, אַז ער איז נישט קיין גוטער אָרגאַניזאַטאָר. און עמיץ האָט אים דערציילט די מעשה, אַז אַני־הקטן בין אַ „מוסטער פון אַ סעקרעטאַר פון אַ שרייבער־פאַריין“, מחמת איך בין צען יאָרן לאַנג געוועזן דער סעקרעטאַר פון דעם באַרימטן „טלאָמאַצקיע 13“ און יענער פאַריין האָט פּראָספּערירט און פונקציאָנירט גאָט ווייסט ווי... ברוידעס האָט זיך דאָס גענומען צום האַרצן און עס גוט פאַרגעדענקט. און אַט בין איך אין מדינת ישראל און מיר באַגעגענען זיך און ער איז ממש אין זיבעטן הימל, וואָס ענדלעך זעט ער די דאָזיקע „פענאַמענאַלע באַשעפעניש“ פון וואַרשעווער ליטעראַטן־פאַריין. איך פאַרזיכער אים, אַז די מעשה איז אַ בבא־מעשה און אַז אויך איך קען נישט דעם סוד־עסדיקן כישוף־שפּראַך וויאָזוי בעסער צו אָרגאַניזירן אַ שרייבער־פאַריין... נאָר ברוידעס מיינט נאָיוו, אַז דאָס וויל איך נישט אויסגעבן עפיס אַ פּראָפעסיאָ־נעלן כישוף־סוד.

אין איין שיינעם טאַג האָט אברהם ברוידעס באַשלאָסן מיט דער גאַנצער אויפריכטיקייט און נאָיוויטעט איבערצורייסן... מיט דער אויפריכטיקער נאָיוויטעט און פּאָלקסטימלעכקייט און ער האָט זיך אַוועקגעזעצט און אויפגעשריבן אַן עקספרעסיאָניסטישן ציקל לידער און האָט אים ארויס־געגעבן אין אַ בוך. איינמאַל גיט ער מיר אַ מתנה — טאַקע אַט דאָס בוך — און מיט אַ שמייכל זאָגט ער: מיינט איר דאָך, אַז דאָס איז נאָך דערזעלבער ברוידעס — האָט איר אַ טעות. דאָס איז שוין גאָר אַן אַנדערער ברוידעס... אָבער טאַקע מיט דעם אופן פון אַט דער „אַנדערשקייט“ איז ער ערשט רעכט געבליבן דערזעלבער... און אַט אַזוי ווי ער איז — איז ער אַ טייל פון דעם שענסטן און בעסטן פון דעם אידעאָליסטישן ארץ־ישראל. ווילנע און ירושלים אינטעגרירט.

יהושע בר יוסף

געבוירן אין צפת אין יאר 1912, רייזעס אין אייראָפּע
און אַמעריקע, וווינט ווינטער אין תל אביב, אָדער אין
חיפה. זומער אין צפת.

יהושע בר יוסף — זיינע זיידעס זענען געקומען קיין ארץ ישראל אין
אָנהויב פון ניינצעטן יאָרהונדערט, בשעת די נאַפּאַלעאַנישע מלחמות...
דער פינפטער דור פון פּאָטערס צד, פון ירושלימער ייחוס איז ער, דער
פינפטער דור פון דער מוטערס צד, פון צפתער ייחוס. אָבער ראַסיש
באַלאַנגט ער צו דעם מערקווירדיקן שבט יידן פון מאה שערים אין ירושלים,
וואָס זענען אויס ווי בלאַנדע, ווייסהויטיקע אוקראַינער מיט אַ ביסל יידיש-
צוגעשניצטע נעז און אויגן, וואָס זענען בלוי ווי דער הימל איבער ירושלים,
און עס איז קלאַר, אז זיי קענען לערנען א בלאט גמרא... זועגן אַט אַזעלכע
אויגן ביי קליינע משהלעך און שלמהלעך האָט ביאַליק געזונגען: מיר זאָל
זיין יידישע קינדערלעך פאַר אייערע כשרע אייגעלעך.

יהושע בר יוסף רעדט אַזוי גוט יידיש — אַזוי ווי דו און איך, מיט
אַלע סלאַוויזמען און מיט נישט מער העבראַיזמען ווי דו און איך. איך בין
זיכער, אַז ער וואָלט געקענט פונקט אַזוי גוט שרייבן זיינע אימפרעסיאָ-
ניסטיש-פּסיכאָאָנאַליטישע דערציילונגען און ראַמאַנען אויך אין יידיש, ווי
יעדער יידיש-שרייבער. דאָס האָט ער אויפגעשריבן דעם באַרימטן עפּאָס
וועגן דער פּאַרצויבערטער שטאַט צפת. ווער דען?

וואָס עס האָט באַווירקט, אַז מיר איז עס אויסגעקומען אַזוי אַפט צו
באַגעגענען זיך מיט יהושע בר יוסף — ווייס איך כמעט אַליין נישט.
אפשר דאָס, וואָס ער האָט זיך געחברט מיט מיין זון, דעם מאַלער יאַסל
בערגנער, און אפשר דאָס, וואָס ער איז אַפט געוועזן אין צפת, ווו ער
וווינט אַ גאַנצן זומער, און איך בין דאָרט אויך אַפט געוועזן, און אפשר
דערפאַר ווייל מיר איז אַזוי גרינג געוועזן מיט אים זיך צונויפצורעדן אין
יידיש און — זייענדיק פון דור-דורות אַ ישראלי, האָט בר יוסף קיין שום
אינטערעס נישט געהאַט צום קאַמף יידיש-עברית, אָדער צו דער איינרעדעניש,
אַז עס איז דאָ אַזאַ קאַמף. קיין צו טיפן אַריינבליק אין דער יידישער
ליטעראַטור האָט ער נישט — בר יוסף. אויך דאָס איז כאַראַקטעריסטיש.
אגב איז דאָס אַ פּראַגע פון צייט — ליינען קאַסט אַסך צייט און יהושע
בר יוסף איז אַן אַרבעטזאַמער שרייבער און אייביק פאַרנומען מיט נייע
פּראַיעקטן. ער שרייבט אויך פאַר צייטונגען און אויך פאַר טעאַטער.
אַט זיצן מיר אַמאָל אַ צען-צוועלף אירע, פרויען און מענער פון דער
וועלט פון קונסט און פּאָליטיק, אויף דער טעראַסע פון בר יוספס צפתער

הויז. אַן אַראַביש פּאַרלאָזן הויז. נאַכט, שטילקייט, איינע פון די דריי-הונדערט אויסגעשטערנטע נעכט פון אַ גאַנץ יאָר איבער צפּת. עס דאַכט זיך, אַז מען איז דאָ אַזוי הויך, אַז מען קען פון דאַנען זען די גאַנצע וועלט... אַבער אין דער אמתן קען מען זען נאָר אַ פּאַר צפּתער געסלעך ווייט. דעכער, טרעפּ, באַלקאַנען, געסלעך, אַ לעמפל דאָ, אַ לעמפל דאָרט, אין איין ווייט פענצטער אַ ניגון פון לערנען אין אַן אַנדערן אַ געווייזן פון אַ קינד...

אַ נאַכט פּריער אז פּאַרגעקומען איינע פון די וויכטיקערע אַטאַקעס פון דער אַראַבישער זייט און מען האָט דערוואָרט ראַדיאָ-נייעס פון אַ קאַנטר-אַטאַקע. מען זופּט טיי מיט צובייס-צוקער און אַביסל אומרו. צום רואיקסטן איז יהושע בר יוסף און ער וויקלט פונאַנדער זיין סטראַטעגישע טעאַריע: אַלץ אין דער וועלט האָט אַ פּרייז. אין גלות האָט לרוב אַ יידישער בר מינן גאַרנישט געקאַסט — האָבן זיי זיך טאַקע געוואַלגערט אין אַלע גאַסן. אַבער ווען אַ יידישער בר מינן וואַלט כאַטש געקאַסט אַ צעבראַכענעם פּינגער — וואַלט מען זיך שוין פּאַרטראַכט... און גאָר פּאַרטראַכט וואַלט מען זיך — ווען עס וואַלט געוועזן א בר מינן פאר א בר מינן. און דאָ אין ארץ ישראל איז דער פּרייז אַסך העכער, אַסך, אַסך — דער פּרייז איז אונדזער שטאַרקסטע פעסטונג — און בר יוסף האָט באַלד גאָר גענומען דערציילן וועגן אַ פּראַיעקט פון אַ נייעם אַפּטימיסטישן טעאַטערישטיק זיינעם. — — — פּינף דורות ארץ ישראל — איז גאָר עפּיס אַנדערש.

כאַטש פּינף דורות צפּת און ירושלים — איז בר יוסף אַ דורכאויס מאַדערניסטיש-באַהעמיש-פּאַריזערש אפילו, אַריענטירטער נייער ייד אין מדינת ישראל. איך ווייס נישט צי האָט אים דאָס אויסטון די בלאַנדע פּאות געקאַסט אַסך איבערלעבונגען, די באַרד האָט ער בלויז מאַדערניזירט. דער ענין מדינת ישראל און תּפוצות ישראל איז בלויז אַ בת קול פּאַר אים. איינמאַל זענען מיר אין אַ ווינטיקן נאַכמיטיק געזעסן איינע אַליין אין אַ קאַפע ביים ברעג ים אין תל אביב און איך האָב מיך שטאַרק פונאַנדער-גערעדט וועגן וואַרשע; די כּוואַליעס פון ים האָבן געשלאָגן הויך און געשריגן און כּוואַליעס פון דערמאַנונגען — דורך מיין מויל. טאַקטיש-אויפּמערקזאַם האָט מיך אויסגעהערט בר יוסף, אַבער איך האָב געפּילט, אַז אַזוי וואַלט איך אויסגעהערט די מעשה פון אַ מאַראַקאַנער ייד וועגן דער „מעלאַ“.

האָב איך דעריבער בעיקר גענומען דערציילן וועגן די יידיש-העברעיִשע שרייבער אין וואַרשע מיט הלל צייטלין בראש. אַבער אויך דאָ בלויז חבּרישער טאַקט. איך האָב פּאַרשטאַנען, אַז פּאַר די אויגן פון בר יוסף גייט אויף בלויז אַ בילד פון יידישן וואַרשע, אַבער עס פּליגלט נישט קיין וויזיע... — — יאָ, מיר זענען איין פּאַלק, אוודאי, אַבער אויך אַסך פעלקער...

יצחק דב ברקוביץ (י.ד. בערקאָוויטש)

געבוירן אין יאָר 1886 אין סלוצק, ווייסרוסלאַנד. נאָך יאָרן אין ווילנע, וואַנדערונגען מיט דער שלום עליכם-משפּחה, אַסך יאָרן אין אַמעריקע, זינט 1928 אין ארץ ישראל. וווינט אין תל אביב.

עס ווייעט פון אים די סאָלידקייט פון אַלט-אינגעזעסענע פּאַטריאַר-כאַלישע היימען פון הונדערטער יאָרן אין מזרח-אייראָפּעס יידישער געשיכטע. אַ ריח פון סעדער און פולע אַסיענדיקע שייערס איז אַרום אים. סאָלידע עניוּות און סאָלידקייט בכלל אין יעדן שריט. ער איז אַ תּוּשב אין צוויי ליטעראַטורן ביי יידן — דער העברעישער און דער יידישער. אָבער דאָס האָט אין דעם פּאַל קיין שום שייכות נישט צו קיין שום לשון-קאַמפּן און לשון-פּראָגראַמען. דאָס שטאַמט נאָך פון יענע צייטן, ווען דאָס איז געוועזן נאַטירלעך און זעלבפּאַרשטענדלעך, בימי פון די קלאַסיקער מענדעלע, פּרץ, ביאַליק, שלום עליכם. שפּעטער זענען זיי אויך — אַדער אייניקע פון זיי — אַריינגעפּלאַנטערט געוואָרן אין לשון-איזמען — יידישיסט, העברעיסט. אָבער מיר רעדן דאָ פון יענער ערשטער צייט, ווען לשון-ליידינשאַפּטן האָבן נאָך קיין שליטה נישט געהאַט און נייערט נאָר לשון-ליבשאַפּט.

אַ סאָלידע געשטאַלט — י.ד. בערקאָוויטש. טיפּע, טונקעלע אויגן, געדיכטע ברעמען, אַ פנים פול מיט כוח — און מיט רו. אַ פנים פון געזונטער מי און געזונטער אַרבעט, אַ פנים פון ערלעכקייט און פיעטעט. אַפילו נאָך אין די עלטערע יאָרן — לייכטן דורך דורך דער לעבנס-מידקייט די אַלע אַטריבוטן פון דער יוגנט און מיטעלע יאָרן.

שלום עליכם האָט זייער ווייניק געלעבט, אַפילו די זעכציק נישט דערצויגן, און זייער אַסך געשריבן און גאָר ווינציק אַליין אין העברעיש. האָט אים דער לא ינום ולא ישן פון די ליטעראַטורן ביי יידן צוגעשיקט אַן איידעם אין דער געשטאַלט פון יצחק דם בערקאָוויטש און דערמיט אַ העברעישן תיקון פון זיינע אומשטאַרביקע ווערק. ווער ווייסט וויפיל אייגענע שפּערישקייט י.ד. בערקאָוויטש האָט אינטעגרירט אין זיינע איבערזעצונגען — אָבער ער האָט עס געטון מיט אַזאַ זעלבפּאַרשטענדלעכקייט, אַז קיין שום שאַטן פון אַ טענה איז צווישן דעם געניאַלן שווער און אַדעקוואַט-געניאַלן איידעם נישט געבליבן.

אין דער ראַל פון סעקרעטאַר פון וואַרשעווער ליטעראַטן פאַריין, טלאַמאַצקיע 13, איז אַפּט אויסגעקומען צו קאַרעספּאַנדירן מיט י.ד. בער-קאָוויטשן וועגן אַלערליי ענינים. אויך אין די בריוו אַזאַ סאָלידקייט, די

שריפט — קליינע פערל, דער סטיל עקזאקט, יעדעס וואָרט אויפן אָרט. סאַליד. אַזוי ווי אין יענע צייטן, ווען מען פלעגט נאָך שיקן בריוו דורך שלוחים, איינמאַל אין ווייט איך וויפיל צייט; כאַטש עס איז קלאַר, אַז בערקאָוויטש האָט אין כמות געהאַט אַ גאָר גרויסע קאָרעספּאָנדענץ. פּער־זענלעך האָב איך אים דאָס ערשטע מאָל געטראָפּן ערשט אין ארץ ישראל. וואָס פאַר אַ פּריינטלעכקייט, וואָס פאַר אַ חברשאַפּט, וואָס פאַר אַ געדענקען, וואָס פאַר אַ פּריינטלעך פאַרבעטן צו קומען, זיך צו זען, גריסן אָפּגעבן.

זעלטן ווען גייען שרייבער בכלל צו ליטעראַרישע אַונטן, אַזוי קריסטלט זיך עס און אַזוי יידלט זיך עס. מסתמא איז אַ געזעצמעסיקייט אין דעם. אָבער עס זענען דאָ אויסנאַמען — אויף צו באַשטעטיקן די רעגל. און צו די אויסנאַמען געהערט י. ד. בערקאָוויטש. ווי היימלעך פלעגט עס אונדז ווערן ביי די יידישע ליטעראַרישע אַונטן אין תל אביב, ווען מיר האָבן דערזען אין עולם דאָס ערנסטע, טיפע פאַר אויגן פון י. ד. בערקאָוויטש.

און אַט איז דער טאַג פון דער שלום עליכם־יאַרצייט ה'תשט"ו אין תל אביב, אויף רחוב בלפור, נומער 18, די דירה פון דער בערקאָוויטש־משפּחה. אַ קליינע דירה און זי איז איצט פול מיט מענטשן אין אַלע ווינקלעך, אַלע באַלקאָנען; „האַלב תל אביב“ איז דאָ פאַרזאַמלט, און עס איז ווי דער מאמר גייט: עומדים צפופים ומשתחווים רווחים. און מען איז ממלא די צוואה פון דעם גרויסן לאַכער און לאַכן־מאַכער און בעל רחמים. צוערשט רעדן און לייענען געסט־רעדנערס און לייענערס, סאַי לשון קודש און סאַי לשון יידיש. צום סוף רעדט און לייענט דער איידעלער מכנים אורחים. זיין שטימע איז נישט צו שטאַרק, שווער צו הערן דייטלעך אין דעם געדרענג, נאָר עס איז דאָ אַזויפיל האַרץ אין איר, אַז מען הערט פאַרט און פארשטייט מלה במלה. קודם כל לייענט ער שלום עליכמען אין לשון קודש, זיין איבערזעצונג, און עס איז קלאַר און פאַרשטענדלעך און אַדעקוואַט, אָבער עס איז שוין עפּיס אַזוי, אַז לאַכן לאַכט מען נישט. אויף לשון קודש לאַכט זיך נישט. און אַט לייענט בערקאָוויטש אין אַריגינאַל — און עס איז ווי שלום עליכם אַליין וואַלט אויפגעשטאַנען פון אייביקן בעט און געקומען צו זיין אייגענער יאַרצייט — און דער עולם לאַכט, לאַכט — ווי די צוואה האָט אָנגעזאַגט. אַלע קליינע שטובן פון דער בערקאָוויטש־דירה ווערן איצט פונקט אַזוי פול מיט האַרציקן געלעכטער, ווי זיי זענען אלעמאַל פול פון אויבן ביז אַראָפּ מיט ספרים און ביכער אין אַ פּיעטעטפולער, סאַלידער אַרדנונג.

א ש ר ב ר ש

געבוירן אין לאַפּאַטין, ביי בראַד, מזרח-גאַליציע, אין יאָר 1889. פון 1908 ביז 1914 געווינט אין לעמבערג. פון דעמאָלט אין ארץ ישראל. געשטאַרבן אין תל אביב, דעם 4טן יוני 1952.

אַ ברונעטער, טונקל-גלאַט-הויטיקער יונגערמאַן מיט דינע ברילן אויף אַ בענדל, אַ „צוויקער“ האָט מען עס גערופן אין גאַליציע, אַזוי האָב אין אים געקענט אין לעמבערג, אין די יאָרן 1910-1912, ווען איך האָב דאָרט געווינט. זיין נאָמען אַשר ברש, אין יידיש: באַראַש. אַ שאַרפלעך קלינגענ-דיקער נאָמען, און אַזוי אויך זיין פנים. אַ העברעישער לערער און העברעיש-יידישער דיכטער און דערציילער. אָבער ער אליין איז אַלעמאַל געוועזן זייער מילד און זייער צוגעלאָזן. עטלעכע יאָר עלטער פון מיר און שוין דעמאָלט געדרוקט אין די בעסטע עברית-זשורנאַלן, זענען געוועזן אַלע סיבות צו האָבן אַ סופּעריאָריטעט-קאָמפלעקס — און וואָס יינגער מען איז, אַלץ מער האָט מען פון דעם דאָזיקן קאָמפלעקס. אָבער באַראַש האָט אים נישט געהאַט לגבי דער גרופּע פון די דעמאָלטיקע יוגנטלעכע יידיש-שרייבער אין לעמבערג. און עס איז געוועזן נאָך אַ סיבה ביי אים צו באשאפן אַ סופּעריאָריטעט-קאָמפלעקס: ער האָט געלאָמט אויף אַ פּוס. ווייניק אַנזעעוודיק — אָבער דאָך. קאָמפּענסירט מען דאָס בגוואַלט. אָבער נישט באַראַש.

אַז איך האָב אין יאָר 1921, אין ווין, צונויפגעשטעלט אַן אַנטאָלאָגיע „גאַליציע“, וואָס איז — ווי אַ סך אַזעלכע ספּעציעלע אַנטאָלאָגיעס, נישט דערשינען אין דרוק קיינמאַל — האָט שוין באַראַש לאַנג געווינט אין ארץ ישראל און לאַנג שוין מער קיין יידיש-שורה נישט אויפגעשריבן, אָבער מיט אַסך סענטימענט האָט ער מסכים געוועזן אויפגענומען צו ווערן אין אַט דער אַנטאָלאָגיע און האָט אַפילו פון זיין אַרכיוו אַרויס צוגעשיקט יידיש-לידער, וואָס זענען קיינמאַל נישט דערשינען. עס האָבן זיך געוואַלט דערמאָנען יונגע יאָרן... און די יאָרן זענען דערווייל ווייטער געגאַנגען. און אין מיין דמיון איז געבליבן: אַ דיך, שאַרפלעך, טונקל-גלאַט-הויטיק פנים מיט דינע קליינע, שוואַרצע וואַנצעס, און האָט זיך צוגעשטעלט צו מיר, ווען נאָר איך האָב געלייענט אַ ליד, און בעיקר אַ מייסטערהאַפט געשליפענע און טיף איבערגעלעבטע דערציילונג פון אַשר באַראַש; וואָרום נישט נאָר פון יידיש איז ער אין פאַרלויף פון יאָרן אין גאַנצן אַוועק, נאָר אויך כמעט פון שירים.

זענען זיך אַזוי פּאָוואַליע אַוועק גאַנצע פּערציק יאָר, אפּשר איינס ווייניקער. און דאָס יאָר איז 1950.

בין איך אַמאַל געוועזן אין דער רעדאַקציע פון „דבר“ אין תל אביב. זע איך ווי אין איינעם פון די צימערן זיצט אַ היפשלעך דיקער עלטערער מאַן, איינער אַליין, און וואָרט דאָ משמעות אויף עמיצן. זיינע פנים־שטריכן זענען אויסגעקײלעכדיקט, מיד, שטאַרק מיד, און ער טראַגט דיקע אַראָפֿ־געלאָזטע וואַנצעס, כמעט אַביסל פויעריש — און עס גיט אַ בליץ עפיס אַן אַנונג אין מיר און איך גיי צו און איך זען מיך אַנטקעגן פון דעם עלטערן מאַן ביי דעם גרויסן טיש און איך זאָג אים סתם אַזוי און פלוצלונג מיט אַ פול מויל געלעכטער, ווי אַמאַל, אין לעמבערג, אויף דער קאַראַלאַ לודוויקאָ, אין קאַפּע „אַבאַציאַ“, וווּ איך פלעג אים זען מיט דעם דינעם צוויקער און די דינע וואַנציקלעך: — שלום עליכם, אשר באַראַש! — און ער ענטפערט מיר אַן אַ רגע טראַכטן: — עליכם שלום מ. ר.!. און ער בעט מיך קומען צו זיך, ער בעט מיך שטאַרק, ער וויל זיך פונאַנדערפרעגן אויף אַזויפיל, אַזויפיל. ליטעראַריש זענען מיר ביידע היפשלעך אינפאַרמירט איינער וועגן אַנדערן. (איך — ווי געוויינטלעך — אַביסל מער... ווייל אַזוי איז שוין דער דין).

ער וווינט — אשר ברש — אויף דער רחוב מענדעלע מוכר ספרים — אין אַ גרויס הויז, וואָס באַלאַנגט צו אים: עפיס צופעליק, דערציילט ער מיר ווען איך האָב אים באַזוכט, איז ער געוואָרן דער באַלעבאַס פון דעם הויז. אַט זיצן מיר אין דעם גרויסן אַרבעטס־צימער, וואָס זעט אויס גיכער ווי אַ ביבליאָטעק־זאַל. צייט האָבן מיר ביידע און עס גלוסט זיך צו רעדן. און עס שטעלט זיך אַ טשיקאַווער שמועס — ווייל מיט שטימונג.

קלאַפט אין טיר — און עס קומט אַריין אַ ייד, אַביסל אַ דזשיקער ייד, ווי עס מאַכט זיך אויף דער גאַנצער וועלט, און אַביסל מער אין ארץ ישראל. אַ קורא ותיק. געקומען איז ער טאַקע צו אשר באַראַשן, נאָר אַז עס האָבן זיך אים געמאַכט מיט איין קלאַפּ צוויי שרייבער, און איינער פון קאַנאַדע, איז נאָך בעסער. געקומען איז ער טאַקע עפיס פרעגן, אַבער געפרעגט האָט ער גאַרנישט און ער האָט גערעדט און מיר האָבן ביידע געהערט... וואָס ער האָט גערעדט, האָב איך באַלד נישט געוואָסט און ווייס נאָך ווייניקער איצט. אויך ברש, בין איך משער, האָט נישט געוואָסט, ווייל ער איז געזעסן מיד און פאַרטראַכט און אַפילו אַביסל געדרימלט אין דער היץ פון טאָג, ווייל עס איז געוועזן אין חודש אב.

אַ שעה שפעטער האָבן מיר זיך געזעגנט כמעט אַן ווערטער — נאָך פערציק יאָר.

דער קורא ותיק האָט קיין ברירה נישט געהאַט, ער האָט נאָר באַדויערט,

וואָס זיין אינטערעסאַנטער באַזוך האָט אַזוי קורץ געדויערט און וואָס מיר
מוזן שוין אַוועק.

ביים געזעגענען זיך האָט מיר ביי דער טיר באַראַש איינגערוימט מיד:
— שוין נישט דאָס ערשטע מאָל. וואָס קען מען טון. אַ מענטש דאַרף זיין
גוט. אַ שרייבער אוודאי. פון מיטפילן מיט איינזאַמע מענטשן ווערט דאָך
באַשאַפן פּראָזע... האָט באַראַש, דרך אגב, זיך אַליין ליטעראַריש פאַרט־
רעטירט...

1955

נחום גוטמן (גוטמאן)

געבוירן אין א שטעטל אין בעסאראביע אין יאר 1898.
זינט דעם יאר 1906 אין ארץ ישראל. ווינט אין
תל אביב.

נחום גוטמאנס אילוסטראציעס באצירן גאר אסך, אסך פון די שענסטע
און בעסטע בעלעטריסטישע ביכער אין דער העברעישער ליטעראטור, דער
עיקר די, וואס זענען ארויסגעגעבן געווארן אין ארץ ישראל. זיי זענען
מיר אלעמאל געוועזן צום הארצן. ביי מיין שוואכן עברית-קענען האבן זיי
מיר — חוץ דעם קינסטלערישן נחת — פארהאלפן גרינגער צו פארשטיין
די טעקסטן. אויך דאס איז דאך דער צוועק פון אילוסטראציעס. אבער
נישט נאר די אילוסטראציעס — אויך די רעפראדוקציעס פון בילדער פון
נחום גוטמאן, וואס איך פלעג דא און דארט זען, האבן זיך איינגעקריצט
אין מיין זכרון מיט דער מיסטישער דינקייט פון זייערע געשטאלטן, וואס
גוטמאן האט ליב צו מאַלן אויף מיסטיש-קאליריקע פלאַכן. עס איז קלאַר
געוועזן, אז דער מאַלער זוכט, און האט געפונען, אן אופן וויאזוי צו מאַלן די
ישראלדיקע לאַנדשאַפֿט, וואָס איז אַזוי פֿערפֿעקט קינסטלעריש און אַזוי
פול מיט שטראַמען ליכט, אַז עס איז גאַרנישט פֿון די גרינגע זאַכן איר צו
געבן אַ קינסטלערישן, מאַלערישן תיקון. אַנטלויפֿן אפשר טאַקע דערפֿאַר
די מאַלער פֿון ארץ ישראל — פֿון דער ארץ ישראלדיקער לאַנדשאַפֿט.
אַבער נישט נחום גוטמאן. און באַזונדערס האַט ער ליב צו מאַלן די
שווערסטע און העכסטע צוויי פֿונקטן פֿון ארץ ישראל — ירושלים און צפת.
ביידע ליגן זיין צווישן בערג — די העכסטע און די שווערסטע מאַלעריש
צו באַהערשן.

פֿאַר די אויגן שטייט מיר כסדר גוטמאָנס „שפּאַציר אין צפת“ — אַ
געשטאַלט פֿון אַ דין יידעלע מיט אַ גאַרטל און אַ שטריימל, איינער אַליין
צווישן בערג און אַט אַזוי ווי ער וואַלט פֿאַרטראַכטערהייט גייענדיק נישט
דערזען אַ תּהום פֿאַר זיך. און — אַדער ער וועט אַריינפֿאַלן אין אַפֿגרונט,
אַדער ער וועט גאַר אַוועקפֿליען אויף די פֿאַלעס פֿון זיין בעקעשע אין
הימל אַריין...

אַבער, אַז גוטמאַנען און מיך פֿאַרבינדט נאָך עפּיס אַ שיר נישט
מיסטישער קשר, דאָס האָב איך אַנטדעקט ערשט דורך מיין זון, דעם מאַלער
יאָסל בערגנער. און די, שיר נישט מיסטישע, מעשה גייט צוריק און
צוריקער ביז ווין, ביז דעם יאר 1920. דעמאָלט פלעגט מיר אָפט מיין
ברודער, דער מאַלער משה הררי, וואָס איז אין פֿרילינג פֿון יאר 1921

געשטארבן פון אייגענעם ווילן, דערציילן וועגן זיינעם אַ חבר, אַ מאַלער, וואָס האָט מיט אים צוזאַמען געלערנט אין דער בצלאל-קונסט-שולע אין ירושלים, האָט מיט אים צוזאַמען געדינט אין יידישן באַטאָליאַן אין דער ערשטער וועלט-מלחמה אין און אַרום ארץ ישראל, און בכלל מיט אים דורכ-געמאַכט קאַלטס און וואַרעמס. און — גוט האָב איך פאַרגעדענקט, אַז דער ברודער פלעגט מיר דערציילן, אַז אַט דער מאַלער איז אַ זון פון דעם באַרימטן העברעיִשן שרייבער שמחה בן-ציון. איך האָב אָבער קיינמאַל נישט אידענטיפיצירט יענע מעשה פון מיין ברודער מיט דעם מאַלער גוטמאַן. ביז ער אַליין האָט עס מיין זון, און מיין זון — מיר, דערציילט.

און אַט בין איך אין תל אביב און שטיי ביים טויערל פון גאַרטן פון אַ שיין און קליין, און באַלד אויפן ערשטן בליק קינסטלעריש אויסזעענדיק הויז, אויף רחוב אחד העם, נאָענט פון דער „הבימה“ און מען עפנט מיר די טיר און באַלד זיך איך אין אַ גרויסער שטוב, פול מיט קינסטלערישער אַטמאָספערע, פול מיט די אייגנאַרטיקע קאַלירן, וואָס שטראַלן פון גוטמאַנס בילדער, און גוטמאַן דערציילט און דערציילט וועגן מיין ברודער משה. מער ווי אַ האַלב ביבליש עלטער זענען די מעשיות שוין אַלט, אָבער מעשיות פון דער יוגנט זענען זיי פאַר גוטמאַנען, און מעשיות וועגן דעם מיסטישן, געניאַלן מעטעאָר אין מענטשן-געשטאַלט, וואָס איז פאַרביי-געפליגן אונדזער משפּחה, זענען זיי פאַר מיר ... גוטמאַן דערציילט מיר עפיזאָדן, וואָס זענען מיר אין גאַנצן געוועזן אומבאַקאַנט, עפיזאָדן פון די יאָרן, ווען די דייטלעכע ליניעס פון מדינת ישראל פון היינט, זענען נאָך געוועזן דינע קאַנטורן. ער דערציילט מיר וועגן די עקסטראַוואַגאַנצן פון מיין ברודער, וואָס אַפילו אין דער עקסטראַוואַגאַנטער צייט און סביבה פון די ערשטע יאָרן נאָך דער באַלפור-דעקלאַראַציע זענען זיי געוועזן אומהיימלעך אנדערשדיק. גוטמאַנס שטרענגע פנים, שטאַרק ענלעך צום פנים פון זיין באַרימטן פּאַטער, ווערט מילד און פול מיט הברישהר ליבע צו דעם נאָענטן חבר זיינעם און מיין טראַגישן ברודער משה.

מזלות, גילגולים, גילגולים, מזלות — עס האָט זיך אַזוי געמאַכט, אַז מיין זון יאַסל, וואָס האָט געגעבן מאַלערישן תיקון מיין ברודער משה, האָט באַקומען אַ מאַלערישן פרייז צוזאַמען מיט נחום גוטמאַן, זיין פעטערס חבר, און זייערע בילדער זענען אויך צוזאַמען געשיקט געוואָרן אויף אַן אינטערנאַציאָנאַלער אויסשטעלונג אין ווענעדיק.

לאה גולדברג (גאלדבערג)

געבוירן אין קאוונע — 1911 — שטודירט אין בערלין,
אין באָן — 1931-1933. זינט דעם יאָר 1935 אין
ארץ ישראל.

דעם שטיין האָב איך געקושט אין זיין פּאַרטרוימטער קילקייט,
ווייל איך בין דאָס געזאַנג, און ער — ער איז די שטילקייט,
ווייל ער — ער איז דאָס רעטעניש און איך בין זיין באַדאַכט,
מיר ביידע זענען פון איין אייביקייט געמאַכט.
דעם שטיין האָב איך געקושט, זיין לייב פאַראיינטאַליין,
ער איז אַזוי געטריי און איך בין פאַלש אין מיין,
איך — איך בין פאַרגענגלעך און ער גייט קיינמאַל נישט אַוועק,
ער — ער איז דער טוד פון דעם באַשאַף און איך בין זיין אַנטפלעק,
און כווייט, אַז כּהאַב זיך פאַר אַ האַרץ געשטעלט:
איך בין דער משורר און ער — ער איז די וועלט.

דאָס דאָ אויבן איז אַ ליד פון לאה גאלדבערג — עס איז אַ ליד, וואָס
ס'זינגט דער טייך צום שטיין ביים ברעג... און מיר האָבן דאָס ליד
געגעבן אין דער יידישער איבערזעצונג פון מרדכי יאפע.
מיר פירן זיך נישט אין די דאָזיקע פען-פּראָפּילן צו געבן אַפּט
ציטאַטן — אָבער אויסנאַמען זענען אונדז דאָך דערלויבט. האָבן מיר ביי
לאה גאלדבערג געמאַכט די אויסנאַם. מיר זענען זיכער, אַז די איבערזעצונג
פון מרדכי יאפע איז זייער גוט, אָבער דער אַריגינאַל איז זיכער נאָך
בעסער. יאפע, וואָס איז דורך זיינע אַנטאַלאָגיס און עסייען אַן אַרכיטעקט,
אַ בריקן-בויער צווישן יידיש און העברעיִש — וועט נישט נעמען פאַר
אומגוט די באַמערקונג. אַזוי איז שוין די טבע פון אַריגינאַל-לידער —
אַלעמאַל צו זיין בעסער פון זיך אַליין — — אין דער איבערזעצונג...
דאָס איז אַן אַקסיאָם. דאָס איז אַ געזעץ. אָבער — נישט דאָס זענען מיר
אויסן. מיר זענען אויסן געוועזן שטימונג.
מיר איז אַלעמאַל אַזוי דיכטעריש-שטימונגספול צו געמיט געוועזן,
ווען נאָר איך האָב געזען לאה גאלדבערג ביי א טישל אין א קלוב, אַדער
קאַפּע, אַדער אויף דער עסטראַדע.
די העברעיִשע ליטעראַטור האָט אַסך דאָקטוירים — האַנאַריס קאוואַ —
פון די רבנישע סעמינאַרן און דעם היימישן העברעיִשן אוניווערזיטעט.
אָבער לאה גאלדבערג איז אַן אמתער דאָקטאָר. פון דער בערלינער אוניווערסי-
זיטעט. קענט איר די מעשה פון האַנס קריסטיאַן אַנדערסען וועגן דער

פארלוירענער פרינצעסין, וואָס אַפילו דורך זיבן מאַטראַצן, וואָס וואַלד־מענטשן האָבן איר אונטערגעלייגט צום שלאָפן, ווען זי האָט צו זיי פאר־בלאַנדושעט — האָט זי דערשפירט אַן אַרבעטל אויף דעם בעט־ברעטל. און אַז מען האָט זיך געוונדערט אויף איר שלאָפלאַזיקייט צוליב דעם אַרבעטל — האָט זי געזאָגט: אָבער איך בין אַ ווירקליכע פרינצעסין...

אַ שלאַנקע און אַ דינע, מיט אַ לענגלעך פנים, אַלץ אין פנים איז לענגלעך, אַפילו די חנעוודיקע נאָז — און זי שמייכלט אַלעמאָל פאַרלעגן און עפּיס אַזוי ווי זי וואַלט נישט געוואָסט וואָס צו ענטפערן, אַז מען פרעגט זי עפּיס — דער עיקר נאָך אירע רעפּעראַטן, און זי הויבט אָן צו ענטפערן אַזוי, אַזוי ווי זי וואַלט געטראַכט, אַז פּרובירן מעג מען דאָך. מען שלאָגט דאָך נישט, אַז מען ווייסט עפּיס נישט. עס שטעלט זיך אָבער באַלד אַרויס, אַז זי איז אַ פאַכמאַן אויף אַלע געביטן פון ליטעראַרישן וויסן. זי קען אַסך ליטעראַטורן אין די אַריגינאַלע לשונות. זי איז פון יענע קענערס וואָס קענען אַלץ זייער גרינטלעך — נאָר רעדן וועגן דעם כלאחר יד, און זיי מיינען עס טאַקע — וואָרום נאָך אַלע זאַכן — ווער קען דען היינט נישט אַלץ?

זענען דיכטערינס נישט דאָס זעלבע וואָס דיכטערס?

דיכטערינס דאַרפן זיין נישט דאָס זעלבע וואָס דיכטערס.

ווייל דיכטונג איז קודם כל אויפריכטיקייט. אמתע דיכטונג.

און פרויען זענען אויף אַן אמת אַנדערע באַשעפּענישן ווי מענער. און עס איז נאָר רעכט, וואָס עס פירט זיך, אַז אין ליטעראַטורן, אין אַנטאַלאָגיעס בעיקר, טיילט מען אָפּ דיכטונג פון פרויען פון דער דיכטונג פון מענער.

און פאַרוואָס איך האָב מיך דאָ אַזוי צערעדט וועגן דעם? ווייל די דיכטונג פון לאה גאַלדבערג איז אַ קלאַסישער ביישפּיל פון דער אַנדערשקייט פון דער דיכטונג פון פרויען — פון דער דיכטונג פון מענער.

אַפילו אין דער טעאַטער־דיכטונג זענען זיי אַנדערש. לאה גאַלדבערגס דראַמע: בעלת הארמון — די פּריצה פון פּאַלאַץ — איז אַן עדות. אַזוי אין בוך און אַזוי אויף דער בינע, וווּ אַט די איידל־געוועבטע טעאַטער־באַלאַדע (דווקא מיט אַ גוטן פינאַל — ווייל די דיכטערין איז אַ גוטמוטיקע...) האָט זיך געהאַלטן אין טעאַטער אין מדינת ישראל, ווען אויפגעפירט, אַן אַ סוף. און האָט אויך באַקומען פּליגלען און איז אַוועק אין די תּפוצות ישראל, אויך אויף דער ייִדישער בינע.

אינמאָל האָב איך — אין ליטעראַרישן קלוב „צוותא״ — געהערט אַ וויכוח איבער אַט דער „בעלת הארמון“. לאה גאַלדבערג האָט אויפגעקלערט די גענעזיס פון דעם טעאַטער־שטיק. זי האָט געצונדן איין פּאַפּיראַס אַן

אנדערן — מען האט זי שוין קוים אַרויסגעזען פון די רינגלען רויך — און האט מיט פרישן מוט און קלאַרקייט און מיט חנעוודיקן הומאָר געענטפערט אויף די פראַגן פון חברים און פון פובליקום, וואָס האָבן זיך אויך גערינגלט און געצונדן איינע אָן דער אַנדערער, ווי די פאַפיראַסן.

איך האָב אַ זון און אַ שונר אין מדינת ישראל — און ביידע זענען מאַלערס. יאַסל און אַדרי בערגנער — זייערע נעמען. עס מאַכט זיך אָפט, אַז צום נאַמען פון אַ זון וואָס איז אַ מאַלער, אָדער אַ שרייבער, און זיין פאַטער איז אַ מאַלער, אָדער אַ שרייבער, ווערט צוגעגעבן „דער זון פון דעם און דעם“. מיר איז עס איז מדינת ישראל אָבער אָפט געגאַנגען פאַרקערט... איך האָב געהאַט אַ צונאַמען „אַבי־יאַסל“... און אויך לאה גאַלדבערג האָט באַקענענדיק זיך מיט מיר, זיך שטאַרק דערפרייט דער עיקר מיט דעם... אַבי־יאַסל. זי איז מיט מיין זון און מיין שונר שטאַרק פריינט.

אָפט האָב איך לאה גאַלדבערג דערציילט וועגן די דיכטער פון דער קאָוונער גרופע, מיט וועלכע זי האָט צוזאַמען געשטעלט די ערשטע שרייבערישע טריט און וואָס זענען איצט איבער אַלע וועלטן צעשפרייט — און די מייסטע פון זיי שרייבן איצט יידיש.

מיט אַ קליין ביסל אומעט וועל איך דאָך פאַרענדיקן דעם פראַפיל. אומעט — כאַטש נישט טענה. ווייל טענות פירן אין ערגעץ נישט, אָבער אומעט — יאָ... .

אַז איך אינטערעסיר מיך מיט איר אייגענער דיכטונג און פערזענ־לעכקייט, און בכלל מיט דער דיכטונג און די פערזענלעכקייטן פון די עברית־שרייבער, האָט דאָך לאה גאַלדבערג געזען. זי האָט דאָך מיך אַזוי אָפט באַגעגנט אין העברעישע ליטעראַרישע קלובן, אויף עברית־אָונטן, און מסתמא אויף אַלע אָונטן אין תל אביב, וווּ זי איז אויפגעטראַטן. אָבער איך האָב איר שלאַנקע געשטאַלט און איר גוטמוטיק פנים פון אַן אמתער דיכטערין קיינמאַל נישט געזען אויף די אומצאָליקע יידישע ליטעראַרישע אָונטן און צונויפקומען אין תל אביב. עס איז אמת, אַז אין יאָר 1956 האָט זי שוין געווינט אין ירושלים, וווּ זי איז געוואָרן פראַפעסאָר פון דער אייראָפּעיִשער ליטעראַטור אויף דעם העברעישן אוניווערזיטעט. אָבער ביז דעמאַלט... .

טאַכטער — דיר זאָג איך — שונר, דיך מיין איך.

לאַמיר פאַראַפראַזירן — און אַביסל מאַדנע.

אפשר צופיל פאַמיליאַר:

שוועסטער — דיר זאָג איך — מאַמע, ליטעראַטור ביי יידן אין צוויי

1956!

לשונות — דיך מיין איך!

יחיאַל גראַנאַטשטיין

געבוירן אין יאָר 1913 אין לובלין. מלחמה־יאָרן אין „וואַלד“. יאָרן אין פאַרז. זינט 1950 אין מדינת ישראל, תל אביב.

האַט ער שטאַרקע שרייבערישע, בעלעטריסטיש־שרייבערישע אַמביציעס? אפשר. ער איז לויט זיין נאַטור אַ ביסל פאַרשוויגן — יחיאַל גראַנאַטשטיין, און מיר ווילן דעם סוד ביי אים נישט אַרויסרייסן. ער האָט אָבער אַ שטאַרקע אַמביציע צו דערציילן דעם גאַנצן אמת פון זיינע איבער־לעבונגען „אין וואַלד“, אַלס פאַרטיזאַנער אין די צייטן פון אונדזער דריטן חורבן. און אַרויסברענגען אים דווקא אין אַ בעלעטריסטישער פאַרם. אַזוי — דאַכט זיך אים — איז דער אמת ווירקזאַמער. אין אַט דעם לבוש איז דער אמת בלייבנדיקער, אין אַט דעם לבוש קען ער דערגיין צו מער מענטשן, און דער עיקר צו יונגע מענטשן.

נישט קיין הויכער אין וואַקס, מיט זייער אַ יידיש, כאָטש נישט קיין צו סעמיטיש־ראַסיש פנים, זעט גראַנאַטשטיין אַלעמאַל אויס, ווי נאָר וואַס וואַלט ער פאַרקלאַפט די גמרא. און אַז ער דערציילט עפּיס — שאַקלט ער זיך צו אַביסל און עס קומט אַרויס מיט אַ ניגון. און ער דערציילט איינ־דרינגלעך, סודעסדיק, דורכדרינגענדיק, אַזוי ביי אַ טישל צווישן חברים און אַזוי אויף דער בינע. הערט מען זיינע מעשיות, וואַס זענען שוין גאָר קיין מעשיות נישט, נאָר מעשים, זעט מען באַלד אין דמיון די בילדער פון די יידן גיבורים, מיט צעפלאַשעטע פאות און נקמה אויף די ליפן. אַזעלכע בילדער זענען געמאַלן געוואָרן לרוב אין די יאָרן פון דריטן חורבן. אַזעלכע בילדער זענען אויך דאָ פון די צייטן פון די פּוילישע „פּאָוסטאַניעס“. אָבער גראַנאַטשטיין האָט שוין קיין פאות נישט געטראָגן, ווען ער איז געוועזן אין וואַלד.

איינמאַל, אויף אַן עפנטלעכער מסיבה, כאָטש אין אַ פריוואַטן הויז — האָט גראַנאַטשטיין באַקומען דאָס וואַרט — און ווייל עס איז געוועזן אַן אינטימער קרייז, האָט ער פאַרמאַכט די אויגן און דערציילט, אַלץ, אַלץ — די הונדערטפאַכע גרויזאַמקייט פון די אומברענגערס פון די אומשולדיקע יידן — און קעגן איר איז נאָר אַ צענט־חלק אַזוי שרעקלעך געוועזן די נקמה פון די נקמה־נעמערס אין וואַלד. אָבער שוין דאָס צענטל — דערציילט מיט דער גאַנצער אָפּנקייט — האָט אונדז, די צוהערערס, און אַסך סענטימענט־טאַלע שרייבערס זענען געוועזן דערביי, ממש פאַראַליזירט. די און ענלעכע פרטים, יעדער פּרט אַזוי שאַרף ווי אַ פאַרבלוטיקט מעסער, זענען פאַרשריבן אין יחיאַל גראַנאַטשטיינס ביכער און איך חזר זיי דאָ נישט איבער.

יחיאל איז א פרומער, אן אמתדיק פרומער. ער טראַגט כסדר דעם
 הוט, אַדער די יאַרמלקע אויפן קאַפּ, נישט דערפאַר ווייל ער דעמאָנסטרירט
 מיט דעם, נאָר ווייל אַזוי דיקטירט אים אַן אינערלעכער צוואַנג. און אפשר
 העלפט אים גאָט אויף דעם אופן גרינגער צו האַלטן אין זכרון וואָס ער
 האָט איבערגעלעבט, ווייל פאַרגעסן טאָר מען נישט, טאָר מען נישט, כאַטש
 געדענקען איז אַזוי מענטשלעך שווער.

1956

משה גראַס - צימערמאַן

געבוירן אין באַריסלאָוו, גאַליציע אין יאָר 1891. זינט זיין יוגנט געווינט אין ווין. אַסך גערייזט איבער אייראָפע, נאָך דער צווייטער וועלט־מלחמה — אַסך גערייזט איבער צפון־און דער עיקר דרום־אַמעריקע. זינט 1938 אַ שטענדיקער תושב אין ארץ ישראל. וווינט אין תל אביב. 1949—1957 דירעקטאָר פון קול ציון לגולה.

אַ בלאַנד גאַליציש בית המדרש בחורל מיט ווילדע, צעפלאַשעטע פּאות, מיט אַ גאונישן שטערן ביז העט אַרויף און מיט וועלטנאיבערקערנדיקע געדאַנקען אין קאַפּ האָט איינמאַל פּלוצלונג־נישט־פּלוצלונג באַשלאָסן אַפּצו־האַקן די קאַפּאַטע, אַפּצושערן די לאַנגע פּאות, אַפּצושניידן דעם „איבער־געלייגטן“ קאַלנער פון העמד, אַנצוטון דערויף אַ שטייף, הויך קעלנערל, און אַנצושניפּסלען אויף אַ מעשענער ספינקע אַ קנאַקעדיק פּאַרביק שליפּ־קראַוואַטל. ער האָט אויך באַשלאָסן איינצוקנייטשן מיט אַ טיפּן קנייטש איבער דער לענג פון קאַפּ דאָס קעסעלע פון דעם חסידישן סאַמעטענעם קאַפעלושיל, אַראַפּצולאַזן די קריסעס פון דעם דאָזיקן — שוין דורך דעם קנייטש אַליין געשמדטן — קאַפעלוש און אַזוי צו אַנטלויפּן קיין ווין.

איך גיי אַרויס מיר אויף דעם גאַניקל
דאָס שטעטעלע צו באַקוקן,
קומט צו פּליען אַ קליינע פּייגעלע
און טוט זיך צו מיר בוקן;
נישט אַזוי דאָס שיינע פּייגעלע,
ווי איר שיינער פּליען,
זי האָט אַ בריוועלע צו מיר געבראַכט,
דאָס בריוועלע איז פון ווין...

ווי אַפט משה גראַס פּלעגט מיר דערציילן די געשיכטע פון זיין אַנטלויפּן פון באַריסלאָוו — מיט די געדיכטע בלאַטעס, געדיכט און סמאַלע־שוואַרץ פון דער נאַפּט־ראַפּע, וואָס ווערט דאָרט פון דער ערד געצויגן — האָט זיך מיר עפּיס פון זיך אַליין אַ זונג געטון די פּאַלקס־באַלאַדע וועגן דעם בריוועלע פון ווין... וועגן אַ חתן, וואָס איז „פּאַרדאַרבן“ אין ווייטן ווין. אַט אַזוי דאָרף מען עס טאַקע אינטערפּרעטירן, דאָס ליד, עס שטאַמט פון יענער צייט ווען חסידישע בחורים פּלעגן זיך ראַטעווען קיין ווין כדי

דאָרט צו ווערן שפּעטער אהרן ליבערמאַנס, אָדער פּרץ סמאַלענסקינס, אָדער... משה גראַסעס.

אין יאָר 1912 האָבן מיר זיך באַקענט און באַפּריינדעט און טאַקע אין ווין, משה גראַס און איך. יאָרן לאַנג זיך אַרומגעשלעפט אויף די גאַסן פון דער ראַמאַנטישסטער פון די הויפטשטעט פון דעמאָליטיקן איראַפּע און אַן אַן אויפהער גערעדט און גערעדט. עס איז דאָרט געוועזן אַ קליינער, אָבער געשמאַקער קרייז פון נאַענטע חברים מיט גרויסע אַמביציעס, און משה גראַס איז געוועזן דער וויציקסטער און וואָרט־שפּילעוודיקסטער פון דעם קרייז. ער איז אויך געוועזן אין יענעם קרייז דער גרעסטער קענער פון די שוואַרצע פינטעלעך. ער איז אָבער נישט געוועזן דער מולדיקסטער. עפּיס האָט זיך עס אים נישט געפירט. ער האָט צופיל געקענט און געהאַט פאַר זיך צופיל וועגן אָפּן אין לעבן, און עפּיס האָט ער קיין איינעם פון זיי נישט אויסגעקליבן ווי זיין דורכאויסקן וועג.

אַז משה גראַס איז אַ שרייבער — אין דעם איז קיין ספּק נישט געוועזן. און דערצו אַ שרייבער פול מיט טאַלענט און מיט אמתן עספּרי. דערצו נאָך אַ גלענצנדיקער רעדנער. נאָר וואָס פאַר אַ שרייבער — האָבן מיר עפּיס נישט געוואוסט. איז ער אַ דיכטער, אַ נאָוועליסט, אַן עסיאיסט, אַ קריטיקער? ער איז געוועזן פעיק אויף אַלע די געביטן. און נאָך אַ פּראָגע: איז ער אַ יידישער, אַ דייטשער, אַ העברעיִשער שרייבער? ער האָט אין אַלע דריי לשונות געהאַט אַ פּינעם סטיל, אַלע דריי פערפעקט באַהערשט.

און אַט איז אויסגעבראַכן די וועלט־מלחמה 1914. סוף כל סוף זענען מיר ביידע געוואָרן פּראַנץ יאָזעפּס, דעם קייזערס, סאַלדאַטן און — ווי גראַס האָט דאָס ליב צו פאַרמולירן: געהאַלפן דעם אַלטן צו פאַרלירן די מלחמה... איינמאַל האָבן מיר זיך אַפילו געטראָפּן אין מיליטערישע אונטערמען אין אַ גאַליצישער שטאָט. גראַס איז — דאָכט זיך — געוועזן אַ „געפּרייטער“ מיט געלע אינטעליגענץ־בענדלעך אויף די אַרבל און איך — מיט די זעלבע בענדלעך, אָבער נישט קיין „געפּרייטער“. גיי איך פאַרביי און איך סאַלוטיר... ערשט איך גיב אַ קוק: משה גראַס...

הקיצור, מיר האָבן אַזוי לאַנג „געהאַלפּן“ ביז דער אַלטער האָט טאַקע פאַרלוירן די מלחמה, און אַט זענען מיר שוין ווידער ביידע אין ווין — און שכנים אין ניינטן באַצירק פון דער שטאָט, און שוין ביידע באַלעבעסלעך און אַפילו טאַטעס פון פּיצלעך קינדער. פון דעם שאַרף־וויציקן יונגען מאַן איז געוואָרן אַן אויסגעצייכנטער פאַרשטייער פון הומאַר און אַ שרייבער פול מיט הומאַר. זיין וועג איז עסיי — דאָס איז שוין איצט קלאַר. זיין עסיי — איז ליטעראַטור־קריטיק. אויך דאָס איז קלאַר. און זיין לשון איז יידיש — אויך דאָס איז איצט קלאַר.

עס דערמאנט זיך אן אלטער עפיזאד: גראס האָט נישט צופיל געהאַלטן פון דעם פאַטאָס אין מיינע שירים — און אפשר בכלל נישט. איינמאָל האָט ער געדאַרפט אויפשרייבן אַן אַרטיקל וועגן די אומוועגן, אויף וועלכע עס פאַרגייט די יידישע פּאַעזיע און ער האָט דערצו זייער נויטיק געדאַרפט האָבן אַ שלאָגנדיקן באַווייז, אַ ציטאַט פון מיינע צו פּאַטעטישע לידער. אָבער ער האָט עפּיס אַזאַ ציטאַט נישט גרינג געקענט געפינען. צום בעסטן — האָט ער געטראַכט — וועט דער בעל דבר אַליין מיר אין דעם קענען העלפן — צו געפינען אַ ציטאַט... ד.ה. בײַ מיר — קעגן מיר... און כאַטש עס איז שוין געוועזן שפּעט ביינאַכט, האָט ער אָנגעקלאַפט ביי מיר אין דער טיר, אין דער ווינער דירה אויף האהן-גאַסע נומער 28. — ער דאַרף מיין הילף! האָט ער געזאָגט באַלד הינטער דער טיר... אָבער ער האָט עס געזאָגט מיט געלעכטער, און איך האָב מיך נישט דערשראָקן. הקיצור מיר האָבן זיך באַלד אַ לאַז געטון צו בלעטערן מיינע ביכער און מיינע כתבי־יד און מיר האָבן געפונען אַ „גאַלדענעם“ ציטאַט פאַר דעם געגעבענעם צוועק... און מיר האָבן זיך צעזעגנט ווי די בעסטע פריינט. מיר זענען בכלל קיינמאָל אין לעבן נישט ברוגו געוואָרן.

ער איז אַ צו גוטער זשורנאַליסט און — דער עיקר — אַ צו גוטער סטיליסט און ער קען זיך דעריבער נישט געפינען אַ שטענדיקן אַרט אין דער יידישער וועלט־פּרעסע. דאָס קלענסטע שטיקל נייעס קען ער סטיליסטיש אויספּוצן — אַ מייסטער־מיניאַטור, אָבער די גראַבע, ברוטאַלע נייעסן אינטערעסירן אים ווייניקער. איז טאַקע אַלעמאַל עפּיס שווער מיט פרנסה. און פון לויטער ליטעראַטור־קריטיק אין יידיש קען מען נישט לעבן, זיצנדיק אין ווין, און נישט אין די גרויסע צענטערן, אין פּוילן, אָדער אין אַמעריקע.

גראָס פאַרטראַכט דעמאָלט אַ גרויסע ליטעראַרישע רעוואָלוציע. נישט ער פאַרטראַכט זי — נאָר זי בורזשעט אין אים. אויך דאָס איז אַ מין אַפּהאַקן אַ קאַפּאַטע... ער שרייבט אַ סעריע אַרטיקלען, וואָס באַקומען אַ נאָמען אין דער יידישער ליטעראַטור אויף צענדליקער יאָרן: די פּרין רעוויזיע... און עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ קאָך און אַ רעש אויף יאָרן. אין דער אמתן איז עס געוועזן דער וויכוח: שלום עליכם — יצחק לייבוש פּרין, וואָס האָט זיך נאָך אָנגעהויבן ביי זייער לעבן, לעבנס־הומאַר קעגן מיסטישער ראַמאַנטיק, און גראָס איז געשטאַנען אויף דער זייט פון לעבנס־הומאַר. זינט דעמאָלט — כאַטש ער האָט שוין, דאַכט זיך, אַליין רעווידירט זיין רעוויזיע — איז דער נאָמען משה גראָס פאַרשריבן צווישן די סאָלידסטע נעמען פון די קריטיקער פון דער יידישער ליטעראַטור.

אין די שפעטע צוואנציקער יארן, ווען איך בין געוועזן דער סעקרעטאר פון „טלאמאצקיע 13“ אין ווארשע, איז גראָס געוועזן אַ גאָסט אין שטאָט און זיינע רעפערעאַטן האָבן געצויגן פּוּלע זאָלן אין אונדזער שרייבערישן לאַקאַל. ער האָט טאַקע געהאַט עפּיס נייעס צו זאָגן. נאָר — כאָטש אַלע האָבן מיר אַרויסגעגעבן ביכער אויף ביכער — משה גראָסן האָט אָט די אַמביציע געפּעלט. אַנב האָט ער אין יענער צייט אָנגעהויבן זיך אונטער-צושרייבן מיט זיין פּוּלן אַפּיציעלן טאַפּל-נאַמען: משה גראָס-צימערמאַן. (אין גאַליציע זענען, צוליב ספּעציעלע סיבות, געוועזן אַסך אַזעלכע טאַפּל-נעמען).

און דאָך, כאָטש ער איז באַמט אַ צו גוטער סטיליסט געוועזן, האָבן די גרויסע יידישע צייטונגען זיך פאַרט נישט פאַרגונען אינגאַנצן זיך אָן אים צו באַגיין, אַפּילו מיט דעם דאָזיקן חסרון פּוּל אַ צו ראַפּינירטן סטיל. ער האָט יאָרן לאַנג פּוּל ווין קאַרעספּאַנדירט סאַי פאַרן וואַרשעווער „היינט“ און סאַי פאַרן ניו יאָרקער „טאַג“.

און די יאָרן זענען געאַנגען און געאַנגען. גראָס איז אַוועק קיין ארץ ישראל און איך — איבער גאַטס וועלט. און אַזוי ווי גראָס האָט זיך נישט באַגעגנט יאָרן לאַנג מיט די צייטונגען, אין וועלכע מיין נאַמען פּלעגט אַמאַל דערשיינען און איך נישט מיט די צייטונגען, וווּ זיין נאַמען פּלעגט זיין אָן אַפּטער גאַטס — און איבערלעבונגען זענען געוועזן גענוג — האָבן מיר פשוט יאָרן לאַנג פאַרגעסן, פשוט פאַרגעסן איינער דעם אַנדערן. איין זאָך האָבן מיר ביידע געוויסט, אַז מיר זענען ערגעץ דאָ. קיין „שלעכטס“ איז אונדז בייך נישט געשען.

און אָט איז ניו יאָרק — 1948. די טעג פּוּל דעם ערשטן יידישן קולטור קאַנגרעס. און פּונקט ווי יעמאַלט פאַרבייגייענדיק אין דער גאַליצישער שטאָט — אַזוי זיצן מיר צופּעליק אַ שטול נעבן אַ שטול ביי דער גרויסער פאַר-זאַמלונג. און מיר קוקן זיך אָן און מיר נעמען זיך אַרום: משה גראָס?! — מלך ראַוויטש?! — יאָ!!

און אָט איז שוין 1950 און מיר באַגעגענען זיך אין מדינת ישראל. און ווידער פּוּל 1954 אָן זייער אַפּט.

און דער צופּאל וויל, אַז מיר וווינען ממש אַ הויז נעבן אַ הויז — און עס טיילט אונדז אַפּ נאָר אַ גאַסן-ווינקל. און ווידער וווינען מיר ביידע אויף הויכע שטאַקן אַזוי ווי אַמאַל אין ווין. איצט — אין תל אביב. גראָס אויף רחוב ויזל און איך אויף שדרות קרן קימת. ממש פּוּל די פענצטער קען מען זיך זען.

און מיר האָבן ביידע באַשלאָסן, אַז דאָס איז נישט אַ באַגעגעניש אין אַ צווייטן גילגול — נייערט אין אַ דריטן גילגול... אָט אַזוי האָבן מיר ביידע

באשלאסן, כאַטש מיר האָבן דעם טעם דערפון ביידע נישט פאַרשטאַנען... גראַס האָט דאָ, אין תל אביב, געשריבן אין „דבר“ קורצע וועכנטלעכע אַרטיקלען מעניני דימא אַזוי ווונדערלעך סטיליזירט, אַזוי ווי נאָר ער קען שרייבן, אָבער נישט אַלע — אַפּשאַצן.

און אין דער זעלבער צייט פלעגט ער אַנפירן אין ירושלים די יידישע ראַדיא־שעה פאַרן „גלות“. און אויך דאָ זיינע רעדעס סטיליסטישע קליינע מייסטער־ווערק. און מיר זענען שפעטער אַפילו געוואָרן שכנים אויף דעם ראַדיאָ — און אויך אין דער יידישער טאַגצייטונג „לעצטע נייעס“. און זענען ווידער אויך געוואָרן מיטגלידער פון דער פאַרוואַלטונג אין אַ יידישן שרייבער־פאַריין — אַזוי ווי אין ווין — מיט צוויי־דריי גילגולים פריער... און ווידער פלעגן מיר פירן שמועסן טיף און טיפער און שאַרף און שאַרפער און ווידער זיך צו גאַרנישט דעררעדן, פונקט ווי אין ווין פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה... און באמת, צו וואָס האָט זיך דען די גאַנצע וועלט דערעדט מיט די אַלע וועלט־מלחמות אירע? ... און משה גראַס איז שוין אַ זיידע פון הערלעכע אייניקלעך, און זיין שיינע, אייביק צאַרטע קליינע האַלאַ — וואָס ער רעדט נאָך אַלץ מיט איר דייטש — איז שוין אַ באַבע.

ווי וועלן מיר זיך באַגעגענען אין פערטן גילגול?

און צי וועלן מיר זיך דאָרט ענדלעך יאָ דעררעדן?

אָבער סאָי ווי צו רעדן מיט גראַסן אַ שעה איז נחת.

און ער איז נאָך אַלץ בלאַנד, מיט דעם גאונישן שטערן ביז העט אַרויף — כמעט ווי אין יענעם ווייטן אַמאָל אין ווין.

און ענדלעך האָט ער — אין יאָר 1957 — אַרויסגעגעבן דאָס ערשטע בוך זיינס צווישן אייגענע צוויי טאָוילען: „יידן צווישן יידן“ — רופט ער עס. און עס איז אַ בוך וועגן מדינת ישראל.

מסתמא וועלן אַמאָל דערשיינען זאַמלונגען פון זיינע עסייען אין יידיש און אין עברות, זיי זענען צו ווערטפול, אז זיי זאָלן פארלוירן ווערן.

דערווייל האָט מיר משה גראַס־צימערמאַן אין אַ בריוו קיין מאַנטרעאַל מיטגעטיילט, אַז ער איז פענסיאָנירט געוואָרן מצד דעם „קול ציון לגולה“. איך האָב געליענט דאָס וואָרט „פענסיאָנירט“ און פאַר מיינע אויגן און פאַר מיינ האַרץ האָט זיך אויפגעכאַפט דער חלום פון יענער ערשטער באַגעגעניש אין יאָר 1912 — משה — קוים אַריבער די צוואַנציק, און איך נאָך אַן אַכצניעריקער... יאָ, אויך איך בין אַמאָל אַכצן יאָר אַלט געוועזן.

משה גראַסמאַן

געבוירן אין יאָר 1904 אין קאַריוו, לובלינער קרייז, יוגנט און ביז דער צווייטער מלחמה אין וואַרשע. מלחמה-יאָרן אין ראַטנפאַרבאַנד, זינט 1950 אין מדינת ישראל. וווינט אין רמת גן.

מצווה גוררת מצווה — און אומרו גוררת אומרו — און אַרום משה גראַסמאַן איז אַלעמאַל אומרו. איינער פון די אומרואיקסטע שרייבער אין דער יידישע ליטעראַטור. אַ שרייבער, וואָס האַלט אין איין אַריינקוקן אין אייגענעם געוויסן און ממילא אין די געוויסנס פון אַלע אַנדערע יידישע שרייבער. קומען אַרויס קאַנפליקטן מיט זיך — אַודאי, קומען אויך אַרויס קאַנפליקטן מיט אַנדערע — אַודאי און אַודאי. און גוט אַזוי — אַ ליטע-ראַטור וואַלט איינגעשלאָפן ווי אַ וואַלד אין אַ שטילן פאַרנאַכט — מוזן זיין אין אים אַלערליי ביימער און אויך יענער מין בעריאַזעס, וואָס די ווייסע בלעטער ציטערן אייביק אויף זייערע צווייגן מיט אייביקער אומרו.

משה גראַסמאַן קען איך נאָך פון וואַרשע, אָבער פון יעמאַלט גאַר ווייניק. עס האָט זיך אַזוי געמאַכט. ער האָט געאַרבעט אין „היינט“. איך האָב אים אין יענער צייט אַזוי ווייניק געקענט, אז איך האָב אים נישט געקענט איינשליסן אין די ערשטע בענד פון „מיין לעקסיקאָן“. ער איז נישט דער איינציקער, וואָס איך האָב ווייניק געקענט. כאַטש 14 יאָר געווינט אין וואַרשע. גראַסמאַן האָט עס פאַרשטאַנען, אָבער די אומרו האָט אים דיקטירט אַ לאַנגען בריוו צו מיר וועגן דעם, צען זייטן, ער איז דאָ אין מיין אַרכיוו.

אומרו באַשאַפט עקסטרעם און גראַסמאַן איז אַ מענטש פון עקסטרעמען, עקסטרעמען באַשאַפן חשדים. יעדער פון אונדז גייט דורך אין אַ געוויסער מאָס דעם זעלבן פראַצעס און מיר זענען אַלע צו ביסלעך חשדניקעס. מ. ג. אַ ביסל מער. אין אַ שייכות מיט גראַסמאַנס בוך פון זיינע איבער-לעבונגען „אין פאַרכישופטן לאַנד פון לעגענדאַרן דזשוגאַשווילי“, וואָס איז דאָס ערשטע מאָל דערשינען מיט דעם פּסעוּדאָנים „מ. גריים“ — האָב איך אַמאָל געמאַכט אַ חבריש-אומטאַקטישע באַמערקונג — זיך באַלד אין שריפט און דרוק אַנטשולדיקט. אָבער ביי אַ סעיסמאָגראַפיש אומרואיקער נאַטור בלייבט נאָך לאַנג, לאַנג אַ ציטערן, ווען ביי ווייניקער אומרואיקע נאַטורן פאַרגייט דאָס ציטערן שוין לאַנג.

גראַסמאַן אומרוט אויך צווישן ראַמאַניסט-נאַוועליסט און זשורנאַליסט. ער איז נישט קיין חד במינו אין דעם פרט. אין יעדער ליטעראַטור זענען דאָ אַזעלכע, אויך צווישן די גרעסטע. אָבער ביי משה גראַסמאַנען זענען אין איין און דעם זעלבן ווערק די איבערגאַנגען שאַרפער.

ער האָט אַסך אויפגעטון אין דער יידישער ליטראַטור אויפן געביט פון דעם ביאָגראַפישן ראַמאַן, געוועזן — דאַכט זיך — גאַר אַ פּיאַנער אין יידיש אויף דעם געביט. אָבער נישט אַוועק לחלוטין אויף דעם וועג. אומרואַיקע צייטן, יאָרן אין רוסישער קאַטאַרגע אין די צייטן פון דריטן חורבן. און — כאַטש אַ גיכער און פלייסיקער שרייבער — אַ מענטש האָט דאָך נאָר איין פאַר הענט. און עס איז אַ שאַד, וואָרום עס איז דאָ אַסך וואָס אויפצוטון אויף דעם געביט פון ביאָגראַפישן ראַמאַן אין יידיש. מיר האָבן דאָך אַזאַ רייכן אַמאַל. און ווער עס האָט שוין געזאָגט אלף — דעם איז גרינגער, ער געווינט שוין אַ געוויסע רוטין. נאָר אַפילו אַ רואיקן שרייבער צו געבן עצות איז צוועקלאָז, אָן אומרואַיקן על אחת כמה וכמה.

הויבט גראַסמאַן אָן צו שרייבן — וואַלט זיך אים וועלן כאַטש אין יעדן אַרטיקל דורכפירן אַ גאַנצן חשבון מיט זיך און אַ גאַנצן דין מיט דער וועלט. קומט אָפט באַלד אַרויס קרעסטשענדאָ. אַזוי אויך אין די רעדעס. צו אַן אַרויסטריט פון אַ צען מינוט, לויטן פראַגראַם, קומט ער אָפט מיט אַ גאַנצער טעקע מיט דאָקומענטן און ציטאַטן, לויפן גיך אָפּ די צען מינוט און עס בלייבט — די אומרו.

שטיל, נאָך חצות, אַ קליין טראַטואַר־קאַפּע אין תל אביב. גראַסמאַן, און נאָך אַ חבר און איך. און עפּיס פּלוצלונג, כמעט אָן אַ פאַרוואָס קומט עס צו אַ ווערטערצוואַמענשטויס צווישן די צוויי. קולות ביו די שטערן. די קעלנערס — אונטן, די שטערן — אויבן פּרעגן: יידן, וואָס איז געשען? מיר איז ממש דאָס האַרץ אַרויס פון שרעק. עפּיס האָט אין ביידנס הערצער געאומרוט לאַנג אַ שקלא וטריא און איינמאַל מוז עס דאָך אַרויס. אין זיבעטן הימל בין איך געוועזן ווען איך האָב באַמערקט, אַז דער שטורעם איז באַלד פאַרביי. איין מינוט שפּעטער האָט גראַסמאַן יענעם געפּרעגט מיט אַ סך חברישער זאָרג, וועגן יענעם פרוי, וואָס איז דעמאַלט געוועזן קראַנק, און יענער גראַסמאַנען וועגן זיין שיינעם, צאַרטן, איידעלן קינדס געזונט, וואָס האָט זיך אַ פּיסל געהאַט אָפּגעברייט... גרינג צו דערצערנען און נאָך גרינגער איבערצובעטן. דערפאַר אָבער וואַלט איך נישט געקענט זאָגן: גרינג צו באַאומרואַיקן און גרינג צו באַרואַיקן. מיר זענען אַלע קינדער פון דער צייט, אָבער מ. ג. איז איינער פון די צייט־ענלעכסטע ברידער, אומרו, אומרו. דער וואַלד פון דער ליטעראַטור דארף אויך אַזעלכע ביימער, אָבער אים אַליין, דעם בוים פאַלט די ראַל נישט גרינג. האָבן מיר אים חבריש ליב ווי ער איז און ער אונדז — ווי מיר זענען.

י צ ח ק ג ר י נ ב ו י ם

זע: מיין לעקסיקאָן — באַנד 2, זייט 157. געבוירן 1879 אין וואַרשע, עטלעכע יאָרן פאַר דער צווייטער וועלט-מלחמה זיך באַזעצט אין ארץ ישראל. ווינט אין תל אביב.

י צ ח ק ג ר י נ ב ו י ם איז אין צווייטן באַנד פון דעם דאָזיקן ווערק פען-געצייכנט געוואָרן אין יאָר 1936, און אויך אין יאָר 1946. איינמאָל — דאָס ערשטע — מיט אַ נעגאַטיוון אַפּעקט. איך גיב עס צו. דאָס אַנדערע מאָל — שוין מיט אַ התנצלות. איצט ווילט זיך צוגעבן אַ פאַר שטריכן פון גאָר אַן אַנדערן גרינבוים, דעם מדינת ישראלדיקן. בייט זיך דען אַ מענטש? ער בייט זיך. רעלאַטיוו בייט ער זיך. אַז איינער וויל זיין בייזלעך — קען ער זאָגן: וואָס איז עלטער? עלטער מאַכט קלענער די מעלות און גרעסער די חסרונות... אַז איינער וויל זיין מילדלעך — זאָגט ער: וואָס איז עלטער. עלטער מאַכט קלענער די חסרונות און גרעסער די מעלות. אָבער — אַז אי די עלטער פאַלט צו און אי די רעמען בייטן זיך לחלוטין — קען זיך דער מענטש אַזוי רעלאַטיוו בייטן, אַז מען זאָל אים אַבסאָלוט נישט דערקענען מער... און אַזוי האָט זיך אין מיינע אויגן געביטן י צ ח ק ג ר י נ ב ו י ם. ער איז געבליבן מסתמא דער זעלבער קנאי. אָבער די רעמען — די רעמען —

איך האָב אים פיל צענדליקער מאָל געזען און צענדליקער מאָל געהערט רעדן. אין פוילן און אין ישראל. זיין הויפט-טעזע איז געוועזן און געבליבן: קאַמף. מען קריגט גאַרנישט אַן קאַמף אין דער דאָזיקער וועלט. נישט דעם יחיד און אוודאי נישט אַ פּאַלק טראַגט מען אַנטקעגן אַ זילבערנע טאַץ מיט גליק און ווילזיין. מען מוז עס אויסקעמפן.

גרינבוים איז אַ טיף-פוילישער ייד און די פוילישע יידן אין ארץ ישראל אַרגאַניזירן אָפט הזכרות — און מי לנו גדול צווישן פוילישע יידן? גרינבוים! איז ער דאָ אָפט דער רעדנער. און אין זיינע דאָזיקע רעדעס חזרט זיך אָפט, גאָר אָפט, איבער דאָס וואָרט „כצאן לטבח“... כלומר: יידישע געשיכטע איז פול מיט קאַמף און העלדישקייט און דאָ זענען מיר אין אַזעלכע מאַסן אין פוילן געגאַנגען, אין די יאָרן פון דריטן חורבן, כצאן לטבח... און קיינמאָל מער, קיינמאָל מער! — איז זיין אויס-קלונג-וואָרט פון כמעט יעדער רעדע זיינער. ער קומט צו די פאַרזאַמלונגען באַצייטנס, רעדט דער ערשטער, רעדט לאַנגזאַם און לאַנג, ווי אַלעמאָל — און גייט אַוועק נאָך זיין רעדע פון דער פאַרזאַמלונג. מחמת עלטער און דער עצה פון דאָקטוירים.

און נאָך אַלץ באַגלייט אים ליבע פון די פּויליש־יידישע מאַסן — איצט אפּילו נאָך שטאַרקער ווי אַמאָל. מחמת גרינבוים איז אַלט און גרוי ווי אַ טויב, און ביי אים זעט זיך עס מער אָן, צוליב דער באַרד, וועלכער ער איז אויך אין ארץ ישראל געטריי געבליבן. און אַליין איז מען שוין אויך מער נישט יונג — און אַז מען דערזעט גרינבויםען, דערמאָנט זיך דאָס געדיכטע יידישע וואַרשע, די געדיכטע יידישע שטעטלעך...

און נאָך עפּיס געדענקט דער עולם גרינבויםען — די תּהומיקע טראַג־געדיע, וואָס אירע קאָנטורן זענען אַזוי שאַרף ווי די קאָנטורן אין די קלאַסישע גריכישע טראַגעדיעס, וואָס ער האָט איבערגעלעבט צוליב זיין זון אליעזר און שפּעטער — דער מוראדיקער קלאַפּ, און ווידער ווי גורל־קלאַפּ אין אַ גריכישער טראַגעדיע: דער זון איז אין מאַי־חודש פון יאָר 1948 געפּאָלן אין באַפּרייאונגס־קריג, אין דער שלאַכט ביי רמת רחל.

אַז יצחק גרינבוים איז אַלט געוואָרן 75 יאָר, האָבן עס ממש אַלע צייטונגען אין מדינת ישראל פאַרצייכנט מיט ליבשאַפט און דרך ארץ און אַפט אפּילו גאַנץ גרויסע אַרטיקלען, מיט אַ סך ביאָגראַפּישע פּרטים וועגן דעם בעל יובל. די טירן פון זיין הויז זענען דריי טעג געשטאַנען אָפּן פאַר די מאחלים. און דאָס הויז איינגעטונקט אין בלומען.

אין שייכות מיט איינעם פון מיינע אַרטיקלען אין די „לעצטע נייעס“ אין תל אביב, וווּ מיר זענען שטענדיקע דרוק־פאַפּירענע שכנים שוין יאָרן, האָט גרינבוים גאָר פריינטלעך מיט מיר פאַלעמזירט, נאָך פריינטלעכער האָב איך געענטפּערט, אָבער צו אַ שמועס פנים אל פנים איז עס קיינמאַל נישט געקומען.

אַ קאַנסעקווענטע ציוניסטישע פּערזענלעכקייט, אַ לאַגישער קאַנדידאַט אויף פּרעמיער, אַדער גאָר פּרעזידענט אין מדינת ישראל, אָבער מער ווי באַקליידען אַ צייט לאַנג דעם אַמט פון אינערן־מיניסטער אין לאַנד פון אַלע זיינע חלומות — איז עס אים נישט אויסגעקומען.

נתן גורן-גרינבלאט

געבוירן אין ווידו, ליטע, אין יאָר 1887, געווינט צו. אַנד.
אין אָדעס, מאַסקווע, קאָוונע. 1935 זיך באַזעצט אין ארץ
ישראל. געווינט אין תל אביב. געשטאַרבן דעם 27טן
פעברואַר 1956.

אַ שרייבער און אַן עסקן צווישן שרייבער, דער הויכער ייד פון
קאָוונער ליטע, וואָס האָט אין דער אַלטער היים געהייסן נתן גרינבלאט און
האַט אין דער נאָך עלטערער היים אָנגענומען דעם נאָמען נתן גורן. דאָס
ערשטע מאָל אים באַגעגנט אין יאָר 1932 אין קאָוונע. דעם אמת געזאָגט
— ביז דעמאָלט מער וועגן אים נישט געוואוסט ווי זיין נאָמען. און אַט רעדט
ער אויף אַן אַוונט אין שייכות מיט מײן באַזוך אין דער ליטע — און איך
בין ממש איבעראַשט פון זיין קענטשאַפט פון אַלע פרטים פון דעם וואַר-
שעווער ליטעראַרישן קאָנקעסל. ער האָט מיט דער זעלבער ליבשאַפט
ליב געהאַט די מאַכלים גופא אין דער ליטעראַטור, ווי דאָס קאָכן און פאַרען
זיך ארום זיי. איך בין דעמאָלט באַזונדערס איבעראַשט געוועזן פון נתן
גרינבלאטס וויסן וועגן די פרטים פון דער א. ג. „כאַליאַטרע“ און אַפילו
דער „קריטיק“־גרופע אין ווין.

און אַט בין איך אין מדינת ישראל. מיר איז שווער צו דערקענען דעם
עטלעכע און זעכציק־יעריקן גרינבלאַטן — לויט דער דערמאָנונג פון דעם
געזונטן, הויכן ייד אין קאָוונע אין די ערשטע דרייסיקער יאָרן. איצט
איז געבליבן בלויז די הויך. געוועזן אַ לערער און אַלעמאָל אויסגעזען ווי אַ
לערער, אָבער איצט זעט ער אויס ווי אַ פּראָפּעסאָר מיט די לענגלעכע האָר
און דעם שטאַרק ביינערדיקן פנים און דער בלאַסקייט צוליב דער קראַנקהייט,
און עס איז געוועזן לעאַקעמיאַ. אַפילו זיין שטימע איז געבראַכן און פול
מיט ליידן. ער האָט געוואוסט, וואָס אים פעלט, אָבער ער האָט זיך געטרייסט
מיט דעם פּראָגרעס פון דער מעדיצין, וואָס אַ לאַדע טאָג וועט זי געפינען אַזאַ
מיטל, וואָס וועט אים אויסהיילן אין — — איין טאָג.

די קראַנקהייט האָט אויף קיין איין רגע נישט אָפּגעשטעלט גרינבלאַט-
גורנס טאָג און נאַכט־אַקטיוויטעט אין דער ליטעראַטור. אין זיין דירה
אויף רחוב פינסקער 30, איז ממש שווער זיך אַריינצושטופן, אַזוי פול איז זי
מיט ביכער פון צוויי ליטעראַטורן, דער העברעישער און דער יידישער.
ער אַליין איז מער אַקטיוו אין דער העברעישער ליטעראַטור אַלס עסייאַסט
און בעלעטריסט. אָבער ער לאָזט די יידישע ליטעראַטור אויך נישט אַראָפּ
פון אויג... יעדן פרייטיק בייטאָג פלעגן זיך די יידישע שרייבער צונויפ־

קומען אין פאסאזש־קאפע „תמר“ אויף אלענבי. גורן לאָזט די דאָזיקע חברישע, געזעלשאַפטלעכע אסיפות נישט דורך. ער מוז זיין אַקוראן אין אַלץ. אים אינטערעסירט די ליטעראַטור אין תוך, אָבער אויך דאָס פּריוואַטע לעבן פון די שרייבער. און ער איז גערעכט. ער וויל האָבן די ביכער צוזאַמען מיט די געהיימע שליסלען צו זיי. גורן האָט ליב ביי אַט די אסיפות צו רעדן מיט גראַמען און ער אימפּראַוויזירט אַזוי פּלינק און שנעל, אַז אַ בדתן וואָלט אים געקענט מקנא זיין.

אייביק אין דעם צונויפשטעל פון אַלערליי ליטעראַרישע העברעיִשע זשוריס פון אַלערליי ליטעראַרישע פּרייזן, אייביק אין דער פּאַרוואַלטונג פון דער אגודת הסופרים — האָט גורן אַלעמאַל אַסך צו טון אויף דעם דאָזיקן אומשולדיקסטן פּאָליטישן געביט. אַ פּאָליטיק, וואָס אַפילו ווען זי פּאַר־אורזאָכט די גרעסטע שלאַכטן — גיסט זיך אין בעסטן פּאַל נאָר טינט — און באַנדאָזשירן באַנדאָזשירט מען דאָ אין ערגסטן פּאַל מיט שרייבמאַשינען־בענדער ... אָבער גורן איז פּאַרקאָכט ווי אַ גענעראַל ...

און אַ ספעציעלער שבח פאַר אים פאַר זיין בויען כּסדר בריקן צווישן די יידיש־שרייבער און עברית־שרייבער. ער איז אַ בקי אין דער יידישער ליטעראַטור, די מייסטע עברית שרייבער זענען עס נישט — האָלט ער אין דער אגודת הסופרים כּסדר אָפּן אַ שטול פאַר אַ יידישן שרייבער אַ גאַסט. און דעמאַלט איז ער, גורן, נאַטירלעך, דער באַגריסער. זיין פּראָפעסאָריש פנים צעשמייכלט זיך און עס טוט אים הנאה צו איבעראַשן די עברית־שרייבער מיט די מעלות פון דעם יידיש־קאַלעגע, וואָס זיי קענען נישט, אָבער וואָלטן געדאַרפט קענען. עטלעכע מאָל האָב איך בייגעוויינט אַזעלכע אסיפות מיט גורן אַלס דעם גליקלעכן אונטערפּירער, און אַ יידישן שרייבער אַלס חתן ... און די התונה צווישן מאַמע לשון און לשון קודש ...

פאַרהאַנען אַ קורצע דערציילונג אין העברעיִש ביי נתן גורן, אַ מעשה וועגן אַ געזונטן און לעבנס־לוסטיקן מאַן, וואָס האָט עפּיס אַ שטיקל ווייטיק אין האַרץ, און ער גייט כּמעט אויף אַ שפּאַס אַריין צו אַ דאָקטאָר, ממש אַ זינגענדיקער — נאָר אַרויס קומט ער אַ פאַרמשפּטער זקן. ער האָט גאָר אַליין נישט געוויסט ווי קראַנק ער איז. זיכער איז די דאָזיקע דערציילונג אַן אויטאָביאָגראַפּישע.

גורן איז נישט געוועזן פון די סאַמע פּאָפּולערסטע שרייבער — אָבער אויף זיין לוויה זענען געקומען טויזנטער. אַ גאַנצע גאַס פּול. ליבע באַצאַלט זיך — ווייזט אויס.

אורי צבי גרינבערג

געבוירן אין יאָר 1894 אין בילקאָמען, גאַליציע. געווינט אין לעמבערג. פראַנטסאָלאַדאָט אין דער ערשטער וועלט-מלחמה. מיטגעמאַכט לעמבערגער פּאָגראַם 1918. 1920 — וואַרשע, 1923 — בערלין, 1924 — ארץ ישראל. עטלעכע צוריק־ריזעס קיין פּוילן. 1939 צוריק אין ארץ ישראל.

איך וועל אָנהויבן דעם דאָזיקן פען־פּאַרטרעט פון אַ חבר — אַ באַרימטן און גרויס־געוואַרענעם, אַ חבר פון די פּריסטע יוגנט־יאָרן אָן — דעם אינטימען פען־פּראָפּיל פון אורי צבי גרינבערג — מיט אַ ציטאַט פון אַ ליד, געשריבן אויפן אינדישן אַקעאַן, אין אַ פּאַרטאַג, אין אַ שטורעם, אין יאָר 1935. דאָס ליד רופט זיך „פּאַרטאַג־תּפּילה אויפן ים — פּאַר ייִדישע פּאַעטן“. דער פּראָגענט וועגן אורי צבי גרינבערגן אין אַט דעם ליד — ליענט זיך:

און פאַר אורי צבי גרינבערגן בעט איך דיך גאָט;
אין זיינע אָדערן שטראָמט דאָך נישט זיין אייגן בלוט,
נייערט טרערן מיט בלוט געמישט, פון געשאַכטענע פון ייִדישע פּאָגראַמען,
שטראָמען

דורך זיינע אָדערן, אָנגעצויגענע אויף זיינע דאַרע הענט, ווי שטריק,
גאָט — טו אַ בליק,
ווי דער פּאַעט

וואַנדלט איבער דער וועלט, ווי אַ געפּייניקטער פון מדבר־היץ,
וואָס האָט זיך מיט די לעצטע כוחות אַ ריס געטון פון בעט
פון לעצטן צער.

בלוט, טרערן און פּייער־געקנעט
זענען די רייד, וואָס שיסן ווי שטיקער פּלאַמען אין ווינט
פון דעם ברענענדיקן סנה
פון זיין אייביק רויטהאַריקן קאַפּ.

גאָט — איך בעט דיך,
דערהער אים, דערזע —
אַ דיכטער פון אַ צער־צעשניטן פּאַלק
רעדט צו דיר אַרויס פון זיין סנה...

א יינגל ער — א יינגל איך. עס איז געוועזן מסתמא אין יאָר 1910, אָדער 1911. לעמבערג. ער — א רבינס אַ זון, אַ שמאַלע בעקעשע, גאַרטל, שטיוול, אַ קיילעכדיק, סאַמעטן, צילינדער-פאַרמדיק קאַפעליטשל, רויטע געדרייטע פלעשל-פאות, בלוי-גרינע פליענדיקע אויגן, און אַן — אייביק מיט עפּיס אַ באַגייסטערטע און פאַרווּנדערטע שטימע, וואָס לערנט מיט אַ ניגון עפּיס אַן אייביקן ספר נסים צווישן סמאל און אליהו הנביא... יא, אַזוי ער — אורי צבי. און איך — אַן עלעגאַנט אויסגעפּוצטער, יונגער באַאַמטער אין אַ באַנק, מיט פּראַנטישע קליינע באַקן-באַרדן, לויט דער מאַדע פון יעמאַלט. אַפּט זעט מען אונדז ביידע שפּאַצירן אויפן לעמבערגער עלעגאַנטן שפּאַציר-טראַקט אויף דער קאַרל לודוויג-גאַס, נאָענט פון שטאַטישן טעאַטער, „קאַרואַ“ האָט מען דעם טייל גאַס גערופן. ביידע חלומען מיר צו ווערן יידישע פּאַעטן — און זענען עס שוין צו ביסלעך. זיינע און מיינע לידער דרוקן זיך שוין אין צייטונגען. גרינבערג שרייבט שוין דעמאַלט אויך עברית. מיר דרוקן זיך אין „יידישן אַרבעטער“, אַ פּועלי-ציון-וואַכנבלאַט. רעדאַקטאָר איז בערל לאַקער.

וואָס אין תּוך ער, גרינבערג, האָט דעמאַלט געחלומט — ווייס איך נישט. האָט ער געחלומט צו ווערן דאָס, וואָס ער איז געוואָרן היינט; אפשר. אַ דיכטער זאָגט קיינמאַל אַזעלכע סודות נישט אויס. וואָס איך האָב געחלומט — ווייס איך און זאָג עס יאָ אויס. געחלומט פון אַ דיכטער-קאַריערע ווי... היינריך היינע. נאָך מער צוליב דעם — ווייל, ווי היינע, האָב איך געאַרבעט אין אַ באַנק, און, ווי ער, בין איך געוועזן פּאַרליבט אין אַ קוזינע, וואָס אויך איר פּאַטער איז געוועזן אַ באַנק-אייגנטימער. פּונקט ווי היינע.

אין דער ערשטער וועלט-מלחמה האָבן מיר אַסך קאַרעספּאַנדירט — גרינבערג און איך. זיינע בריוו זענען ביי מיר געבליבן. לויט די אַדרעסן זענען דאָס בריוו פון: געפּרייטער אירע לאַנדסמאַן צום באַנקבאַאַמטן זיגמונד בערגנער, שפּעטער צום „אייניעריק פּרייוויליקן“ זאַכאַריאַס בערג-נער אין אַ קאָדעטן-שולע. לויט אונדזערע דאָקומענטן האָט ער — אורי צבי — געהייסן לאַנדסמאַן און איך — ווי אויבן.

אַ יאָר פאַר און אַ יאָר נאָך דער מלחמה איז אורי צבי אַזוי ווי פאַרשווונדן. פון דער אַרמיי איז ער אין איר כאַאַס אַנטרווען, ווי טויזנטער אין יענער צייט. די עסטרייכישע אימפּעריע האָט געהאַלטן ביים צעפּאַלן, און פּלוצלונג אַ גרוס פון אים. אַ גאַנץ לידער-ביכל: ערגעץ אויף פעלדער. און אַט זענען מיר שוין אין וואַרשע. ביידע. ער — אורי צבי — איבערנאַכט שטאַרק באַרימט מיט זיין פּאַעמע „מעפיסטא“ זי דערשיינט

אין עטלעכע אויסגאָבן. אין אַלע עקן וועלט שרייבט מען וועגן דער פּאָעמע. עס איז די צייט פון דער גרופע „כאַליאַסטרע“ מיט פּרץ מאַרקישן בראש. ער און איך באַלאַנגען ביידע צו דער גרופע. אָבער די צוגעהעריקייט איז בכלל אין דער גאַנצער גרופע אַן אַנאַרכישע — אַוויצוואַגן. אַבסאָלוטע פּרייהייט פון... ליד. יעדער טראַכט ווי ער וויל און וואָס ער פילט און ער זינגט, וואָס ער טראַכט און פילט און וויל. גרינבערג קריסטאָליזירט זיך אין דער ריכטונג פון עקסטרעמען ציוניזם, העברעזים, אולטראַ-נאַציאָנאַליזם. און חוץ דעם — פאַרט ער באַלד אַוועק און איך בלייב קאָנסעקווענט אין וואַרשע 14 יאָר. שפּעטער פאַר איך אַוועק איבער דער וועלט. כאַטש נישט קיין פאַרטייער, דאָך איז אַ קאָנסעקווענץ אין מײן מיטאַרבעטן אַ יאָר פּופּצן אין דער בונדישער „פּאַלקס-צייטונג“.

אָבער עפּיס ציט אייביק גרינבערגן צו מיר און מיך אַוודאי צו אים. ער וויל מיך איבערצייגן צו זיין דרך. ער שרייבט בריוו פון בערלין, פון ארץ ישראל. ער האָט מיך נישט פיינט, אָבער ער לאַכט פון מײן דרך. עס איז שפּינוועבס פאַר אים. און אַט קומט ער אַמאָל קיין וואַרשע אויף אַ וויזיט. איך בין סעקרעטאַר פון ליטעראַטן-פאַרייך, טלאַמאַצקיע 13. איך וואַרט אים אָפּ ביי דער באַן מיט ליבשאַפט און כבוד. איך אַרגאַניזיר פאַר אים אַן אויפנאַמע מיטן גאַנצן האַרץ, מער ווי די אַמט-פליכט באַפעלט. פּרייהייט פון וואַרט, פּרייהייט פון וואַרט! פאַר מיר איז עס רעליגיע, וועלטלעכע רעליגיע, ספּינאַזאַס אַקסיאַם פון זיין גרויסן טראַקטאַט. פּרייהייט פון ליד — איז נאָך מער, מומאַט געטלעכע רעליגיע...

גרינבערג איז שוין אָבער אַפּילירט מיט דער ראַדיקאַלער גרופע פון ציוניסטן-רעוויזיאָניסטן און זיי פילן אויס דעם שטאַט-ראַט-זאַל, וווּ דער אַוונט לכבוד אים קומט פאַר. אָבער אויך בונדיסטן און סתם ציוניסטן זענען דאָ. און אַט ברעכט אויס אַ סקאַנדאַל אין זאַל, צווישן-רופן פון אַלע זייטן. קעגנזייטיקע גענעראַל-אַטאַקע פון צוויי גרופעס. גרינבערג קאַמאַנדירט מיט איינער און איך, אַזוי קומט עס אויס, מיט דער צווייטער. פּלוצלונג זענען מיר אויף דער פּראָנט פון צוויי פיינטלעכע זייטן. און — כדי איינצושטילן דעם עולם מיט אַ פּלוצלונגען בראַווור-אַקט — שפּרינג איך אַרויף אויפן טיש... אַ רגע — שטיל. אָבער אויך גרינבערג — טוט דאָס זעלבע. און מיר שטייען שוין ביידע אויפן פּרעזידיום-טיש... דער טומעל האָט זיך ווי נישט איז איינגעשטילט. דער אַנעקדאָט איז געבליבן אין מײן זכרון. און — מיר דאַכט זיך — אַז עפּיס האָט זיך דעמאָלט איבער-גרעיסן אין דער פּריינטשאַפט. יעדנפאַלס אויף יאָרן. אַזאַ צייט געוועזן.

און יאָרן זענען ווייטער אַוועק. און — איך בין מודה — איך האָב נישט איינמאָל געשריבן וועגן דעם חבר פון דער פּריער יוגנט און שפּעטער

יוגנט; דעם גרויסן, לייצעריסענעם דיכטער ביי יידן אין צוויי לשונות — אורי צבי גרינבערג — נישט אזוי ווי איך האב געדארפט שרייבן, אפילו אין דער גרעסטער קעגנערשאפט, וואָס האָט זיך אויסקריסטאָליזירט און איז דעפיניטיוו דאָ און וועט שוין מסתמא אזוי בלייבן. אָבער קיינמאָל, קיינמאָל, קיינמאָל איז דאָך נישט געוועזן קיין ספק אין אורי צבי גרינבערגס טיפסטער אויפריכטיקייט. דעם ערשטן עלעמענט פון אַלע די הונדערט עלעמענטן, פון וועלכע דיכטונג באַשטייט.

1950 — איך בין דאָס ערשטע מאָל אין מדינת ישראל. מיט אַ ציטער אין האַרצן באַזוך איך די כנסת און זע אורי צבי גרינבערג, פון דער גאַלעריע אויס, אין די שטולן פון די דעפוטאַטן פון מדינת ישראלדיקן פאַרלאַמענט. דערזעלבער, דערזעלבער ווי ווען איך האָב אים דאָס לעצטע מאָל געזען — מיט אַן ערד צוואנציק יאָר צוריק. מיר באַגעגענען זיך אין די קולואַרן, רעדן זיך אָפּ צו טרעפן אין תל אביב. שעה'ן לאַנג האָט דער שמועס געדויערט. מיט ספינאַזישער סבלנות האָב איך אויסגעהערט עטלעכע שעה די פלאַם־פּייערדיקע רייד פון דעם גרויסן חבר — און געבליבן ביי מײן דרך, אָט ווי זייטיק ער איז. מיר האָבן אויך אָסך גערעדט וועגן פרץ מאַרקישן, וואָס זיין גורל איז שוין דעמאָלט געוועזן געחתמעט, זעלבסט־געשמידט צום פעלדזן, און קראַען טשאַטעווען שוין איבער זיין קאַפּ, זיין שיינעם קאַפּ. גרינבערג האָט גערעדט מיט גליענדיקער ליבשאַפט וועגן מאַרקישן, דערציילט וועגן מאַרקישעס עטלעכע טעג אין ארץ ישראל-וויילן אין 1927.

און אָט איז 1954, 1955, 1956. עטלעכע מאָל קום איך צו גרינבערגן אין זיין הויז אין רמת גן.

וון נאָר און ווען נאָר איך דערצייל פריינט, אַלטע תושבים אין מדינת ישראל, אַז איך האָב געזען גרינבערגן — זאָגט יעדער: נישט אַלעמאָל פאַרשטייען מיר אים, אָבער אַפילו ווען מיר פאַרשטייען נישט — פילן מיר, אַז ער איז דער דיכטער פון יישוב היינטצוטאָג.

און אזוי ווי איך ווייס, אַז וואָס איך זאָל נישט רעדן צו גרינבערגן, וועל איך דאָך מוזן רעדן, וואָס איך טראַכט, וואָס עס טראַכט איינער, וואָס האַלט, אַז עס ישראל איז דער שטאַם און מדינת ישראל איז די קרוין פון בוים — און די וואַרצלען זענען ערגעץ ווייט און ברייט אין שטח און אין צייט. און איך ווייס, אַז אַלע מינע רייד וועלן פאַרברענט ווערן ווי שטרוי, וואָס רירט אַן אַ שייטער, שווייג איך. רעדט גרינבערג און איך באַנעם, אָבער מיטגיין אין די געדאַנקען, אין הסכמה־ווערטער — קען איך נישט. שווייג איך.

שיין איז דאָס גרינבערג־הויז. געפלעגט די בייטן אַרום, די ביימער וואַקסן העכער און העכער. די יונגע פרוי באַמיט זיך צו רעדן אַפילו אַ ביסל יידיש צום גאָסט. זי איז אַ געבוירענע אין מאַסקווע. אָבער כמעט שוין אַ סאַברע. און די קינדער — די ווונדערלעכע קינדער. אַלע שטאַרק ענלעך צום פאָטער, צום זיידן דעם רבין פון בילקאָמען, שפעטער פון לעמבערג. זיין הערלעך בילד באַצירט דעם שרייביש פון דיכטער. חיימקע, דער דעמאָלט פיריעריקער זינדל, און די מיידעלעך, די יינגערע אַלע פון חיימלעך, רופן זיך: שבע און רבקה און יוכבד רחל. אַלע — געמען נאָך אורי צבי גרינבערגס נאָענטסטע — אייניקע אין דריטן חורבן אומגעקומענע. דער אַוונט איז צוגעפאלן און גרינבערג באַגלייט מיך צום אויטאָבוס קיין תל אביב אויפן רמת גן־ער שאַסיי.

און כאַטש ער וווינט שוין דאָ צענדליקער יאָרן אין ארץ ישראל — אייביק איז ער פריש פאַרכאַפט פון דער שיינקייט פון דער לאַנדשאַפט. עס איז זומער און אויפן הימל זענען אַסך וואַלקנס און זיי גלאַנצן נאָך רויטלעך פון דער פאַרגאַנגענער זון. אורי צבי איז פאַרהתלהב־עט און ער רעדט: — נישט נאָר די שטחים פון דער ערד האָבן מיר דאָ געביטן, פרוכטבאַר געמאַכט, נאָר אַפילו דעם הימל. ער איז פייכטער געוואָרן, פרוכטבאַרער. אַמאָל איז ער דאָך געוועזן ממש ווי קופער — ווי בלויער קופער... ווי בלויער קופער... חזרט ער איבער און ער פאַרצייכנט ערגעץ אין זכרון דאָס וואָרט — צו נוצן עס אין אַ ליד...

נאָך פיר צענדליקער יאָרן שווייגן אין יידיש — כאַטש אַזוי פרוכפעריק זיין אין העברעיִש — האָט גרינבערג אין שמועס מרמז געוועזן, אַז איצט גלוסט זיך אים ווידער צו שרייבן אין יידיש. דווקא. ער ווייסט אַליין נישט פאַרוואָס. אפשר האָט עס אַ שייכות צום דריטן חורבן, צום לשון קדושים... איך האָב אים אַפילו דערמאָנט, אַז ערגעץ וווּ מיט 30 יאָר צוריק, אין די „ליטעראַישע בלעטער“ אין וואַרשע האָבן מיר פאַלעמיזירט מיט זיינס אַ וואָרט, וואָס ער זאָל האָבן געזאָגט וועגן „לשון פון די נאַלעווקעס“ — אָבער די וואַרשעווער נאַלעווקעס זענען היינט נאַלעווקעס של מעלה — הייליק...

האָט עמיץ געזאָגט פון אונדז ביידע. אפשר ער — אפשר איך. אָבער עס איז געוועזן אַ הסכמה. איין הסכמה כאַטש... גרינבערג האָט זיין וואָרט געהאַלטן מכוח ווידער שרייבן יידיש. מערערע פאַרנעמיקע פאַעמעס זענען דערשינען אין דער יידישער צייטונג „לעצטע נייעס“ אין תל אביב. און אַלע אין שייכות מיט דעם היסטאָרישן סיני־מאַרש און שפעטערדיקן צוריקציי.

די ערשטע ווידער-באגעגעניש אין מדינת ישראל

אידעיש שטייען מיר אויף ווייטע, הימל-ווייטע פלאטפארמעס, מיין יוגנט-חבר אורי צבי גרינבערג, איינער פון די גרויסע דיכטער פון מדינת ישראל — אנדערע זאגן: דער דיכטער פון מדינת ישראל — און מיין ווייניקייט. אבער ערגעץ איז דא אין אונדזערע ביידנס נשמות א סענטימענט, וואס ציט מאגנעטיש איינעם צום אנדערן — מיך צו מיין יוגנט-חבר, און אויך — אמאל — מיין יוגנט-חבר צו מיר. אפשר זענען דאס די פרילינג-בינאכטיקע שפאצירן איבער די רושיקע, גרינ-באזוימטע גאסן פון דעם פאר-ערשטע-מלחמהדיקן לעמבערג. גרינבערג: א רויטהארקער, צעפלאמטער יונגער מאן, פארגייט זיך אין א קייכעדיקן התלהבות פון זיינע אייגענע רייד; פאות, בלוי-גרינע גרויסע אויגן, אפט פארגלייזט אין אומבאשטימטע ווייטיקייטן, א לייכטע, דינע, שווארצע בעקעשע און שטיוול; ער איז א רבינס א זון — און איך האב אים נאך געטראפן אין אט דער טראכט א שטיקל צייט. איך: א פראנט, א ברייטראנדיקער הוט, א שווארצער, צעפלאטערטער קראוואט, א שווערער שטעקן, א פעלערינע — אונפארם פון א פאעט פון אנהויב 20-טן יארהונדערט. אזעלכע יוגנט-שפאצירן שפאצירן איינעם נאך אין דער נשמה א גאנץ לעבן... און אויך גרינבערג און מיר.

דאס אלץ איז געוועזן ארום דעם יאר 1910. און ארום דעם יאר 1920 — א ווידערבאגעגעניש אין ווארשע. פרץ מאַרקיש מיט אונדז, „כאליאסטערע“ יארן. אורי צבי גרינבערג האט שוין ארויסגעגעבן זיין באַרימטע פאעמע „מעפיסטא“ און איך — מייע „נאקעטע לידער“, „ספינאזא“. גרינבערגן ציט עס שוין קיין ארץ ישראל, ער איז שוין שטארק באַקאנט אויך אלס העברעישער דיכטער. זיין גורל פירט אים שוין אוועק ווייט-ווייט פון דעם געמיינזאם-אנגעהויבענעם וועג. זיי זענען פונקט אזוי טומלדיק ווי קורץ, אט די כאַליאסטערע-יאַרן. און גיך זענען זיך די חברים פון דער דאָזיקער גרופע צעגאַנגען ווו זיי האָבן אין דער אמתן געהערט. אַבער דער סענטימענט איז... נאָך מער פאַרשטאַרקט געוואָרן. מען איז שוין געוועזן דרייסיק-יעריקע... און אַט איז מען שוין פערציק-יעריקע, אין די דרייסיקער יאָרן פון יאָרהונדערט. גרינבערג איז אַ פעסטער תושב אין ארץ ישראל און איך — אויף אַלע אייביקייטן, דאָכט זיך מיר — פאַרוואַרצלט אין פּוילן. גרינבערג קומט שוין מיט אַ פאַרטייאישער שליחות קיין וואַרשע — אויף וויפּיל פּאָעטן קענען זיין דיסציפּלינירטע פאַרטיי-מענטשן. אַ צוזאַמענשטויס ביי אַן עפּנטלעכן אַרויסטריט. אין סאַמע וואַרשעווער שטאַט-ראַט-זאַל. נישט קענענדיק קומען צום וואַרט שפּרינג איך אויף דעם עסטראַדע-טיש אַרויף און גרינבערג — מיר נאָך... היינט טראַכט איך סענטימענטאַל:

פאלג מיך א שפרונג — פון די לעמבערגער אלייען אין יעוואיטן-גארטן בײַ א טיש אין וואַרשעווער שטאָט-זאַל. און איך שרייב וועגן מײן יוגנט-חבר, אונטער דעם איינדרוק פון די אידעישע ווידעראַנאַנדן, בײַז און קאַלט און טרוקן, און עס איז אַפילו אַרײן אין מײן בוך „מײן לעקסיקאָן“. אָבער דאָס אונטערן-האַרצעדיקע שטראַמל פון סענטימענט, ווי אַ פאַרבאַרגן קוועלעכל, האָט זיך ווייטער געשטראַמט און געמורמלט דאָרט ערגעץ אונטער דער ערד.

און אָט בין איך אין ישראל. און דאָס שטראַמל פון סענטימענט שווימט אַרויף פון אויבן. איך מוז, איך מוך וואָס גיכער זען גרינבערגן דאָ אין „זײן“ מדינת ישראל. ער איז אַ דעפוטאַט אין דער כנסת. אין ישראלס פאַרלאַמענט, אויסגעקליבן אויף דער ליסטע פון דער „חרות“ פאַרטיי, דער צווייטער נאָך דעם רעוויזיאָניסטישן העלד מנחם בעייגין. אָבער — מען זאָגט מיר — אַז אין כנסת איז ער מער „ווילדער“ ווי דיסציפלינירטער פאַרטיי-מענטש. ווי קען עס דען אַנדערש זײן? איך מוז, איך מוז זען גרינבערגן בײַ דער פּאָליטישער טעטיקייט זײנער... איך רעזשיסיר אויס אין מײן פּאָנטאַזיע אָט די ווידער-באַגעגעניש. און זי קומט טאַקע פאַר פונקט אזוי:

איך בין אויף דעם באַלקאָן פאַר פובליקום. איך רײס מיך דורך צו דער ערשטער רײע. אין כנסת דיסקוטירט מען דעם פּראָבלעם פון די איבערגעבלי-בענע אַראַבישע פאַרמעגנס. יוסף שפּרינצאַק פירט דעם פאַרזײ. ער איז דער יושב ראש פון דער כנסת. אין קליינעם, אַמפּיטעאַטראַלישן זאַל כמעט אַלע 120 מיטגלידער פאַרזאַמלט. ביים קיילעכדיקן טיש אין מיטן די מיניסטאַרן, אָבער איך זע אין דער רעכטער זײט בעיקר נאָר דעם רויטן קאַפּ פון מײן חבר. אָט איז ער — אַ... האָר נישט געביטן. אַפילו נאָך נישט גרוי. די זעלבע, גערוועזע, אַביסל טאַנצנדיקע תנועות פון די הענט. און עס פילט מיך עפּיס אויס אַ קינדישע פרייד פון אָט דעם זיצן דאָ אויף דעם באַלקאָן און זען מײן יוגנט-חבר מיט דעם גרויסן פאַק מלוכה-דאַקומענטן, וואָס ער האַלט אין איין מישן אויף זײן טישל. דאָס אַלץ קומט מיר עפּיס פאַר ווי אַ מעשהלע, ווי עפּיס אַ מיסטישע שפּילעריי. און אָט לויף איך אַראַפּ און שיק אַרײן דורך דעם אונײפאַרמירטן טיר-שטייער אַ קוויטל צו אורי צבי גרינבערג. אין אַ רגע איז ער דאָ. און אַלץ איז פאַרגעסן, און דאָס שטראַמל פון סענטימענט איבער אונדזער ביידנס הערצער. און פונקט ווי עס ווילט זיך מיר, אַז אָט די ווידערבאַגעגעניש זאַל געדויערן לאַנג, לאַנג, עס איז דאָ אזויפיל צו דערציילן און צו פרעגן, אזוי ווילט זיך מיר שוין זײן ווידער ווייט, ווייט. זאַל די ווירקלעכקייט נישט צעשטערן אַ סענטימענטאַלן חלום. זאַל ער זיך ערגעץ וווּ לעבן אין דיר. אַ חלום. אַ בענקשאַפט.

און אויך גרינבערג איז אַביסל פאַרלוירן און מיט זיין אייביק פאַרקייכטן התלהבות זאָגט ער באַלד: — קום, איך וועל איבערלאָזן די כנסת און וועל דיך נעמען אַרויף אויפן הר ציון און ווייזן דיר דעם קבר פון דוד המלך און ווייזן דיר וויאָזוי ירושלים איז צעשניטן אויף העלפטן. און כמעט מיט געוויינ גיט ער צו: אָבער צום כותל מערבי וועל איך דיך נישט קענען פירן ווייל ער איז אין גוישע הענט.

אַביסל האָב איך טאַקע געמוזט אַוועק צום באַלד אָפּפאַרנדיקן באַשטעלטן אויטאָ אָבער נאָך מער האָב איך געוואָלט, אַז אַט דאָס מעשהלע-וויידער-באַגעגעניש זאָל זיך וואָס גיכער ענדיקן.

אַ פאַר וואָכן שפעטער האָב איך מיין חבר וויידער געזען — און וויידער פלוצלונג — אין זיין צימער אויף דער יהודה הלוי גאַס נומער 131 אין תל אביב.

אויף די ווענט קליינע בילדער פון פאַטער און מוטער. די מוטער — אַן אורבילד פון דעם זון אַליין, דערפאַר אָבער דער פאַטער איז דער יוגנט, שיר נישט אַ רוימיש פנים. (איך האָב גרינבערגס פאַטער קיינמאָל נישט געזען אין לעמבערג). אַזוי האָב איך מיר פאַרגעשטעלט דעם רבין פון ש. אַנ-סקיס טראַגעדיע „טאַג און נאַכט“. אפשר ליגט דאָ ערגעץ אין סוד-בוך פון גרינבערגס אור-דורות פאַרגראָבן דער זאַמען פון זיין דינאַמישן טעמפּעראַמענט, וואָס וואַרפט אים פון איין עקסטרעם אין אַנדערן אַריין... גרינבערג איז פון אַלעמאָל זייער באַרעדעוודיק און איך האָב, ווען איך וויל שטאַרק, איובס געדולד צום הערן. און איך האָב דאָסמאָל שטאַרק געוואָלט. און שעהן-לאַנג בין איך געזעסן, נישט אַרויסצורעדן אַ וואָרט, און גרינבערג האָט געברענט מיט רייד. איך האָב מיט אַלע מיינע חושים געוואָלט מיך אַריינפאַרשטיין אין זיין וועלט, אין זיין מיסטישן ממש אולטראַ-נאַציאָנאַליזם. עס איז אָבער נאָר מעגלעך געוועזן זיך אַריינצופילן אין דעם, אַריינפאַרשטיין — נישט, איך בין צופיל רעאַליסט, צופיל ראַציאָנאַליסט.

און איך האָב געהערט וועגן דעם עיגול פון ירושלים, וואָס קאָן נישט בלייבן אַ האַלב-קרייז, ווי עס איז איצט, וואָרום אַ קרייז מוז זיין גאַנץ — אַדער גאַרנישט. און איך האָב געהערט אַ טעאָריע וועגן אַ מיסטישער געאָפּאָליטיק — וואָס איר צענטער איז נישט דער טיפּער דרום פון רוסיש-אויזע, ווי אין האַוזהאַפּערס אַריגינעלער געאָפּאָליטישער טעאָריע, נאָר איר צענטער איז טאַקע ירושלים. און איך האָב געהערט וועגן אַ הכרח פון לאַנד, פון ערד, פון שטיינער און פון זאַמד, וואָס איז מער ווי יעדער גייסטיקער הכרח — מעג ער זיין אַזוי גרויס ווי די עשרת הדיברות, און באַלד דערויף האָב איך געהערט וועגן גרויסער טאַלעראַנץ צו אַלץ

און אלעמען, אויב נאָר מען אָנערקענט דעם הכרח פון לאַנד. און איך האָב געהערט פון דעם אורקוואַל אַליין דעם אָנעקדאָט, וואָס גאַנץ ישראל דערציילט זיך: בשעת עס איז פאַרגעקומען די ערשטע פאַרזאַמלונג פון דער כנסת אין ירושלים האָבן זיך פאַרן אַריינגאַנג אין בנין באַגעגנט דוד בן גוריון און גרינבערג. האָט בן גוריון אין טריומף אויסגערופן צום דיכטער: — נו, אַט האָב איך דיך אַריינגעפירט קיין ירושלים! אָבער דער דיכטער האָט באַלד צוריקגעענטפערט מיט איראַניע: — ביז צום טויער פון ירושלים! — און איך האָב געהערט וועגן דעם באַזוך פון מאַרקישן אין ארץ ישראל אין יאָר 1923, וואָס האָט געדויערט נאָר עטלעכע טעג. גרינבערג האָט דעמאָלט שטאַרק געוואָלט פאַרן אויף אַ צייט קיין מאַסקווע און מאַרקיש בלייבן שטענדיק... אין ארץ ישראל. אָבער געשען איז פלוצלונג און אַן אַ פאַרוואַס — אַנדערש. פונקט פאַרקערט. גרינבערג קען זיך דאָס נאָך היינט נישט דערקלערן. און ער פילט עפּיס מיסטישע שייכותן מיט מאַרקישעס איצטיקן גורל. ער האָט דאָך געקענט זיין אויף יענעם אַרט און יענער אויף זיין אַרט. און ווידער וועגן דעם עיגול — דעם עיגול פון ירושלים, וואָס איז אַ מין רעפרעזין אין גאַנצן מאַנאַלאַג...

איך האָב שפּעטער געזען דעם פּאָפּולערסטן אין ישראל „לוח האַרץ“ און געזען דאָרט גרינבערגס פּאָעמע אויף 35 זייטן „מתוך ספר העיגול“ — און ערשט פאַרשטאַנען דעם שייכות מיט דעם שטענדיקן רעפרעזין. אַט די פּאָעמע האָט גאַנץ ישראל געלעזן און באַווונדערט איר שיינקייט. געפילט זי, אָבער נישט אלעמאַל פאַרשטאַנען — אַזוי ווי איך... דעם דיכטערס דירעקטע רייד וועגן דעם עיגול.

זעלטן ווען האָב איך מיך אין דעם מאַנאַלאַג אַריינגעמישט. נישט געוואָלט אים פאַרוואַנדלען אין אַ דיאַלאַג. נישט געוואָלט אַרויסשטויסן דעם דיכטער פון זיין התלהבות, געוואָלט וואָס מער באַנעמען דעם גרויסן משורר, וואָס היינט איז ער אין כנסת, אָבער ערשט נישט לאַנג האָט ער געאַרבעט אין אַ פּרדס. אָבער די נאָכמיטיק־זון האָט זיך כסדר אַריינגעמישט.

גרינבערג איז געזעסן אין זיין ווייסן אנצוג אויף אַ שטול פונקט נעבן אַ פענסטער. די זשאַלויזע איז געוועזן אַראַפּגעלאָזן, אָבער דינע שפּאַרונעס זענען אין איר געבליבן און זי האָט זיך אַביסל באַוועגט אין מילדן נאָכמיטיק־ווינטל, וואָס האָט געבלאָזן פון מערב, פון ים. און די דינע שטראַלן האָבן זיך געשפילט מיט דעם קאַפּ פון דעם דיכטער. אַט זענען אים פלוצלונג אויסגעוואַקסן שטראַלן־הערנער... אַט זענען די שטראַלן אַריין אין זיין רויטן קאַפּ האָר און האָבן אים פאַרוואַנדלט אין אַ רויט־גאַלדענער קרוין. אַט האָבן זיי אַ בליץ געטון דורך די אויגן־גלעזער זיינע און די אויגן האָבן

איין רגע באקומען אן אנבליק פון קוילן פייער ווייס-צעגליט. אט שטרעקט ער אויס א לאנגן ווייז-פינגער און צייכנט אן... עיגול, דעם עיגול פון ירושלים, און א שטראל גיט א טאנץ ארויף פונקט אויפן שפיץ פינגער און פארלענגערט אים אין א שטראלן-טייטל ביז צו דער סטעליע הויך. אט גיט די זשאלוזיע זיך א הויב אין גאנצן און צענדליקער פאסן ליכט שטרייכן דורך די גאנצע שטוב און גרינבערג מיט צעשטרעקטע ארעמס — ער רעדט פונקט וועגן דעם הכרח פון ערד — זוי ער וואלט געשוומען אין די שטראלן-כוואליעס...

נאר אט איז פלוצלונג די גאנצע שפיל אויס. אין ישראל גייט די זון פלוצלונג אונטער. איך בין צופרידן, ווייל זי האט מיר דא צוגענומען א טייל פון דער אויפמערקזאמקייט. גרינבערג האט נישט געווסט, און די זון שפילט זיך אזוי מיט אים. אויף דעם ארט ווו די שטראלן האבן געטאנצט, קריכן איצט שאטנס, און גרינבערג רעדט איצט אומעטיק און פארבלאז: — דו פרעגסט, וואס עס קען חלילה ווערן, ווען דאס אלץ זאל זיך צוליב א קאטאסטראפע ענדיקן. אוודאי, אוודאי, גרויסקייט קען זיך ענדיקן, אבער גרויע ביי-ערדיקייט קען זיין אייביק, אייביק. גלות קען זיין אייביק, אוודאי, אוודאי, דעם גלות שטייט גאר נישט אין וועג, אבער דעם זיך אייסשפרייטנדיקן עיגול פון ירושלים שטייט די גאנצע וועלט אין וועג. אוודאי, אוודאי דער גלות קען זיין אייביק. וואס שטייט אים דען אין וועג? ...

מיט נאך מער ליבע ווי ווידערבאגעגנט — האב איך גרינבערגן געזעגנט. איך האב נישט געוואלט טראכטן, איך האב נאר געוואלט פילן. איך האב נישט געוואלט מער פארשטיין — איך האב נאר געוואלט איבער-לעבן. און איך האב אים אמאל געזען פון דער ווייטן אויף דער גאס אין תל אביב, בין איך אוועק נאך ווייטער... זאל זיך שפינען ווייטער דער סענטימענט. בריוו האבן מיר איבערגעביטן עטלעכע מאל. מיט ווערטער פון גאנצן הארץ — פון זיין זייט, פון מיין זייט אוודאי און אוודאי. כאטש איך האב מיין פריינט געזאגט, און ער קען מיר שרייבן אין העברעיש, אויב עס איז אים היינט שוין גרינגער אזוי, האט ער מיר געשריבן אין א זאפטליקן מאמע-לשון, פונקט ווי די אמאליקע גרויסע לידער זיינע אין יידיש, וואס האבן געשפאנט געהאלטן א דור אין פוילן — אט אזוי ווי זיינע העברעישע לידער היינט האלטן געשפאנט זיינע לעזער אין ישראל.

די ברידער דוידזון (דאָוידזאָן)

מנחם מענדל בן שעפטל דוידזון — געבוירן אין יאָר 1887 אין בעסאַראַביע, אין דערפל דאָמבראָווי; אַפריים בן שעפטל דוידזון אין יאָר 1899 — אויך דאָרט. אין יאָר 1930 זיך באַזעצט אין ארץ ישראל.

ארץ ישראל, און איצט מדינת ישראל, איז אַ לאַנד פון זאַמלערס — קאַלעקטאָרן. אַזוי געוועזן הונדערטער יאָרן און אַזוי וועט עס בלייבן נאָך זייער לאַנג. דער אמת איז, אַז אַט דאָס זאַמלען איז אין אַ גרויסער מאָס דער בינדפאַדעם, וואָס פאַרייניקט דאָס יידישע וועלט־פּאָלק, סאָי אין שטח און סאָי אין צייט. זאַמלונגען זענען געוועזן, און זענען אויך איצט דאָ, צווייערליי. זאַמלערס און זאַמלונגען לשמה, און זאַמלונגען שלא לשמה — כלומר פּראַקטישע...

די פּראַקטישע זאַמלונגען פאַרבינדן דאָס יידישע פּאָלק לרוב אין שטח. און די דאָזיקע זאַמלערס זיצן לרוב נישט אין לאַנד — זיי פאַרן אַרום און בינדן פעדים, וועבן אַזויאַרום דאָס דאָזיקע ווונדערלעכע וועלט־געוועב, וואָס פאַרבינדט שתי וערב, אין לענגען און אין ברייטן דאָס גאַנצע וועלט־פּאָלק. דאָס זענען די זאַמלערס פון אַלערליי פּאַנדן און זיי האָבן זייער נאַציאָנאַלע שליחות שוין נישט פון היינט און נישט פון נעכטן.

אַנטקעגנזשע זענען פאַרהאַנגען די זאַמלערס לשמה. זיי טוען זייער אַרבעט לרוב אין לאַנד ארץ ישראל גופא און זיי זענען קאַנצענטרירט אין יידישער צייט. בעיקר. מחמת צווישן זיי זענען אויך פאַרהאַנגען אַזעלכע, וואָס זייער צייט איז בעיקר איצטיקייט — הוה — און דאָס איז שוין ווידער פאַרבונדן מיט געאַגראַפיע, שטח. נאָר לאַמיר עס נישט צופיל פאַר־קאַמפליצירן.

סוף אַקטאָבער 1957 איז אין ירושלים געשטאַרבן דער זעלבסט־געקרוינטער און זעלבסט־געזאַלבטער, און דאָך דורך אַלעמען רעספּעקטיר־טער קעניג פון די ארץ ישראלדיקע זאַמלערס, דער זיבעציק־יעריקער דר. אברהם שוואַדראַן־שרון. איך האָב אים געקענט, באַגעגנט אַמאָל אין ווין — און, דאָכט זיך, אַז אויך ערגעץ אין גאַליציע, ער איז געוועזן אַ גאַליציאַנער. ער האָט געזאַמלט פּאַטאַגראַפיעס און כתבי יד פון באַרימטע יידן. און אַזוי ווי ער האָט געהאַט צענדליקער טויזנטער כתבי יד און אַזוי פיל בילדער — זענען משמעות דאָ אַזויפיל באַרימטע יידן. שוואַדראַן איז געוועזן דער שאַרפּסטער ציוניסט, דער שאַרפּסטער העברעיסט. און —

איצט קומט דער גרעסטער קוריאָז — אין מיין יוגנט האָב איך אַמאָל אַנגעשריבן אַן אַגרעסיוו ליד „ידיש!". שוואַדראַן האָט מיט מיר קאַרעס-פּאַנדירט, נאַטירלעך וועגן זיין זאַמלונג. ער האָט, משמעות, באַשלאָסן, אַז אויך איך בין צווישן מאַה אלפּים באַרימטקייטן אַ באַרימטקייט, און געוואָלט האָט ער האָבן פון מיר — נישט אַנדערש, נאָר דעם כתב יד פון דעם דאָזיקן אַגרעסיוו ליד „ידיש!". ... ער האָט, ווי אַלע זאַמלערס, געהאַט אַ זינען פאַר דעם קוריאָזן און עקסטראַוואַגאַנטן — זייענדיק אַליין דער גרעסטער עקסטראַוואַגאַנט.

פאַרהאַנגען אַ ייד אין תל אביב מיטן נאָמען פּונזר — פּעוּזנער — האָט ער די גרעסטע קאַלעקציע פון צייטונגען ביי יידן. די אַרדנונג פון זיין אַרכיוו, וואָס אַנטהאַלט אפּשר אַ מיליאָן איינסן, איז דאָ ביי אים אין זכרון, אין קאָפּ. ער קען מיט איין מיש אין זיין מוח-קאַרטאַטעק געפּינען יעדעס קלענסטע בלעטל אין זיין זאַמלונג.

דער שטייגער פון זאַמלער איז נישט נאָר זייער טשודאַטשעסטוואַ (וואָס פאַר אַ קלינגעוודיק-אינהאַלטלעך יידיש וואָרט, נישט אמת? זאַמלט עמיץ אפּשר טשודנע יידישע ווערטער? איז דאָס אַ גאַלדענער עקזעמפּלאַר ...) נייערט אויך זייער אייביק פילן זיך באַעוולט. און דער אמת איז דאָך, אַז זיי טוען אָפּט די אַרבעט פון גאַנצע אינסטיטוציעס אַליין, טוען די אַרבעט פון מלוכה-אַרכיוון. זייער סוף איז, אַז — אָדער די מלוכות ירשנען זיי, אָדער די שריפות, אָדער די אויפקויפּערס פון ... אַלט פאַפּיר. סאָי ווי — זיי געשעט אַן עוולה. אָבער קיינער האָט זיי נישט געבעטן ...

און איצט וויל איך דאָ אַ קליין ביסל דערציילן וועגן צוויי ברידער. און אָנהויבן וועל איך וועגן דעם יינגערן. אפּריס בן שעפּטל דוידזון, געטראַפּן אים אין יאָר 1952 — דאָכט זיך — אין קאַנאַדע, וווּ ער איז געקומען פאַרשפּרייטן זיין דעמאָלט נאַרוואָס געדרוקט זאַמל-ווערק „שחוק פינ". און שפּעטער אָסך מאָל אין די יאָרן אין מדינת ישׂראל. אפּריס דוידזון איז אַ לערער אין אַ גימנאַזיע און אַ קענער און געדענקער פון דער גאַנצער ליטעראַטור ביי יידן. זיין גאַנץ וועזן איז פול מיט נייגעריקייט און מיט דעם ספּעציפּישן ערנסט פון זאַמלערס, וואָס זענען קאַנצענטרירט אויף זייער זאַמל-אַרבעט, זייער ספּעציאַליטעט דערצו. און די ספּעציאַליטעט פון אפּריס דוידזון איז הומאַר און סאַטירע. און אז הומאַר און סאַטירע ביי אַ זאַמלער איז — הימל און ערד און הומאַר און סאַטירע. און וויל איז צו דעם זאַמלער-טשודאַק, ווען צו זיין זאַמל-תּאוּה קומט אויך צו דאָס פּראַקטישע קענען צו

ברענגען צו אַ תיקון זיך אַרבעט. און אַזוי איז עס מיט אַפּריס דוידזון. צו זיך גרויס זאַמל־ספּר „שחוק פּינו׳״ — אוצר להומור ולסאטירה — אַ האַלבער טויזנט גרויסע צוויי־שפּאַלטיקע זייטן — האָט דב סדן געשריבן באַגלייט־נאָטיצן. און ווייסט איר ווער עס איז דער ערשטער לץ אין דער וועלט — לויט דוידזונען? איר וועט אוודאי זאָגן אדם הראשון. ניין אַזוי ווייט איז ער נישט צוריקגעגאַנגען. און נאָר מיט איין דור שפּעטער האָט ער אַנגעהויבן. און ער איז גערעכט אויך. אָט האָט איר עס: ויאמר ה' אל קין: — אי הבל אחיך? ויאמר: — לא ידעתי... השומר אחי אנכי?... און אַזוי גייט עס דאָרט ווייטער און ווייטער איבער 5700 יאָר. באמת אַ ים פון הומאָר און סאַטירע. און ווי עס מאַכט זיך אָפּט ביי זאַמלערס, וואָס בויגן אַלע צווייגן און אַלע ביימער צו זייער זאַמל־קעסטל. נישט אַלץ לאַזט זיך איינבייגן...

ביי אַפּריס דוידזונען איז יידיש מיט העברעיִש אינטעגרירט. ממש אַזוי ווי אַ הַבְדֵּלָה פון צוויי וואָקס־ליכט געפּלאַכטן. אגב רעדט ער אויך אָפּט אויפן ראַדיאָ אין מדינת ישראל און איז מהנה די נייגעקומענע יידן אין לאַנד מיט אַביסל הומאָר און סאַטירע אויף אַ פּיינעם יידיש. און ער האָט — ווי אַלע זאַמלערס — ליב וויסנשאַפּטלעך מסביר זיין הומאָר. נאָר הומאָר האָט פּיינט, אַז מען איז אים מסביר. דעמאָלט ווערט דער הומאָר אַליין זייער ערנסט — ערנסט ווי אַ פּראַפּעסאָר און אַלע הערן אויף צו לאַכן.

מנחם מענדל דוידזון איז אַפּרימס אַ ברודער. עלטער און מידער, אָבער שטאַרק ענלעך. זיין ספּעציאַליטעט איז בעסאַראַביע. אַלץ, וואָס האָט אַ שייכות צו די יידן פון דעם דאָזיקן חלק פון גרויסן רוסישן יידנטום — זאַמלט רב מנחם מענדל און טראָגט עס צונויף אין זיין הילצערן שטיבל ביים ברעג ים אין תל אביבער צפון.

אין דער מיט פון די שיינע גאַסן פון תל אביב זענען דאָ עטלעכע איבערבלייבענישן פון דער צייט, ווען די ערטער זענען נאָך געוועזן זאַמד־דיונעס פּוסטע. זענען עס מאַדנע געזעמלען פון קליינע הייזקעס פון האַלץ און ליים און פּאַפּע. און אין אַזאַ שַׁכּוּנַת מחלול, צריף נומער 137 (איידער מען דערפּרעגט זיך!) איז דאָ דער דוידזון־אַרכיוו: בעסאַראַביע. דאָ קיניגט און קלאַגט אויף זיין גורל — נישט חלילה אויף זיין פּריוואַטן גורל, און נייערט אויפן גורל פון דעם בידנעם אַרכיוו, איין קלייניקייט בעסאַראַביע! — רב מנחם מענדל דוידזון.

וואָס דאָ איז אַלץ דאָ. צונויפגעזאַמלט אין פּיעטעטפולער אַרדנונג.

צו דערקוויקן אַ בעסאַראַבישע יידישע נשמה. נישט נאָר די גאונים און לומדים און שרייבערס און טוערס, וואָס זענען אליין געבוירן געוואָרן אין בעסאַראַביע, אָדער האָבן דאָרט געווינט, זענען דאָ דאָקומענטאַריש אויפֿ־ געהיטן מיט זייערע ספרים און כתבים, נייערט — אַזוי דאָכט זיך מיר בדרך הלצה... טאַמער זענען זייערע ווייבער נאָר בעסאַראַבערינס, נעמט אויך זיי אליין שוין מנחם מענדל דוידזון אַריין אין דעם זכות אין זיין זאַמלונג. און אויך דאָ איז יידיש און העברעיש נאַטירלעך אינטעגרירט, אַזוי ווי עס איז טאַקע אין אַ גרויסן טייל געוועזן דאָס לעבן אין דער אַלטער היים אין איר וויכטיקסטער פּראָווינץ (נישט אמת, רב מענדל דאָוידזאָן?) בעסאַראַביע...

יא, ארץ ישראל איז אַ לאַנד פון זאַמלערס און מיר האָבן דאָ דערציילט בלויז וועגן עטלעכע פון זיי — און בעיקר וועגן אַ פּאַר. די צוויי ברידער דוידזון.

דר. מאַרק דוואַרזשעצקי

געבוירן אין ווילנע אין יאָר 1910. יאָרן פון דריטן
 חורבן אין קאצעטן. נאָך דער באַפרייאונג — אין פאַריז.
 זינט 1947 אין מדינת ישראל.

אַ מיטל־וואָקסיקער, און — היינט שוין — אַפילו אַביסל אַ דיקלעכער אין
 דר. מאַרק דוואַרזשעצקי. אַ מילד פנים, מיט דייטלעכע שטריכן, און ביי
 די זייטן פון קאָפּ רעשטלעך פון אַ טשופרינע פון אַ ברונעט, וואָס דער
 ווילנער מעדיצין־סטודענט האָט מסתמא געטראָגן. אויגן, וואָס זענען
 אַלעמאַל און אַלעמען גרייט אַ טובה צו טון און דיקטירן כסדר דעם מויל
 צו זאָגן: יאָ! אַ מענטש, וואָס רעגט זיך נישט אויף — נישט דערפאַר
 ווייל אַ דאָקטאָר האָט אים אַזוי באַפוילן, ער איז דאָך אַליין אַ דאָקטאָר —
 האָט ער זיך דאָס אַליין באַפוילן, אָבער נישט צוליב היגענישע צוועקן,
 נייערט צוליב מאַראַלישע, מחמת אויפֿרעגן הייסט זיך אויפֿרעגן אויף
 יענעם — יענעם ווייטן, און דאָ איז מען דאָך אַרומגערינגלט מיט לויטער
 יידן — און ווער נאָך ווי דר. מאַרק דוואַרזשעצקי ווייסט וויאָזוי מען האָט
 יידן ווייגעטן.

זיי וווינען אַ שריט פון ככר דיזנגוף, אין סאַמע רוישצענטער פון תל
 אביב, די דוואַרזשעצקיס — די פרוי, דאָכט זיך, איז נאָך מילדער פון איר
 מאַן, און זייערע צוויי קינדער, טאַכטער און זון, און אַלע האָבן זיי ליב
 געסט, אויך דאָס קינדער־פאַר. און געסט פעלן דאָ נישט, און חברישע
 מסיבות קומען דאָ פאַר לרוב. און כאַטש די דירה איז גראַם, לויט תל אביבער
 באַגריפן — מוז מען בשעת די חברישע מסיבות פאַרבעטן אַלע באַלקאָנען
 און קאַרידאָרן אין שטוב אַריין, אָדער די געסט אויף די באַלקאָנען אַרויס...
 דאָ איז אַ ייִדיש־עברעיִשע שטוב פאַקטיש און פרינציפיעל.

אַט הער איך דר. דוואַרזשעצקין רעדן אַ רעדע — און עס איז אַ רעדע
 וועגן „היטלערס דאָקטוירים“. יעדעס וואָרט איז פסק דין, יעדער זאָן
 איז דאָקומענט. דאָס מילדע פנים פון בעל מידת הרחמים איז איצט שאַרף
 ווי דאָס פנים פון שאַרפסטן שופט. אויב עס קענען זיין גראַדאַציעס אין גאַנצ־
 פאַרברעכנס — זענען דאָך די דאָזיקע פאַרברעכנס פון די היטלער־
 דאָקטוירים געוועזן פאַרברעכנס געכפלט דורך פאַרברעכנס. אויף דעם
 געביט פון אויפֿדעקן און נישט לאָזן פאַרגעסן טוט דר. דוואַרזשעצקי אַ
 מאַקסימום און ער טוט עס, אונטער אַן אַליין־שבועה, ביז לעצטן אַטעם זיינעם.
 ווען האָב איך דאָס ערשטע מאָל דעם נאָמען געלייענט — מאַרק
 דוואַרזשעצקי? באלד נאָך דעם סוף פון דער צווייטער וועלט־מלחמה.

דעמאָלט האָבן יענע, וואָס האָבן זיך שוין מיט אים געהאַט געטראָפן, געזאָגט, אַז ער זעט נאָך אַלץ אויס ווי אַ סקעלעט און זיין זאָג איז די וואָג פון אַ צעניעריק קינד. דעמאָלט זענען דערשינען זיינע ערשטע עסייען — פּאָעמעס אין פּראָזע זענען עס אין דער אמתן געוועזן — און זיי האָבן געבראַכט צום אויסדרוק די געפילן פון די דרייפערטל טויטע קאַצעטלער, בשעת זיי האָבן שוין געזען דעם סוף פון נאַציזם און זייער באַפרייאונג פון אים. האָבן זיי געחלומט וועגן דער באַנייטער וועלט אין וועלכער זיי וועלן אַריינגיין — אַבער בשעת אַט די חלומות, אין דער פאַרם פון לידער אין פּראָזע, זענען געדרוקט געוואָרן, איז די וועלט פון די באַפרייטע ווידער געוועזן איינגעהילט אין האַפנונגסלאַזיקייט. — דוואַרזשעצקי האָט זיך גיך אַריענטירט, אַז זיין שליחות איז צו שרייבן די געשיכטע פון ווילנער געטאָ, שלימותדיק האָט ער די גרויסע נאַציאָנאַל-היסטאָרישע אויפגאַבע אויסגעפילט. מיט איינציקע אומדערמידלעכע צוויי הענט און מיט דער אומדערמידלעכער מיטאַרבעט פון זיין פרוי — די אַרבעט פון אַ שטאַב פון אַן אינסטיטוט אויסלעפירט.

אַפט פלעגן מיר זיך מיט די דוואַרזשעצקיס באַגעגענען אין תל אביב אין די אלייען פון שדרות קרן קימת — ווייט נאָך האַלבער נאַכט. — מען הויליעט אביסל דאָקטאָר-לעבן, מען נעמט דאָס אייגענע ווייב און מען הויליעט.

— אין אַ געוויסן זינען איז עס טאַקע אַזוי — ענטפערט, ווי אַלעמאַל ערנסט דר. דוואַרזשעצקי — איך בין דאָך אַ דאָקטאָר, ווייס איך, אַז נאָך דער אַרבעט דאַרף מען זיך אַביסל דורכגיין — — זייגער איינס ביינאַכט — נאָך דער אַרבעט?

און ער קלערט מיר אויף אַז ווי אַ שאַכברעטל איז זיין טאַג פאַרטיילט — פון 8 פרייה ביז 1 ביינאַכט. ער איז אַ דאָקטאָר אין קופת חולים, ער רעדאַגירט מעדיצינישע צייטשריפטן, ער שרייבט עסייען, ער האַלט רעדעס, ער פירט אַן אַקטוירים אַרגאַניזאַציע, ער גייט אויף זיצונגען. דאָס נעמט צו 17 שעה — פון 8 ביז 1. און ער האָט נאָך צייט אַלע די 17 שעה צו זיין אַ גוטער חבר. בגמטריאַ ט״ב. אַזוי פאַרשטיי איך און אַזוי פילט מײן האַרץ די מאַרקאַנטע תל אביבער געשטאַלט — דר. מאַרק דוואַרזשעצקי. אַגב — רעפּרעזענטירט ער אַפט די מדינת ישראלדיקע דאָקטוירישע אַפּט אויף אינטערנאַציאָנאַלע קאַנגרעסן, דער עיקר דעמאָלט, ווען מען דאַרף דערמאַנען את אשר עשה לך עמלק, הרופא הנאצי...

מלוכה-פרעמיעס פון מדינת ישראל, אינטערנאַציאָנאַלע פרעמיעס אין פּראָקרייך האָבן אַפּגעמערקט דוואַרזשעצקיס ווילנער געטאָ-ווערק. עס איז דערשינען אין נאָך עטלעכע לשונות חוץ יידיש און עברית. 1956

דזשיגאן און שומאכער

געבוירן אין לאָדזש. יאָרן פון דריטן חורבן אין רוסלאַנד — דערפון עטלעכע יאָרן אויף פּאַרשיקונג. נאָך דער מלחמה — אין פּוילן, דייטשלאַנד, פּראַנקרייך. זינט 1948 אין מדינת ישראל. וואַנדערונגען איבער דער וועלט.

זיי זענען אַ צווילינג, געבוירן אַלס צווילינג אין געדאַנק פון דעם טעאַטער-געניוס פון משה בראַדערזאָן — שמעון דזשיגאַן און ישראל שומאַכער. אַ נישט גלייכער צווילינג, וואָס די נישט גלייכקייט מאַכט פון זיי ערשט אַ ישׂ, אַ גאַנצקייט. זיי זענען טעזע און אַנטיטעזע. דאָן קיכאַט און סאַנטשאַ פּאַנטשאַ. אַז משה בראַדערזאָן, וואָס איז אַליין געוועזן סינטעזע צווישן דעם טעאַטער-גייסט פון מאַסקווע און דעם לעבנס-טעאַטער-גייסט פון יידישן לאָדזש, און דערצו פונקט אַזאַ טעאַטראַל, ווי דיכטער, האָט געזוכט געשטאַליקערס פאַר זיין קליין-טעאַטראַל „אַרט“ (אַראַרט), האָט ער אַרויסגעשיקט אַ טויב און זי האָט אים געבראַכט אַ בשורה: דזשיגאַן און שומאַכער, אַ טיפּ פון אַ פשוטן פשטן און אַן אינטעליגענטן פשטן. און אַז זיי זענען געקומען צו אים, און אַז ער האָט זיי געזען און געהערט — האָט ער פאַרשטאַנען, אַז דאָס איז עס. און זיי זענען געוואָרן אַ טעאַטער-פאַר, געבענטשט פון דעם גאַט, וואָס זיצט אויבן אין די ... העכסטע קוליסן.

איז שמעון דזשיגאַן אַ פּראַסטאַק — אויף דער בינע — וואָס פאַרשטייט נישט קיין חכמות און רעדט און רעדט פאַר פייער און פאַר וואַסער און עס דאַכט זיך דיר, אַז דאָס איז אַבי גערעדט. אַבער דאָס איז שוין גאַרנישט אַבי גערעדט, ווייל דורך דזשיגאַנען רעדט דער אייביקער סאַנטשאַ פּאַנטשאַ פון פּאַלק, וואָס ווייסט שוין גאַר, וואָס ער רעדט. ער איז פול מיט לעבנס-חכמה און פול מיט קריטיק פון אלע עוולות פון דער וועלט ... איז ישראל שומאַכער אַן אייביקער מנחם מענדל, וואָס דאָס איז אין דער אמתן אַ יידישער דאָן קיכאַט. גייט דזשיגאַנס לשון פּראַסט אין שווערע שטייול אויף דער ערד — פליט שומאַכערס לשון כסדר מיט פליגעלעך אויף די שטיינעלעטלעך אַביסל איבער דער ערד. ער איז — אויף דער בינע — אייביק אַזאַ מין ייד, אַדער אַמאַל ... יידל, וואָס עס דאַכט זיך אים, אַז ער איז אַן אינטעליגענט. איז יענער דער אייביקער קריטיקער — איז ער דער אייביקער אַביעקט פון דער קריטיק. דאָס איז — אַוויצוואַגן — זייער מאַראַלישער יסוד און מהות. זייער דיאַלעקטיק.

און קינסטלעריש? זיי זענען קודם כל זייער מוזיקאַליש. יעדע קונסט

אָפעלירט צו אַלע פינף חושים. אָבער יעדע קונסט צו איינעם פון די חושים אין דער ערשטער רייע. און די טעאָטער-קונסט אָפעלירט קודם כל צום חוש השמיעה. יעדע קונסט אימיטירט און דערגענצט אין דער אימיטאַציע. קונסט איז דערגענצונג פון דער נאַטור... גלויבט אונדז אויפן וואָרט, מחמת מיר האָבן דאָ נישט קיין צייט און עס איז נישט דאָס אָרט זיך דאָ אַריינצולאָזן אין אַ לאַנגן וויכוח אויף קאָסטן פון דער צייט און פון אָרט וואָס מיר האָבן באַשטימט פאַר דושיגאַן און שומאַכער. דושיגאַן און שומאַכער האָבן פערפעקט אויפגעכאַפט די מוזיק פון דעם לשון פון דעם לאַדזשער ייד, האָבן אויפגעכאַפט איינעם פון די דינאַמישטע פּויליש-יידישע דיאַלעקטן און אים פאַרפיקסירט אין זייער קונסט. מסתמא ווערט עס געטון — און אויב עס ווערט נישט געטון, דאַרף עס געטון ווערן מיט די היינטיקע טעכנישע מיטלען — דושיגאַן און שומאַכערס קליין-קונסט-רעפערטואַר דאַרף טעכניש פעסטגעהאַלטן ווערן אין פּלאַטן. דאָס וועט זיין אין אַ געוויסן זינען אַ דערגענצונג פון דער אויפגאַבע פון דער יידישער ליטעראַטור אין פּוילן — און אין ברייטערן זינען פון דעם וואָרט, אַ דערגענצונג פון דער פאַראייביקונג פון דעם גאַנצן דינאַמישן יידישן לעבן אין פּוילן.

אווודאי שפּען זיי זייער קליין-קונסט-רעפערטואַר פון דער יידישער ליטעראַטור אויך — דושיגאַן און שומאַכער — אָבער צום בעסטן זענען זיי, ווען זיי שאַפן, אימפּראַוויזירן דעם רעפערטואַר אַליין און זיי באַזאָלצן און באַפעפערן אים נאָר מיט פּראַגמענטן פון דער ליטעראַטור. אַזוי איז די נאַטור פון זייער קונסט. אגב מוזן זיי זיין אַקטועל — און צום בעסטן זענען זיי דאַרט, וווּ זיי געפינען סינטעזע פון דעם אַקטועלן און שטענדיקן, איך וויל נישט זאָגן דאָס פאַטעטישע וואָרט: אייביקן. יאָ — אַנטקעגן פאַטאַס. זיי זענען קאַמיקער — אָבער זיי קענען אויך אַרויסברענגען פאַטאַס. און נאָך ווי. למשל אין דושיגאַנס וואַסערטרעגער-טאַנץ-סצענע. אין זייער קאַמיוזם שטויבן זיי זיך אין שטויב פון שלום עליכם, אין זייער פאַטאַס — אין שטויב פון פּרץ. און אין דער קאַריקאַטור — אין מענדעלעס שטויב. וואָס ווילט איר נאָך מער! און דאָס, וואָס זייער יסוד-היים איז געוואָרן מדינת ישראל — אין דעם איז דען ווייניק פאַטאַס פון אונדזער פאַראַ-דאָקסאַלער געשיכטע? און אין פּריוואַטן לעבן, ווי אַפּטמאַל אַקטיאָרן, זענען זיי שטילע באַלעבאַטיס, אייביק מיד פון אַרומפאַרן איבער דער וועלט. און האָבן אַ גרויסן דרך ארץ פאַר שרייבער, אַזוי ווי זיי וואַלטן מיט אייביקער דאַנקבאַרקייט געדענקט זייער קאַלומבוס — זייער אַנטדעקער משה בראַדערזאָן...

און ווי אַזוי זיי זענען אויס? ווער קען זיי דען נישט איבער גאָר דער וועלט? דושיגאַן זעט פונקט אַזוי אויס ווי דושיגאַן דאַרף אויסזען אין זיינע ראַלן, און שומאַכער — ווי שומאַכער אין זיינע ראַלן.

ד י א ד י א מ י ש א

געבוירן 1898. קינדער־יאָרן אין קאַרעץ. אין די יאָרן פון דריטן חורבן — פּאַרטיזאַנער־פירער אין וואַלד. 1945—1951 אין פאַריז, זינט דאָן אין מדינת ישראל. געשטאַרבן אין נס ציונה, שבת, דעם 10טן אויגוסט 1957.

פון פאך איז ער געוועזן אן אינוזשיניער און זיין אמתער נאָמען איז משה גילדעמאַן — און זיין וואַלד־נאָמען איז „דיאַדיאַ מישאַ“. „וואַלד“ איז אַ באַגריף אין דער יידישער געשיכטע זינט די יאָרן פון דריטן חורבן. פונקט ווי „קופע“ פון די יאָרן פון די פעטלורע־פּאַגראַמען, ווי „קוימען“ אין אונדזערע צייטן איז אויך „וואַלד“ אַ באַגריף. און דיאַדיאַ מישאַ איז געוועזן אַ גרויסע פיגור אין די אוקראַינישע וועלדער אין די צייטן, ווען זיי זענען באַזעצט געוועזן דורך די נאַצי־דייטשן. ער האָט זיי אַסך אויף זיין רואיקן גערעכט־נקמהדיקן געוויסן פון די צייטן ווען אויג פאַר אויג און צאָן פאַר צאָן איז געוועזן די איינציקע העכסטע מאַראַל און טיפּסטע עטיק. ליידער האָט אָבער דער חשבון נישט געשטימט און עס איז געוועזן: איין אויג פאַר הונדערט, און איין צאָן פאַר הונדערט — אָבער עס וואַלט געוועזן איין אויג בלויז ביי טויזנט, אויב נישט דיאַדיאַ מישאַ און אַנדערע אַזעלכע דיאַדיאַ מישאַס.

איך האָב אים דאָס ערשטע מאַל געטראָפן אין... קאַרעץ, אין דמיון בלויז אין די יוגנט־מעשיות, וואָס עס האָט מיר וועגן אים דערציילט י. י. סיגאַל, וואָס איז געוועזן משהלע גילדעמאַנס אַ יוגנט־חבר. און דערציילט האָט ער וועגן אַ בלאַנד און געלאַקט און אייביק צעשמייכלט שטיפּעריש יינגעלע.

שפעטער האָב איך אים געטראָפן אין פאַריז אין יאָר 1950 ווי אַ שטילן, דיקלעכן, מיטלווקסיקן, זייער פיעטעטפולן און אַסך־שווייגנדיקן מיטליעריקן מאַן, וואָס האָט זיך אַזוי שטיל פאַרגעשטעלט, אַז דו האַסט נישט דערקאַפט זיין נאָמען, נאָר אַנדערע האָבן דיר אויף אים אַנגעוויזן: דאָס איז דאָך דער באַרימטער פּאַרטיזאַנער דיאַדיאַ מישאַ. — און עס האָבן זיך באַלד אַ מיש געטון די ביכער און ביכלעך זיינע מיט דערינערונגען פון וואַלד, מיט אַזאָ זעלבסטפאַרשטענדלעכקייט דערציילט, ווי נאָר דער אמת קען דערציילט ווערן. כאַטש אין אַ ביסל אַ צו בלומיקער שפּראַך, און אפשר בעסער אַזוי — די זאַכן וואַלטן צו גרויזאַם געוועזן אַן דעם שליער פון פּאַטעטישע ווערטער, וואָס רוקן זיי כאַטש אַ קליין ביסל אַוועק, געבן זיי כאַטש אַביסל דיסטאַנץ.

דערפאר אבער פארשווינדט יעדע דיסטאנץ אין די פערזענלעכע באגע-
גענישן מיט דיאדיא מישא — אפילו דעמאלט ווען ער דערציילט די זעלבע
מעשיות, וואס ער שרייבט. נאר ער האט ליבער צו רעדן וועגן פשוטע
טעגלעכע זאכן, דערציילן וועגן משפחה, דערציילן פון דער ווייטער פאר-
גאנגענהייט — און ווייניקער וועגן דער נאענטער.

און ווען נאר איך האב אים געזען — צי איך האב אים יא, אדער איך האב
אים נישט וועגן דעם געזאגט — האב איך מיך געמוזט דערמאנען די חדר-
מעשיות, וואס עס האט וועגן דעם שטיפערישן גאלד-בלאנדן קינד דערציילט
י. י. סיגאל. ווער וויסט צי זענען נישט די שטיפערייען פון דעם קינד,
סטראטעגישע קונצן קעגן א ביזן רבין, נישט צו נוי געקומען אין די
סטראטעגישע מאנעוורעס, אין קאמף אין וואלד פון צען קעגן טויזנט...

שווער איז אנגעקומען דיאדיא מישאן מיט דער פרנסה, ווי ער האט
מיר דערציילט ווען איך האב אים אין תל אביב גאנץ אפט געטראפן אויף
די מסיבות פון יידישן שרייבער-פאראיין. ער האט געווינט ווייט אויסער
שטאט און עס איז עפס נישט געגאנגען. ער האט זיך אבער קיינמאל
נישט געקלאגט, פון קיינעם נישט געמאגט, און נאר מיט א שמיכל אמאל
געזאגט, אז וועדליג וואס ער האט שוין איבערגעלעבט, און וועדליג דער
צאל ווונדן, וואס ער האט באקומען, און דער צאל מעטאל-שפליטער, וואס
שטעקן נאך אלץ אין זיין גוף, וואלט עס געדארפט גיין בעסער אין אייגענעם
לאנד. און סוף כל סוף איז עס טאקע אזוי געשען. ער האט באקומען א
פאראנטווארטלעכן צוגעפאסטן געזעלשאפטלעכן פאסטן.

איינמאל האט זיך עס אין דיאדיא מישאס שטילער געזעלשאפט
ארויסגעזאגט:

ווען אלע וועלדער וואלטן געוועזן פענעס —

און אלע וואסערן טינט —

וואלט מען דען געקענט אויף אן אמת פול באשרייבן כאטש אין
טאג אין „וואלד“?

ער האט געענטפערט:

גלויבט מיר אז סאי אין וואלד און סאי אויפן פאפיר האב איך געטון
אלץ לויט מיינע בעסטע כוחות. — און ער ווייזט א בילד פון א פארטי-
זאנער אין מונדיר, באדעקט מיט מעדאלן — און זאגט נאך שטילער:
יעדער מעדאל — א ווונד אין מיר, אבער יעדע ווונד א טרייסט אין מיר,
אז כאטש צען נאציס האבן פאר יעדער ווונד באצאלט.

יחיאל האפער

געבוירן אין יאר 1906 אין ווארשע, צווייטע וועלט־
מלחמה אין רוסלאנד, אין יאר 1948 אין פאריז. זינט
1951 — מדינת ישראל.

לויט דער פראפעסיע איז יחיאל האפער א דאקטאר פון דער מעדיצין.
ער איז א דיכטער, א דערציילער און אן עסיאיסט אויף ליטערארישע
טעמעס — וואס האט אויסגעשטודירט אויף דאקטאר, אבער ער פראקטיצירט
נישט ווייל זיינע חברים פון מעדיצינישן פאך האבן אים באפוילן צו גיין
לאנגזאם דורך אַט דער איילנדיקער וועלט שוין זינט יארן, מחמת א נישט
צו געזונט הארץ. און אזוי איז דאָס געקומען, וואָס שטאַט צו זיין א
דאָקטאָר — אַ שרייבער, איז יחיאל האָפער אַ שרייבער — אַ דאָקטאָר.

די גאַנצע ברוזשואַזע, איידעלע, וואַרשעווער, גרויס־שטאַטישע, ספּע־
ציעלע געפּוצטע הסידישקייט איז קאַנצענטרירט אין יחיאל האָפּערן. אַזוי
האַבן אויסגעזען די ברידער פון דער „ראַכעלאַ“ פון דער סימבאָלישער
דראַמע „וועסעלע“ פון דעם נאַציאָנאַלן פּוילישן דיכטער סטאַניסלאָו
וויספּיאַנסקי. שלאַנקע, פאַרחלומט־שוואַרץ־אויגיקע, פּויליש רעדנדיקע;
אַבער לאַנגע בעקעשעס, שטייול אויף די פּיס און דענקע־היטעלעך אויף די
קעפּ, און רייז און ציכטיק — ווי אַ תּלמיד חכם דאַרף זיין לויט די
חז"ל... אַזוי, חוץ דער הלבשה, זעט נאָך היינט אויס יחיאל האָפּער, און
עס איז אויסגעקומען אים צו זען אין פּאַריז און אין זיין היים, דער היים פון
האַנקאַ און יחיאל האָפּער איז הדרי־יוסף לעבן תּל אביב.

דאָ, אויף אַן ערשטן שטאַק, אַרבעט — און זיין איינציקע אַרבעט איז
ליטעראַטור — אין די פּיר ווענט מיט געקליבענע ביכער און ספרים, דער
דיכטער פון דינעם אומעט און פון „לידער פון דער נאַכט“, דער לאַנג־
אַטעמדיקער און אויסנאַמלעך בילדערישער ראַמאַנען־שרייבער, וואָס זייער
הינטער־גרונט זענען „וואַרשעווער הייף“ — און דער ליטעראַטור־עסיאיסט
— וואָס גרונטעוועט טיף און בויט אַריגינעל, יחיאל האָפּער. אַרום און
אַרום זענען כאַראַקטעריסטישע ישראליקע שכונות, אַביסל ווייטער די
מילדע בערגלעך פון רמת גן און נאָך ווייטער דער ווייטער הייזער־ים פון
תּל אביב, צו פּאַרנאכט צו, אז דער גרויסער לאַמפּ לעשט זיך אויס אין
הימל — צינדן זיך אַן די פענצטער אין די ווייטע שורות פון די הייזער
און עס קומט אויף אַן אומענדלעכע בענקשאַפט. איז אַט די בענקשאַפט אין
הינטערגרונט פון אַלץ, וואָס האָפּער שרייבט.

די דירה איז אביסל ווייטלעך, נישט צו אפט קומען חברים, אליין קען מען נישט אפט מאַכן ווייטע שפאַצירן און אַביסל שיחת חולין דאַרף אַ שרייבער ווי דאָס ביסל געוויינליך צום סטימולירן דאָס שאַפן — און קומט אַ חבר, מישן זיך געדיכט טיפסטע ליטעראַרישע באַמערקונגען מיט אנעקדאָטן און עס ווייזט זיך ארויס, אז אין אַט דער איינזאמקייט איז יחיאל האַפער אין קורס פון אַלץ, ביז דער לעצטער מינוט. זענען עס טאַקע אלעמאַל גוטע שעהן געוועזן אין הדריי־וסף ביי אים. שעהן — שנעלע ווי מינוטן.

אפשר אין זכות פון דעם עלטער־זיידן פון דער מאַדערנער יידישער ליטעראַטור, דר. שלמה עטינגער, אפשר צו להכעיס די, וואָס ווילן די יידישע ליטעראַטור אַראַפּשטופן מיט אַ טרעפל נידעריגער צו דער מדרגה פון אַ אוטיליטאַרער פּאַלקס־ליטעראַטור — האָט זי אַבער מזל דווקא צו די דאָקטוירים. דר. יחיאל האַפער איז איינער פון אונדזערע בעסטע עדות.

.1955

ד.ר. יעקב הורוביץ (האַראַוויץ)

געבוירן אין קאַלוש, מזרח־גאַליציע אין יאָר 1901.
שטודירט אין ווין. 1919 דאָס ערשטע מאָל, 1923 —
דאָס צווייטע מאָל — געקומען קיין ארץ ישראל און שוין
דאָרט פאַרבליבן.

געוועזן אַ מעכטיקער דיאַלעקטישער שטראָם אין דער ליטעראַטור
אין דער צווייטער העלפט פון ניינצעטן יאָרהונדערט און ער איז געגאַנגען
פון רוסלאַנד צו מערב צו, אויף אלע ליטעראַטורן פון דער וועלט און
בעיקר דער דייטשער און — נאַטירלעך — עסטרייכישער. די טעזע און
אַנטיטעזע פון דעם דאָזיקן דיאַלעקטישן שטראָם איז געוועזן טאַלסטאָי
און דאָסטאָיעווסקי. אַן אָפּשיין פון דעם שטראָם פון ליכט און טונקלקייט
איז געוועזן, אַזוי ווי אין אַ שפּיגל, אין די ליטעראַטורן פון מערב. און אַז
אָפּשיין פון דעם אָפּשיין איז געקומען אין די ליטעראַטורן פון די קלענערע
פעלקער און אין די ווערק פון די שרייבער פון די קלענערע פעלקער, וואָס
האַבן געפראַוועט גלות, אַדער ריכטיקער נע ונד, אין ווין און בערלין
און פאַריז און לאַנדאָן אפילו. און אוודאי אין דער שווייץ — וווּ עס איז
בכלל געווען אַן עיר מקלט. און — אַן אָפּשיין פון דעם אָפּשיין פון דער
שיין איז געקומען באלד נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה. און אויב די
ווערטער דאָ אויבן זענען נישט אינגאַנצן קלאָר — זענען מיר נישט שולדיק,
נאָר די צייט און דער דור צו וועלכן מיר אַלודירן.

און איינער פון די צאָלרייכע קינדער פון דעם דאָזיקן דור פון נע־
ונדניקעס איז דער גאַליציאַנער־ווינער־ישראלי, דער דערציילער, עסייאַסט,
רעדאַקטאָר, ליטעראַריש־קולטורעלער עסקן דר. יעקב הורוביץ (האַראַוויץ).
אַ העפּלעכער איז ער, מיט אַ גרייטן ווינער שמיכל אויף דעם פנים — און
ווען נישט דאָס, וואָס ער רעדט לרוב עברית, אפילו מיט אזעלכע, וואָס
ער ווייסט וועגן זיי, אַז זיי רעדן נישט צו גוט עברית, וואָלט ער מסתמא
— נוסח ווין — זיין שמיכל שטענדיק באַגלייט, צו יעדער צייט פון טאָג און
נאַכט, ווי די ווינער, מיט אַ „גוטען מאַאַרגען!“...

אין זיינע ראַמאַנען און דערציילונגען שוויבלט עס און גריבלט עס מיט
מענטשן, וואָס האָבן זיך אָפּגעריסן פון אַלטן שטאַם, זענען אין אַ נייעם
שטאַם נישט אַריינגעוואַקסן דערווייל, זענען פול מיט פראַבלעמען פון איך
און פון עגאָאיזם און אלטרויזם, און סוף כל סוף געפינען זיי דעם אַלטן שטאַם
צוריק און די ערד און דעם הימל. ווי יעדער שרייבער, איז אויך יעקב
הורוביץ — אַן אייביקער איטאַביאַגראַף, נאָר ביי אים איז עס אַ קליין
ביסל מער בולט.

מיר האבן זיך געקענט אין אונדזער ווינער גילגול, און אזוי ווי הורוביץ איז אסך יינגער פון מיר, און אזוי ווי דאס איז די טבע, אז א יינגערער זאל אן עלטערן בעסער געדענקען — געדענקט ער מער וועגן יענע ווינער באגעגענישן ווי איך.

געטראפן אין מדינת ישראל האבן מיר זיך בעיקר אין קלוב „מלוא“, ווו דר. הורוביץ איז געוועזן, און איז אפשר נאך, דער פארזיצער. „מלוא“ איז א ראשי תיבות-ווארט, וואס לייענט זיך: מועדון לסופרים ואמנים. אבער מלוא באטייט אויך: פעסטונגס-טורם. מלוא איז דער קלוב, וואס איז „מפאיש“ אריענטירט, און „צוהא“ איז אן ענלעכער קלוב, וואס איז „מפמיש“ אריענטירט. און דא „קיניגט“ אברהם שלונסקי.

איז עס אפט אויסגעקומען צו זען דעם איידל־פנימדיקן, ווינעריש־שמייכלענדיקן, דר. הורוביץ — מיט א דין־זיידענעם בלויען זשאקעט מיט קורצע ארבל — ווי עס איז די מאדע אין מדינת ישראל צוליב די אייביקע היצן — שטיין אויף דער עסטראדע פון באסטיאן „מלוא“ און אָנפירן די דארטיקע פרייטיקדיקע ליטערארישע אַוונטן. און זיי זענען אַלעמאַל געשטאַנען אויף גאָר אַ הויכער מדרגה. צום שטאַרקסטן איז מיר אַלעמאַל דאָס קולטורעלע ארץ ישראל געפעלן דאַרט, ווו עס האָט זיך קלאָר געמערקט, אַז די דאָזיקע מענטשן האָבן אין זיך אינטעגרירט אייראָפּע און זענען אויך גאַנצע ישראלים. און אזוי איז עס געוועזן אין מלוא און אין צוהא. אָבער עס איז מיר דאַרט נישט קלאָר געוואָרן, אַז זיי האָבן אויך אינטעגרירט דאָס יידיש־יידישע אייראָפּע און אמעריקע. אין צוהא איז מען געוועזן ליבעראַל בנוגע עפנטלעך רעדן דאַרט יידיש, אָבער דאָ אין מלוא־קלוב — בין איך אביסל חושד — איז: יד יעקב הורוביץ באמצע. דער זעלבער גייסט איז אויך דאָ אין דער אויסגעצייכנט רעדאָגירטער דורך אים ליטעראַרישער זייט אין „הארץ“. דאָ ווערט יידיש חלילה נישט באַיקאַטירט — אָבער ... אַפט פלעגט מיך הורוביץ אויפּאַדערן צו נעמען אַ וואָרט אויף דער עסטראַדע פון מלוא, אָבער אַלעמאַל מיט אַ קליינער באַדינגונג: עברית ... פלעג איך ענטפערן: איך האָב ליב עברית פונקט ווי איר, אָבער איך קען צו ווייניק צו רעדן עפנטלעך, און בכלל איז א יידישן שרייבער פארבאטן צו רעדן עפנטלעך יידיש אין מלוא... נו, וועלן מיר ווארטן—איז געוועזן דער סטערעאָטיפיער ענטפער ... נישט אן א סיבה זענען מיר מצרף די דאָזיקע באמערקונג דווקא צום פען־פראָפּיל פון יעקב הורוביץ ... חוץ דעם שאץ איך אים אויפריכטיק פאר א סך מעלות און טאלענטן. אן אמתער ישראלי־איראָפּיער־ישראלי.

חיים הוז

געבוירן אין יאר 1898 אין א דארף אין דער קיעווער גובערניע. אין יאר 1921 האָט חיים הוז (האַזאַז) פּאַרלאָזן רוסלאַנד, אַ צייטלאַנג אין קאַנסטאַנטינאָפּעל, שפּעטער אין פּאַריז. זינט 1932 אין ארץ ישראל. וווינט אין ירושלים. מערערע מאל געווינען ליטעראַרישע פּרייזן — די וויכטיקסטע אין לאַנד.

פאַרהאַנען שרייבער, גרויסע שרייבער, וואָס זענען, לויט זייער נאַטור, די מילדקייט אליין; צו זיך און צו אַנדערע. און דאָס שטערט זיי נישט צו זיין גרויס. פאַרהאַנען אַנדערע, וואָס זענען שטרענג צו זיך — און מילד צו אַנדערע. און ווידער אַזעלכע, וואָס זענען מילד צו זיך און שטרענג צו אַנדערע. און אפילו דאָס שטערט זיי נישט צו זיין גרויס. און פאַרהאַנען אַזעלכע, וואָס זענען שטרענג צו זיך און שטרענג צו אַנדערע — און אויך דאָס איז נישט קיין אבן נגף אין זייער גרויסקייט.

און אויף וויפיל די אינטואיציע נאָרט נישט אָפּ דעם שרייבער פון די שורות, געהערט חיים הוז — דער גרויסער, דער טיף־פילנדיקער און טיף־דענקנדיקער מייסטער פון דער קינסטלערישער עברית־פּראָזע, טאַקע אַט אַ צו דעם מין: שטרענג צו זיך און שטרענג צו אַנדערע.

די גרויסע אַקס, אַרום וועלכער עס דרייט זיך דאָס קינסטלערישע שאַפן פון חיים הוז איז דער געדאַנק פון דער יידישער שלימות, אין גאַנצן גערעכט צו דעם פיר־טויזנטיעריקן איך... איך האָב טאַקע דאָ אויבן געזאָגט „די גרויסע אַקס“ — אָבער איך וואַלט מיט מער באַרעכטיקונג און מער אין סטיל פון חיים הוז — געקענט זאָגן: דאָס גרויסע מילראַד... דאָס האָט צו טון מיט עלעמענטאַרער און דערהויבענער פּשטות, מיט אייביקן ברויט, מיט אומבאַצוווינגבאַרער געזעצמעסיקייט, מיט גורלדיקייט און אויך מיט דאָרף, ווו עס איז דאָ מער אמת, ווי אין שטאַט. סאי ווי — אַ גרויסער טייל פון די געשעענישן אין די ווערק פון הוז געשעען אין דאָרף — אין רוסישן, אין ארץ ישראלדיקן, אין תימנישן.

שוין יאָרן ווי די פּערזענלעכקייט און דאָס שרייבן און אויך דאָס רעדן פון חיים הוז פאַרנעמט שטאַרק אַלע קרייזן, וואָס עס גייט זיי אָן ליטעראַטור ביי יידן — און אויך דעם שרייבער פון די ווערטער. און עס איז פאַר מיר געוועזן אַן איבערלעבונג דאָס ערשטע מאל אים צו זען. און כאַטש עס איז אויסגעקומען עטלעכע מאל זיך צו באַגעגענען, סאי אין ירושלים און סאי אין תל אביב — צו קיין לענגערן שמועס איז עס קיינמאל נישט געקומען.

און דאָס, נישט געקוקט דערויף, וואָס אזוי באַלד ביי באַגעגענישן מיט אים אַריבערגעגאַנגען צו רעדן יידיש — אַנדערש ווי אַסך אַנדערע העברעישע שרייבער. די סיבה פון די נישט דערגאַנגענע שמועסן — מסתמא די שטרענגקייט, וואָס עמאַנירט פון הזון. אויך פיזיש עמאַנירט אַט די שטרענגקייט שוין פון זיין אויסזען. ער איז נישט הויך, בייניק אין פנים, שאַרפע שטריכן, גרויסע אויגן, נאָך גרעסער צוליב די גרויסע גלעזער און דינע רעמלעך, געדיכטע, הויכע, אַרויף פאַרקעמטע האָר, עפיס אַזוי ווי צו זיין זיכער, אַז די לענגלעכע האָר וועלן נישט שטערן בשעת ער קוקט דיך דורכדרינגלעך אָן — און ער שמייכלט זייער זעלטן. דערפאַר רויכערט ער היפשלעך אַסך, דער ציגאַרעט אין דעם ציגאַרעטן-האַלטער אין זיין האַנט, ווי אַן אויסגעשטרעקטער ווייזפינגער: אשמת... אַזאַ ווייזפינגער מיט אַ ווייפולן „אשמת!“ איז אויך דאָ אַפט אין זיינע ווערק און נאָך אַפטער אין זיינע רעדעס. און די רעדעס פון חיים הזון האָבן אַלעמאַל אַ בת קול אין לאַנד און אַפט אויך בכל תפוצות ישראל.

סוף דעצעמבער 1955 איז פאַרגעקומען די גרויסע כּנרת-אַקציע, וואָס האָט ביז אין די טיפּן אויפגעטרייסלט דאָס גאַנצע לאַנד מיט אומרו און מיט געוויסן, און עס איז נישט אין הקף פון די דאָזיקע ווערטער צו פארנעמען זיך מיט דעם פּאָליטישן אַספעקט פון יענע געשעענישן. עס האָט זיך אַזוי געמאַכט, אַז פונקט אין יענע טעג איז אין תל אביב פאַרגעקומען די גרויסע צוויייערלעכע ועידה פון די סופרים עבריים. און אזוי האָט געדאַרפט זאָגן איינעם פון די הויפט-רעפּעראַטן. כאַטש די ועידה איז געוועזן היפשלעך טומלדיק און די מייסטע האָבן גערעדט גאַנץ הויך — האָט הזון באַלד אַנגעהויבן זייער שטיל זיין רעדע. און אין זאַל איז אין דער רגע געוואָרן — נאָך שטילער. אַלע זענען געוועזן געשפּאַנט צו הערן און נאָך מער — אין אַזעלכע טעג. און אין אַזעלכע טעג האָט מען נישט קיין טענות צום אייביקן מאַנער. אדרבא — מען איז אים דאַנקבאַר. מען וויל זיך טוליען. די שטימונג איז יום כיפורדיק. איז קיין טלית נישטאָ — זאַלן כאַטש זיין רייד פון אַ מאַנער. אפשר וועט אַ ביסל טרייסט אויך זיין צווישן די שטרענגע ווערטער. — איך מוז זאָגן, אַז די רעדע פון חיים הזון אויף יענער ועידה איז געוועזן איינע פון די דערהויבנסטע רעדעס, וואָס איך האָב ווען עס איז אין לעבן געהערט. דערביי האָט זי זיך אויסגעצייכנט מיט אַזאַ פּשטות, וואָס איז אַלעמאַל כאַראַקטעריסטיש פאַר גרויסע לשון-מייסטערס, וואָס זייער לשון איז פול מיט מוזיק. מוזיק מיינט נישט פריילעכקייט — פאַרשטייט זיך.

הוז האָט גערויכערט די גאַנצע צייט פון רעדן, ער האָט געהאַלטן אַ פּאַפּיר אויפן פּולט פאַר זיך און עס איז געוועזן קלאָר, אַז די רעדע איז געוועזן אַן אויפגעשריבענע, ער האָט אָבער גערעדט וואָרט אין וואָרט — אי קוקנדיק כסדר צו די הערערס און אי עפּיס אַזוי ווי בלוזי מיט די פינגער טאַפּנדיק דאָס פּאַפּיר, לייענענדיק פון כתב יד: — תּרשו נא לי רבותי, לומר לכם במעמד חגיגי זה של פתיחת הוועידה לה דברים חגיגיים, כי אם דברים מעטים מסויימים בפשוטם — און אַז. וו. נישט דאָ איז די אויפגאַבע צו געבן דעם תּמצית פון יענע רייד. אָבער אַט זענען די פּאַר ווערטער, וואָס הוז האָט געהאַט צו זאָגן מכוּח יידישער ליטעראַטור: אגב זה רוצה אני להזכיר גם את ספרותינו באידיש, שנשארה ספרות ללא עם ולשון, בני אדם בלא עם. לא זו השעה לספור אותה. גדול שברנו כים... כאַטש אין דער גאַנצער רעדע האָט זיך עס גערעדט וועגן פּראָבלעמען — שטעטל, שטאַט, עבר, הוה, עתיד, עטישע, עסטעטישע ווירקונג פון דער ליטעראַטור, ייד און וועלט — וואָס גייען פּונקט אַזוי אַן די יידישע און די העברעיִשע ליטעראַטור, איז אָבער אין דער רעדע די יידישע ליטעראַטור אין גאַנצן נישט געוועזן אינטעגרירט. סאָידן אין דעם איינעם ווערטער־שנירל: גם את ספרותינו באידיש. און וואָס שייך די ווערטער „לספור אותה“ וואָלט מען אוודאי געדאַרפט זאָגן אַ וואָרט. מיר האָבן זיך גענומען אַ רעכט צו האָבן טענות — טענות ברענגען נענטער דעם אמת. און אמת איז דער נוסח פון חיים הוז. און לאַמיר דאָ נאָך ציטירן אַ פּאַר ווערטער פון יענער רעדע, וואָס איז אַזאַ איבערלעבונג געוועזן פאַר מיר: ועל הכל — מידת האמת. סוד ספרות גדולה — באמת. בלא אמת — אין אפילו שיר אחד, אין אפילו סיפור אחד, אין אפילו שורה אחת! כל הדבר גם בלא תביעה מוסרית ובלא מצפון שאינו יודע מנוחה.

זוכנדיג דעם גרויסן יידישן דענאַמינאַטאָר אין צייט און אין שטח האָט זיך הוז אין זיינע ראַמאַנען פּאַרטיפּט אין די צוויי גלות־עקסטרעמען: רוסלאַנד און תּימן — כדי זיי ביידע צו נעגירן טאַטאַל און ממילא באַיאַען טאַטאַל ארץ ישראל. ער איז אויך מיט זיין נעגאַציע צוריקגעגאַנגען אין דער יידישער געשיכטע אין מערב אייראָפּע. ער האָט אָבער אין גאַנצן פּאַרזען — אַמעריקע. גלות אַמעריקע... אָבער מיר גייען שוין אַוועק פון דעם נוסח פון די פּראָפּילן. וועלן מיר זיך אומקערן.

דער תּמצית פון די רייד פון חיים הוז אויף דעם כינוס עיוני אין ירושלים אום זומער 1957 איז געוועזן: לאַמיר שאַפן דאָס ליד און די דערציילונג פון די טיפּענישן פון אונדזער מדינת ישראלדיקן לעבן אַרויס — דאָס וועט אונדז גייסטיק גאַנץ מאַכן און אינטעגרירן אין דער וועלט.

פארהאנען א פאראלעלע ליניע, וואס פארבינדט די צוויי ליטערארישע עקסטרעמען אין דער עברית-ליטעראטור אין מדינת ישראל; אורי צבי גרינבערג דעם פאעט און חיים הזז דעם פראזאיקער. אידעאלאגישע פאראלעלן און ביאגראפישע. בלויז איין ביאגראפישן פרט צו דערמאנען — דעם שארפסטן: ביידע האבן איבערגעלעבט די פאגראם-כוואליעס נאך דער ערשטער וועלט-מלחמה. דער ערשטער אין גאליציע — דער אנדערער אין דער אוקראינע. אבער לאמיר דא אפשטעלן אונדזערע מעדיטאציעס און דערציילן נאך איין עפיזאד.

אינמאל בין איך אנגעקומען מיט א שרות-אויטא קיין ירושלים און עס האט זיך אזוי געמאכט, אז אין זעלבן אויטא איז אריין הזז צו פארן קיין תל אביב; נוצט מען אויס די פערטל שעה, וואס דער אויטא רוט זיך אפ איידער ער פארט ווייטער און מען כאפט א שמועס. און געוועזן איז עס פונקט — ווען איז עס דען נישט געוועזן? — אין די טעג פון שיסערייען ארום די שטעכדראטן צווישן מדינת ירדן און מדינת ישראל אין דער שטאט פון שלום... רעדן מיר וועגן דעם. זאגט הזז: נישטא קיין שום סיבה צו זיין פעסימיסטיש — ווי קענען מיר מורא האבן פאר א פאלק, וואס האט מורא פאר די שאטנס פון דער נאכט — און מיר האבן נישט קיין סיבה מורא צו האבן, נישט פארן ליכט פון טאג און נישט פאר די שאטנס פון דער נאכט —

איך האב געטראכט: אזא טיפער, מאנענדיקער פרעגער, און ענטפערט אזוי גרינג. ענטפערט ער נישט צומאל אויך צו אייליק אויף דער גרויסער פראגע פון די פראגעס: וועלט און ייד — וועלטייד און מדינת ישראל-ייד? תיקו! —

בינעם העלער

געבוירן אין יאָר 1908 אין וואַרשע. יאָרן פון דריטן
 חורבן אין רוסלאַנד, 1945 — וואַרשע. 1957 אין
 מדינת ישראל.

דער צופאַל האָט געוואָלט, אַז מײנע הענט האָבן דעם טאַלענטפולן
 פּאָעט בינעם העלער אריינגעפירט אין אַט דעם גאַרטן פון בלומען און פון
 דערנער, און עפּל-בארן-ביימער און דעמבעס, אז מײנע הענט האָבן פאר
 אים געעפנט דאָס טירעלע צו אַט דעם פּלאַנטער פון סטעזשקעס און וועגן
 אין אַט דעם גאַרטן. און כאַטש אַט דער גאַרטן בלייבט אַלעמאַל דער
 גאַרטן — און ווער עס גייט אין אים אַריין מיט טאַלענט, דער וועט שוין
 אַלעמאַל אין אים בלייבן — איז אָבער די געאַגראַפישע סיטואַציע פון אַט
 דעם גאַרטן אַזאַ, אַז אויסער זײנע צוימען, און זײער נאָענט צו זיי — זענען
 אַלערליי לענדער ... און זיי לאַקן צו די יושבי-גן: — קום צו אונדז, קום
 צו אונדז!

און דער גאַרטן איז דער גאַרטן פון דער ליטעראַטור בכלל און דער
 יידישער ליטעראַטור בפרט.

און חוץ דעם, וואָס אַט דער גאַרטן איז סיטואירט אַזוי מאַדנע אין
 שטח — איז ער אויך נישט ווייניקער מאַדנע סיטואירט אין צײט, אין
 סעזאָנען. אַ גאַרטן האָט זיך זײנע פיר צײטן, נאַרמאַלע פיר צײטן פון יאָר.
 אָבער די שטחים אַרום האָבן ווילדע סעזאָנען. אין אינעם איז אייביקער
 ווינטער און אין אַנדערן אייביקער, זאַטער האַרבסט, און אין דריטן איז דאָ
 אַ קורצער פּרילינג און באַלד דערויף אַ שטורעמדיקער ווינטער. אַן אַלעמאַל
 פאַרקערטע וועלט פון סעזאָנען אַרום אַט דעם גאַרטן ... בלאַנדזשעט די
 צײט אַליין — בלאַנדזשען די, וואָס געהערן צו דער צײט. און דווקא די
 יינגערע מער, ווי די עלטערע און דערפאַרענע.

אַ דינער און אַ מאַגערער איז ער אַלעמאַל געוועזן, מיט אַ לענגלעך
 פנים, בינעם העלער, אַלעמאַל זײער העפלעך, אָבער אין דער זעלבער צײט
 זײער אַנטשלאַסן און זײער איינגעשפאַרט. ער וועט זײער העפלעך אויסהערן
 אַן עצה און זײער אַנטשלאַסן — — טון זײנס. אַזוי איז בינעם העלער.
 און ער איז געוועזן איינער פון אַ גרופע יינגערע יידישע שרייבער אין
 פּוילן, אויפגעקומענע אין די ערשטע דרייסיקער יאָרן. און געוועזן איז עס
 יענע צײט — ווען צום מזרח פון דעם גאַרטן, וואָס זײן נאָמען איז געוועזן
 „יידישע ליטעראַטור אין פּוילן“, האָט זיך אויסגעוויזן, אַז דאָרט איז אַ
 גן עדן פאַר שרייבערס אין יידיש. נאָר וואָס זענען דאָך אַהין אַוועק פון

פוילן: עריק און מאַרקיש און קולבאַק — און די גריסן פון זיי פילן אָן מיט אַסך האַפענונגען אַ האַרץ פון אַ טאַלענטפולן שרייבער, וואָס וויל ווידמען זיין לעבן אין גאַנצן דעם שרייבן. און — כאַטש די עלטערע האָבן געוואָרנט — יינגערע הערן זעלטן די עצות פון די עלטערע. אדרבא, פאַרקערט. און די עלטערע זענען דאָך סוף כל סוף נישט קיין נביאים. זיי זענען בלויז עלטערע, געזעצטע שרייבער. וואָס קענען זיי שוין וויסן!

עס האָט זיך איינגעקריצט אין זכרון א סצענע אין שייכות מיט העלערן. זי איז אויך אין אַן אַנדערען פען־פראָפּיל אין אַט דער סעריע דערציילט געוואָרן. און נישט צוליב רייצן אַלטע ווונדן ווערט זי דאָ ווידער דערציילט, נאָר צוליב דעם ווייל זי געהערט דאָ אויך, אין דעם פראָפּיל. לאַמיר, נאָכן דערציילן, די סצענע אויפלאָדן אויפן רוקן פון דעם שעיר לעזאול און לאַמיר זי שיקן אין דער מדבר אַריין. אַט איז זי:

1934. אחרי מות ביאַליק, אויף אַ פאַרוואַלטונגס־זיצונג פון ליטעראַטור־פאַראיין, טלאַמאַצקיע 13. בינעם העלער געהערט צו דער פאַרוואַלטונג. ש. י. סטופניצקי, דער פאַרזיצער, זאָגט אַ וואָרט וועגן דער גרויסער טראַג־שער געשעעניש און — די אַנוועזנדיקע שטעלן זיך אויף. ב. ה. בלייבט זיצן. סטופניצקי האָט עס גוט באַמערקט, ער טרייסלט זיך ממש פון אויפּרעגונג, ב. ה. זעט די אויפּרעגונג, ער איז אויך שטארק צערודערט, פאַרדעקט די אויגן מיט דער האַנט, אזוי וויי טוט אים דאָס גאַנצע — און — בלייבט זיצן. — אזוי און נישט אַנדערש האָט אין יענעם יאָר די אויזיכטבארע אַבער מעכטיקע „ליניע“ געהייסן רעאגירן אין ענלעכע סיטואַציעס...

און די „ליניע“ — וואָס הלוואי וואַלט זי בכלל אויף דער וועלט קיינמאָל נישט אויפגעקומען, הלוואי וואַלט זי בעסער אין כּף הכלע געבליבן, פון וועלכן זי איז אַרויס און אין וועלכן זי האָט זיך שוין אין אַ גרויסן טייל אומגעקערט און וועט זיך אומקערן בקרוב אינגאַנצן — אַט די „ליניע“ איז געוועזן העלערס חוט השני יאָרן און יאָרן.

פון צייט צו צייט האָבן מיר איבערגעביטן אַ בריוו, אַ בוך, און ער פלעגט מיר כּסדר געדענקען יענעם עפענען דאָס טירל צום ליטעראַרישן גאַרטן ביי אַט די געלעגנהייטן. שפעטער זענען עס שוין נישט געוועזן מער קיין בריוו אין קאָנווערטן און נייערט בריוו אויף די א. ג. „שפּאַלטן“ — אַפּענע בריוו — צו אַסך געלעגנהייטן נאָך דעם יאָר 1948, ווען עס איז אין און אַרום דעם אַנטיפּאַשיסטישן קאָמיטעט אין מאַסקווע געשען, וואָס עס איז געשען.

און פּערזענלעך האָבן מיר זיך מער נישט באַגעגנט זינט דעם יאָר 1934 ביז שפּעט האַרבסט פון דעם יאָר 1956 — 22 יאָר.

איך בין נאָר וואָס געקומען פון אַ 10-טאָגיקן וויזיט אין פּוילן און געפּין מיך גראַד אין פּאַריז. בינעם העלער איז אויך גראַד אין פּאַריז. מיר זעען זיך; איינמאָל אויף אַ ליטעראַרישן אָונט. עס איז נישט מיין טבע צו שיטן זאָלן אויף ווונדן, און אַז העלערס מהות איז איצט פול מיט ווונדן — איז מער ווי קלאַר. מיר זעען זיך שפּעטער נאָך אַמאָל — אַ פּאַר שעה — אין אַ קאַפּע. כמעט אויג אויף אויג. און אין מיין מוח האַמערט עס: שמואל הקטן אומר — — בנפל איבך אל תשמח — א. אַז. וו. איב — מייןט דאָך גיכער קעגנער, ווי שונא. די חז"ל האָבן גענוי באַרעכנט יעדעס וואָרט...

און איך זע פאר מיר אי א וויזיע פון אַמאָל און אי א רעאליטעט פון היינט. איך זע: דריימאָל ציטערנדיקע הענט:

איינמאָל, ווען דער יינגל כמעט, האָט געבראַכט ערשטלינגס-לידער און זיי זענען גוט געוועזן און איך האָב מיך געפרייט, און ער האָט זיך געפרייט. אַ צווייט מאָל בשעת יענער זיצונג אין ליטעראַטן פּאַריז אין יאָר 1934. און אַ דריט מאָל — איצט אין פּאַריז, אין יאָר 1956. און אַט די ציטערנדיקע הענט האָבן איצט אין פּאַריז כסדר געצונדן און געלאָשן ציגאַרעטן איינעם אָן אַנדערן...

מיר האָבן גערעדט אַסך און כאַטש העלער האָט זייער אַסך נישט דערזאָגט, האָבן מיר ביידע סאָי ווי געוואוסט, וואָס ער דערזאָגט נישט און איך האָב נישט געפרעגט. רבי שמעון בן אלעזר אומר — — ואל תשאל לו בשעת נדרו — — און עס איז געוועזן קלאַר, אַז דער נדר העלערס איז שוין יעמאָלט געוועזן: אַוועק, אַוועק, אַוועק! גענוג, גענוג, גענוג!

נאָך חדשים, נאָך וואַנדערן אַהין און אַהער און אַהין איז בינעם העלער איצט, ווען די ווערטער ווערן געשריבן, אין מדינת ישראל. אַט איז א ציטאט פון זיינס אַ ליד:

מײן אויג איז נאָך מײד פון די פרעמדע מרחקים,
מײן בלוט איז פון האס נאָך פארהעצט און פארסמט,
גלייך אויס אין דיין רוים מײן געבוירגענעס נאָקן,
מײן ווייטיק באַגראַב און באַהאַלט אין דיין זאַמד.
די אַלע קאַשמאַרן פון פינצטערן זכר,
די אַלע בשוגג באַגאַנגענע זינד — —

יוסף העפּטמאַן

1888 — געבוירן אין בריאָנסק, זינט 1912 אין וואַרשע,
זינט 1935 אין ארץ ישראל. געשטאַרבן אין תל אביב —
דעם 18טן יאַנואַר 1955. — זע: מיין לעקסיקאָן —
באַנד 2, זייטן 115-117.

אודאי האָבן מיר זיך גוט, גוט געקענט אין וואַרשע אין אַלע די
פּערצן יאָרן, וואָס איך האָב דאָרט געווינט. און כמעט טעגלעך זיך געטראָפן
אין לאַקאַל פון טלאָמאַצקיע 13, דעם פאַריין פון יידישע ליטעראַטן און
זשורנאַליסטן. העפּטמאַן, דער באַרימטער זשורנאַליסט, שטענדיקער מיט-
אַרבעטער אין „מאַמענט“, האָט דאָ אַלעמאַל געהאַט עפיס אָן ערן-אַמט פון
דעם פאַרזיצער, אָדער אַ פאַרוואַלטונגס-מיטגליד. טאַקט און גוטסקייט
זענען געוועזן אין זיין כאַראַקטער און כסדר באַשאַפן אין און אַרום אים
פּשרה. פּשרה איז געוועזן העפּטמאַנס גרויסער כוח אין געזעלשאַפּטלעכן
לעבן, כאַטש ער אַליין האָט קיין פּשרות נישט געמאַכט בנוגע זיך. געוועזן
אַן אויסגעהאַלטענער בירגערלעכער ציוניסט. איינגטלעך זענען זיינע פּשרות
מער געוועזן טאַלעראַנץ — אמתע, אויפריכטיקע טאַלעראַנץ לויטן אור-
ענגלישן מוסטער קלאַסישע טאַלעראַנץ — וואַלט איך געזאָגט. און אויפן
פּאָן פון — זייער אַפּט קנאישן, יידישן געזעלשאַפּטלעכן לעבן — האָט אַט די
טאַלעראַנץ גאָר העל געשיינט.

און עס איז געוועזן נאָר זעלבסטפאַרשטענדלעך, אַז דער טאַלעראַנטער
יוסף העפּטמאַן זאָל אין ארץ ישראל ווערן אי דער שעפּר-רעדאַקטאָר פון
דער, צו זיינע אידעען צוגעפאַסטער טאַגצייטונג „הבוקר“ — און אין דער
זעלבער צייט דער יושב ראש פון דער, צו זיין טעמפּעראַמענט און טאַלעראַנץ
צוגעפאַסטער אַרגאַניזאַציע, דער אגודת העתונאים, וואָס נעמט אַרום אַלע אָן
אויסנאַם פאַך-זשורנאַליסטן אין מדינת ישראל, העברעישע אין דער ערשטער
רייע, אָבער אויך יידישע און אין אַנדערע שפּראַכן שרייבנדיקע.

און ווען נאָר מיר האָבן זיך באַגעגנט אין תל אביב, צי אין 1950, צי
אין 1954 — אַלעמאַל אַ שמועס וועגן וואַרשע — מיט אַזויפיל בענקשאַפּט,
כאַטש וואַרשע איז דאָך געוועזן דער אמתער גלות, און ווי מעג גאָר אַזאָ
הייסער ציוניסט אַזוי בענקען נאָך דער קרוינשטאַט פון גלות... דאָס איז
אָבער געוועזן א בענקשאַפּט אין די אבסטראַקטע צייטן אריין און נישט
אין קאָנקרעטע טעריטאָריעס... אָבער אַז מיר האָבן זיך באַגעגנט אין
1954 — העפּטמאַנס שיינע געשטאַלט מיט דעם אייביק יוגנטלעכן אויסזען,
אין באַקוועמען שטול, ביים גרויסן טיש פון יושב ראש פון דער אגודת

העתונאים אויף שדרות רוטשילד 27 — (דעם אויפבוי פון גרויסן סאָקאלאָוו-הויז וואָס באַלאַנגט צו דער זעלבער געזעלשאַפט האָט ער שוין נישט דערלעבט) — פלעגט ער זיך עפּיס אַלעמאַל מאַדנע אויסבויען צום מיט-שמועסער און צולייגן אַן אויער און קוקן שטום... ער האָט אַנגעהויבן שלעכט צו הערן און שטאַרק דערפון געליטן. אָבער קיין גרויס בייז איז דאָס נישט. נאָר אפשר האָט העפטמאַן — נישט הערנדיק די שטימען פון דרויסן — יאָ געהערט עפּיס אַן אינערלעכע שטימע, וואָס האָט ווער ווייסט וואָס אַנגעזאָגט. נאָר דער טאַקטישער האָט עס געהאַלטן בסוד...

און פלוצלונג — העפטמאַן האָט געהאַט אַ שווערן האַרץ-צופאַל און מען קען אים בכלל נישט זען. אבסאָלוטע רוי. און עס גייט אוועק א צייט און מען הייבט אָן באַרויקן זיינע אומצאָליקע פריינט נאָך א טאָג און נאָך א טאָג און מען זאָגט צו, אז באלד וועט מען אים קענען זען און מען דערציילט שוין ווידער זיינע גימטריאַס, אין וועלכע ער איז געוועזן אַ מייסטער, איינער אין ארץ ישראל — און די גימטריאַס רעכענען אויס מיט מאַטע-מאַטישער זיכערקייט, אַז אַט וועט ער זיין געזונט. פאַרשפּילט ער זיך מיט אַט דער „האַבבי“ זיינער און האַפּערדיק ווערן זיינע פריינט... אָבער נאָר טעג.

אַט גיי איך איינמאַל, אין אַ דינסטיק אין דער פרי אַרויף אויף אַן אויטאָבוס און איך הער זוי צוויי רעדן צווישן זיך:

— הפּטמן איננו —

— בן כמה היה? פרעגט גלייך דער אַנדערער — און דער גאַנצער אויטאָבוס פאַרערס גיבן זיך איבער — איינער דעם אַנדערן: — הפּטמן איננו — מען האָט אים שטאַרק ליב געהאַט.

שעהן לאַנג האָט זיך געצויגן די לוויה אין דער לענג פון די גאַסן, אַפּגעשטעלט זיך ביי דער גרויסער שיל, ביי דער רעדאַקציע, ביים הויפט-קוואַרטיר פון זיין פאַרטיי. פון דער אגודת העתונאים האָט זיך די לוויה אַנגעהויבן.

זשורנאַליסטישע קאַטעדראַס זענען אויף זיין נאָמען אַנגערופן געוואָרן, ביכער זענען לכבוד אים ארויסגעגעבן געוואָרן, זאַלן אין סאָקאלאָוו-הויז באַקרוינט מיט דעם נאָמען יוסף הפּטמן.

נישט נאָר קעמפּערס האָט מען, ווייזט אויס, ליב, נאָר אויך רודפי שלום, אויב זיי זענען נאָר אַזוי אויפריכטיק ווי העפטמאַן. און ווי שיין האָט ער אינטעגריט אין זיך און אַרום זיך דעם מכלומרשטן ריב הלשונות.

בנימין הרושאווסקי

געבוירן אין רוסלאַנד אין יאָר 1929. דערצויגן אין ווילנע, זון פון יידישע לערערס. יאָרן פון דריטן חורבן אין רוסלאַנד. 1946 אין פוילן, שפעטער אין דייטשלאַנד. זינט 1948 אין מדינת ישראל. געדינט אין מיליטער. איצט אין ירושלים. אַקאַדעמישע קאַריערע.

„שטויבן“ — אַזוי האָט געהייסן אַ דין ביכל מיט לידער פון אַ — ביז דעמאָלט אין גאַנצן אומבאַקאַנטן פּאַעט, וואָס האָט זיך אונטערגעשריבן ה. בנימין. די זאַמלונג איז אַרויס אין דייטשלאַנד. די לידער זענען געוועזן גוטע אין דער פּאַרם, רייפע אין אינהאַלט, איבעררייפע אין זייער קהלתדיקן פעסימיזם. פון אַ קליינער הקדמה איז קלאָר געוועזן, אז דער פּאַעט איז אַלט 19 יאָר — און די לידער האָט ער אפּשר נאָך פריער געשריבן... אפילו דער סוף פסוק פון זיין זאַמלונג, דווקא פול מיט געוואַלטן אפטימיזם, איז אויך קהלתדיק... סוף דבר הכל נשמע את אלהים...

הויב אויף מיין קאַפּ און ווייז אים קלאָר דעם וועג,
שמיד אויס, שטאַט טרערן, פיילן פון די אויגן!
און ביי אַ טויט־געפּאַר נעם צו די שרעק!
זאָל יעדער נערוו מיינער זיך שפּאַנען ווי אַ בויגן!

און אַט איז שוין דער דיכטער אין מדינת ישראל — זיינע לידער דערשיינען אין דער „גאַלדענער קייט“ — זומער 1949. זיין דאָמיציל איז „ערגעץ אין נגב“ — מחמת ער איז אַ סאָלדאַט... און ביי אַ טויט־געפּאַר נעם צו די שרעק — זאָל יעדער נערוו מיינער זיך שפּאַנען ווי אַ בויגן... און אין זיינע איצטיקע לידער האָט ער זיך שטאַרק אַריינגעלעבט אין דער ארץ ישראלדיקער לאַנדשאַפט; און אַט אַזוי שרייבט ער „דאָס גרינע ליד“:

עס טרעפט, ס'איז אַ זעלטענע קלאַרקייט פּאַראַן
אַמאָל צווישן רעגן און רעגן.
עס טראַגט דיר דער ווינטער אַנטקעגן
זיין דופּטיקן גרינעם דיוואַן...

וועסטו פרעגן — דו וואָס ביזט אין ארץ ישראל נאָך נישט געוועזן: — דער ווינטער, זיין גרינעם דיוואַן? אָבער אַזוי איז עס, און הרושאווסקי האָט זיך שוין אינטעגרירט דיכטעריש, דורכגעדרונגען, דורכגענומען געוואָרן מיט דעם לאַנד, דורכגעגאַנגען אַ מעטאַמאָרפּאָזע און ווייסט, אז אין ארץ

ישראל זענען די גלותדיקע פּרילינגס-סמנים — גאַר ווינטער-סמנים. און דאָס האָט שטאַרק געפּרייט — ווייל אַ גרויסער כּוח האָט זיך דאָ געהאַלטן אין אַנזאַגן — מיט בלעטער אַלץ גרעסער און צווייגן אַלץ ברייטער און אַ שטאַם אַלץ העכער — און אָט בין איך אין מדינת ישראל דאָס ערשטע מאָל. אויף אַ פּאַרזאַמלונג פּון יידישע שרייבער; אַ הויכער, בלאַנדער, שווייגעווער-דיקער, אויפּפּאַלנדיק שווייגעוודיקער, יונגער מענטש קומט צו אין געדּרענג אין אַ קאַרידאָר און ער זאָגט זיין נאָמען; קוים צו דערהערן: הרושאַווסקי — בנימין — ער האָט נאָך דעמאָלט, דאָכט זיך, געדינט אין מיליטער. באַלד האָט ער געמוזט פּון דער פּאַרזאַמלונג אַוועק, פליכטן. איז די באַגעגע-ניש כּמעט ווי נישט געוועזן.

גאַר גיך האָט ער פּערפּעקציאָנירט זיינע עברית-קענטענישן, זיינע קענטענישן פּון דעם ענגלישן לשון און — כּאָטש די גרופּע „יונג ישראל“ האָט אים מיט רעכט און באַרעכטיקונג געציילט צו איר שורה — הרושאַווסקי האָט אויסגעקליבן אַנדערע וועגן, אַקאַדעמישע קאַריערע. מיט קיין בייטראָג זיך נישט באוויזן אין די זשורנאַלן פּון „יונג ישראל“.

אַבער — —

אַט באווייזט זיך אין דעם זשורנאַל „פּילד אָו יידיש“, וואָס דערשיינט אַרום דער יידיש-קאַטעדרע פּון דער קאָלומביאַ-אוניווערזיטעט אין ניו יאָרק, וואָס איר פּראָפּעסאָר איז אוריאל וויינרייך, דער זון פּון מאָקס וו., אַן אויספירלעכע וויסנשאַפּטלעכע פּאַרשונג — געשריבן אין ענגליש — וועגן דעם פּרייעם ריטעם אין דער יידישער פּאַעזיע. די אַרבעט קריגט גרויסן פירסום אין דער יידישער פּרעסע — און מיט רעכט — ווייל אַזוי גרינטלעך און מיט אזאַ ביקאות אויף די פּאַרש-געביטן פּון דער פּראָזאַדיע, האָט מען נאָך וועגן יידישער פּאַעזיע נישט געשריבן. זי איז דאָך אַלעמאַל געוועזן מער סוביעקט ווי אַביעקט. און אויך ביי הרושאַווסקין ווערט די יידישע פּאַעזיע שוין איצט אַביעקט פאַר דער וויסנשאַפּטלעכער פינצעטע, און נישט מער סוביעקט פאַר דער צוטערנדיקער און שאפּנדיקער פּעדער...

עס איז אויסגעקומען עטלעכע מאָל מיט בנימין הרושאַווסקין, איצט שוין פּראָפּעסאָר-אַסיסטענט אויפּן ירושלימער אוניווערזיטעט, איבערצובייטן בריוו פּון תל אביב קיין ירושלים, אויך סוצקעווער פּלעגט מיר אָפּט דער-ציילן, ווי גוט עס איז צו פּאַרברענגען אַ שעה מיט בנימינען, וואָס האָט דערווייל שוין אַקומולירט אַ גרויסן וויסן אויפּן געביט פּון די ליטעראַטורן פּון דער וועלט. עס איז אויך אויסגעקומען דאָ און דאָרט צו באַגענענען דעם הויכן, בלאַנדן, שווייגעוודיקן, נאָך אַלץ אויפּפּאַלנדיק שווייגעוודיקן הרושאַווסקין, און אויך שוין אין געזעלשאַפּט פּון זיין פּרוי, וואָס שטאַמט

פון דייטש-רעדנדיקע יידן און איר קאַריערע איז אויך אַן אַקאַדעמישע.
עמיץ האָט מיר אָפילו געזאָגט, אַז בנימין האָט אים פאַרטרויט אין אַ בריוו,
אָדער שמועס, אז ער האלט זיך נישט מער פאַר קיין פּאָעט.

מיר אָבער האלטן אים פאַר אַ פּאָעט, און אַ יידישן דערצוו, און מיר
דערמאָנען עס אים מיט ליבשאַפט, און מיר אינטעגרירן אים פול מיט
בטחון אין אַט דעם חברישן לעקסיקאָן.

י הוּדָה ל י י ב וּו אָה ל מ אָן

געבוירן אין יאָר 1881 אין קאָנסקע-וואָלע, פּוילן. זינט 1900 אין וואַרשע. זינט 1925 אין ארץ ישראל. געשטאַרבן דעם 5טן מאַי 1955 אין תל אביב.

יהודה לייב וואָהלמאַן איז קיינמאָל נישט אַלט געוואָרן — ער איז בלויז געשטאַרבן אין טיפּן עלטער — אָבער נאָר לויט די מאַטעמאַטישע געזעצן. אַלט געוואָרן איז ער נישט, נישט גייסטיק און נישט פיזיש. ער איז אין דעם זינען געוועזן אַ פענאַמען. נישט קיין הויכער מיט אַן איידל סעמיטיש פנים — איז ער געבליבן אַ ברונעט אויך אין טיפּן עלטער, אַפילו ווען דאָ און דאָרט איז געוועזן אַ ביסל גרויע האָר.

ער האָט זייער אַסך געשריבן יהודה לייב וואָהלמאַן — געוועזן אַ מענטש מיט אַסך וויסן — יידישן און אַלגעמיינעם, געהאַט אַלעמאָל אינטערעסאַנטע אידייען וועגן ליטעראַרישע אויפטוען סתם און אויך וועגן אייגענע ווערק. ער האָט געחלומט וועגן רעאַליזירן די אַלע פראַיעקטן, און אויפשרייבן די אַלע ווערק, וואָס שייך אייגענע ווערק — האָט ער טאַקע אַסך אויסגעפירט און עס איז אים נישט שטאַרק אָנגעגאַנגען דווקא אַלץ געשריבענע צו דרוקן. ער האָט געהאַט אַמונה, אַז עס וועט סוף כל סוף דערגיין, און די אַמונה איז געוועזן אַ באַגרינדעטע — ער האָט געהאַט געראַטענע זין און טעכטער און זיי האָבן געמאַכט גרויסע קאַריערעס, גייסטיקע קאַריערעס אין מדינת ישראל און אין אלערליי לענדער; און ווי געשיקט זיך, אז זיי וועלן סוף כל סוף נישט געבן אַ תיקון זייער שעפּערישן פּאַטער.

פון איין זייט פלעגט וואָהלמאַן שרייבן קאַרעספּאַנדענצן אין צייטונגען, גאַנץ פשוט באַריכטן וועגן געשעענישן פון טאָג אין מדינת ישראל פאַר דער וואַרשעווער יידישער פרעסע — און פון דער אַנדערער זייט... מיסטישע דראַמעס איבער דורות און וועלטן מיט אליהו הנביא אין צענטער... און פון דער דריטער זייט גאַר קאַמעדיעס, אַפּערעטעס גאַר — איינע אַזאַ אַפּערעטע איז מיט יאָרן צוריק געשפּילט געוואָרן אין וואַרשע הונדערטער מאָל. „דער שטרויענער אלמן“ האָט זי געהייסן.

יהודה לייב וואָהלמאַן האָט געשריבן אין יידיש און אין העברעיש. אויף זיין געדענק-אַונט אין תל אביב — אַ קורצע צייט נאָך זיין שטילן און פלוצלונגען אַוועקגיין, ממש אַן שום וואַרענונג — האָט זיינס אַן אייניקל, אַ בחור, אַ סאַברע, אַדער כמעט אַ סאַברע — געלייענט אין יידיש אַ פראַג-מענט פון דעם זיידנס אַ דערציילונג, און אַרויסגעבראַכט מיט האַרץ די שיינע סימבאָלישע שילדערונג פון אַן אייביקן בוים. און אין זאַל האָט דער עולם

געפילט — אַ בוים מיט וואַרצלען און מיט צווייגן און מיט בליאונג — אַ בוים אָן טענות — וואָס וואַקסט און לעבט נישט צוליב טענות, נאָר צוליב תענוג פון לעבן. אַזוי איז טאַקע געוועזן יהודה לייב וואָהלמאַן. אַזוי האָב איך אים געקענט אין וואַרשע און אַזוי אין תל אביב.

די איינציקע טענה, וואָס יהודה לייב וואָהלמאַן האָט געהאט צו אלע שרייבערס און אויך צו מיר: — פאַרוואָס מען טרעפט זיך אַזוי זעלטן, פאַרוואָס מען קומט נישט אַפּטער אַריין איינער צום אַנדערן אויף אַ גלעזל טיי — אויף אַ „מוטל“ לויטן וואַרשעווער שטייגער. עס איז דאָך דאָ אַזויפיל צו דערציילן און אַזויפיל צו דערמאָנען און אַזויפיל צו פלאַנירן — סתם אַזוי — פלאַנירן — מען האָט מיר טאַקע דערציילט, אַז אין די גוטע אַלטע צייטן אין תל אביב — די רעלאַטיוו שטילע צייטן פון ענגלישן מאַנדאַט, איז וואָהלמאַנס הויז געוועזן אַ בית וועד לחכמים — און די גלעזלעך טיי, וואָס עס האָבן דערלאַנגט די פרוי וואָהלמאַן און די טאַכטער מרים — ביידע שרייבערינס — האָבן געהאט א שם. (מרים וואָהלמאַן־שעראַטשעק האָט אַמאָל אין וואַרשע געשריבן פּובליציסטישע אַרטיקלען אין פּויליש, איצט שרייבט זי אונטערן נאָמען מרים שיר — אין עברית און אויך אין פּויליש, אין דער פּוילישער פרעסע אין מדינת ישראל.) און דערצו די וואַרשעווער „טרוקענע קיכלעך“ — אַרעמלעך, אַבער מיט דעם גאַנצן פּויליש־יידישן האַרץ.

צ. ז. ויינברג

צבי זבולון ויינברג (ווינבערג) געבוירן אין ווארשע, אין יאָר 1883. אין יאָר 1934 אויסגעוואַנדערט קיין ארץ ישראל. ווינט אין תל מונד.

צ. ז. ווינברג, דער העברעישער דערציילער און לערער כל ימיו באַלאַנגט צו יענע העברעיש־שרייבער, וואָס מאַכן נישט קיין שום ספעציעלן וועזן פון לשון. זיי שרייבן לשון קודש, ווייל אַזוי איז עס. און דו טו וואָס דו ווילסט. מיר האָבן זיך גוט געקענט אין וואַרשע און זיך באַגעגנט אין ליטעראַטור־פאַרײַן אויף טלאַמאַקע 13, נאָך איידער איד בין דאָרט געוועזן דער סעקרעטאַר און גענוי געקענט — צוליב מיין אַמט — דעם אויסלייג פון יעדערנס נאָמען. און ווינבערגן פלעגן אַלע רופן „צע־זע“ ווינבערג, אַזוי אַז מיר האָט זיך געדאַכט, אַז זיין ערשטער נאָמען איז: צעזאַר. בין איך האָב מיך באַקענט אויך אין דרוק מיט אים. אַ געזונטער ייד, בלאַנד און רויטלעך אין פנים, אַ ייד, וואָס האָט ליב דאָס לעבן, מסתמא זענען ערגעץ די זיידעס געוועזן יישובניקעס. און כאַטש ער שרייבט לשון קודש — האָט ער ליב צו באַשרייבן יידן, וואָס האָבן מער ליב דאָס לעבן ווי דאָס ספר. און מער ליב יידן קאָנקרעט, ווי יידישקייט אבסטראַקט.

אין זעלבן יאָר ווען ווינבערג איז אַוועק קיין ארץ ישראל — בין איך אַוועק איבער דער וועלט. איך בין געוועזן ביי דער באַן, ווען ער איז געפאַרן צו זיין ציל צוזאַמען מיט אַ גרופע עולים. עס איז געוועזן אין יאָר 1934, ווען די יידישע יוגנט אין פוילן האָט זיך ממש, פשוטו כמשמעו, געריסן אויסצור־וואַנדערן, אַוועק, אַוועק! און מען האָט געזונגען און געטאַנצט אַ האַראַ, ממש מיט ווילדגעוואַרענער פרייד. איז ווינבערג אין מיטן דעם טומל צוגעקומען צו מיר: — און איר בלייבט דאָ... אַבער אויך איך האָב שוין געהאַט אַ פאַס און אַ וויזע אין דער וועלט אַריין — און דאָס ווינבערגן געזאַגט, ווינבערג האָט געענטפערט: — פאַר אַ יידן איז וועלט — ארץ ישראל!

זענען זיך יאָרן אַוועק און מיר האָבן זיך באַגעגנט אין תל אביב. ווינבערג האָט אַ באַלעבאַטישקייט אין תל מונד און ער פלעגט מיר אָסך דערציילן וועגן זיין כמעט דאַרפישן אופן פון לעבן. און ווי ער האָט ליב די שטילקייט. אַז איך האָב געפרעגט וועגן דער אומרו פון אַ שטילקייט, וואָס ווערט איבערגעריסן דורך ווייטע אַפּקלאַנגען פון שאַסן — האָט דאָס ווינבערג אינגאַנצן אַוועקגעמאַכט מיט דער האַנט. ער איז צו ערדיש אין זיין מהות — צו פילן די מורא פון די גרויס־שטאַטישע. אַבער ביי דער

גאַנצער דאָרפֿישקייט איז אים געבליבן אַ בענקשאַפט נאָך דער עיר הבירה וואַרשע. און ווען נאָר ער פלעגט קומען קיין תל אביב — זענען פאָרויס־געלאָפֿן אַ פאָר קאָרטלעך צו מיר, אָז איך זאָל מיך קומען זען מיט אים און רעדן וועגן — וואַרשע.

כאָטש ער איז געוועזן אַמאָל אויסגעקאָכט אין דעם גאַנג פון דער ייִדישער ליטעראַטור, האָט ער דעם קאָנטאַקט איצט אינגאַנצן פאַרלוירן. פלעגט ער אויפֿנעמען מיט גרויס טרויער, אָז איך האָב אים דערציילט, אָז דער און דער איז שוין מער נישטאַ, און ער האָט זיך שטאַרק געפֿרייט, אָז עמיץ, וואָס ער האָט שוין ווער ווייסט וואָס געטראַכט וועגן אים, איז יאָ דאָ און לעבט אין אַמעריקע און גיט אַרויס ביכער. דאָכט זיך — ווי ווייט איז תל מונד פון תל אביב. און אַ פאָסט איז דאָך דאָרט דאָ און צייטונגען דערגייען, אָבער לויטער העברעישע צייטונגען. האָב איך אין מיינע באַגעגענישן מיט וויינבערגן שטודירט דעם רעזולטאַט פון דער נישט אויסגעהאַלטענער באַציאונג מצד דער העברעישער פרעסע צו דער ייִדישער שוועסטער־ליטעראַטור ... „אחותנו את...“ האָט טאקע געדארפט הייסן די אַנטאַלאָגיע פון דער ייִדישער פּאָעזיע, פון שמשון מעלצער צוזאַמען־געשטעלט. זי האָט אָבער באַקומען דעם נאָמען „על נהרות...“ מיר זאָגן דאָס אָן טענות. נאָר מען דארף זיך פארטראַכטן. און דער ווילער ייד צ. ז. ויינברג וועט אויך נישט האָבן קיין טענה — אויב מיר האָבן אויף די ראַנדן, דווקא פון זיין פּראָפּיל די דאָזיקע באַמערקונג געמאַכט.

מיר האָבן סוף כל סוף געמאַכט אַ חברישן חילוף פון אונדזערע ביכער. אַ מאַדנער חילוף — געביטן פּראָזע אויף פּאָעזיע, עברית אויף ייִדיש, מחשבות און געפּילן פון אַן אייביק אומזיכערן וועלט־ייד אויף די פעסטע און איינגעזעסענע מעשיות פון א תל מונדער באלעבאָס, וואָס איז צענדליקער יאָרן לאַנג געוועזן אַ לערער און האָט דערצויגן דורות. מיר האָבן געביטן צ. ז. ווינברג אויף מ. ר. ...

מיר האָבן בעל פה אויך געביטן אנעקדאָטן און עפיזאָדן וועגן עברית־שרייבער אויף אנעקדאָטן און עפיזאָדן פון ייִדיש־שרייבער איבער גאָר דער וועלט.

משה זאנשיין

געבוירן אין 1910 אין ווארשע. זינט דעם יאר 1948 אין
מדינת ישראל.

פארהאנען מענטשן — און אויך שרייבער — וואָס האָבן אַלעמען ליב,
נאָר נישט אַלע האָבן זיי ליב. פארהאנען שרייבער — און אויך מענטשן —
וואָס האָבן אַלעמען נישט ליב — נאָר אַסך האָבן זיי ליב. פארהאנען מענטשן
— און אויך שרייבער — וואָס האָבן קיינעם נישט ליב — און קיינער האָט
זיי נישט ליב. פארהאנען שרייבער און אויך מענטשן — וואָס האָבן אַלעמען
ליב — און אַלע האָבן זיי ליב.

פארהאנען מענטשן — וואָס זענען אויך שרייבער.

פארהאנען שרייבער — וואָס זענען אויך מענטשן.

די אַנוועזנדיקע זענען אויסגעשלאָסן פון דער איצטיקער מעדיטאַציע —
און אַזוי ווי דער איינציקער אַנוועזנדיקער ביי דעם שרייבן די דאָזיקע
מעדיטאַציע איז טאַקע דער מעדיטאַטאָר אַליין — שליסט ער זיך אויס...
און פאַרוואָס עס איז אים אַזוי גרינג צו געמיט בשעת ער שרייבט די
דאָזיקע ווערטער, אים — וואָס זיין געמיט איז אָפט שווער ווי בליי
צונויפגעמאַלצן מיט שטיין? ווייל ער וועט דאָ ווייטער שרייבן אַ פאַר
ווערטער וועגן משה זאנשיין.

ווי האָבן מיר אויבן געזאָגט: פארהאנען מענטשן — און אויך שרייבער,
וואָס האָבן אַלעמען ליב — און אַלע האָבן זיי ליב.

דאָס איז משה זאנשיין.

עס איז אים ליב גאָט — ער האָט אים געגעבן אַ שיין, שוואַרצעוודיק
פנים און אַ שיין־געשטאַלט — ווי עס זינגט זיך אין פאַלקס־ליד, און דערצו
אַ חנעוודיקן טאַלענט פון באַשרייבן מענטשן און געשעענישן און ער האָט
אים אַראָפּגעשיקט אויף דער ערד צווישן יידן אין וואַרשע. עס האָבן אים
ליב אַלע זיינע חברים און בכלל יעדער.

און אַז מיט וואַרשע איז געשען, וואָס עס איז געשען, און דאָס פנים
פון יידישן וואַרשע האָט זיך אויפגעוויבן אין רויך פון דרייהונדערט־
טויזנט עקידות צום הימל — און אַז משה זאנשיין, דאָס וואַרשעווער קינד,
איז געבליבן לעבן נאָך דעם, וואָס ער איז דורכגעגאַנגען אין די יאָרן פון
אומקום — האָט דער מלאך, וואָס זאָגט אונטער די שרייבער, וואָס זיי
דאַרפן טון, אונטערגעזאָגט משה זאנשיין: נעם און פאַרשרייב, וואָס דיין
האַרץ, וואָס האָט ליב, געדענקט, און וואָס דיין האַנט קען פאַרשרייבן אויף

איר אייגענעם, אי פּאָלקסטימלעכן און איר אינטעליגענטישן אופן. וכך הוזה. און עס איז אַרויסגעקומען אַ געשריבן בילדער-בוך „יידיש-וואַרשע׳׳. ביכער וועגן יידיש-וואַרשע זענען שוין געוועזן אַסך און וועלן זיין נאָך מער און נאָך מער — און דאָס בוך פון משה זאָנשיין האָבן אלע געלייענט מיט ליבשאַפט און ליב באַקומען — צוליב זיין וואַרשעווער שבתדיקן ריטעם — כאַטש עס ווערט דאָרט אויך אַזוי פיל וואַרשעווער יידישע וואָך באַשריבן. איז אפשר בעסער צו זאָגן: יום טוב — אין דערוואַכעדיקן ריטעם.

אַ באַגעגעניש מיט משה זאָנשיין — איז זאָן-שיין. עס איז קינדעריש זיך צו שפּילן מיט דעם באַטייט פון ווערטער אין נעמען — אָבער איך טו עס. אין תפיסה גייט מען נישט דערפאַר ...

און איינמאָל האָב איך באזוכט די זאָנשיינס אין ירושלים, זיי וווינען אין דער אייביקער שטאָט. די גוטע פרוי, פול מיט פּיעטעט צו יידישע שרייבער און חן אין אַלעמענס אויגן, אַרבעט אין דער צענטראַלע פון ראַדיאָ אין ישראלס הויפּט-שטאָט, אין יידישן „קול ציון לגולה״. און זאָנשיין אַרבעט אין אַ מיניסטעריום. און דער צופאַל האָט געוואַלט, אַז זיי וווינען אין אַ דירה, וואָס איז פריער באַווינט געוועזן פון אַן אַראַביש-ענגלישן פּקיד. אַ שריט פון דער גרעניץ — די דירה פון די זאָנשיינס, און אַ שריט פון דער גרעניץ די ראַדיאָ-צענטראַלע. אָבער ביי די זאָנשיינס איז אַלעמאָל שטיל און פול מיט פּיעטעט און רואיק ווי אין אַ רעקאָנוואַלעסענטן-היים — ווייל משה זאָנשיין האָט אַ האַרץ, וואָס האָט שטאַרק ליב, אָבער אַליין איז עס נישט שטאַרק.

זיצט מען, טרינקט מען טיי און רעדט אַזויפיל גוטס אויף חברים, און דער זייגער רוקט, רוקט זיך ביז צען — און דעמאָלט געזעגנט זיך משה זאָנשיין מיט דעם גאַסט און בעט דעם גאַסט מוחל צו זיין און נאָך זיצן בלייבן, אָבער אַזוי איז דאָס געבאָט פון דער מעדיצין. גייט דער גאַסט געוויינטלעך אויך אַוועק. די זאָנשיינס זאָגן אָן: — גיט אַכטונג איר זאָלט דאָ אין די שטילע געסלעך נישט פאַרבלאַנדזשען אויף יענער זייט גרעניץ ... גייט דער גאַסט און טראַכט: ווי גוט וואָלט געוועזן, ווען אויף דער וועלט וואָלט בכלל קיין גרעניצן נישט געוועזן, און קיין שנאָה נישט, און אַפילו נישט די קנאה, וואָס איז מרבה חכמה ...

ש מ ו א ל ז א ר א מ ב

געבוירן אין לאַמזשע אין יאָר 1903. געווינט אַ האַלב לעבן אין וואַרשע. אומגעקומען אין די יאָרן פון דריטן חורבן. מיר זענען מצרף דעם פראָפּיל פון ש. זאַראַמב צו דער סעריע — צוליב דעם נע ונד זיינעם, צוליב חברישן סענטימענט און ווייל — בקרוב זועט אין דער מדינה ישראל דערשיינען דאָס סאַמע ערשטע בוך זיינס.

ער איז געוועזן איינער פון די טאַלאַנטפולסטע דיכטער פון דער יינגסטער גענעראַציע אין צווישן-צוויי-מלחמהדיקן פּוילן — שמואל זאַראַמב. אָבער ער איז געוועזן — עפּיס ווי אַן אַ שום סיבה — איינער פון די אום-מזלדיקסטע. ער האָט עפּיס אינגאַנצן נישט געהאַט קיין מזל, לחלוטין נישט. אַפּילו אַזאַ קלייניקייט ווי אַריינגענומען צו ווערן אין דעם ערשטן באַנד פון דעם דאָזיקן „מ'ין לעקסיקאָן“. ער האָט דאָך זיכער באַלאַנגט אין דעם ערשטן באַנד פון דער סעריע, וווּ עס זענען דאָ אלע פּאַעטן אין יידישן פּוילן פון דער תקופה 1918-1939. אָבער, אַן אַ שום סיבה — ביי זאַראַמבן אַלץ קעגן אים. אַן שום סיבה... איז ער דאָרט נישט אַריין און ער איז אַביסל א פארבלאָנדזשעטער אין דעם באַנד, וואָס נעמט ארום מדינת ישראל.

ער איז געוועזן אַ לאַמזשער, יעדנפאַלס האָב איך אים דאָרט דאָס ערשטע מאָל געטראָפּן אין די פּריע צוואַנציקער יאָרן. דאָרט איז געוועזן אַ גרופּע מיטן נאָמען „טייפּון“. טייפּון אין לאַמזשע איז בוכשטעבלעך: א שטורעם אין א גלעזל וואָסער... צו דער גרופּע האָט אויך באַלאַנגט ירחמיאל שטייגמאַן און אהרן מאָרק. נישט קיין הויכער, מיט אַ לענגלעך שיין פנים און חן-גריבלעך, און ער האָט געהאַט אַביסל אַ הויכע שטימע, פרויאיש, ווי אַ סאַפּראַנאַ, ווי ער וואָלט נאָך נישט געהאַט מוטירט. יעדנפאַלס אַזוי אין אויפגערגטע מאַמענטן. עס האָט זיך אָפּט געדאַכט, אַז ער קריגט זיך — בשעת ער האָט גאַנץ רואיק גערעדט. האָט מען זיך דענערווירט. פלעגט זיך זאַראַמב פאַרלירן און שטילערהייט ליידן.

ער האָט געשריבן זייער פארטיפטע לידער און זייער גוטע עסייען און האָט זייער גוט איבערגעזעצט און געקענט שפּראַכן — נאָר קיין מזל האָט ער נישט געהאַט. ער איז כמעט ווי באַלד אַריין אין דער ליטעראַטור מיט אַ ליד „שטאַרבנדיקער דיכטער“. עס איז דערשינען אין די „ליטעראַרישע בלעטער“ אין יאָר 1925.

און דייע פאַרטריקנטע ליפּן מורמלען שלעכטע נביאות
איבער דיין, אויף די הענט איינגעשלאָפענעם קאַפּ.

די נאַכט לאַזט זיך אַראָפּ איבער דיר ווי איבער אַ דאַרן
און דעקט צו די חרפה פון דיין ווייטיק.

דיין מויל האָט דריימאַל געקושט דער חושך
מיטן קילן קוש פון טויט.

פּאַקטיש האָט זאָראַמב דעכיוטירט מיט לידער אין די צוויי וויכטיקע
זאַמליכע, „וואַרשעווער אַלמאַנאַך“ — 1923, און „וואַרשעווער שריפטן“
— 1926.

אַן אַ שיעור געדולד האָב איך געהאַט, אי לויט מיין נאַטור און אי
לויט דעם פליכט פון מיין אַמט, אַלס סעקרעטאַר פון שרייבער-פאַריין אין
וואַרשע, צו די חברים. אָבער ווען נאָר זאָראַמב האָט עפּיס באַדאַרפט —
אויס געדולד. זיין ענין איז אַלעמאַל געוועזן אַדער פאַרפּריט, אַדער פאַר-
שפּעטיקט. אַן מזל. מיר האָבן איינער ביים אַנדערן אַמאַל געפּרעגט אויף
דער סיבה — און ביידע קיין תשובה נישט געהאַט. אָבער די סיבה איז
געוועזן כמעט אַ מיסטישע. איינער ווערט געבוירן אין אַ זיידן העמדל און
אן אנדערער אפילו אין קיין זגרעכע העמדל אויך נישט, ווי זאָראַמב.

אין משפּחה-לעבן — אומרו און נויט. האָט זיך אַמאַל געמאַכט אַ
ראַמאַנטישע איבערלעבונג — ווי עס מאַכט זיך ביי יינגערע מענטשן —
האָט עס לאַנג נישט געדויערט און עס האָבן זיך גענומען טראַגן קלאַנגען,
אַן דאָס מיידל איז אַן אַ שום סיבה פון זינען אַראָפּ. אוודאי האָבן די אַלע
איבערלעבונגען סטימולירט צו טיפע און מיסטישע לידער, אָבער די לידער
זענען קיינמאַל אין קיין פולער זאַמלונג נישט דערשינען. אַזויפיל דיכטער
אַרום זאָראַמבן האָבן ווי עס איז געפונען מיט זייערע לידער אַ היים אין
די טעוועלעך פון אַן אייגן בוך. זאָראַמב — נישט.

איינמאַל האָט ער מיר מיט צער געזאָגט, אַז אפילו דער נאַמען, וואָס
ער טראַגט, איז אַ נאַמען א נע ונד, צוליב עפּיס א סיבה מיט א נישט
אייגענעם פאַספּאַרט. דער אמתער נאַמען-טרעגער לעבט ניט מער און ער איז,
צוליב עפּיס אַ טעכנישער נאַכלאַזיקייט, יענעמס לעבעדיקע מצבה. און
עס איז עפּיס אינגאַנצן אַ פרעמדער מענטש געוועזן. טראַגט ער אים —
ווי קליידער פון אַ פרעמדן בר מינן.

וואַזשע פאַר אַ ספעציעלן שייכות האָט שמואל זאָראַמב, וואָס אפילו
אין אַ פאַנטאַסטישסטן חלום זיינעם — און ער האָט אַסך און פאַנטאַסטיש
געחלומט — האָט ער נישט געגלויבט, אַז ער וועט ווען עס איז זיין אין
ארץ ישראל, פאַרט צו אַט דער סעריע? און אַט זענען שייכותן: זיין זון,
וואָס איז נאָך לאַנג פאַר דער צווייטער מלחמה געוועזן אין רוסלאַנד —

איז איצט אין מדינת ישראל. אַזוי איז אויך זאַראַמבס פרוי. און דער זון טראַגט איבער ארץ ישראל ממש דאָס פנים פון זיין פאָטער. און נאָך עפּיס — אין ישראל איז דאָ אַ חבר, אַ שרייבער פון לאַמזשע, און טאקע אויך פון יענער גרופּע „טייפּון“. כאַטש ער איז א רעאליסטישער נאָוועליסט, זיין נאָמען איז: א. ריוועס. און אין ישראל איז דאָ נאָך אַ חבר זאַראַמבס, דער שרייבער און זשורנאַליסט און איבערזעצער מרדכי חלמיש — וואָס האָט פריער געהייסן מיט דעם נאָמען: פלינט. חלמיש איז — אגב — איינער פון די אַקטיווסטע אויפטוער פאַר דער דערנענטערונג צווישן די אינהאַלטן פון דער יידישער ליטעראַטור און די פאַרמען פון דער העברעיִ־שער. אומצאָליק זענען זיינע איבערזעצונגען און ארטיקלען וועגן דער יידישער ליטעראַטור, וואָס דערשיינען אין דער טאַגצייטונג „על המשמר“. און שטיל איז ער, חלמיש, און פול מיט פיעטעט, און שוין פון דער גרויסער צאָל יידישע ביכער אין זיין שיינער היים אין צפון פון תל אביב, ווערט קלאַר, אַז דאָ טוט מען די ברידערלעכע פליכט לגבי יידיש מער ווי אין אַסך אַנדערע היימען פון עברית־שרייבער. האָבן זיך טאַקע חלמיש און ריוועס צונויפגערעדט און געשאַפן אַ געזעלשאַפטלעכן שמואל זאַראַמב־קאַמיטעט פון... צוויי חברים, און גאָר בקרוב וועט דער דיכטער, וואָס האָט כמעט דעביוטירט מיט אַ ליד „דער שטאַרבנדיקער דיכטער“ — אויפשטיין תחית המתים אין ארץ ישראל. אין דער אויסגאַבע וועלן אַריין געקליבענע לידער און אויך געקליבענע עסייען — סאַי אין אַריגינאַל און סאַי אין דער ליבעפולער איבערזעצונג פון חברים, און בעיקר מסתמא פון מרדכי חלמיש. אַפילו איין סיבה וואָלט גענוג געוועזן מצרף צו זיין זאַראַמבס פראַפּיל אין אַט דער סעריע — און מיר האָבן געגעבן פיר סיבות.

מענדל זינגער

געבוירן אין בראַד, מזרח-גאַליציע אין יאָר 1890. 1908-1910 געלערנט אין ארץ ישראל. יאָרן געווינט אין ווין. זינט די דרייסיקער יאָרן שטענדיק אין ארץ ישראל. וווינט אין חיפה.

די דאָזיקע נאַטיצן וועגן מענדל זינגערן וועלן אַרומנעמען כמעט אַ האַלב יאָרהונדערט, פון 1911 ביז 1956. פון בראַד ביז חיפה. אין בראַד האָב איך אים דאָס ערשטע מאל גערטראָפן — מענדל זינגערן, אַ בלאַנדער בחורל, נישט קיין גרויסער, מיט אַביסל בולטע, בלוילעך-גרינע אויגן און האָט זיך גרינג געקענט באַגייסטערן, האָט זייער אַסך געלייענט און זיכער דעמאָלט, אין יענעם יאָר 1911, אין בראַד געוועזן איבערצייגט, אַז ער וועט אייננעמען די וועלט. וויאָזוי? סתם אַזוי. אויך איך האָב דעמאָלט אַזוי געגלויבט. מיר האָבן ביידע די וועלט נישט איינגענומען.

אין יענעם יאָר 1911 איז אין בראַד פאַרגעקומען אַ ליטעראַרישער אַוונט און מענדל זינגער האָט גערעדט וועגן מיר און איך האָב געלייענט מיינע לידער. דאָס ערשטע מאל האָט מען דאָן עפנטלעך וועגן מיר גערעדט... קיין סך צו זאָגן איז נישט געוועזן. אויף צו מאַרגנס האָט מיך מענדל זינגער אַרומגעפירט איבער בראַד, דער גרעניץ-שטאָט, צוגעפירט מיך צו דער סאַמע גרעניץ און מיר געוויזן קאָזאַקן מיט לאַנגע מאַנטלען און לאַנגע לאַנצן, וואָס פאַטרולירן אַרום די גרעניצן, און זינגער האָט מיר שפעטער אויך געוויזן יידישע פּאָליציאַנטן אין דער שטאָט, וואָס איז געוועזן איינע פון די יידישסטע אין גאַליציע, האָט געהאַט גרויסע משכילישע טראַ-דיציע. מענדל זינגער איז שוין דעמאָלט געהאַט געוועזן אין ארץ ישראל, געלערנט דאָרט אין אַ ישיבה און טאַקע אין חיפה.

מיר האָבן זיך, פאַרשטייט זיך, שפעטער אַסך גערטראָפן אין לעמבערג, זינגער איז געוואָרן איינער פון די ענערגישסטע פּועלי-ציוניסטן און דאָס איז אַפט געגאַנגען אין דער פאַר מיט ליבשאַפט צו יידישער ליטעראַטור. פון לעמבערג — קיין ווין, אין ווין האָט זינגער רעדאַגירט פּועלי ציוניסטישע בלעטער און מיר האָבן דאָרט צוזאַמען אויך געחלומט און מיטגעוויקט אין אַ מין האַלב-קאָאָפּעראַטיוון און האַלב-פּריוואַטן פּאַרלאַג „דער קוואַל“, צוזאַמען מיט משה זילבורג, משה גראַס, א. מ. פּוקס — און ישראל לאַנדאָן אלס דרוקער-פּאַכמאַן. און כּאַטש יוגנט-פּריינט ווערן אַמאָל עלטער-פּיינט — לויט עפּיס אַ געהיימען פּסיכאָלאָגישן געזעץ — מיר זענען עס קיינמאָל חלילה נישט געוואָרן. אדרבא. אַלעמאָל אַ סענטימענט איינער צום אַנדערן — אַליץ צוליב דער ערשטער באַגעגעניש אין בראַד.

און עפיס אַ גורל האָט מענדל זינגערן ווידער געבראַכט קיין חיפה. דעם צפון פון מדינת ישראל, בראָד איז געוועזן אין צפון פון גאַליציע. זינגער איז דאָ דער חיפהר רעדאַקטאָר פון „דבר“ און דער גאַסט-געבער פון אַלע יידישע שרייבער, וואָס קומען קיין חיפה — און אָט בין איך טאַקע דאָ, דאָס ערשטע מאָל אין יאָר 1950, שפעטער ווידער אין 1954 ביז 1956 און אַלעמאָל איז זינגער דער, וואָס גיט מיר איבער די ... שליסל פון דער שטאָט ... פון בראָד קיין חיפה — פּאָלג מיך אַ גאַנג.

ווי אַסך גאַליציאַנער האָט זינגער אַ זינגען פאַר אַרדנונג און פאַר אַרכיווירן דאָס פאַרגענגלעכע לעבן. איז עס אַ סימן פון פיעטעט? צי סתם אַרדנונג? לאַמיר אָננעמען, אַז ביידע צוזאַמען — סאָי ווי איז עס גוט. מענדל איז נאָך אַלץ אויסערלעך כמעט דערזעלבער בלאַנדער בחור (גרוי-געוואָרענער — נאַטירלעך) מיט די בלוילעך-גרינע אויגן, וואָס קען זיך גרינג באַגייסטערן און האָט פיעטעט און ליבשאַפט. און ער עפנט די שאַפעס פון זיין גרויסער ביבליאָטעק און ער ווייסט צו געפינען פאַרגעסענע לידער און אַרטיקלען און דערמאָנען זאַכן, וואָס ליגן ערגעץ טיף אין דער נשמה און ווערן אַזוי לעבעדיק, אַז מען גיט זיי אַ ווייז שוואַרץ אויף ווייס. זינגער האָט אַ גוטן זכרון און אַ טאַקטישן דערצו. נישט נאָר געדענקט ער אַלץ, נאָר ער ווייסט אויך וואָס צו דערמאָנען אַ גאַסט — וואָס אים צו דערלאַנגען אויף דער זילבערנער טאַץ פון יוגנט-דערמאָנונגען. און וואָס צו פאַרשווייגן.

אין חיפה האָט זיך באַזעצט אין זיין טיפן עלטער דוד פינסקי און זינגער האָט באַלד גענומען אויף זיך די שווערע אויפגאַבע צו זיין פינסקיס ערן-סעקרעטאַר און כמעט אויך ערן-זון ... אָן זינגערס עצה און חברישער ביייהילפיקייט האָט זיך פינסקי כמעט נישט גערירט. קודם כל באַשליסט זינגער און דערנאָך ערשט באַשטעטיקט ער.

כאָטש ער האָט אַזויפיל פאַרשטענדעניש און ליבשאַפט פאַר ליטעראַטור און אַזויפיל וויסן אויף דעם געביט, האָט זינגער נישט אַסך געשריבן פאַר דער א. ג. איביקייט — דאָס אַקטיווע פאַרטיי-פּאָליטישע און זשורנאַליסטישע לעבן איז אַ מיל און די רעדער פון די יאָרן דרייען זיך גיך און צעמאַלן צייט אויף שטויב.

חוץ זיין ריזיקער זשורנאַליסטישער אַרבעט אין יידיש און עברית, האָט זינגער בלויז עטלעכע קלענערע ביכער אַרויסגעגעבן און עטלעכע גרעסערע נאַענט-היסטאָרישע פאַרשונגען פאַרעפענטלעכט.

מענדל זינגער איז היינט אַן עמעריטירטער זשורנאַליסט. זיכער נוצט ער אויס די צייט צו שרייבן אַ בוך וועגן יענע ביכער און שרייבער, וואָס ער האָט צום מיסטן ליב. און ער האָט ליב אַסך שרייבער. 1956.

דוד זכאי

געבוירן אין גאַראַדאַק, מינסקער קרייז, אין יאָר 1886, פון יאָר 1909 — מיט אַן איבערייס פון עטלעכע יאָרן, אין ארץ ישראל. זיין אמתער נאָמען אין זשוכאָוויצקי.

דוד זכאי האָט ליב מענטשן, יידן אוודאי, און מענטשן האָבן אים ליב, יידן אוודאי. נאָר אַלעמאַל איז עפּיס אַ שקלא וטריא מיט אים. ער איז איינער פון די רעדאָקטאָרישע זיילן פון דער גרויסער טאַג־צייטונג „דבר“ אין תל אביב. ער שרייבט דאָרט טעגלעכע קורצע נאָטיצן „קצרות“, און ווייל עס איז אַזוי קורץ גיט עס יעדער באלד קודם כל אַ „כאַפּ“. מיט אַט אַ די קורצע באַמערקונגען איז ער פול אין אַלע ווינקעלעך פון לאַנד און אין אַלע געביטן. אין עטלעכע ווערטער קען מען נישט זיין אויסשעפּיק, אָבער אַריינזאָגן קען מען. מען קען אַפילו היינט אַריינזאָגן און מאַרגן זיך איבערבעטן. און עס געשעט אָפּט — ווייל זכאי האָט ליב מענטשן און מענטשן האָבן אים ליב. און ער האָט ליב יידישע שרייבער פונקט ווי העברעיִשע — מען איז דאָך יידן. אַ ייד מיט אַסך טעמפּעראַמענט און אַזוי איז זיין פנים און זיין גאַנצע קרעפּקע געשטאַלט. מסתמא זענען געוועזן ישובניקעס צווישן די זיידעס.

אז זכאי זעט א באקאנטן אויף איין זייט גאט, קומט שוין אזוי אויס, נאָך זיין גאַנץ אַנזעעוודיקן און אָנהערעוודיקן: שלום! — אַז אָדער ער גייט אַריבער צום פריינט, אָדער דער פריינט צו אים. וואָס עס זענען זיינע ערשטע ווערטער ביי א באגעגעניש מיט א העברעיִשן שרייבער — ווייס איך נישט, נאָר וואָס ער זאָגט אַ יידישן שרייבער מיט אומדערמידלעכער עקשנות, ווייס איך יא: ווען וועט איר שוין אנהויבן צו שרייבן עברית? ... אַט אזוי ווי עס וואַלטן געפּעלט אין טאַפּ אַריין פון דער העברעיִשער ליטעראַטור, אַלע זיבן טויף יידישע שרייבער, וואָס ווינען אין מדינת ישראל.

הויף דעם, וואָס דוד זכאי וואַלט גערן געוואַלט פון יעדן יידישן שרייבער מאכן א העברעיִשן — וואַלט ער אויך פון יעדן איינציקן ייד געוואַלט מאכן אן אסטראָנאָם. מיינט איר, אז איך האָב א טעות מיט א וואָרט, ווייס אפשר נישט דעם טייטש פון דעם וואָרט — זאָג איך איר, אַז איר מאַכט אַ טעות. טאַקע בפירוש אַן אסטראָנאָם. דוד זכאי איז זיכער דער וויכטיקסטער אסטראָנאָם־דילעטאַנט אין מדינת ישראל; מיט אַן אייגענער קליינער אַבסערוואַטאָריע. און אַז איך בין אַמאַל ביי אים געוועזן און ער האָט זיך איבער־צייגט, אַז איך קען אַ פאַר צענדליק קאַנסטעלאַציעס אויסרעכענען און געפינען אויפן הימל און ווייס די צאָל פון די לבנות פון סאַטורן און פון יופּיטער ...

איז ער שוין גאר ביין געוועזן אויף מיר, וואָס איך שרייב נאָך אַלץ נישט קיין עברית... וואָרום אויף איין געביט בין איך דאָך שוין פון זיינע מענטשן, איז פאַרוואַזשע זאָל איך זיין אַזוי איינגעשפּאַרט אויפן צווייטן געביט?

אַבער אַ חברישע הלצה איז אַ הלצה און אסטראָנאָמיע איז כבודהּ במקומהּ מונח — ווי אָפט מיר האָבן דוד זכאי פאַרבעטן צו קומען און צו רעדן בפּומבי מיט יידישע שרייבער — האָט ער אונדז וויי געטון. ער האָט אונדז כּסדר דערמאָנט די גרויסע בראַך פון יידישן לשון איבער דער וועלט. ער פלעגט אָפילו אַלעמאָל צולייגן אַן אויפריכטיקן זיפּץ — אַבער דאָס האָט אונדז ווייניק געטרייסט. און מיר האָבן געהאַט גערעכטע טענות. נאָר ביי דער ערשטער געלעגנהייט פלעגן מיר אים ווידער פאַרבעטן און ער — ווידער דאָס זעלבע. נאָר מער ווי אַ טענה קען מען צו אַזאַ האַרציקן חבר ווי דוד זכאי נישט האָבן.

אַמאָל זענען מיר צוזאַמען געפאַרן קיין טבריה און אין טבריה דער שטאָט באַזוכט די, טויזנטער יאָרן באַרימטע, חמי טבריה; אין יענעם טאָג האָב איך געהערט זכאי'ס אַ לעקציע וועגן דעם רמב"ם אלס אסטראָנאָם, שוין גאַרנישט קיין לעקציע פון אַ דילעטאַנט־אַסטראָנאָם. אויפן צוריקוועג איז שוין געוועזן האַלבע נאַכט און דער פּולער אויטאָבוס מיט שרייבער האָט אַזוי לאַנג געפלאַטקעוועט ביז אַלע זענען איינגעדרימלט. נאָר אַט איז תל אביב און מען צעזעגנט זיך שלעפּעריק און זכאי פאַרגעסט נישט צו פרעגן: — איז ווענזשע וועט איר שוין אָנהויבן שרייבן עברית? — אַזוי גיך איך וועל מיך אויסשלאָפן... האָב איך געענטפּערט שלעפּעריק.

אַז זכאי האָט געמאַכט צו זיינעם אַ יובל אַן אויסקלייב פון די בעסטע „קצרות“ זיינע — האָבן זיך באַלד אין אַלע צייטונגען אַ שאָט געטון לאַנגע רעצענזיעס און עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז דאָס קורצע שרייבן האַלט זיך צום לענגסטן אין זכרון פון אַ לייענער... איז דעריבער לאַמיר נישט מאַריך זיין דעם דאָזיקן אינטימען פען־פאַרטרעט. וואַלט איך אים געשריבן — לויט זכאי'ס עצה — אין צימצומדיקן עברית־לשון, וואַלט ער אוודאי אויסגעקומען קירצער. האָב איך אַבער זיין עצה נאָך אַלץ נישט געפּאָלט.

ז ר ו ב ב ל

1886 — געבוירן אין פּאָלטאַווע. זינט די שפּעטע דריי-
סיקער יאָרן שטענדיק אין ארץ ישראל. ווינט אין תל
אביב. — זע אויך: מיין לעקסיקאָן — באַנד 2 —
זייטן 166-168.

א שריט פון כּכּר דיזנוגף, אויף רחוב פינסקער 62 — צוויי שטאַק
אין דער הויך איז דאָ א שיינע דירה פון עטלעכע גרויסע שטובן, מיט א
גרויסן באַלקאָן; איינס פון די צימערן איז פּאַקפול מיט ביכער פון אויבן
ביז אַראָפּ. אַז מען קומט דאָרט אַריין — דאָכט זיך, אַז די ביכער ליגן
דאָרט אויף דער סטעליע אויך, אַדער הענגען פון איר אַראָפּ ווי פייגל אין
אַ שיינער סוכה. אין מיטן שטוב שטייט אַ גרויסער שרייב־טיש מיט אַ
גלעזערנער פּלאַך, אויפן טיש ליגן אַ זעציק־זיבעציק אָפּענע ביכער, און
הינטער אַט דעם טיש זיצט אַ מאַן מיט אַ ברייטן שטערן און אַ ברייטער
זילבערנער באָרד און, אַז מען גיט אַ דריי אָן דעם טעלעפּאָן־נומער 24647 —
ענטפּערט אַ גוטמוטיק קול מיט אַ ברייטלעכן שמייכל, וואָס מען זעט אים
אָפּילו דורך ווענט אין טעלעפּאָן־קול: זרובבל מדבר — מי שם? און אין
אַ פּערטל, אַדער אַ האַלבער שעה אַרום — אָפּהענגיק דערפון ווי ווייט דו
ביזט פון כּכּר דיזנוגף — וועסטו שוין טרינקען טיי ביי די זרובבלס, ווייל
פּרידאָ זרובבל איז פונקט אַזוי פּריינטלעך ווי זרובבל.

אַז מען האָט אין מדינת ישראל געפּייערט דעם זיבעציק־יעריקן יובל פון
דעם אומדערמידלעכן פּוּעלי־ציוניסטישן ארבעטער־טווער, רעדנער, שרייבער
און לעקטאָר און סתם חבר זרובבל — און דאָס אלץ אויף צוויי לשונות, יידיש
און עברית — האָט זיך ארויסגעוויזן, אַז ער איז שיר נישט דער פּאַפּולערסטער
ייד אין דער מדינה. ווי אַ זייער, וואָס זייעט איבער דער לענג און ברייט
פון דער גאַנצער וועלט ממש, האָט ער אַט די פּאַפּולאַריטעט געזייעט איבער
דער וועלט מיט זיינע רעדעס. איצט שרייבט ער זיינע זכּרונות. אַן אַנדערער
חלומט קודם כל, און שפּעטער לעבט ער איבער די ווירקלעכקייט. זרובבל
האָט צוערשט איבערגעלעבט די ווירקלעכקייט — איצט חלומט ער זי
דורך אין די מעמואַרן.

עס האָט זיך אזוי געמאַכט דורך א צופאל, אַז אין די הארבסט־טעג
1956, די טעג פון דער סיני־אַקציע, זענען די זרובבלס אין פּאַרביי־פּאַרן
געוועזן אין פּאַריז. מיר האָבן זיך אוודאי געזען אָסך, און איינמאַל איז עס מיר
אויסגעקומען צו זיצן ממש אויף דער בריק צווישן די רייען אין אַ געפּאַקטן
גרויסן זאַל, און הערן אַ רעדע זרובבלס. געקומען בין איך פרי צו דעם

אונט, אבער ווי פרי איך בין נישט געקומען, איז דער זאל שוין געוועזן פאק-פול. אז זרובבל דארף רעדן, פארלאזט זיך דער עולם נישט אויף נסים, אלע זענען אין דער פרעמד אויסגעבענקט נאך זיין שטימע און זיין אראטארישער קונסט און זיינע אפטימיסטישע מחשבות, וואס זענען ווי א באזאם פון די שמעקעדיקע שורות פון שיר השירים, געמישט מיט בעסטן שמן זית פון גליל העליון, אויף צערודערטע יידישע נערוון.

און עס האט זיך אזוי געמאכט, אז די זרובבלס האבן געדארפט צוריק-פליען קיין ישראל פונקט אין די סאמע היסטע טעג פון יענער סיני-אקציע. האבן חברים געעצהט צו צווארטן אביסל — אבער די זרובבלס האבן זיך אפילו א רגע נישט געוואקלט אין זייער באשלוס איינצוהאלטן די דאטע צום טאג. זאל עס נישט פארבייגיין אומבאמערקט אין דעם פראפיל.

פונקט אנטקעגן זרובבלס הויז — ריכטיקער: דירה, מחמת עס איז חלילה נישט זיין הויז — האט מען אין 1956 אנגעהויבן צו בויען דעם גרעסטן קינא-בנין אין תל אביב. פלעגט זרובבל אפט שטיין אויף זיין באלקאן, א ווינטל האט געבלאזן, די בארד האט געפלאטערט, און ער האט אויסגעשטרעקט די האנט און געוויזן דעם גאסט — זעט איר אט די אלע הייזער ארום; ווי לאנג איז עס דען ערשט, אז איך האב מיך אין דעם הויז אריינגעצויגן, זענען דא נאך כמעט זאמדי-דיונעס געוועזן. מען האט פון דאנעט געקענט זען אי דעם ים און אי דעם צפון ביזן ירקון און אי דעם דרום ביז יפו. איצט איז מיר דער האריזאנט אין דרויסן פון אלע זייטן פארשטעלט, און דערצו נאך דער קינא, וואס וועט אוודאי היפשלעך טומלען, אבער דער אינערלעכער האריזאנט איז דערפאר ברייטער געווארן — די שטעט וואקסן, דאס לאנד וואקסט — פאר מיינע אויגן.

אינעם שיינעם בית לעסיין, וואס אויף דער ארלאזאראוו-גאס, צו מזרח פון דעם הסתדרות בנין, וואס דאס גאנצע לאנד רופט אים „קרעמלין“, צוליב זיין גרויס און פראכט און אויך מאכט, איז דא דער ארכיוו פון דער יידישער ארבעטער-באוועגונג. דער דירעקטאר פון דעם דאזיקן ארכיוו איז זרובבל. אפט פרעגן אים די ביבליאטעקערס און ארכיווארן פון דער אינס-טיטוציע אויף געוויסע פרטים. ווו עס צו געפינען שווארץ אויף ווייס — איז אים אמאל שווער צו געבן אן עצה, אבער סאי ווי געדענקט ער אלץ פון אויסנווייניק. ער האט דאס אלץ דורכגעמאכט, דורכגעלעבט, דורכגעקעמפט, אויף דער אדער יענער זייט פון קאמף-פראנט. און עס איז אים גוט ביי אזא געלעגנהייט זיך צו דערמאנען, דערמאנען, ווייל ווי זיס עס איז די דערגרייכונג — זיסער איז דאס שטרעבן געוועזן.

מאיר חרטינער (כארטינער)

געבוירן 29טן נאוועמבער 1880 אין קאלאדיעעווקע ביי טארנאפאל, געווינט אין טארנאפאל, אין ווין. זינט 1920 — מיט א צעניעריקן איבערייס — 1925-1935 — אין ארץ ישראל.

איך ווייס נישט ווער עס זענען די איבעריקע למד ואוניקעס, די איבעריקע 35, איך ווייס אבער זיכער, אז מאיר חרטינער איז דער 36טער. ער האט אלע מעלות, וואס א ווילער מענטש דארף האבן, ער האט אבער איין שווערן חסרון, ער איז אן אמתער עניו. וועט איר טאקע אומיסט זוכן זיין נאמען אפילו אין רייזענס לעקסיקאן. ניטא אים דארט, כאטש א דאנק זיין השפעה זענען אסך, אסך זוכה געווען ראוי צו זיין דארטן יא אריין צוגיין, און וויל ער איז נישטא אין דערמאנטן לעקסיקאן, לאמיר געבן אביסל ביאגראפישע דאטעס וועגן חרטינערן אין דער דאזיקער סעריע, כאטש מיר טוען עס געוויינטלעך נישט אין דעם שייכות: ער שטאמט פון בער-דיטשעווער יידן, זיין משפחהס נאמען איז אמאל געוועזן כארטינאן, וואס מען האט עס אין גאליציע פארדייטשישט אויף „חרטינער“ און מען שרייבט עס מיט די אותיות מרובעות, צוליב דיקדוק־טעמים דווקא מיט א „ח“. צווישן 1903 און 1905 האט ער שטודירט אין בערן, אבער מאטורירט ערשט אין טשערנאוויץ אין יאר 1912. געוועזן לערער אין דער פערל-שולע אין טארנאפאל אין די יארן 1910-1913. שטודירט אויף דער אוניווערזיטעט אין ווין 1913-1914. לערער אין גימנאזיום אין טארנאפאל 1914-1920. אריבער קיין ארץ ישראל. פון דאנעט מיטגעארבעט אין אסך צייטונגען און צייטשריפטן אין העברעיש און יידיש. אין ארץ ישראל געווינט אין ירושלים אין קווארטאל מאה שערים אין א ירושה-הויז פון זיין פרויס משפחה. 1925-1935 געוועזן לערער אין פעדאגאגיום אין ווין — קעגנשטאנד: מיטל-אלטערלעכע העברעישע ליטעראטור. 1948-1950 רעדאגירט דעם „העולם“ — אין די לעצטע יארן פון דער עקזיסטענץ פון דעם דאזיקן אמאל בארימטן וואכנבלאט, וואס האט עקזיסטירט 40 יאר. אין די יארן 1907-1908 רעדאגירט דאס לעמבערגער „טאגבלאט“, 1909 ארויסגעגעבן א הומאריסטיש בלאט „דער גוטער ברודער“, אין לעמבערג. אין יענער צייט דערשיינען זיינע פאלקסטימלעכע לידער מיט זיינע אייגענע נאטן אויף איינצלע בלעטער; און אויך לירישע לידער־סעריעס אין די גאליצישע קאלענדארן. אין 1907 האט ער ממש אויפגערודערט דאס גאנצע גאליצישע יידנטום מיט א סעריע פון 12 ארטיקלען אונטערן נאמען „כנסת ישראל בצער!“ די דאזיקע

ארטיקלען האָבן דעמאָלט אַריינגעפירט אין עסטרייכישן פּאַרלאַמענט פיר ציוניסטישע דעפוטאַטן. עס איז געוועזן בשעת וואָלן צום רייכסטאָג. די סעריע ארטעקלען איז אויך דערשינען אין אַ בראַשורע־פאַרם. אין מדינת ישראל האָט חרטינער מיטרעדאָגירט דעם פאַרנעמיקן געדענק־ספר: טאַרנאַפּאַל.

אין יאָר 1910 האָבן איך מיך אין לעמבערג באַקענט מיט דעם, דעמאָלט 21־יעריקן, ווּוּנדערלעכן ליריקער שמואל יעקב אימבער. דעם פּלימעניק פון דעם בעל־התּקוה. 16 — איך. ש. י. אימבער האָט אַריינגעקוקט אין די שורות פון מיינע שירים, זיינע לייכטנדיקע אויגן האָבן געשמייכלט מיט גוטסקייט, נאָר ער האָט גאַרנישט געזאָגט. ער וויל פּריער הערן, וואָס חרטינער וועט האָבן צו זאָגן. און אָט איז אַ זונטיק נאַכמיטיק, אין דרויסן האַרבסטטיקט און רעגנט און אין אַ פאַררויכערטן קאַפּע אויף דעם „קאַרואַ“ אין לעמבערג וואָרטן מיר מיט אימבערן אויף חרטינערן. אָט קומט ער, אַ היכלעכער, אַ דאַרער, ברילן, אַ פנים מיט אַן אייביקער גרימאַסע פון רחמנות, אלעמאַל גרייט צו זאָגן: נעבעך! ער רעדט שנעל־שנעל, אזוי שנעל, אַז עס כאַפּן זיך אַזש אַריין איין וואָרט אין אַנדערן און ער איז אייביק און אלץ דן לכּף זכות. און דאָס טוט ער אויך מיט מיינע שירים, וואָס אימבער ווייזט אים. ער פאַרטיפּט זיך אין כתב יד, קנייטשט אָפּט דעם שטערן, שמייכלט דאָ און דאָרט, דאָ און דאָרט הייבט ער אויף דעם ווייז־פּינגער צו דער קאַפּעהויד־סטעליע, וואָס איז ממש אַ געדיכטער בלויזער וואָלקן פון ציגאַרעטן־רויך און ענדלעך גיט ער מיר אַ קלאַפּ אין אַקסל: איך זאָג נישט, אַז עס איז גוט, נאָר, אַז עס וועט זיין גוט — און ער ציטירט באַלד עטלעכע שורות; און אויב עס זענען דאָ שורות — וועלן זיין שירים... יענע ווערטער זענען געוועזן דער ערשטער ליטעראַרישער האַפּנונגס־שטראַל אין מיין לעבן. אַ דעצידירנדיקער און אַן אומפאַרגעס־לעכער.

אַבער אימבער האָט נישט נאָר געפּרעגט מבינות אויף די שירים פון זיין יונגן פּריינט, ער האָט אויסגענוצט די געלעגנהייט און געוויזן חרטינערן אויך אַ פאַר נייע אייגענע לידער. און דאָ האָט זיך אָנגעהויבן אַ פאַכמענישער שמועס — וואָס איך האָב נאָך דעמאָלט אינגאַנצן נישט פאַרשטאַנען.

פון פּאַלקסטימלעכע לידער וועגן אַ יידישער חתונה און פּאַלקסטימלעכע לידער וועגן טאַטעס פון גרויסע משפּחות, וואָס מוזן צוליב נויט „קין אמעריקע פאַרן אויף אַ ביטער לעבן, אויף אַ שווערן טויט“ — ביז פּאַליטיש רייפע, און שיר נישט נביאישע רופן צו אַ פּאַלקס התעוררות „כנסת ישראל בצער!“ — איז פּאַלג מיך אַ גאַנג. אַבער, אז מען האָט

געקענט חרטינערן, האָט מען שוין געקענט פאַרשטיין, אַז סאַי די פּערזן און סאַי די פּראָזע האָבן אויפגעלויכטן אין איין ליבנדיקן האַרץ. וואָרום דער עיקר איז דאָך ליבע, און מחמת אַט דער ליבע און דעם פּאַרטרויען צו חרטינערן האָט מען זיך פאַרלאָזט אויף חרטינערס מיינונג, אויף זיין מבינות, אויף זיין גרויסער יידישער און אַלגעמיינער בילדונג. און די מייסטע יידישע פּאָעטן פון גאַליציע האָבן זיך שוואַל עצה געוועזן מיט אים — איידער זיי האָבן אַרויסגעלאָזט זייערע שאַפונגען אין דער עפנטלעכקייט. ער האָט געוועקט אַמביציעס ביי אַסך יידישע פּאָעטן פון זיין אַרום — זיין אייגענע אַמביציע איז ערגעץ געבליבן אין שאַטן, זיך באַהאַלטן, זיך געוואַקלט. נישט איינמאַל פּלעגט ער זאָגן, אַז זיין וועג איז דאָך גאַר מוזיק — און ער האָט געלייענט נאָטן און געשריבן נאָטן פריי ווי געוויינט־לעכע שריפט. און אַט האָט זיך אים געדאַכט, אַז זיין וועג איז גאַר פּובליציסטיק און אפשר גאַר וויסנשאַפט — און דערווייל זענען די יאָרן געגאַנגען און זיינע תּלמידים און זיינע ליטעראַרישע פּראַטעקציע־קינדער האָבן אַפט אַסך דערגרייכט און ער אַליין, חרטינער, האָט זיך געלעבט מיט זיין שטיל לעבן. ביי דער זייט פון גרויסן טראַקט. און איך מוז מודה זיין, אַז איך האָב אים פאַרלוירן פון דער עווידענץ... וואַרשע, וואַנדערונגען, מלחמות, מעלבאָרן, בוענאַס איירעס, ניו יאָרק, מעקסיקע, מאַנטרעאַל... און אַט איז אַ קורצער איינטאַג־באַזוך אין ירושלים, אין זומער 1950.

און אין אַ שטוב פון אַ פריינט, וווּ איך רו מיך אָפּ אַ שעה, עפנט זיך די טיר און איך דערזע פּלוצלונג אַ בליץ פון אַ פנים פון פאַר פּערציק יאָר — פון יענעם זונטיק נאַכמיטיק אין קאַפּע „אַבאַציאַ“ אין לעמבערג. און אַ רגע דאַכט זיך מיר, אַז אַלץ איז געוועזן אַ חלום נאַר, אַלץ אַלץ — און אַ רגע שפּעטער דאַכט זיך מיר גאַר, אַז די באַגעגעניש קומט שוין נישט פאַר אויף דער וועלט און גאַר אויף יענער... און חרטינער גייט צו צו מיר און מיט זיין שמייכלענדיקן פנים וואָס האָט שטענדיק אויף זיך אַ גרימאַסע, ווי עס וואַלט געזאָגט: נעבעך — זאָגט ער איצט מיט אַ שטיל און געבראַכן קול: און שמואל יעקב איז שוין נישטאָ... און ער נעמט מיך אַרום און מיר וויינען זיך גאַנץ גוט אויס און איך דערמאַן מיך, אַז עס איז נישט קיין חלום אַלץ געוועזן און עס איז נישט יענע וועלט און נאָר אַט די האַרטע, טראַגישע וועלט. און שמואל יעקב איז אַוועק דאַרט וווּ זעקס מיליאָנען זענען אַוועק — און דער גורל האָט געוואַלט אַז מיר צוויי זאלן יאָ נאָך בלייבן אַביסל — און ער, חרטינער, איז דורך עפּיס אַ מאַדנעם צופאַל געוואָרן געוואָרן, אַז איך בין דאָ אין ירושלים אויף אַ טאַג און ער האָט מיך אויפגעזוכט.

און אַט איז פאַרפּרילינג 1955 — און איך זוך אויף מיין גוטן, אַלטן פּריינט אין זיין וווינונג אין מאה שערים אין ירושלים. טרעפּ אַראָפּ און טרעפּ אַרויף, אין אַ קליין הייזקעלע, אין אַט דעם יידישסטן פּונקט אויף גאַר דער וועלט ביים היינטיקן טאַג, וווינט מיט זיין פּרוי, וואָס מוז שוין זינט יאָרן היטן דאָס בעט, אין אַ קליין שטיבעלע, מיט אַ קליין גאַניקל אויפן ערשטן גאַרן — מאיר חרטינער. זיין זכרון איז פּריש און זיין האַרץ איז יונג און ליבנדיק ווי אַלעמאַל און — ווי אַלעמאַל האָט ער ליב צו דערציילן אַ מעשהלע און אַלץ מיט אַ גוטן הומאָר. און ער האָט נישט נאָר אַ געבענטשט מויל צום רעדן, נאָר אויך אַ גוטמוטיק אויער צום הערן און נתפעל צו ווערן — ווייל אַלץ, וואָס יידיש; און אַלץ, וואָס מענטשלעך — אינטערעסירט אים.

גאַר בקרוב איז זיין פּרוי אין שווערע יסורים געשטאַרבן. אַסך דיכטער, וואָס ער האָט זיי געפירט זייערע ערשטע שריט — האָבן שוין אין די יאָרן אויך געמאַכט זייערע לעצטע שריט... אַנדערע זענען פאַרגאַנגען העט־ווייז אין לעבן און אין דער ליטעראַטור — אַנדערע זענען אַוועק אויף זייטיקע וועגן; ער אַליין, חרטינער, איז געבליבן ווי ער איז געוועזן —

איך ווייס נישט ווער עס זענען די אַנדערע 35 למד ואוניקעס — אַבער, אז איך קען דעם 36טן צווישן זיי; אַז זיין נאָמען איז מאיר חרטינער אין דעם דאָזיקן ערדישן גילגול זיינעם, אין דעם צווייפל איך נישט.

דר. אריה טארטאקאווער

געבוירן אין יאָר 1897 אין בראַד, אין גאַליציע. געווינט אין עסטרייך און אין פּוילן ביז דעם יאָר 1939. פון 1939 ביז 1946 אין ניו יאָרק און זינט דעמאָלט אין ארץ ישראל.

אויב מען זאל פאַרגלייכן דאָס יידישע פּאָלק צו אַ פּלאַנעט, וואָס וואַנדערט אין די אייביקע ספּערן פון שטח און צייט — און אַזוי איז עס דאָך טאַקע — דאַרף מען פאַרגלייכן דעם דר. אריה טאַרטאַקאַווער צו אַ סאַטעליט, אַ וויסנשאַפטלעכן סאַטעליט, וואָס וואַנדערט אייביק אַרום דעם יידישן פּלאַנעט... ער, דר. טאַרטאַקאַווער וויל כּסדר דערגיין וואַהין וואַנדערט דער דאָזיקער פּלאַנעט? אָבער אַזוי גיך ער געפינט די ריכטונג — בייט דער פּלאַנעט זיין ביז איצטיקע געזעצמעסיקייט און דר. טאַרטאַקאַווער מוז אָנהויבן פון דאָס ניי. דר. א. ט. איז אַ ציוניסט כל ימיו און ער קוקט אויף דעם יידישן פּלאַנעט דורך בלויווייסע ברילן און ממילא זעט ער כּסדר, אַז דער פּלאַנעט וואַנדערט קיין ציון און נאָר קיין ציון. און אפשר איז עס טאַקע אַזוי.

און אַזוי ווי איך בין אליין אַמאָל געוועזן אַ שטיקל וועלט־וואַנדערער, און דעמאָגראַפיע אינטערעסירט מיך, אפילו סטאַטיסטיק אויך — לייען איך אַלעמאָל גערן די עסייען פון דר. א. ט. זיינע מעדיטאַציעס זענען מיר צום האַרצן — ווייל זיי זענען אַלעמאָל פּילאָזאָפּיש רואיק און אייראָפּעיש עלעגאַנט. אָבער איך פּיל מיך אַלעמאָל ווי איך וואָלט געזעסן אין טעאַטער אויף זייער אַ שפּאַנענדיקער דראַמע, נאָר איך ווייס שוין צופּעליק פון פּריער איר קלימאַקס און פינאַל... אַלע טאַרטאַקאַווערס וועגן פּירן קיין ציון. איך פּאַלעמיזיר דאָ נישט מיט די אויספירן. איך זאָג עס נאָר סתם אַזוי. דער אמתער אמת איז, אַז דער לעצטער יידישער אמת איז צו זוכן נישט אין דער געאָגראַפיע און נאָר אין דער געשיכטע. און גענוג מיט דעם.

דר. אריה טאַרטאַקאַווער רעדט און שרייבט — ווי ער שרייבט ווייס איך נישט, רעדן רעדט ער זייער פּאַוואַליע, ער ציילט די ווערטער — אין אַסך לשונות: יידיש, עברית, ענגליש, דייטש, פּויליש, פּראַנצויזיש — און אין אַלע די לשונות — וועגן יידישע וואַנדערונגען. מיר האָבן זיך אָפּט געטראָפּן און אין אלערליי לענדער, און אַלע מאַל אַזוי אָפּציעל, אַזוי ווי מיר וואָלטן פאַרשוויגן דיפּלאָמאַטישע עפּיס אַ טענה איינער צום אַנדערן. עס מאַכט זיך עפּיס אַזוי אין באַציאונגען צווישן מענטשן. און טאַרטאַקאַווער איז דווקא אַלעמאָל זייער העפלעך, ווייל ער „באַקליידט“ אַלעמאָל זייער

הויכע אַמטן. איך האָב דאָס וואָרט „באַקליידט“ געשריבן אין ציטיר־צייכנס, נאָר דערפאר ווייל עס איז א פרעמד־וואָרט אין מאמע־לשון. ער איז א לעקטאָר אויף אוניווערזיטעטן און וויסנשאַפטלעכע אינסטיטוטן, ער האָט בכלל עטלעכע דאָקטאָראַטן, ער רעפּרעזענטירט אַלעמאַל דעם יידישן וועלט־קאָנגרעס ווי א הויכער דיגניטאר און ער ווערט דעלעגירט אויף גאָר וויכטיקע מיסיעס, און אַלעמאַל דאָרט וווּ מען דאַרף אַרויסווייזן וויסנשאַפט־לעכן סטאַציזם אין ברענענדיקע פּראָגן... אויף זיין דיפּלאָמאַטישן טאַקט קען מען זיך אַלעמאַל פּאַרלאָזן. עס איז אויך נאַטירלעך, אַז ער איז פאַרבונדן אויף דעם, אַדער יענעם אופן מיט דער „יו־נאַ“, אַדער „אום“ — פאַראייניקטע פעלקער.

דאָס אייביקע אין זינען האָבן די יידישע סאַציאַלאָגיע, וואָס איז אַ וויסן, וואָס האָט אַ גוף און אַ נשמה אויך, דאָס אייביקע אין זינען האָבן די קאָטעדרעס און אויך די כמעט דיפּלאָמאַטישע אַמטן — האָט געפּאַרמט טאַרטאַקאָווערס פנים. אייביק ערנסט, קוים אמאַל א שמיכל, אביסל איראַניש־דיפּלאָמאַטיש, אַ טיפע שטימע, געציילטע ווערטער, די אַמאַל שוואַרצע האָר — פאַרקעמט אַרויף, קנייטשן פון טיפּסטן ערנסט אַרום מויל. עטלעכע מאָל איז עס מיר אויסגעקומען מיט חברישע דעלעגאַציעס צו האָבן באַגעגענישן — כמעט אוידיענצן — מיט דר. טאַרטאַקאָווער. ער האָט אַלעמאַל יאָ און נישט צוגעזאָגט צו טון — אין ראַמען פון זיין אַמט — דאָס געפּאַדערטע. ער האָט באַלד גערעדט וועגן בודזשעטן. לכתחילה געבעטן רעדוצירן אויף אַ העלפט די פּאַדערונג, מחמת ער האָט שטיל באשלאָסן צו באווייליקן סאי ווי א העלפט פון דעם רעדוצירטן... צווישן זיינע ווערטער האָט מען קלאָר געקענט אַרויסהערן: — ווען אַלע יידישע אינסטיטוציעס וואַלטן אויסגעפירט אַלץ, וואָס מען פּאַדערט פון זיי — וווּ וואַלט נאָך היינט געוועזן אין דער וועלט כאַטש איין יידישע אינסטי־טוציע? ווער נאָך ווייסט עס אַזוי גוט, ווי דר. טאַרטאַקאָווער, וואָס מעדיטירט כסדר איבער סטאַטיסטיק ביי יידן...

אין סך הכל: אַט אַזוי פאַרמירט זיך יידישער וועלט־געדאַנק, וואָס פירט ערגעץ וווּ דאָס יידישע וועלט־פּאַלק, אַדער דאָס „פּאַלק פון פעלקער“ ווי דר. אריה טאַרטאַקאָווער האָט עס אַנגערופן אין איינעם פון זיינע אינטערעסאַנטסטע עסייען.

יוחנן טברסקי

געבוירן אין יאָר 1900 אין שפיקאָוו, פּאָדאָליע. יאָרן אין אַדעס, אין דייטשלאַנד, אין אַמעריקע. עטלעכע מאָל אין ארץ ישראל. זינט 1948 שטענדיק אין תל אביב.

יוחנן טברסקי — טווערסקי — איז אַ רבינס אַ זון און איז איינגעטונקט אין רבנישן ייחוס און כאַטש אויף קיין רבנישער שטול זיצט ער נישט אַליין — האַלט ער אָבער אין איין בענטשן און געפינען זכיות אויף חברים און אויף סתם מענטשן. חוץ דעם האַלט ער אין איין לערנען זיך און יענעם. וויפיל פּאָקולטעטן אויף דער וועלט — אַזויפיל האָט ער שוין דורכגע-שטודירט און וויפיל קאָטעדערעס אויף דער וועלט — אויף אַזויפיל איז ער שוין אַליין געוועזן אַ לעקטאָר.

יוחנן טווערסקי שרייבט עסייען אויף פּילאָזאָפּישע טעמעס און זיין ספּעציאַליטעט אין דער קינסטלערישער, דערציילערישער פּראָזע זענען ביאָגראַפּישע ראַמאַנען. דאָס שרייבן ביאָגראַפּישע ראַמאַנען איז אויך עפּיס אַ סימבאָלישע פּאַרם פון נזירות, פון אַנטלויפן פון זיך אַליין אין אַ פּרעמד לעבן, וואָס איז נאָענט — צוליב די, אַדער אַנדערע סיבות. און די געשטאַלטן פון די ביאָגראַפּישע ראַמאַנען — נאָטירלעך זענען עס יידישע געשטאַלטן — זענען גענומען פון אַלע ווינקלען פון שטח און צייט פון דער יידישער געשיכטע. אין מוקדם ומאוחר — אַט אַזוי ווי ער וואַלט די גאַנצע יידישע וועלט געהאַלטן אין אַ צימצום אין זיינע אייביק רירעוודיקע און רבניש-נערוועזע הענט: מרדכי עמנואל נח, דער פּאַנטאַסט פון אַמעריקע איז אַ טעמע און די לודמירער מויד פון וואַלין, און צום סוף ירושלים, און דער קאַפּיטאַן דרייפּוס פון פּראַנקרייך איז אוודאי אַ טעמע. און יעדע געשטאַלט מיט דער זעלבער חסידישער, ניין טאַקע רבישער התלהבות. פון וואַנעט נעמט זיך ביי איין מענטשן אַזויפיל התלהבות — און נישט קיין געשפּילטער, נאָר טאַקע איבערגעלעבטער התלהבות!

און כדי צו זען מיט די אויגן ממש און צו פילן מיט דעם חוש השמיעה די עכטקייט פון דעם התלהבות. דארף מען בייזיין אויף אן אַוונט, וווּ יוחנן טווערסקי טרעט אויף, און אַזאָ געלעגנהייט מאַכט זיך זייער אַפּט אין תל אביב. צי איז עס דערפאַר ווייל ער האָט אַ שטיקל שטילע ליידנשאַפט פאַרן „ברעטל“, אַדער איז עס דערפאַר ווייל ער איז כמעט דער איינציקער העברעישער שרייבער, וואָס קען נישט זאָגן „ניין!“ אַז מען פאַרבעט אים צו רעדן — ווייס איך נישט. איך מיין, אַז גיכער דאָס צווייטע ווי דאָס ערשטע. און אפשר ביידע צוזאַמען.

נישט קיין הויכער, דין־שארפע פנים־שטריכן, בלאַנד, אַ פנים, וואָס לאַכט זייער זעלטן — צוליב צופיל ערנסט און אייביק אַריינטראַכטן אין... גוטסקייט. פריער אין אַמעריקע און שפעטער אין מדינת ישראל איז עס מיר אויסגעקומען טווערסקין צו באַזוכן אין זיין היים. און זיין היים זענען אייגנטלעך עטלעכע גרויסע ביבליאָטעק־ציעמערן מיט לויטער טאַקע דורכגע־שטודירטע ביכער, פון דער סטעליע ביז דער בריק. נישטאָ אַ געביט — טווערסקי זאָל נישט זיין אַ בקי אין אים, נישטאָ אַ בוך, אָדער אַ ספר, ער זאָל עס נישט האָבן געלייענט, אָדער לפחות געבלעטערט אין דעם. און דערצו די עניוות, וואָס כאַטש זי קומט פון אַן אינערלעכער דיסציפלין און פּלאַנאַפּישער איבערצייגונג, איז זי עכט.

ווי אַפט מיר — יידישע שרייבער — האָבן געוואַלט האָבן אויף אונדזערן אַן אַוונט, אַז אויך אַ העברעישער שרייבער זאָל זיך באַטייליקן, האָבן מיר אַזוי לאַנג געטראַכט וועגן דעם, ביז מיר האָבן זיך אָפּגעשטעלט אויף... יוחנן טווערסקין. און ער האָט קיינמאָל נישט אָפּגעזאָגט און ער האָט אַלעמאָל געהאַט עפּיס צו זאָגן פון אַן אַנדערן קוק־ווינקל. גערעדט האָט ער אַלעמאָל עברית, צוליב געוויינשאַפט. אַז ער האָט ליב יידיש, ווי אַן אינטעגראַלן טייל פון יידישקייט, איז זעלבפאַרשטענדלעך. און אַט זיצט ער אויף דער בינע. אַלעמאָל ביי דער זייט. די אויגן פאַרמאַכט, אַפט די נערוועזע הענט — איבער די אויגן. ער זיצט אומבאַוועגלעך, קאַנצענטרירט, מעג עס אַפילו געדויערן אַ שעה, ביז זיין רייע צו רעדן וועט קומען. און אַט רופט מען אים. די חברים רעדנער, דער עולם אין זאָל איז געשפּאַנט: האָט ער געהערט, אַז מען רופט אים? ער איז דאָך די גאַנצע צייט געוועזן ערגעץ פאַרטראַגן אין עולמות... אַבער טווערסקי רעאַגירט מאַמענטאַן און זיין שאַרפע טענאַר־שטימע — אייביק פול מיט בענטשן און ברכה — אַט אַזוי ווי זי וואַלט זיך אויפּגעהויבן מיט אים צוזאַמען פון שטול — און ער הויבט אַן רעדן, און באַלד הויך. ער הויבט אַן צו רעדן אַרום און אַרום, זעלטן ווען דירעקט צו דער טעמע, אַביסל שרעקט מען זיך, נאָך אַזאַ אַפּוועזנדיק זיצן אויף דער עסטראַדע — אפשר האָט ער פאַרגעסן די טעמע... אַבער ניין. ער געדענקט, און נאָך ווי, און ער רעדט מיט בקיאות און קענטשאַפט. און אַז עס איז אַזוי בין איך אַן עדות. ער האָט אַמאָל אויך וועגן מיר גערעדט און איך בין געוועזן דאַנקבאַר גערירט פון זיין באַקאַנט־שאַפט מיט מיינע ביכער.

א. וואָלף יאַסני

געבוירן אין זשעלעכאָוו אין יאָר 1897. יאָרן אין לאַדזש.
צווייטע וועלט־מלחמה אין רוסלאַנד. 1948 אין מדינת
ישראל. וווינט אין רמת גן.

א. וואָלף יאַסני, דער שרייבער פון ליטעראַרישע עסייען, דער לאַנג־
יאַריקער יידישער זשורנאליסט, דער רעדאקטאָר פון יזכור־ביכער, איז א
זשעלעכאָווער, וואָס האָט געווינט אין לאַדזש; אָדער אַ לאַדזשער, וואָס
שטאַמט פון זשעלעכאָוו — און איז געוואָרן אַ מדינת־ישראל־לי.

זשעלעכאָוו איז סטיל און לאַדזש איז סטיל און זשעלעכאָוו־לאַדזש איז
אויך אַן אייגענער סטיל. דאָס איז אַ שעטנו פון שטעטל און גרויסע שטאַט,
פלאַקס און וואָל — די וואָל איז נאַטירלעך דער לאַדזשער עלעמענט...
כמעט יעדעס שטעטל אין פוילן האָט געהאַט אַן אייגענעם דיאַלעקט און
אין לאַדזש האָבן זיך אַסך פון די דיאַלעקטן אויסגעמישט און זאַפראַוועט
מיט דייטש און עס איז געוואָרן, וואָס עס איז דערפון געוואָרן; לאַדזשער־יידיש.
די לאַדזשער יידן זענען געוועזן זייער ספילטשיווע. זיי האָבן עס נישט
אַזוי געמיינט, נאָר זיי האָבן פאַרט געקענט אין איין מינוט שטאַרק אַריינזאָגן
און אין דער צווייטער מינוט שוין פאַרגעסן, און שטאַרק אַרויפהויבן־
אַרויפֿלויבן.

א. וואָלף יאַסני איז אַ הויכלעכער ייד, מיט אַזאַ פנים, וואָס ווען עס
וואָלט אויף אים געוואָקסן אַ באַרד, וואָלט עס געוועזן אַ דזיקע באַרד, אַן אַ
באַזונדערער ריכטונג — ספּק לאַנג, ספּק ברייט. יאַסני איז אַ יידישער
פּאַלקס־מענטש פון דעם געזונטן מין פּאַלקסמענטשן, וואָס האָבן אַן איבערמאַס
פון לעבנס־ענערגיע.

ווי די מייסטע יידישע שרייבער, האָט אויך יאַסני ליב דאָס „ברעטל“
און אַז ער הויבט אַן רעדן — איז ער אַלעמאַל אַביסל צערודערט און
אַביסל רויט אין פנים, אויפגערעגט, און די רעדע פלאַטערט אין אַנהויב
אין אַלע זייטן — נאָר אַז מען גיט געהעריק גענוג צייט, צעוויקלט ער און
צעקייט, און איז מסביר אַ געדאַנק וועגן אַ שרייבער, אָדער אַ ווערק מיט
אַסך קענטשאַפט, און זייער אַפט ברענגט ער אַרויס אַן אַריגינעלן געדאַנק,
אַן אַריגינעלע אינטערפּרעטאַציע. און אַזוי איז ער אויך אין שרייבן.
ער ליענט אַסך און באַלאַנגט צו יענעם פויליש־יידישן דור, וואָס איז
אויפגעכאָועט געוואָרן בעיקר אויף דער יידישער ליטעראַטור. אז א. וואָלף
יאַסני פּאַלט אַריין אין התלהבות — איז צו קרוינען ביי אים אַ שרייבער מיט
די העכסטע עפיטעטן נישט פון די שווערע זאַכן. אַפט דערפילט ער, אַז

ער האָט אַביסל איבערגעכאַפט די מאַס און ער דינגט אַראָפּ ביים סוף פון דער רעדע אַ פּאַר דימענטן פון דער קרוין, פּיילט צוריק אַרויס אַ פּאַר גילדערנע שפיצן... אָבער סאַי זוי, עס איז גוט, וואָס עס זענען דאָ אַזעלכע ענטוואַסטן פון דער יידישער ליטעראַטור — און לרוב פאַרנעמט זיך יאַסני אין זיינע אַרטיקלען מיט דער יידישער ליטעראַטור — אין דעם לאַנד, וווּ די דאָזיקע ליטעראַטור איז נישט ביי אַלע אויטאָריטעטן פון לאַנד דאָס שוואַרץ-אַפּל פון אויג.

זשעלעכאַוו איז די עיר הּבירה פון איטשע מאיר ווייסענבערג — איינעם פון די מערקווירדיקסטע פון די יידישע שרייבער, אַ ליטעראַרישן דאַן קיכאַט פון דעם איידלסטן און אידעאָליסטישן מין. ער האָט זיין גרויסן טאַלענט קיין טובה נישט געטון אין זיינע קאַמפּן מיט די אימאַגינערע אַרמיעען פון שטן, וואָס זענען אין דער אמתן געוועזן ווינטמילן... און א. וואָלף יאַסני שפּילט אַפּטמאַל באַוווסטזיניק די ראַל פון אַ סאַנטשאַ פּאַנטשאַ.

עס איז נאָר נאַטירלעך, אַז יאַסני האָט רעדאַגירט דאָס זשעלעכאַווער יזכור-בוך. און עס איז נאָר נאַטירלעך, וואָס ער האָט עס אין אַ היפשער מאַס פאַרוואַנדלט אין אַ ווייסענבערג-בוך — געבנדיק דערמיט אַ סאַלידן פונדאַמענט פאַר אַ קומענדיקן פאַרשער פון דער ווייסענבערג-געשטאַלט אין דער יידישער ליטעראַטור. שוין דאָס אַליין איז אַ סאַלידער ליטעראַרישער אויפטו. אויף וויפּיל איך האָב קיין טעות נישט — האָט יאַסני זיינע ליטע-ראַרישע אַרבעטן אין אַ זאַמלונג אין צוויי טאָוולען ביז איצט נישט אַרויסגעגעבן.

די צאַרטע און שטילע פרוי פון וואָלף יאַסני איז אויך אַ שרייבערין — בעיקר אויף פעמינינע טעמעס אין דער יידישער צייטונג „לעצטע נייעס“ אין תל אביב. זי שרייבט אונטער דעם נאָמען: חוה לעווקאַוויטש. און די גאַנצע שטוב זייערע איז אַזוי פול מיט באַגייסטערונג פאַר יידישער ליטע-ראַטור, אז אפילו די קינדער — א יינגל און א מיידל — נאָך אין פריען שול-עלמער, שטעקן אַפּט אַריין די בלאַנדע, שיינע קעפּ אין אַ טיש-געשפרעך פון די עלטערע און וואַרפּן אויך שוין אַריין אַ וואַרט וועגן אַ שרייבער, וועגן אַ בוך; און מיט אַ שכל און לאַגיק.

מ ר ד כ י י א פ ע

געבוירן אין 1899, אין דוסיאט, ליטע. 1927 אין קאנאדע, 1937, אין די פאָרייניקטע שטאַטן און זינט 1953 אין מדינת ישראל. וווינט אין כפר שמריהו, נעבן תל אביב.

מיר האָבן זיך דאָס ערשטע מאל געטראָפן אין יאָר 1943 אין וואַנקווער, אין ווייטסטן מערב־קאנאדע ביים פּאַסיפיק. שאַרפּע, אַביסל אַגרעסיווע פנים־שטריכן און זייער אָפענע אויגן, אַ מענטש, וואָס האָט ליב געהערט און געזען און געלייענט צו ווערן. און פונקט אַזוי צו הערן, צו זען און צו לייענען יענעם. דאָס איז מרדכי יאָפּע — דער גוטער דיכטער, וואָס האָט אין אַ גרויסער מאָס מקריב געוועזן זיין דיכטערישן טאַלענט אויפן מזבח פון איבערזעצונגען פון דער העברעישער פּאָעזיע. מען זאָגט, אַז עס איז נישט גוט אויב אַ דיכטער, בכלל אַ שעפּערישער מענטש, האָט אַ צו גוטן זכרון. זכרון איז אַ משא אויף אַ געמיט. און פאַר אַ יידישן דיכטער איז נישט גוט צו גוט צו קענען עברית — זוערט מען נכשל מיט איין איבערזעצונג, און נאָך איינער, און נאָך איינער — און מרדכי יאָפּע האָט שוין איבערגעזעצט אַ טויזנט עברית־לידער און זיי געזאַמלט אין אַנטאַלאָגיעס.

חויז דעם שרייבט ער ממש מאַסן רעצענזיעס און אַרטיקלען וועגן ביכער און שרייבער פון צוויי ליטעראַטורן.

נאָך דער ערשטער באַגעגעניש אין וואַנקווער האָבן מיר זיך שוין אַסך מאל געטראָפן אין ניו יאָרק, אין מאַנטרעאַל און אין מדינת ישראל.

איך האָב קיינמאל נישט געזען נפתלי הערץ אימבער, דעם בעל התקוה, נאָר מיר דאַכט זיך, אַז מרדכי יאָפּעס נאַטור איז ענלעך צו יענעמס. טעמפּעראַמענט, ליבשאַפט צו חברים, אַבער אויך טענה, כסדרדיקע טענה, אז די חברישע ליבשאַפט ווערט נישט גענוג אַבגעענטפּערט. די ווערטער זענען אַן חברישער טענה געזאָגט, זיי ווילן נאָר זיך דערגראַבן צום אמת. אפשר ליידט אַזאַ חבר פון אַן איבעריקער מאָס איינגערעדטער איינזאַמקייט. און אין אַזאַ פּאַל כאַפּט מען זיך אַמאַל אַפילו צו צום נישט־זיסן טראָפן — צו פּאַרויסן אַביסל די איבעריקע ביטערע מאָס פון איינגערעדטער איינזאַמקייט. איינגערעדט — ווייל מיר האָבן אלע יאָפּען ליב — פאַר זייע לידער, זיין ליטעראַרישן ענטוויאַזם, זיין מפרש זיין מיט אַזוי פיל האַרץ און פאַרשטענדעניש די ווערק פון אזויפיל פון אונדז. און באזונדערס דאַרפן אים ליב האָבן — און האָבן ליב — די ברידער עברית־דיכטער פאַר עפענען פאַר זיי די פענצטער — אזויפיל פענצטער — צום יידיש־הויז, ריכטיקער: צו טויזנטער יידיש־לייענענדיקע הייזער איבער דער וועלט.

נישט קיין ברייטער שטראַם איז עס — עס איז אַ שמאַל טייכעלע, וואָס טיילט פונאַנדער די „איין ליטעראַטור אין צוויי לשונות“ ביי אונדז. ווי בעל מחשבות האָט עס געניאַל פאַרמולירט דאָס ערשטע מאָל, און שמואל ניגער האָט דערפון מיט אַנאַליטישער געדולדיקער גריננטלעכקייט אויפֿ־געבויט אַ פונדאַמענטאַלע נאַציאָנאַל־קולטורעלע טעאָריע. נאָר כאַטש אַ שמאַל טייכעלע — קען מען נישט גרינג אַריבערשפּרינגען. מען דאַרף האָבן בריקן, בריקן, אַסך בריקן. נישט אַזעלכע ווי די וואַשינגטאָן־בריק איבערן האָדסאָן, נייערט בריקן ווי איבערן ירקון... מרדכי יאַפע איז איינער פון די פליסיקסטע אַרכיטעקטן פון די דאָזיקע בריקן. און איבער די בריקן גייען אַרטיקלען וועגן יידישע שרייבער אויף דער העברעישער זייט אַריבער און לידער פון העברעישע דיכטער אויף דער יידישער זייט און אויך אומצאַליקע אַרטיקלען וועגן זיי. א יאָר נאָך א יאָר, א יאַרצענדליק נאָך א יאַרצענדליק. און זיין שאַרף פנים און גלאַנציקער בליק קוקן באַגייסטערט אויף דער שפּע. בערג גאַנצע זענען שוין איבער די דאָזיקע מרדכי יאַפע בריקן אַריבערגעטראָגן געוואָרן.

עס איז טאַקע אמת, אז לפי ערך דעם ממש נאַציאָנאַלן אויפטו יאַפעס איז דער לויב און לויז, אַדער לויז און לויב לגבי יאַפען נישט גענוג. אָבער וואָס זאָל מען טון — לכך נוצרנו...

די יאַפעס וווינען אין אַ דאַרף, נישט ווייט פון תל אביב. צווישן איין איבערזעצונג און א צווייטער, איין אַרטיקל און א צווייטן — פאַרנעמט זיך יאַפע מיט אַ שיינעם בלומען־גאַרטן און ער שרייבט וועגן אים אַרטיקלען און רעצענזיעס פון צייט צו צייט... פרוי יאַפע, אַן אַמעריקאַנער געבוירענע, פּראַקטיצירט דענטיסטיק אין ישראל.

א. ל. יאקובאָוויטש

1880 אין שניאָדאָווע, לאַמזשער געגנט געבוירן. זינט
1935 אין ארץ ישראל. זע אויך: מיין לעקסיקאן, באַנד
2, זייטן 127-129.

גוט געקענט זיך מיט דער יאָקובאָוויטש-משפּחה אין וואַרשע, אָפּט צו
זיי אין שטוב אַריינגעגאַנגען. א. ל. יאָקובאָוויטש איז געוועזן אַ שטענדיקער
מיטאַרבעטער אין „היינט“ און האָט זיך אויך פאַרנומען מיט פּאַפּולער-
וויסנשאַפּטלעכע אַרבעטן. אַסטראָנאָמיע איז אים געוועזן גוט באַקאַנט און
ער האָט עס שטאַרק ליב געהאַט, ווייל דאָס גיט אַ גוטע געלעגנהייט
אַפצורוקן זיך אַביסל פון דעם דאָזיקן פּלאַנעט און כאַטש זיך צו פּילן
איינזאַם. און אַזוי ווי אַסטראָנאָמיע איז אַ נאָענטער קרוב פון קאַלענדער-
וויסנשאַפּט — לוח-וויסן — איז יאָקובאָוויטש געוואָרן איינער פון די
גרעסטע ספּעצן ביי יידן אויף דעם געביט. ער האָט גענוי געקענט פאַר-
אויסזאָגן אין וועלכן טאָג עס וועט אויספאַלן דער ראש השנה פון יאָר ו'אלפים
און א' ווען עס דאַרף דאָך קומען משיח, און אַזוי ווי ער איז מיט דער
צייט געוואָרן פּרום, איז ביי אים קיין פּראַגע נישט געוועזן מסתמא. אַז
משיח וועט טאַקע אין יענעם ראש השנה קומען.

אין די צוואַנציקער יאָרן אין פּוילן האָט יאָקובאָוויטש געשפּילט אַ
ראַלע אינעם גאַנג פון דער יידישער ליטעראַטור מיט זיינע וואַכנטלעכע
„ליטעראַרישע געשפּרעכן“ אין די פּרייטיקדיקע „היינט“ן, גאָר אַמאָל
פלעגט ער שרייבן סענסאַציאָנעלע ראַמאַנען פאַר די יאַצקאָן-צייטונגען.
און פּונקט ווי פּלוצלונג ער האָט אויפּגעהערט צו שרייבן די ראַמאַנען, אַזוי
פּלוצלונג האָט ער אויפּגעהערט שרייבן די געשפּרעכן. אין ארץ ישראל איז
ער אינגאַנצן אַריבער אויף זיין אייגנטלעכן אַרבעטס-געביט אין דער ליטע-
ראַטור: וויסנשאַפּטלעכע פאַרשונגען, פּאַפּולאַריזאַציע פון וויסנשאַפּטן, אַרבעט
ביי ענציקלאָפּעדיעס. אין תּוך איז ער אַן אייביק נייגעריקער, וועלט-
פרעמדער גריבלער.

און כאַטש איך דערגענץ דאָ מיט די שורות דעם פּראַפּיל פון א. ל.
יאָקובאָוויטש, וואָס איז דערשינען אין די פּריערדיקע בענד פון „מיין
לעקסיקאָן“, דאַרף איך — למען האַמת — מודה זיין, אַז איך האָב אים
אין מדינת ישראל קיינמאָל נישט געזען. מיר האָבן זיך נאָר דורכגעגריסט
דורך יאָקובאָוויטשעס זון אוריאל. דער איינציקער זון. זיין מוטער — אַ
געוועזענע אַקטריסע — איז טראַגיש אַוועק פון דער וועלט. דער פּאַטער
ווינט שוין יאָרן און יאָרן אין אַ דאַרף, ווייטלעך פון תּל אביב, איינער

אַליין מיט זיינע צענטוויזנט ביכער און ספרים און טינט און פעדער און גריבלט זיך און גריבלט און שרייבט און איז איינער פון די וויכטיקסטע מיטאַרבעטער אין די פיל לעקסיקאַלע ווערק, וואָס דערשיינען אין דעם קליינעם יידישן לענדעלע, וואָס פּראָדוצירט פיר ביכער אַ טאַג, פּופּצן הונדערט אין אַ יאָר. אין אַט דעם דאָרף וווינט ער ביי אַ דאָרפישער משפּחה, אַסקעטיש און שטיל לויטן נוסח פון די אַלכעמיקער פון מיטלאַלטער. אַזוי האָט מיר אַביסל אוריאַל דערציילט און אַביסל האָט מיר מיין פּאַנטאַזיע צוגעהאַלפּן. אַבער אַזוי איז עס פּאַרט אויך אין דער ווירקלעכקייט.

און אורי, דער שיינער, הויכער יינגל פון וואַרשע, וואָס מען פלעגט אים כּסדר זען אין דער געזעלשאַפט פון דער שיינער מוטער, שוין צו זיין בר מצווה אַנדערהאַלבן מאָל אַזוי הויך ווי זי — איז היינט אַ דיקער, הויכער, שטילער פּסיכאָלאָג-פּעדאַגאָג, מחבר פון שייכותדיקע ווערק, און ער וווינט אויף דער שלמה המלך-גאַס אין תל אביב.

גילגולים — מער ווי וואָס נישט איז אין דער וועלט אינטערעסירן מיך גילגולים. אפשר ווייסט יאקובאָוויטש אליין נישט וואָס פאר אַ באטייט זיינע „ליטעראַרישע געשפּרעכן“ אין די צוואַנציקער יאָרן אין וואַרשע האָבן געהאַט אויפן גאַנג אין דער ליטעראַטור אַריין פון אַ גאַנצער רייע, דעמאָלט יונגע, יידישע שרייבער. אייניקע פון זיי זענען היינט אין ארץ ישראל און שפּילן אַ גרויסע ראָלע. אַסך פון זיי ווייסן אַפילו נישט, אַז ערגעץ אין אַ דערפּל זיצט א. ל. יאקובאָוויטש און גריבלט זיך ביי טאַג אין ספרים, און קוקט ביינאַכט אין די שטערן; נאָך מער ווייל ער האָט אויך געביטן דעם נאָמען אויף; עקביא. אויך זיין זון פּראַקטיצירט אַלס פּסיכאָלאָג און שרייבט אַלס פּעדאַגאָג אונטער דעם נאָמען אוריאַל עקביא.

משה יונגמאן

געבוירן אין יאר 1922, אין כאדאָראָוו, גאַליציע, יאָרן פון דריטן חורבן אין רוסלאַנד. 1945-1946 אין איטאַליע, 1947 אין מדינת ישראל, וווינט אין טבעון.

אַ נישט הויכער לויטן וווקס, און אַ מאַגערער לויט דער געשטאַלט און דאָס פנים איז נאָך דינער ווי עס דאַרף זיין און רעדט זייער שטיל און האָט קיינמאַל נישט קיין צייט ווייל ער איז פאַרהאַרעוועט, ווייל ער איז אַ דירעקטאָר פון אַ שולע אין איינער פון די מעברות אין גליל — און חוץ דעם, וואָס די אַרבעט נעמט צו אַ גאַנצן טאָג — מוז ער אויך נאָך פאַרן שעהן יעדן טאָג. איז ווען זשע נאָך האָט ער צייט צו שרייבן זיינע לידער — משה יונגמאַנס לידער? און די לידער זיינע זענען נישט גרינג צו פאַרשטיין. איז אַזוי — לידער וואָס זענען נישט גרינג צו פאַרשטיין און זיי זענען נישט גוט אויך — שרייבן זיך דערפאַר גרינג. אָבער לידער וואָס עס איז שווער צו פאַרשטיין, אָבער זיי זענען גוט און טיף און איבערגעלעבט, איז נישט גרינג צו שרייבן, זיי דאַרפן אַסך אַרומגאַנג אַרום זיך — ווי עקזאַטיש שיינע בלומען, אַרכידייען אַ שטייגער, יונגמאַנס ישראלדיקע לידער זענען טאַקע אָפט אַזעלכע אַרכידייען, פאַרביק און אַנדערשדיק און פאַרטיפט און אַביסל אַפילו מיסטיש אין געשטאַלט, פליגלדיק.

ער האָט אין זיינע יאָרן אין רוסלאַנד, אין דער צייט פון דער צווייטער וועלט-מלחמה, געאַרבעט אויף טאַרף-פעלדער. איך האָב אַמאַל אַזעלכע טאַרף-פעלדער געזען. דאָ ווערט אַ מענטש ווי אַ פינטל די גרויס — אַפילו דער גרעסטער. דאָ ווערט ער אַ גרודע אַ פינצטערע. וואָס פאַר אַן ענערגיע און וואָס פאַר אַ כוח אין אַט דעם משה יונגמאַנען, אַז ער האָט יאָרן אויף אַט די טאַרף-פעלדער אויסגעהאַלטען און אַפילו אַ זאַמלונג לידער פון דאָרט געבראַכט און עס איז דערשינען אין... רוים. גילגולים: אין איטאַליע האָט אַמאַל געלעבט דער אברהם, ניין דער נח, ניין דער אדם הראשון פון די יידישע פּאָעטן — אליהו בחור לעוויטאַ, נאַענט מיט אַ האַלב יאָרטויזנט צוריק איז עס געוועזן, און אַט דערשיינט דאָ אַ זאַמלונג לידער פון איינעם פון די צוואַנגדיקע יינגסטע. און דערצו זענען עס לידער וועגן טאַרף-גרובן אין די ווייטן פון רוסלאַנד.

מיר איז עס קיינמאַל נישט אויסגעקומען צו זען משה יונגמאַנען ביי זיין אַרבעט אַלס לערער. אגב העלפט אים אין דעם זיין פרוי, וואָס זעט אויס ווי זיין שוועסטער. איך האָב אָבער גערעדט מיט פריינט, וואָס האָבן יונגמאַנען געזען אַלס לערער, געזען אים דער עיקר נאָך די לימודים מיט

זיינע תלמידים. די קעגנזייטיקע ליבשאפט דאָ איז אָן אַ גרעניץ. ער איז ביי אַט דער אַרבעט קלאָר און איבערצייגנדיק; און זיינע תלמידים זענען נישט פון איינהייטלעכן טייג געקנאַטן — זיי קומען פון אַלערליי לענדער, קלימאַטן און סביבות. תימנישע, בולגאַרישע, מאַראַקאַנער, בבלער־איראַקער, פוילישע, אונגאַרישע, דייטשע, רוסישע און — ווער קען זיי אַלע אויסציילן. און אַט דער דיכטער פון דינע לידער, און דין אין גוף, דארף דאָס זיין די אַקס אַרום וועלכער זיי דאַרפן זיך פונאַנדערוויגן צו אַ ניי לעבן... אָבער — אַזויפיל ליבשאפט איז דאָ אין אַט דעם משה יונגמאַנען, אַז ער כישופט דעם כוח פון זיך אַרויס. מען זאָגט, אַז ער איז אַזאַ קלאָרער בעל מסביר פאַר די, וואָס דאַרפן קלאַרקייט, אַז גאַרנישט מעגלעך קלערער. זאָל דעריבער דאָ ציטירט ווערן אַ סאַנעט פון משה יונגמאַן פון זיין סעריע „מאַראַקאַנישע מאַטיוון“:

איך בויג זיך איין צו דיר — דו ביזט דער קוואַל.
 צו דינע טיפקייטן בין איך דער עמער,
 דו ביזט דער רויטער פאַקל אין מיין דעמער,
 און ברענענדיק ביזטו פאַר מיר דער קוואַל.
 דער פחד בין איך. דער פאַרגלעזטער שלל
 פון צאַנקנדיקע, אויסגעשפילטע טענער.
 דו ביזט דער נייער אויפגאַנג פון מיין זמר,
 איך — קלאַנג פון יחיד. דו — געזאנג פון כלל.
 בין איך די קליינע האַנט, וואָס וואַקסט אַרויס,
 און דו — פון אויסגעשטרעקטער האַנט דער אַרעם,
 דו ביזט אין מינע אויגן דער זכרון.
 און ווען איך שטעל זיך אויף און טרינק דיך אויס
 מיט ציטערדיקן דאַרשט פון מינע יאָרן —
 בין איך דער אַטעם און דו ביזט די רוז...

סתרי תורה? רזי תורה? רזי דרוזין? ניין! עס איז אַ סופער־מאָדערן ליד. מען דאַרף עס לייענען אַסך מאל — מען דאַרף עס כפלען מיט מאַראַקאַ (מאַראַקאַנישע מאַטיוון — הייסט עס), מיט מעברות פול מיט מאַראַקאַנישע קינדער, מיט טאַרף אין רוסלאַנד, מיט די אַכט יאָר פון 1939 ביז 1947 — פון כאַדאַראָוו אין גאַליציע, ביז טבעון אין גליל, און דעמאָלט וועט עס אָנהויבן שימערן מיט ווייטער, טיפער קלאַרקייט. וועט דער אַטעם דערשפירן די רוז... דארף מען דווקא אזוי שרייבן? אָבער דאָס געהערט שוין נישט אין די ראַמען פון „מיין לעקסיקאָן“. בכל אופן דאַרף מען אָבער גוט שרייבן. און משה יונגמאַן שרייבט נישט נאָר גוט, נאָר נאָך בעסער.

אברהם שמואל יוריס

געבוירן אין קאַלאַמיי, מזרח-גאַליציע אין יאָר 1890.
שטודירט אין ווין. אַסך גערייזט. יאָרן לאַנג געוווינט אין
אַרגענטינע. זינט 1920 שטענדיק אין ארץ ישראל.

אברהם שמואל יוריס, דר. א. ש. יוריס — „יורטשיק“ האָט מען אים
גערופן אין ווין לאַנג פאַר דער ערשטער וועלט-מלחמה, און פון דאָרט קען
איך אים טאַקע נאָך. ער איז אַ קליינענקער און אַ זשוואַווער און האָט אַ
שפיציק פנים און געקרייילטע האָר — נאָר ער מאַכט זיך גאַרנישט פון
זיין קליינקייט. אַנדערע מאַכן אַ טראַגעדיע פון דעם און ער מאַכט פון
דעם וויצן. ער מאַכט בכלל וויצן און שפילט אויף וואַרט-שפילן ביי יעדער
געלעגנהייט. און אז עס איז נישטאָ אַ געלעגנהייט — איז אַ וויץ סאָי ווי
אַלעמאָל אין צייט. דער עיקר אַ גוטער. און זיינע וויצן זענען גוטע. נאָר מיט
דעם אַלעמען נעמט ער אַלץ זייער און זייער ערנסט. חוץ די וויצן. נישטאָ אין
אים קיין שאַטן פון אַ שמץ פון ציוניזם.

א. ש. יוריס האָט אַמאָל אין ווין — אַרום סוף פון ערשטן וועלט-קריג
— אַנגעפירט מיט אַ דעצידירנדיקן סטרייק. אז מען וויל קען מען גאָר זאָגן,
אַז דאָס האָט ער פאַרענדיקט די ערשטע וועלט-מלחמה אין עסטרייך —
און נישט דער קיזער קאַרל.

נאָך ווין האָבן מיר זיך געקענט אין וואַרשע. דאָרט האָט ער פאַרפאַסט
אַ פאַראַדיע אויף דעם ליד וועגן די גאַסקאַניער קאַדעטן, אַנגעמאַסטן זי
אויפן וואַרשעווער ליטעראַטן-פאַראיין און עס איז געוואָרן אַ פאַלקס-ליד.
יוריס איז אַן אויסגעצייכנטער קענער פון אַסך גרויסע געשטאַלטן פון
דער מאַדערנער אייראָפּעישער ליטעראַטור און זיינע לעקציעס אויף דעם
געביט פלעגט די פויליש-יידישע פראַווינץ ממש שלינגען. און ער פלעגט
אין אַט די רעפּעראַטן איינוויקלען פועלי ציוניזם, וואַרום ער איז איינער
פון די אברהם-יצחק-יעקבס פון אקטיוו פון פועלי ציוניזם.

איך האָב אים אויך באַגעגנט, יוריסן, אין בוענאַס איירעס און אַמאָל
אַפילו געהאַלטן אַ געזעגונגס-רעדע דאָרטן לכבוד אים, ווען ער איז פון
דאָרט אוועקגעפאַרן קיין ארץ ישראל צוזאמען מיט אן ארגענטיניש-געבוירע-
נער שיינער יונגער דאַמע, וואָס ער האָט מיט זיין בלומיק-וויציקער שפראַך
איבערצייגט צו ווערן זיין פרוי און איבערבייטן די אַרגענטינישע היצן
אויף ארץ ישראלדיקע. דערפאַר האָט א. ש. יוריס מיר אַפגעדינט מיט אַ
רעדע אויף מיינעם אַן אַוונט אין חולון, און נישט נאָר אין חולון, אין דער
מעטראָפאָליע אויך. ביי אַ וועלט-פאַלק ווערן אַזעלכע חובות נישט פאַרפאַלן.

וואַן אַוונט — יידיש, אָדער העברעיִש — יוריס איז דאָ. אים איז נישט קיין חילוק, צי אויף דער בינע צי אין דער אוידיטאָריע. ער רייסט זיך נישט צום עמוד, כאָטש ער אַנטלויפט נישט חלילה פון „ברעטל“. ער האָט ליב געסט, דער עיקר געסט אין מדינת ישראל. און ער האָט ליב זיי אויפצונעמען אין זיין היים אויף רחוב גורדון 71. פאַרנאָטירט דעם אָדרעס — איר קענט אַריינפאַלן צו יוריסן, גאַסטרנדיק אין ישראל, צו יעדער צייט פון טאָג און נאַכט. אַ גלעזל טיי מיט אַ קיכל וועט איר אַלעמאַל קריגן. אָפט גייט יוריס אַרויס אין אַוונט אויף די גאַסן פון תל אביב צו זוכן געסט. און אָט ביזטו ביי אים און דו באַווונדערסט זיין מערקווירדיקע ביבליאָטעק. אָפילו אין דעם לאַנד פון עם הספר — אַן אויסנאַם. די ביכער שטייען דאָ אין דריי רייען איינס הינטערן אַנדערן. און יוריס געדענקט זיי אַלע אויפן קאַפּ, נישט נאָר וואָס זיי שטייען, נאָר וואָס אין זיי שטייט געדרוקט. אגב איז דר. א. ש. יוריס דער אָפּיציעלער געסט־אויפנעמער פון הסתדרות־אָפּיס.

אַלע יידישע צייטונגען פון דער וועלט זענען פול מיט א. ש. יוריסעס אַרטיקלען, און יעדער אַרטיקל זיינער איז פול ווי אַ מילגרוים מיט ליבשאפט צו ארץ ישראל און צו די ארץ ישראלדיקע מענטשן און צו יידיש און צו העברעיִש און צו דער גאַנצער וועלט. מחמת יוריס איז נישט קיין שאַוויניסט און אין זיין קליינער געשטאַלט איז דאָ ברייטהאַרציקע ליבשאפט צו אַלע שיינקייטן פון דער פאַרביקער וועלט. און טאַמער פעלט דיר אביסל אָפּטימיזם בכלל, און אָפּטימיזם בנוגע די שווערע מדינת־ישראל פּראָבלעמען בפרט — די בעסטע זאָך אַ פאַר פילן פון יוריס־אַרטיקלען. צו באַקומען איבער דער גאַנצער וועלט אין יידישע וואָרט־אָפּטייקן, יידישע צייטונגען.

.1956.

דוד כהן

געבוירן אין אַ דאָרף ביי מינסק אין יאָר 1894, געוווינט
און געאַרבעט און געלערנט אין אַלערליי שטעט אין
רוסלאַנד און מזרח־פּוילן; זינט דעם יאָר 1923 אין
ארץ ישראל.

די גאַנצע וועלט איז אַ... מעשה, און אין אַ מעשה קען מען אַריינגעבן
די גאַנצע... וועלט, ביים אָנהויב פון לעבן דערציילט מען דעם קינד...
מעשיות, און אַז דאָס קינד איז אַלט געוואָרן, און דאָרף פאַרלאָזן די וועלט,
דערציילט דער אַלטער אַזוי גערנוויליק... מעשיות.

פונקט ווי עס זענען פארהאנען בלויז קוים א מנין פלאנעטן אין זונען־
סיסטעם און עס קענען נישט זיין מער, פונקט ווי עס זענען פארהאנען
בלויז פיר זייטן אין דער וועלט, און עס קענען איודאי נישט זיין מער —
אַזוי זענען בלויז פארהאנען אַזויפיל און אַזויפיל געציילטע מעשיות אין
דער וועלט און עס קענען אין תוך נישט זיין מער; און דאָס, וואָס עס זענען
פאַרט פאַרהאנען אַזויפיל מעשיות אין דער וועלט — זענען עס גאָר
וואַריאַנטן, פון די פאַר מעשיות, וואָס זענען דאָ, אַזוי ווי די זייטן פון דער
וועלט, פלאנעטן אין זונען סיסטעם, און אויך מעשה־דערציילערס זענען דאָ
זייער ווייניק אין דער וועלט.

אין אַ געוויסן זינען איז יעדער דיכטער, סימבאָליש, אַ מעשה־דער־
ציילער, און יעדער מעשה־דערציילער מוז זיין אַ דיכטער, אָבער דאָ רעדט
זיך עס וועגן מעשיות אין דער פאַרם פון לידער, נאָוועלן, דראַמען, חוץ די
אַלע פאַרשטעלטע — אַזויצוזאָגן — מעשיות, איז דאָך אויך פאַרהאנען
אין דער ליטעראַטור די גאַנץ פשוטע פאַרם פון מעשיות, אַזעלכע דירעקטע
מעשה־דערציילערס זענען דאָ זייער און זייער ווייניק.

און איינער פון די ווייניקע אין דער ליטעראַטור ביי יידן איז דוד כהן.
וואָס מיך האָט געצויגן צו אים — ווייס איך, איך האָב ליב מעשה־דער־
ציילערס, טאַקע פשוטו כמשמעו, אָבער וואָס אים האָט געצויגן צו מיר —
ווייס איך נישט. מיינע מעשיות זענען פאַרשטעלט אין אַזעלכע שווערע
פאַרמען... און אפשר דאָס, וואָס מיין זון, יאַסל בערגנער, האָט אילוסטרירט
כהנס „זינגענדיקע אגדות“, און אפשר — ווי אַ מעשה דערציילער פשוטו
כמשמעו איז ער, דוד כהן, סתם אַ נוח לבריות...

מיר פלעגן זיך שיקן אונדזערע ביכער מיט פאַטעטישע צושריפטן און
ווען מיר פלעגן זיך באַגעגענען אין תל אביב — דוד כהן איז אַלעמאַל

זייער אַ פאַרהאַרעוועטער מענטש, און באַגעגנט האָבן מיר זיך לרוב אין טומלדיקע דרוקערייען — איז מיט אַסך האַרציקייט.

דוד כהן האָט פול מיט ליבשאַפט אין זיינע מעשיות אינטעגרירט יידיש מיט עברית אויף אַזאַ אופן ווי אונדזערע קלאַסיקער האָבן אַמאָל אינטעגרירט העברעיש מיט יידיש. גאַנצע יידיש-זאַצן גיט ער אַריין אין זיינע מעשיות, דערציילטע אין אַ מתיקות-דיק-פאַלקסטימלעכן העברעיש, און דו מערקסט עס גאַרנישט. לרוב דערציילט ער פון דער חסידישער וועלט, אָבער ער גייט ווייט אַוועק פון מקור, און ער מעג זיך עס פאַרגונען ווייל ער איז אַ גאָט-געבענטשטער מעשה-דערציילער. און נישט נאָר מיט דער פען, נאָר אויך פה אל פה, אַזוי ווי זיין גרויסער פאַרגענגער ה. ק. אַנדערסען. און עס דאַכט זיך מיר אַפילו, אַז אין פנים איז דוד כהן אַביסל ענלעך צו יענעם ווונדערלעכן דענער פון מיט הונדערט יאָר צוריק.

איך האָב דוד כהנען אַמאָל געזען אין דער ראַל פון אַ מעשה דערציילער פשוטו כמשמעו אין אַ פרייטיק-אויף-דער-נאַכט אין אַ קיבוץ. געוויינטלעך מאַכט זיך עס אין די קיבוצים, אַז מען הויבט אָן צו רעדן צו 200 און ענדיקט מיט 100 אָדער אַפילו 10... ביי דוד כהן איז עס געוועזן פונקט פאַרקערט. ער האָט אָנגעהויבן צו דערציילן צו 100 אירע און ביים סוף איז דער גאַנצער דרויסן געוועזן געפאַקט ביזן האַריזאָנט... מזחמת ער האָט דערציילט אין דרויסן. אוודאי זענען מיר דאָ אַלץ אַביסל מעשהדיק מגום — עס באַלאַנגט צום סטיל, אין דעם פאַל... און ווונדערלעך איז געוועזן דאָס לשון פון דעם דערציילער. ער האָט אסך יידיש-זאַצן אריינגעפלאַכטן און כסדר אַזוי קונציק אויפן אָרט זיי אַריינאיבערגעזעצט, אַז די פיל סאַברעס האָבן גאַרנישט געפילט, און אדרבא — הנאה געהאַט. דאָס האָט ער דערציילט חסידישע מעשיות. — אויף צו מאַרגנס האָט כהן דערציילט היינטצייטיקע מעשיות, מעשיות וועגן העלדן פון דעם ציוניסטישן קאַמף — גאַנץ פשוט — נייע מעשיות, ממש ניי-געשאַפּענע. און די מעשיות האָבן געווירקט אויף די יונגע לייט. זענען זיי טאַקע געזעסן מיט אַ פאַרכאַפטן אַטעם. און אויך איך בין צווישן זיי געזעסן מיט אַ פאַרכאַפטן אַטעם.

די גאַנצע וועלט איז א... מעשה, און א מעשה קען איינשליסן די... גאַנצע וועלט. און דערמיט פאַרענדיק איך מיין מעשה וועגן דעם גאָט-געבענטשטן מעשה-דערציילער אין ארץ ישראל, דוד כהן.

יעקב כהן

געבוירן אין יאָר 1881 אין סלוצק, וויסרוסלאַנד, קינדער-
יאָרן אין זגערזש ביי לאָדזש, יוגנט-יאָרן אין אייראָפּעיִשע
אוינווערזיטעטן. טיטל: דאָקטאָר פון פּילאָזאָפּיע; אַ צייט
— אין מאַסקווע, 1919 — וואַרשע, 1934 — ארץ
ישראל.

אַלץ אין אים און אַרום אים — קלאַסיש. אַפילו דער נאָמען — יעקב כהן.
קלאַסיש און העברעיִש. רו. אייביקייט. קלאַסישע ליטעראַטור. נאָך אַלע זאַכן
איז דאָך טאַקע דאָס לעבעדיקע לעבן נישט מער ווי אַ שאַטן, וואָס לויפט
פאַרביי. דאָס וואַרט בלייבט. ביי מיר איז אַלעמאַל געוועזן דער איינדרוק,
אַז יעקב כהן שרייבט לכתחילה אַ פּילבענדיקע אַקאַדעמישע אויסגאַבע
פון זיינע ווערק... די העברעיִשע ליטעראַטור האָט אַסך שרייבער —
פון דעם עלטערן דור — מיט קלאַסישע טענדענצן, אָבער יעקב כהן האָט
דערגרייכט דעם מאַקסימום אויף דעם געביט. ער איז איינער פון די ווייניקע
העברעיִשע שרייבער פון דעם ביאַליק-דור, וואָס זענען הערמעטיש אָפּגע-
שלאָסן פון דער ייִדישער ליטעראַטור. אגב — דאָכט זיך, און זאָל עס סתם
אָזוי דאָ געזאָגט ווערן — האָט די ייִדישע ליטעראַטור קיין איינציקן שרייבער
אַזאַ, וואָס האָט באַלד לכתחילה געשריבן אַ... צענבעגדיקע, אַקאַדעמישע
אויסגאַבע פון זיינע געזאַמלטע ווערק. די מייסטע ייִדישע שרייבער האָבן
געשריבן — ווער מער און ווער ווייניקער — פאַר דער לעבעדיקער און
לייענענדיקער פּאַלקס-גאַס, און קלאַסיקער זענען זיי געוואָרן ערשט נאָך
זייערע „מאה ועשרים“. און אַז איך בין דאָ אַנומלט, דורך אַ נאַטיץ אין
דער צייטשריפט „היימיש“ פון תל אביב, געוואָרן געוואָרן, אַז יעקב כהן
איז אַ פּלימעניק פון דעם הערלעכן אַלטן הומאַריסט אין ייִדיש ז. ווענדראַוו.
וואָס איז על פי נס געבליבן לעבן אין מאַסקווע, נאָך דער גרויסער אומ-
ברענגונג פון דער ייִדיש-ליטעראַרישער מזרח-וואַנט דאָרטן, בין איך
געוועזן ממש געפּלעפט: איז עס מעגלעך, אַז יעקב כהן האָט וועלכן נישט
איז שייכות מיט דער ייִדישער ליטעראַטור?

יעקב כהן האָט געווינט אין וואַרשע נאָענט פון טלאַמאַצקע 13. אָבער
איך געדענק נישט, אַז איך האָב אים ווען עס איז דאָרט געזען. עטלעכע מאָל
איז מיר אויסגעקומען אים צו באַזוכן אין ענינים פון ייִדישן פּען-קלוב. זיין
ענטפּער איז אַלעמאַל געוועזן קלאַסיש קאַרעקט און... נעגאַטיוו. און
אַפילו אַביסל אָפּעקטירט נעגאַטיוו — אַזאַ געפּיל איז מיר געבליבן דורך
די יאַרצענדליקער, וואָס זענען שוין זינט דעמאַלט פאַרלאָפּן.

און יעקב כהנס לידער זענען דאך אזוי פול מיט צארטקייט און פאזי-
טיווע אפעקטן, אפעקטן פון ליבע. זאל נאָר איינס דאָ אנגערופן ווערן דאָס
„וויגליד פאָר מיין זון“ — כמעט אזוי דערהויבן און צאָרט ווי ריכאַרד
בער האָפּמאַנס „שלאַפּליד אָן מיריאַם“. האָב איך דאָ נאָר צופעליק דערמאַנט
דעם דייטשידישן ריכאַרד בער האָפּמאַן? אָדער איז דאָ אַן אידיען-פאַר-
בינדונג און אפשר אפילו א השפעה? אויך האָפּמאַן האָט לכתחילה געשריבן
די קלאַסיש-אַקאַדעמישע אויסגאַבע פון זיינע ווערק...

זייער אַ הויכער שטערן כאַראַקטעריזירט דאָס זייער רואיקע פנים פון
יעקב כהן, און נאָר די אויגן זענען גרויס און גליען מיט אן איינגעהאלטענעם
פייער, ווי קוילן נאָך אַ שריפה, אָדער פאַר אַ שריפה.

אין די ערשטע יאָרן נאָך דער צווייטער וועלט-מלחמה האָט יעקב כהן
באַזוכט אַמאָל מאָנטרעאַל און מיר איז אויסגעקומען דער כבוד אים אויפ-
צונעמען אין דער יידישער ביבליאָטעק, וווּ ער איז אריינגעקומען אויף אַ
ווייל, ער האָט זיך דערמאַנט, אַז מיר האָבן זיך געקענט אין וואַרשע —
און — ווי עפּיס ווידער אויפגעהויבן אַ פאָדעם פון אַ שמועס, וואָס איז
איבערגעריסן געוואָרן מיט אַ דרייסיק יאָר צוריק. עס מאַכן זיך אועלכע
זאַכן, און ער האָט באַלד גערעדט וועגן דעם, אַז די יידישע ליטעראַטורשאַפּט
איז פּינטלעך-אַפּגעפרעמדט פון דער העברעישער ליטעראַטור, און — ווען
ער וואָלט געמאַכט אַ פּראָבע, וואָלט ער זיכער געקענט פעסטשטעלן, אַז עס
איז טאַקע אזוי... דעם רמז איז נישט שווער געווען צו פאַרשטיין...
איך האָב געענטפערט, וואָס איך האָב געענטפערט, מיט אַסך דרך ארץ צום
גרויסן גאַסט און אים קלאָר געמאַכט, אַז ער איז בפירוש נישט גערעכט
און אַז עס איז אַ רעלאַטיווע זאַך און די רעלאַטיוויטעט דאַרף פאַרבעסערט
ווערען פון ביידע זייטן.

וויאזוי איז עס געשען, אז דאָס קעמפּערישסטע קלינגוואָרט אין ישראל:
בדס ואש נפלה יהודה — — ובדם ואש יהודה תקום — זאָל זיין
דווקא אַ ציטאַט פון יעקב כהן — פון זיין שיר „בריונים“ און נישט פון
אנדערע דינאמיש-קעמפּערישע דיכטער — ווייסט איין גאַט. אזוי איז עס.

אין מדינת ישראל האָב איך מיט אַסך דרך ארץ געשיקט צו יעקב כהן
מיין זעלבסט-אַנטאַלאָגיע — מיט אַסך טאַקט האָט ער מאַמענטאַן מיט
אַ בריוו געדאַנקט. עטלעכע מאָל איז אויסגעקומען זיך צו באַגעגענען אין
גאַס, אין טעאַטער, אַלעמאָל איראַפעישע העפלעכקייט און עפּיס אַ נישט
דערזאָגטע טענה צו דער גאַנצער יידישער ליטעראַטור. אן איינגערעדטע
טענה, אַ קלאַסישע מיספאַרשטייעניש... צווישן נאַטירלעכע און אין תוך
האַרציק-פשוטע ברידער.

דר. שמואל זיינוול כהנא

געבוירן אין יאָר 1905 אין וואַרשע, זינט 1940 אין ארץ ישראל.

אין די צוואנציקער יאָרן, אין וואַרשע, בימי פון דעם גרויסן אויפשוונג פון נייע, רוישנדיקע, שעפערישע ליטערארישע כוואליעס פון אלערליי ריכ-טונגען — פלעגן יידישע שרייבער פון צייט צו צייט אַרויפקומען אויפן ערשטן שטאַק פון געזשע 17, ווו עס איז געוועזן די גרויסע דירה פון דעם מאַיעסטעטישן, הויכן, פון אַלעמען שטאַרק געאַכפערטן הרב כהנא. דער רב פלעגט זיך זעלטן באווייזן ביי די באזוכן, און פארברענגען אין א ליטערארישן שמועס פלעגט מען מיט דער רביצן און די טעכטער. גערעדט האָט מען לרוב פויליש און די שמועסן האָבן זיך אַלעמאַל געדרייט אַרום ליטעראַטור — מחמת ליטעראַטור איז אין יענער צייט ביי דער יידישער יוגנט אין פוילן געוועזן דער צענטער פון דער וועלט. אויך די רביצן, וואָס האָט גערעדט נישט ערגער פויליש ווי די טעכטער מאַלאַ, גוטא און כומקאָ. — פלעגט זיך אַנרופן אין שמועס. פון צייט צו צייט פלעגט יעמאַלט די גאסט-שטוב אדורכגיין א יונגער בחור מיט א לאנגזאמען גאנג, אַנגעטון יידישלעך, אָבער שוין האַלב קורץ און האַלב לאַנג — דער ברודער פון די טעכטער. זעלטן האָט ער זיך אַריינגעמישט אין שמועס, כאָטש די שוועסטערן האָבן אַלעמאַל געזאָגט, אָז ער ווייסט מער וועגן דער ליטעראַטור און פילאָזאָפיע פון דער וועלט און ביי יידן, ווי מיר אַלע צוזאַמענגענומען. זיין נאָמען שמואל זיינוול. מסתמא האָט מען אים גערופן מיט אַ פאַרצויגענעם נאָמען אין שטוב, אָבער דאָס געדענק איך נישט.

און יאָרן זענען אַוועק אַסך, אין אַלע ריכטונגען פון דער וועלט זענען זיי מיר אַוועק, און אָט בין איך אין מדינת ישראל און איך זע אָפט דעם נאָמען דר. ש. ז. כהנא, ער איז דער דירעקטאָר פון דער אָפטיילונג פאר רעליגיעזע ענינים אין בילדונגס-מיניסטעריום און ער איז עפּיס בכלל אַ מין מיניסטער אָן אַ טעקע. איך וואָלט געזאָגט, אָז ער איז אַ מיניסטער פון... אַריגינעלע איינפאַלן אויפן רעליגיעזן געביט אין מדינת ישראל. מדינת ישראל, אין די איצטיקע געאָגראַפישע גרעניצן, איז, ווי באַווסט, אין דער גרעסטער מאָס אָפגעטיילט געוואָרן פון די מייסטע פאַרהייליקטע אורי־יידישע ערטער אויף דער מאַפע פון ארץ ישראל, ווי מיר זענען געווינט: מערת המכפלה, קבר רחל, כותל מערבי און נאָך און נאָך. אוודאי זענען די מייסטע הייליקע ערטער — חוץ דער כותל מערבי — מער מסורה ווי היסטאָריע. אָבער זיי זענען דאָ — און מסורה איז אַ גרויסע קראַפט.

עס איז סתם טשיקאווע צו זען דעם דר. כהנא בשעת אויספירן זיינע שליחותן. דער שווארצער הוט ארויפגערוקט הויך אויפן שטערן, און ער גייט נישט, נאָר ער פליט, און ער רעדט נישט — נאָר ער רופט און אַלץ איז אזוי פול מיט איילעניש, אָו בליט ברירה פליסטו מיט... מען האָט דיך אַריינגעצויגן אין התלהבות.

און אָט דאָס איז די אַריגינעלע אויפגאַבע פון דר. כהנא — צו שאַפן נייע מסורה... ער האָט זיך אין דער דאָזיקער אויפגאַבע אַריינגעוואָרפן מיט אַ פלאַם־פייער ממש. אָפט פלעג איך מיטפאַרן מיט האַלב־רעליגיעזע עקספעדיציעס, וואָס דר. כהנא האָט אַרגאַניזירט מיט דער הילף פון זיין מיניסטעריאלן אמט. אָט איז געוועזן אַזאַ ריזע צום קבר פון רמב"ם אין טבריה. ש. ז. כהנא פאַרט מיט און ער דיריגירט מיט דער צערעמאָניע. דאָרט וווּ עס איז דאָ אַן אלטער צערעמאָניאל ביי אזעלכע יאַרצייטן — עס זענען דעמאָלט געוועזן 750 יאָר נאָך דער פטירה פון רמב"ם — גייט ער ווייטער לויט דער טראַדיציע, און דאָרט וווּ עס איז נישטאָ קיין צערע־מאָניאַל — ווערט ער געשאַפן. דערווייל נאָך אַביסל פאַרמלאָו — אָבער די פעסטע פאַרם וועט קומען מיט דער צייט. אַבי מען זאָל אָנהויבן צו גלויבן... דער עיקר איז גלויבן! גלויבן איז די שטאַרקסטע ווירקלעכקייט. דער אמת... — נאָך אַלע זאַכן איז דאָס אויך אַ פילאָזאָפישער אמת... אָבער דאָס געהערט נישט צום ענין. — —

אָט איז אַן אַנדערע עקספעדיציע, קיין מירון ביי צפת, ל"ג בעומר, יאַרצייט פון תנא רבי שמעון בן יוחאי. און איידער מען קומט קיין מירון שטאַט מען אָפּ אַ וויזיט אין דער הייל פון אליהו הנביא ביי חיפה. ש. ז. כהנא. אָדער קורץ שו"ך, באַמיט זיך דאָ איינצופירן אַ נייעם מנהג, וואָס ער רעדט אונדז אַלע איין, אַז ער איז אַלט זוי מתן תורה... צו צינדן פאַפירענע פענער און צו טאַנצן. און כדי צו בזיען אַ בריק איבער אַלע גליות פון אַמאָל און היינט און — ארץ ישראל, ווערט ביי יעדער געלעגנהייט געזונגען מיט אַ געטאָ־התלהבות דער „אני מאמין באמונה שלמה בביאת המשיח" — — עד לב המשים האָט מען געטאַנצט און דאָס ליד געזונגען ביים קבר פון רמב"ם — דעם מחבר פון די ווערטער... שו"ך טוט זיין מערקווירדיקע שליחות מיט אַסך באַדאַכט. אגב זאַמלט ער און גיט אַרויס פאַלקס־לעגענדעס פון די תימנישע יידן. נייע גאַלדענע קוואלן פאר דיכטערס מיט פאַנטאַזיע... איינמאַל האָב איך מיט גרויס נחת אין ירושלים געהערט אַ וויכוח צווישן פראַפעסאָר דב סדן מיט דעם דר. כהנא וועגן דער אויטענטישקייט פון קבר דוד אויפן הר ציון... 101 אַרגומענטן און פאַרבליפנדיקע דערצוו ברענגט דר. כהנא. אַז דאָס איז טאַקע דער קבר דוד... אַפילו דער מלא וגדוש דב סדן איז ממש געוועזן געפלעפט... 1957

ע ל ז א ל א ס ק ע ר - ש י ל ע ר

געבוירן אין עלבערפעלד, דייטשלאַנד, אין יאָר 1876, אין די דרייסיקער יאָרן געקומען קיין ארץ ישראל, געשטאַרבן אין יאָר 1945, געבראַכט צו קבורה אויף דעם הר הזיתים אין ירושלים.

אין יאָר 1950 איז עלזאָ לאַסקער־שילער שוין פינף יאָר געוועזן — צוזאַמען מיט איר „בלויען קלאַוויר“, אין די בלויע הימלען, ביי איר עקסצענטרישן... חבר גאַט... אַזוי, אַז נישט ביי מיין ערשטן באַזוך אין מדינת ישראל און אוודאי נישט בשעת די יאָרן וווינען אין ישראל — זינט 1954 — האָב איך זי דאָרט געקענט טרעפן. געהערט זי — בכּן — טעכניש נישט אין די רעמען פון דער דאָזיקער סעריע פּראָפּילן פון שרייבער. אָבער וואָס פאַר אַ שייכות האָט טעכניק בכלל צו עלזאָ לאַסקער־שילער? וואָס פאַר אַ שייכות האָט צו איר דער המשך פון דער צייט, אָדער דער אויסשפּרייט פון דער געאָגראַפּיע? ביי איר איז קפיצת הדרך אין אַלע ריכטונגען און אַזוי אויך קפיצת הזמן אין אַלע צייט־זייטן — אויב אַזאָ זאָך איז מעגלעך — געוועזן די סאַמע נאַטירלעכסטע געאָגראַפּיע און געשיכטע. זי האָט געלעבט אין אַ מיין אייגן־געשאַפּענער מיניאַטור־אייביקייט, מיט איר אייגענער רעליגיע און איר אייגענעם גאַט, וועמען זי האָט אויך גערופן מיט דעם אַלגעמיין אַנגענומענעם נאָמען — יאהווע. זי האָט אויך געלעבט אין אַ מיין אייגן־געשאַפּענער יידישער מיניאַטור־געשיכטע, וווּ זי האָט געקרוינט — און אַפּטמאַל דעטראַניזירט — מלכים.

זיך אליין האָט זי אריינגעשטעלט אין אַן אלט מצרישער טעבען־דינאסטיע פון מלכים, וווּ זי איז געוועזן דער „פּרינץ יוססוף“, נישט די פּרענצעססין יוססעפּאַ, נאָר דער פּרינץ יוססוף. און זי איז נישט געוועזן סתּם אַ פּרינץ, נאָר אַ קרוין־פּרינץ, און אין טעבען איז געוועזן אַ מנהג, אַז די קרוין־פּרינצן האָבן געטראָגן אַ שטערן אויף דער רעכטער באַק. זי פּלעגט זיך טאַקע אויטאָ־פּאַרטרעטירן אַלעמאַל מיט אַט דעם שטערן אויף דער באַק און אַ גרינעם ציגאַרעט אין מויל...

און — דאָ קומט אַריין די געשיכטע פון מיין באַקאַנטשאַפּט מיט עלזאָ לאַסקער־שילער. געוועזן איז עס אין יאָר 1921, אָדער 1920, געוויינט האָב איך דעמאַלט אין ווין און זיך אַ ביסל געחברט מיט די דייטשע דיכטער — די מייסטע פון זיי יידן — וואָס האָבן דעמאַלט אין ווין געוויינט. און אַזוי ווי עלזאָ האָט דעמאַלט געזאָלט קומען קיין ווין אויף צו ליינען אירע לידער — און אַזוי ווי מען האָט זיך געריכט אויף אַ קנאַפּן מאַטעריעלן

דערפאלג, גישט געקוקט אויף דער פאפולאריטעט עלזאס, האב איך געדארפט באקאנט מאכן איר אויפטריט אין די יידישע קרייזן. אַלבערט עהרענשטיין און פראַנץ ווערפעל האָבן עלזאָ לאַסקער־שילער געגעבן מיין נאָמען און אַדרעס און זי האָט מיט מיר דירעקט קאָרעספּאָנדירט — און די וואָך פון איר פאַרברענגען אין ווין — זי האָט דעמאָלט געוווינט אין מינכען — האָב איך זי אָפט געטראָפּן. אויך אין די שפּעטערדיקע יאָרן דאָ און דאָרט איבער־געביטן אַ בריוו.

אַז עלזאָ לאַסקער־שילער האָט געהערט, אַז איך הייס „מלך“ — איז איר שוין גאָר אָנגעשטאַנען דער ייחוס פון דער באַקאַנטשאַפט. זי איז דאָך נאָר א פרינץ דערווייל און איך בין א מלך... דערצו האָט זי נאָך געהאַט אַ נאַקעט פנים און איך האָב דעמאָלט געטראָגן אַ שוואַרצע באָרד. זי האָט מיר אַמאָל מיט פולן ערנסט געזאָגט, אַז אויך זי וועט האָבן אַ באָרד, נאָך אַ לענגערע ווי מיינע, ווען זי וועט ווערן א מלך. א פרינץ איז שענער אָן א באָרד. וואָס זי האָט געזאָגט האָט זי געגלויבט. און וויי — אַז מען האָט אַ שמיכל געטון, אָדער גאָר מיט אַ וואָרט אויסגעדריקט אַ צווייפל. זי פלעגט דערפאַר שלאָגן מיט אַ שפיצרוט און אַרויסוואַרפּן הינטער דער טיר.

און זי איז דאָך געוועזן אין יענער צייט די גרעסטע דיכטערין אין דייטשן לשון און בכלל איז זי איינע פון די גרעסטע דיכטעריןס פון דער וועלט. איך וועל נישט זאָגן „דיכטער“ — אָבער דיכטעריןס. עלזאָ לאַסקער־שילער קען שוין נישט מער שלאָגן מיט א שפיץ־רוט און איך האָב נישט קיין מורא עס צו זאָגן.

איינמאָל — אין האַלבטונקל — בין איך געזעסן אין האַטעל־צימער פון עלזאָ לאַסקער־שילער און זי האָט מיר דערציילט עפּיס אַ מעשה פון איר „קעניגלעכן הויף“. איז אַריינגעקומען געאַרג קולקאַ, אַ יונגער דיכטער — זייער אַ שיינער — און ער האָט געזאָגט: — קעניגלעכע האָהייט, פרינץ יוסוף, איך האָב דיר געבראַכט אַ פינגער־הוט... עלזאָ האָט זיך אַ ריס געטון צו זוכן איר שפיצרוט צו באַשטראָפּן דעם שטערער... אָבער דער יונגער דיכטער, וואָס איז אויך געוועזן גאַנץ כּיטרע, האָט אַ גלאַנץ געטון מיט זיינע בלויע, גרויסע אויגן, און האָט געהיימניספּול אַרויסגעצויגן דעם פינגער־הוט — און עס איז געוועזן אַ בלויער פינגער־הוט פון עפּיס אַן איידעלן שטיין אַרויסגעהאַמערט... אַז עלזאָ האָט עס דערזען, האָט זי אַזש אַ שפרונג געטון ווי אַ פּויגל אויף דעם האַלדז פון דעם יונגן דיכטער און זי האָט געיובלט אָן אַ סוף: איין בלאָזער פינגער־הוט — איין בלאָזער פינגער־הוט...

קען זיין, אז אט דער „בלאזער פינגערהוט“ איז געוועזן דער זאמען פון דעם „בלאזען קלאוויר“, וואס האט געשפילט אזא גרויסע מיסטישע ראָלע אין די יארן ווען עלזא לאַסקער-שילער האָט געלעבט און געלעב-דיכטעט אין ירושלים. האָב איך דאָ דערציילט וויאָזוי איך בין צופעליק געוועזן אָן עדות פון דער ווינער גענעזע, אין גילגול פון אַ פינגערהוט, פון דעם שפעטער-דיקן ירושלימער קלאַוויר ...

אגב — האָט עלזא שפעטער נאָך באַמערקט, אַז יענער יונגער דיכטער מיט דעם פינגערהוט איז געוועזן ענלעך צו גאטפריד בענן — דעם גרויסן דייטשן דיכטער, וואָס האָט געפרעדיקט, אַז עלזא לאַסקער-שילער איז דייטשלאַנדס גרעסטע דיכטערין — אָבער דאָס האָט אים נישט געשטערט אין יאָר 1933 צו זוערן איינער פון די ערשטע דיכטער-נאַציס. (ער לעבט נאָך — ווען די ווערטער ווערן געשריבן, סוף 1957).

אין יענע טעג האָט מיר עלזא לאַסקער-שילער איינמאַל אין פרימאַרגן ממש ציטערנדיק דערציילט: עס האָט זיך איר געחלומט, אַז עס איז אַ ווייסע נאַכט, נישט אַ לבנה-נאַכט, נאָר אַ נאַכט ווייס ווי שניי, און זי שטייט ביים פאַרמאַכטן פענצטער נאַקעט אויף אַ טיש און גאטפריד בענן גייט איבער דער נאַכט ווי יעזוס איבער דעם ים כנרת און ער קומט נענטער און נענטער און גייט דורך דורך איר און גייט ווייטער, ווייטער. זי האָט זיך אומגעדרייט און אים אַזוי שטאַרק אַנגעהויבן רופן ביז זי האָט זיך אויפגעוועקט. — און איך זאָל איר באַשיידן צי איז עס געוועזן אַ חלום, אָדער אַ ווירקלעכקייט. איך האָב נאַטירלעך געזאָגט, אַז עס איז געוועזן אַ ווירקלעכקייט — און האָב כסדר געקוקט אויף דער שפי-רוט אין ווינקל ביי דער שאַפּע. ...

בשעת דעם ליטעראַרישן אַוונט האָט עלזא געטראָגן זייער א קורץ קליידל אויף דער בינע און די פיס פונאנדערגערוקט ווי די פרייסישע סאַלדאַטן ביים וואַך-שטיין. אינמיטן לייענען אירע לידער האָט זי פלוצלונג אַנגעוויזן אויף איין מאָן אין פובליקום, אַז ער שטערט איר, אַז ער האָט אַ שפיגל און ער בלינצלט אויף איר מיט דעם שפיגל, אַז זי זאָל נישט קענען לייענען. דער מאָן האָט זיך אויפגעשטעלט און פאַרזיכערט דאָס פובליקום, אַז דאָס שטימט נישט. אָבער אין אַ מינוט אַרום האָט עלזא ווידער געזאָגט דאָס זעלבע. און אין עטלעכע מינוט — ווידער. דער מאָן איז אויפגעשטאַנען און האָט געזאָגט: — איך בין אַ פאַרגעטערער פון אייער דיכטונג און אויך פון אייך און איך פאַרשטיי אייך און איך טו אייך צוליב און איך גיי אַרויס פון זאָל ...

די טעג האָב איך אויף אַ דייטשער ביכער-אויסשטעלונג געזען אַן אַנטאַלאָגיע פון די דייטשע דיכטער-עקספרעסאָניסטן. דעם גרעסטן אַרט אין בוך פֿאַרנעמען די יידישע באַלאַדן פון עלזאַ לאַסקער-שילער, דעם צווייטן אַרט כמעט גאַטפריד בענן. דער חלום איז וואָר געוואָרן — דער מוראדיקער חלום עלזאַ-גאַטפריד פון ווין...

נישט דאָ דאָס אַרט צו כאַראַקטעריזירן עלזאַ לאַסקער-שילערס גוטע לידער (זי האָט אויך לידער, וואָס זענען זינלאָז ווי פֿראַגמענטן-שערבעלעך פון אַרכעאַלאָגישע אויסגראַבונגען, וואָס מען קען נישט געפינען די דער-אַנצנדיקע שערבלעך צו זי). די גרויסע, גוטע לידער מוז מען לייענען — יעדעס וואָרט באַזונדער אַזוי לאַנג ווי מען לייענט געוויינטלעך ביי אַנדערע דיכטער אַ גאַנץ ליד. טונקל-שווער איז איר ליד. דעקט מען אָבער אָפּ די טונקלקייט — און עס איז גראַד נישט צו שווער — ווערט אַזוי ליכטיק ווי ווען מען קומט אַרויס פון אַ שאַכט אין דער ערד.

איך קען אין מדינת ישראל פריינט אַ סך, וואָס האָבן גוט געקענט עלזאַ לאַסקער-שילער. טויזנט און איינס ארץ-ישראלדיקע מעשיות האָבן זיי מיר וועגן איר דערציילט, בעיקר רחל קאטינקא, אַליין אַ שרייבערין; זיי האָבן שוין און וועלן נאָך די מעשיות פֿאַרצייענען. און נאָר איין מעשה וויל איך דאָ איבערדערציילן און מיט דעם באַרעכטיקן מיט אַ דריטן און לעצטן אַרגומענט מיין אַרייננעמען דעם פֿראַפּיל אין דער דאָזיקער סעריע:

איינמאָל האָט אַ באַרימטער העברעישער דיכטער געזאָגט עלזאַ לאַסקער-שילער, אַז ער וויל איבערזעצן אירע לידער אויף העברעיש. זי האָט אים לאַנג און שטום אָנגעקוקט מיט איר מאַגער, גרויס-אויגיק, טונקל פנים פון אַ מאַרטירערין פון דער דיכטונג און זי האָט געזאָגט מיט פולן ערנסט: — איר ווילט איבערזעצן מינע לידער אויף העברעיש — זענט איר פֿאַרוקט? און אין וועלכער שפראַך שרייב איך דען? שרייב איך דען נישט העברעיש? פֿאַרוקטער — מינע לידער דאַרף מען נישט ערשט איבער-זעצן אין העברעיש...

אין אַ געוויסן זינען איז זי גערעכט געוועזן. אירע לידער זענען איינמאָליק און נישט איבערזעצבאַר — ווי דער שיר השירים, ווי דער תהלים.

און זייער גייסט איז אור-חומש; שפילט שוין לשון נישט קיין ראַלע.

ו.ו. לאצקי-בערטאָלדי

1881 אין קיעוו געבוירן, שטודירט, געווינט, געארבעט אין פיל שטעט פון אמאליקן רוסלאַנד און אייראָפּעישן מערב. לאַנגדויערנדיקע רייזעס אין צפון און אין דרום-אמעריקע. געווינט אַ צייט-לאַנג אין ארץ ישראל און דאָרט געשטאַרבן, 5טן פעברואַר 1940.

געהייסן האָט ער אויף אַן אמת וואָלף לאַצקי, און אַזוי ווי וואָלף גייט צוזאַמען מיט זאב, האָט ער געהייסן זאב וואָלף, אָבער אַזוי ווי ער איז געוועזן זייער אייראָפּעיש געשטימט און אויפגעצויגן, האָט ער זיך אויך גערופן ווילהעלם, דייטשע יידן איבערזעצן וואָלף מיט ווילהעלם; און אַ פּסעוודאָנים האָט ער נאָטירלעך געהאַט, ווייל ער איז פּאָליטיש זייער אַקטיוו געוועזן און איז אויך צענדליקער מאָל געוועזן ארעסטירט, זיין פּסעוודאָנים איז געוועזן בערטאָלדי, און איינס פון זיינע וויכטיקסטע ווערק, די פּאַר-יידישונג פון נתן-נטע האַנאווערס „יון מצולה“ האָט ער אָפּילו אונטער-געשריבן מיט זיין פּולן נאָמען און נאָך מיט א „בן“ דערצו. אין אָט די אַלערלייאיקע נעמען, וואָס לאַצקי-בערטאָלדי — אונטער די צוויי נעמען צוזאַמען איז ער געוועזן צום פּאָפּולערסטן — האָט גענוצט, איז געוועזן אַביסל פון זיין כאַראַקטער. נישט קיין וואַרפן זיך פון איין אמת און פון איין אני מאמין אין אַנדערן אַרײַן, נאָר אַן אייביק זוכן, אייגנטלעך אַלעמאָל אויף דער זעלבער ליניע, און כאַטש ער איז געוועזן אין זיין לעבן אין דער פּאָליטיק אי אַ סאַציאַליסט און אי אַ ציוניסט, און אי אַ ציוניסט-סאַציאַליסט און אי אַ פּועלי-ציוניסט, און אי איינער פון די גרינדער פון דער פּאַלקס-פּאַרטיי און גאָר אַ טעריטאָריאַליסט — איז ער אין גרונט געוועזן אַלעמאָל אַן אויסגעשפּראַכענער עמיגראַציאָניסט. דער עיקר, אַז יידן זאָלן וואַנדערן, וואַנדערן און וואַנדערן און אַזוי וואַנדערנדיק וועלן זיי שוין אַמאָל אויפן וועג אַנטרעפן די „נייע און שענערע וועלט און בעסערע וועלט“, ווי עס פּלעגן צו זאָגן, און זאָגן ווי א יהי רצון, אלע שאבלאַנע פּאַרטיי-רעדנער פון אַלע יידישע פּאַרטייען, און עס קען גאָר געמאָלט זיין, אַז דער זייער ווייניק דיסציפּלינירטער לאַצקי-בערטאָלדי איז געוועזן אַ מיטגליד פון דער סאַמע אַבסאָלוט גערעכטסטער און לאַגישסטער יידישער פּאַרטיי, דער פּאַרטיי פון עמיגראַציאָניזם. אָבער מיר דאַכט זיך, אַז איך האָב מיך דאָ שוין צופּיל סתם פּאַרעדט.

לאַצקי-בערטאָלדי איז געוועזן אַ ראַמאַנטיקער, אַן אַרטיסט אין גרונט גענומען. אין אונדזער יידישן עפּנטלעכן לעבן האָבן מיר זייער אַסך אַזעלכע

פיגורן, וואָס זענען א געמיש פון פּאָליטיקער און אַרטיסט. ביי נישט־יידן זענען אַזעלכע נישט־דערגאַנגענע אַרטיסטן זייער געפּערלעך, מען זאָגט, אַז נאַפּאַלעאַן איז נאָר דערפאַר געוואָרן נאַפּאַלעאַן, ווייל זיינע ראַמאַנען האָבן נישט געטויגט, און מוסאָליני ווייל זיינע דראַמען האָבן נישט געטויגט, און עס זענען נאָך אַזעלכע משלים פאַרהאַנען אַסך, אַסך. אָבער ביי אונדז יידן זענען אַזעלכע נישט דערגאַנגענע אַרטיסטן נישט געפּערלעך. סכּי'ן ביד אַרטיסט סכּנה... אָבער אונדזערע נישט דערגאַנגענע אַרטיסטן האָבן זעלטן אַ מעסער אין האַנט, בלייבן זיי אַזוי אויך אוימגעפּערלעך אין זייער צווייטן, אין זייער פּאָליטישן גילגול. וואָס פאַר אַ נישט דערגאַנגענער אַרטיסט לאַצקי־בערטאָלדי איז געוועזן איז אַפילו שווער צו באַשטימען, אפּשר אַ דיכטער און אפּשר גאָר אַ שוישפּילער ווייל ער פּלעגט זייער טעאַטראַליש, כאַטש לרוב איבעראַשנדיק לאַגיש רעדן, אַ טונקל־בלאַנדער, אַ הויכער, האָר אַרויף פאַרקעמט, אַ באַלעבאַטיש פנים, נאָר די ווינקלען פון די אויגן ביי די שלעפּן פאַרביגן אויף אַראַפּ און דאָס פּלעגט דעם פנים צוגעבן עפּיס אַזאַ אַרטיסטישע מידיקיט. דו וויסט, אַז ער — לאַצקי־בערטאָלדי — איז פון קדמונים אַן אַ פּאָליטיקער און פירער פון פאַרטייען און גרויסע געזעל־שאַפּטן, און אַט באַגעגנסטו דיך מיט אים און ער רעדט עפּיס אַזוי קאַפּריזנע און האַט אַלעמאָל עפּיס מאַדנע איינפאַלן, און בויט פּלענער מיט דיר, כאַטש ער באַגעגנט דיך צום ערשטן מאָל, און איז עפּיס אלדינגס גרייט צו טון און אלדינגס קען ראַטעווען דאָס יידישע פּאָלק, און די קוקסט אויף אים און קוקסט אויף אים און טראַכסט זיך: איז דאָס לאַצקי־בערטאָלדי? עפּיס רעדט ער אַזוי נאַיוו.

איך האָב לאַצקי־בערטאָלדין דאָס ערשטע מאָל געטראָפּן אין וואַרשע, אָבער מער נישט ווי באַקענט זיך. לענגער מיט אים פאַרבראַכט ערשט אין ריגע אין יאָר 1932. ער האָט זיך גוט אַריינגעפאַסט אין אַט דער עלעגאַנטער, דרייפּערטל דייטשער שטאַט. געוועזן דעמאָלט רעדאַקטאָר פון ריגער „פּרימאַרגן“. געוויינטלעך דאַרף אַזאַ ליטעראַריש־איינגעשטעלטער מענטש שרייבן אן אַרטיקל וועגן אַ קאַלעגע, וואָס איז געקומען צו גאַסט אין זיין שטאַט. דער אַרטיקל איז געוועזן אי פּאַטעטיש, אי נעגאַטיוו, באַזונדערס האָט ער זיך אָפּגעשטעלט אויף מיין בוך „ספּינאַזאַ“, עס נעגירט; אָבער דאָס ווונדערבאַרסטע איז געוועזן דווקא די לאַגיק, און די גוטע, גוט דורכגע־טראַכטע אַרגומענטן. דער אַרטיקל האָט מיר גוט געטון, ווי אַ קאַלטער טרונק; און איך האָב אים שטאַרק געדאַנקט. קריטיק איז אפּשר נישט אלעמאָל זיסער, אָבער אַלעמאָל געזונטער ווי לויב.

מיר האָבן זיך אַפּט באַגעגנט אין די פאַר טעג אין ריגע און פון שעה

צו שעה איז געוואָרן אינטערעסאַנטער דאָס פאַרברענגען. לאַצקי וויל קומען קיין וואַרשע אויף אַ צײַט לאַנג, אָבער ער וויל לחלוטין נישט פיגורירן דאָסמאָל ווי אַ פּאָליטיקער, און ער גיט מיר אָן שטוינענדיקע ליטעראַרישע טעמעס אויף וועלכע ער וויל רעדן. די שטוינענדיקסטע פון די אלע: צי איז שלום אַש אַ ייִדישער שרייבער? און לאַצקי האַלט פאַר מיר די גאַנצע לעקציע און באַווייזט מיט גרויס בקיאות, אַז אַש איז אַ... קריסטליכער שרייבער. מײן מײנונג איז פונקט פאַרקערט און נאָך דעם „נוצרי“ נאָך מער, אָבער נישט דאָס בין איך דאָ אויסן. אויסן בין איך צו זאָגן, אַז לאַצקי האָט אויפגעשטעלט אַט די דערמאָנטע טעזיס וועגן אַשן שוין אין יאָר 1932, זיבן יאָר פאַרן „נוצרי“. ער האָט געהאַט אַ מערקווירדיקע ליטעראַרישע אינטואַיציע און מיט אַט דער אינטואַיציע האָט ער, איינער פון די ערשטע, מיט אומפאַרגלייכלעכן ענטוואַזאָם געשריבן וועגן איציק מאַנגערן. און — דאָס איז געוועזן אין יאָר 1934, לאַצקי אין וואַרשע, מאַנגער אין וואַרשע. לאַצקי מאַכט אַ באַמערקונג, אַז מאַנגער איז לגבי עמיצן באַגאַנגען אַ חברישע עוולה. אָבער מאַנגער ליידט עס נישט. ער זוכט לאַצקי, זײן ערשטן ממש ענטוואַסט, געפֿינט אים, צופעליק בין איך דערביי, ער רעדט אים אויס לאַנג און ביטער. און דער ראַמאַנטיקער־פּאָליטיקער, אַמאָל אַפֿילו אַ קורצע צײַט מיניסטער, הערט געדולדיק, די אויגן־ווינקלען לאָזן זיך טיפער אראָפּ. ער האָט קיין וואַרט נישט געענטפערט, דערפאַר טיפער געליטן און ביי דער ערשטער געלעגנהייט ווידער מיט גרעסטן ענטוואַזאָם גערעדט וועגן זײן באַליבטן דיכטער.

אין מדינת ישראל איז דאָ אַ גרופע ענטוואַסטן פון לאַצקי־בערטאַלדי. דאָרט וווינט אויך זײן אלמנה. לאַצקיס יאַרצײַטן ווערן מיט אַסך פיעטעט געדענקט מיט פּאַסיקע אַוונטן אין תל אביב, ירושלים.

מלכה לאַקער, בערל לאַקער

בערל לאַקער איז געבוירן געוואָרן אין קוטי, מזרח גאַליציע, אין יאָר 1887. אויך מלכה לאַקער איז געבוירן געוואָרן אין קוטי. זיי האָבן געוווינט אין אַסך שטעט אין אייראָפּע, בעיקר אין לאַנדאָן. זינט יאָרן אין ירושלים, אָדער אין תל אביב.

ווען איז דאָס געוועזן? דאָס איז געוועזן אין יאָר 1911 — אין לעמבערג. 24 — בערל לאַקער, זייער אַ קלוגער, זייער אַ באַהאַונטער, זייער אַ באַרעדעוודיקער, מיט זייער אַ בלאַנדער קורצער באַרד, און זייער אַ הייסער פּועלי ציון, און דער רעדאַקטאָר פון דער קליינער וואַכנשריפט „דער יידישער אַרבעטער“ — דאָס פענצטערל צו דער אייביקייט פון כמעט אַלע יידישע דיכטער אין גאַליציע פון יענע יאָרן. און אַ רייע יאָרן איז דאָס עפענען, אָדער שליסן דאָס האַטשיקל צו דעם דאָזיקן אייביקייטס־לופטשיקל (לאַמיר עס נישט רופן אַזוי אַפיציעל „פענצטער“) געוועזן אין די הענט פון בערל לאַקער. און ער האָט זיך אַלעמאַל מכוח דעם עפענען, אָדער שליסן, מיישב געווען מיט דעם יונגעטשקען, קליינענקען, חנעוודיקן, זינגעווד־דיקן, אייביק שמייכלענדיקן, און מיט ענטוויאַום זיך כסדר פאַרגייענדיקן מיידעלע, וואָס איז געוועזן זיין ווייב און האָט געהייסן מלכה.

דער איצטיקער יידישער וועלט־פּאָליטיקער, און איינער פון די אַנפירער פון דער יידישער וועלט־אַגענץ — בערל לאַקער, און זיין פרוי — דיכטערין פון עטלעכע זאַמלונגען און אַן עסייען בוך וועגן ארטיור רעמבא — מלכה לאַקער.

און מיך מזל האָט געוואָלט, אַז אין יענע, ווייטע, לעמבערגער יאָרן האָב איך אויסגענומען ביי דעם פּאַר, און מלכה לאַקער האָט צוגעשמייכלט און בערל לאַקער האָט אויפגעהויבן דאָס האַטשיקל ביים לופטשיקל צו דער אייביקייט; און מיינע לידער זענען אַפט געדרוקט געוואָרן אין „יידישן אַרבעטער“. און אַט בין איך — ווי איר זעט — דאָ אין דער ... אייביקייט און האָב שוין זינט דעמאַלט אַסך, אַסך מאָל פונקט אַזא האַטשיקל פאַר אַנדערע געעפנט.

און זינט יענע צייטן האָבן מיר זיך מיט די לאַקערס — אַזוי וואַקסנדיק און עלטער־ווערנדיק — אַסך, אַסך מאָל געטראָפן אין ווין, און אין לאַנדאָן און אין ניו יאָרק און אין מאַנטרעאל און אין מדינת ישראל — און ווער קען אַלץ געדענקען? און איינמאַל זענען מיר אַפילו — אין יאָר 1950 — געוועזן פאַרברידערט און פאַרשוועסטערט אויף אַ שמאַלער, קליינער

יידישער שיף אויף דעם ים התיכון. אמאל האב איך זיי אפילו אין זייער היים אין לאַנדאָן באַזוכט.

וויכטיקע עסייען אויף פאַרטיפטע יידישע טעמעס זענען דאָ אין די שריפטן פון בערל לאַקער, פארטיפטע לידער — כמעט אלע אין ווייסן פערן — זענען דאָ אין די אַלעמאַל שיין און זייער עסטעטיש אַרויסגעגעבענע לידערזאמלונגען פון מלכה לאַקער. איינע הייסט „די וועלט איז אַן א היטער“. אָבער ווי אַפט אַ באַגעגעניש לעצטנס פנים אל פנים — גייט זי עפּיס פארביי. קיינער איז נישט שולדיק. איך בין זיכער, אז קיינער נישט. בלייבט אין מיר אַלעמאַל אַ רעטעניש.

פאַרהאַנען אויף דער וועלט אַזויפיל טשודנע און מאַדנע פענאַמענען, פיזישע און גייסטיקע. און פאַרהאַנען מסתמא אויך אַן אפּרעמדונג־חנים...

צו וואָס איך האָב דאָס דאָ פאַרצייכנט? אסור אויב איך ווייס, ווייסט דען אַ מענטש אַלעמאַל, וואָס ער טוט?

אָבער די באַגעגענישן אין לעמבערג, אין דעם ענגען אַרעמען קאַבינעט פון די לאַקערס — זיין מעשיות־דערציילן און איר הערלעך פאַלקסלידער־זינגען — האָט זיך עס בפירוש געוואַלט נאָך אַמאַל אין דמיון איבערלעבן און דאָ אויפן פאַפּיר פאַרצייכענען.

און אַז ביי די לאַקערס איז אויך דאָ דער סענטימענט — האָב איך אַ שטאַרקן סימן. דאָ אַנומלט געליינט דעם אינהאַלט פון בערל לאַקערס אַ רעדע אין פאַריוו. האָט ער דאָרט דערציילט מיט אַסך סענטימענטן זכרונות פון די לעמבערגער יאָרן, אַנגערופן די גרופע שרייבער פון אַרום „יידישן אַרבעטער“ פון יעמאַלט. דערמאָנט אורי צבי גרינגער, א. מ. פוקסן און אויך דעם שרייבער פון די שורות. — אַלטע פריינטשאַפטן זשאָוערן נישט — ווייל זיי קענען נישט זשאָוערן, ווייל זיי זענען עכט און אייביק, ווייל זיי זענען גאַלד...

דניאל לייבל

געבוירן אין יאר 1891 אין דעמבין. יארן געווינט אין ווארשע. זינט דעם יאר 1924 אין ארץ ישראל.

א הויכער און א שלאנקער און א דינער און א מאַגערער מיט דער מאַגערקייט פון אַן אידעאליסטישן פארטייטוער און א מאַדערניסטישן פּאָעט איז דניאל לייבל אַמאָל, אין די צוואַנציקער יאָרן, אַרויפגעקומען אין דעם האַלכטונקל פון מיין בוידעם־דירה אין וואַרשע און געזאָגט: זיי געזונט — איך פאַר אַוועק קיין ארץ ישראל... אַלעמאָל אַ מענטש מיט אַסך וויסן, אַקאַדעמישן און נאָך מער ייִדיש־היימישן — האָט מען זיך געוונדערט, פאַרוואָס דניאל לייבל גייט נישט אויפן וועג פון אַן אַקאַדעמישער קאַריערע. ער אָבער האָט דעמאָלט געשריבן מאַדערניסטישע לידער און אַרויסגעגעבן אַ זאַמלונג מיט דעם אינטימען נאָמען „אין גרינעם לאַמפּנשיין“, און גוטע, טיפע לידער זענען עס געוועזן.

און צענדליקער יאָרן זענען אַוועק און לייבל מאַכט מיט וואַרעמס און הייס אין ארץ ישראל און אַזוי ווי ער איז אַ לינקער פּועלי ציון, קעמפט ער פאַר די רעכט פון ייִדיש אין דעם לאַנד פון די אבות. אין ייוואַ־אַרכיוו אין ווילנע איז געוועזן אַ העמדל מיט בלוט־פּלעקן, וואָס איז פאַרבלוטיקט געוואָרן בשעת אַ תל אביבער גאַסן־שטיינער־קאַמף, דאָס איז געוועזן אין דער צייט ווען דער גדוד מגיני השפה האָט געברענגט קיאַסקו, וואָס האָבן פאַרקויפט צייטונגען אין ייִדיש. דאָס העמדל האָט געשטאַמט פון דניאל לייבל — אין דער ייִדישער וועלט האָט מען עס געוואָס, אָבער ווייניקער האָט מען אין דער ייִדישער וועלט געוואָס, אַז דניאל לייבל איז איינער פון די גרעסטע קענערס פון מאַדערנעם העברעיִש אין ארץ ישראל און אַן אויטאָריטעט אויף דעם געביט, און איינער פון די סטיליאַטאַרן אין דער פירנדיקער צייטונג „דבר“ און נישט איינמאָל קומט אים אויס דאָרט צו סטיליזירן אַן אַרטיקל, אין וועלכן מען גרייפט אים אַליין אַן זאָלס רעדאַקטאָר פון דער פּועלי ציוניסטישער וואַכן־צייטונג אין ייִדיש אין תל אביב. זיין פּסעוּדאָנים איז דאָרט: אַלעקסאַנדער. אָבער פון אַן אַנגריף מיט ווערטער צווישן ייִדישע שרייבער־גזלנים גייט נישט קיין בלוט.

און אַט זע איך ווידער דניאל לייבלען: אַ הויכער, אַ דיקלעכער, מיט זייער אַ קאַנצענטרירט לומדיש פנים, נישט ווילנדיק מוז ער אויף דיר פון זיין הויך אַראַפּקוקן דורך דיקע ברילן, כאָטש ער איז אַלעמאָל זייער חבריש און צוגעלאָזן, און ער רעדט געדיכט און מיט סאָלידע כוואַליעס פון ייִדישן און וועלטלעכן וויסן. און אַז ער האַלט אַ רעדע, איז ווי ער

וואָלט געמישט אַ גאַנצע ביבליאָטעק — דין פֿרט קטן כּדין כלל גדול, טאַקע צום ציל, אָבער מיט אַלע פּיטשעווקעס. אין אַלע ביבליאָטעקן אין גאַנץ ארץ ישראל קען מען לייבלען און ער קען אַלע ביבליאָטעקן.

אַ געבוירענער עטימאָלאָג, וואָס גלויבט באמונה שלימה, אַז אַלע סודות פֿון דער וועלטס אַמאָל קען מען אַרויסשיילן פֿון דעם ייחוס פֿון ווערטער, פֿון דעם ייחוס פֿון יעדן אות אין יעדן וואָרט. „אין גרינעם לאַמפּנשיין“ פֿון זיין ריזיקער שטוביקער ביבליאָטעק שרייבט ער שוין זעלטן היינט לידער, דערפֿאַר אָבער אַטאַמיש-פּינקטלעכע פֿאַרגלייכסטודיעס. דער עיקר אויפֿן לשון־געביט. יידיש האָט ער נאָך אַלץ ליב בלב ונפש. ליב יידישע פֿאַעטן, נאָר זיין איז ער היינט איינער פֿון די מיטגלידער פֿון דער מלוכהשער העברעישער שפּראַך־אַקאַדעמיע, און טאַמער ווערן יעדן טאָג אין מדינת ישראל געבוירן אַ טוץ נייע ווערטער — דניאל לייבל איז דער לעגאַלער פֿאַטער כאַטש פֿון אַ פֿערטל פֿון זייער צאָל... און טאַמער איז עס נישט פֿונקט אַזוי — קען עס אַזוי זיין.

אברהם ליס

1913, געבוירן אין ביאליסטאק, זינט דעם יאָר 1936
אין ארץ ישראל. ווינט אין תל אביב.

א געוועזענער תלמיד פון דער העברעישער גימנאזיע אין ביאליסטאק
איז אברהם ליס און ער איז שוין לאנג א תושב אין ארץ ישראל געוועזן,
ווען איך האָב אים דאָס ערשטע מאל אין דעם לאַנד געזען. עברית האָט ער
געקענט נאָך פון דער שולבאַנק און פון די יאָרן אין ישראל — און דאָך ציט
עפּיס צו יידיש.

— וואָס?

איך האָב אָפּט מיט אברהם ליסן וועגן דעם גערעדט און ער האָט עס
אַליין נישט געקענט פינקטלעך אויפקלערן. אפשר אַזאָ מין כּישוף? איז
פאַרוואָזשע גראָד ער? אפשר קען מען עס אויפקלערן און אפשר נישט.
אפשר האָט עס א שייכות מיט געהיימע מענדעלייאישע פארישנונג-געזעצן—
ווער ווייסט? און אפשר האָט דער יידישער וויסנשאַפּטלעכער אינסטיטוט
דעם כּישוף אָנגעטון, מחמת אברהם ליס — דער שרייבער און מפרש אויף
טעמעס פון דער יידישער ליטעראַטור און יידישע שרייבער אין מדינת
ישראל, איז אויך דער שטענדיקער סעקרעטאר פון ייוואָקאַמיטעט אין לאַנד
פון די אבות.

אַ קיילעכדיק און אַן אָפּן פנים פון אַ טונקל-בלאָנדן און אַן אויפריכטיקע
שטימע, און ער האָט ליב צו דערציילן וועגן די אָנשטרענגונגען לטובת יידיש
אין ארץ ישראל. און ער קען די געשיכטע צו גוט. און נישט אַלעמאַל איז
עס א גרינגע געשיכטע געוועזן. און דער עיקר נישט פאר אים — ווייל
יאָרן לאנג פלעגט ער ארבעטן פיזיש ביי וועבעריי, גאַנצע, לאנגע, הייסע
טעג, כדי צו קענען אין די אַוונטן זיך אָפּגעבן מיט יידישער ליטעראַטור,
לייענען זי און שרייבן וועגן איר.

און אז מען ווארט דערווארט מען זיך, און אז מען אקערט און זייעט
מיט טרערן — שניידט מען צומאַל מיט יידיש געזאַנג... אויפן ראַדיאָ פון
מדינת ישראל פארן נייעם עולה, און מיט ליטעראַרישע רעדעס אויפן זעלבן
ראַדיאָ. פירט טאַקע אברהם ליס יאָרן לאַנג אַט די פראַגראַמען, הערט מען
זיך ערנסטע שטימע יעדע וואָך, אַלעמאַל וועגן אַן אַנדער בוך, אַדער אַן
אַנדערן שרייבער און בעיקר יענע יידישע שרייבער, וואָס וווינען אין
מדינת ישראל און שרייבן יידיש.

יידישע שרייבער פון דער וועלט קענען דעם נאָמען און דעם אַדרעס
אברהם ליס, קענען אים ווי איינעם פון די געטרייסטע קאָנסולן פון דער

יידישער וועלט־ליטעראַטור אין מדינת ישראל, אגב אויך פון רעדאגירן יאָרן־לאַנג אַ ליטעראַרישע ביילאָגע אין אַ דאָרטיקער וואַכן־צייטונג. יידישע שרייבער פאַרגרעסערן גערן אברהם ליס'ס ביבליאָטעק מיט זייערס אַ ניי בוך ... קומט אַז אַזאָ בוך — ווערט ליס אומרואיק, ער ווערט אַ בעל חוב ... ער דאַרף שרייבן אַן אַפּשאַצונג, צוגרייטן אַ ראַדיאָ־פּראָגראַם. אַ רעצענזיע איז שוואַרץ אויף ווייס — זעט מען, אָבער אַ ראַדיאָ־פּראָגראַם איז לופט — אַפּט ליגט אַ יידישער שרייבער פון ערגעץ אַ ווייטן לאַנד אין דרום אַמעריקע און טראכט וועגן זיין איינזאמקייט, אָבער אין דער זעלבער צייט הערן זיך טויזנטער יידיש־רעדנדיקע יידן און יידענעס אין אַלע ווינקעלעך פון מדינת ישראל צו צו דער אַפּענער, געטרייער שטימע פון אברהם ליס: גוטן אַוונט אייך — ליבע צוהערער פון קול ציון לעולה — די היינטיקע ראַדיאָ־אוידיציע האָבן מיר באַשלאָסן צו ווידמען דעם אַרגענטינישן שרייבער ....

אברהם ליס האָט קיינמאָל זיינע ליטעראַרישע עסייען אין אַ בוך נישט געזאַמלט, כאָטש זיי דערשיינען אין די בעסטע זשורנאַלן „די גאַלדענע קייט“ אריינגערעכנט. ער האָט מיר אמאָל געזאָגט, אז שוין יאָרן ארבעט ער שטילערהייט איבער אַן אַנטאָלאָגיע: ארץ ישראל אין שפּיגל פון דער יידישער ליטעראַטור — פּראָזע און פּאָעזיע. אַ דאַנקבאַרער איינפאַל, אַ הערלעכער געדאַנק — און אברהם ליס איז זיכער איינער פון די בעסטע, וואָס זענען ראוי צו אַזאָ מין נאַציאָנאַל־ליטעראַרישער אויפגאַבע.

משה ליפשיץ (מוישע ליוושיץ)

1894 געבוירן אין ביעלאַיאַ-צערקאָוו; 1914 ווין, אינטער-
נירט אין עסטרייך די גאַנצע פיר יאָר פון דער ערשטער
וועלט-מלחמה, געווינט אין אַלערליי גרויס-שטעט און
הויפטשטעט פון אייראָפּע. געשטאַרבן אין ארץ ישראל
אין יאָר 1940.

דאָס איז געוועזן אין יאָר 1914, קנאַפּ פאַרן אויסברוך פון ערשטן
וועלט-קריג. קומט אַמאָל צו מיר אין מײן ווינער שמאַלן „קאַבינעט“ אויף
דער אַבערער דאָנאָושטראַסע צו לויפן מיט א פאלעש א יונגערמאן אין
מײנע יאָרן און דער יונגערמאן איז בראַדיאַגיש אַנגעטון און ער איז לויטער
פלאם און ענטוויאָום, ער הייסט משה ליפשיץ, איז א קיעווער, איז אנטלאָפן
ערשט פון אַ פּאָליטישער תפיסה און געלאָפן איבער גאַליציע, דאָרט האָט
ער געזען א נומער פון אן אילוסטרירטן וואַכן-בלאַט מיטן נאָמען „דאָס
אינטערעסאַנטע בלאַט“, אין דעם נומער האָט ער געזען מײנעם אַ ציקל
פון צען לידער און דערפאַר איז ער געקומען קיין ווין צו שרייען פאַר מיר
איבער אלע גאַסן, אז די וועלט ווייסט נישט וואָס זי פאַרמאַגט... דערווייל
אַבער איז ער געבליבן ביי מיר וווינען אויף אַלעם גרייטן... דער יונגערמאן
איז געוועזן אַן אונטערמיטל-הויכער, האָט געהאַט זייער אַ נאָרמאַל פנים פון
אַ רוסישן ייד, אַ ברונעט — און כאַטש די אויגן זענען נישט געוועזן קיין
גרויסע שוואַרצע אויגן, האָבן זיי אַבער געשאַטן מיט פונקען פייער און דאָס
מויל האָט אַזש געשוימט אַלעמאָל מיט ענטוויאָום און מיט רויך, ווייל דער
יונגערמאן האָט גערויכערט אַזויפיל ציגאַרעטן וויפיל ער האָט נאָר געקענט
באַקומען. אונטער זײנע גלאַטע, שטאַרק לענגלעכע האָר אויפן קאָפּ איז
געוועזן אַ גאַלער, גרויסער פלעק, דאָס האָט מען אים געשלאָגן אין תפיסה,
האָט משה ליפשיץ דערציילט, פאַרווונדעט שטאַרק און עס איז שוין מער קיין
האַר אויפן אָרט פון דער ווונד נישט געוואַקסן. ליפשיץ האָט געהאַט אַ
זכרון פון אַ לעבעדיקער ענציקלאָפּעדיע. גאַנצע נעכט פלעגט ער מיר
דעקלאַמירן לידער. האָט ער נאָך דעקלאַמירט יידיש, אַדער דייטש, (ער האָט
געהאַט אַ היפש ביסל בילדונג און איך האָב קיינמאָל נישט געווסט פון
וואַנעט) איז נאָך געוועזן צום דערליידן, אַבער אז ער האָט אזוי גענומען
דעקלאַמירן גאַנץ ביאָליק אַדער גאַנץ פושקין פון אויסנווייניק; אין שפראַכן,
וואָס איך האָב קנאַפּ געקענט — פלעג איך מיך וואַרפן אויפן געלעגער ווי
אַ שלאַנג, און געשלאָפן זענען מיר נאַטירלעך אין ענגען ווינער קאַבינעט אויף
איין בעטל, און מיט אונדז נאָך הונדערטער... וואָס לאָזן אויך נישט שלאָפן.

כאָטש זיי דעקלאַמירן נישט קיין לידער. און אָט איז אויסגעבראַכן דער קריג. דעמאָלט זענען אַלע יידישע סימפּאָטיעס געוועזן אויף דער זייט פון עסטרייך-דייטשלאַנד קעגן דעם צאָרישן רוסלאַנד. און אָט גייען מיר זיך פּרייוויליק מעלדן. מיר גייען אין דער... קהילה, זענען זיכער, אָז דאָ אַראַגאַניזירט מען אַנטי-צאָרישע לעגיאָנען... אָבער עס נעמט אונדז אויף עפּיס אַ פאַרשלאָפענער ייד אין אַ קאַפּל און אַ שטייפן קאָלנער און ליפּשיץ הויבט אָן פאַר אים צו רעדן מיט זיין שווימיקן ענטוויאָזם און נעמט אים דעקלאַמירן ביאָליקס שחיטה-שטאַט... ער וויל פאַרווירקלעכן דאָס, וואָס ביאָליק האָט אָנגעזאָגט. אָז מיר זענען אַהיימגעקומען איז שוין אויף דער טיר געוועזן אַ פּאָליציי-באַפּעל, אָז ליפּשיץ זאָל זיך וואָס גיכער מעלדן דאָרט און דאָרט און דאָרט איז ער אינטערנירט געוואָרן אַלס „רוסע“. מיר האָבן קאַרעספּאָנדירט, איך פּלעג אים שיקן אַמאַל אַ פּעקל פון דעם אַרימען עסנוואַרג פון דעמאָלטיקן ווין, און אַמאַל אַ פּעקל מאַכאַרקע. עטלעכע מאָל איז ליפּשיץ גלאַט אַזוי אַנטלאָפּן פון לאַגער, געקומען צו לויפן קיין ווין, אין מיין קאַבינעט האָבן מיר שוין דעמאָלט געוויינט זאָלבעדריט, א. מ. פּוקס, זיין יונגע פּרוי סאַניע, און איד, די שטימונג איז געוועזן די ערגסטע. פּוקס האָט געאַרבעט ביי גראַבן טראַנשיען אַרום ווין, זיין יונגע פּרוי האָט באַנייט בלעכערנע שטויב-ברילן פאַר דער אַרמיי און אינמיטן דערינען איז דאָ ליפּשיץ און מען קען אונדז נאָך אַלע אַרעסטירן צוליב אים און ער איז פּול מיט ענטוויאָזם און שוין אויסגעמאַגערט ווי דער טויט און ער... דעקלאַמירט. קאַשמאַרן זענען זיי געוועזן די דאָזיקע ליפּשיץ-נעכט, אַלע דריי האָבן מיר זיך געוואָרפן ווי די צעהאַקטע שלאַנגען, ליפּשיץ איז רואיק געוועזן. אָפּגעדעקלאַמירט, אָפּגערויכערט ביז צום לעצטן שטויבעלע מאַכאַרקע, אין אַנטשלאָפּן געוואָרן ווי קיינמאַל גאַרנישט. אויף צו מאַרגנס איז ער צוריק אַנטלאָפּן אין... לאַגער אַריין.

און אָז דער איבערבראַך איז געקומען — 1918 — האָט ערשט ליפּשיץ אַ רודער געטון. דעמאָלט האָט ער שוין געהאַט אַ מאַסע פּראַכטפול-אַריגינעלע לידער און באַלאַדן און נאָך איידער וואָס זען האָט ער שוין אָנגענומען די פּאַנעטישע סאָוועטיש-יידישע אַרטאָגראַפיע פון די העבראַזימען און האָט שוין געהייסן „מוישע ליוושיץ“ און איז צוגעשטאַנען צו דער באַוועגונג און האָט עפּיס געהאַט אַרום זיך גאַלד און בריליאַנטן און געלט, געוועזן אַ פאַרבינדונגס-אַגענט פון די דעמאָלט נאָך נישט קריסטאָליזירטע סאָוועט-טישע אויסלענדישע אָגענטורן און ער איז פּלוצלונג געוואָרן זייער דיק, און פּלוצלונג האָט ער חתונה געהאַט מיט אַ ווינער יידיש, צעזונגען און צעשמייכלט מיידל מאַליקאָ און אָט האָט ער שוין צוויי שיינע, ווי גאַלד,

זינדלעך און ער פארט ארום איבער די הויפטשטעט און ער זעט שוין גיכער אויס ווי א בורזשוי בן בורזשוי און די דעמאָליטיקע צייטשריפטן כאַפֿן אויס זיינע אַריגינעלע און שוידערפולע באַלאַדן און זיך ביכל „א בער טאַנצט“ מאַכט אַן איינדרוק. ער האָט טאַקע דעמאָלט אַביסל אויסגעזען ווי אַ טאַנצנדיקער בער. דער שידוך מיט די אויסלענדישע סאָויעטישע אַגענטורן האָלט זיך נישט לאַנג; נויט קומט, ליפשיץ שפּאַנט פון שטאַט צו שטאַט, לויפט איבער פון פּראַפעסיע צו פּראַפעסיע, שרייבט קאַמעדיעס, צווישן אַנדערן אַן אויסגעצייכנטע הערשעלע אַסטראָפּאָליע־קאַמעדיע; איבערזעצט פון רוסיש, איז אַלעמאַל פּאַרוויקלט און פּאַרפּלאַנטערט אין פּאַמיליע־ענינים, ליטעראַרישע קאלאמבורן און פּלענער, אין פּאַרטייאישע פּאַרלעגענע פּאַר־פּלאַנטערנישן, און ער קען עפּיס נישט אַרויס אויף אַ דרך, נישט אין דער ליטעראַטור און נישט אין דער געזעלשאַפטלעכער אַרבעט און נישט אין פריוואַטן לעבן. און אַט איז ער מאַגער ווי אַ סקעלעט, און אַט איז ער ווידער אַנגעבלאָזן און אַלע זאַגן, אַז ער איז זייער אַ פעיקער מענטש, נאָר עפּיס ווערט גאַרנישט פון זיינע פעיקייטן. אויב איך האָב נישט קיין טעות אין ער אַפּילו אַ צייטלאַנג געוועזן פּאַרבונדן מיט העברעישער טעאַטער־אַרבעט. אַז אַלץ קען ער און אַלץ קען ער טאַקע גוט. נאָר דערגיין אַ טאַלק מיט זיך אַליין קען ער נישט.

און ער איז איינער פון די סאַמע טאַלענטפולסטע דיכטער אין דער יידישער ליריק פון נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה, איינער פון די אַרײַ־גינעלסטע. כמעט יעדעס ליד זיינס איז גוט און אַלעמאַל זייער אינטערעסאַנט. זיינע איבערזעצונגען העכסט־קינסטלעריש, איבערדיכטונגען אמתע.

און פּלוצלונג, דער אומגעריכטער שלום פון דער באַלאַדע מוישע ליוושיץ: געשטאַרבן אין ארץ ישראל גאָר... ווען און וויאָזוי האָט עס אים גאָר אַהין פּאַרטראָגן...

דר. יום טוב לוינסקי (לעווינסקי)

געבוירן אין זאמבראוו, לאַמזשער געגנט אין יאָר 1899.
 שטודירט אין ווילנע און ליעזש, בעלגיע. זינט 1935 אין
 ארץ ישראל.

פּאַלק, פּאַלקלאַר און פּאַלקלאַריסטן — זינט די וועלט איז דאָ, זענען
 זיי דאָ. אוודאי האָבן די פּאַלקלאַריסטן ליב דאָס פּאַלק, אָבער נאָך מער האָבן
 זיי ליב דעם פּאַלקלאַר. און פּאַלקלאַר איז ווי שיכרות, איינמאל זיך אריינ-
 געלאָזט אין דעם — איז שוין שווער צוריק אַרויס. און ווי אַ שיכור קוקט
 אויף אַ נישטערן מיט דער זעלבער שטוינונג, ווי אַ נישטערער אויף אַ שיכור,
 אַזוי איז דאָס מיט די פּאַלקלאַריסטן און נישט-פּאַלקלאַריסטן. און איך —
 למאי זאָל איך לייקענען? — בין, נישט פאַר אייך געדאַכט, נישט פאַר קיין
 שום ייד געדאַכט, אַ נישט-פּאַלקלאַריסט. אָבער איך האָב זיי ליב. איך האָב
 סתם ליב שיכורים, וואָס טרינקען נישט, נאָר זענען פאַרט שיכורים, און
 משוגענע, וואָס שלאָגן זיך נישט און לויפן נישט אַרום איבער די גאַסן —
 און זענען פאַרט משוגענע.

האַט עס מיך זייער אַפט אין ארץ ישראל געצויגן צו די אסיפות און
 תערוכות (אויסשטעלונגען — בלשון יידיש) פון די פּאַלקלאַריסטן. פון דער
 געזעלשאַפט „ידע עם“ און דער געזעלשאַפט „גנזא — חוג לאַמנות יהודית
 עממית“. אין און אַרום „ידע עם“ האָב איך מיך באַגעגנט מיט דר. יום טוב
 לוינסקי (לעווינסקי) און אין „גנזא“ — מיט שמואל לוינ-אפשטיין (לעווינ-
 עפשטיין). שמואל לעווינ-עפשטיין איז אַ זון פון דעם וואַרשעווער פאַרלעגער
 לעווינ-עפשטיין, וואָס פלעגט אַרויסגעבן אויף אַ גאַר שיינעם קינסטלעריש-
 פּאַלקסטימלעכן אופן זיינע ביכער — זוכנדיק אַ באַריר-פונקט צווישן דער
 דרוק-שריפט און דעם געכתיבהטן ספר תורה-אות. לעווינ-עפשטיין האָט
 איינגעפירט אין איינעם פון זיינע ביכער-אויסגאַבעס, דעם בוך פון מרים
 אולינאווער „דער באַבעס אוצר“, פאַרלענגערטע אותיות אויף אויסצופילן די
 שורות, ווי אין די הייליקע ריעות. אַפט איז מיר אויסגעקומען צו באַזוכן
 שמואל לוינ-אפשטיין אין תל אביב און מיר פלעגן זיך דערמאַנען די
 וואַרשעווער יאָרן, ווי מיר האָבן ביידע געחלומט וועגן דער יידישעכער
 עסטעטיק פון דער מאַדערנער יידישער טיפאָגראַפיע. היינט פאַרנעמט
 זיך שמואל לוינ-אפשטיין מיט דער זעלבער פיעטעט מיט זיינע גנזא-אויס-
 שטעלונגען. קומסטו אויף אַזאָ אויסשטעלונג — פירט ער דיך אַרום און
 שטעלט זיך אָפּ ביי די בשמים-ביקסלעך, אַדער חנוכה-לעמפלעך, אַדער
 פאַפיר-שניצערייען, און רוימט דיר איין אין אויער פול מיט פיעטעט זייער

ייחוס און ער רעדט שטיל וועגן זייער שיינקייט... אזוי שטיל ווי מען רעדט אין דער אָנוועזנהייט פון כלות וועגן זייער שיינקייט, אָז זיי זאָלן זיך נישט איבערנעמען. די פּאַלקלאַריסטן זענען אייביקע פּאַרליבטע.

און דר. יום טוב לוינסקי פלעג איך אָפט באַגעגענען אַרום דעם „ידע עם“. זיינע פּאַלקלאַריסטישע פּאַראַינטערעסירונגען זענען גאַנץ ברייטע. ער איז אַן ערשטקלאַסיקער וויסנשאַפטלער און שרייבער אויף דעם געביט. שוין זיין ערשטער נאָמען אַליין איז אַ שטיק פּאַלקלאַר: יום טוב. און עס איז טאַקע אייביקער פּאַלקלאַר-יום טוב אַרום אים. און אַז ער זעט נאָר אַז עמיץ ווייזט אַרויס אַן אינטערעס צו דעם — און ווער שמועסט, אַז יענער איז נאָך אַ שרייבער, וועט אים שוין דר. לעווינסקי היטן. אַ נישט הויכער, מיט זייער אַ גוטמוטיק און יידישלעך-פּאַלקסטימלעך פנים, און זייער אַ שטיל קול, וועט דר. לוינסקי אין אַ פּאַרזאַמלונג, אָדער גאָר צופעליק אויף דער גאַס צו דיר צוגיין און דיר איינרוימען אַ סוד, אַז אין דעם און דעם טאַג, דאָרט און דאָרט, ביי דער און דער סטאַציע פון די אויטאָבוסן — וועלן זיך עטלעכע אירע באַגעגענען און מען וועט פּאַרן אויף אַ שומרונישן כל נדרי, וואָס קען אַמאַל אויספאַלן נאָענט צום אַלגעמיינעם חנוכה... אָדער אויף אַ קראַמישער חתונה אין דאָרף מצליח ביי רמלה... און אזוי ווי מען האָט דיר דאָס מיטגעטיילט זייער שטיל און געהיימניספול, ווערסטו אַריינגעצויגן, נישט ווילנדיק, אין אַ מין פּאַלקלאַריסטישער קאַנספּיראַציע. און צו דעם און דעם טאַג, דער און דער שעה, דער און דער אויטאָבוס-סטאַציע — וועסטו זיך טאַקע שוין צושטעלן און וועסט שווייגנדיק קריכן איבער זאַמדן און איבער בלאַטעס און איבער דערנער — פאַר דיר פּאַרויס וועט גיין דר. יום טוב לוינסקי מיט זיין פּאַלקלאַריסטישן אינסטינקט — און איר וועט סוף כל סוף אויסזוכן דעם שומרונישן כל נדרי, אָדער די קראַמישע חתונה, אָדער די תּימנישע תּנאים. און כאַטש דאָס אַלץ זענען דאָך באַמת געוועזן פרעמדע חתונות פאַר מיר — איז מיר אַלעמאַל גוט און טשיקאַווע געוועזן ביי אַט די געלעגנהייטן צוליב די שטילע און טאַקטישע אויפקלערונגען פון דר. לוינסקי, וואָס קען אַלע שייכותן פון די טשודנע מנהגים און קען זיי פאַרבינדן ביז העט העט — די תּנאים פון אדם הראשון מיט זיין כלה חוה.

ארץ ישראל איז אַלעמאַל געוועזן אַ גאַלדגרובן פאַר פּאַלקלאַריסטן. נאָר זינט עס האָבן אָנגעהויבן קיין מדינת ישראל קומען אין גרויסע מאָסן די א. ג. „עדות“ פון אַלע עקן וועלט — איז ארץ ישראל געוואָרן אַ דימענטגרובן פון פּאַלקלאַר ביי יידן. האָט אָבער די מלוכה און בכלל די יידישע געזעל-שאַפטלעכקייט אויך אַנדערע זאַרגן און מען שענקט דעם פּאַלקלאַר ווייניק אויפּמערקזאַמקייט און נאָך ווייניקער בודזשעטן. קלאַגן זיך טאַקע די

פּאָלקלאַריסטן אין מדינת ישראל, אַז מען גיט זיי נישט קיין מעגלעכקייטן פּונאַנדערצונעמען די הענט. אָבער דאָס באַלאַנגט שוין צום פּאָלקלאַר פּון די פּאָלקלאַריסטן איבער דער גאַנצער וועלט — אייביק זיך צו קלאַנגן אויף צו ווייניק אויפּמערקזאמקייט.

און אַז דר. לוינסקי האָט אַמאָל מיר דערציילט וועגן די בודזשעט־צרות פּון „ידע עם“, און אַזוי ווי דאָס איז אין סטיל פּון פּאָלקלאַריסטן צו האָבן טענות — האָב איך שוין צו אים אויך געהאַט אַ שטיקל טענה און איך וועל זי דאָ איבערחזרן: די אנשי „גנזא“ און די אנשי „ידע עם“ שענקען באמת צו ווייניק אויפּמערקזאמקייט דעם יידיש־פּאָלקלאַר. און יידיש־פּאָלקלאַר איז דאָך ממש אַ „גרודע־גאַלד“, אָדער אַ „נאַגעט“, ווי דאָס רופט זיך אין לשון פּון די גאַלדגרעבערס אין אַפריקע, אין דעם גאַלדגרובן פּון אַלגעמיינעם פּאָלקלאַר אין מדינת ישראל. עס ווערט חלילה אין ארץ ישראל צווישן די פּאָלקלאַריסטן נישט געפירט אַ שלילה־פּאָליטיק לגבי דעם יידיש־פּאָלקלאַר, און פּאַרט צו ווייניק אויפּמערקזאמקייט. איך וויל חלילה נישט זאָגן: צו ווייניק ליבשאַפט. ווי קען אַ פּאָלקלאַריסט עפּיס נישט ליב האָבן, וואָס דאָס פּאָלק, זיין פּאָלק, האָט געשאַפּן?

און אפשר זענען גאָר די יידיש־קרייזן אין מדינת ישראל מחויב אַליין עפּיס אויפּצוטון אויפּן ספּעציעלן יידיש־געביט פּון פּאָלקלאַר. אָבער דאָס האָט שוין נישט קיין שייכות צו דעם איצטיקן פּען־פּאַרטרעט, און אוודאי נישט צו דעם פּאָלקסטימלעכן וויסנשאַפטלער, אָדער וויסנשאַפטלער פּון פּאָלקסטימלעכקייט ביי יידן — דעם גוטמוטיקן דר. יום טוב לוינסקי.

א. ס. ליריק

געבוירן אין יאָר 1885 אין זאַסלאָוו. ביז 1939 — יאָרן אין וואַרשע, יאָרן אין מערבֿ־אײראָפּע. 1939—1949 אין אַמעריקע. זינט דאָן לרוב אין מדינת ישראל. זע אויך „מיין לעקסיקאָן“ באַנד 2, זייטן 130—132.

אַמאָל, אַמאָל איז זשורנאַליזם אויך געוועזן אַ פּאָך אַ קינסטלערישער, און במילא אויך אַביסל אַ באַהעמישער. היינט איז זשורנאַליזם — אַזוי אויף דער נישט יידישער און אַזוי אויף דער יידישער גאַס — אַ פּאָך ווי אַלע פעכער, סאָליד און באַלעבאַטיש.

איין א. ס. ליריק איז אַן אויסנאַם. ביי מיר איז רעכט, אַז ער איז דער לעצטער מאַהיקאַנער פון די זשורנאַליסטן־באַהעמער — יעדנפאַלס אויף דער יידישער גאַס.

א. ס. ליריק און ה. ד. נאָמבערג זײַל האָבן זייער אַסך געמיינזאַמעס צווישן זיך. סאַי אין זייער שרייבן און סאַי אין זייער לעבן, אויך אַביסל אין אויסערלעכן אויסזען. ביידע אייביק שוואַך אין געזונט, אַ לאַדע ווינט קען זיי אומוואַרפן; נאָר אַז מען דאַרף זיין אויף אַן אָרט, צוליב עפּיס אַ וויכטיקער געשעעניש, וואָס מען דאַרף זי באַשרייבן אין אַן אַרטיקל — זענען זיי שטאַרקער ווי דער שטאַרקסטער שטורעם און זענען דאָ אויף אַן אָרט מיט די יינגסטע רעפּאָרטערן. זשורנאַליסטן־קינסטלער.

און פּונקט ווי נאָמבערגס אָרט, איז אויך ליריקס אָרט גיכער לכתחילה אָנגעצייכנט געוואָרן אין דער שיינער ליטעראַטור, אָבער צוליב דער באַהע־מישער נאַטור איז מען צו מיד געוועזן צו שרייבן בעלעטריסטיק, וואָס מען דאַרף באַאַרבעטן, שרייבן און איבערשרייבן. שטאַט צו פאַרמעסטן זיך מיט דער אייביקייט, איז בעסער זיך אויסצולעבן אין היינט. בעסער אַ טויב אין דער האַנט ווי אַן אַדלער אויפן דאָך.

מיר האָבן זיך מיט א. ס. ליריקן באַגעגנט אין וואַרשע, אין ניו יאָרק און אין מדינת ישראל.

איינמאָל זע איך אין מדינת ישראל, אין איינעם פון די טראַטואַר־קאַפּעען, אויף דער רחוב דיזנגוף, שפּעט ביינאַכט, ווי ליריק זיצט מיט אַ חברה זשורנאַליסטן, העברעישע און יידישע, און ער קאַכט זיך און האַלט אַ רעדע, די לענגלעכע האָר פאַלן אים אַלעמאָל אין די אויגן אַריין, אַזוי טרייסלט ער זיך אַזש פון אויפּרעגונג. און ער פאַרשאַרצט אַלעמאָל די האָר צוריק אַרויף, גיי איך צו. ערשט איך הער ווי ליריק פּאָדערט טויט־שטראַף אויף עמיצן... טויטשטראַף?! יאָ, טויטשטראַף! געהאַנדלט האַט

זיך עס ס'ה אין א רעסטאוראטאר וואס מען האט ביי אים אנטדעקט נישט פרישע מאכלים און עטלעכע געסט האבן זיך פארדארבן דעם מאגן ... מען מוז די זאך פארשטיין. ליריק, דער אייביקער באהעמער און אייביק היימלאזער אין ווערטלעכן זינען, האט זיך דא אָנגענומען אי זיין אייגענע קרייודע און אי די קרייודע פון אלע היימלאזע, וואס זייער בעט איז אייביק אין א שטוב ביי יענעם, און זייער טיש — דער איינזאמער טיש אין א רעסטאראן ...

אָבער חוץ דעם איז ליריק א מילדער און א שמייכלעדיקער און א טאלערעאנטער. ער קען פארטראגן אלע עוולות. חוץ נאָרישקייט. נישט אין דער פאליטיק און נישט אין דער ליטעראטור. ער האט זיין זשורנאליסטישע קונסט געלערנט אין מערב־איראָפּע, ווו עס איז אויף אַט דעם געביט דא אַ טראַדיציע אַזש פון ... היינריך היינע. אַמאָל האָט מיר ליריק, וואָס ווייסט נישט וואָס באַרימערִי איז, דאָך מיט שטאַלץ באַוויזן אַ טעלעגראַמע פון הלל ראָגאַף, דעם רעדאַקטאָר פון „פאַרווערטס“, אַז ער זאָל צום הונדערטסטן יאַרצייט פון היינע שרייבן פאַר דער צייטונג אַזש צען אַרטיקלען וועגן דעם גאַט פון די דיכטער און אַפּגאַט פון די זשורנאַליסטן. און ליריק האָט מיט גרינגשאַפט, ממש פון זכרון, אַרויסגעטרייסלט פון זיינע, אייביק צו לאַנגע העמד־אַרבל, אַט די אַרטיקלען און עס איז געוועזן וואָס צו לייענען.

אַז עס איז מיר אין מדינת ישראל געוועזן אומעטיק אויפן געמיט צוליב די אייביקע פּלאַנטערנישן אויף די טויזנט קילאָמעטער גרעניצן פון דעם קליינעם, געליבטן לאַנד — און איך האָב פון דער ווייטן ערגעץ געזען ליריקן וואַנדערן צווישן די קאַפּע־הייזער, פּלעג איך אים ממש אַנטקעגנפּליען. און עס איז געוועזן אַ סיבה. ליריק איז אויך נישט קיין צו גרויסער אַפּטימיסט. אָבער ער איז גענוג קלוג צו געפינען אַן אַפּטימיסטישע פאַרמולע, וואָס קען איינעם גרינג אַרויספירן פון דער פּעסימיסטישער שטימונג. פּלעגן מיר זיך אַוועקזעצן ביי אַ טעפּעלע „קפה הפּוך“ מיט אַ טרוקענער עוגה, און מיט ליריקס חכמה האָבן מיר גאַר גיך געלייזט די שווערסטע סטראַטעגיש־פּאָליטישע אויפּגאַבעס. ליריקס אַקסיאָם איז, אַז קיין מלחמה וועט נישט זיין ... און אַקסיאָמען דאַרפן דאָך אַפילו נישט קיין אַרגומענטן; אָבער ליריק האָט אַרגומענטן אויך. און אַזוי האָט ער זיך שוין פּאַוואַליע דורכ־געדרייט און דורכגעשריבן דורך אַ צוויי טויף מלחמות, גרויסע, מיטעלע און קלענערע. און אַלץ מיט דעם איינעם אַקסיאָם, אַז קיין מלחמה וועט נישט זיין ... מלחמה איז דאָך די גרעסטע נאַרישקייט, און אַזוי נאַריש איז נישט די נאַרישע וועלט ...

אברהם לעוו

געבוירן 1910 אין א שטעטל אין ווילנער געגנט. זינט
1931 אין ישראל. אַ חבר אין קיבוץ גבעת השלושה.

ער איז איינער פון די סאַמע פראָדוקטיווסטע יידישע פּאַעטן אין די
לעצטע עטלעכע יאָרן. און נישט נאָר פראָדוקטיוו אין שרייבן, נאָר אויך
איז דרוקן איבער גאָר דער יידישער זשורנאַל־וועלט, איך מ'יין דעם דיכטער
אברהם לעוו. מיך האָט אַט די פראָדוקטיווקייט אַלעמאַל אַביסל געוונדערט.
ביז איך האָב דעם דיכטער אַליין געזען ביי זיינע ביידע וואַרשטאַטן — אי
ביים וואַרשטאַט פון שרייבן און אי ביים וואַרשטאַט פון נייען זיילן אין דער
שיך־פאַבריק פון גבעת השלושה, זיין קיבוץ. אברהם לעוו איז אַ ליטוואַק,
און ליטוואַקעס זענען אַלע איינגעשפאַרטע. דאָס אמתע עם קשה עורף
זענען זיי. אָבער, ווי אין יעדער ראַסע, זענען אויך אין דער ראַסע פאַרהאַנען
אַלערליי מינים. פאַרהאַנען שאַרפע ליטוואַקעס — זיי זענען די מאַיאָריטעט
— און פאַרהאַנען מילדע ליטוואַקעס. און צו אַט די מילדע באַלאַנגט
אברהם לעוו. איינגעשפאַרט זענען זיי סאָי ווי סאָי. אברהם לעוו איז אַ
פשטותדיקער דיכטער — און פאַר אַזאָ דיכטער צו געפינען אַן אייגענעם
וועג איז אַסך שווערער ווי פאַר אַ קאַמפּליצירטן דיכטער. דער לעצטער
גיט זיך אַ פאַרפלאַנטער איז זיין לאַבירינט און גיי זיך אים, ער איז שוין
אויף זיין אייגענעם וועג. אָבער דער ערשטער גייט אויף אַן אַפּענעם פעלד,
אויף אַלע סטעזשקעס איז שוין דאָ עמיץ אַנדערש געגאַנגען... דאָ אויס־
צוגעפינען און אויסצוטרעטן אַן אייגענע סטעזשקע איז שווער. אָבער מיט
עקשנות קען מען אַלץ דערגרייכן. און לעוו האָט דערגרייכט.

ער האָט זיינע — פריער צעפלאַסענע — שויות קאַנדענסירט, זיינע
גראַמען בעסער אינטעגרירט. זיין דיכטערישע לאַגיק — אַן לאַגיק איז אַ
ליד קיין ליד נישט — אויסגעלערנט אויסהאַלטעוודיקייט און ער האָט
דעפיניטיוו געפונען זיין אייגענע טעמאַטיק. ער איז אַ נאַטור־מאַלער, אַן
ארץ ישראלדיקער לאַנדשאַפט־קינסטלער אין וואַרט, און דווקא אין יידישן
וואַרט (איינגעשפאַרט איז איינגעשפאַרט) פון ערשטן ראַנג. צו טיף איז
ער פריער געוועזן פאַרוואַרצלט אין דער ליטווישער לאַנדשאַפט און דער
נשמה פון דעם אויסגעוואַרצלטן יוגנטלעכן יידישן מענטש אין דעם פוילן פון
צווישן די צוויי וועלט־מלחמות. אויב מען קען זיין פאַרוואַרצלט אין אַן
אויסגעוואַרצלטער זאָך... אָבער ביי יידן איז אַלץ מעגלעך. און עס איז
שווער אַנגעקומען אברהם לעוו זיך אַליין אַרויסצורייסן פון זיך אַליין, דעם
שטעטלדיקן אין דער ליטע און זיך אַליין צו פאַרפלאַנצן אין זיך אַליין, דעם

דאַרפֿישן, אָדער שטעטלדיקן אין ארץ ישראל. אָבער אַז מען איז איינגע-
שפּאַרט זענען שוין קיין צו גרויסע שוועריקייטן נישטאָ.

די דאָזיקע ווערטער זענען נישט קיין ליטעראַרישע קריטיק, זיי זענען
נאָר אַ פּערזענלעכע כאַראַקטעריסטיק און דעריבער קיין ציטאַטן. אָבער
צוויי שורות מוז איך דאָך ציטירן פון לעווס לידער וועגן טבתדיקע נעכט
אין ישראל, ער ענדיקט זיי אַזוי:

פון דינע שוואַרצע, טבתדיקע נעכט, מײן לאַנד,
אַ לאַמײך זײן אויף ייִדיש דער באַזינגער.

ער איז שוין כמעט צוואַנציק יאָר אין לאַנד געוועזן, זומער 1950,
ווען איך האָב אים אין זיין קיבוץ געזען, אַ פּאַר קליינע ביכלאַך זיינע זענען
דערשינען אין העברעישער איבערזעצונג. זיין נאָמען איז זייער אַ „גוטער“
אין דער צייט פון דער עפידעמיע פון נעמען־בייטן אין ישראל, אַז ער וויל
שרייבט ער זיך אברהם „לב“ און ער איז שוין יוצא פאַר אַלעמען, און עס
פּאַסט גאָר פאַר אַ דיכטער צו הייסן „הארץ“ אויף העברעיש און נישט
„לייב“ אויף פּויליש. און דאָך בלייבט ער איינגעשפּאַרט. שטאַט אַוועק-
צוואַרפן דעם שפּראַך־קרוג, מיט וועלכן ער האָט ביז איצט געטראָגן זיין
ווייץ און געווייץ־קרובן אויף דעם מזבח פון ייִדישן ליד, בעסער אַנצופילן
אים מיט די נייע אינהאַלטן, וואָס זענען איצט די אינהאַלטן פון זיין לעבן.

איך האָב לעווס אַביסל שפּיצעכדיק־לענגעכדיק פנים געקענט פון
בילדער און איך האָב דאָס פנים באַלד דערקענט. ווען איך האָב אים דאָס
ערשטע מאל דערזען, אָבער אַז ער איז נישט הויך געוואַקסן, אַביסל דיקלעך,
אַט דאָס וואָס מען רופט אַ פעסט און אַ קרעפקע יידל, דאָס האָב איך ערשט
באַמערקט ווען ער איז מיר מיט פרייד און מיט אָפענע אַרעמס אַנטקעגן-
געאַנגען פון זיין שטיבל, ווען מען האָט אים אַנגעוואָגט, אַז איך בין דאָ
אין קיבוץ און איך זוך אים אַרום. אין אַ קיבוץ, אין אַ הייסן טאָג, אַ שבת
דערצו, איז איידער מען רעדט נאָך צו דיר אַרויס אַ וואַרט, הויבט מען שוין
אַן גרייטן טיי מיט קיכלעך, און די פרוי פון מיין יונגן חבר איז שוין טאַקע
דערמיט פאַרנומען. איינציקווייז ווערן מיר פאַרגעשטעלט די דריי זין, זיי
זענען טאַקע בני יעקב, צי בני אברהם אין דעם פּאַל, אָבער קיין יושבי
אוהל זענען זיי נישט. אין אַ קיבוץ גייען קינדער — ממש פון דער מאַמעס
טראַכט אַרויס באַלד אויף אייגענע וועגן, אַזוי גיך נאָר זיי רייסן זיך אָפּ
פון נאָפּל. און אַט איז דער עלטסטער זון, אַ ריז פון אַכצן יאָר, אַ שעה
שפעטער פּאַיאָוועט זיך פאַרשויצטערהייט און אין גרויס איילעניש דער
צווייטער זון — ער איז אַכט יאָר אַלט און וואַקסט אַ ריז. דער דריטער

פאָיאָועט זיך ערשט פאַרנאַכט אין דער „קינדער־שעה“, ווען די מאַמע ברענגט אים אַהיים פון קינדערהויז אויף די הענט. ער שפּאַצירט נאָך נישט אַליין, ער איז ערשט אַכט חדשים אַלט, וועדליג ווי ער פּאַכעט מיט די הענטלעך צום גאַסט, וועט ער אויך נישט אָפּשטיין אין גבורה פון זיינע ברידער. אַט איז די גאַנצע משפּחה. און אַט איז אַפילו אַ שכן פאַרגעשטעלט, דער נאָוועליסט אריה טבּקאי, וואָס וווינט אַ טיר נעבן אַ טיר אויף אַ בשותפותדיקער וועראַנדע מיט לעוון. טאַקע אַזוי ווי ביי ישעיה הנביא, און אפשר האָט ער טאַקע דאָס געמיינט, אַ וואַלף און אַ שפּפּס: אַ העברעישער נאָוועליסט מיט אַ יידישן פּאַעט... ווער עס איז דאָ שפּפּס און ווער וואַלף, ווייס איך נישט.

און אַט זיצן מיר שוין ביים גלעזל טיי מיט קיכלעך און מיר וואַנדערן אַוועק ווייט, ווייט און לעוו דערמאַנט זיך די צייטן, ווען זיין עלטערער חבר האָט געדרוקט זיינע ערשטע לידער אין דער ליטעראַרישער ביילאָגע פון דער בונדישער „פּאַלקסצייטונג“ אין וואַרשע, ווי ווייט, ווייט ביז צום היינטיקן שבת און זיין היינטיקן שרייבטישל אין גבעת השלושה, און זיין קליינע שרייבמאַשינקע, וואָס איז ווי אַ קליין מאַרזע־טעלעגראַף־אַפּאַראַטל צו די אַלע יידישע צייטשריפטן פון גאָר דער וועלט, וווּ עס דרוקן זיך זיינע לידער, און נישט נאָר קלאַפּט ער פון דאַנעט איבער גאָר דער וועלט, נאָר גאָר די וועלט קלאַפּט דאָ אויך אַהער מיט בריוו און מיט צייטשריפטן. אַבער נאָך מער ווי מיט אַט דעם וואַרשטאַטל באַרימט זיך לעוו צומאַרגנס מיט זיין שוסטער־אַרבעט און ער ווייזט מיר ווי ער גיט אַ שטעפּ אָפּ אַ פּאַר שיך איינס און צוויי.

1950

יהודה לייב מאגנס (מאגנעס)

געבוירן אין סאן פראנציסקא אין יאָר 1877. זינט 1924
אין ארץ ישראל. געשטארבן אין ניו יאָרק אין יאָר
1948.

...העליתם את עצמותי...

איר געדענקט דאָך אַוודאי — פונקט ווי דער שרייבער פון די שורות
געדענקט — די פסוקים פון דער סדרה בשלח ווו עס דערציילט זיך, אַז
משה רבינו האָט אין סאַמע גרעסטן ווירואַר פון קאַמאַנדירן זעקסהונדערט
טויזנט נאָר וואָס באַפרייטע שקלאַפן (און יידן דערצו...) אין זינען געהאַט
מיטצונעמען מיט זיך די ביינער פון יוספן. און נישט נאָר האָט מען די ביינער
מיטגענומען, נאָר מען האָט זיי דורכגעטראָגן דורך אַלע מדבריות און אַלע
מלחמות און מען האָט זיי אַוועקגעלייגט אין שכם. און יוסף אַליין — וואָס
איז בכלל געוועזן אַ ווונדערלעכער אַרגאַניזאַטאָר — האָט עס גוט צוגעגרייט
אין זיין צוואה: והעליתם את עצמותי מזה אתכם... וואָס עס איז אַזוי דעם
שני למלך געאַנגען אין לעבן נישט צו בלייבן ליגן אין איינער פון די
באַקוועמע קאַטאַקאַמבן אין מצרים, און נאָר דווקא אין די שפיציקע שטיינד־
לעך פון ארץ ישראל, דאָס איז אַ סוד צווישן אים און גאָט.

און אַ סוד צווישן יהודה לייב מאַגנעס און גאָט וועט אויך זיין די
סיבה, פאַרוואָס אויך ער, ווי יוסף הצדיק, האָט אַזוי שאַרף אַנגעזאָגט
אין זיין צוואה, אַז מען זאָל אים מקבר זיין, אות באות לויטן יידישן דין און
מנהג, און אין דער ערד פול מיט שפיציקע שטיינדלעך אויפן הר הזיתים.
אַט אַזוי זאָל מען טון „כשיבוא יומי...“ — האָט ער אַנגעזאָגט — און
אַן הספדים — האָט ער צוגעגעבן. געשטאַרבן איז ער — אין זיין 71טן
לעבנס־יאָר אין אַמעריקע, דעם 24טן אָקטאָבער 1948 און מען האָט אים
גלייך באַזאָמירט — מיט דעם געדאַנק, אַז מען וועט אים פירן קיין מדינת
ישראל. און אַזוי ווי דער הר הזיתים איז נישט אין יידישע הענט —
און לענגער וואָרטן האָט מען נישט געוואָלט, האָט מען די ביינער פון
יהודה לייב מאַגנעס געבראַכט מיט אַ ספעציעלן עראָפּלאַן קיין מדינת
ישראל און אים קובר געוועזן דינסטיק, י"ט אלול ה'תשט"ו — דעם
6טן סעפטעמבער 1955 — אויף דעם בית עולם סנהדריה אין ירושלים.
און איך האָב אַט די אויסטערלישע לווייה געזען. אויסטערליש אין איר
שטילשווייגן און אין איר פאַטאַס און דערהויבנקייט עד לב השמים —
ממש עד לב השמים.

ווער עס איז דר. יהודה לייב מאַגנעס?

איינע פון די ווונדערלעכסטע און שענסטע געשטאלטן, וואָס די יידישע געשיכטע פון דעם ערשטן האַלב־יאָרהונדערט פון אונדזער צייט האָט אַרויסגעבראַכט.

אַ קעמפער מיט זיך און מיט דער וועלט, וואָס האָט געזוכט די גרויסע פשרה פון גאָט, גוי און ייד און זי אין זיך געפונען און זי אַרויסגעבראַכט פאַר דער וועלט אין קרישטאָל־קלאַרע פאַרמולירונגען אין אומצאָליקע רעדעס און עסייען — אַבער זיי זענען אַן אַ בת קול געבליבן — ווייל די וועלט איז נאָך נישט רייף.

אלע זיינע געדאַנקען וואָלט מען געקענט צוזאַמעננעמען אין אַט די דריי אויסרופן: שלום אויף ישראל, שלום אויף אַמעריקע, שלום אויף אַלע מענטשן, וואָס זענען געשאַפן געוואָרן אין גאָטס געשטאַלט... און דאָס זענען טאַקע געוועזן די לעצטע ווערטער פון זיין צוואה. עס איז אַזוי פשוט — וואָס פשוטער קען שוין נישט זיין. דאָס איז דער יסוד און די אַקס. אַלץ איבעריקע, וואָס מאַגנעס האָט געזאָגט און געשריבן און געטון — דער עיקר געטון — זענען נאָר געוועזן פירושים צו אַט די ווערטער. און גערעדט האָט ער אַסך, ווייל ער איז בעיקר געוועזן אַ רעדנער. ריכטיקער: געזאָגט האָט ער זייער אַסך. ווייל ער איז געוועזן מער זאָגער ווי רעדער. זיינע רעדעס זענען געוועזן די פשטות אַליין — אַזוי פשוט און אַזוי דערהויבן ווי די רעדעס פון אייברעהעם לינקאָלן. ער האָט גערעדט אַן פליטערלעך און באַלד צום עיקר.

ער איז געוועזן געבוירן אין סאַן פראַנציסקאָ אין יאָר 1877. ער האָט באַקומען זיין אויסבילדונג — די אַלגעמיינע און די רבנישע — אין אַמעריקע און אין דייטשלאַנד. און ער האָט אַסך מאָל פאַרנומען רבנישע פאַסטנס אין די גרעסטע טעמפלען פון אַמעריקע, נאָר ער פלעגט כסדר רעבעלירן און עקספערעמענטירן, געקריגט זיך מיט זיך און מיט גאָט און אים געזוכט, געזוכט און אין דער אמתן קיינמאָל נישט געפונען. געפונען האָט ער יאָ דעם גלויבן אין דער שליחות פון יידישן פאַלק אין דער וועלט. ער האָט געגלויבט אין צדקה מער ווי אין תשובה און אין תפילה און איז יאָרן לאַנג געשטאַנען אין דער שפיץ פון די גרויסע אַמעריקאַנישע יידישע צדקה־אַרגאַניזאַציעס און אויך אין שפיץ פון דער באַוועגונג פאַר אַ יידישער קהילה אין אַמעריקע. און ווייל ער האָט געגלויבט אין אַ גרויסער פשרה פון יידישער וועלטלעכקייט און יידישער רעליגיאַזיטעט — און אזאָ קען נאָר קומען צושטאַנד אין אַ ספעציעלן יידישן אוניווערזיטעט, איז די העברעישע אוניווערזיטעט אין ירושלים געוואָרן זיין קינד און זיין... גאָט. פון דעם

יאָר פון דער געבורט פון דער אוניווערזיטעט ביז דעם יאָר פון זיין טויט האָט ער באַקליידט דעם אָמט פון קאָנצלער און פּרעזידענט פון דער אוניווערזיטעט.

יהודה לייב מאַגנעס האָט פאַרלאָזט אַמעריקע מיט אַלע אירע אָפּענע אַרעמס פון שענסטן אַמעריקאַנישן מול — וואָס זענען געשטאַנען צו דער דיספּאָזיציע פון זיין צווינגענדיקער פּערזענלעכקייט — און אין מדינת ישראל האָט ער זיך אַריינגעלאָזט אין אַ קאַמף פאַר זיין קאָנצעפּציע פון דעם ציוניסטישן אידעאַל, וואָס איז געוועזן זייער נאָענט צו דער אחד העם-קאָנצעפּציע. דערצו האָט ער זיך געשטעלט אין שפיץ פון אַ קליינער און עקסטרעם אומפּאָפּולערער באַוועגונג, וואָס האָט געפּרעדיקט די אידייע פון אַ יידיש-אַראַבישער מלוכה. מחמת ארץ ישראל געהערט צו צוויי פעלקער און דריי רעליגיעס... פאַר יידן האָט ער געפּאָדערט דריי פּונקטן: פּרייע, אומבאַגרעניצטע אימיגראַציע — רעכט זיך צו באַזעצן אויף ערד — אַבסאָלוטע קולטורעלע פּרייהייט. ער האָט נישט געפּאָדערט קיין פּרייע, זעלבשטענדיקע מלוכה אין ארץ ישראל, נייערט אַ מלוכה אונטער דעם פּראַטעקטאָראַט פון דער וועלט — אין דער ערשטער רייע — אַמעריקע. ער איז געוועזן אַן אַבסאָלוטער, גאַנדישער פּאַציפּיסט — ביז דעם אויפקום פון היטלער...

ווי אַ יחיד האָט מאַגנעס געהאַט אומצאָליקע פּריינט און פאַרערער פון זיין ריינער פּערזענלעכקייט. אַ גלאַטראַזירטער עלעגאַנטער נביא פון צוואַנציקסטן יאָרהונדערט... אָבער אין דער זעלבער צייט אומדערשראַקן ווי דער נביא מיט דעם האַריקן מאַנטל און דער לאַנגער באַרד פון דער צייט פון אחאב המלך... ווי אַן אַנפירער פון אַ קליינער מינאַריטעט אין יידישן עפּנטלעכן לעבן — האָט מאַגנעס געהאַט כּמעט אַלעמען פאַר קעגנער.

אַן עכטער ייד פּרעגט זיך: צי זענען מיינע הענט ריין פון בלוט? צי האָב איך אים קיין עוולה נישט געטון? און ערשט שפּעטער: צי האָט ער מיר קיין עוולה נישט געטון? אַזוי האָט מאַגנעס פאַרמולירט יידישקייט. ער האָט געגלויבט, אַז דאָס יידישע לעבן גייט אַנטקעגן מיט שנעלע שרייט דער נייער און לעצטער תקופה פון נבואה. ער האָט געגלויבט אין מענטש — נישט ווייניקער ווי אין ייִד. זיין 24 שעה אין מעת לעת אַ ייד — הייסט זיין 24 שעה אין מעת לעת אַ מענטש...

און פּונקט ווי ער האָט געגלויבט אין שליחות פון ייִד אין דער מענטשהייט, האָט ער געגלויבט אין שליחות פון ארץ ישראל; ממש די בערג, די טאָלן און די ים-ברעגעס פון אַט דעם לאַנד צווישן אַלע געוואַלטיקע

לענדערייען פון דעם קיילעך פון דער ערד... און דעריבער: והעליתם את עצמותי... ער איז נאָר צופעליק געשטאַרבן אין אַמעריקע בשעת אַ באַזוך.

* * *

פונקט זייגער 5 נאָכמיטיק האָט זיך אַ מאַסע פון אַ האַלבן טויזנט אירע פאַרזאַמלט אַנטקעגן דעם בנין „טעראַ סאַנטאַ“, וווּ עס געפינט זיך בעיקר, היינט, די העברעישע אוניווערזיטעט אין ירושלים. אין אַ צענדליק אויטאָבוסן איז מען אַרויסגעפאַרן צום בית עולם סנהדריה, וואָס ליגט סך הכל עטלעכע מעטער ווייט פון דראַט-צוים, וואָס טיילט אָפּ די צוויי טיילן פון ירושלים — דעם, וואָס איז באַהערשט היינט פון צה"ל און דעם, וואָס איז באַהערשט פון „לעגיאָן“. ווען מען וואַלט אויסגערעכנט די אַלע פינפהונדערט נעמען פון די, וואָס זענען געקומען צו יהודה לייב מאַגנעסעס צווייטער און לעצטער לוויה — וואַלט דאָס געוועזן ממש אַן אַנטאַלאָגיע פון גייסטיקייט אין היינטיקן מדינת ישראל, און נישט נאָר פון מדינת ישראל, נאָר פון אַלע עקן וועלט — דער עיקר, אַמעריקע. עס זענען נאָטירלעך געוועזן אַנוועזנדיק, אַדער רעפרעזענטירט די העכסטע אינסטאַנצן פון דער מלוכה — אַנהויבנדיק מיט דעם נשיא. עס זענען געוועזן עלעגאַנטע דאַמען און יידן מיט לאַנגע בערד און לאַנגע פּאות.

און אַט איז מען שוין דורכגעגאַנגען די אייערנע טויערן פון בית עולם — און אויף דער קליינער לאַנקע ביים אַריינגאַנג שטייט אַן אייערן טראַגבעטל און אויפן טראַגבעטל ליגט אַ מת פאַרדעקט מיט אַ טלית, וואָס זיינע ציצית רירן זיך אָן מיט די גראָזן... הויכע ביימער שטייען אין אַ פירעק אַרום און רוישן, רוישן. און נעבן דעם מת, צוקאַפּנס שטייט אַ חזן און זאָגט קאַפיטלעך תהילים. אַלע מיינען, אַז דאָס דאָ האָט נישט קיין שייכות צו דער מאַגנעס-לוויה — שוין זיבן יאָר ווי ער איז טויט איז וויאָזוי קען דאָ זיין גוף ליגן — ווי נעכטן געשטאַרבן. דורך דעם טלית זעט זיך דייטלעך דורך די פאַרם פון אַ קאַפּ, פון הענט, פון פיס, פון די שפיצן פינגער פון פיס. — מער און מער עולם זאַמלט זיך און איינער שעפטשעט צום אַנדערן די גרויליקע שאלה... און עס קומט אָן ענטפער פון די חברה קדישא גבאים, וואָס שטייען נאָענט צוקאַפּנס, אַז דאָס איז טאַקע דער גוף פון רב יהודה לייב המכונה מאַגנעס...

און דער חזן זאָגט און זאָגט און די ביימער רוישן און רוישן — און דער עולם אין פירעק, אונטער די ביימער ווערט גרעסער און געדיכטער — אַלע פינפהונדערט זענען שוין אַנגעקומען. צוקאַפּנס שטייט דער הויפט־רב הערצאָג מיט דעם שוואַרצן צילינדער, דאָס איינציקע ביסל אַפיציעלע

הלבשה דאָ. אַלץ איבעריקע איז וואַכעדיק געקליידט, אפילו די שלאַנקע אלמנה פון דעם מנוח, אפילו די הויכע צוויי זין זיינע, מיטליעריקע מענער, און זייער נישט ענלעכע. ווען מען הייסט זיי, זאָגן זיי קדיש — אין איינציקע דעלעגאַציע מיט אַ קראַנץ פלאַנטערט זיך דאָ און ווייסט נישט וווּ אַהין צו טון די שוין פאַרוועלקטע בלומען — עס איז אַ דעלעגאַציע פון נתניה, וואָס איז באַזונדערס געוועזן פאַרבונדן מיט דעם דר. מאַגעס. אין דעם קרייז פון די לעצטע באַגלייטער איז אויך אַ דעלעגאַציע פון אַן אַראַבישן דאָרף מיט דעם „מוכטאר“ בראש און מען בעט זיי צוצוגיין צו יענע, וואָס שטייען צוקאַפּנס.

אַ פריינט, אַ ריכטער, לייענט די לעצטע ווערטער פון דער צוואה און עס ווערט קלאַר, אַז דער איינציקער הספד וועט דאָ היינט זיין — שווייגן... און קאַפּיטלעך תהילים. עטלעכע מאָל בייט זיך די חזנים — און עס ווערן געגעבן די טראַדיציאָנעלע אינסטרומענטן מכוה דער לוויה — צוערשט וועלן נאַכגיין די משפּחה-מיטגלידער און דער צוג רירט אין אַ לאַנגער רייע צווישן די רייען פון די קברים ביז צו דעם אַרט פון דער קבורה.

און אַט שטייט שוין דאָס טראַגבעטל ביים אַפּענעם קבר — און אַט נעמט מען שוין אַראָפּ דעם צודעק-טלית און עס בלייבט נאָר דער קבורה-טלית אַן ציצית און די קאַנטורן פון דעם מאָן, וואָס שוין זיין אויסער-לעכקייט האָט געכישופּט מיט דורכגייעטיקטער שיינקייט, ווערט נאָך דייט-לעכער און דייטלעכער דער שוידער, וואָס נעמט אַלעמען אַרום — און עס דערמאַנט זיך, אַז אויך יוסף איז לויט דער מסורה געוועזן אַ שיינער און אפשר האָט זיין לוויה אין שכם, אין די צייטן פון יהושע בן נון אויך פּונקט אזוי אויסגעזען. אויך ער איז דאָך געוועזן באלזאמירט.

זאָגט איינער פון די חזנים ביים באַדעקן דעם מת מיט שפיציקע שטיינדלעך און רויטן שטויב פון ירושלים — די טראַדיציאָנעלע ווערטער פון מחילה-בעטן אין נאָמען פון די שונאים און אין נאָמען פון די גוטע פריינט.

אַן אַ וואַרט און אַן אַ זיפּץ אפילו שטייען די נאָענטסטע, די נאָענטע, די ווייטע — אלמנה און די זין און דער רב ראשי און די מחנה אוניווער-זיטעט-פּראָפּעסאָרן און די דיפּלאָמאַטישע פּאַרשטייער און די פּאַרשטייער פון די העכסטע מלוכה-אַמטן און די זיבן אַראַבער פון דעם דאָרף אבו גוש, מיט די ווייסע פּלאַטערנדיקע טיכער און די שוואַרצע טוכרעדעלעך אויף די קעפּ, נעבן זיי שטייט מאַגעסעס נאָענטסטער פריינט, דער שרייבער ר' בנימין. און די ביימער איבער די קברים און די פיגל אין דער לופט און די וואַלקנס אויפן הימל — אַלץ שווייגט מיט דעם שווייגן, וואָס כאַפּט

פלוצלונג אַרום גאַנץ ארץ ישראל, איידער די זון הויבט זיך אָן צו רויטלען און צו זעצן...

און נאָך איינמאַל גייט צו דער ריכטער גד פרומקין — דער פריינט — צום צוקאַפנס, וואָס איז שוין אַ פאַרשאַטן קבר איצט, פאַרשאַטן מיט דער לעצטער פאַרשאַטנקייט, און ער זאָגט: דיין קבר וועט קוקן אויף דעם הר הזיתים און אויף דעם הר הצופים — נאָר אַזויפיל האָבן מיר געקענט אויספירן דיין צוואה. זיי מוחל... און אַלע גיבן אַ בליק און דערזעען... דעם גרויסן בנין פון דעם אַראַבישן לעגיאָן־מיליטער, וואָס שטייט דאָ ממש אַ פאַר שריט פון דאַנעט. בלויז אַריבער דעם דראַט־צוים.

די אלמנה פון יהודה לייב מאַגנעס דערזעט פלוצלונג, אַז מען האָט אין איר האַנט אַריינגעגעבן דאָס קליינע טעוועלע פון בלעך מיט דעם נאָמען פון איר מאַן און זי בויגט זיך אָן און די שטעלט עס אַריין צוקאַפנס אין די שפיציקע שטיינדלעך און דעם רויטן זאַמד.

און עס איז אויסגעפירט געוואָרן די צוואה.

העליתם את עצמותי —

די אויסטערלישסטע און דערהויבנסטע לוויה, וואָס איך האָב ווען עס איז געזען.

און ווייטער איז געבליבן דער סוד — פאַרוואָס עס בענקט אַזוי אַ יידישער גוף — כשיבוא יומו — צו אַט דער ערד, און די יידישע נשמה צו אַט דעם הימל.

אַ סוד —

צווישן דעם יידישן מענטש און דעם יידישן גאַט.

דר. רפאל מאהלער

געבוירן אין יאר 1899 אין נאָוויסאָנטש, גאַליציע, 1938
אַמעריקע, 1950 מדינת ישראל.

ער איז דער ערנסט אליין, דר. רפאל מאהלער, איך געדענק נישט צי
האָב איך אים ווען עס איז געווען שמייכלעך, פון לאַכן הויך איז אָפּגערעדט.
און דאָך איז ער מלא וגדוש מיט אַלערליי הומאָריסטישע מעשיות און ביי
אַ געלעגנהייט דערציילט ער זיי אָפילו. ער איז אַ ברונעט, איבערמיטלהויך,
און עפּיס ווי אַ שימער פון אַ דריטן, אָדער פּערטן דור פון אַן אָפּשטאַמיקן
פון די תּימנישע יידן איז דאָ אין זיין פנים. אויך אַ שימער פון שיקלדיקייט
אין די אַלעמאַל זייער גוטמוטיקע און ערנסטע אויגן.

ווי לאַנג קען איך שוין דר. מאהלערן? פון וואַרשע נאָך, ווען ער איז
געוועזן אַ מיטגליד אין דער גרופּע „יונגער היסטאָריקער“ צוזאַמען מיט
דר. עמנואל רינגעלבלום. זינט דעמאַלט האָבן מיר זיך שוין געווען אין
ניו יאָרק און אין מאַנטרעאַל און אין מדינת ישראל און אין ענגלאַנד.

שטראַמען מיט יידישן און אַלגעמיינעם וויסן זענען שוין אַריינגעפלאָסן
אין דר. רפאל מאהלער און ער איז נאָך אַלץ וויסנדאַרשטיק, אַלעמאַל זוכט
ער עפּיס ספּעציעלע ביכער און ספרים. ער האָט זיך פּירגענומען, און אין
אַ טייל די אויפגאַבע שוין אויסגעפירט, איבערצושרייבן די יידישע געשיכטע
פון אַ מאַרקסיסטישן שטאַנדפּונקט. (אויב מיין נישטוויסנשאַפטלעכער מוח
באַנעמט דאָס ריכטיק).

אַבער — פאַראַדאַקסן: איך ווינטש אייך אַמאַל צו הערן דעם דר.
רפאל מאהלער רעדן וועגן דעם היסטאָריקער היינריך גרעץ, דעם אידע-
אַליסטישסטן אויסטייטשער פון דער יידישער געשיכטע, און דעם ליטע-
ראַטור-היסטאָריקער ישראל צינבערג, דעם אידעאַליסטישסטן אויסטייטשער.
פון דער געשיכטע פון דער ליטעראַטור ביי יידן, רעדט ער וועגן די צוויי
— און ער קען זיי כמעט אויסנווייניק — רעדט ער נישט, נאָר ער באַזינגט
זיי, איז וויזשע קומט עס, וואָס ער אליין האָט זיך פּירגענומען — וואָס ער האָט
זיך פּירגענומען? תּיקו.

דאָ אַנומלט איז אויסגעקומען אין לאַנדאָן צו זען דעם דר. מאהלער
אויף אַ ליטעראַרישן נאָכמיטיק, אין וועלכן שלום אַש האָט אַנטייל גענומען
און אויפגעקלערט אויף אַ דורכאויס אידעאַליסטישן און כמעט רעליגיעזן
און מיסטישן אופן זיין גאַנג אין דער ליטעראַטור. מאהלער איז געזעסן
פאַרכאַפט און באַגייטערט און אַזוי ווי ער איז געזעסן אויף דער בינע
און האָט עטלעכע מאָל אַשן איבערגעריסן מיט אַפלאַדיסמענטן — האָט ער

שוין דאָס זעלבע גורם געוועזן ביים עולם. אָבער אַז מאַהלער זעצט זיך אַוועק צו זיינע אַנאַליטישע אַרבעטן — דעמאָלט — אָבער ווער עס לייענט מיט האַרץ מאַהלערס אַנאַליטישע אַרבעטן, דער זעט אויך, אַז אַ יידישער היסטאָריקער מאַטעריאַליסט איז ווי אַ יידישער גזלן...

מאַהלער איז געוועזן אַן אַמעריקאַנישער בירגער. נאָר אַז ער האָט זיך באַזעצט אין מדינת ישראל האָט ער געטון עפּיס, וואָס נאָר געקליבענע יחידים האָבן אפשר דאָס זעלבע געטון. ער האָט אַנגעשריבן אַ טאַקטישן און העפלעכן און נאַציאָנאַל אין יעדן וואָרט שטאַרק פאַראַנטוואָרטלעכן בריוו צום אַמעריקאַנישן קאָנסול אין מדינת ישראל און צום בריוו בייגעלייגט אַ דאָקומענט — דעם אַמעריקאַנישן פּאַספּאַרט. אַן אידעאָליסטישע טאַט, וואָס האָט נישט קיין סך אירס גלייכן אין אונדזער צייט. איך גיב איבער דעם פּאַקט — ווייל ער איז אַ העראַישער. איך קאָמענטיר נישט. אויך די פרוי און טאַכטער פון רפאל מאַהלער האָבן זיך קאָנסעקווענט באַזעצט אין מדינת ישראל, וואַלטן אַנדערע אַזאַ טאַט ווי אַ פּאָן געהאַלטן איבערן קאַפּ כסדר — מאַהלער האָט דאָס מיר נאָר דערפאַר דערציילט ווייל איך האָב אים וועגן דעם געפרעגט. און דערציילט האָט ער עס מיט אַזאַ נאַטיר־לעכקייט — און דאָס שענסטע — אַן טענה צו אַנדערע און אויך צום שרייבער פון די שורות, וואָס ער האָט אַזוי נישט געטון.

מאַהלער האָט זיין יידישע געשיכטע אַנגעהויבן צו שרייבן אין יידיש, זי איז אין עברית איבערגעזעצט געוואָרן, די ווייטערדיקע בענד שרייבט ער שוין אַליין אין עברית. האָב איך, דעם אַמאַליקן און נאָך איצטיקן שטענדיקן פריינט פון יידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט, געפרעגט וועגן דעם — האָט ער פאַרלעגן געקוקט אויף מיר און צוגעשוויגן — וואָס איז דאָ געוועזן צו זאָגן? האָב איך אויך צוריקגעשוויגן און ביידע האָבן מיר געטראַכט וועגן דעם מצב פון דער וויסנשאַפטלעכער ליטעראַטור אין יידיש. מסתמא איז די מערכה מאַהלערס ווען עס איז היסטאָריש־מאַטעריאַליסטיש צו דערקלערן דעם גיגאַנטישן אויפשטייג פון יידיש אין אַזאַ קורצער צייט — און —

מענדל מאָזעס

געבוירן אין יאָר 1890 אין שטעטל דזיאלאָשין, פוילן.
געווינט אין וואַרשע. 1941 אין אַמעריקע. זינט 1954 אין
מדינת ישראל.

„ייטאָ“ זענען די ראשי תבות פון דער: יידישער טעלעגראַפֿן־אַגענטור.
די ייטאָ איז דער סעיִסמאָגראַף פון די ערד־ציטערנישן פון דעם יידישן
פלאַנעט — אויב מען פאַרגלייכט דאָס יידישע פּאָלק צו אַ וועלט, אַ וועלט
פאַר זיך. די ייטאָ איז דער נערוון־צענטער פון דעם יידישן גוף — אויב מען
פאַרגלייכט דאָס יידישע פּאָלק צו אַן אַרגאַניזם, אַ באַשעפעניש פאַר זיך.
און דער פילבאַרסטער פונקט פון דעם דאָזיקן גוף פאַר זיך, איז אַלע
יאָרן צווישן די צוויי וועלט־מלחמות געוועזן דער יידישער יישוב אין פוילן.
און מענדל מאָזעס איז געוועזן דער אַנפירער פון דער יידישער טעלעגראַפֿן־
אַגענטור אין פוילן. שטעלט מען זיך דאָך פאַר, אַז דער וואָס קאַנטראָלירט
דעם פילבאַרסטן אינסטרומענט פון אַזאַ נערווען צענטער, ווי עס איז
געוועזן יידיש־פוילן, דאַרף זיין — אַבער מענדל מאָזעס איז אַלעמאַל
געוועזן אַזוי רואיק און אַזוי לכאורה גלייכגילטיק, ווי עס איז אַ סעיִסמאָגראַף,
וואָס ליגט שטיל און וואַכזאַם ווער ווייסט ווי לאַנג — אַבער טאַמער געשעט
עפּיס, צעציטערט ער זיך מאַמענטאַן און אַלאַמירט און רופט מיט זיין
אומרו אַלע רואיקע פון דער רו אַרויס. אַט פונקט אַזוי — מאָזעס.

כאָטש זיין אַרבעט איז געוועזן אַן אולטראַ־זשורנאַליסטישע: אַן זיין
וואָסער וואַלטן זיך די זשורנאַליסטישע מילן נישט געדרייט, און אַן זיינע
פונקען וואַלטן די אַרטיקלען נישט געפלאַקערט מיט נאַציאָנאַליסטישן פייער
— פלעגט מען מענדל מאָזעס זייער זעלטן זען אויף טלאַמאַצקיע 13, אין
ליטעראַטן־פאַרייִן־צענטער. ער האָט דאָך אַלעמאַל געמוזט זיין אויף זיין
פלאַץ — טאַקע ווי דער סעיִסמאָגראַף. קען זיין, אַז פונקט אין דער רגע —
ווער ווייסט וואָס!

רואיק און סודותדיק האָט אַלעמאַל אויסגעזען דאָס פנים פון דעם
דיקלעכן, מיט־הויכן יונגן־מאַן מענדל מאָזעס אין וואַרשע, און לרוב
שווייגנדיק, דערצו נאָך לרוב דער קיילעכדיקער קאַפּ נידעריק געשוירן —
אַזוי האָבן געמוזט אַמאַל אויסזען די כוהנים פון די אַראַקל־טעמפלען.
און טאַקע — פון מאָזעסן האָבן די טעלעגראַפֿישע נערוועזע יידישע דראַטן
פון דער „ייטאָ“ באַקומען גאַנץ שווערע באַשיידונגען.

דיכטער, וואָס אַרבעטן אין די ביראָען פון דער „ייטאָ“ איבער דער
וועלט זענען נישט איינמאַל פּאַעטיש סטימולירט געוואָרן דורך דער דאָזיקער

אַרבעט זייערער, און האָבן געשריבן לידער וועגן די דראַטן, דעם בליי פון די דרוקמאַשינען, די פרישע צייטונגען מיט די יידישע וויינייעס. זענען אין אַט די לידער אָבער פאַרהאַנען נאָר זאַכן, קעגנשטאַנדן. איך בין זיכער, אַז ווען מיר וואָלט אַמאָל איינגעפאַלן צו שרייבן אַ מין ייטאַליד — וואָלט איך דאָרט אויך אַריינגענומען אַ געשטאַלט, די געשטאַלט פון דעם וואַרשעווער דירעקטאָר פון דער ייטאַ — מענדל מאָזעס.

מאָזעס פלעגט זעלטן אַליין שרייבן אָן אַרטיקל. ער איז געוועזן אַזוי ווי אַ דיריגענט. און ערשט אַז ער האָט זיך — איבער יאַפּאַן — אין דריטן חורבן געראַטעוועט אין אַמעריקע, האָט ער אָנגעהויבן אַליין אָפטער שרייבן און ער האָט גאָר אַליין אין זיך אַנטדעקט דעם טאַלענט פון אַ גוטן פּידל־שפּילער מיט דער פּעדער אויך. און ער ווייסט אַלעמאָל, וואָס דעם עולם וועט אינטערעסירן.

אין ניו יאָרק האָט אַ שטיק צייט עקזיסטירט אַ קלוב מיטן נאָמען „טלאַמאַצקיע 13“ — און ווי איבעראַשט בין איך געוועזן צו זען אַמאָל, אַז מאָזעס, וועמען מען האָט אַזוי זעלטן אין אמתן טלאַמאַצקיע 13 געזען, איז אין דעם שאַטן־טלאַמאַצקיע־13 גאָר דער פאַרויזער. הייסט עס, אַז אַט דער מאַן מיט דעם אַראַקל־פנים איז גאָר אַ חבר מיט אַ סענטימענטאַל האַרץ. מיר האָבן זיך אין וואַרשע זייער ווייניק געקענט, אָבער דאָ אין דער פּרעמד האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז מאָזעס קען גאָר אויסגעבונדן יעדן חבר פון דער נאָענט. און אַז אַ פּריציטיק אומגליק האָט מאָזעסן משפּחהדיק פאַראיינזאַמט, האָט שוין אויך דער שאַטן פון אַמאָליקן טלאַמאַצקיע 13 נישט געקענט שטילן די בענקשאַפטן. און מאָזעס, וואָס האָט אַזויפיל נייעסן אַלעמאָל געפלעגט ברענגען אויף די פּליגלען פון עלעקטרישן פּונק פון ארץ ישראל קיין פּוילן — האָט זיך אַליין פון אַמעריקע אַריבערגעטראָגן קיין מדינת ישראל. איינמאָל האָבן איך אים געזען אין אַ פּרייטיק־צו־נאַכט אין דער גרויסער שול אין ירושלים דאַווענען געשמאַק. גיי איך צו: — חבר מאָזעס, אַזוי פּרום געוואָרן? — ניין, אָבער די בענקשאַפט און די איינזאַמקייט... און ער האָט מיר אויך דערציילט, אַז ער גייט ווידער אין חדר, ער לערנט אין אַן „אולפּן“... אַ שנעל־שולע אויפצופרישן העברעיִשע גירסא דינקותא.

מ א ל א ש א מ א ל י

געבוירן אין לאָדזש. יאָרן פון דריטן חורבן אין רוסלאַנד.
1946 — פּוילן. שפּעטער — דייטשלאַנד. זינט 1949 אין
מדינת ישראל. וווינט אין גבעת רמב"ם.

אז מיר האָבן אין די ערשטע יאָרן פון נאָך דעם דריטן חורבן דערזען
א נייעם נאָמען אין די אומצאָליקע ליטעראַרישע אויסגאַבעס, וואָס האָבן זיך
באַוויזן אין די נאָכמלחמהדיקע פּליטים-לאַגערן אין דייטשלאַנד — האָבן
מיר זיך שטאַרק געפּרייט, וואָס עס באַוויזן זיך נייע כוחות. אָבער מיר האָבן
זיך שוין צוגעוויינט דערצו, אַז די פּרייד איז אַ כמות-פּרייד, מחמת עס
קומט צו נאָר נאָך אַ נאָמען. אַ נאָמען און אָפט נישט מער. אָבער סאָי ווי
איז גוט, וואָס מיר ווייזן אַרויס אַזאָ טראַציקייט. מיר לעבן. ווי האָט אַמאָל
געהייסן אַ דראַמע פון ערנסט טאַלער נאָך דער ערשטער וועלט-מלחמה:
האַפּליאַ — מיר לעבן! יאָ — מיר האָבן זיך צוגעוויינט צום געדאַנק, אַז
עס קומט צו כמות. אויף איכות האָבן מיר שוין מער צופיל אַכט-נישט
געלייגט. און אַט האָבן מיר באַמערקט אַ נייעם נאָמען: מאַלאַשאַ מאַלי —
אַ מאַדנער נאָמען, שיר נישט אַן אויסגעטראַכטער, גיכער אַ נאָמען פון אַן
אַקטיאַר — אַדער אַן אַקטריסע... מחמת עס איז נישט געוועזן קלאַר צי
איז עס אַ נאָמען פון אַן ער, אַדער אַ זי. מסתמא ווידער אַזאָ, וואָס שרייבט
כמות. אָבער ווי איבעראַשט זענען מיר געוועזן אַלע צו געפּינען — איכות.
נישט בלויז „איכה“, מחמת דאָס איז לרוב — ווי עס איז טויזנט מאַל
נאַטירלעך — געוועזן דער אינהאַלט פון די נייע שאַפּונגען, נאָר אויך
איכות... אָבער ווער איז ער פאַרט, אַדער איז עס אַ זי? מאַלאַשאַ קלינגט
אַביסל ווי אַבראַשאַ און עס קען זיין אַ פאַרצויגענער נאָמען פון מלך.
דער אמת איז, אַז דער אינהאַלט האָט אַנגעוויזן דערויף, אַז דאָס איז אַ
פּרוי — אָבער אינהאַלט איז אין דעם פּאַל נישט קיין עדות.

אַ נייער און אַן אמתער טאַלענט, בערגלאַסאָן-השפּעה, עס איז אמת.
אָבער בערגלאַסאָן-השפּעה איז אַ מדרגה. אויב די השפּעה איז נאָר טאַלענטפול
אינטעגרירט. אַז עס איז אַ פּרוי האָט אונדז — אויב איך האָב קיין טעות
נישט — אויסגעזאַגט דניאל טשאַרני דער אל-גוטער און אל-באַגייסטערטער
אין זיינעם אַן אַרטיקל וועגן מאַלאַשאַ. און לויט די דערציילונגען, אימ-
פּרעסיעס און מיניאַטורן ליטעראַרישע, וואָס עס איז אויסגעקומען צו
לייענען, האָט זיך געשאַפּן אַן איינדרוק פון אַ פּרוי אַ שטיפּערקע און אַ
לאַכערקע, אפשר אַפילו אַביסל אַ חוּק-מאַכעריין, אין תּוך — אַן ערנסטער
מענטש — אָבער דער טעמפּאַרעמענט איז שוין אַזאָ. עס גיבן זיך איין
אַזעלכע מענטשן.

און אַט איז אין 1948 דערשינען אין מינכען אַ גאַנצע זאַמלונג פון מאַלאַשאַ מאַלי — און די זאַמלונג הייסט „אין געוויטער“. געשיכטעס פון יידישער פאַרוואַגלטקייט אין די ווייטן פון מיטל־רוסלאַנד אין די יאָרן פון דריטן חורבן, געשיכטעס פון יידישער ניי־זאַמלונג אין דייטשלאַנד אויף אויסצוואַנדערן קיין מדינת ישראל. און מאַלאַשאַ מאַלי איז נאַכגע־גאַנגען דער געוויטער־שטימונג פון איר אייגענעם בוך און איז מיט איר יונגן מאַן אוועק קיין ישראל — נאָך יאָרן אין רוסלאַנד, יאָרן אין דייטשלאַנד.

און אַט איז זי — עס איז 1950 — אויף אַ ליטעראַרישן אָוונט אין תל אביב. אַ דינע און אַ שטילע, זייער אַ לענגלעך און זייער אַ בלאַס און זייער אַ שווייגנדיק פנים — אייביק האַרעכט זי, זעלטן ווען ברענגט זי אַ וואָרט אַרויס... און איך טראַכט מיר: אַט האַסטו דיר — און גראַד זי האַט דאָס געשריבן די שטיפערישע געשיכטעס, און דער עיקר די ריטמישע לידער אין פראַזע, וואָס רופן זיך: דער טאַנץ — וואַלס, טאַנגאָ, האַפּאַק, האַראַ — פיר לידער אין פראַזע.

אַפילו צו איר אייגענער שריפט איז זי נישט ענלעך — מאַלאַשאַ מאַלי. די שריפט איז אויך אַזוי מאַדנע און — עפּיס ווי פריילעך. אותיות רינגעלעך, נעמען זיך אַן אַקסל־ביי־אַקסל, איינס אין אַנדערן, און גייען צוזאַמען ווי זיי וואַלטן געטאַנצט אין די שורות. אָבער די וואָס שרייבט זי איז שווייגנדיק און אייביק אומעטיק. אָבער אין אַט דעם אומעט קען זי זיך אַזוי באַגייסטערן ווי קיין אַנדערער יידישער שרייבער מיט די ווערק פון אַ חבר. אין זשורנאַל „יונג ישראל“ — 1954 — איז דאָ מאַלאַשאַ מאַליס ליד אין פראַזע וועגן אברהם סוצקעווערס לידער, וואָס איז אפשר דאָס גליענדיקסטע אין יידיש אויף דעם געביט. — איינמאַל האַט מיר מאַלאַשאַ מאַלי בפרוטרוט דערציילט דעם אינהאַלט פון אַן עקזאַטישער דערציילונג אין דער פאַרם פון בריוו. די דערציילונג האַט מיך פאַרכאַפט, און אַז איך האָב געפרעגט וועגן דעם מחבר, האַט מאַלאַשאַ מאַלי לאַכנדיק געזאָגט: — איר אַליין זענט עס! דער מחבר האַט פאַרגעסן; אַ לעזערין האַט פאַרגעדענקט, שוין מער ווי 20 יאָר. מאַדנע זענען שרייבער און מאַדנער פון אַסך — מאַלאַשאַ מאַלי.

ד ב בע ר מ א ל ק ין (מלכין)

געבוירן אין יאר 1901 אין פוילן. זינט 1934 אין ארץ ישראל. יארן פארבראכט אין פאריז. אויסטראלישע רייזע 1957.

אין טיפסטן תוך איז א שרייבער — א רעדנער. און א רעדנער איז סוף כל סוף א שרייבער... די צוויי זאכן זענען אויסגעמישט אזוי ווי טיי מיט וואסער. און אזוי ווי אן טיי קען קיין גלעזל טיי נישט זיין, אזוי קען אויך אן וואסער קיין גלעזל טיי נישט זיין. און עמיץ זאגט מיר אונטער אן שום סיבה, אן אויך אן א גלעזל קען קיין גלעזל טיי נישט זיין...

ווען נאך איך טראכט וועגן די פראבלעמען פון רעדנער און שרייבער — שטעלט זיך אין מיין דמיון אוועק די געשטאלט פון דב בער מאלקין — און אז איך טראכט וועגן דב בער מאלקין — מוז איך שוין א טראכט טון וועגן זרובבל און אן איך טראכט וועגן זיי ביידע, מוז איך שוין אויך טראכטן וועגן דר. יצחק נחמן שטיינבערג.

אלע דריי טראגן בערד — דאס גאנצע לעבן זייערס — זינט גאט האט מיט אט דער צירונג פון א מענטשלעך-מענלעך פנים זייער דרייענס פנימער מיט דעם אוצר באשאנקען. דער אמת איז, אן בערד האבן געטראגן אין דער יידישער ליטעראטור נאך אסך אנדערע — און אנדערע טראגן נאך, אפילו איינער פון אונדזערע דריי קלאסיקערס — דער זידע — אבער די מייסטע דערטראגן נישט די צירונג ביזן סוף, עס ווערט א לאסט ביי זיי.

די דערמאנטע דריי דערטראגן — און דאס איז נאך א סימן פאר מיר, אז אין זייער אור זענען זיי מער רעדנער אין תוך. און אזוי ווי זיי שרייבן — און דאס זיכערט די אייביקייט — זאלן אט די באמער-קונגען גאר נישט מינערן דעריבער. רעדנער זיין איז א גרויסע מדרגה. און נאך א גרעסערע מדרגה — א גאט-געבענטשטער רעדנער.

מאלקין איז אין דער טיף פון זיין נשמה א ציוניסט. ער האט אויך די געהעריקע צוגרייטונג דערצו אין די געביטן פון יידישן וויסן, העברעיִש-קענשאפט. אבער א ציוניסט מיט אסך טאלעראנץ און דערצו מיט אן ארטיסטישער נשמה. האט ער דעריבער געזוכט און געפונען אין פוילן א צייטלאנג די אינערלעכע מעגלעכקייט פון גייסטיקן אויסלעבן זיך אין בונדיזם. שפעטער איז ער צוריקגעגאנגען צו זיין אייגנטלעכן שטאם און — קאנסעקווענט אויך קיין מדינת ישראל.

א הדרת פנים פון דעם סעמיטישן הערצל-טיפ, און דערצו זייער פריינטלעך אלעמאל, סאידן עס קומט אונטער אן ארטיסטיש-וויציק שטעכ-ווערטל און ער מוז עס אין עמיצן אריינשנעלן — עס זאל קומען צום אויסדרוק. אבער ער נעמט עס באלד ווידער אליין ארויס און ווערט באלד ווידער גוטפריינט.

די מאַלקינס האָבן אַ שיינע דירה ביים ברעג פון תל אביבער ים און אין הויז אַ גרויסע ביבליאָטעק אין אַ סך לשונות מיט לויטער געלייענטע ביכער. אַן עדות זענען טאַקע די רעדעס מאַלקינס. זינט ווען קען איך אים? זינט ער האָט זיך באַוווּזן אין וואַרשע אין די צוואַנציקער יאָרן. און שוין דעמאָלט איז געוועזן נחת פון זיינע געטאַקטע קורצע עסייען, און נאָך געטאַקטערע רעדעס.

אָבער דעם גאַנצן נחת פון זיינע רעדעס פלעג איך האָבן אין מדינת ישראל. סאַי אין יידיש און סאַי אין אַן עלאַקווענטן עברית. מיר האָבן געהאַט אַן אָפּמאַך, אַז ווען נאָר מאַלקין וועט מיך זען צווישן די צוהערער — און זעלטן פלעג איך דורכלאָזן זיינע אַ רעדע — זאָל ער רעדן מיט גרינגע ווערטער און אַ שווערערס זאָל ער פאַרטייטשן אויף מאַמע לשון. אַזאַ רעדע איז אויפגעבויט אַרום אַן עיקר-טעזע, האָט פיר ווענט פון אַרגומענטן, אַ טורעמל מיט אַן אויספיר פון אויבן, און שטוקאַטורן פון הומאַר אויף דעם גאַנצן בנין לנוי — סתם פאַרן נחת פון... הערן.

אַן אויסגעצייכנטער בעל מסביר פון שרייבער און ווערק, דער עיקר אויפן געביט פון טעאַטער. אַ באַגלייטער פון דער יידישער און העברעישער ליטעראַטור אין שריפט און אין וואָרט, וואָס הלוואי האָבן מיר אַסך, אַסך מער אַזעלכע — וואָלטן מיר מסתמא אַסך ווייטער דערגאַנגען.

ווען נאָר ד. ב. מאַלקין, אָדער ד. ב. מלכין, האָט רעדאַגירט צייטשריפטן אָדער צייטונגען, אָדער ליטעראַרישע ביילאָגעס אין זיי, און עס איז אָפט פאַרגעקומען, האָט ער זיי אלעמאַל דערפירט צו אַ הויכן ליטעראַרישן ניוואָ. ליידער האָט ער זעלטן געזאַמלט זיינע עסייען צווישן בוך-טעוועלעך. און דערצו אַ גוטער פריינט, וואָס האָט ליב שטילערהייט אַ פרעג צו טון: — אפשר דאַרפט איר עפיס, אפשר קען איך אייך מיט עפיס העלפן?

דב בער מאַלקינס פרוי שרייבט עסייען אונטער איר מיידלישן פאַמיליע-נאָמען „פלאַקסער“, און זיין זון יעקב מלכין איז ספעציאַליזירט אויפן פעלד פון טעאַטער-קולטור. וואַקסט אַן אויטאָריטעט אויף דעם געביט אין מדינת ישראל.

מענדל מאָן

געבוירן אין יאָר 1916 אין וואַרשע. קינדער־יאָרן אין פּלאַנסק. יאָרן פון דריטן חורבן אין רוסלאַנד. 1946: פּוילן, דייטשלאַנד. זינט 1947 אין ארץ ישראל.

שרייבער זענען זעלטן הויכע, נאָך זעלטענער אין דער יידישער ליטע־ראַטור. מענדל מאָן איז איינער פון די העכסטע ביי אונדז. ער איז אַ שלאַנקער אויך. און אויך דאָס פנים אביסל אויסגעצויגן נאָר — ווי אָפט די טבע פון ברונעטן — צו פרי גרויליך געוואָרן. אַז מען ווייסט אָבער, וואָס ער האָט אַלץ איבערגעלעבט — איז קיין ווונדער נישט.

מענדל מאָן האָט לאַנג געזוכט זיין אמתן וועג — אַזוי אין דער פאַרם און אַזוי אין דער טעמע. ער האָט געשריבן לידער, אַרויסגעגעבן אָפּילו עטלעכע זאַמלונגען און איז געוועזן צווישן פּאָעטן אַ פּאָעט. אָבער — פּלוצלונג, ווי ער וואָלט זיך עפּיס אַ כאַפּ אויף געטון, און אַ הויב העכער איבער זיך — דעם פּאָעט, און דערווען דעם אמתן וועג זיינעם, דעם וועג פון אַ נאָוועליסט און ראַמאַניסט. און אַזוי ווי אַ שטיק וועגס איז שוין געווען אָפּגעגאַנגען — דאַרף מען זיך צו איילן. אָבער אויפן געביט פון דער ליטעראַטור טאָר מען זיך נישט איילן. דאָ מוז מען גיין שריט ביי שריט, מיט אומענדלעכער געדולד, ווי יענער שילד־קראַט, וואָס האָט זיך ביים פּוס פון באַרג פאַרוועט מיט אַ האָז; האָט דעריבער מענדל מאָן באַשלאָסן אַנצויאָגן די פאַרזוימטע יאָרן — כאַטש ער איז נאָך זייער יונג — דורך סיסטעם. אַניאָגן — אָבער פּאַוואַליע, סאַליד.

זינט ער איז אין ארץ ישראל — נאָך שבעה מדורי גיהנום אין רוסלאַנדס ווייטסטע מקומות, און אויך אַלס סאַלדאַט פון די פּראַנטן פון סטאַלינגראַד ביז בערלין — איז מאָן פאַרנומען אין סעקרעטאַריאַט פון דער „גאַלדענער קייט“, אָבער חוץ דעם איז אים אויך אין ישראל באַשערט געווען צו דערקענען דאָס לעבן פון דעם נייעם און אַלטן עולה פון גרונט אויף אַוויצוואַגן. אַזוי ווי אין רוסלאַנד — אַזוי אויך דאָ. פון אונטן אַרויף. ער האָט אַ צייט לאַנג געהאַט אַ קליינע לאַנדווירטשאַפט אויסער דער גרויסער שטאָט תל אביב — ביימער אַרום, גאַרטן אַרום, ערד אַרום, הימל אַרום און — דער עיקר — פּאַלק אַרום. האָט ער זיך גוט אַריענטירט, אַז זיין שליחות איז צו באַשרייבן וואָס די אויגן זעען דאָ, די אויערן הערן, דאָס האַרץ לעבט איבער. און גאָט איז גנעדיק געווען און צוגעגעבן די נויטיקע מאַס דערציילערישן טאַלענט דערצו. און עס איז אַרויסגעקומען אַ נייער טאָן, אויך אַ נייער מענדל מאָן, אַ נייע בילדערישקייט, אַ נייער

שטיגער אין דער יידישער ליטעראטור. א יידיש שטעטל, א יידיש דערפל אין א נייעם גילגול.

און אט האט מענדל מאן נאך עפּיס מיט מזל אַנטדעקט — און דאָס סאַמע נאַענטסטע איז צום סאַמע שווערסטן צו אַנטדעקן, נאָר אַז גאַט גיט צו די קינסטלערישע אינטואַיציע — טוט זיך עס גרינג. מענדל מאן האָט אַנטדעקט זיינע אייגענע איבערלעבונגען אין רוסלאַנד אַלס סאַלדאַט. אָבער דאָס זענען שוין ברייטע האַריזאָנטן און אַ פאַרנעמיקע מעשה — דאַרף מען שרייבן ראַמאַנען. שרייבט ער זיי. נעמט ער איין מיט זיי ווידער נייע האַריזאָנטן פאַר דער יידישער ליטעראטור.

ענדיקט זיך די אַרבעט אין דער רעדאַקציע פון דער „גאַלדענער קייט“ אין מיטן טאָג — פאַרשווינדט מענדל מאן פון חברישן האַריזאָנט אין נאָר זעלטן וועסטו אים אַמאַל זען ערגעץ שפּעט אין אָונט. ער איז דער סיסטע-מאַטישסטער צווישן די יידישע שרייבער אין מדינת ישראל. ער האָט אַנטדעקט דעם סוד פון טאַמאַס מאַנס טעכניק, ווי ער האָט זי אַמאַל פאַרמולירט אין אַן אינטערוויו — נישט צו שרייבן קיין פאַרנעמיקע ווערק, און נייערט איינצלנע בלעטער סיסטעמאַטיש יעדן טאָג. די צייט אַליין שרייבט שוין שפּעטער די פאַרנעמיקע ווערק...

מענדל מאן איז נישט צו באַרעדעוודיק, נאָר אין מיין זכרון האָט זיך איינגעקריצט איין שוידערלעכע נאַכט-מעשה פון טיפּן, ווינטערדיקן רוסלאַנד אין דער צייט פון קריג, וואָס ער האָט מיר אַמאַל שעהן-לאַנג דערציילט. אַ מעשה פון אַן אַלטער פרוי, כמעט אַ נאַכטוואַנדלעריין, וואָס האָט אין חלום יעדע נאַכט פונסניי איבערגעלעבט אַ מאָרד אין איר משפּחה און יעדע נאַכט שעהן פון שלאָף געשריגן און געוויינט. מאן האָט ביי דער משפּחה געוויינט. מאן האָט מיר די מעשה אַפילו אַסך מאָל דערציילט, אַליין נישט וויסנדיק, אַז דאָס איז שוין נישט דאָס ערשטע מאָל. טראַומאַטישע איבער-לעבונגען, אַז זיי קען קיין עכטער שרייבער נישט שאַפן.

מאן איז איינער פון די דערפאַלגרייכסטע יונגע יידישע שרייבער אין ישראל, זיינע ווערק דערשיינען אין איבערזעצונגען, דער עיקר אין עברית, אין גרויסע אויפלאַגעס; גרויסע אָונטן ווערן לכבוד אים אַראַנזשירט, דער פּרעזידענט יצחק בן צבי ליענט און דאַנקט אים מיט בריוו פאַר זיינע ביכער; אַגב איז מאן אַ לאַנדסמאַן פון דוד בן גוריון.

י. מאניק - לעדער מאן

געבוירן אין יאָר 1909 אין בענדער, בעסאַראַביע. יאָרן
אין אַמעריקע געווינט. זינט 1935 אין ארץ ישראל.
ווינט אין חיפה.

מען זעט אָפט זיינע לידער אין אַלערליי יידישע צייטונגען און צייט־
שריפטן אין דער וועלט, און ער אַליין, י. מאַניק, ווינט אין חיפה, אויף
דער גאַס פון הייליקן לוקאַס, נומער 3. מיר איז ליידער קינמאַל נישט
אויסגעקומען צו זיין אין זיין דירה. אָבער ער האָט זי מיר — י. מאַניק —
מיט זיין, עפּיס אַ מין אורטימלעכער פּשטות גענוי באַשריבן. דאָרט אויף
דער לוקאַס־גאַס זענען געוועזן אַראַבישע פאַרלאָזענע הייזער און זיי זענען
דורך אַרעמע עולם פאַריכט געוואָרן און ער — מאַניק — האָט דאָרט אויך
אַ שטוב. אַן אייגענע שטוב. דערווייל איז דאָרט משיחס צייטן — מען
דאַרף אינגאַנצן קיין דירה־געלט נישט צאָלן. קיין פאַלאַץ איז עס נישט —
אַזעלכע משיחס צייטן, אַז מען זאָל וווינען אין פאַלאַצן אָן דירה־געלט —
זענען נאָך נישט אויסגעטראַכט געוואָרן. אָבער סאָי ווי, די לבנה אויפן דאָך
(וואָס אין די ניין טרוקענע חדשים רינט ער נישט) איז פונקט די זעלבע,
ווי אויף די שענסטע שלעסער — האָט מיר מאַניק פאַרזיכערט. און וואָס
דאַרף אַ דיכטער מער. אויב איך האָב נישט פאַרגעסן די פרטים פון
מאַניקס באַשרייבן מיר זיין דירה אויף דער גאַס פון הייליקן לוקאַס —
איז, דאָכט זיך, דאָרט אויך דאָ אַ באַלאַקאָן. י. מאַניק — וואָס מיט זיין
פולן טאַפּל־נאַמען הייסט ער יהושע מאַניק־לעדערמאַן — זעט אויס פונקט
ווי עס דאַרף אויסזען אַן איינוווינער אין יענער געגנט. ער האָט אַ פשוטן
יידישן האַרעפאַשנעם אויסזען, אַזאַ געזונטע מיטל־הויכע געשטאַלט און אַזאַ
פנים, וואָס כאַטש עס האָט סלאַווישע שטריכן, דערקענט מען באַלד, אַז
עס איז אַ יידיש פנים.

מאַניק איז זייער אַן אומרויאיקער. ער האָט זיין שרייבערישע קאַריערע
אַנגעהויבן גאָר אין אַמעריקע, וווּ ער איז אַ צייט־לאַנג געוועזן אַלס
אימיגראַנט. דער אַנטדעקער פון זיין טאַלענט איז געוועזן דוד אינגאַטאָוו,
וואָס איז אַליין געוועזן פול מיט עפּיס אַזעלכע אורטימלעכע כוחות. אגב —
האָב איך עפּיס צופעליק אין אַ באַרג יידיש־ליטעראַרישע שיינע/מ'עס
אַנטדעקט אַמאַל דאָס ערשטע ביכעלע פון י. מאַניק. געהייסן האָט עס
„מעטאַלענע קוויטן“ און געהאַט 36 זייטן און געדרוקט געוואָרן אין ארץ
ישראל אין יאָר 1935. מיט דעם פאַנעטישן אויסלייג פון די עברית־
עלעמענטן... און גראַד דער עקזעמפלאַר האָט אַמאַל געהערט צו א.

ליעסינען און אין דער דעדיקאציע דערמאנט מאַניק, אַז ליעסין האָט אים אַמאָל געשריבן: אייערע וויסע פּערזן האָבן עפּיס שיר-השיריםדיקס...

נאָך דעם ווי מאַניק האָט זיך באַזעצט אין ארץ ישראל — האָט אים, ווייזט אויס, ווידער גענומען טרייבן עפּיס אָן אורטימלעכע אומרו און איך פלעג פון אים באַקומען מוראדיק ווייטיקדיקע בריוו — ער האָט ווידער געוואָלט צוריק — דאָס איז געוועזן נאָך יאָרן פאַר דער מדינה. שפּעטער האָבן זיך די טענות און די בריוו איינגעשטילט. ביז איך האָב אים געטראָפּן אין ארץ ישראל. אין מיין דמיון האָט זיך אַזוי איינגעקריצט אַ געשטאַלט פון י. מאַניק ווי אַ קלייניקן און אַ דאַרן, אַז ווי אָפט איך האָב אים געטראָפּן האָב איך אים קיינמאָל נישט דערקענט...

מאָדנע און כמעט עקספּרעסיאָניסטישע שורות זענען געוועזן אין די ערשטע לידער מאַניקס. אָט זענען אַ פאַר פון זיי: — ביזט אַוועק פון מיין הייז... און פאַרגעסן דיין שאַטן ביי מיר אויף דער וואַנט... אָדער: דער טאָג שטאַרבט... עס גייט אים אויס די נשמה... די זון איז די נשמה פון טאָג... אָדער: אַוונט... שאַטנס... נעמען זיך פאַרן... אָדער: די לופט ווערט אַנגעצויגן סטרוגעדיק... און סודעט געזאַנג... אָבער אין זיין זאַמלונג „טריט אין באַגינען“ באַמיט ער זיך צו זיין דייטלעכער. ער האָט זיך אָפּילו לעצטנס גענומען צו שרייבן פאַבלען.

איינמאָל איז מאַניק געקומען צו מיר אין תל אביב און האָט מיר אַ צעשטראָלטער דערציילט, אַז ער האָט אַ גרויסן דערפאַלג מיט זיין בוך „טריט אין באַגינען“. איך האָב מיך נאַטירלעך געפּרייט מיט דעם דערפאַלג פון אַ חבר און געבעטן דערציילן פרטים. און מיט אַ פּשטות האָט מיר מאַניק דערציילט, וויאָזוי ער איז דערגאַנגען, אַז מען דאַרף זיך נישט פאַרלאָזן אויף נסים, אויך אַ דיכטער טאָר עס נישט טון. און עס איז אַ וועלט, ווי אין פרק שטייט, אַם אין אני לי — מי לי. האָט ער גענומען שרייבן בריוו און שיקן דאָס בוך, און ממש מען כאַפט עס אויס. און ער ווענדט זיך נישט צו קיין אינטעלעקטואַלן, און נאָר צו פּשוטע פּאַלקס-מענטשן, און אַבי נאָר זיי קענען יידיש און זענען נישט קיין תּימנים, אָדער מאַראַקאַנער, קויפּן זיי און ליינענען זיי און פּרעגן אים אויף אַ טייטש פון דעם, אָדער יענעם שיר און ער טייטשט אויס און זיי זענען צופּרידן.

איך האָב געקוקט אויף מיין חבר י. מאַניק — און אַ טיפּער סענטימענט האָט מיך אַרומגעכאַפט און אַ ליבשאַפט צום פּשוטן פּאַלק און זיין בענקשאַפט צו לידער און פאַר מיין דמיון זענען געשווומען, ווי וואַלקנס איבערן כּרמל, פאַרגאַנגענע יאָרן אין פּוילן, אַ פאַרשווונדן יידיש פּאַלק אין פּוילן, צייטן וואָס וועלן שוין קיינמאָל, מער קיינמאָל נישט זיין. 1956.

י ו א ל מ א ס ט ב ו י ם

זע: מײן לעקסיקאן. באַנד 1, זייט 128. געבוירן: מעזריטש, 1882, אין ישראל זינט 1932, געשטאַרבן אין תל אביב, 12טן אַפּריל 1957.

אַזוי איז ער געוועזן, יואל מאַסטבוים, אין פּוילן און אַזוי איז ער געוועזן אין ארץ ישראל — נאָר דאָ איז ער געוועזן נאָך ענטוויאַסטישער און נאָך צעזונגענער. דאָס פנים פון אַ געניאַלן מוזיקער פון 19טן יאָר-הונדערט... קיינעם פנים נישט — נייערט זיין אייגנס, מאַסטבוים, און פאַרט דאָס פנים פון אַ געניאַלן, אַלט געוואָרענעם קאַמפּאָזיטאָר פון 19טן יאָרהונדערט... די שניי-וויסע צעפליגלטע טשופּרינע — אַלט ווי אברהם אבינו — און די קויל-שוואַרץ-גליענדיקע אויגן, יונג ווי די אויגן פון דוד בן ישי, ווען שמואל הנביא האָט אים דאָס ערשטע מאָל דערזען...

ער האָט געווינט אין תל אביב אויף רחוב דיזונגוף 249, ווייט אין צפון פון דער לאַנגער גאַס, אין אַ שיינער דירה אויפן ערשטן שטאַק. זיין צווייטע פרוי — די ערשטע איז אומגעקומען אין דריטן חורבן — ענערגיש און שטאַרק פאַרנומען אין אַ קראַם, האָט אַלעמאָל געהאַט צייט פאַר דעם גרויסן קינד „יאַעל“, וואָס איז אַ גאַנצן טאַג געוועזן כולו דיכטער-פּראָזאַיקער, ווארום זיינע נאָוועלן און ראַמאַנען זענען, ווי אַלעמאָל, געוועזן געשריבן אין אַ מין פּראָזע מיט דיכטערישע תּגין... אַ פּראָזע מיט לעמפלעך... און ער האָט ליב געהאַט געסט, מאַסטבוים, און ליב געהאַט צו זיצן חבריש אויבן אָן, און זיך איינהערן צו די שמועסן פון חברים — און איבער אים אַ ווונדערלעך טרעפלעכער געמאַלענער פאַרטרעט זיינער. אברהם אבינו אויף דער עלטער געכפלט מיט דוד המלך אין דער יוגנט... און ער האָט נאָך אַלץ ליב געהאַט אַ דיריגיר צו טון זיך אַליין און אויס-ברומען אַ בעטהאַווען-אַדער אַ ליסט-סימפּאָניע גאַנץ פון אויסנווייניק.

מאַסטבוים האָט נישט געפּראָוועט שלילת הגלות — נאָר מער ווי אַסך אַנדערע האָט ער זיך אַריינגעוועבט אין דער העברעישער פּרעסע און ליטעראַטור. אַליין האָט ער נישט אַנגעהויבן שרייבן עברית — אויך ווייניק עברית גערעדט — אָבער זיינע ביכער זענען דערשינען אין עברית-איבערזעצונג. אייניקע איבערגעזעצט מיט דער פּעדער פון דעם דיכטער אליהו מייטוס. און אַזוי זענען אויך אַפט דערשינען אין סעריעס זיינע ראַמאַנען אין עברית-צייטונגען. מאַסטבוים יובל פון 75 איז געפּיערט געוואָרן מיט אַן עברית-אַזונט. מען איז אים אין דער העברעישער ליטעראַטור שטאַרק דאַנקבאַר געוועזן פאַר זיין באַמיאונג טעמאַטיש צו אימיגרירן קיין

ארץ ישראל. און עס איז געוועזן נאטירלעך ביי אים — ווייל ער האָט שטאַרק־שטאַרק ליב געהאַט דאָס לאַנד און די פּויליש־יידישע טעמע האָט ער שוין אויסגעשעפט אין זיינע ווערק עד בלי די.

וונדערלעך איז געוועזן מאַסטבוימס פאַרליבטקייט אין לעבן. אָט גייט ער אויף די ברייטע טראַטואַרן פון דער אליעזר בן יהודה־גאַס, רחבותדיק און מיט אַן אויפגעהויבענעם קאַפּ, און ער זוכט חברים; ער האָט ליב געזעלשאַפט און ער האָט אַסך צייט. קומסט אים אַנטקעגן. מאַסטבוימ נעמט דיך אונטערן אַרעם. ער האָט דיר אַ סוד צו זאָגן. ער בויגט זיך צו צו דיין אויער: — ווייסט, אַז איך בין שוין אַלט געוואָרן 73 יאָר — שרעקלעך! — מאַסטבוימ, וואַזשע קלאַגסטו? דאָס איז דאָך אַ זכיה, אַ דערגרייכונג! — איך ווייס, אָבער איך האָב מורא...

און ער האָט געהאַט וואָס מורא צו האָבן, ווייל ער האָט שוין מיט זיין אולטראַ־מוזיקאַליש אויער געהערט די שפּאַלטן אין זיין קלינגענדיק האַרץ און וואָס אַ יאָר זענען די דיך־הערנדיקע אויערן געוואָרן שטומפיקער און טויבער אַפילו צום טעגליכן שמועס צווישן חברים... און ער האָט שטאַרק געליטן דערפון. אין דעם זינען איז אים אַ בעטהאַווען־גורל באַשערט געוועזן...

ווי די צוויי גרענאַדירן פון ווייטע, ווייטע צייטן, פול מיט מאַיעס־טעטישער גלאַריע און ראַמאַנטישע קאַמפּן — פלעגן מיר אַפט, מאַסטבוימ און איך — זיצן אויף דער טעראַסע אין אַ תל אביבער קאַפּע, אַדער אויף אַ באַנק אין די אַלייען־רינגען פון די שדרות, וואָס נעמען אַרום די טאַליע פון תל אביב מיט אַ גרינעם פאַס, און רעדן וועגן די צייטן פון „טלאַמאַצקיע 13“ אין וואַרשע, גרענאַדיר יואל האָט געהאַט נאָך אַסך מער צו דערציילן און דערמאָנען, ווייל ער האָט נאָך גוט געדענקט אינדזער נאַפּאַלעאַנען אַליין... יצחק לייבוש פּריץ.

אַז מיר האָבן זיך געזעגנט — האָט מיך מאַסטבוימ אַרומגענומען אין כמעט מיט טרערן זיך ממש געבעטן, ווי עס וואָלט פון מיר אַפּהענגיק געוועזן, אַז מיר זאָלן זיך נאָך זען, ווען איך וועל קומען צוריק. מיר האָבן זיך געזאָגט „דו“, וואַרשעוועריש, כאַטש ער איז אַסך עלטער געוועזן פון מיר. אוודאי וועלן מיר זיך זען — יואל — אָבער שוין אין תל אביב של מעלה — דאַרט, ווו דער אַרקעסטער שפּילט אמתע מוזיק פון די ספירות...

א ה ר ן מ ג ד

געבוירן אין יאָר 1920 אין וולאַצלאָוועק, פּוילן. זינט זיין זעקסטן יאָר אין ארץ ישראל. יאָרן אין אַ קיבוץ. ווינט אין תל אביב. האָט שטודירט אויף דער אוניווערזיטעט אין שיקאַגאָ. צוויי יאָר געוועזן אַלס שליח אין אַמעריקע.

אין אַלע לענדער פון דער גרויסער יידישער אימיגראַציע זענען פאַרהאַנען „גרינע“, דאָס זענען אַעלכע, וואָס האָבן נאָר וואָס אין נייעם, ווייטן לאַנד אַריין אימיגרירט. פאַרהאַנען „געלע“, אַדער אַזעלכע, וואָס האָבן זיך שוין אויסגעגריינט און באַלאַנגען שוין אַפּיציעל צום אימיגראַנטן־דור, דאָס גאַנצע לעבן זייערס. וויפּיל זיי זאָלן זיך נישט אַסימילירן מיט דער נייער סביבה — בלייבן זיי אַלץ אימיגראַנטן עד יום מותם. צוויי מאָל קען מען נישט געבוירן ווערן. חוץ דעם וואַקסט אין יעדן גרויסן אימיגראַציע־לאַנד אַ דור פון שוין אין נייעם לאַנד געבוירענע. אויך זיי האָבן נאָך אַלץ אין זיך עפּיס עמיגראַנטישס. עס שמעקט פון זיי מיט דער סביבה, אין וועלכער זיי זענען אויסגעוואַקסן און פון דעם ריח קענען זיי קיינמאָל נישט פּטור ווערן. צו דעם אַלעמען איז אַבער פאַרהאַנען נאָך אַ מין צווישן אימיגראַנטן, און דאָס זענען די „כמעט אין לאַנד געבוירענע“. דאָס זענען אַזעלכע, וואָס זענען אין נייעם לאַנד אַריין געבראַכט געוואָרן ווי קליינע קינדער. עס איז אמת, אַז זייער נישט געבוירן ווערן אין נייעם לאַנד איז נאָר אַ טעכנישער צופאַל. אַבער פאַרט. גייסטיק געהערן זיי אין גאַנצן צום נייעם לאַנד — זייער לשון פון גאָס און זייער שול־אויסבילדונג איז פון נייעם לאַנד — אַבער זיי זענען פאַרט געבוירן געוואָרן אויף ערגעץ אַ יענער זייט ים ...

אהרן מגד — דער פאַרטיפּטער און אויסנאַמלעך עכטער — זיינע ווערק טיף איבערלעבנדיקער — העברעיִשער דערציילער, ראַמאַניסט, דראַמאַטורג, עסייאַסט — איז אַזאַ מין כמעט־געבוירענער אין ארץ ישראל, כמעט צאַברע. אַבער פאַרט נאָר: כמעט. אהרן מגד האָט מיר מיט אַסך שולד־געפּיל לגבי אַן עלטערן יידיש־שרייבער געזאָגט, אַז עס איז נישט זיין שלעכטער ווילן, וואָס ער קען אַזוי ווייניק יידיש. כמעט — נישט. זיין פאַטער איז אַ העברעיִשער לערער און שוין אויף יענער זייט פון די גרויסע וואַסערן, און נאָך אַלס קינד, האָט ער גערעדט עברית.

אהרן מגד איז גוט, גוט דורכגעזאַפּט מיט דער מאַדערנער איראַ־פּעישער און אַמעריקאַנישער ליטעראַטור, און עס איז קענטיק צום גוטן אין זיינע ווערק. ער איז איינער פון יענע אין דער העברעיִשער ליטעראַטור, וואָס זוכן — און מיט רעכט — די אינטעגרירונג פון דער מאַדערנער

העברעישער ליטעראטור מיט דער עטישער וועלט-ליטעראטור און וואָס גלויבן, אַז אַזאַ עקזיסטירט. (און זי עקזיסטירט!!! וואָרפן מיר אַרײַן אַן אייגענעם צווישן-רוף, כאָטש ער האָט נישט קיין שייכות צו דעם פּראָפּיל) וואָרום טאַמער — הלילה! — עקזיסטירט זי נישט, איז אונדזער גאַנצע ייִד־ און מענטש־עקזיסטענץ נישט מער ווי אַ מיראַזש, אַ פּאַטאַ מאָרגאַנאַ אין דער מדבר... אין דעם זינען איז פאַרהאַנען אַ פּונדאַמענטאַלער חילוק צווישן די כּמעט־געבוירענע — וואָס אהרן מגד איז איינער פון זייערע כאַראַקטעריסטישטע רעפּרעזענטאַנטען אין מדינת ישראל — און צווישן די באַרימטע עברית־שרייבער, וואָס זענען אין לאַנד אַרײַן געקומען שוין אויספאַרמירטע און אַמאָל אויך שוין אויסגעשריבענע... אַ טייל פון זיי גלויבט — און אויך דאָס האָט אפשר זיין טראַגישע באַרעכטיקונג — אַז קיין עטישע וועלטליטעראַטור אין איצטיקער צײַט איז להד'ם... און אפשר בכלל להד'ם. אַנדערש איז שוין די מענטאַליטעט פון די ליטעראַרישע צאַברעס — און בעיקר יענע, וואָס עס גײט זיי שוין נישט נאָך מער דער ריח פון זייער אימיגראַנטישער היים, אַלט־היימישער היים אין עלטסט־היימישן לאַנד...

אהרן מגד האָט — ווי יעדער עכטער שרייבער אין פּראָזע — אַ ניצוץ פון זיך אַליין אין יעדן פון זיינע העלדן. אין אַ געוויסן טייל פון זיינע דערציילונגען איז עס אַזוי בולט — כּמעט מיט דער האַנט אַנצורירן. און מעג ער ווי קלאַר און בולט מאַלן די פיגור און דאָס קלסטר־פנים פון זיינס אַ העלד — קען זיך דער ליענער נישט העלפן, דער עיקר דער ליענער, וואָס קען אים פּערזענלעך, מוז ער זען אין אַט דעם העלד די שטריכן פון אהרן מגד. הויכלעך, דין, כאָטש פיזיש שטאַרק, אַביסל שפיציק אַפילו, אַ געבויענע נאָז, די אונטערשטע ליפּ אַביסל אַראָפּגעלאָזט, זייער רואיק אין רעדן און די נישט לאַנגע האַר אַביסל צעשוויבערט (קיבוץ־מעסיק — מען ווערט פון דעם קיינמאָל נישט פטור), טונקל בלאַנד — און אַז ער שמייכלט איז גיכער פון גוטמוטיקייט ווי צוליב הומאָר. כאָטש אין די שריפטן זיינע — ווי אין יעדער עכטער פּראָזע — איז דאָ אַסך הומאָר. נישט לאַך־הומאָר — נאָר נאַטירלעכער לעבנס־הומאָר. אין זיין ראַמאַן „חדוה ואני״ — אַ ראַמאַן וועגן קיבוץ־ און גרויס־שטאָט־פּראָבלעמען — וואָס איז באַאַרבעט געוואָרן פאַרן טעאַטער — איז דאָ נישט נאָר לעבנס־הומאָר, נאָר אַפילו לאַך־הומאָר.

און נאָך דעם וואָס מיר האָבן דאָ אויבן געזאָגט — איז שוין נאָר נאַטירלעך, אַז נישט קיין אַנדערער באַדייטנדיקער עברית־שרייבער און נאָר אהרן מגד האָט זיך אַמאָל — אין יאָר 1955 — אַרײַנגעפלאַנטערט אין אַ

גרויסן וויכוח וועגן דעם פראבלעם וועגן דער „נחלה שכוחה“, ווי ער האט עס פארמולירט, פון אינטעגרירן די גרויסע ירושה פון דער יידישער וועלט-ליטעראטור אין דער העברעישער מאדערנער ליטעראטור. ער האט דעמאלט מיט אזא ענטוויאזם גערעדט וועגן די אינטעגראלע ווערטן פון דער ליטעראטור אין יידיש, וועגן דער נויטווענדיקייט זיי איינצושליסן אין דעם אינטענסיוון לערן-פראגראם פון די העברעישע שולעס, און מען האט אזוי געמיינט, אז ער פאדערט, אז מען זאל די יידישע ליטעראטור לערנען אין מדינת ישראל אין איר אייגענעם יידיש-לבוש... מגד האט דאס שפעטער אין דער שוין אביסל זיך אפיקלנדיקער היץ פון צייטונגס-וויכוח — אין דער דורך אים רעדאגירטער ליטערארישער ביילאגע פון „למרחב“ — אפגעלייקנט. אזוי ווייט איז אפילו ער נישט געגאנגען, כאטש ער האט ארויסגעוויזן אמתע ליבשאפט צו דער יידיש-ליטעראטור. און איך דערלויב מיר מיט שטאלץ זיך דא אויסצופוצן אין א פעדערל אין דעם שייכות, און צו זאגן, אז אויך די שמועסן אהרן מגדס מיט מיר האבן אביסל בייגעטראגן צו זיין מער-פארשטיין און מער-אפשאצן דעם ווערט פון דער יידישער ליטעראטור. אז אט די ליבע און דער פראבלעם פון דער יידיש-ירושה האט אהרן מגדן טיף דורכגעדרונגען איז א סימן זיין דערצילונג „יד ושם“, וואס איז אסך מאל איבערגעדריקט געווארן — אויך אין איר יידישער איבערזעצונג, דאס ערשטע מאל אין דער „גאלדענער קייט“.

געבליבן אין זכרון איז אהרן מגדס א רעדע אויף א גרויסער פארזאמלונג פון דער אגודת הסופרים. געוועזן גראד זייער שווערע טעג אין לאנד. די א. ג. כנרת-אקציע, און עס האט זיך געדאכט, אז אט, אט... עס האבן אויך גערעדט עלטערע שרייבער. אין זייערע רייד דער אלטער צווייפל אין דער גאנצער וועלט, דער צווייפל, וואס שטאמט נאך פון אברהם אבינוס צייטן — דעם ערשטן עברי — פון דער זייט — ייד, און מעבר לנהר — די גאנצע איבעריקע וועלט... אבער אין אהרן מגדס רייד איז געקומען אן אויסדרוק פון גלויבן, אז עס איז דא א וועלט, א נישט-יידישע וועלט, וואס איז אויך א וועלט, א ווערטפולע וועלט, און נאך אין גלויבן אין איר וועט די אולטימאטיווע אויסלייזונג קומען. און ער האט דעמאלט גערופן צו רופן די שרייבער פון דער וועלט, אז זיי זאלן אויסשרייען צו דער וועלט ענדלעך אמאל צו טון פולע גערעכט-טיקייט דעם יידישן פאלק און פארזיכערן זיין קיום, דורך פארזיכערן דעם קיום פון זיין ניי-געווענען לאנד. און ווי שווער דאס געווינען דאס לאנד איז אנגעקומען ווייסט דער דור פון די „כמעט געבוירענע“, צו וועלכן אהרן מגד געהערט, מער אפשר אפילו ווי די צאברעס און מער ווי די „אימיגראנטן“.

מ א י ר מ ו ה ר

געבוירן אין יאָר 1889 אין ראָוואַדאָוו, גאַליציע, 1908
אין אַמעריקע, פון 1912 ווידער אייראָפּע, סאַלדאַט אין
עסטרייכישער אַרמיי אין ערשטער וועלט-מלחמה, פאַר-
ווונדעט, זינט 1939 אין ארץ ישראל.

נישט קיין סך ...

כ'האַב קיין סך נישט געשטרעבט — דו מיין פאַטער, מיין גאַט,
אַ כאַטע — מיין הויז, ווייט פון פאַלק און פון שטאַט,
אַ שטיקל ברויט צו דער זעט — אַ קריגל מילך נאָך דערצו,
פאַר מיינע קינדער — מיין גאַט!

נאָר ביינאַכט, ווען אַהיים כ'קום פאַרמאַטערט, מיין גאַט,
שיק מיר דעמאַלט אַ שטראַל פון דיין ליכט, פול מיט סוד,
וואָס צעבליט זיך מיט ליד אין מיין האַרץ און געמיט,
פאַר די ינע קינדער — מיין גאַט!

דאָס איז אַ ליד פון דעם דיכטער מאיר מוהר, וואָס ער האָט געשריבן
אויף לשון קודש און איך האָב עס געפריווט דאָ איבערצולייגן אויף לשון
קדושים. און איך נוץ דאָ מיט אַ כוונה פרומערע ווערטער, ווי אַלעמאַל.
די סיבה איז קלאַר. מאיר מוהר איז אַ פרומער דיכטער און אַ פרומער
מענטש — צי ער דאַוונט יאָ, אָדער ער דאַוונט נישט. נישט אין דאַווענען
איז פרומקייט, כאַטש פרומקייט איז זיכער אין אמתן דאַווענען. אין יעדן
טראַפן איז דאָ דער גאַנצער ים, אין יעדן ליד איז דאָ דער גאַנצער דיכטער
— אויב ער איז עכט. און אין דעם ליד, דאָ אויבן, איז דאָ דער גאַנצער
מאיר מוהר. דאָס איז איין סיבה, וואָס איך האָב דאָס ליד דאָ איבערגעלייגט.
אַבער עס איז דאָ נאָך אַ סיבה און זייער אַ כאַראַקטעריסטישע פאַר מוהרן.
אז איך האָב אים אַמאַל געגעבן מיינס אַ בוך אין תל אביב — מיר פלעגן
זיך גאַנץ אַפּט באַגעגענען — האָט ער מיר אין עטלעכע טעג אַרום געדאַנקט
אויף אַן אַריגינעלן אופן, ער האָט אַ קורץ ליד פון יענעם בוך איבערגעלייגט
אויף לשון קודש און עס אַפּגעדרוקט אין אַ צייטשריפט. זענען מיר דאָך
יידן, משוררים ביי יידן, יידישע גולנים, האַלטן מיר זיך אין עין תחת עין
— שיר תחת שיר ...

מיר זענען ביידע גאַליציאַנער און מיר האָבן זיך ערגעץ וווּ באַגעגנט
אין יענע שטעט און אין יענע יאָרן, ווען גאַליציאַנער פלעגן זיך באַגעגענען

אין די אלטע גוטע צייטן, אין לעמבערג און אין ווין. און כאָטש מיר האָבן ביידע יענע באַגעגענישן נישט געדענקט — האָבן מיר זיך באַלד חבריש באַגעגנט אין ארץ ישראל. אגב זענען מיר ביידע וועטעראַנען פון דער מלחמה פון איין און דעם זעלבן קיסר און חוץ פּען-ברידער זענען מיר אויך וואָפּן-ברידער ...

ער איז אַ הויכער און אַ שטילער מאיר מוהר, און אַ יונג פנים האָט ער. ער האָט זיין דרך, זיין מיינונג אין דער ליטעראַטור און זיין פּאָזיציע, און חוץ שירים שרייבט ער אויך קליינע מאמרים אין דער וואַכנשריפט „הפּועל הצעיר“, און ער זאָגט דאָרט זיין מיינונג אַרויס, און אַמאָל זאָגט ער אַפילו אַרײַן — אָבער אַלעמאָל מיט אַ תנאי, אַז דער וועמען ער זאָגט וואָס ער האָט צו זאָגן, זאָל נישט ברוגז ווערן דערפאַר. ווייל זיין — מאיר מוהרס כּוונה קען קיינמאָל נישט זיין ביז.

נישט איינמאָל האָב איך מיר געטראַכט: וויאָזוי וואָלט אויסגעזען די וועלט, ווען כאָטש אַ העלפט מענטשן אין איר וואָלטן געוועזן אַזוי ווי מאיר מוהר? און ווי וואָלט אויסגעזען אַ ליטעראַטור, ווען אַלע חבריש-שרייבער וואָלטן זיך אַזוי באַצויגן איינער צום אַנדערן ווי מאיר מוהר באַצײט זיך? וואָלט דאָס געוועזן בעסער פאַר דעם גאַנג פון דער ליטעראַטור — אָדער אפשר גאַר, זוער ווייסט? אפשר איז אַביסל בייזקייט און אַפילו בייזוויליקייט דער פּאָספּאַט, וואָס איילט צו דעם פּראַצעס פון לידער-בליען. אָבער מאיר מוהרס האַרץ איז זיכער אַן אויסנאַם — אויב אַפילו עס איז אַזוי — דאָרט בליען לידער מיט דעם ליכט פון דעם גוטן גאָט, דעם אל רחום וחנוּן.

אָבער דאָ מוז איך צוגעבן אַ טשודנעם פּאַסט סקרײַפּטום: בשעת ה. ליוויקס באַזוך אין מדינת ישראל אין יאָר 1957, און נאָך זיין ממש היסטאָריש-געוואָרענער דערהויבענער רעדע אויפן „כינוס עיוני“ אין ירושלים, האָט מאיר מוהר אין זיינע נאָטיצן אין „הפּועל הצעיר“, אַן שום סיבה ביטער שבביטער און אויסנאַמלעך נישט חבריש רעאַגירט אויף יענע שטעלעס פון דער רעדע, וווּ עס איז דערמאָנט געוואָרן די באַדייטונג פון יידיש-לשון. ביי מיר אין האַרץ איז געבליבן אַ רעטעניש ממש ווי אַ ווונד ...

איך בין אַמאָל געוועזן אין אַ געזעלשאַפט אין תל אביב. מיר זענען געזעסן אין אַ קרייז און עס איז אויסגעקומען אַז מוהר איז געזעסן נעבן מיר. אויף אַ נידעריקער שטול ער — און אַזוי אויך איך. ער האָט זיך צוגערוקט נענטער און גערעדט צו מיר שעפּטשענדיק. ער פלעגט — איך ווייס אליין נישט פארוואָס — כּסדר צו מיר רעדן נאָר לשון קודש.

אפשר כדי מיד נישט צו לאָזן פילן. אַז איך קען ווייניק דאָס לשון פון זיין ליד... און געזאָגט האָט ער מיר איצט: — איך מוז עס פון צייט צו צייט זאָגן — איך מוז — דאָס מאַכט גרינגער אַביסל מיין אייביקן צער — צוויי קינדער פון מיינע קינדער האָב איך אין ארץ ישראל פאַרלוירן — אין דער מלחמת השחרור...

מיר זענען נאָך די ווערטער געזעסן שווייגנדיק און ערשט אפשר אין א שעה ווידער צו זיך א וואָרט ארויסגערעדט.

אליהו מיטום (מייטום)

געבוירן אין יאר 1893 אין קישינעוו. נאך אלערליי וואַגן-דערונגען איבער רוסלאַנד, שטודירן אין אוניווערזיטעטן אין אייראָפּע, אין יאר 1925 זיך באַזעצט אין ארץ ישראל.

אַ גוטמוטיקער בעסאַראַבער ייד, מיט אַ טיפּישן האַרעפאַשנעם, געזונטן אויסזען פון אַ בעסאַראַבער ייד — און זיין איז ער דווקא זייער אַ צאַרטער און זייער אַ שטילער לירישער דיכטער אין העברעיש — אליהו מייטום. בעסאַראַבער יידן אין דעם ראַסן-בילד פון יידישן פּאָלק — זענען אַ ראַסע אין אַ ראַסע. איינער פון זייערע כאַראַקטערשטריכן איז וואַרעמקייט פון כאַראַקטער — נישט היץ און היציקייט, נאָר וואַרעמקייט. צווישן די בעסאַראַבער יידן זענען פאַרהאַנגען גאַנץ גרויסע קענערס אויף אַסך גייסטיקע געביטן און — עס זאָל נישט אויסגערעדט זיין — אויך אַסך עם האַרצים. אָבער עס ליגט אין כאַראַקטער-שטריך פון דעם בעסאַראַבער ייד, אַז דער פשוטער „בשר ודגים“ שעמט זיך נישט מיט זיין נישט קענען און ער רעדט וועגן דעם אָפּן און פריי — און פאַרקערט, דער תלמיד חכם נעמט זיך נישט שטאַרק איבער מיט זיינע קענטשאַפטן. נישטאַ ביי זיי קיין סופּער-יאַריטעט-קאַמפלעקסן.

און אליהו מייטום איז אַ בעסאַראַבער ייד — נאַטירלעך פון די, וואָס קענען אַסך און נעמען זיך נישט איבער דערמיט. ער איז אפשר דער איינציקער שרייבער אין עברית, וואָס איך האָב ביי אים אין אַ באַגעגעניש קינמאַל נישט געפילט קיין שמץ פון אַ סופּעריאָריטעט-געפיל לגבי דעם אין יידיש שרייבנדיקן חבר. אָבער טאַקע לחלוטין נישט. אדרבא — און כאַטש דאָס קלינגט פאַראַדאַקסאַל, זאָג איך עס — גיכער עפיס אַ מין אינפּעריאָריטעט-קאַמפלעקס, וואָס האַט, נאַטירלעך, קיין שום סיבה נישט געהאַט.

אין דער ליטעראַטור — און לפי עניות דעתי — אפשר נעם איך מיר צופיל רעכט עס צו זאָגן — איז אליהו מייטום פון דער קאַטעגאָריע פון די דיכטער, וואָס זייערע לידער און באַלאַדן זענען ווי אַ סעודה פון אַ לאַבן שוואַרץ ברויט און אַ מעסטל זאַלץ און אַן ערדערן קריגל מיט פרישן קוואַל-וואַסער. דאָס איז נישט פּאָלקסטימלעכקייט און אויך נישט שווער-לייביקייט, נאָר דאָס איז קלאַרע און זעטנדיקע פּשטות. אויפריכטיקע איבערלעבונגען.

איז מען טאַקע צוליב דעם אַלעמען אָפּט ממש פאַרחידושט, אַז דווקא אליהו מייטום איז דער „אושטאַני יעוורעי“ אין דער העברעישער ליטעראַטור אויפן געביט פון פּראַנציוזיש און האַט אויף דעם געביט אויפגעטון גאָר אַסך

פאַר דער עברית־ליטעראַטור. און איבערזעצן איבערזעצט ער שאַרל באַדלער און ארטור רעמבאָ. זענען זיי, קענען זיי אים דען נאַענט זיין, די אכות פון דער דעקאדענץ אין ליד? אָבער נאַענט איז די פליכט צו דער העברעישער ליטעראַטור אַריינברענגען אין איר די דאָזיקע גרויסע מייסטערס פון ליד — יאָ דעקאדענט, אָדער נישט. וואָרום איינער פון די צוויי האָט געשריבן די „בלומען פון שלעכטס“ און דער אַנדערער איז אין דער צווייטער, נישט מער שעפּערישער העלפט פון זיין לעבן געוועזן פּערזענלעך אַ מוסטער פון שלעכטס, און מייטוס איז דער גוטמוט אַליין.

אַז מיר האָבן זיך — ווי דער שטייגער — געביטן מיט לידער־ביכער — דער דאָזיקער חילוף־האַנדל גייט אָן צווישן פּאָעטן פון גאָר דער וועלט — האָבן מיר אויף די שער־בלעטער אָנגעשריבן מליצהדיקע ווידמונגען, ווי דאָס איז געוועזן דער נוסח מיט הונדערט יאָר צוריק — און מיר האָבן ביידע געהאַט דאָס פולע געפיל פון אויפריכטיקייט און די איבערצייגונג אין דער אויפריכטיקייט פון דעם צד שכנגד. וואָרום אויך איך האָב ליב חברישע וואַרעמקייט צווישן שרייבער און מייטוסעס חברשאַפט האָט אַלעמאַל אַזוי געשטראַלט.

און אגב בין איך נאָך פאַר עפּיס אים דאַנקבאַר געוועזן. מיר איז געוועזן אים גרינג צו פאַרשטיין. זיינע לירישע בענקשאַפטס־לידער, זיינע לידער פון נאָווער באַגייסטערונג מיט האַפּנונגספולע סאַציאַלע און נאַציאָנאַלע געשעענישן, זיינע פּאָלקס־מאַטיוון און פּאָלקס־באַלאַדן, אַלעמאַל אינהאַלטספול, אַלעמאַל נאַרראַטיוו.

לרוב פלעגן מיר זיך מיט אליהו מייטוס טרעפן אין דער רחבותדיקער וווינונג פון דעם באַרימטן יידישן דערציילער יואל מאַסטבוים, אויף רחוב דיזנגוף 249 אין תל אביב. דער באַגייסטערטער מאַסטבוים, מיט דער וויסער טשופרינע און די גליענדיקע אויגן, נאָך אַפילו אין טיפן עלטער — פלעגט ביי יעדער געלעגנהייט רימען אליהו מייטוס, ווי זיין שטייגער, ממש אין הימל אַריין. און מייטוס פלעגט דערביי זיצן מיט אַ שטאַרק אַראַפּגעלאָזטן קאַפּ און זופן די טיי. ווי נישט אים מיינט מען. מייטוס פלעגט מיט אַסך ליבשאַפט איבערזעצן יואל מאַסטבוים ווערק פון יידיש אויף עברית און דערביי דאָ און דאָרט פאַרגלעטן מאַסטבוים סטיליסטישע עקסטראַוואַגאַנצן; און מאַסטבוים איז דערפאַר געוועזן דאַנקבאַר מיט אָן עקסטראַוואַגאַנטן דאַנק...

י. ד. מיטלפונקט

געבוירן אין יאר 1889 אין איזביצע — פוילן. געווינט, שטודירט און פראקטיצירט יוריסטיק אין גרויס-רוסלאנד. זינט 1948 אין מדינת ישראל.

זיי זיינען דא אין יעדער ליטעראטור און נישט סתם דא, נאר אין מיטלפונקט. נאר אונדזער ליבער פריינט הייסט טאקע אזוי: י. ד. מיטלפונקט.

זיי האבן נישט קיין גרויסע פרעטענסייעס צו דער ליטעראטור. און אז עס געלינגט זיי דא און דארט ארויסגעבן א זאמלונג פון זייערע מיניאטורן, זענען זיי צופרידן. זיי האבן נישט קיין פרעטענסייעס — זיי האבן אבער א גרויסע בענקשאפט צו דער ליטעראטור. און נאך מער צו די ליטעראטן גופא. און דערצו האבן זיי זייער אסך צייט, אויך אונדזער מיטלפונקט האט זייער אסך צייט — אלעמאל כאטש דריימאל אזויפיל ווי דו. דעריבער האט ער אלעמאל טענות צו דיר — ער שענקט דיר אזויפיל אויפמערקזאמקייט און אזויפיל קאמפלימענטן, און דו האסט אלעמאל אזוי ווייניק צייט. מיטלפונקט איז א בכבודער און געטרייער בעל-משפחה, טאטע פון גערעכטענע בנין ובנות. זיידע פון שיינע און גערעכטענע אייניקלעך. וויינען וויינט ער אין די ארעמערע קווארטאלן פון יפו, ווייל קיין צו גרויסער בעל פרנסה קען מען נישט זיין פון מיניאטורן, וואס דרוקן זיך אין צייטונגען, דערשיינען אמאל אין זאמלונגען.

אז מיטלפונקט דערציילט א מעשה, דערציילט ער פון זיינע יינגסטע יארן ביי א זיידן א תלמיד חכם און יונגע יארן אלס סטודענט אין אדעס, און שפעטער יוריסט אין מאסקווע, און ער גייט אריבער אין עכטן מאסקווער גרויס-רוסיש — צי דו פארשטייט, אדער נישט. זיין צעלויכטן פנים פון אן אייביקן סטודענט ווארפט פונקען און צינדט שיר נישט אונטער די צעפליגענע שעוועלירע זיינע פון אן אמאליקן „זשגוטשי ברונעט“. און ער קייטלט א מעשה אין א מעשה און אלעמאל אויף... צוריק — אט איז ער שוין אין חדר אין שטעטל פון זיין זיידן און ביז ער וועט אנקומען צו אדם הראשון — וועט דערווייל די זון אונטערגיין און ווידער אויפגיין.

מיטלפונקט קען זיך מיט אלע בעסטע יידישע און העברעישע שרייבער פון היינט און האט זיך געקענט פערזענלעך מיט אלע יידיש-העברעישע קלאסיקער. די בעסטע שרייבער פון היינט האבן איבערזעצט זיינע מיניאטורן פון לעבן, פון יידיש אויף העברעיש און האבן מסכים געוועזן, אז ער זאל דרוקן זייערע הסכמות אין זיינע זאמלונגען — אברהם שלונסקי האט אפילו מסכים געוועזן, אז אזא הסכמה זיינע זאל דערשיינען ווי א הקדמה צו א

ליניע מיניאטורן צווישן צוויי מיטלפונקטן. מיט דער געאמעטריע שטימט דאס נישט און מיט די געוויינטלעכע באגריפן וועגן ליטעראטור אויך נישט. אבער אז י. ד. מיטלפונקט פארטיידיקט אדוואקאטיש זיינע א פאדערונג צו דיר — ענדיקט זיך עס תמיד, אין צוויי שעה ארום, מיט דיין הסכמה. ער איז דער בעסטער אדוואקאט צווישן די ידישע מיניאטוריסטן.

עס איז היימליכער און פארשיידנפארביקער מיט י. ד. מיטלפונקטן. זיי זענען דא אין יעדער ליטעראטור. זיי האבן נישט קיין גרויסע פרעטענסיעס. זיי ווילן זיין אין מיטלפונקט און מיר אלע האבן צוליב געטון. (מיר ווייסן, אז מען טאר זיך נישט ווארטשפילן מיט א נאמען — אבער אין דעם פאל איז די תשוקה צו גרויס און... יעדער כלל האט זיין אויסנאם).

ג י ט ל מ י י ז י ל

געבוירן אין קיעוו. אַרום 1920 געקומען קיין פוילן. זינט
אַרום 1930 אין ארץ ישראל.

איינגעטונקען אין אַ טאַפלטן ייחוס, אַ רעליגיעזן און אַ וועלטלעך-ליטע-
ראַרישן, איז זי — גיטל מייזיל. פון איין זייט רבנים — סאַי אין דער אוממיטל-
באַרער משפחה און סאַי מחתנים, סאַי האַריוזאַנטאַל, אין איצט, און סאַי
ווערטיקאַל, אין דער פאראנגענהייט. איך וויל דאָ גאַר די נעמען נישט
אויסרעכענען, עס איז נישט מיין געביט. אָבער אַזוי איז עס. פון דער אַנדערער
זייט שרייבערס און מאלערס און אַרטיסטן. נחמן מייזיל איז אַ ברודער און דוד
בערגעלסאָן איז אַ שוועסטערקינד און דער נסתר איז אַ נאַענטער קרוב. און
צבי בן חיים, (אין דעצעמבער 1957 האָט ער די וועלט פאַרלאָזן) דער באַקאַנטער
שוישפילער פון דער הבימה איז טאַקע דער אייגענער מאַן, און ברוך
אַראַנסאָן, דער באַרימטער מאלער און קאַנסטרוקטאָר און ניישאַפער פון
טעאַטער-דעקאָראַציעס אין ניו-יאָרק, איז אַ גאַר נאַענטער קרוב און ווער
קען זיי אַלע אויסרעכענען.

לכתחילה און אין וואַרשע האָבן מיר זי געקענט ווי אַ בלאַנד מיידל
מיט אַ חן און אַ געדולדיקע לייענעריין, וואָס איידער מען האָט נאָך געזען
אַ בוך געבונדענערהייט, האָט עס שוין גיטל מייזיל געלייענט פון די לויזע
בלעטער. בפועל ממש אַזוי — מחמת דער ברודער פלעגט אָפט ברענגען
די קאַרעקטור-בינגס אין שטוב אַריין. צוליב אַזעלכע לייענערינס שרייבט
מען אייגנטלעך. אָבער אַ קרוג גייט אַזוי לאַנג צום ברונעם — און אַ
לייענער איז אַזוי לאַנג אַ לייענער, ביז די געדולד זיינע ברעכט זיך אָפּ
און ער ווערט אַליין אַ שרייבער. און אַזוי איז עס געוועזן מיט גיטל מייזיל.
און זי שרייבט גוטע עסייען און אויטענטישע כאַראַקטעריסטיקעס פון יידישע
שרייבער, דער עיקר פון דער קיעווער גרופע. איין קלייניקייט — אַ גרופע
מיט בערגעלסאָן און דעם נסתר בראש.

שוין יאָרן ווי גיטל מייזיל און בן חיים וווינען אין די הבימה-שוישפילער-
הייזער אין תל אביב — אַ שריט פון ליטעראַרישן קאַפּע „כסית“. און
טאַמער ווערט מען מיד פון דעם הוהאַ אין כסית — קומט מען אַריין אויף
אמתער ליטעראַרישער שטילער שטימונג צו גיטל מייזיל. צוליב אַ רוקן-
ליידן איז זי — ליידער — שטענדיק אין דער היים. דאָ קאַפּטשעט אַלעמאַל
שטיל אין אַ ווינקל אַן ארץ ישראלדיקע פתיליה און עס זשומעט אַ טשייניק
און היימישע קיכלעך זענען אַלעמאַל דאָ אויפן טיש. און אידער וואָס ווען
טרינקט מען שוין קאָכעדיקע טיי און מען פאַרבייסט מיט אַ קיכל און אַ

שמועס אין טיפסטן תוך פון אונדזערע ביידע ליטעראטורן, ווייל אָט די שטוב איז אַ יידיש־העברעישע. און אָט גיט אַ שוועב אַריין מאַיאַ, די מאַדאַנע־שיינע בלאַנדע טאַכטער, וואָס דינט פּונקט ביי מיליטער און האָט זיך פון דער קאַזאַרמע אַרויסגעכאַפט אַהיים צו זען וואָס טאַטע־מאַמע מאַכן. און אָט איז רחל מיזיל, די שוועסטער, וואָס וווינט אין זעלבן הויז, און אַלע צוזאַמען גיבן מיר אַ שוועב אין זכרון קיין וואַרשע צו די יאָרן פון דער „קולטור ליגע“, פון „קלעצקין־פאַרלאַג“, פון די „ליטעראַרישע בלעטער“. און די פתיליה קאַפטשעט און דער טשייניק זשומעט און גאַלדענע גלעזלעך טיי מאַרשירן טיש אַרויף און טיש אַראָפּ און גיטל מיזיל פּראָוועט טיש און געסט קומען און גייען, די טיר שטייט אָפּ, און—אויב סביבה איז עפּיס, איז דאָס סביבה.

עכטע סביבה אָן סביבה־פּרעטענציעס. אַזוי עכט ליטעראַריש זענען אויך די עסייען פון גיטל מיזיל. זעלטן און ווייניק אין כמות, אָבער דערפאַר אַלעמאַל אַנגעלאָדן מיט איכות, מיט וויסן, אַפּשאַצונג, אינפּאַרמאַציע און איבערלעבונג.

1957

שמשון מעלצער

געבוירן אין טלוסטע (טויסט) גאליציע אין יאָר 1909. שטודירט אין לעמבערג. אין ארץ ישראל זינט דעם יאָר 1933. האָט געווינט ביז 1955 אין תל אביב. איצט אין חיפה. באַקומען דעם טשערניכאָווסקי-פרייז פאַר איבער-זעצן די ווערק פון יצחק לייבוש פּרץ.

אַ היכער איז ער, און נישט אַזוי שטאַרק הויך, ווי אַביסל אויסגעצויגן, אַ שעוועלורע מיט געקרויזלטע האַר, וואָס זענען גרוי פאַר דער צייט. אַבער דאָס פנים איז יונג. דער בעסטער סימן, אַז די האַר זענען נישט גרוי געוואָרן פון צרות. ער הייסט שמשון מעלצער און שטאַמט פון מזרח-גאליציע. און אויב ער איז יונג גרוי געוואָרן, איז עס אין דער אייביקער זאָרג צו געפינען אַ פאַסיקן גראָם אין עברית אויף אַ גראָם אין יידיש. ער איז אַ דיכטער און אַן איבערזעצער, אַדער אַן איבערזעצער און אַ דיכטער. איבערזעצן איז אַ גרויסע קונסט, דער עיקר איבערזעצן דיכטונג. דאָס איז אַ גרויסער דיכטערשער חסד של אמת. אַבער נאָר ווייניק דיכטער טוען דאָס איינער דעם אַנדערן. און איך חזר איבער, כאַטש איך ווייס, אַז די ווערטער „חסד של אמת“ ווערן גענוצט אין אַ טראַגישן שייכות געוויינטלעך. אַ דיכטער זאָגט אַרויס זיין גרויסן אמת אין זיין לשון. אַבער אַרויסזאָגנדיק דעם גרויסן אמת זיינעם אין זיין לשון, זיין אור-פאַרם, פאַרוואַנדלט ער באַלד די דאָזיקע פאַרם פון זיין אמת אין אַ מין נאַציאָנאַלן ארון פון זיין אמת... געטהע האָט געזאָגט: ווער עס וויל דעם דיכטער פאַרשטיין — זאָל אין זיין לאַנד גיין... ריכטיקער וואַלט געוועזן צו זאָגן: ווער עס וויל דעם דיכטער פאַרשטיין — זאָל אין זיין שפּראַך גיין.

און שמשון מעלצערן קומט אַ גרויסער לויב פאַר זיין אויפטו אויפן געביט פון עפענען דאָס האַרץ פון דעם עברית-לייענער פאַר די שיינקייטן פון יידיש-ליד. און ער איז, אין אַ געוויסן זינען, פּרעדעסטינירט דערצו. מבינים פון לשון זאָגן, אַז זיין עברית איז אין גייסט זייער נאָענט צו יידיש.

מעלצער איז איינער פון די געמיטלעכסטע דיכטער, וואָס איך קען. גאָר געמיטלעך איז עס אין זיין היים. ער איז אַ גרויסער בעל משפּחה — מיט די מאָסן פון צוואַנציקסטן יאָרהונדערט. און דער עיקר צווישן שרייבער, געמאַסטן. פאַרשטייט אַבער מעלצערס בלאַנדע, שיינע פרוי אַזוי צו האַר-מאַניזירן אַלץ, אַז דאָס געמיט בלייבט גוט. יעדער אין דער היים האָט דאָ זיין אויפגאַבע און זיין אַרבעט. און יעדער טוט עפּיס. און שמשון זיצט ביי זיין שרייבטיש — מעטאָדיש און אַן איילעניש, דערפאַר אַבער כּסדר — און

ער שרייבט, אָדער ער איבערזעצט. אָבער ער איבערזעצט נישט מעכאַניש. ער איבערזעצט בלויז מעטאָדיש. צוערשט לייענט ער, דערנאָך פּרעגט ער ביי זיין געמיט, צי עס געפעלט אים — און ערשט צום סוף איבערזעצט ער. מען זאָגט אַפילו, אַז ער דריקט צופיל אַרויף דעם חותם פון זיין אייגענעם פּאַלקסטימלעכן סטיל, אָבער דאָס געהערט שוין צו ליטעראַטור־קריטיק און מיר שרייבן דאָ אַ פּען־פּראָפּיל.

דער מעטאָדישער מעלצער האָט נישט ליב — אין זיינע באַגעגענישן מיט חברים — צו רעדן וועגן זאכן, וואָס ער וועט סאָי ווי זיי נישט קענען משפיע זיין. קיינמאָל האָב איך מיט אים נישט גערעדט וועגן פּאַליטיק, פּילאָזאָפיע, ליטעראַטור סתם. ער האָט אין זינען, אַז די צייט לויפט בלויז אין איין ריכטונג — ווי אַן איין־וועג גאַס. (דאָס איז נאָדירס אַ וואָרט — לאַמיר געבן דעם קייזער פון וואַרט־וויץ, וואָס דעם קייזערס איז). מעלצער האָט ליב צו איבערזעצן, ווי געזאָגט, לידער, וואָס געפעלן אים. און אויך דעם שרייבערס אַ פּאַר שירים האָט ער איבערגעזעצט. אָבער איינס האָט ער נישט מאַה אחזו (אַ ישראלדיק וואָרט, וואָס מען נוצט אין דאָרטיקן יידיש) באַנומען. אַ מיסטיש ליד וועגן אַ „דריטער עקזיסטענץ“... עס איז אַזאַ ליד, וואָס אויך דער מחבר אַליין מוז נישט פאַרשטיין... און איינמאָל, באַזוכנדיק מעלצערן, רופט ער מיך אין אַן אָפּגעלעגן צימער, און אַלע זיינע צימערן זענען פון אויבן ביז אַראָפּ פול מיט ביכער, און ער פּרעגט מיך אַ סוד: זאָגט מיר אויס, וואָס איז עס טאַקע די דריטע עקזיסטענץ? ער האָט עס איבערזעצט און ער האָט עפּיס מוראַ. און איך האָב מיטן גאַנצן האַרץ געענטפּערט: — מה דאָך דער מחבר מוז אַזאַ ליד נישט פאַרשטיין — על אחת כמה וכמה — דער איבערזעצער... און אַ פּשיטא שוין דער לייענער. נישט נאָר אַן איבערזעצער איז מעלצער, נאָר ער איז — אַלס אַריגינעלער דיכטער — אַ מין איבערפלאַנצער אויך פון דער שטעטל־שטימונג און שטעטל־קולטור פון הונדערטער יאָרן פּוילן — קיין ארץ ישראל. מתיקותדיק הויך־קינסטלעריש פּאַלסטימלעך אים צו לייענען.

דער גרויסער איבערזעצער צווישן די צוויי קולטורן, דער פּראַנצויז־זישער און פּוילישער, איז געוועזן דר. טאַדעאָש באַיִזשעלענסקי. מען דערציילט וועגן אים, אַז ווען די רוסישע קאַנאַנען האָבן געראַלט איבער די גאַסן פון לעמבערג, באַזעצנדיק די שטאָט — איז ער רואיק געזעסן און איבערגעזעצט אַנאַטאָל פּראַנס. אויך מעלצער האָט זיכער רואיק איבער־געזעצט אַ שייך יידיש ליד בשעת אין האַפּן פון חיפה איז האַרבסט 1956 פאַרכאַפט געוואָרן אַ מצרישע שלאַכטיף. מעלצער וווינט אויפן כּרמל.

אריה מערזער

געבוירן אין יאָר 1905 אין וואַרשע. 1930 אין פּאַריז.
1943 שווייץ. זינט 1945 אין ישראל. ווינט זומער אין
צפת, ווינטער אין חולון.

דאָס פּוילישע יידנטום איז געוועזן פול מיט גייסטיקער, פול מיט
קינסטלערישער דינאַמיק. עס האָט דאָ געשוויבלט מיט ווונדערקיינדער.
אינגערעדטע און אמתע. טאַמער האָט אין אַן אַרעמער שטוב אַ קינד אַ
שיינעם זונג געטון. אַדער שייַן באַמאַלט די סוכה, האָט זיך די מאַמע באַלד
אינגערעדט: עס וואַקסט אַ גאון — אפשר וואַרט אויף אים ס'מזל פון
ווילנער באַלבעסל, אפשר פון אַנטאַקאַלסקי. און ווער זאַל משפּטן, ווער
זאַל באַשליסן? דער ליטעראַטן־פּאַריין אין וואַרשע. טלאַמאַצקיע 13. און
טלאַמאַצקיע 13 האָט זיך נישט געקענט קיין עצה געבן מיט די פּאַרוואַגלטע
יונגע בחורים, אַפט קינדער נאָך, וואָס האָבן עולה געוועזן קיין וואַרשע
און אַפט שטאַרק אַנטוישט געוואָרן. אַפט צעבראַכן אויף אייביק. אין איין
שיינעם טאַג איז אַריינגעקומען אין ליטעראַטן־פּאַריין די גרויסע קונסט־
קענעריין, די שוועסטער פון אַלע יידישע קינסטלער, טאַטשיאַ אַרצישעווסקאַ.
וואָס ציט איר גרויסן ייחוס פון די ימי פּרץ אין וואַרשע, און אויף אירע,
אייביק אַביסל צוזאַמענגעצויגענע, ליפּן, ווי צו אַ קוש, איין וואַרט „אריה“...
אַ נייער טאַלענט; נישט קיין טאַלענט, נאָר אַ געניוס; נישט קיין געניוס
סתּם, נאָר אַ יידישער געניוס. ער מאַלט נישט, נאָר ער קלאַפט אויס מעשענע
בלעכן. און נישט וואָס ער קלאַפט אויס סתּם בלעכן — נאָר ער קלאַפט אויס
אין בלעך די יידישע ליטעראַטור... פּרצן, שלום עליכמען, ליוויקן. אַט
אַזוי איז דער נאָמען אריה מערזער באַקאַנט געוואָרן אין די צוואַנציקער
יאָרן.

און עס האָט לאַנג נישט געדויערט און מערזער אַליין האָט אָנגעהויבן
אַריינצוקומען אין ליטעראַטן־פּאַריין. אַ שוואַרצער, אַ מיטלגעוואַקסיקער
בחור, אַ זייער רעגולער יידיש פנים און ער האָט ליב זייער אַסך צו שווייגן און
זייער דורכדרינגענדיק צו קוקן. און אַז מען זעט זיינע בלעכן זעט מען, אַז
זיין אייגן פנים איז אַפט זייער ענלעך צו די פּנימער, וואָס ער קלאַפט
אויס. און עס איז דאָ עפּיס אַ שייכות. בילדער קענען אַפט זיין באַרעדעוודיק
און טומלדיק. סקולפּטורן זענען דאָך בכלל לעבעדיקע פיגורן. אָבער
באַרעליעפּן זענען אַלעמאַל שטיל און שווייגנדיק, און ספּעציעל ווייל די
שטריכן פון באַרעליעפּן אויף בלעך מוזן אַלעמאַל זיין אַביסל אויסגעגלעט,
אַביסל סובלימירט, אַביסל נישט פון דער וועלט. אַזוי ווירקט דאָס מאַטעריאַל

אויף דעם קונסטווערק. נישט אלעמאל איז דער חומר ביד היוצר, אמאל איז אויך דער יוצר ביד החומר... דער קינסטלער אין די הענט פון זיין מאטעריאל.

אין איין שיינעם טאג איז מערזער פארשוונדן פון ליטעראטור־פאריין, דערפאר אבער האבן זיך אפטער אנגעהויבן צו באווייזן רעפראדוקציעס פון זיינע בלעכן. ער איז נישט געוועזן דער ערשטער אויף דעם געביט. דער רענאוואטאר פון דער קונסט אויף דער יידישער גאס איז געוועזן מארק שוואַרץ. ער איז שפעטער געוואָרן אין פראַנקרייך אַ פרומער קאַטאַליק. פיל זיך אָפּגעגעבן מיט דער קונסט פון באַרעליעף האָבן יוסף שליוויאַק און דער געניאַלער יצחק ברוינער. ביידע זענען אומגעקומען. טראַדיציע פון חדר, פון יענע זייטלעך פון חומש, וווּ מען לערנט הויך אויף אַ קול וועגן די געהאַמערטע בלעכן, און מען ווייסט נישט וואָס דאָס איז, טראַדיציע פון די אומצאַליקע אַלטע שילן אין פּוילן, טראַדיציע פון בילדער אין די צאינה וראינהס, ואחרון אחרון — טראַדיציע פון פרצעס און שלום עליכמס יידישע וויזעס, האָבן זיך צונויפגעמישט און אַרויסגעבראַכט דעם ספעציעלן סטיל פון אריה מערזערס בלעכן. ליריש זענען זיינע געהאַמערטע בילדער, פאַרבענקט און שטיל, כאַטש הענג זיי אויף ביי דיר אין שטוב, פאַרדעק זיי מיט אַ פּרוכטל און פון צייט צו צייט קום צו זיי צו אויף צו טון אַ טיפּן יידישן זיפּן אויף פאַרגייענדיקע שיינקייטן.

פון צייט צו צייט קאַרעספּאַנדירן מיר — מערזער און איך. אמאל שיקט ער מיר אַ בוכאויסגאַבע פון די רעפראַדוקציעס פון זיינע געהאַמערטע בלעכן, אָדער דינע צייכענונגען, וואָס זענען ווי קאַנטורן־פלענער צו אַט די בלעכן. און אמאל שיק איך אים מיינס אַ בוך. אמאל האָב איך אַפילו באַקומען מערזערס אַ בריוו מיט אַ בילד אַלס זעלנער פון דער ישראל־אַרמיי. שטילערהייט מאַכט ער אַלץ דורך — און אַז מען מוז, קען ער אויך האַמערן מיט אַ ביקס.

און עס איז אַזוי נאַטירלעך, אַז מערזערס קונסט, וואָס האָט געשעפט די ערשטע אינספּיראַציע פון די האַלץ־שניטן אין זיין באַבעס צאינה וראינה זאָל זיך סוף כל סוף צושפּאַרן צו די לעצטע נאָך לעבעדיקע רעשטלעך פון אַט דעם לעבנס־שטייגער. מערזער האָט באַקומען פון קרן קימת־פּאַנד אַ חורבה פון אַן אַראַביש הויז אין צפת און ער האָט דאָרט איינגעשטעלט זיין וווינונג און זיין שטענדיקע בילדער־גאַלעריע. און אַט האָב איך אים דאָרט באַזוכט. און אַפילו געוויינט ביי אים אַ טאָג. ער איז דערזעלבער געבליבן. און זיין פנים האָט זיך ווייניק געביטן. נאָר אַביסל גרוי די האַר אַרום די שלייפּן. און אויך די טבע פון שוויגן איז געבליבן. און אַז ער

רעדט, רופט ער נישט אן קיין נעמען, ער בארעדט נישט קיינעם, נאָר ער קלאַגט זיך אַביסל, אַז מען קוקט דאָ אַביסל קרום אויף זיין אייביקער בענקשאַפט נאָך דעם גלותדיקן לעבנס־שטייגער, וואָס פילט אויס אַלע זיינע בלעכן, אויך די, וואָס ער האַמערט אין ישראל. אויף די ערשטע בלעכן מערזערס האָט זיך אָפט אומגעקערט דער מאַטיוו פון דער מאַמען, וואָס פאַרוויגט אַ קינד און ביי דער זייט דאָס ווייסע ציגעלע. און אַט זע איך אַ לעצטע בלעך זיינע און נישט נאָר איז זי געהאַמערט, נאָר זי האַמערט אויך אין דעם געמיט פון דעם, וואָס שטייט פאַר איר און איז צו איר צוגעשמידט. עס איז דער אינעווייניק פון אַ בית המדרש, פאַרן ארון קודש. אויף די טרעפּ ליגט אַ צעריסענע רייניקייט. ביי די טרעפּ ליגן טויט אַ פּוילישער, באַשטיוולטער ייד, מיטן קאַפּ פאַריסן צו גאַט, און זיין ווייב דערביי און פון איר טויטער ברוסט זויגט אַ לעבן געבליבן קינד. און אויף די לוחות איבערן ארון קודש איז אויסגעהאַמערט נאָר איין געבאַט: לאַ תּרצח...

מערזער באַווייזט מיר זיין הויז און ער באַרימט זיך מיט די קונצן, וואָס ער ווענדט דאָ אָן כדי די ווענט זאָלן זיך האַלטן צוזאַמען, און ער גיט מיר צו פאַרווכן זיינע וויינטרויבן און גיט מיר צו טרינקען אייזקאַלט וואַסער פון זיין ציסטערנע און ער פירט מיך אַריין אין האַלב־קעלער, וווּ עס איז זיין גאַלעריע און מיר גייען שווייגנדיק פון בלעך צו בלעך, בילד צו בילד, און איך טראַכט מיר: פון וואַרשע 1925 ביז צפּת 1950 איז פּאָלג מיך אַ גאַנג, נאָר אַט די בלעכן זענען אָן אייביקע בריק צווישן צייטן און שטחים תּמימותדיק יידיש לעבן, אַזוי יידיש ווי דעם קינסטלערס פנים.

ד.ר. מרדכי נאַרקיס

געבוירן אין יאָר 1898 אין טשעכאָסלאָוו. אין ארץ ישראל
זינט דעם יאָר 1920. גרויסע וועלט־רייזעס. געשטאַרבן
סוף מערץ 1957.

אודאי האָב איך וועגן אים געוואוסט, וועגן דעם דירעקטאָר פון יידיש־
וועלט־באַרימטן בצלאל־מוזעאום אין ירושלים — ד.ר. מרדכי נאַרקיס,
אַבער פּערזענלעך — נישט געקענט. פאַרט מען אזוי אויף אַ יידישער
שיף אין יאָר 1950 פון חיפה קיין מאַרסעי, לאַנגווייליקט מען זיך, זעצט
זיך צו אַ יונגער מאַן, וואָס רעדט זייער אַסך מיט אַביסל אַ נאַזאַלער שטימע,
אַבער וואָס מער ער רעדט, אַלץ אינטערעסאַנטער איז. יעדע מינוט פון דיין
שווייגן איז ריווח. דער יונגער מאַן האָט פּלעמליקע, לויפנדיקע אויגן,
אויגן וואָס הערן יעדן שאַרף, און זוכן און זוכן. מרחקים און צייטן זוכן
זיי דורך. דער יונגער מאַן איז אַ מיטלהויכער און זייער באַוועגלעכער און
אויך זיינע באַקן פּלעמלען אַלעמאַל אַביסל, ווייל ער איז אַלעמאַל אין אַ
געהויבענעם יום טובדיקן צושטאַנד, אַט אזוי ווי ער וואָלט נאָר וואָס געמאַכט
אַ געשמאַקן קידוש פון אַ פּלאַרענטינישן קידוש־בעכער פון 15טן יאָרהונד־
דערט... איבער וויין פון די באַהאַלטענע וויינען פון די שפּאַנישע אַנאָסים
פון אַנהויב זעכצנטן יאָרהונדערט. דער יונגער מאַן פאַרט פון מדינת
ישראל קיין — — ער ווייסט נאָך נישט גענוי וווּ ער פאַרט. אפשר אַ
פּראָפּעסאָר. אַבער ער ווייסט אויך זייער אַסך פון היינט, נישט נאָר פון
אַמאַל, איז ער שוין נישט קיין פּראָפּעסאָר. ער קען גוט די יידישע ליטעראַטור,
ער קען אַפילו זיין שיפּטברודער, דעם דאָזיקן שרייבער. ער האָט אים
אַפילו געלייענט. אַבער ווער איז ער אַליין? — אַ דאַגה אייך! איך וועל
אייך זאָגן שפּעטער, איצט האָב איך קיין צייט נישט! — ענדלעך האָט ער
געזאָגט, ער איז מרדכי נאַרקיס. — אַ, וואָס פאַר אַן אימפּאַרגעסלעכע טעג
און אַוונטן! איך האָב אַזש פאַרגעסן ים־קראַנק צו זיין — וואָס דאָס איז אַ
גרויסע זעלטנקייט ביי מיר.

מיר רעדן, רעדן, רעדן וועגן אַלץ וואָס יידיש איז, וואָס האָט אַ שייכות
צו יידישער קונסט און נישט נאָר פון פּלאַסטישער קונסט, נאָר טאַקע
פון אלע ניין מוזעס, מחמת נאַרקיס איז אַן אינטערגראַלער קונסט־קענער
און ליבהאַבער. לויט דעם אוראַלטן גריכישן קונסט־פּרינציפּ: פּאַעזיע איז
גערעדטע בילדערישקייט און בילדער זענען שווייגנדיקע פּאַעמעס... און
טאַמער דערהערט נאַרקיס אין שמועס מיט מיר עפיס, וואָס ער האָט נישט
געוואוסט און וואָס קען אין וועלכער נישט איז פאַרם דינען דעם בצלאל־

מוזעאום אין ירושלים, ציט ער באַלד אַרויס אַזאַ מ'ין קליין קאַרטאַטעקעלע, וואָס ער האַלט אין אַ וועסטל-קעשענע און ער פאַרצייכנט סיסטעמאַטיש. פאַרהאַנען ערגעץ די קלענסטע ביבל פון דער וועלט, וואָס קען אַריין אין אַ ניסן-שאַל. און נאַרקיסעס איז געוועזן די קלענסטע קאַרטאַטעקע פון דער וועלט. און זיין שריפט אין אַט דער קאַרטאַטעקע איז געוועזן די קלענסטע פון דער וועלט.

נאַרקיס האָט אָנגעזאַמלט די גרעסטע אוצרות פאַר דעם מוזעאום, אין וועלכן ער האָט געדינט ווי אַ כוהן גדול און בעזים-קערער גלייכצייטיק. פאַר אים איז דאָס געוועזן — און איז נאָך — דער פרוזדור צום גרויסן נאַציאָנאַלן יידישן מוזעאום, וואָס ער, זיין מנטה, האָט געזען פון ווייטן, ווי משה דאָס לאַנד — און אליין אַוועק ממש פון דער שוועל... אַזוי האָט זיין מזל געוואָלט. דאָס מזל פון די גרויסע אויפטוערס און בעלי חלומות איז אַלעמאַל אַזוי. און כאַטש מרדכי נאַרקיס האָט אָנגעזאַמלט אַזאַ אוצר — איז ער נישט געוועזן קיין זאַמלער — ער איז געוועזן אַ ליבהאַבער. ער האָט נישט געזאַמלט קוואַנטום, כמות, ווי עס מאַכט זיך אָפט ביי זאַמלערס, ער האָט געזאַמלט קוואַליטעט, איכות, ער האָט געזאַמלט אינהאַלטן און נישט פאַרמען, כאַטש קונסט איז דאָך אייגנטלעך פאַרם...

פון וואָנעט האָט ער אַזויפיל צייט געהאַט? נישט אַנדערש, נאָר עס זענען געוועזן אַ טויז נאַרקיסן, אַדער יעדע שעה האָט ביי אים געהאַט אַ טויז שעה... אַמאַל האָט נאַרקיס דורך אַ צופאַל אַנטדעקט אַן אוראַלטע הגדה, שטאַרק אילומינירט און ער האָט ביי דער אייגנטימערין געבעטן די דערלויבעניש די הגדה צו באַרגן און רעפּראָדוצירן. אָבער אַז די אייגנטימערין, אַן אַלמנה, האָט געזען זיין ממש ציטערן אַרום דער דערלויבעניש, האָט זי אים געזאָגט, אַז זי שענקט אים די הגדה פאַרן מוזעאום. האָט זיך נאַרקיס צעוויינט, געפאַלן אויף די קני און געקושט די הענט פון דער אַלמנה. דאָס זענען געוועזן טרערן פון אַ פאַטער, וואָס געפינט אַ לאַנג-פאַרלירענעם זון. נאַרקיס האָט מיר אליין די מעשה דערציילט און צוגע-געבן, אַז בשעת יענעם מאַמענט האָט ער פּלוצלונגפּ דערזען פאַר זיך אַ וויזיע פון יעקב אבינו, ווען ער הערט אַז יוסף לעבט... יא, ממש אַ חומש מעשה איז געוועזן אַט דער נאַרקיס אין אונדזער טרוקן-זאַכלעכן אומ-פאַטעטישן יאַרהונדערט. און וואָס פאַר אַן עניו. וואָס פאַר אַ פּשמות. וואָס פאַר אַן אַרומדרייען זיך ווי דער לעצטער אָנגעשטעלטער ביי די אומ-צאָליקע הויך-ווערטיקע אויסשטעלונגען אין בצלאל-מוזעאום, וואָס ער אליין האָט פּלאַנירט און באַשריבן אין פינקטלעכע קאַטאַלאָגן און צונויפ-געשטעלט מיט פונקט אַזויפיל ליבע ווי קריטישער סעלעקציע. און ווי

ער האָט געבויט דעם מוזעאום, אַזוי בויט זיין שוועסטער, די דיכטערין אין
יידיש ריקודה פאטאש, די קונסט־ביבליאָטעק פון 20 טויזנט בענד איף
אַ היסער שטיינערנער סופער־סטרוקטור, אַ מין בידעם, איבער דעם
בצלאל־בנין. — דאָס לעצטע מאָל האָב איך גאַרקיסן געזען פלאַטערן
איבער אַ מאָריצי גאַטליב־אויסשטעלונג. ער האָט דעם קינסטלער ממש
אויפגעהויבן תחית המתים. וואָס ליבע קען, ליבע צו קונסט!

1957

א ר י ה נ ב ו ן

געבוירן אין יאר 1909 אין א שטעטל אין פאדאליע,
שטודירט אויף דער קונסט־אקאדעמיע אין פאריז. ארץ
ישראל אין 1929.

יעדע וואך, אין ליטעראַריש־רייכן פרייטיק־נומער פון דער טאָגזייטונג „דבר“ אין תל אביב זענען דאָ צוויי בייטראַגן, וואָס דאָס גאַנצע לאַנד וואַרט אויף זיי. איין בייטראַג איז פון א. נ. און דער צווייטער איז פון נ. א. אַזוי האָט זיך עס צופעליק געמאַכט, וואָס שייך די אינציאלן פון זייערע נעמען: אַלף־נון און נון־אַלף. איך ווייס נישט ווער פון די צוויי איז פריער געוועזן פאַרבונדן מיט דער צייטונג. אָבער עס איז שוין אַזוי — און איך האָב עס אָסך מאַל באַמערקט, אַז ווען אַ שטענדיקער לייענער פון „דבר“ נעמט די פרייטיק־צייטונג אין האַנט — עפנט ער זי באַלד כדי צו וויסן, וואָס פאַר אַ קאַריקאַטור האָט די וואַך בייגעשטייערט אריה נבון און וואָס פאַר אַ טעמע האָט די וואַך אויסגעקליבן פאַר זיך נתן אלתרמן — (נאַוואַן און אַלטערמאַן). אין זיין שפילעריי אין ריטמען, גראַמען, סטראַפּן — און אָפט שוין גאַר אַן ערנסטע שפילעריי, וואָס באַווירקט ממש דעם גאַנג פון דער ישראליקער געשיכטע — אונטער דעם נאָמען „הטור השביעי“, אָבער דעם הטור השביעי פון „נתן א.“ (אַזוי שרייבט ער זיך דאָרט אונטער) מוז מען ערשט לייענען און צעקייען, און אריה נבון'ס קאַריקאַטור איז דאָ אַ גרייטע און ער איז אַלעמאַל אַזוי קאַרג אויף ליניעס — און ער קען די דאָזיקע מלאכה פון קינסטלערישן צימצום. יא, אָפט כאַפט מען זיך צו נבון'ס קאַריקאַטור מעניני דיומא, אַפילו פאַר די נייעס. עס איז דאָך אַ מין מאַמענט־בילד פון דעם גאַנג פון דער געשיכטע...

נבון איז אַן ערנסטער מאַלער, אָבער זיין פּאָפּולאַריטעט איז פון די קאַריקאַטורן, אַזוי גייט עס אין אַ געוויסן זינען אויך אַלטערמאַנען מיט זיין „זיבעטער קאַלאָנע“. ער איז איינער פון ישראָלס טיפּסטע און שענסטע דיכטער. אָבער פונקט ווי נבון באַווירקט ער דירעקט דאָס לעבן אין ישראָל מיט זיין, גרינג געשריבענעם, כאַטש אַלעמאַל זייער ערנסט געמיינטן „טור“. אין גאַנצן קינסטלער איז אַט דער שלאַנקער און שטילער, און אַביסל סלאַוויש אויסזענדיקער נבון, יעדער צאָל אַ קינסטלער, כאַטש אין קיין שום צאָל נישט אַ ברעקל פּאָזע. און פונקט ווי שטיל ער איז אויסערלעך — אַזוי אומרואיק אינערלעך. יעדן מיטוואַך איז ער אָפּגעשלאָסן פון דער וועלט, אַזוי אַבסאַרברט פון די — אָפטמאַל נישט מער ווי צוויי־דריי ליניעס פון זיין אַקטועלער קאַריקאַטור. זיי זענען — אגב — דערשינען אין

זאמלונגען, פינף אין צאל, בלעטערן זיך די דאזיקע ביכער, מיט אַ שמיכל און מיט נהת — פאַראייביקטע אַקטואַליטעט.

אַפט פלעג איך נבונ'ען באַזוכן אין זיין דירה אויף אַ הויכן שטאַק, אויף דער קורדובה־גאַס אין תל אביב. און כאַטש אויך דאָ איז אַלץ קונסט, איז אויך דאָ גאַרנישט — פּאָע. כאַטש אויסגעבונדן אין אייראָפּעישער קונסט, און בכלל אייראָפּעער, איז נבון אַזוי פּאַטריאַטיש־נאַציאָנאַליסטיש, אַז אַט, אַט רירט עס אָן די גרעניץ פון שאַוויניזם (די מענטאַליטעט איז בכלל כאַראַק־טעריסטיש פאַר דעם דור ישראל־קינסטלער פון אַלע מוזעס, וואָס איז שוין כמעט אַ סאָברע־דור, אָבער געבוירן אין חוץ לאַרץ). אַפט האָבן מיר זיך דאָ אַפילו אַביסל מיספּאַרשטאַנען. כאַטש ווי קען מען זיך מיספּאַרשטיין, אַז מען רעדט יידיש ...

אַז נבון, וואָס איז אַן אַרכיטעקט און מאַלער פון טעאַטער־דעקאָראַציעס — און ער האָט גרויסע אויפטוען אויף דעם געביט אויף זיין קינסטלערישן חשבון — האָט געגרייט דעם דעקאָראַציע־פּראָיעקט פאַר גאַגאַלס געניאַלער מעשה „דער שינעל“ אין יוליאַן טובימיס געניאַלער באַאַרבעטונג, איז זיין שטוב ממש אויסגעפילט געוואָרן מיט סאַנקט־פּעטערסבורגער ווינטערשטי־מונג פון ניינצעטן יאָרהונדערט ... זאָט טאַקע די דעקאָראַציע אין „קאַמריי־טעאַטער בשעת דער אויפפירונג מיטגעשפילט אין הערלעכן הומאַנעם שטיק. גאַגאַל — דער מעשה־שרייבער, טובים — דער אינסצעניזאַטאָר, אברהם חלפי — דער אויסגעצייכנטער העברעישער דיכטער און ערשט־קלאַסיקער אַקטיאָר — דער שפילער פון דער העלדן־ראַלע, און אריה נבון — דער מאַלער פון די דעקאָראַציע־רעמען פון גרויס־מענטשלעכן, טראַגישן בילד. און אַז איך האָב נאָך דער פאַרשטעלונג געגריסט נבונען פאַר זיין אויפטו, האָט ער באַשיידן און שטיל געזאָגט: — נישט וויכטיק, וואָס עס געפעלט יאָ אין דער דעקאָראַציע, פיל וויכטיקער וואָס עס געפעלט נישט — אפשר קען מען נאָך פאַרבעסערן ...

סתם אַ קוריאַז, וואָס טרעפט איינמאַל אין מיליאָנען. האַרבסט 1956 האָבן מיר ביידע געוואוסט, נבון און איך, אַז מיר זענען אין לאַנדאָן; אָבער נישט געהאַט קעגנזייטיק די אַדרעסן. און גיי זיך צווישן צען מיליאָן מענטשן, גיי איך איינמאַל אויף דעם פיקאַדילי־סוויקיס — דעם געדיכטסטן ווינקל אין לאַנדאָן, און מיר שטויסן זיך אָן ממש מיט די שטערנס ... נבון און איך, אזא קוריאַז איז ווערט ערגעץ וווּ צו פאַרצייכענען. זאָל ער דאָ פאַרצייכנט ווערן.

יחזקאל משה ניימאן

געבוירן אין יאָר 1893 אין זשיכלין. ביז 1919 אין לאַדזש.
 ביז 1939 אין וואַרשע. פון דעמאָלט אין תל אביב.
 געשטאַרבן 2טן סעפטעמבער 1956. זע אויך „מײן לעק-
 סיקאָן, באַנד 1, זײט 144.

איינער פון די ווייניקע יידיש־שרייבער, וואָס זענען געקומען ווי פליטים
 קיין ארץ ישראל און שוין פון פריער אַזוי גוט באַהערשט עברית — כאָטש
 זיי האָבן ביז דעמאָלט קיין עברית נישט געשריבן — אַז זיי האָבן זיך תיכף,
 און מיט דער גרעסטער גרינגשאַפט, אַריינגעזעצט אין העברעישן זאַטל —
 און מהיום והלאה געריטן אַמאָל אין אַן עלעגאַנטן יידישן — און אַמאָל אין
 אַן עלעגאַנטן עברית־סטיל — יאָ, איינער פון די ווייניקע איז געווען יחזקאל
 משה ניימאָן. נאָר נישט געקוקט אויף אַלע זיינע כשרונות האָט זיך דאָס
 מזל פון אים אין ארץ ישראל אָפגעטון. ער האָט דאָ געשריבן אין די
 בעסטע טאַג־צייטונגען — „דבר“ און אַנדערע — און די בעסטע זשורנאַלן;
 זיינס אַ טעאַטער־רעצענזיע האָט מען גענוי געלייענט. זיינעם אַ פעלעטאָן
 האָט מען געזוכט, ווייל עס איז געוועזן אַ נחת צו ליענען. אָבער ניימאָן
 אַליין האָט קיין נחת נישט געהאַט אין לאַנד — און ער איז דאָך געוועזן אַ
 ציוניסט כל ימיו. געאַרבעט אין וואַרשע אין ציוניסטישן „היינט“.

דאָ און דאָרט האָט ער אויך אין ישראל נאָך פאַרעפנטלעכט אַ ליד,
 אין סטיל פון זיין אייגענעם אַמאָל. פון זיין „שבת־אויבסט“ פון זיין „יום טוב
 אין דער וואַכן“ — אַ וואַרט־שפּיל, וואָס ער האָט באַשאַפן; דערזען דעם
 המשך פון אוראַלטער יידישער פּאָלקסטימלעכער שיינקייט אויך אין מדינת
 ישראל און זי געבראַכט צום אויסדרוק אין שיינע ריטמען, עלעגאַנטע
 גראַמען.

ער איז אויך אין אויסערן אויסזען געבליבן דערזעלבער, שוואַרץ און
 חנעוודיק — האָסט אים בשום אופן נישט געקענט געבן זיינע איבער
 זעכציק יאָר.

אָבער דאָס מזל האָט זיך אָפגעטון. נאָך איבערייסן די ערשטע משפּחה־
 פאַרבינדונג, אַנגעקניפט אַ צווייטע פאַרבינדונג, אָבער אַן מזל. און דערצו
 איז ער קראַנק געוואָרן אויפן האַרץ. חדשים אין שפיטעלער, אין רעקאַנ־
 וואַלעסצענטן־היזער.

צווישן די פיל אַפּעקטן־חנם, וואָס דרייען זיך אַרום אין יעדער ליטע־
 ראַרישער גרופּירונג, האָט זיך אַזאַ אַפּעקט אַרומגעדרייט אין מדינת ישראל,
 ווען איך בין אהין געקומען, צווישן ניימאָנען און אן אנדערן באַרימטן פּאָעט.

און עפּיס ווי ניימאַן וואָלט אויסגעשטורעמט זיינע צערן אין אַט דעם אַפּעקט. אַפּט האָב איך אים לאַנג געמוזט אויסהערן — כדי אים צו העלפּן זיך צו באַרואיקן. און וואָלט דער דאָזיקער אַפּעקט-חנם נישט גאַר באַלד פאַר-וואַנדלט געוואָרן אין אַן אויסנאַמלעך געטרייער חברשאַפּט — וואָלט איך אוודאי וועגן דעם נישט דערציילט. סאַי יענער שרייבער און סאַי ניימאַן האָבן אין די לעצטע יאָרן זיך ממש איבערטראָפּן קעגנזייטיק אין געטרייע שאַפּט, באַווּנדערונג, באַגייסטערונג.

איינמאַל האָב איך ניימאַנען באַזוכט אין שפיטאַל. ער האָט געאַטעמט מיט גרויסע שוועריקייטן. קוים זיך גערירט. אָבער אויך דאָ און איצט איז ער געוועזן שיין און יונג און רואיק — דער עיקר רואיק. ער האָט אַלעמאַל געהאַט אַ שטילע שטימע. איצט האָט ער כמעט געשעפּטשעט:

— אַזוי איז עס, מלך, אַזוי. מען איז נאָך אַלץ נייגעריק און לעבן וויל מען נאָך אַלץ. און ווען אַ דאָקטאָר וואָלט מיר געזאָגט, אַז אַט אַזוי אַ דאַרף איך שוין לעבן; ליגן אין בעט, איינמאַל אין טאָג זיך אויפהויבן און שפּאַצירן אַ פאַר שריט, קענען לייענען אַ בוך, אַ צייטונג — אָבער ווען ער וואָלט מיר דערפאַר גאַראַנטירט נאָך אַ צען יאָר — וואָלט איך אים ממש געקושט די הענט.

אָבער אַפילו דאָס איז נישט באַשערט געוועזן — זינט יענעם שמועס אין שפיטאַל — זענען ניימאַנען נישט מער ווי אַ האַלב טוץ חדשים באַשערט געוועזן.

ד ב ס דן

געבוירן אין בראַד, גאַליציע 1900. זינט זיין 25טן לעבנס־יאָר אין ארץ ישראל. ביז אָננעמען די פּראָפּעסאָר־שטעלע אין העברעישן אוניווערזיטעט געווינט אין תל אביב, זינט דאָן אין ירושלים.

ער האָט זייער לאַנג געזוכט זיין נאָמען און אויך זיין תיקון, אָט דער גאַליציאַנער בערל שטאַק. צוערשט איז פון בערל שטאַק געוואָרן בער שטאַק, שפּעטער דב שטאַק (אויף העברעיש: שטוק), און צום סוף דב סדן. (א ווערטלעכע איבערזעצונג אויף העברעיש אי פון ערשטן און אי פון צווייטן נאָמען). פונקט אַזוי לאַנג האָט די העברעישע אוניווערזיטעט אין ירושלים געזוכט אַ תיקון פאַר יידיש. אומגלויבלעכע גילגולים איז אָט דער תיקון דורכגעגאַנגען ביז דער שטערן פון מזל און גורל פון מאַמע־לשון אין ישראל אַקאַדעמישן לעבן האָט זיך אָפּגעשטעלט אויף נומער 22 פון דער גאַס אויפן נאָמען פון שמעון שמואל פּרוג אין תל אביב און געזאַגט: (און עס איז שוין געוועזן 1950 — נאָך דעם ווי דער שטערן האָט אַ פּערטל יאָרהונדערט געבלאַנדזשעט) איז דען פאַרהאַנגען אַ בעסערער קאַנדידאַט ווי דב סדן? און סדן איז באַשטימט געוואָרן, און צום האַרבסט 1951 טאַקע אויף אַן אמת געוואָרן, דער ערשטער אַקאַדעמישער אויסלייזער פון מאַמע לשון אין ישראל.

ווען נישט ווען, אין פאַרלויף פון יאַרצענדליקער, האָבן מיר איבער־געביטן אַ בריוו וועגן אַלערליי ענינים, אפשר האָבן מיר זיך אויך ווען נישט ווען אין פּוילן, אין אָנהויב פון דעם צווישן־צוויי־מלחמות פּערטל־יאָרהונדערט, געטראָפּן. זייענדיק אין תל אביב האָבן איך אין מיין קאַלענדאַר אויף איין שיינעם טאַג אויפגעשריבן: דב סדן. קיין טעלעפּאָנען זענען דאָך כמעט נישטאָ, צונויפּרעדן קען מען זיך נישט, צונויפּשרייבן נעמט צייט, דאַרף מען לויפן איינמאַל, צוויימאַל, טרעפּן, נישט טרעפּן ביז מען טרעפּט. נוסח ישראל. אין מיין קאַלענדאַר האָבן איך סאַי ווי געמוזט די דאַטע פאַריכטן, ווייל אין יענעם טאַג, האָבן איך באַלד אין דער פרי אויסגעפונען, וועט מען סדנען אינגאַנצן נישט קענען טרעפּן. ער רעגיסטרירט זיך אין שייכות מיט מיליטער־ענינים — און דאָס מוז שוין קאַסטן אַ גאַנצן טאַג. אָבער אין אַ צווייטן אָונט האָבן איך אים געטראָפּן. און כאַטש געקומען בין איך מיט אַ כוונה אָט די אייביק — בייטאַג און ביינאַכט — האַניק־קלויבנדיקע בין צו שטערן אין איר התמדה נאָר אַ האַלבע שעה העכסטנס; ביז איך האָבן צייט געהאַט דאָס ערשטע מאָל אַ קוק טון אויפן זייגערל איז שוין געוועזן

פיר שעה שפעטער... און צייט קען מען נישט צוריקנעמען, מען קען העכסטנס דעם זייגער צוריקדרייען. שפעט אין אָונט בין איך אַרויס פון פּרוג'גאָס 22.

דב און סדן זענען צוויי שווערע ווערטער און אויב מען איז פריער נישט געוואָרנט קען מען זיך נישט ווילנדיק שאַפן אַ קאַנצעפּציע פון אַ שווערן ייד, מיט האַמעטנע באַוועגונגען, נישט צו העפלעך. דער היפּך איז דב סדן. נישט קיין גרויסער און שוין גאָר נישט קיין שווערער, אדרבא, און אַ רירעוודיקער, טאַקע ווי אַ בין. און ווי אַ בין טראָגט זיין זכרון יעדעס שטויבעלע האַניק אין דעם בין־שטאַק פון זיין פענאַמענאַלן מוח. זיין פּאַלקסטימלעך־יידיש האַרץ, אייביק אין אַלץ פּאַרליבט, וואָס יידיש און פּאַלקסטימלעך איז. מיט אַ שמייכל פון גוט־מוט אָן אַ דנאָ, אויף אַ פנים, וואָס זעט אויס מיד, אָבער אַסך יינגער ווי די פּאַקטישע יאָרן, רעדט דב סדן וועגן אַלץ און אַלעמען און קיין ביין וואָרט אויף קיינעם און אויף גאַרנישט. אַלע יידן אין ישראל, אַפילו די, וואָס רעדן געשמאַק יידיש, פּאַרטשעפען זיך אַמאָל און ספּאַטיקען זיך מיט אַ העבראַזים און זאָגן אים אַרויס מיט דער ספרדישער הברה, וועלן אייך פּלוצלונג זאָגן „יאַטאַם“ שטאַט יתום, „עמעט“ שטאַט אמת... אָבער קיינמאָל איז אין פּאַרלויף פון די גוטע עטלעכע שעה אַט אַזוי נכשל געוואָרן דב סדן. און ער האָט גראַדע ליב צו רעדן, און עס איז דאָ וואָס צו הערן.

איך בין געוועזן פּאַרחידושט איבער דער באַהאַוונקייט סדן'ס אין דער מאַדערנער יידישער ליטעראַטור. ער האָט זיך געחידושט איבער מיין חידושן זיך, האָט ער דאָך יאָרן־לאַנג געשריבן אין „דבר“ רעצענזיעס וועגן מאַדערנער יידישער ליטעראַטור. און טאַמער הערט ער עפּיס נייעס, וועגן אַן אומבאַקאַנטן שרייבער, אַ ניי ווערק, איז באַלד פּאַרצייכנט. ער מוז וועגן אַלץ וויסן. ער האָט גלאַט ליב די יידישע ליטעראַטור. דעמאָלט בשעת דעם באַזוך איז נאָך נישט זיכער געוועזן צי וועט ער ווערן דער לעקטאָר פון יידיש אויפן אוניווערזיטעט.

פיר ווענט מיט ביכער, פון דער פּאַדלאַגע ביו דער סטעליע, אין אַרבעטסצימער פון אַ שרייבער אין ישראל זענען נישט קיין זעלטנקייט. אין סדן'ס אַרבעטסצימער איז עס נאָר זעלבפּאַרשטענדלעך. מיט אַ שמייכל זאָגט ער, אַז אַבי געזונט וועט ער זיך פּאַוואַליע דורכלעזן דורך אַט דעם צימער... די גרעסערע העלפט האָט ער שוין פּאַרטיק. ער לעזט מיט אַ סיסטעם, דערפּאַר גרינטלעך. ער פּאַרגעסט גאַרנישט. נאָך יאָרן, ווען אַ מחבר האָט שוין לאַנג פּאַרגעסן, אַז ער האָט אים געשיקט אַ בוך, איבעראַשט

ער אים מיט אַ רעצענזיע. זיין סיסטעם איז נישט מעכאניש, איינס נאָך איינס, ער באַשטימט און קלויבט די רייע פון לעזן. די סודות פון אַט דעם סיסטעם גיט ער נישט אויס. איין זאך איז זיכער: — אַבי געזונט — וועט יעדעס בוך געלעזן ווערן.

אויף די העכסטע פּאָליצעס אין דער ביבליאָטעק שטייען קאַרטאַ-טעקעס. סדן זאָגט מיר: מען ווונדערט זיך וויאָזוי האָב איך געקענט אַנקלויבן אַזש 1001 וויצן פאַר מיין זאַמלונג „קערת צימוקים“ (א שיסל ראַזשינקעס). וויאָזויזשע קען איך שוין וועמען דערציילן, אַז איך האָב די זאַמלונג צונויפגעשטעלט פון מיינע קאַרטאַטעקעס, וווּ עס געפינען זיך 10010 וויצן...

היך זיינע ליטעראַרישע עסייען, שטודיעס, זאַמלונגען, גיט סדן אַפּט אַרויס פּאָסט-מאַרטעם אויסגאַבעס פון שרייבער, דער עיקר... ווייניק געדענקטע, אָדער פאַרגעסענע. איך האָב אַמאָל מיט אים קאַרעספּאָנדירט וועגן אַ געדענקהעפט נאָך מיין ברודער משה הררי, אַ מאַלער און אַ קאַלאַניע-שומר אין ארץ-ישראל. סדן האָט מיט התמדה אויף אַלץ געענטפערט און צוגעגעבן: אויף אַפּצוראַטעווען אַ פאַרגעסענעם בין איך גרייט צו לויפן מיילן אין מיטן דער נאַכט.

צוגעגרייט אַ גלעזל קאַלטס מיט קיכלעך — עס איז, דאַרף מען נישט צוגעבן, געוועזן אַ הייסער אָונט — האָט זיך די שטילע, גאַליציש-חנעוודיקע פרוי סדן צוגעזעצט צום גרויסן שרייב-טיש און פון איר אַנטייל אין שמועס איז קלאָר געוואָרן אויך איר באַהאַוונטקייט אויף דעם געביט פון דער ליטעראַטור ביי יידן, יידישער ליטעראַטור. — אַ גוטער זיווג! — האָב איך יעמאַלט געטראַכט, און — דער בעסטער זיווג! טראַכט איך היינט: יידיש-קאַטעדע אין ירושלים — דב סדן.

אברהם סוצקעווער

געבוירן 1913 אין סמארגאן, קינדהייט אין סיביר, יוגנט אין ווילנע, יארן פון דריטן חורבן קודם כל אין ווילנער געטא פון ערשטן ביזן לעצטן טאג, שפעטער אין וואלד, שפעטער אין מאסקווע. נאך דער מלחמה: לאדזש, פאריז, זינט 1947 אין תל אביב. גרויסע וועלט-רייזעס: דרום אמעריקע, דרום אפריקע.

א נאמען איז זיכער א צופאל, און עס איז נישט שייך צו קאמענטירן דעם נאמען פון א דיכטער, אז מען שרייבט וועגן זיינס א בוך. אבער איך שרייב דא נישט וועגן סוצקעווערס ביכער. איך שרייב דא וועגן אים אליין, מעג איך מיך אביסל ווערטער-שפילן מיט זיין נאמען, וואס אין דער ערשטער העלפט איז ער שווער אנגעלאדן מיט לשון קודש און מיט געשיכטע און מיט אור — אבר-הם — און אין דער צווייטער העלפט איז ער חדר-יינגליש-יידיש-טיפעריש: סוצקע-ווער. א נאמען איז זיכער א צופאל. איז ער טאקע א צופאל בלויז?

אזוי אויטאפארטעטירט סוצקעווער זיך אליין אין א ליד:

מײן טאטע איז א קריע אויף די טייכן פון סיביר,
מײן מאמע איז א שייטערהויפן לעבן דער ווילנע,
נאָר ביידע זענען זיי אין מיר,
דער שייטערהויפן און די קריע.

שייטערהויפן-היץ — קעלט פון אן אייז-קריע. פיער און וואסער. סתירות. נעגאטיווע און פאזיטיווע כוחות. עקסטרעמען. די אויפגאבע פון דיכטער איז זיי צונויפצובינדן, לאזן לויפן אין איין שטראם. אין דער וועלט פון דער עלעקטריע ווערט פון די פארבינדונגען — ליכט, אין דער וועלט פון דער ליטעראטור ווערן פון די פארבינדונגען — לידער.

סוצקעווער איז א קאפריזנער אין זיין פריוואטן לעבן, אין זיינע באצי-אונגען מיט זיינע צאלרייכע פריינט. און פארט פארמאגט ער א געזעל-שאפטלעכע דיסציפלין, וואס איך האב נישט איינמאל טיף באוונדערט. שווער און אפילו דארנדיק איז די קרוין פון א רעדאקטאר פון דעם זשורנאל פון זשורנאלן אין דער יידישער ליטעראטור „די גאלדענע קייט“, שווער זיך צו באוועגן צווישן אזויפיל אבשלומס און שלמהס און אמנונס. האב איך אמאל צוגעהערט זייער א שארפן שמועס, אפילו מער ווי שמועס, אדער גאר ווייניקער ווי שמועס... אויפן הויף פון דער גאלדענער קייט. סוצקעווער

איז קיין ענטפער נישט שולדיק געבליבן. אָבער אין זעלבן אָונט האָב איך די בעלי־שמועס געזען ביי אַ געזעלשאַפֿטלעכער זיצונג און ביידע האָבן געשטימט צוזאַמען פֿאַר אַ געוויסער זאַך, ווייל אַזוי האָט געפֿאַדערט דאָס ווייל פֿון ייִדישער ליטעראַטור אין מדינת ישראל און ממילא אין דער וועלט. סוצקעווערס אויפטו פֿאַר ייִדיש אין מדינת ישראל איז מער ווי אויפטו. עס איז שליחות, וואָס נאָר דער עתיד וועט עס אָפֿשאַצן — ווייל צוזאַמען מיט פֿערספעקטיווע. סוצקעווער האָט נישט ליב וועגן די זאַכן צו רעדן. זיי זענען אָבער דאָ אין זיין באַוווּסטזיין ווי דערהויבנדיקער און דערהויבענער עול.

סוצקעווערס פֿנים איז זייער ענערגיש. יעדער מוסקל אינעווייניק אָנגעשפּאַנט — כאַטש אין דרויסן זעט זיך עס נישט אָן, נאָר דאָ און דאָרט, און אויך נאָר אַמאָל, אַ בולטער אָדער, אויפֿן זייער הויכן שטערן און אויף די שליפֿן. אַזוי זענען אויך אינעווייניק אָנגעשפּאַנט זיינע לידער, כאַטש אויף זייערע פֿנימער זעט זיך עס אויך נישט אַלעמאָל אָן.

סוצקעווער טראַגט שטענדיק דינע, גרויסע ברילן, קורצגעשוירענע וואַנצעס, אַפט אַביסל לענגלעכע האָר ביי די שליפֿן ביז אין אַ דריטל באַק, פּאַעטן האָבן עס ליב, דער עיקר די יינגערע. זיינע האָר זענען זייער טונקל־ברוין, כמעט שוואַרץ, די אויגן אַמאָל טונקל־גריין און אַמאָל ברוין — אָפהענגיק פֿון דער שטימונג אויף דער עיד און אין הימל. אין ארץ ישראל איז דאָס אַזוי. אַז ער שטייט אויף אַ בינע און ער רעדט — דאַכט זיך, אַז ער איז הויך און אַז ער קומט נענטער צו דיר, זעט מען, אַז ער איז בלויז מיט־הויך. ער האָט זייער אַ דעפיניטיווע און זייער אָן ענערגישע שטימע מיט זייער אַ סך מעטאָל, ער קען זי זייער גרינג אויפהויבן און פֿון אַרט — אַזוי ווי אַ דזשעט־עראַפּלאַן. און דאָך איז דאָ מעלאָדישקייט אין זיין שטימע און מען הערט אים זייער גערן. אַז ער דאַרף רעדן עפנטלעך הויבט ער זיך אויף פֿון שטול, בלייבט אַ וויילע שטיין שטום פֿאַרן עולם, דאָן לייגט ער אַוועק ביידע הענט פֿאַרן פֿנים, ווי מאַמעס ביים ליכט־בענטשן, קאָנ־צענטרירט די מחשבות, קאָנטאַקטירט זיך מיט דעם פּובליקום און — רעדט קיינמאָל נישט סתם אַזוי, אַבי אַפּצוקומען. ער ווייסט אַלעמאָל פֿריער, וואָס ער האָט צו זאָגן, אָבער עס איז קלאַר, אַז ער אימפּראָוויזירט אויך. אַפט געפינט מען שפּעטער שפורן פֿון זיינע רעדעס אין זיינע לידער.

אַ סטאַדע מעשיות גייט אים נאָך, ווי אַ סטאַדע עקזאָטישע חיות. סמאַרגאָן — די אורקינדיהייט און סיביר די קינדהייט און ווילנע די יוגנט 1920—1929, די גאַלדענע יאָרן פֿון דער ייִדיש־ייִדישקייט אין ירושלים דליטע, משה קולבאַק, זלמן רייזען, ייִדישע גימנאַזיע, די חברים פֿון יונג־

ווילנע, יוואָ, געטאָ ווילנע, שפעטער דער וואָלד, דער פלי אין אַן עראָפּלאַן קיין מאַסקווע, די יאָרן אין מאַסקווע, פון הייליקן קריג קעגן די נאַציס, באַגעגענישן מיט דער מזרח־וואָנט פון דער יידישער ליטעראַטור אין רוסלאַנד, שפעטער ביים נירענבערגער פּראָצעס אלס עדות, שפעטער לאַדזש און פּאַריז און ארץ ישראל, נאָך איידער מדינת ישראל, און גרויסע רייזעס איבער אַפריקע, אייראָפּע, דרום אַמעריקע. סוצקעווער האָט ליב צו דער־צייַלן, אַפילו אַביסל אויסצושפּילן זיינע מעשיות. און דער עיקר די וואָלד־מעשיות קען מען הערן און הערן. און איין מעשה — וועגן אַ קאַמאַנדיר, וואָס האָט אים און קאַטשערגינסקיין געצווונגען צו טרינקען רואיק אַ גלעזל טיי, בשעת פון אַלע זייטן זענען געקומען שטאַפּעטן מיט מעלדונגען וועגן אַ וואָלד־דורכקעמונג דורך די נאַציס — האָט מיר סוצקעווער געמוזט אפשר אַ טוצן מאָל דערציילן, ווי מען דערציילט אַ קינד אַ מעשה נאָך און נאָך אַמאָל. אַזוי באַטעמט האָט ער די טשודנע מעשה אויסגעשפּילט.

זוונדערלעך איז סוצקעווערס ליבע צו יידישער פּאָעזיע און זיין געדענקען יענע יידישע פּאָעטן, וואָס ער האָט ליב. משה קולבאַק און משה לייב האַלפּערן קען ער ווי אַ פרומער ייד דאָס דאַווענען, יהואש איז אים שטאַרק נאָענט. זיין באַציאונג צו פּאָעזיע איז בכלל אַ פּערפּעקציאָניסטישע, אַזוי צו זיין אייגענעם ליד און אַזוי צו פּרעמדע לידער. דרוק־גרייזן אין אַ יידיש לידער־בוך טוען אים וויי ווי נאָדל־שטעך אין דער לעבעדיקער הויט. אַ ליד לייענט ער נישט, ער נעמט עס דורך און דורך. סוצקעווער געדענקט אַלעמאָל מיט גרויס ליבשאַפט א. לעיעלעסן, וואָס האָט — דער ערשטער — צווישן די עלטערע יידישע פּאָעטן אים דערזען אין זיין אמת ליכט. פיעטעטפול איז זיין באַציאונג צו אַלטע יידישע דיכטער, אַבער פון זייער צו גרויסער פּשטות האַלט ער נישט. אַפּט זאָגט ער מיט טיפּן ערנסט, אַז ער האָט היינט — למשל — געלייענט אברהם רייזענס לידער, אַבער ער האָט זיי בשום אופן נישט געקענט פּאַרשטיין... דיכטונג אַן הומאָר איז אומדענקבאַר. האָט טאַקע סוצקעווער אַסך הומאָר אין זיינע שמועסן. קיין וויצן דערציילט ער נישט. און אויב שוין — איז עס גיכער אַ גראַטעסק ווי אַ וויץ, ער האָט בכלל אַ זין פאַר דער גראַטעסקע.

צו פּאַרטרייבן די לאַנגווייליקייט פון זיצונגען האָט סוצקעווער אָנגע־הויבן צו צייכענען. „דודלען“ רופּט מען עס אין ענגליש. האָבן מיר, די מיטזיצערס פון די זיצונגען, אַנטדעקט, אַז דאָס זענען גאַר טשיקאַווע געשטאַלטערייען און זיי האָבן סטיל אין זיך, זיי האָבן אין זיך עפּיס פון זיינע טשודנע, כאַטש אַזעלכע קלאַר־שאַרפע „קורצע באַשרייבונגען“ אין פּראָזע. אַזוי לאַנג אַזוי ברייט ביז סוצקעווער האָט זיך אויף אַן אמת

גענומען צו צייכענען און אפילו מאַלן. נישט איינמאָל האָט זיך מיר געדאַכט, זעענדיק די פּנימער פון זיינע צייכענונגען, אָ דאָס זענען פּנימער אין ליכט פון די שפּאַרונעס אין די קאַנאַלן, וווּ עס קומט פאַר דאָס גרויסע נאַציאָנאַלע יידישע היסטאָרישע שפּיל פון זיין דיכטערישער קאַנאַליאַדע, זיין איינמאַליקער אין לעבן פון אַ דיכטער פּאַעמע „געהיימשאַט“.

גוט איז אונדז געוועזן אין סוצקעווערס היים אויף דעם פּערטן שטאַק אין תל אביב אין דער א. ג. אַפּריקאַנישער קאַלאָניע, אויף דער גאַס גענעראַל סמאַטס, נומער 13. גוט אין דער געזעלשאַפט פון זיין פּריידלעך, וואָס איז געוועזן זיין גוטער מלאַך אין די זומפן פון וואַלד, וווּ גוף און נשמה זענען געוואָקען ביזן האַלדז. גוט אין דער געזעלשאַפט פון זיין טעכטערל רינה, דער צעניעריקער, דער פאַרטראַכטער, גיכער ענלעך צו סוצקעווערס פּאַטער, דעם פאַרטראַכטן און בלאַסן, וואָס האָט צו זיינע דרייסיק יאָר זיין לעצטן אַטעם אויסגעוויכט אין סיביר, און זיין צוויייעריק טעכטערל מירעלע — מיט די קיילעדיקע לאַכעדיקע אייגעלעך, וואָס האָט אין מיטן אונדזער טיפן שמועס וועגן לידער, לידער, לידער — דעם הויפּט־פּראָבלעם פון דער וועלט — פּלוצלונג געקענט אויסוואַקסן אויפן שפיץ פון דער שאַפּע איבער אונדז, אַדער מיר האָבן גאָר דערהערט איר פלושקען אין אַ פולער וואַנע וואַסער אין באַד־צימער און טאַקע מיט די קליידעלעך. און זי האָט זיך גאַרנישט געלאָזט שטערן אין איר שוויים: טוב, טוב — האָט זי זיך געפּליושקעט און געלאַכט מיט איר גיך, גיך געלעכטערל.

און איך ליען און ליען מיין סוצקעווער־פּען־פּראָפּיל און איך זע, אָ צו ווייניק שאַטנס זענען אין אים און ער וועט צוליב דעם נישט זיין גענוג בולט. טראַכט איך: וואָס פעלט? עפיס שאַטנדיקס... און עס גייט מיר ווי עס איז געגאַנגען טוביה דעם מילכיקן און עס כאַפּט זיך ביי מיר אַרויס:

און ער איז אַ גוטער חבר, גאַנץ פשוט אַ גוטער חבר, איך האָב אים אַפּט געזען טון גאַנץ פשוטע מענטשלעכע טובות אַ חבר אין נויט אַדער אַ חבר אין קראַנקהייט, און איך האָב אים וויינען געזען נאָך אַ טויטן חבר. און איך האָב אים ליב דערפאַר. איך האָב אים אויך ליב פאַר זיינע חסרונות... ווער פון אונדז האָט זיי נישט?

1957

אברהם סוצקעווערס „אַדע צו דער טוביב“

לויט אַלע סימנים מובהקים איז אברהם סוצקעווער — אַ ווילנער און זינט סוף 1947 אַ תושב אין מדינת ישראל — איינער פון די ערשטע אין דער רייע פון די דיכטער אין יידיש, יידישע דיכטער, דיכטער ביי יידן.

ביים היינטיקן טאג. זיינס א ניי בוך איז קיינמאל נישט בלויז נאך א סכום פון אזויפיל און אזויפיל בלעטלעך אין דער שורה פון זיינע, ניט צאלרייכע, זאמלונגען, וועדליג די יארן פון זיין לעבן. ער איז געבוירן געווארן אין יאר 1913. סוצקעווערס א ניי בוך איז אלעמאל א נייער איכות, א נייע קוואליטעט. בכלל עפיס נייעס. און מען מוז זיך נענטער צו דעם צוקוקן — סאי פון דעם קוקווינקל פון פארשטיין זיין אינדיווידועלן גאנג און סאי פון קוקווינקל פון דער ליטעראטור אין וועלכער די ביכער פאסן זיך אריין — ווי בילדער אין רעמען.

זיין, סוצקעווערס, נייע זאמלונג הייסט „אדע צו דער טויב“. 132 זייטן. קרישטאל-קלאר קאריגירט און געדרוקט. שוין ריין טעכניש — יעדעס ווארט אויף זיין פלאץ. מען פילט בפירוש, אז דא האט איבער יעדן ווארט געוואכט א וואך דיכטער-אויג. און אן עכט דיכטער-אויג זעט ווייט, ווייט. זעט מיט אלע חושים, טאקע ווי דאס אויג פון א טויב — נישט נאר מיט דעם חוש הראיה... דאס בוך טראגט די דאטע 1955 — דעם פארלאג „גאלדענע קייט“ — תל אביב.

דאס ווערק איז געטיילט אין דריי זעלבשטענדיקע טיילן — לכאורה. די אדע צו דער טויב — א פאעמע אין צען פירסטראפיקע לידער. א סעריע „העלפאנטן ביינאכט“ — לידער, געשריבענע אין א נסיעה איבער אפריקע. און צום סוף — פופצן „קורצע באשרייבונגען“, אין א מין ריטמישער פראזע אונטערן שותפותדיקן נאמען „גרינער אקוואריום“.

און ווידער לכאורה — דריי זאכן, וואס האבן קיין שייכות נישט — סיידן דאס, וואס זיי זענען דריי אנדערשדיקע קינדער פון איין טאטן — דעם פאעט. אבער קוקט מען נענטער אין די זאכן אריין, הערט מען זיך טיפער אין זיי אריין — הערט מען דאס איבעררופן זיך זייערס — ערגעץ פון דער טיפסטער טיף, ערגעץ פון דער העכסטער הויך. נישט די קולות פון זייער נאענטן איבעררופן זיך דערהערט מען — נאר באלד די ווידער-קולות...

דאס גאנצע בוך הייסט „אדע צו דער טויב“. נו גוט, „אדע“ — ווייסט מען וואס דאס איז. עס איז א גריכיש ווארט און הייסט: פייערלעך, יום טובדיק ליד, ליד לכתחילה מיט מוזיק אינטעגרירט. פארשטייען מיר דאס ווארט. — אבער וואס הייסט „טויב“? טויב איז סימבאל זינט די צייטן פון פארן מבול... נישט אזוי? און וואס איז סימבאל? סימבאל איז אן אינ-טעגירונג פון קלארקייט און אומקלארקייט, גוף און נשמה, נעכטן און מארגן.

די „אָדע צו דער טויב“ איז סוצקעווערס צום שווערסטן פאַרשטענדלעכע בוך, אָבער אין דער זעלבער צייט דאָס פּאַעטישסטע, עס איז עפּיס ווי אין גאַנצן געשריבן אין אַ מיין וואָכן חלום-צושטאַנד. ווי דו וואָלסט דעם דיכטער באַזוכט אין דער קאַמער פון זיין דיכטונג... און אָט שטייטו מיט אים ביי דעם פענצטער, דורך וועלכן ער ווייזט דיר די לאַנדשאַפטן און די בילדער פון זיינע געוויינטלעכע לידער. נאָר פּלוצלונג זאָגט דיר דער דיכטער אַ זאָג אין טיפּן געהיים, ווי אַ גרויסן סוד: — דאָס איז נישט אַלץ, דאָס איז נישט דער אמת — עס איז דאָ אַן אַנדערער... און ער נעמט דיר צו אַן אַנדער פענצטער, און עס איז טונקל אַרום, נאָר דורך דעם פענצטער דערזעסטו לאַנדשאַפטן, נאָך קיינמאַל נישט געזעענע, טיפּן שניי און פּראָסט און אין אים אַ בליענדיקן גאַרטן, און שטערן דערזעסטו און קאַנסטעלאַציעס, נאָך קיינמאַל ביז איצט נישט געזעענע, אַנדערע לבנות און אַנדערע זונען און אַלץ צוזאַמען — — און דער דיכטער זאָגט דיר איצט מיט נאָך מער סוד אין טאָן: — אָט דאָס איז דער אמת — אָט דאָס איז די וועלט — — און דו? דו פּילסט אַז דו פאַרשטייט עס נישט, דו פאַרשטייט עס דערווייל נישט, אָבער דו פאַרשטייט מיט אַלע דינע חושים, אַז דו פּילסט עס טיף... אָט אַזוי וואָלט איך אויפגעקלערט דעם נייעם, גרויסן פאַרמעסט פון אברהם סוצקעווער.

די „אָדע צו דער טויב“ — אַן אינטימע אָדע צו דער אייגענער נשמה. דיאַלאָגן מיט איר. איז שווער דאָ אַ דריטן דעם מיין צו פאַרשטיין — און אוודאי נישט גרינג נאָך איינעם צו פאַרשטיין צו געבן אין אַ קורצן מאמר.

דער דריטער טייל פון בוך — די פּופּצן „קורצע באַשרייבונגען“ אין אַ ריטמישער פּראָזע, וואָס זענען נאָך דערצו כמעט פון לויטער אויסטער-לישע בילדער צונויפגעשטעלט — זענען אַ געוואָנטער עקספּערימענט פון דיכטער. געוואָנט אין אונדזער גאַנצער יידישער ליטעראַטור. קורצע באַשרייבונגן-דערציילונגען — אָבער כמעט אוממעגלעך זיי איבערדערציילן אין אַ פּשוטן אופן. זיי זענען פול מיט אינעווייניקסטע גילגולים, אין מעשה שפּרינגט אַרויס פּלוצלונג אויף דער אַנדערער רוקן... אויב איר קענט זיך עס פאַרשטעלן; און אַלע מעשיות צוזאַמען זענען אַן אַריינבליק מאחורי הפרגוד פון דעם היינט און דעם איצט. אָט אַזוי זאָגט דער דיכטער אין דער ערשטער „קורצער באַשרייבונג“, וואָס איז אַ מיין הקדמה: איך קוק אַריין — מענטשן שווימען דאָ ווי פּיש. אומצאָליקע פּאַספּאַרענע פּנימער, יונג אַלט. און יונג-אַלט אין איינעם. אַלע, וואָס איך האָב זיי געזען אַ גאַנץ לעבן און דער טויט האָט זיי געזאַלכט מיט אַ גרינער עקזיסטענץ; אַלע שווימען זיי אין דעם גרינעם אַקוואַריום, אין אַ מיין זיידענער, לופטיקער

מוזיק. דאָ לעבן די טויטע! אונטער זיי טייכן, וועלדער, שטעט, אַ ריזיקע פּלאַסטישע מאַפע, און אויבן שווימט אַרום די זון אין געשטאַלט פון אַ פייערדיקן מענטש. איך דערקען באַקאַנטע, פּריינט, שכנים און צי פאַר זיי מין שטרוענעם הוט: גוט מאַרגן! זיי ענטפערן מיט גרינע שמיכלעך, ווי אַ ברונעם ענטפערט אַ שטיין מיט צעבראַכענע רינגען — — —

טיפט זיך אַריין אין אַט די אַלע בילדער — אין זייער אויסטערלישער רעאַליסטישקייט, יאָ, רעאַליסטישקייט. דאָ ווערט דאָך באַשריבן אַן אויס־טערלישע באַגעגעניש מיט טויטע אין דער טיף פון דעם אייגענעם זכרון. און אין דעם זינען וועט אייך באַלד זייער קלאַר ווערן, וואָס דאָס הייסט, אַז זיי שווימען אין גרינעם אַקוואַריום, אין אַ מין זיידענער, לופטיקער מוזיק...

ניין, עס איז נישט קיין גרינג בוך „אַדע צו דער טויב“. סוצעווער איז בכלל נישט קיין גרינגער שרייבער, אַפילו אין די ביכער, וואָס זענען לויט זייער טעמע און אויספירונג צוויימאַל־צוויי־איו־פיר. אַפילו דאַרט איז ביי אים אַפּטמאַל דער רעוולטאַט פון צוויי־מאַל־צוויי, אַדער דריי — אַדער גאַר הונדערט...

צום גרינגסטן שוין איז דער מיטלסטער ציקל פון אַפּריקאַנישע איבער־לעבונגען. (איבערגעגעבן אין לידער) אגב פון דעם נעגערישן, דרום טייל פון אַפּריקע. דאָ זענען די מאַטיוון אַזוי פאַרשיידן און דאָך אַלע אַזוי ענלעך. ענלעך ווי די קאַלירן פון אַ רעגן־בויגן, ענלעך ווי די פאַרבן פון אַ פּאַווע־פּעדער... דאָ איז דאָ אַ שלל מיט מאַטיוון — אויסטערלישע מאַטיוון. מאַטיוון פון פייגל, פון חיות, פון געוויקסן, פון מענטשן — די אויסטערלישע שוואַרצע מענטשן פון דזשונגל.

איך וועל דאָ פול ציטירן דאָס ליד „די פייגל־שיף“. אַבער איידער לייענען דאָס ליד איז כדאי צו וויסן, אַז זאַנזיבאַר איז אַן אינדזל, דרום פון עקוואַטאָר, אין מזרח פון אַפּריקע, אַ קליינער אינדזל האַרט ביים ברעג, און ער האָט אין דער צייט, ווען דער שקלאַפּן־האַנדל האָט זיך געוויגט צווישן קאַנטינענטן, ווי אַ ווילדער גלאַק פון ערד־טייל צו ערד־טייל — אַפּריקע, אייראָפע און אַמעריקע — געדינט ווי אַ מין „אומשלאַג־פּלאַץ“ פאַר די הונדערטער טויזנטער נעגערס, וואָס זענען פון דאַנעט געשלעפט געוואָרן אויף שיפן צו די „נייע וועלטן“. אַט איז דאָס ליד:

אַ פייגלשיף האָט זיך באַווין
ביים גרינעם ברעג פון זאַנזיבאַר.
קיין מענטשן זעט מען נישט — בלויז פייגל,

אין אַט דעם נייעם בוך האָט סוצקעווער געמאַכט אַן אָנשטרענג צו זיין מער פאַרטון אין דער פאַרם ווי אין אינהאַלט, מער אין שיינקייט — מעג עס אויך זיין גרויזאַמע שיינקייט — ווי אין מאַראַל. צו זיין מער עסטעטיקער ווי עטיקער. צו זיין מער מיסטיקער ווי רעאַליסט. דער עקס־פערימענט איז געראַטן. אָבער צי וועט אַט דער, אין גרונט טיף־יידישער דיכטער, שוין כסדר פון איצט אָן גיין אויף דעם וועג? ווער ווייסט.

יא, סוצקעווערס אַ ניי בוך איז נישט בלויז נאָך אַ סכום לידער אין כמות, נייערט נאָך אַ נייער אַריינגראַבן זיך אין אַ נייער טיף און אַ נייער אַריינפליען אין אַ נייער הויך — אַ זוכן פון אַ נייעם, ווערטיקאַלן איכות אַרויף און אַראַפּ, ביידע ריכטונגען...

אַט דאָס איז — אין עטליכע ווערטער — אַ „קורצע באַשרייבונג“ פון אברהם סוצקעווערס נייעם בוך „אָדע צו דער טוביב“.

1955

אויג אויף אויג מיטן הר־סיני...

אברהם סוצקעווער איז אין די גורלדיקע וואָכן פון אַקטאַבער־נאוועמבער 1956 געוועזן דער איינציקער יידישער דיכטער, וואָס האָט זיך אויג־אויף־אויג געטראָפן מיט דעם הר־סיני... ער האָט נאָך דער איבערלעבונג אויפ־געשריבן אַ סעריע שירים, וואָס האָבן זיך גערופן „אין מדבר סיני“. דער ציקל באַשטייט פון צען לידער און יעדעס ליד האָט צוועלף שורות. איז עס אַ צופאַל, אָדער איז עס אין מספר פון די 12 שבטים, וואָס האָבן דאָרט באַקומען די 10 געבאָט, וואָרום גאַרנישט איז צופעליק ביי אַ גוטן דיכטער.

מיר וועלן דאָ ציטירן אין פולן טעקסט דאָס נינטע פון די צען לידער. זיי זענען אַלע צוזאַמען דערשינען אין דער „גאַלדענער קייט“ און זענען אויך דאָ אין דעם בוך „אין מדבר סיני“ פון א. ס. וואָס איז אין יאָר 1957 דערשינען אין פאַרלאַג פון דער „פרץ ביבליאָטעק“, תל אביב.

— טו אויס די שייך און שטעל זיך אין אַ שורה,
טו אויס די שייך און זאָל דאָס זאָמד דין שווענקען,
אַצינד איז דאָ די צייט פון מתן גבורה.
די שטילקייט איז אַ תהום, אַ תהום פון בענקען.
און אויב, אויף די שטראַלנדיקע לייטערס,
אַ תפילה קלעטערט פון די סאמע טיפן,
ווי ס'זאָלט אין האַרץ, ביים קלאַנג פון די טרומיטערס,
אַ דימענט אָן אַ דימענט זיך געשליפן:

זאָל רן און שלום קומען שוין געשווינדער.
 פון באַרג אין סיני — בלאַז אַוועק די שינאה.
 פאַרשנייד אויפּסיי אַ בונד מיט דיינע קינדער,
 און זאָלן רויטע זאַמדן ווערן גרינע!

אַז — תחילת 1957 — האָט תל אביב (איינגעאָרדנט דורך דער „פּרץ־
 ביבליאָטעק“) געפּיערט אויף אַ גרויסן אָונט סוצקעווערס 20 יאָר לידער־
 שרייבן און זיינע 10 לידער „אין מדבר סיני“ — האָט דער שרייבער פון די
 שורות פון דער ווייטן צוגעשיקט ווערטער פון חברישן גרוס און זיי זענען
 געלייענט געוואָרן אין דער הויך אויפן אָונט, דורך דעם פאַרזיצער יעקב
 זרובבל. און צווישן די ווערטער:

ער איז איינער פון אונדזערע טיפּסטע דיכטער — וואָס קען זיין טיפּער
 ווי עס איז זיין „געהיימסטאט“ —

און ער איז איינער פון אונדזערע דערהויבנסטע דיכטער — וואָס קען
 זיין דערהויבענער ווי „אין מדבר סיני“ —

משה סטאַווסקי — סתוי

געבוירן אין יאָר 1883 אין אַנטאַפּאַל, גראַדנער גובערניע.
יאָרן אין וואַרשע. זינט 1911 — מיט איבערייסן צו
עטליכע יאָר — אין ארץ ישראל. ווינט אין תל אביב.
זע אויך: מיין לעקסיקאָן — באַנד 1, זייטן 147—149.

ער שרייבט ווייניק אָבער זייער סובסטאַנציעל — משה סטאַווסקי. ער
איז זייער אַ סאָלידער און זייער אַ לייענבאַרער שרייבער. זיינע ווערק
זענען אַן אמתער נחת רוח פאַר דערוואַקסענע און אַ נחת מיט אַ מאַראַל
צוזאַמען פאַר קינדער און יוגנטלעכע. זיינע ווערק זענען גאַלד מיט זילבער
פאַרן לערער אין קלאַס. כאַטש מען געדענקט זיינע מעשיות וועגן „שטומע
פריינט“ — די שטוב־חיות זייער גוט, ווארום אַז מען לייענט זיי איינמאַל
בלייבן זיי אין זכרון, דאָך, אַז מען באַגעגנט זיי ווידער דאָ און דאָרט —
כאַפט מען זיך ווידער צו צו זיי און מען לייענט זיי איבער פון טאָוול ביז
טאָוול. און אזוי איז עס אויך מיט די אַריענטאַלישע מעשהלעך זיינע.
איינמאַל אַרויף אויף דעם דאָזיקן וועג פון זען די גאַנצע וועלט אין אַ
באַלעבאַטישן הויף מיט די שטוב־חיות און מיט דער גאַנצער נאַטירלעכער
נאַטור אַרום — איז שוין סטאַווסקי פון דעם וועג מער ווי אַ האַלב יאָר
הונדערט נישט אַראָפּ, זאָלן אַנדערע זוכן די וועלט אויף וועגן און אומוועגן,
זאָלן זיי אומרוען און אַרומפליען — ער האָט אַלץ שוין געפונען נאָך אין
זיין פריער יוגנט, ווען ער האָט אין זיין „לבן האַרמי“, זיין ערשטלינג
דערציילונג וועגן אַן איינגעשפאַרט פערדל, דערזען אַ סימבאָל פון אַלע
כאַראַקטערן פון גאָטס באַשעפענישן, דעם בר נש אַריינגערעכנט.

אַן שום טעאָריעס וועגן לשון — זיי אינטערעסירן אים ווייניק —
איז משה סטאַווסקי אַריבער אויף דעם העבראַיזירטן נאָמען „סתוי“ —
וואָס דאָס קען, אַז מען וויל, הייסן אויף מאַמע־לשון: דער האַרבסטיקער.
אָבער סתוי־האַרבסטיקער איז ער נישט. סתוי איז ווי די נאַטור — לויט
דעם סעזאָן, פריילעך אין אביב און אומעטיק אין סתיו. און אין ישראל
איז גאָר דער סתיו, דער האַרבסט, די גרינסטע צייט אין יאָר. און ער איז
אַלעמאַל זייער פאַרטון אין זיינע אייביקע פאַרשונגען פון דער נאַטור און
דעם דומם, צומא, חי און מדבר אויף דער ערד און אויפן הימל און אין
די קאַרגע וואַסערן פון ארץ ישראל. און נאָך מער אין זיינע אייביקע
פאַרגלייכענישן פון דעם לעבן אין ארץ ישראל היינט — און וויאזוי עס
דערשיינט אין אות פון תנ"ך. זיין בוך וועגן דעם היינטיקן אַראַבישן דאָרף
אין שפיגל פון פאַרדרייטויזנטיעריקן בילד פון תנ"ך איז אַ בעלעטריסטיש־
וויסנשאַפטלעך מייסטער־ווערק און וויסנשאַפטלעכע צייטן...

מיר זענען געוועזן שכלים מיט משה סתוי אין תל אביב — ער ווינט אויף רחוב שלמה המלך 38, אין אן אייגן דריי־שטאָקיק הויז — און איך האָב געווינט אויף שלמה המלך נומער 77. אַ קאָאָזישער טיפּ לויט זיין ראַסע און פּונקט ווי ער האָט אויסגעזען אויף די יוגנטלעכע בילדער, וואָס זענען אַמאָל דערשינען אין יידיש אין זיינע ערשטע דערציילונגען־זאַמלונגען, און פּונקט ווי איך האָב אים געקענט אין די דרייסיקער יאָרן אין וואַרשע — באַר גרוי. די געזונטע, טיפע זון־קנייטשן אין פנים האָט ער תמיד געהאַט, ווייל ער איז אַלעמאָל זייער אַסך געוועזן אין דאָרף און צוגעלייגט אַ האַנט צו די שווערע דאָרפישע מכשירים. ערשט אין די לעצטע יאָרן איז די פּעדער זיין איינציקער אַרבעטס־מכשיר.

אַפּט פלעגן מיר זיך אין תל אביב באַגעגענען אין די ליטעראַרישע קלובן, דער עיקר אין „מלוא׳, און שפּעט אין אַוונט צוזאַמען אַהיימגיין. כאַטש — ווי אַ שווערער שטיין אינטעגרירט מיט דער ערד אַרום — איז סטאַווסקי אינטעגרירט מיט דער יידישער און עברית־ליטעראַטור דורך זיינע סאָלידע שריפטן, פלעגט ער זעלטן רעדן וועגן דער ליטעראַטור סתם און וועגן אירע שפּעער. רעדן פלעגט ער אָדער אין תוך, אינהאַלטלעך, וועגן זיינע אַרבעטן — קינסטלערישע און פאַרשערישע — אָדער טעכניש — וועגן נייע אויסגאַבעס, וועגן איבערזעצונגען. דער עיקר האָט אים אַלמאָל שטאַרק אינטערעסירט די איבערזעצונג פון זיין „כפר ערבי״ אויף יידיש. דאָס וואָלט געוועזן גאָר אַ נוצלעך ווערק פאַר דעם עולה חדש — האָט ער מיט רעכט געמיינט. פון איין זייט אינטעגרירט עס איינעם מיט דעם תנ״ך און פון דער אַנדערער זייט מיט דער נאַטור פון לאַנד — דומם, צומח, חי און מדבר.

צומאָל פלעג איך וועלן מיט סטאַווסקין פאַרקניפן אַ שמועס וועגן יידישער ליטעראַטור און ליטעראַטנשאַפט אין אַמעריקע — וועגן זיין אַמאָליקער פרוי, דער באַרימטער דיכטערין אַננאַ מאַרגאָלין זײל און איר צווייטן מאַן, דעם דיכטער ראובן אייזלאַנד זײל — אָבער זיין איצטיקע וועלט איז שוין אַזוי ווייט, ווייט פון דעם — ער האָט מיך אַנגעקוקט, ווי ער וואָלט געהערט ווייטע בת קולות, וואָס מען ווייסט נישט פון וואַנעט זיי קומען...

סטאַווסקיס זון — אַ פּערזענלעכקייט אין אינערן־מיניסטעריום פון מדינת ישראל, איז אַ זון פון אַננאַ מאַרגאָלין. גילגולים — גילגולים — פון אַנהויב־וועלט ביז סוף־וועלט.

שמואל יוסף עגנון

געבוירן אין בוטשאַטש, גאַליציע, אין יאָר 1888. דאָס ערשטע מאָל אין ארץ ישראל אין יאָר 1909, פון יאָר 1913 ביז דעם יאָר 1924 אין בערלין, זינט דאָן ווידער אין ארץ ישראל. וווינט אין ירושלים. דאָקטאָר פון העברעישער ליטעראַטור — טיטל באַקומען פון שעכטער־סעמינאַר אין ניו יאָרק. פרסיס: ביאַליק, אוסישקין, מדינת ישראל. אַמאָליקער משפּחה־נאָמען: טשאַטשקעס.

ערשטע באַגעגעניש

דאָס איז געוועזן אין יאָר 1913 אין ווין. אין די קולואַרן פון דעם 11טן ציוניסטישן קאָנגרעס. האַרבסט. איך האָב מיך דאָרט אַרומגעדרײט מיט שמואל יעקב אימבער. ווייזט אָן אימבער אויף זײער אַ בלאַסן יונגן מאָן, וואָס זיצט אַ שטילער אין אַ ווינקל און ער זאָגט: — זעסט, אָט דאָס איז טשאַטשקעס! דעם נאָמען האָב איך געקענט פון קליינע דערצײלונגען און דאָכט זיך אויך לידער, געדרוקטע אין יידיש אין אַ וואַכנשריפט „דער וועקער“ — מיט גרינע, דינע פאַפיר־הילעס — רעדאָגירט און אַרויסגעגעבן אין פראַווינץ־שטעט אין מזרח־גאַליציע דורך אַ ייד, אַ משכיל — מיט דעם נאָמען רוקח. — אָבער אימבער האָט מיך געמוסרט, ווייל טשאַטשקעס איז שוין דעמאָלט געוועזן גוט באַקאַנט אין דער העברעישער ליטעראַטור, ווי איינער פון די גרויסע, אויפגייענדיקע שטערן.

מיר זענען צוגעגאַנגען און געשמועסט וועגן וועגעטאַריזם. עגנון איז אַ וועגעטאַריער און אויך איך בין עס שוין דעמאָלט געוועזן עטלעכע יאָר לאַנג.

אימבער האָט געשפּאַסט: אויך איך וואָלט געוואָרן אַ וועגעטאַריער — נאָר איך האָב מורא, קוק איך אָן ראַוויטשן — טראַכט איך — מען קען איינשטעלן, נאָר קוק איך אָן איך, שמואל יוסף, האָב איך מורא... דאָס אַלץ וואָס איז געבליבן פון יענער באַגעגעניש.

צווייטע באַגעגעניש

אַ חבר האָט מיר איבערגעגעבן, אַז ער האָט זיך באַגעגענט מיט ש. י. עגנון אין ירושלים און עס איז דערמאָנט געוואָרן מײן נאָמען. עגנון האָט אַ שוואַכקייט צו יידישע שרייבער, וואָס שטאַמען פון גאַליציע — און ער האָט דעם חבר געזאָגט, אַז ער וואָלט געוואָלט האָבן מײן בוך „די לידער פון מײנע לידער“. איך בין געוועזן „אין זיבעטן הימל“ פון

דער פאָדערונג און איך האָב, נאַטירלעך, באלד דאָס בוך געשיקט און עס באַגלייט מיט שבחים. עגנון האָט דורך דעם חבר געוואָרנט, אַז קיין דאַנקבריוו וועט ער נישט שיקן — ווייל אַלע ווייסן, אַז ער שרייבט כמעט קיינמאַל נישט קיין בריוו.

זענען אַוועק צוויי חדשים. עס איז סוף פעברואַר 1956. קלאַפט מען אַמאַל אין אַ נאַכמיטיק אין מיין טיר אויפן דריטן שטאַק. מען פרעגט מיך צי איך בין דער און דער? יאָ! קומט אַריין! קומט אַריין אַן עלטערער מאַן מיט אַ מאַגער און דין פנים — און איך פרעג באלד: — מיט וואָס קען איך דינען? זאָגט מיר דער אומבאַקאַנטער, אַז ער איז געקומען מכוח אַ דאַנק פאַר אַ בוך, וואָס איז געשיקט געוואָרן צו עגנון. בעט איך אַריין און בעט זיצן און איך הויב אָן מיט אַ קליינער טענה, אַז צוליב אַזאַ, סוף כל סוף, נישט וויכטיקער זאַך איז נישט כדאי געוועזן צו באַמיען אַן עלטערן מענטשן — און איך פרעג שוין אין איין וועגס אויף דעם נאַמען פון דעם חשובן שליח... ענטפערט ער: — איך בין טאַקע ש. י. עגנון...

מאָדנע זענען די גענג פון גרויסע קינסטלער... אָבער אין דעם פאַל בין איך שטאַרק דאַנקבאַר געוועזן פאַר דעם מאָדנעם גאַנג. און עס איז אַוועק אַ שמועס וועגן אַלץ און אַלערליי. וועגן שרייבער און וועגן ביכער און וועגן גאַליציע און אַ צענדלינק אַנדערע לענדער. עגנון האָט געוויילט אין תל אביב — צוריקפאַרנדיק פון חיפה. ווו ער האָט באַגלייט זיינעם אַ זון, אַן אינזשעניער, וואָס איז דעלעגירט געוואָרן אויף אַ טעכנישער פריינטשאַפט־שליחות קיין בורמאַ.

אין פאַרלויף פון שמועס האָב איך באַמערקט, אַז סאָי לויט זיין אויסזען און סאָי לויט זיין אופן פון רעדן דערמאַנט ש. י. עגנון אַביסל דעם יידישן שרייבער י. י. טרונק. געזאָגט — און איך האָב באלד דערקענט אין פנים פון מיין גאַסט, אַז איך האָב עס נישט געדאַרפט זאָגן. האָב איך גענומען פאַריכטן און גענומען רימען י. י. טרונק, וואָס ש. י. עגנון קען אפשר נישט גענוג פון דער ליטעראַטור. עס איז אַ גרויסע פיגור אין דער יידישער ליטעראַטור. אָבער איך האָב געפילט, אַז ליטעראַרישע אַרגומענטן זענען נישט גענוג און זאָגן, אַז איך האָב געהאַט אַ טעות, אַז ער איז נישט ענלעך, איז שוין געוועזן צו שפעט. פאַלט מיר איין און איך זאָג: — אגב מוזט איר וויסן, אַז יחיאל ישעיה טרונק איז נישט אַבי ווער לויט זיין ייחוס — ער איז רב שיעלע קוטנערס אַ לייבלעך אייניקל... ערשט דאָ האָט זיך מיין גאַסט צעשמייכלט און דער פאַרגלייך האָט גענומען פאַסן...

מאָדנע זענען די גענג פון גרויסע קינסטלער...

עטלעכע שעה זענען אַוועק און ש. י. עגנון דאַרף צופאַרן צו זיינעם

א פריינט, ווו ער האָט „איבערגעלאָזט טלית און תפילין“ און ווו ער וועט איבערנעכטיקן. גייען מיר אַראָפּ און איך לייג פאַר צו פאַרן מיט אַ טעקסי. עגנון וויל נישט. פאַרשטיי איך. זאָג איך, אָז ביי דער שוועל איז דאָ די סטאַציע פון אויטאָבוסן, וואָס פירן פונקט צו דער שוועל פון דעם הויז. ווו עגנון דאַרף גיין. און עס איז אַ מהלך פון עטלעכע מייל. אָבער דאָ שטעלט זיך עס גאָר אַרויס, אָז עגנון וויל דאָס אויך נישט — ער פאַרט נישט מיט קיין אויטאָבוסן. און מיר זענען פאָוואַליע אוועק דעם גאנצן לאַנגן וועג צו פוס. געליינט האָט עס — ווייל יעדעס וואָרט פון זיין שיחת חולין איז גאָלד מיט זילבער — אַ פּאָלקסטימלעכע הלצה און דערצו אַ חברישער קיבעץ אויך. מען איז נישט מער ווי מענטשן, אויך ווען מען איז פון די גאָר גרויסע פון אַ ליטעראַטור.

מאָדנע זענען די גענג פון גרויסע קינסטלער...

1957

דריטע באַגעגעניש

א

פאַרהאַנען מענטשן, וואָס זענען אַזוי גרינג און לייכט אין געזעלשאַפֿט־לעכע באַציונגען, אין חברישן אומגאַנג, אַזוי גרינג ווי אַ פּרילינג־ווינטל. נאָר פונקט ווי מען קען מיט אַ פּרילינג־ווינטל זיך אָפשטעלן און רעדן אַ וואָרט — אַזוי עפעס קומט ניט אָן אַזוי גרינג מיט אַט די מענטשן זיך צו באַגעגענען און אָפשטעלן זיי אויף אַ שמועס, אויף אַ קליינעם וויכוח.

פאַרהאַנען שרייבער, וואָס שרייבן אַזוי גרינג, אַט אַזוי ווי זיי וואַלטן בכלל דאָס פאַפיר נישט אָנגערירט מיט דער פען. אַזוי ווי זיי וואַלטן גאַרנישט געשריבן, אַזוי ווי זיי וואַלטן אַפילו נישט גערעדט, נאָר געשעפֿ־טשעט אין אויער אַריין עפעס אַזוי זיך — ווערטער סתם — כמעט אָן אַ מיין. אָבער עס קומט שוין אַזוי אויס, אַז מען קען אַט דאָס שעפטשען נישט פאַרגעסן. עס חזרט זיך אַליין איבער אין דיין נשמה — ווי עפעס אַ שטענדיקער בת קול. ביכער געשריבענע בקולות און געדרוקטע בברקים, — פאַרגעסן זיך גרינג, נאָר גראָד יענע כמעט נישט געשריבענע ביכער — געדענקען זיך.

און זאָלן די ווערטער שטיין סתם אַזוי ווי אַ קליינע הקדמה צו אַ סתם אַזוי באַשרייבונג פון אַ פּרילינג פאַרנאַכט ביי שמואל יוסף עגנון אין ירושלים.

ב

אין סאָמע דרום־מזרחדיקסטן ווינקל פון דעם איצט יידישן טייל פון ירושלים איז דאָ אַ שכונה, וואָס איר נאָמען איז תלפיות. אָט אַ די שכונה איז געגרינדעט געוואָרן אין יאָר 1922 און פונקט אַזוי לאַנג — אויב מיר מאַכן נישט קיין טעות — וווינט דאָרט אין זיין אייגענעם איינשטאַקיקן הויז — שמואל יוסף עגנון. פאַרוואָס גראַד אָט דער שטאַט־טייל הייסט תלפיות ווייסט מסתמא עגנון, מחמת דער שורש פון ווערטער און פון נעמען, די מיסטיק פון דעם ענין שורש בכלל, אינטערעסירט אים גאָר שטאַרק.

תלפיות ליגט ממש אויף דער גרענעץ. און אַזוי ווי תל הייסט אַ בערגעלע און פיות הייסט מיילער — וועלן מיר זיך אויך אַ שפיל טון אין אַ פשטל — איז אָט דער שטאַט־טייל, אַזוי ווי אַ שטיקל ערד פאַרשלונגען אין מיילער פון פיינטלעכע גרענעצן. אָבער אין דער אמתן איז דאָך גאַנץ ירושלים אַזוי. נאָר אַזוי ווי ירושלים איז אַ שטאַט פון פאַראַדאָקסן — אַ שפילעכל פון רבונן של עולם — אַנדערש קען מען דאָס נישט צעקייען. איז אין אָט דעם תלפיות אַלץ איינגעזונקען אין גרינס און אין שטילקייט. דאָס שטילסטע ווינקעלע פון ארץ ישראל — יעדנפאַלס אַזאַ רושם מאַכט עס אויף איינעם, וואָס איז דאָרט דאָס ערשטע מאָל און איז דאָרט געווען ניט מער ווי אַ פּרילינג־נאַכמיטיק און אַ פאַראַכט.

איינגעזונקען אין אָט דער שטילקייט, וווינט עגנון.

זיכער איז אין זיין הויז געווען אַמאָל טומלדיק אויך. די עגנונס האָבן מגדל געווען פיר קינדער — זין און טעכטער. נאָר זיי זענען היינט אַלע פאַר זיך, ווייל חוץ דער איידעלער פרוי עגנון און דעם באַלעבאַס פון הויז, האָבן מיר בשעת אונדזער באַזוך דאָרט, קיינעם מער נישט געזען און געהערט.

ג

דריי שעה זענען מיר זאַלבעדריט — דניאל לייבל, רחל אייזענבערג און איך, געזעסן ביי די עגנונס און זיך באַמיט וואָס ווייניקער צו רעדן און וואָס מער צו הערן און צו זען און צו פרעגן. דאָ און דאָרט זענען אַריינגעוואָרפן געוואָרן ווערטער מעניני דיומא. פון איין זייט איז דאָך יענער טאָג געווען איינער פון די דרייצן טעג פון דעם כ״ד ציוניסטישן קאָנגרעס אין ירושלים. פון דער אַנדערער זייט איז ממש אַ שריט פון תלפיות די דעמיליטאַריזירטע זאַנע, ווו עס איז אין יענע טעג געקומען דאָג האַמערשעלד אויף אַ באַראַטונג מיט דעם גענעראַל בערנס — מחמת עס איז געווען אין מיטן פון האַמערשעלדס מיסיע אין מיטעלן מזרח. איין

קלייניקייט. און ער — האַמערשעלד — איז דאָך דער גענעראַל סעקרעטאַר פון דעם כדור הארץ... אַזוי האָט דאָך אים אַנגערופן אַ קינד פון אַ קיבוץ. אָבער צופיל ווייסט עגנון מעניני דיומא, צופיל ווייטיקט ער איבער זיי, אַז ער זאָל מיט אזא שמועס אויפנעמען זיינע געסט. און ער איז מכניס אורח ווי אין פסוק שטייט. איז דאָ און דאָרט אַריינגעוואָרפן געוואָרן אַ וואָרט אי וועגן קאָנגרעס און אי וועגן דער שליחות פון דעם גענעראַל־סעקרעטאַר פון די „יוניטעד ניישאַנס“ און מען האָט אַ זיפץ געטון און געשוויגן אַן אומעטיקע מינוט און זיך איינער ביים אַנדערן שווייגנדיק געבעטן: לאַמיר אָפרוען דאָס געמיט. לאַמיר רעדן וועגן אַלץ אין דער וועלט. אַבי נישט וועגן די אַלע זאַכן — לאַמיר זיך פאַרגעסן אַ וויילע. האָט מען גערעדט וועגן אַלערליי לאַקאַלע יידישע מנהגים אין גאַליציע. מחמת די דריי מענער פון די פינף אירע ביים טיש זענען אַלע דריי גאַליציאַנער. אגב האָט דער שרייבער פון די שורות געבראַכט דעם גאַסטגעבער, שטאַט בלומען, אַ מתנה דאָס בוך פון די זכרונות פון זיין מאַמע הינדע בערגנער זײל. און זכרונות פון אַ שטעטל אין גאַליציע אינטערעסירן עגנונען שוין גאָר און גאָר. דאָס איז דאָך דער איידעלער עלעמענט פון וועלכן ער בויט דעם בנין פון זיין ווערק, זיין לעבנס־ווערק: ספר עגנון... האָט מען גערעדט וועגן דעם חילוק פון די דיאַלעקטן ביי יידן אין מזרח, מיטל און מערב־גאַליציע. האָט מען דערציילט מעשיות וועגן גוטע יידן — און עגנון איז אַ מיליאָנער פון אַט די מעשיות. האָט מען גערעדט וועגן אַלטן היימישן שטייגער, מלבושים, מאכלים, אַמאָליקע ווערטער און אַמאָליקע ספרים.

ד

עגנון איז געבוירן געוואָרן אין יאָר 1888 אין בוטשאַטש. און בוטשאַטש איז נישט אַבי אַ שטאַט. הונדערטער יאָרן ממש האָט זיך די שטאַט געגרייט דערצו, אַז אין איר זאָל געבוירן ווערן עגנון... און עגנון קען אַט די טובה פון דעם גרייטן זיך פון דער שטאַט קיינמאַל נישט פאַר־געסן — כאַטש שוין אין יאָר 1909 איז ער פון דאָרט אַרויסגעפאַרן אויף שטענדיק.

דער גאַנצער מהות עגנון איז די מיסטיק פון שורש, די מיסטיק און דער סוד פון אור.

ווי זעט עגנון אויס? שוין דאָס צווייטע מאָל קומט אויס צו פאַרברענגען אין זיין געזעלשאַפט צו עטלעכע שעה כמעט אונטער פיר אויגן. און כסדר די גאַנצע צייט פול מיט אויפמערקזאַמקייט — און עפעס איז נישט מעגלעך צו דערכאַפן די כאַראַקטעריסטישע שטריכן פון דעם פנים. אַט איז

עס פול מיט קנייטשן און קנייטשעלעך, צוויימאל עלטער ווי עס איז, און אין יעדן קנייטשל אלע חכמות פון דער וועלט. און אָט איז עס גלאַט ווי דאָס פנים פון אַ קינד און אַזוי נאַיוו — זיבן מאָל יינגער ווי עס איז. דאָס איינציקע, וואָס עס בלייבט אין געדעכעניש פון דעם פנים — איז, אָו עס איז, ביי דער גאַנצער מילדקייט, שאַרף און פאַרשפיצט. איז עס אַ כאַראַקטעריסטיש יידיש פנים? לגמרי נישט. איז פון וואָזשע פאַר אַ ראַסע? פון דער ראַסע פון די חכמים, וואָס זאָגן אַרויס אַ וואַרט און דערזאָגן נישט זיבן, וואָס זאָגן אַרויס אַ געדאַנק און די איבעריקע זיבן מוזטו שוין אַליין דערטראַכטן.

און אַן אמתער זוג צו אָט דעם פנים איז דאָס — נאָך מער מילדע און נאָך מער שאַרפע און בלאַסע פנים פון דער פרוי עגנון, וואָס זי שטאַמט פון אוראַלטן יידיש־דייטשן ייחוס, און די צוויי פנימער דערגענצן זיך — איינס פול מיט קאַלירן און דאָס אַנדערע פונקט אַזוי פול מיט איבערערדישער בלאַסקייט.

די פרוי עגנון גרייט כיבוד פאַר די געסט אין דער צווייטער שטוב. פלוצלונג איז זי דאָ:

— האַסט מיך גערופן?

ער האַט גראַד נישט גערופן, אָבער דאָך האַט ער געזאָגט:

— איך זוך דיך אייביק, איך רוף דיך אייביק, ווייסטו דען נישט?

ה

כל זמן טאַג־ליכט זענען מיר געזעסן אויף דער וועראַנדע, שטשילנע פאַרשטעלט מיט גרינס פון דער — גאַנצער וועלט. איינגעטונקט אין אייביקייט. אין גרינער אייביקייט.

אַלע דריי געסט האָבן שטאַרק, שטאַרק געוואַלט זען דאָס אַרבעט־צימער פון דעם באַלעבאַס. זיין ביבליאָטעק, זי האַט אַ שם אין דער גאַנצער יידישער וועלט. אָבער ווי זאָגט מען עס? ביי דער גאַנצער אַפּנקייט היט מען זיך אין עגנונס געזעלשאַפט מיט אַ וואַרט. אָבער די צייט רוקט זיך, און איך האָב מיך אַנגענומען מיט מוט און האָב סתם אַזוי פאַר זיך אַרויסגעזאָגט אַזוי שטיל ווי צו זיך אַליין דאָס וואַרט: ביבליאָטעק —

איין מינוט שפעטער זענען מיר אַלע געוועזן אין די שמאַלע שטיינערנע אינערלעכע הויז־טרעפּ צו דער פּערל פון ביבליאָטעקן ביי יידן — אַ זיבן־פאַכיקע שנור פּערל.

דאָס ביבליאָטעק־צימער מאַכט אַ רושם פון אַ שטודיר־צימער פון אַן אַלכעמיקער: אַ שמאַל אייזערן בעטל, אין מיטן שטוב אַ טיש, איבערן טיש אַן איינצל־לאַמפּ מיט אַ גרויסן אַבאַזשור, און אַלע ווענט פון אויבן

ביז אַראָפּ מיט ביכער און ספרים. נאָר נישט סתם. יעדעס בוך און יעדעס ספר דאָ האָט געשיכטע. יחוס עצמו און יחוס עגנון...

אַט זענען פּאָליצעס מיט ספרים פון און וועגן תפילה — דאָס ווייזט אונדז עגנון צום אַלעם ערשט. און אַט אַן אַלמער מיט תלמוד און אַרום תלמוד. און אַט איז אַ שאַנק מיט תנ"ך און אַרום תנ"ך. איז אַט איז אַ זאַמלונג פון קבלה און אַרום קבלה. און אַט — און מיט דעם איז עגנון שטאַלצער ווי מיט אַליץ — אַט איז אַליץ שורשדיקע פון און וועגן חסידות. און אַט דאָרט אַ זענען די כתבי יד פון אַלע עגנון־ספרים, אַלע זיינע ווונדערלעכע סיפורים און מעשיות. און זיין כתב יד איז אַזאַ, וואָס אַפילו ער אַליין קען עס מער נישט איבערלייענען נאָך דעם ווי ער האָט עס אויפגעשריבן. יעדעס אות קען האָבן זיבן מיינען. אַ נון קען זיין אַ ה. כ. י. ל. ז. ק — און גיי טרעף און ווייס. און אַ לאַדע טעות ביי אַזאַ פרעציון שרייבער איז דאָך ממש דעם גאַנצן זינען פאַרדרייט. און עגנון באַרימט זיך, אַז נאָר זיין פרוי קען דאָס אַליץ לייענען אַן אַ מכוּשול און אַן אַנשטרענגונג.

אַט אַ דאָ ליגן אין זייער ערשטן לבוש, אין זייערע ווינדעלעך — אַזוי צו זאָגן — די ראַמאַנען און דערציילונגען: חכנסת כלה, אלו ואלו, אורה נטה ללון, סיפור פשוט און ספרים נאָך און נאָך — אַט אַ די ווערק, וואָס זענען געשריבן אין ריינסטן מאַמע־לשון מיט דער הילף פון קרישטאַל־ריינסטן לשון קודש — און דערפאַר טאַקע איז עס אַפילו דעם שרייבער פון די שורות, דעם קנאַפן עברית־קענער, צום גרינגסטן צו פאַרשטיין עגנונען. דאָס איז דאָך טאַקע די בענטשונג פון ריינסטער קונסט — וואָס זי גייט גלייך פון האַרץ צו האַרץ און די קאַמוניקאַציע־מיטלען זענען ביי איר טאַקע נישט מער ווי מיטלען, אַפילו ווען עס גייט וועגן דעם איידלסטן קאַמוניקאַציע־מיטל פון דער וועלט, וואָס זיין נאַמען איז לשון... יאָ, אַט אַ דאָ ליגן די כתבי יד — און דאָרט אויבן — ווייזט אונדז עגנון גיך, גיך אַ לאַנגע פאַרמאַכטע פּאָליצע — ליגן די ביכער־אויסגאַבעס זיינע אין העברעיש און אין נאָך פּופצן אַלערליי לשונות. אָבער אַט די פּאָליצע מאַכט ער נישט אויף, עס שיקט זיך נישט — זאָגט ער אָביסל פאַרשעמט — עס וואָלט געוועזן אַליין־באַרימער. און ער פירט אונדז וואָס גיכער צו צו אַ מין נישע אין דעם ביבליאָטעק־ציימער און דאָרט עפנט ער אויף גרויסע שופּלאַדן און ער נעמט פון דאָרט אַרויס די אמתע אוצרות — ספרים, וואָס זענען דאָ נאָר איינציקע אויף גאַטס וועלט. און איך טראַכט און עס פאַלט מיר איין, נאָר איך זאָג עס ערשט איצט אַרויס אויפן פּאַפּיר אַדאָ: ספרים, וואָס האָבן געהאַט 999 ברידער און אַלע 999 זענען געשטאַרבן

אין פ'יער און אין וואַסער און סתם פון עלטער און אַט דאָס טויזנטסטע
איז געבליבן איינס אויף גאָטס וועלט...

און אַט איז אַ כתב יד, וואָס איז 600 יאָר אַלט. זעקס הונדערט יאָר.
איידער דרוק.

און אַט איז אַ ספר. אָבער נישט קיין ספר איז עס. עס איז אַ זאַמלונג
פון דאָקומענטן פון דער משפּחה עגנון. די משפּחה הייסט מיט איר אמתן
נאָמען: טשאַטשקעס. אַ דיקער באַנד. זעקס צאָל די דיק און אַ פּופּצן צאָל די
לענג און די ברייט. אַט דאָס ספר איז שוין מיט אפשר הונדערט יאָר צוריק
אַזוי צוזאַמענגעבונדן געוואָרן. און דאָס עלטסטע שריפּט־שטיק דאָ איז
שוין איבער דריי הונדערט יאָר אַלט. אוודאי איז דאָס אַלץ אין לשון קודש
געשריבן. אָבער דאָרט וווּ עס זענען אין דער זאַמלונג געוועזן גבית עדות,
זענען זיי איבערגעגעבן מלה במלה ווי זיי זענען געזאָגט געוואָרן אין
אוראַלטן יידיש. אַט אַזוי ווי דער עלטער־עלטער־עלמער־זיידע וואָלט
אויפגעשטאַנען פון זיין שטייב און גערעדט אויף אַ קול... און עגנון זאָגט,
אַז ווען ער פאַרטיפּט זיך אין אַט דעם פּנקס, זעט ער דאָ צווישן די זיידעס
נישט נאָר זיין אייגענעם כאַראַקטער, נאָר אויך כאַראַקטער־שטריכן פון זיינע
זין און טעכטער. די מיסטיק פון שורש, דער סוד פון אור.

עגנון איז אַ פרומער און נישט נאָר אין דעם דביר פון זיין היים טראָגט
ער אַ טראַדיציאָנעל קאַפל, נייערט די גאַנצע צייט. און ביי יעדער געלעגנהייט
— אַ ברכה. און אויך איצט אַ ברכה ביים אויפרוקן פון נאָך איין שופּלאָד
— דעם לעצטן. דאָ ליגן אַלערליי שופּרות און חנוכה־לעמפלעך, באַזונדערס
איין אַלט חנוכה־לעמפל, וואָס לייגט זיך צונויף, וואָס מען נעמט עס מיט אין
וועג אַריין. און אַט איז אַ קליין ספר תורה־לע. נאָר דאָס וועט עגנון נישט
אַרויסנעמען — ווייל מען טאָר עס נישט טון סתם.

1

און אַט אַ באַגלייט אונדז שמואל יוסף עגנון צום אויטאָבוס.

די לבנה איז נאָך נישט גענוג הויך אויפן הימל צו פאַרטונקלען דאָס
ליכט פון די שטערן און זיי שיינען נאָך מיט דער גאַנצער בלויער שאַרפקייט
פון ירושלימער הימל און זשומען מיט דער גאַנצער שטילקייט, ווי אַ זידן,
וואָס קומט פון דער ווייט פון הונדערטער ליכט־יאָרן... און אונטן אין דער
געדיכטעניש פון תּלפּיות־שכּונה — דאָ און דאָרט צווישן די געדיכטע
ביימער אַן עלעקטריש לעמפל.

פּופּצן מינוט שפּעטער זענען מיר שוין אויף דער גאַס פון מלך געאַרג,
דעם פינפטן. צוואנציק מינוט שפּעטער אויף דער גאַס פון מלך אַגריפּס

דעם ערשטן, וואָס געוויינלעך איז זי זייער שטיל — נאָר איצט טומלט זיך דאָ, מחמת דעם 24טן ציוניסטישן קאָנגרעס, וואָס קומט פאַר טאַקע אויף דער גאַס. און אָט זענען מיר שוין אין טומל פון קאָנגרעס, אָבער אין דער נשמה קלינגען נאָך די שטילע שעהן ביי שמואל יוסף עגנון און זיי וועלן שוין אין דער נשמה אַזוי אייביק נאָקלינגען. נאָקלינגען מיט אַלע חכמות, פאַרשטעלטע אין רייד סתם אַזוי, און מיט אַלע ראַפּינירטקייטן אין בגדי פשטות, און מיט דעם האַרציקן בוטשאַטשער יידיש־לשון.

ר י ק ו ד ה פ א ט א ש

געבוירן אין טשענסטאָכאָוו, אַ צייטלאַנג געווינט אין לאַדזש. זינט די צוואַנציקער יאָרן אין ירושלים.

דער התלהבותדיקער דירעקטאָר פון בצלאל-מוזעאום אין ירושלים, דר. מרדכי נאַרקיס ז"ל איז געוועזן אַ ברודער פון דער דיכטערין ריקודה פּאַטאַש, זי איז געוועזן די ערשטע פרוי פון דעם יידישן דיכטער חיים לייב פוקס — און דעריבער האָט מען זי אַ רייע יאָרן געקענט אין דער ליטעראַטור אונטער דעם נאָמען ריקודה פּאַטאַש-פוקס. זי וווינט שוין אַסך יאָרן אין ירושלים, אירע טאַטע-מאַמע וווינען דאָרט און זי מיט זיי. איך ווייס נישט וועגן נאָך איין דיכטערין אין יידיש, וואָס זאָל וווינען שטענדיק אין ירושלים. שלום אַש, וואָס איז געוועזן גאָר אַ נאַענטער פריינט פון מרדכי נאַרקיס — זיי האָבן ביידע געהאַט אַ נאַציאָנאַל-עראַטישע... ממש לייַדנשאַפט צו אַלטע חנוכה-לעמפלעך און בשמים-ביקסלעך, און וואָס עלטער דאָס לעמפל, דאָס ביקסל, אַלץ גרעסער די לייַדנשאַפט — דאָס איז די נאַטור פון דער דאָזיקער עראַטיק — יאָ, שלום אש פלעגט ריקודה פּאַטאַש, די שוועסטער נאַרקיסעס רופן „די ירושלימער דיכטערין“! און עס איז דא אין איר עפּיס אזא מין כאַראַקטערשטריך. סאי איז דער פיזיק און סאי איז דער נשמה, וואָס צוליב וועלכן אט דער טיטל פּאַסט איר. איד וואַלט גיכער געזאָגט, אז עס פּאַסט איר נישט סתּם „ירושלימער דיכטערין“, נאר „ירושלימער יידישע דיכטערין“. זי איז הליין איז האַט שוואַרץ-חנטוודיק פּאַרקלערטע אויגן; אַ רבניש ווייבל; כאַטש טו איר און אַ שטערנטיכל מיט שנירן פּערל און שטעל זי אַוועק ביי אַ פּאַר זילבערנע לייכטער, אַ קוילעטש און אַ חלה, צוגעדעקט מיט אַ שנייד-בלאַנק חלה-טישטעכל; אַט וועט זי אַרומפּאַכען דריימאַל די געצונדענע ליכט און מיט די קליינע הענט זיך פּאַרדעקן דאָס פנים און מאַכן די ברכה פון ליכט-צינדן.

ביי נאַרקיסן איז קיין זאך נישט געוועזן אוממעגלעך. וואַלט ער זיך אַמאָל איינגעפּאַרט אַראַפּצוברענגען דאָס טעלערל פון הימל און אַרייַנשטעלן עס אין אַ גלעזערן שענקל אין דעם בצלאל מוזעאום, וואַלט ער עס זיכער אויסגעפּירט. אז ער האָט באַשלאָסן ביים מוזעאום צו שאַפן אַ גרויסע קונסטביבליאָטעק פון צענדליקער טויזנטער ביכער, האָט ער עס געשאַפן און די גאַנצע ביבליאָטעק איז אויפגעשטעלט געוואָרן אין אַ צוגעבויטן

גרויסן צימער אויפן דאך פון מוזעאום, און מען גייט דאָרט אַהין אַרויף — נישט אויף ריכטיקע טרעפּ, נאָר אויף אַזאַ מיין כמעט לייטער. און אַז צו דער דאָזיקער ביבליאָטעק האָט מען געדאַרפט האָבן אַ ביבליאָטעקעריין — האָט נאָרקיס דערצו באַשטימט זיין שוועסטער, וואָס וועט — ווי ער — מסכים זיין אַמאָל יאָ און אַמאָל נישט צו קריגן אַ געהאַלט. און ריקודה פאַטאַש האָלט אָט די ביבליאָטעק אין אַ שטילקייט און אין אַן אַרדנונג. און טאַמעווי איז ווייניק די לייטער, וואָס פירט סתם צו דער ביבליאָטעק, פירן נאָך דינע לייטערס הויך אַרויף צו די העכסטע פּאַליצעס פון די ביכער־שרענק. אָפּט פליט איבער די דאָזיקע לייטערס די „ירושלימער דיכטעריין“ אַרום ווי אַן אַקראַבאַטין. איך בין זיכער, אַז דאָ אויף אָט די לייטערס פאַלן איר איין די סוזשעטן פון אירע לידער. איך מוז מודה זיין, אַז נישט אַלעמאָל פאַרשטיי איך זיי. אפשר דערפאַר ווייל זיי זענען מער געמאַלן מיט וואַרט־פאַרבן ווי געשריבן מיט פשוטע ווערטער... נישט קיין חידוש, אַ האַלב לעבן אין אַ מוזעאום און דערצו אַ פאַסטושקע פון אַ סטאַדע פון צוואַנציק טויזנט ביכער וועגן קונסט... אָט איז אַזאַ געמאַלן ליד:

ווען ירושלים די שטאָט גייט שלאָפן

אויף די קני פון דעם טונקעלן אַוונט
 שלאָפּט ירושלים איין
 און שטיינער, וואָס האָבן נאָך
 אדמין מיט חוהין געטראַגן
 האַרכן און שאַרכן אַ ליד —
 לייגן די בערג אונטער זייערע הענט
 און מאַכן אַ ווייך געלעגער
 דער פאַרחלומטער שטאַט.
 און אין שאַטן פון קליינע הייזער
 גייען אַרויס צוויי שטערן,
 ווי קליינע קינדער פירן זיי זיך
 פאַר די הענט —
 קוקן זיך אַרום.
 סע גייען די שאַטנס פון ביימער
 אויף די נעגל — —
 שאַ שטיל —
 שאַ שטיל —

איך ווייס נישט צי קען מען דורך דעם ליד באַנעמען ירושלים אין אַלע
אירע דימענזיעס — אַבער אַז מען קען דורך ירושלים באַנעמען דאָס
ליד — ווייס איך זיכער — ווייל איך האָב ירושלים אַסך מאל איבערגעלעבט
בייטאָג און ביינאַכט און — איבערגעלייענט און באַנומען דאָס ליד.
ווי יידישע דיכטער וווינען אַלץ, ווי יידישע לידער בליען אַלץ...

1957

י צ ח ק פ א נ ע ר

געבוירן אין יאָר 1890 אין דאָבראַמיל, גאַליציע, געווינט
 יינגלוויז אין ניו-יאָרק, שפעטער אין טשערנאָוויץ —
 בוקאָווינע. די מלחמה-יאָרן אין לאַגער טראַנסניסטריע.
 קיין ארץ ישראל געקומען אין יאָר 1949 — נאָך יאָרן
 אינטערנירונג אין ענגלישן לאַגער קפּריסין. וווינט אין
 בת ים.

אַז מיר האָבן זיך באַקענט דאָס ערשטע מאָל — יצחק פּאַנער און איך
 — אין יאָר 1950, זענען מיר שוין ביידע נישט אַזעלכע יונגע געוועזן און
 אַז מיר האָבן שפעטער מיט יאָרן צוזאַמען געאַרבעט האַרמאָניש אין דער
 פּאַרוואַלטונג פון ישראלדיקן פּאַראַיין פון יידישע שרייבער — זענען מיר
 נאַטירלעך נאָך עלטער געוועזן. ביידע וועטעראַנען פון דער ערשטער
 וועלט-מלחמה אין דעם זעלבן קייזערס אַרמיי. קירה — קייזער פּראַנץ
 יאַזעף. כאַטש נעם און זינג היינעס יוגנט-ליד:

נאָך פּראַנקרייך צאָגן צוויי גרענאַדיר —
 די וואַרען אין רוסלאַנד געפּאַנגען ...

יצחק פּאַנער איז אַ מאַגערער און כאַטש די איבערלעבונגען אין
 טראַנסניסטריע אין די יאָרן פון דריטן חורבן, און שפעטער אין ציפּערדן
 לאַגער פּאַריינגערן נישט אַ מענטשן, קנייטשן זיך איין, גראָבן זיך איין אין
 אַ מענטשלעך פנים — דאַרף נאָר פּאַנער דערהערן אַ שיינ ליד און זיין
 פנים שיינט אויף יוגנטלעך, יינגער מיט אַ גאַנצער העלפט, וויפל עס זאָל
 דאָרט נישט זיין אויפן חשבון.

פּאַנער איז אַ בוקאָווינער און בוקאָווינע מיינט טשערנאָוויץ און
 טשערנאָוויץ מיינט שפּראַכקאַנפּערעניץ פון יאָר 1908. און איך ווייס נישט
 צי איז די שפּראַך-קאַנפּערעניץ דערפּאַר פּאַרגעקומען אין טשערנאָוויץ,
 ווייל דאָרט איז געוועזן דער נאַטירלעכער קלימאַט פאַר איר, ווי בראַזיליעס
 קלימאַט פאַר קאַווע, און פּאַנאַמאַס פאַר באַנאַנען, אָדער איז בוקאָווינע
 דערפּאַר געוואָרן אַזוי ענטוויאַמירט מיט יידישער ליטעראַטור און יידישן
 ליד, ווייל דאָרט איז פּאַרגעקומען די טשערנאָוויצער שפּראַך-קאַנפּערעניץ.
 און פּאַרגעקומען איז זי דאָרט צוליב אַסך אַזעלכע ענטוויאַסטן ווי פּאַנער.

פּאַנער שרייבט און דרוקט זעלטן זיינע באַגייסטערטע רעצענזיעס
 וועגן ביכער, דער עיקר פּאַעזיע; זיינע — אַלעמאַל מיט שטילן הומאַר
 דיסקרעט פּאַרפּומירטע — באַשרייבונגען פון נאָענטע און ווייטע רייזעס

אין מדינת ישראל. ער האָט אָבער, מיט א שותף אליעזר פרענקעל, צונויפֿ-געשטעלט, און אין רומעניע, באַלד נאָכן סוף פון דער צווייטער וועלט־מלחמה אַרויסגעגעבן, אַן אַנטאָלאָגיע פון מאָדערנער יידישער פּאָעזיע — איז דאָס איינע פון די געשמאַקסטע אַנטאָלאָגיעס אונדזערע. דערצו אַ קדומה פון איציק מאַנגער. יצחק פּאָנער — איציק מאַנגער — זייערע נעמען אַפילו זענען צוזאַמען אַ פּערפעקטער אַסאָנאַנס — זענען פּריינט איבער יאָרן און ימים און אַז פּאָנער רעדט וועגן מאַנגערן הויבט ער זיך נישט ווילנדיק אויף פון שטול... צוליב פּאַטאָס און חברישן דרך ארץ.

אַז מען האָט געקויפט פּאַרן יידישן שרייבער־פּאַריין אין תל אביב אַן אייגענעם לאַקאַל, האָבן פּאָנער און איך געהאַט שליסלען צו אים. אַמאָל איז פּאָנער פּריער אַהין געקומען צו די אַוונט־זיצונגען און אַמאָל איך. און ווער עס איז פּריער געקומען, דער האָט געוואָלט דעם אַנדערן מאַכן אַן איבעראַשונג און אויסקערן דעם לאַקאַל. קיין שטענדיקע באַדינונג איז נאָך נישט געוועזן אַנגעשטעלט, און אַם אין אַני לי — מי לי? האָבן שוין די חז״ל אויף דער ארץ ישראלדיקער ערד געלערנט. אָבער אַז מיר האָבן איינער דעם אַנדערן געכאַפט מיטן בעזים אין האַנט — האָבן מיר זיך אַנגעהויבן צו אַמפּערן מיט אַט דעם אינסטרומענט פון עסטעטיק און היגיגענע. איינמאָל איז ביי אַזאַ סצענע אַריינגעקומען אַ פּאַרפּריטער גאַסט אויף אַ ליטעראַרישן אַוונט און עס האָט אים אַזש צוריקגעשליידערט פּאַר שרעק: — אַ שיינע אייניקייט ביי די יידישע שרייבערס, אין די צייטונגען שלאָגן זיי זיך מיט די פענעס און אין דער אייגענער היים מיט די בעזימער...

איינמאָל האָב איך פּאָנערן באַזוכט אין זיין אַרעמלעך־באַשיידענער היים אין בת ים. האָט ער אַ זון — איז ער נאָך אַ גרעסערער ענטוואַסט פון יידישער ליטעראַטור און ליבהאַבער פון ביכער ווי זיין פּאַטער. באַווייזן־דיך מיר זיין געקליבענע ביבליאָטעק האָט ער ממש שיר נישט אַ קוש געטון פּריער יעדן בוך און ספר.

בת ים — דער ענטוואַסט פון יידישער ליטעראַטור האָט געהאַט די זכיה צו זיין אַ שכן פון שלום אַשן, און נישט נאָר אַ שכן, נייערט דער לעצטער סעקרעטאַר זיינער, און אויך דער, וואָס האָט פון דעם מייסטערס מויל פּאַרשריבן דאָס לעצטע ווערק זיינס — וועגן די אבות. גוט וואָס יצחק פּאָנער איז עס געוועזן — ער וועט זיכער מיט פּיעטעט די קומענדיקע דורות דערציילן וועגן די לעצטע חדשים פון דעם מחבר פון „תהילים־ייד“ —

יוסף פאפיערניקאָוו

געבוירן אין יאָר 1897 אין וואַרשע. דעביוטירט אין יאָר 1918. 1924-1929 אין ארץ ישראל צום ערשטן מאל. זינט 1933 שטענדיק אין ארץ ישראל. וויינט אין תל אביב. גרויסע רייווע: דרום-אַפריקע. זע אויך: מיין לעקסיקאָן, באַנד 1, זייטן 159-161.

דער פראָדוקטיווסטער פון די מאָדערנע שפּילמענער, אָדער באַרדן אין יידישן לשון, דער מינע-זינגער פון מאָדערנעם ארץ ישראל אין אוודאי יוסף פאָפיערניקאָוו. ער קען זיך אויך באַרימען מיט דעם לענגסטן סטאַזש אין יאָרן אין דעם זינען און דערצו מיט דער גרעסטער אויסגעהאַלטנדיקייט. און ווי די טבע פון באַרדן, גיט ער אַרויס אָפט און קליינע לידער-זאַמלונגען. ער האָט ארץ ישראל באַזונגען נאָך אין פּוילן, לאַנג, לאַנג איידער ער האָט עס מיט די אייגענע אויגן געזען.

און ער פירט זיך אין ארץ ישראל ווי עס האָבן זיך געפירט די מיטל-אַלטערלעכע שפּילמענער. ער איז נאָך דיכטער און ער וויינט אין אַ דאָך-שטיבל אויף רחוב זרובבל 10. דאָס געסל איז נאָענט פון ברעג ים. דאָס שטיבל איז אַ צוגעבויעטס אויף אַ פּלאַכן ישראלדיקן צעמענט-דאָך. און אויף אַט דעם דאָך קען דער דיכטער שפּאַצירן און טראַכטן וועגן זיינע לידער און זיך לאָזן ברענען פון דער זון און גלעטן פון די שטענדיקע ים-ווינטלעך. אַ בליק צו צפון און ער האָט פאַר זיך גאַנץ תל אביב — אַ בליק צו דרום און ער האָט דאָ פאַר זיך גאַנץ יפו מיט די לאַבירינטן פון די געסלעך און די הויכע קלויסטערס — און גיט ער אַ קוק ווייט, ווייט צו מערב אויפן ים התיכון — קען ער זען רוים און פאַריז, אויב עס ווילט זיך אים פאַנטאַזירן.

איינמאל האָט זיך יוסף פאָפיערניקאָוו, אָדער זיך אינערלעך צעקריגט מיט דעם דאָך זיינעם, אָדער אפשר גאָר צעווערטלט מיט איינער פון די באַלעבאַסטעס פון רחוב זרובבל נומער 10, וואָס האָט צו אָפט און צו געדיכט געהאַנגען וועש אויף זיין דאָך און אים צו שטאַרק פאַרשטעלט די נאָר וואָס אויסגערעכנטע לאַנדשאַפטן, וואָס מען קען פון דאָרט זען; און אונדזער טייערער חבר איז געקומען צו אונדז און שטיל, ווי זיין שטייגער, אַ זאָג געטון: גענוג דאָך! האָבן מיר זיך אַלע איינגעשפּאַנט און עס איז אימפּראָוויזירט געוואָרן אַ גרויסער אַוונט אין אַ קאַפּע-גאַרטן ביים כּכר דיזנגוף — און אַפילו דאָס באַרימטע קאַמיקער-חברים-פאַר דושיגאַן-שומאַכער איז אויפגעטרעטן. דושיגאַן-שומאַכער אונטערן פרייען הימל...

איז האַלב תל אביב געשטאַנען אויך אַרום די שטאַכייטן פון קאַפּע-גאַרטן און... אומזיסט געגאַפּט און געלאַכט. הקיצור — מיר זענען שוין גרייט געוועזן מיט חברישער פרייד אַראָפּצופירן דעם דיכטער פון דאָך אין אַ גרעסערער דירה ערגעץ אין דער נידער, דאַרטן — מיט מער רחבות — צו פּראַווען זיין איינזאַמקייט און לירישע לידער-שעפּערישע התבודדות. אָבער ווי דערעסן עס איז שוין געוועזן די וועש אויפן דאָך און די קלייניקייט פון שטיבל — נאָך שווערער איז געוועזן פאַרן דיכטער דער געדאַנק צו פאַרלאָזן זיין נעסט צווישן הימל און ערד, וווּ ער האָט אַזויפיל לידער געשריבן וועגן דער שטאַט, דעם לאַנד, דעם הימל, און דעם יידישן און אויך אַראַבישן מענטש דאָ אַרום. האָט פּאַפּיערניקאָוו אַ שווייגנדיקן שמיכל געטון, ווי זיין שטייגער, און געבליבן אויפן דאָך און מיר האָבן מער נישט געפּרעגט. אָפּט באַווייזן זיך וועגן אים ליבע-פּולע אַרטיקלען אין דער עברית-פּרעסע: המשורר על הגג.

אַז פּאַפּיערניקאָוו איז דער מחבר פון אַ ליד, וואָס איז געוואָרן אַ פּאַלקס-ליד אין פּוילן צווישן די, נאָך ארץ ישראל און בכלל, פּאַרבענקטע יידישע יוגנטלעכע „זאָל זיין“ — האָבן מיר געוויסט. מיר האָבן אויך געוויסט, אַז ער איז דער קאַמפּאַזיטאָר פון דער פּאַרבענקט-שיינער מעלאָדיע פון דעם ליד, וואָס רעדט וועגן חלומות, וואָס וועלן קיינמאַל קיין אמת נישט ווערן, שיפּן, וואָס וועלן קיינמאַל צו קיין ברעג נישט קומען... אָבער ווער וואָלט זיך געריכט, אַז פּאַפּיערניקאָוו קען אַליין אַזוי שייין זינגען. און אַט איז אַן אַוונט אין נייעם לאַקאַל פון פאַריין פון יידישע שרייבער אין תל אביב, אויף דוב הוז נומער 25, חנוכת הבית. דער לאַקאַל איז אין אַ מין שיינען אויסגעפּאַרטיקטן קעלער. דערפילט זיך דאָ פּאַפּיערניקאָוו גאָר נאָענט. כאַטש דער „קעלער“ איז נישט אַזוי געפּערלעך חלילה — זענען אָבער פּאַרט קעלער און דאָך... נאָענטע קרובים. דערצו איז די שטימונג גראַד געוועזן אַזוי חבריש און האָט אַזוי דערמאַנט די יאָרן פון „טלאַמאַצקיע 13“ אין וואַרשע, און אַז דער אַפּיציעלער טייל האָט זיך געענדיקט, און די קליינע טריבונע איז פּריי געוואָרן פאַר וואָלונטירן — האָט יוסף פּאַפּיערניקאָוו גענומען אַ כּוס מיט וויין אין האַנט אַריין און האָט געבעטן אַ וואָרט. נאָר שטאַט עס צו זאָגן — האָט ער עס גאָר געזונגען. און כאַטש יאָרן זענען שוין אַוועק אַ היפש ביסל, זעט ער נאָך אַלץ אויס ווי אַמאַל אין וואַרשע. און אַט זינגט ער טאַקע דאָס ליד „זאָל זיין“ און ער דיריגירט עס מיטן עולם — און שטאַט דעם באַטאָן-שטעקעלע פון אַ דיריגענט — האַלט ער דאָס גלעזל וויין, וואָס ווערט אַלץ לידיקער און לידיקער פון זיך אַליין, צוליב דעם ענטוואַסטישן דיריגירן מיט דינאַמישע באַוועגונגען. דער גאַנצער עולם האָט מיטגעזונגען — ממש אַ כאָר געוואָרן. און עס איז קלאָר געוועזן, אַז

נישט איינס — נאָר אַסך לידער האָט פּאַפּיערניקאָוו קאָמפּאָנירט. אגב איז עס אונדז פון זיינע אויסגעצייכנטע זכרונות, וואָס ער האָט צו דער זעלבער צייט פאַרעפנטלעכט אין די „לעצטע נייעס“ אין תל אביב, קלאָר געוואָרן, אַז זיין פאַרשטיין זיך אויף מוזיק — וואָס איז אַזאַ ברכה פאַר אַ לירישן דיכטער — שטאַמט פון די יאָרן, ווען ער איז געוועזן אַ משורר ביי אַ חזן, און אַ משורר איז ער געוואָרן, ווייל עס האָט אים געצויגן דערצו, ווייל ער איז פון גאָט געבענטשט מיט מוזיקאַלישקייט.

אין די פריערדיקע יאָרן, אַז יוסף פּאַפּיערניקאָוו פלעגט שרייבן זיינע לידער וועגן ארץ ישראל, איז קלאָר געווען, אַז ביים שרייבן געדענקט ער עס און פילט עס: איצט שרייב איך, דער וואַרשעווער פּאַפּיערניקאָוו, וועגן ארץ ישראל. אַנדערש איז עס היינט — היינט איז דער דיכטער דורכאויס אינטעגרירט שוין. ער איז שוין נישט מער דער וואַרשעווער יידישער פּאַעט אין ארץ ישראל, נאָר דער תל אביבער יידישער פּאַעט, וואָס איז געבליבן געטריי צו זיין מאַמע־לשון, אין דעם זינען איז פּאַפּיערניקאָוו אַ פּיאַנער, ער האָט אויך דעם, כמותדיק, גרעסטן סטאַזש דערצו. דריי און דרייסיק יאָרן — זענען די יאָרן פון אַ גאַנצן דור.

און ווי שרייבט מען עס אַ וואָרט וועגן אַזאַ אויסגעשפּראַכענעם ליריקער ווי פּאַפּיערניקאָוו און מען ציטירט נישט — איין ליד כאַטש, אַ סטראָף, אפשר אַ ליד פון דער שיינער סעריע „ביימער“ — וואָס כאַטש אין ערגעץ ווערט דאָרט נישט דערמאָנט, אַז דאָס זענען ביימער אין ארץ ישראל — איז עס אָבער פאַרט אַזוי, ווייל פּאַפּיערניקאָוו איז שוין אַ דור לאַנג אינטעגרירט מיט דער מדינה.

איך וועל ציטירן — כאַטש זיי זענען זייער אומעטיק, אַ פאַר סטראָפן פון פּאַפּיערניקאָוו'ס לידער, וואָס נאָר אויף אַ דאָך קען מען אַזעלכע שרייבן:

טויבן לעבן אויך נישט „ווי די טייבעלעך“ —
 איך זע עס אויף מיין דאָך — דאָס קאָמפּספּעלד זייערס,
 ווי זיי קריגן זיך און רייסן זיך
 און פליקן איינס דאָס צווייטע זיך די פעדערלעך,
 וואָס איך געפין דערנאָך ביי מיר אין דאָכשטיבל,
 פאַרטראָגענע דורך טיר און פענצטער.

און נישט איינמאָל יאָגט דער ווינט אַזוי אַרום
 אַ פעדער פון אַ פליגל פון אַ טויב,
 אַ גאַנצע פעדער מיט אַ רויטן שפּייץ,
 ווי ס'וואַלט געשריבן ווער מיט טויבנבלוט ...

אויפגעשריבן דעם ציטאט און חרטה באקומען — צו אומעטיק. זענען אויפן טיש געלעגן בלעטער, פרישע בלעטער פון תל אביב. בלעטער איך — זע איך, אז דער פארלאג פון ארום דער פּרץ־ביבליאטעק אין תל אביב, וואָס שטייט נאָענט צו דער פּאַרטיי „אחדות עבודה“, הויבט אָן אַ גרויסע אַרױסגעבערישע טעטיקייט און אין זיין פּלאַן אין דער ערשטער רייע — אַ גרויסע אויסקלייב־זאַמלונג פון יוסף פּאַפּיערניקאָױס לידער. און אַט איז פּאַרגעקומען אַ פייערונג און אַ הנוכת הבית פון נייעם לאַקאַל פון דער פּרץ־ביבליאטעק און פּאַרלאַג, און פּאַפּיערניקאָױס האָט גענומען אַ וואָרט און געזאָגט האָט ער: טוט אַזוי, אַז אַ יידישער שרייבער אין ארץ ישראל, און אויף דער גאַנצער וועלט, זאַל פילן זיין יום טוב פון אַרױסגעבן אַ ניי בוך לידער זיינס — יום טוב, ווייל עס איז אַ יום טוב אַ ניי בוך — און נישט טרויער, אָדער בושױ ווי עס פּאַסירט אָפּט.

דוד פינסקי

1872, געבוירן אין מאהילעוו, 1892 ווארשע, 1896 בערלין, 1899 ניו-יארק. רייזעס איבער אייראפע, ראטן-פארבאנד, נאענטן מזרח, צפון-אמעריקע. זינט 1949 אין מדינת ישראל. ווינט אויפן כרמל אין חיפה.

א געשטאלט, א דערשיינונג, א שיינער מענטש, אלעמאל גלאט-ראזירט, אלעמאל מיט א פינעם אייראפעישן שמייכל אויפן זייער רעגולערן פנים פון א שיינעם מענטש. נישט קיין יידיש הדרת-פנים — אן אייראפעיש הדרת-פנים. און דערצו די ווירדיקע האלטונג, די טאלערעאנטע, צוריקגעהאלטן כלפי פריינט און שטאלץ-איינגעהאלטן כלפי פיינט. אן עמאציעס, וואס פירן סאיווי אין ערגעץ נישט, א מענטש מיט משפחה-טראדיציע פון דורות. אַזאַ איינדרוק מאַכט עס און עס איז טאַקע אַזוי. אַ מענטש פון דער ערשטער גילדע און אַ זון פון מאַסקווער סוחרים פון דער ערשטער גילדע. אן אידעאליסטישער סאציאליסט פון די צייטן נאך פון ערשטן אינטערנאציאנאל, און א ציוניסט נאך פון די צייטן פון ערשטן ציוניסטישן קאנגרעס און נאך פיל פריער. און דערצו נאך כמעט אלעמאל געלעבט אין גוטע באדינגונגען און באשאנקען מיט א ברייטער האנט פון גאט, קען געבן און מוז קיינמאל נישט נעמען. נו, וואס נאך? א קלארע שטימע, פאטעטיש ווען מען דארף, היך ווען עס איז אויפן פלאץ, און אלעמאל רואיק פליסנדיק, דערציילנדיק, פאראינטערעסירנדיק, א שטימע, וואס נישט נאך קען זי רעדן, נאך אויך לאזן יענעם רעדן, קען אויך הערן און נישט נאך געהערט ווערן, און דערצו גערט מען זי טאקע גערן. אן אמעריקאנער, וואס האט זיין אייראפעערטום נישט ארויסגעווארפן אין ים אריין. נאך מענטשלעכע מעלות? סאידן די עלעגאנטע און קיינמאל נישט שרייערישע קליידונג. נישטא מער קיין מעלות און די, וואס זענען דא אויסגערעכנט געווארן באלאנגען צו דוד פינסקי, רעדאקטאר, דערציילער, פובליציסט, דראמאטורג, פארטייפירער, רעדנער ביי יידן.

די סיבה דערפון ווייס איך נישט — נאך גאָר אַסך יידישע שרייבער פון יינגערן דור, אויפגעקומענע אַרום 1910 — אַזוי ווי אויך מיין ווייניקייט — האָבן אַלס ערשטעס בוך אין יידיש געלעזן דוד פינסקיס דראַמע „פאַמיליע צבי“. די ערשטע גוטע, ליטעראַרישע דראַמע, וואָס איך האָב ווען עס איז אין יידישן טעאַטער געזען, איז געוועזן „איזיק שעפּטל“ און די ערשטע איבערזעצונג פון אַ יידישער דראַמע אין אייראָפּעישן טעאַטער איז געוועזן פינסקיס „אוצר“. שפּילט דעריבער דער נאָמען פינסקי אַ גאַנץ

גרויסע ראָל אין מיינע באַגריפן וועגן יידישער ליטעראַטור. ער איז ביי מיר דריימאַל דער ערשטער.

אַרום 1930 איז פינסקי געוועזן אין וואַרשע אויף אַ באַזוך. געקומען מיט זיין פרוי, וואָס האָט נישט נאָר אין פינסקיס לעבן געשפילט אַ גאָר גרויסע ראָלע, נאָר אויך אין גאַנג פון דער יידישער ליטעראַטור. זי איז דאָך געוועזן איינע פון די ערשטע מעצענאַטינס ביי אונדז; פאַר איר געלט, ווען זי איז נאָך געוועזן פינסקיס כלה, האָבן זיך אין די יאָרן 1894 און 1895 געדרוקט פּר'יס יום־טוב־בלעטלעך. נישט נאָר געהערט איר דעריבער דער כבוד צו זיין אַ מעצענאַטין פון אונדזער ליטעראַטור, נאָר אויך אַ כבוד צו זיין די ערשטע מעצענאַטין פון דער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג. און דאָס אַלץ איז פאַרבונדן מיט וואַרשע און מיט דעם סאַקסישן גאַרטן דאָרט. און אַט שפּאַצירן מיר זאָלבעדריט אין אַ שיינעם זומערדיקן טאָג אין די שפּעטע צוואנציקער יאָרן, איבער וואַרשע און טאַקע איבערן סאַקסישן גאַרטן. און פינסקי לאַכט הויך און האַרציק מיט זיין באַחנטן פנים און נעמט מיך אונטער דער האַנט און קלאַפט אין פלייצע גוטברידעריש: אַז דאָס איז דאָך ערשט נעכטן געוועזן, ערשט נעכטן... אַפילו די בענק זענען די זעלבע און די זעלבע ביימער און די זעלבע אַלעז, און די זעלבע קיאַסקן און עס דאַכט זיך מיר אַפילו, אַז די מענטשן זענען די זעלבע — נאָר פּר'ץ פעלט. אָבער ער וועט אַ לאַדע מינוט אַנקומען מיט דער פעלערינע. — בשעת פינסקיס באַזוך אין וואַרשע זענען מיר אַמאָל געזעסן ביי אַ גרויסן טיש, מערערע שרייבער און אַסך פרויען און מיידלעך און מיר האָבן גערעדט וועגן דעם גרויסן גאַסט. מיר האָבן גערעדט וועגן דעם, אַז ביי פינסקין חזרט זיך זייער אַפט איבער דער מאַטיוו פון מענער, וואָס זענען פאַרפירט געוואָרן פון פרויען... נישט נאָר פאַרפירט, נאָר ממש פאַרגוואַלטיקט. אַ פאַרקערטע וועלט. און די שיינע פרויען און מיידלעך אַרום אונדזער טיש און דער עיקר די, וואָס זענען שוין אַביסל אין די יאָרן געוועזן, האָבן איינע נאָך דער אַנדערער פאַרחלומט געזאָגט: נישט קיין חידוש, נישט קיין חידוש — און אַט באַווייזט זיך אין דער טיר די שיינע געשטאַלט פון דעם גאַסט, לאַכנדיק און גריסנדיק מיט ביידע הענט — און די פרויען ביי אונדזער טיש מורמלען נאָך שטיל: נישט קיין חידוש —

פינסקי וווינט אין אַן עלעגאַנטער דירה אין צענטער פון מאַנהעטען, פאַר די ברייטע פענצטער שטראַמט אין דער ווייט אַרײַן דער גיגאַנטישער פעיסאַזש פון ניו יאָרק און די וואַלקן־הייזער, ווי הויכע פאַרשטיינערטע ביימער — אויף דעם האַריזאָנט. אויך די דירה איז אַ דירה פון אַן איראָ־ פּעישער ליטעראַרישער באַרימטקייט, און דערצו די פּערמאַנענטע גאַסט־

פריינטלעכקייט. און אלץ מיט מאַס. אויך די עגאָצענטרישקייט פון גאָסט-געבער. יידישע שרייבער זענען נישט זעלטן פיינלעך עגאָצענטריש. פינסקי קאָנטראַלירט אַט דעם אַפּעקט מיט פיינעם טאַקט. איז טאַקע אנגענעם אַ שעה ביי אים אין הויז. אַ קינסטלערישע איבערלעבונג.

מאָנטרעאל — 1943. פינסקיס יובל ווערט געפייערט. עטלעכע אָוונטן. איינעם פילט ער אויס מיט רעציטאָציע. און ער רעציטירט מיט קענטשאַפט. אַ געבוירענער דראַמאַטורג. אַ שוישפּילער כמעט. און אַט איז אַ צווייטער אָוונט. פינסקי רעדט — און ער רעדט מיט האַרץ. און די ווערטער קומען אַרויס פון מויל אין גאַנצע, גוטע זאַצן, סטיליזירטע שוין, אויספאַריכטע, ווי געדרוקט און גוט קאָרעגירט. נאָר דאָס וואָס ער רעדט, ציטערט מיט גרויסן צער. און טרערן שטיקן אים בשעת ער רעדט. אַלעמען איז אַזוי אָנגעווייטיקט אויפן האַרץ, אויף דער נשמה. ער רעדט וועגן ליטעראַישע פראַבלעמען גראַד: נאָך זע איך מיט די אויגן, נאָך הער איך גענוי די שמועסן פון 1891 אין וואַרשע מיט פּר'ץ, אַט ערשט האָבן מיר דאָך גערעדט וועגן דער געבורט פון דער יידישער ליטעראַטור, וועגן די ערשטע שריט אירע — און אַ ליטעראַטור איז דאָך נישט קיין מענטש. נישט קיין זאך, וואָס דאַרף לעבן בלויז איין דור — און אַט קומען שוין שטימען פון אַלערליי זייטן; שטימען, וואָס רעדן מיט צער און אָן צער וועגן דעם אַפּשטאַרבן פון דער יידישער ליטעראַטור... זאָל דאָס מעגלעך זיין, אַז איין מענטש האָט באַגלייט אַ ליטעראַטור פון וויגעלע ביזן קבר? — דער זאָל איז שטיל און טיף גערירט. אַ צערפולער, אָבער אַ פּרוכטבאַרער מאַמענט. פינסקי, דער טעאַטער-מענטש לאַזט הענגען די טראַגישע שטיל-קייט אַ רגע אין זאָל... און אין מיין פאַנטאַזיע זע איך מיין קינדהייט און זע מיך שלינגען די זייטלעך פון דעם ערשטן יידישן ביכל אין מיין לעבן, פינסקיס „פאַמיליע צבי“...

1943

ש ב ח י ד ו ד פ י נ ס ק י

רחוב מוריה 91

עס איז עפּיס אַזוי צופּעליק געשען, אַז ווען איך בין דאָס ערשטע מאָל, אין יאָר 1950, געקומען קיין מדינת ישראל, האָב איך אין די ערשטע טעג געווינט פונקט אין דער זעלבער שורה הייזער אויפן הר הכרמל אין חיפה, רחוב מוריה 91, ווו עס ווינט אין פראַנט דוד פינסקי מיט זיין פרוי האַדל, וואָס ביידע זענען זיי פאַרשריבן אין דער געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור פון די ניינציקער יאָרן פון ניינצענטן יאָרהונדערט — וואַרשע,

פּרץ, „יום טוב בלעטלעך“, פינסקי — אַ מיטאַרבעטער און האַדל — אַ מעצענאַטין פון דער דאָזיקער אויסגאַבע. — און באַלד אין די ערשטע שעה פון ערשטן מאָל זיין אין ישראל האָב איך געזען פינסקין. און כאַטש אומדערוואַרט אַ קלאַפּ געטון אין טיר — פינסקי האָט תּיכּף געהאַט צייט און געדולד און חברישע ליבשאַפט. און ער פּירט מיך איבער דער דירה, וואָס האָט פּיר באַלקאַנען צו אַלע פּיר זייטן פון דער וועלט — קען אויפנעמען יעדן שטראַל פון דער זון און יעדן אַטעם פון ווינט. און אויך אינעווייניק איז די דירה אַריענטירט אויף דער גאַנצער וועלט. אין איר איז קולטורעלע טראַדיציע פון רוסלאַנד פון אַמאָל און פון פּוילן און פון דייטשלאַנד און פון אַמעריקע און פון אייביקן און אומעטומיקן יידישן וואַנדער. און אַזוי זענען די בילדער אויף די ווענט און די געקליבענע ביכער אין די עטאַזערן. אין אַלץ איז דאָ טאַקט און איינגעהאַלטנקייט. — אַפט פּלעג איך דאָ אַריינקומען, און אַזוי ווי פינסקיס געהער איז געוועזן אַפּגעשוואַכט, פּלעגט ער נישט באַמערקן דעם שטילן סקריפּ פון דער טיר און איך בין אַפט מינוטן לאַנג געשטאַנען און באַוונדערט דאָס בילד „פינסקי שרייבט“. אַלץ אויפן טיש אין טאַקטישער אַרדנונג, ער אַליין אַזוי אידל אַנגעטון ווי אויף אַ ראַנדעווו מיט אַ דאַמע, ער האָט דאָך טאַקע איצט אַזאַ ראַנדעווו מיט דער מוזע... און ער שרייבט לאַנגזאַם אויף זיין קליינער „קאַראַנאַ“ שרייב־מאַשין — אות ביי אות, וואַרט ביי וואַרט, זאַץ נאָך זאַץ — אפשר אַ נייע דראַמע, אפשר אַ באַגייסטערטן באַריכט וועגן אַ דערשיינונג, אַ געשעעניש אין מדינת ישראל. ער גייט דאָ אַרום אַן אייביק באַגייסטערטער און אַן אייביק האַפּנונגספולער. און אַט באַמערקט ער מיך — און זיין פנים גיט זיך נישט אַ פאַרקרום איבער דער אומגעריכטער שטערונג, אדרבא: אַט איז מיין מוזע, זי איז טאַקע אַביסל מיד שוין, און זאָל זי זיך אַפרוען — און אַט איז מיין פּריינט מ. ר. . . .

חיפה'ער נמל

1950. סעפטעמבער. אַפּגעזעגנט זיך מיט פינסקין מיט אַ פאַר טעג פּריער. פּרימאַרגן. די שיף דאַרף באַלד אַפּגיין. טומל אין האַפּן, אין חיפה'ער נמל. און אין טומל זע איך פּלוצלונג פון ווייטן דוד פינסקין. טראַכט איך — אַ צופאַל. אָבער — ניין. ער זוכט טאַקע אונדזער שיף און טאַקע מיך. און אַט כאַפט ער מיך שוין אַרום. ער איז זיך געקומען געזעגענען. ער פּילט, אַז עס טוט מיר וויי, וואָס ער האָט זיך מטריח געוועזן, אַז ער האָט עפּיס געטון לפנים משורת הדין. וויל ער פאַריכטן, און ער זאָגט מיר מיט שיר נישט אַ קינדישן שמייכל: — מען האָט מיר דאָ אין מדינת ישראל געגעבן

אן ערן־קארטע אויף אַלע אויטאָבוסן און אַ שטענדיקע אַרײַנטריט־קארטע אין נמל חיפה — טוט עס מיר הנאה אויסצופרובירן מײן אַנזען אין אונדזער לאַנד — און דערפאַר בין איך געקומען... אָבער דאָס האָט ער מיר בלויז געוואַלט פאַרגרינגערן. דער אמת איז, אַז ער האָט אויף אַן אמת ליב חברים שרייבער. — אַז איך וועל אין יאָר 1954 ווידער קומען קיין ישראל, וועט ער ווידער קומען אין דעם נמל חיפה, ווידער „אויספרובירן דעם כוח פון זײן פרייער קאַרטע אויף די אויטאָבוסן און פרייעם אײַנטריט אין האַפֿן“ — און פונקט ווען מײן שיף דאַרף אַנקומען... — נישטאַ קיין צווייטער גרויסער יידישער שרייבער מיט אַזויפיל פיעטעט צו יינגערע פון אים.

דו — סוצקעווער

פינסקי — 1872, אברהם סוצקעווער — 1913 — דער חילוק 41 יאָר. אַן ערך צווישן אַן אײניקל און אַ זיידן. און פינסקיס פרייד מיט סוצקעווערן האָט גאָר קיין שיעור נישט. אי— כתם, פון רײן קינסטלערישן שטאַנדפונקט, און אי דאָס, וואָס סוצקעווער האָט פאַרווינט אין מדינת ישראל און אי סוצקעווערס אינטעגראַלע באַצײאונג צו די דורות יידישע שרייבער פאַר אים. און פינסקי טראַכט שטיל — שפעטער ווערט עס אַלגעמײן באַקאַנט — אַז סוצקעווערן וועט ער אָנפאַרטרויען „איבער הונדערט און צוואַנציק“ דאָס ברענגען מן הכוח אל הפועל זײן צוואה. און אײנמאַל האָט ער סוצקעווערן אָנגעהויבן רופן „דו“. האָט עס סוצקעווער אויפגענומען גאַנץ נאַטירלעך. אָבער נישט בײ פינסקין — פינסקי האָט געפאַדערט, אַז איך סוצקעווער זאָל אים זאָגן „דו“ — און ער זאָל עס נישט טון, ווי אַן אײניקל זאָגט אַ זיידן: דו. נײן, ווי אַ גלייכער חבר זאָל ער אים זאָגן — דו! אין דער קונסט איז נישטאַ קיין עלטער און יינגער, אַלע זענען גלייך אײביק. און סוצקעווער האָט קיין ברירה נישט געהאַט. קודם פלעגט ער זיך אַרויסדרייען, רעדן אַרום און אַרום... אַ צײט האָט עס פינסקי טאַלערירט מיט טאַקט, ענדלעך האָט ער געפאַדערט — דו! סוצקעווער האָט מיר דערציילט, אַז ער האָט זיך אַזש פאַרהוסט ביים ערשטן „דו“ און געמוזט כסדר נאַכטרינקען אַ שלוק וואַסער... אָבער שפעטער איז עס געוואָרן נאַטירלעך און פשוט. טאַקע נאָר מיט פינסקין איז עס מעגלעך. ווונדערלעכע, ווירדיקע דיסטאַנץ און אין דער זעלבער צײט אַזאַ חברישע נאָענטקײט.

שקיעה־שטראַלן

אין דער דירה פון דב בער מאַלקין, אירע פענצטער — צום ים, צו מערב. פאַרנאַכט. געזעלשאַפט פון שרייבער און אַקטיאָרן. פינסקי לײענט—

רעציטירט-שפילט אויס אַ נייע דראַמע. ער שטייט אַנטקעגן די מערב-פענצטער. ער לייענט שוין עטלעכע שעה. אַט באַלד איז ער פאַרטיק. ווי לאַנג די זון איז געשטאַנען הויך — האָט זי נישט אַריינגעלויכטן אין די אויגן פון דעם דיכטער. נאָר איצט איז זי נידעריק אין מערב און האָט כמעט פלוצלונג אַ לויכט געטון רויטגאַלדן אויף דעם פנים פון דעם רעציטאַטאָר פון זיין דראַמע. נאָך אַ מינוט — צוויי, ער זועט פאַרטיק זיין. ער לאַזט נישט פאַרשטעלן דאָס פענצטער מיט דעם שקיעה-ליכט. אַלע זעען און פילן דאָס ליכט פון דער שקיעה אויף דעם פנים פון דעם גרויסן דיכטער. אַלע קוקן זיך איבער — קיינער זאָגט נישט אַ הויך וואָרט וועגן דעם. און אַט האָט פינסקי געענדיקט דאָס שפילן-לייענען. נאָר ער זעצט זיך נאָך נישט. ער לאַזט זיך נאָך גלעטן פון דעם רויטגאַלדענעם ליכט און ער זאָגט: — ווונדערלעך זענען די שקיעות אין ארץ ישראל — נישט אמת?

אַ רעטעליש

ערגעץ וווּ אין דעם לאַנגן לעבן פון דוד פינסקי זענען געוועזן טראומאַטישע איבערלעבונגען און דווקא מיט חברים קלאַסיקער. איינע זאָא איבערלעבונג מיט דעם 20 יאָר עלטערן יצחק לייבוש פּרין. זי איז פּסיכאָנאָליטיש אַראָפּגערעדט געוואָרן אין אַן אויטאָביאָגראַפישן עסיי. אַ צווייטע איבערלעבונג זאָא מיט דעם 13 יאָר עלטערן שלום עליכם. אַ טראַגיקאַמעדיע וועגן צוויי קאַמעדיעס מיט דעם זעלבן נאָמען „דער אוצר“... און אַ דריטע — וואָס דריטע? איבערלעבונג? — ניין אַ רעטעניש. שלום אַש. מיר האָבן אין פינסקיס שטוב אויסגעמיטן דעם נאָמען צו דערמאָנען. מיר האָבן געליטן. די זאָך איז פאַר אונדז געוואָרן ממש אַ טראומאַטישע איבערלעבעניש. עס איז געוועזן דער רושם, אז דער גאַנצער ענין טוט פינסקין מער ווי וועמען עס איז. אַש פלעגט ביי דערמאָנען פינסקיס אַפּניגונג צו אים — וויפּול אַ שמייכל טון: — איי, דער אַלטער פינסקי... (פינסקי בלויז 8 יאָר עלטער). און אפשר איז די באַשיידונג פון דעם רעטעניש טאַקע אין פרצן צו זוכן. זיי זענען דאָך ביידע, אין אַ געוויסן זינען, געוועזן פרצעס ליטעראַרישע זין, איינער 20, איינער 28 יאָר יינגער פון גייסטיקן פאַטער. אפשר אַ ראובן און יהודה ברכה-פּלאַנטער? דינאסטיע-שטרייטיקייטן? איז לאַמיר די אַנעקדאָטן בעסער נישט אַריינזאָלען אין קרוין-מעשיות. רעטעניש זאָל בלייבן רעטעניש און פינסקי איז אונדזער גרויסער חבר דוד פינסקי!

אויף אַוונטן האַפּערדיקע און אומעטיקע

דער ערן־פרעזידענט פון דעם פאַריין פון יידישע שרייבער אין מדינת ישראל איז דוד פינסקי און צווישן אַלע יידישע שרייבער איז עס צום גרינגסטן אים צו פאַרבעטן אויף אַן עפנטלעכן אַרויסטריט. נישט ווייל ער האָט ליב דאָס ברעטל, נייערט ווייל ער האָט ליב די חברישע פליכט. און ער פילט זי אויס מיט אומעט און טיפן טרויער ביי אומעטיקע געלעגנהייטן און ער שטראַלט אויף ליטעראַרישע שמחות. ווי איז זיין פנים געוועזן ממש גרין — ווען ער האָט געזאָגט זיין וואָרט פון טרויער אויף אַ פאַר־זאַמלונג נאָך יוסף אַפּאַטאַשו, ווי האָט ער זיך איינגעהאַלטן פון וויינען ביים זיך און אַלעמען דערמאַנען, אַז ער באַגלייט אַן אַזויפיל יינגערן פון זיך. און ווי האָט געשטראַלט זיין פנים ווען ער האָט באַגריסט אַן אַזויפיל יינגערן פון זיך ראַמאַניסט: מענדל מאַן. — ער באַקומט יידישע ביכער פון אַלע עקן וועלט און ער לייענט זיי און ער נעמט אַ שטעלונג צו זיי. באַזונדערס אינטערעסירן אים ווערק וואָס טראַגן המשך אין זיך, אַדער כאַטש אידעען פון המשך. צוליב זיין און נישט צוליב אייגן־לויב זאָל דאָ דערמאַנט ווערן זיין אינטערעסירן זיך מיט מיין פּאַעמע „קרוינונג פון אַ יונגן יידישן דיכטער אין אַמעריקע“ און דעם ליד „אין אַ יידישער דיכטער־שטוב אין אַמעריקע“. כאַטש מיט לייב און לעבן אין ארץ ישראל — איז ער פול מיט זאָרג פאַר יידישן קיום איבער גאַר דער וועלט און באַזונדערס אין אַמעריקע. ער איז נישט קיין דיכטער בלויז, ער איז גרינטלעך אַריענטירט אין אַלע וועלטנס יידישע פּראַבלעמען. — ווי פלעגט ער זיך בייזערן, פינסקי, ווען מען האָט אים געוואָלט שווינען און נישט רופן צו קומען ביי יעדער געלעגנהייט קיין תל אביב. וואָס מיינט מען עפּיס? באשר דער חשבון פון די יאָרן? ער האַלט נישט פון מאַטעמאַטיק! ...

אליעזר פינעס

געבוירן אין רוסלאַנד, אין יאָר 1886. אַלע יאָרן אין וואַרשע. גרויסע וועלט-רייזעס. צווייטער וועלטקריג — אין לאַנדאָן. זינט 1947 אין ארץ ישראל. ווינט אין תל אביב.

ער ענדערט זיך נישט, ער עלטערט זיך נישט, ער טראַגט אַלעמאָל דאָס שוואַרצע, צוגעשוירענע בערדל, נאָר אַזוי ווי אַלע ווייסן, אַז ער איז שוין אַ בן שבעים — האָט ער מסתמא געבעטען ביי אַ כישופמאַכער, אַז ער זאָל פאַרט... גרוי ווערן. פאַרוואָס זאָל מען אים חושד זיין, אַז ער האַלט זיך קינסטלעך יונג — אַז ער איז דאָך אייביק יונג. ניין, נישט אייביק יונג, נאָר פשוט — ער עלטערט זיך נישט. די צייט אַרום אים איז שטיין געבליבן. נישטאָ קיין רעגל אָן אַן אויסנאַם — אַפילו דאָס געזעץ פון דער צייט האָט אַ יוצא מן הכלל. ער הייסט אליעזר פינעס, און אַז עמיצער, וואָס איז נישט באַהאַונט, זעט — וויפיל כבוד מען גיט פינעסן אָפּ אין די ליטעראַרישע קרייזן — מיינט מען באַלד, אַז דאָס מוז זיין דער מ. פינעס, וואָס האָט אויפגעשריבן די ערשטע געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור נאָך אין יאָר 1910, אַדער כאַטש אַ קרוב פון יענעם פינעס. אָבער ניין — ער איז אליעזר פינעס. און כאַטש ער שרייבט זייער ווייניק — אַמאָל אַן עסי, אַמאָל אַ פאַרשונג — איז ער אָבער אַלעמאָל אין צענטער פון דעם יידישן ליטעראַרישן לעבן.

אין וואַרשעווער ליטעראַטן-פאַריין איז פינעס, צוליב זיין באַשיידנקייט, נישט געוועזן אַ מיטגליד, כאַטש ער האָט עס גרינג געקענט זיין, און נאָך אַן אַפיציעלער גאַסט. און ער האָט אין קלוב געטאַגט און גענעכטיקט. חוץ זומער — ער איז אין וואַרשע געוועזן אַ לערער און געהאַט לאַנגע וואַקאַציעס און געווינט אויף אַ דאַטשע מיט אַ טייכל און ביז אין טיפסטן האַרבסט אַריין פלעגט ער זיך דאַרט אַרומדרייען אַרום דעם טייכל — כמעט ווי אדם הראשון אין גן עדן. אליעזר באַלאַנגט צו דער ראַמאַנטישער ליטעראַטור פון סוף ניינצעטן יאָרהונדערט — נאָר נישט ווי איינער פון אירע שעפער, און נייערט ווי איינער פון אירע העלדן. איינזאַמע און פילאָזאָפירנדיקע.

אליעזר פינעס האָט איינמאָל געוונען דאָס גרויסע געווינס, אַ מיליאָן זלאָטעס, אין פוילן, באַלד נאָך דעם סוף פון דער ערשטער וועלט-מלחמה. אין דער יידישער ליטעראַטור זענען בכּן פאַרהאַנען צוויי גרויסע געווינסן — איינער אָן אויסגעטראַכטער אין שלום עליכּמס קאָמעדיע און אַ צווייטער

אן אמתער ביי אליעזר פינעסן. נאָר אויך דער אמתער געווינס האָט באַלד געהאַט אַ סוף ווי ביי שימעלע סאַראַקער. פינעס האָט אַ טייל פון דעם מיליאָן זלאַטעס אינוועסטירט אין אַ בילעט פון אַ וועלט־רייזע און דעם אַנדערן טייל אין אַ באַנק. די וועלט־רייזע האָט ער געמאַכט, אָבער דערווייל איז דאָס געלט אין באַנק געשמאַלצן אין דער כוואַליע פון דער דעוואַלואַציע און אַז ער איז צוריקגעקומען, האָט ער פאַרן געלט אין דער באַנק געקויפט איין דאָלאַר אויף אַ זכר פון די צייטן, ווען ער איז איין טאַג געוועזן אַ מיליאָנער... כאַטש די מעשה האָט נישט קיין שייכות צו ליטעראַטור — קען זי אָבער דינען ווי אַ ליטעראַרישער סוזשעט, האָבן מיר זי פאַרצייכנט.

פינעס איז אַ קענער, אַ לעבעדיקע ענציקלאָפּעדיע, נאָר אַ שטילע, מיט טאַקט און מיט געשמאַק, און ער האָט פיינט אַרױפּצוזױנגען זיין מבינות. נעמסטו אָן זיין מבינות איז גוט, און אויב נישט, בלייבט זי שטילערהייט הינטער זיינע וואַנסעס.

אין מדינת ישראל פירט פינעס דעם זעלבן אופן לעבן ווי אין וואַרשע. מער נישט — דאָרט איז געוועזן אַ ברעג טייך און דאָ איז אַ ברעג ים. און אַז מען האָט געזוכט אַ שטילן מיט־עדאַקטאָר אין דער „גאַלדענער קייט“, איז עס פינעס אַזוי נאַטירלעך געוואָרן, אַז יעדער וואַלט זיך געוונדערט, ווען ער וואַלט עס נישט געוואָרן.

פאַרהאַנגען אין כינעזישן טעאַטער געשטאַלטן, וואָס באַוועגן זיך אויף דער בינע גופא און אַנדערע, וואָס באַוועגן זיך הינטער דינע, ווייסע פירעהאַנגען און מען זעט נאָר זייערע פראַפּילן און זייערע באַוועגונגען מיט גרויסער דייטלעכקייט, נאָר מען הערט זיי נישט. אָבער זיי באַלאַנגען סאַי ווי צו דער אַקציע פון שטיק. זיי שפּילן מיט, שפּילן אַ ראַלע אין די גורלות, נאָר שטיל. אַזאַ ראַלע שפּילט אליעזר פינעס אין דעם טעאַטער־שטיק: יידישע ליטעראַטור. איין אַקט אין וואַרשע, איין אַקט אין לאַנדאָן — אין דער צווייטער וועלט־מלחמה — אין דער דריטער אַקט אין מדינת ישראל.

אַנדה פינקרפלד-עמיר

געבוירן אין ריישע, גאליציע, זינט 1924 שטענדיק אין ארץ ישראל.

גילגולים פון לשונות און גילגולים פון לענדער און גילגולים פון מענטשן — ווער קען זיי באַנעמען, ווער קען זיי פאַרשטיין? איז פאַרהאַנען אַ געזעצמעסיקייט אין די גילגולים, זענען זיי נאָר אַ צופאַל? דער נאָמען אַנדאָ פינקערפעלד איז מיר גוט באַקאַנט געוועזן אין די ערשטע צוואַנציקער יאָרן אין וואַרשע. זי פערזענלעך האָב איך נישט געקענט און איך האָב בכלל נישט צופיל געקענט יענע יידן, וואָס האָבן געשריבן פּויליש און זיך געריסן אין דער דאָזיקער גרויסער ליטעראַטור אַריין דורך טיר און דורך פענצטער. און — אגב — האָט אַנדאָ פינקערפעלד נישט געווינט אין וואַרשע. אירע לידער אין פּוילישע ליטעראַרישע צייטשריפטן, איר לידער־זאַמלונג האָבן געמאַכט אַ רושם. און דער נאָמען איז געבליבן אין זיכרון און פון די צייטשריפטן איז ער פאַרשווונדן. איך האָב דורך אַ צופאַל געוויסט, אַז אַנדאָ פינקערפעלד איז געבוירן געוואָרן אין ריישע און דאָס שטעטל איז נישט ווייט פון דעם שטעטל, פון וועלכן איך אליין שטאַם.

גילגולים — אַט איז דער נאָמען אַנדאָ פינקערפעלד ווידער אויפגע־שווומען שוואַרץ אויף ווייס, אָבער שוין אַלס אַנדה פינקרפלד — אַז די וואַקאַלן — און שפעטער אַלס אַנדה עמיר. זי איז אַוועק קיין ארץ ישראל און איז געוואָרן אַ העברעישע דיכטערין און ביי יעדער געלעגנהייט האָט מען דערציילט, אַז ביאַליק האַלט פון איר דיכטונג גאָר און גאָר. יונגע דיכטעריןס האָבן אַלעמאַל מער מזל צו קלאַסיקער ווי יונגע דיכטערס. אַזוי איז עס אין אַלע ליטעראַטורן און אַזוי אויך אין אונדזערע. אויך פּרץ איז געוועזן אַ גרויסער אָנהענגער פון די טאַלענטן פון ראָזאַ יאַקאַ־באָוויטש און סאַלאַמעאָ פּערל.

אַנדאָ פינקערפעלד איז די דיכטערין פון די תּמימותדיקע און די פאַרליבטע און די לייַדנדיקע. זי לעבט זיך אַריין אין זייערע ליבעס און אין זייערע לייַדן און זי ווערט זייער אויסזינגערין. זי לעבט זיך אַריין אין דעם לשון פון די — פאַר וועלכע זי שרייבט. זי ווערט זייער בריוו־שרייבערין, ווי די בריוו־שרייבערין פאַר נישט שרייבנדיקע, אָדער בלינדע... זי שרייבט נאָר זייערע בריוו צו דער וועלט אין ריטמען און אין גראַמען. זי איז אַן עכטע דיכטערין. אַזוי אויף דעם פאַפיר און אַזוי אויך אין לעבן. זי איז איינע פון די בעסטע קינדער־דיכטעריןס אין ישראל און זי האָט פאַר אַ בוך אויף דעם געביט באַקומען די הויכע אויסצייכענונג, דעם ביאַליק־

פרייז פון דער שטאָט תל אביב. שרייבן קינדער-לידער איז נישט פון די גרינגע זאכן. דאָס הייסט גאַנץ פשוט — ווערן ווידער אַ קינד, אַ קינד, וואָס שרייבט לידער. און נישט — אַ דערוואַקסענער, וואָס שרייבט לידער פאַר קינדער.

אַנדאָ האָט ליב שטוב־חיות און צוליב אַ גלעט פון איר שטובהונט מיט די לאַפעס אויפן פנים — האָט זי שיר נישט די ראייה פאַרלוירן און זיך יאָרן געהיילט אין אויסלאַנד. זאָל מיר דער חשובער הונט מוחל זיין, וואָס איך האָב זיין נאָמען פאַרגעסן בשעת שרייבן די ווערטער... וועגן דער דראַמע מיט דעם פאַרווונדעטן אויג האָב איך געוווסט. און אָט באַזוך איך אַנדה עמיר אויף אַחד העם גאָס 87 אין תל אביב. אגב איז אַנדאָס מאַן אַ באַרימטער אינזשיניער אין אַגראַר-מיניסטעריום. אַז איך האָב געעפנט די טיר איז אויף מיר באַלד אַרויפגעשפרונגען אַ הונט און ממילא האָט זיך אונדזער געשפרעך אָנגעהויבן אויף אַ הינטישער טעמע, און איך פרעג: — איר האָט שוין ווידער אַ הונט? — נישט נאָר ווידער אַ הונט, נאָר איך ווייס דאָך פאַרוואָס איר פרעגט עס — עס איז אַפילו דערזעלבער הונט... און זי גלעט אים מיט גרויס רחמנות — ער איז דאָך נעבעך נישט שולדיק... וואָס ווייסט אַ הונט פון דער צאַרטקייט פון מענטשלעכע אויגן —

און נישט נאָר אויף מענטשן, נישט נאָר אויף חיות, נאָר אַפילו אויף טויטע איז אַנדה פול מיט רחמים. איך בין אַן עדות. ליידער, ליידער איז עס אויך אין די יאָרן אין מדינת ישראל אויסגעקומען צו גיין אָפּט; צו אָפּט אויף לוויות פון חברים. אויף קיין איינער פון די דאָזיקע לוויות האָבן מיר ביידע נישט געפעלט. נישט אַנדה פינקרפלד און נישט איך. נאָך איינעם פלעגן מיר דאָרט שטענדיק זען — דוד שמעוני — אויך ער איז שוין ז"ל. אָפּט פלעגן מיר זיצן אויף די שטיינערנע בית עולם-בענק און וואַרטן אויף דעם „תור“ פון „אונדזער“ לוויה און אַדער שווייגן, אַדער רעדן גוטס וועגן בר מינן און שלעכטס אויפן מלאך המות. אָט אַ די לוויה-שעהן זאָגן עדות אויף דער עכטקייט פון אַנדאָ פינקערפעלדס דיכטונגען פול מיט תמימות און גלויבן אין בן אדם.

אלכסנדר פּוֹן

געבוירן אין יאָר 1906 אין דרום רוסלאַנד, זינט די צוואנציקער יאָרן אין ארץ ישראל.

עס איז אַ לאַנד ווי אַלע לענדער און אַלץ אין אים איז דאָ — מדינת ישראל, און אויך אַ גרופע פון שרייבער אין עברית, וואָס באַלאַנגען צו די לינקסטע פאַרטייאישע גרופירונגען. און איינער פון די באַדייטיקסטע צווישן זיי — און אפשר טאַקע דער באַדייטיקסטער: אלכסנדר פּוֹן (פען). דירעקטע און אַנזעעוודיקע השפעות — ליטעראַריש — פון יעסיענין און מאַיאַקאָווסקי, און איך וואָלט אַפילו איינגעשטעלט צו זאָגן: פּרץ מאַרקיש.

אלכסנדר פּוֹן איז אַ הויכער און אַ טונקל-בלאַנדער און אַן אויפפאַלנדיק קלאַסיש-געפאַרמט פנים. נאָר ווען מיר איז אויסגעקומען אים צו באַגעגענען האָט ער אויסגעזען מיד — שטאַרק מיד, אַפילו קראַנק. אַ געשטאַלט פון דעם טיפּ פון איגאַר סיעוויעריאַנין, און אין די ערשטע לידער — אפשר גאָר אונטער זיין השפעה, דעקאדענץ פלוס שיינקייט. זעלטן ווען איז אויס-געקומען איבערבייטן אַ וואָרט מיט א. פּוֹן, ער פלעגט איינזאַם זיצן אין די אַוונטן אין אַ קליינעם טראַטואַר-קאַפע אויף רחוב דיזנגוף, נישט ווייט, אָבער אַנטקעגן-גאַס פון קאַפע „כסית“, דעם ליטעראַרישן בינשטאַק. צו אים פלעגט זיך אָפט צוועצן אונדזער יוסף פאַפּיערניקאָו — און זיי פלעגן אַזוי ביידע שווייגן — איינער אויף עברית, און אפשר אויך אויף רוסיש — און דער אַנדערער אויף מאַמע-לשון. דער ערשטער — דער דיכטער פון אַ שטאַרק איינדרוקס-פולער סעריע לידער: לילות בלי גג — נעכט אָן אַ דאָך, און דער אַנדערער, דער דיכטער, וואָס אין גאַנץ מדינת ישראל קען מען ווי דעם: משורר על הגג — דער דיכטער אויפן דאָך. (מחמת ער ווינט אין אַ דאָך-שטיבל).

איינמאַל איז אויסגעקומען צו זיין אויף אַ יובל-אַוונט לכבוד אלכסנדר פּוֹן אין קלוב „צווחא“ — צו זיינע פופציק יאָר. אין אַוונט האָבן אַנטייל גענומען נתן אלתרמן און אברהם שלונסקי און די פרוי פון אלכסנדר פּוֹן — דער בעל יובל איז געלעגן, אַ האַרץ-קראַנקער אין שפיטאַל, און די חברים האָבן גערעדט וועגן די ערשטע יאָרן, די צוואנציקער יאָרן — עטלעכע יאָר נאָך 1917, ווען מען האָט נאָך נישט געוואוסט — וווּ איך און וווּ אויס... אַנדערע זענען אַוועק פון יענער ריכטונג — פּוֹן אין געבליבן.

און זאַל דאָ צוגעגעבן ווערן מיינער אַ באַריכט פון אַ מאַיאַקאָווסקי-פרימאַרגן אין אַ שבת אין תל אביב. אַז איך האָב דעם באַריכט געשיקט געדרוקטערהייט צום דיכטער פּוֹן, און אים שפּעטער אין קאַפע געפרעגט

צי ער האָט אים באַקומען — האָט ער מיט גרויסער האַרציקייט געדאַנקט און געשמייכלט מיט אַזויפיל צער אויפן בלאַס־קראַנקן פנים. וואָס האָט ער געטראַכט ?

דער מאַיאַקאָוטסקי פרימאַרגן

ווי אַן עגבער, וואָס בויערט און בויערט, ווי ער וואָלט זיך געדאַרפט דערבויערן צום סאַמע האַרץ פון ערד־קיילעך, ווי אַ טיטוס־פליג, וואָס קען גאַרנישט אויפהערן צו זשומען; אַזוי בויערט און זשומעט אין מיין געמיט, שוין זינט דעם יאָר 1917... און נאָך פריער, די פראַגע: פאַעזיע און פּאָליטיק. צי מעגן און צי טאָרן זיך פאַעטן, מיט דער הילף פון זייער ליד, אַרײַנמישן אין פּאָליטיק. קיין דעפיניטיוון ענטפער האָב איך נאָך אַליץ נישט. ואם לאַ עכשיו — אימתי? איר פרעגט, פאַרוואָס פונקט זינט דעם יאָר 1917? ווייל אין יענעם יאָר האָט זיך אַ גרויסע מלוכה אָנגעהויבן שטאַרק אַרײַנמישן אין די סאַמע אינטימסטע כתבי יד פון אירע שרייבער און ממילא אויך אירע פאַעטן. דער ראַטן־פאַרבאַנד — נאַטירלעך, און אַט דאָס אַרײַנמישן זיך האָט שוין אין פאַרלויף פון פערציק יאָר באַוויזן אין יענעם לאַנד ממש אויסצולעשן דאָס ליכט פון פאַעזיע. אַ ליכט פון פיל טויזנטער יאָרן. מחמת פאַעזיע איז אין דער ערשטער רייע אַן אויסדרוק פון הומאַנעם געמיט, וואָס דרימלט אין יעדן בר־נש און וועקט זיך איבער אין דער פאַעזיע, אין ליד, און קומט אין אים צום אויסדרוק אין זיין גאַנצער שיינקייט. פאַעזיע פאַרטראַגט נישט קיין שום פילטער, קיין שום צענזור, קיין שום אָפהאַלט, קיין שום צוים. זי איז אַדער עכט און אויפריכטיק, ווי אַ מאַמעס קוש, אַדער זי איז אין גאַנצן נישט קיין פאַעזיע. אויפריכטיק — איז זי: קונסט. צענזורירט איז זי — אין בעסטן פאַל: קונץ.

ווי צוויי מוראדיקע וואַרענענדיקע הענט פון אַן אָפּגרונט אַרויס, וואָס זאָגן עדות און שווערן, אַז פאַעזיע און פּאָליטיק טאָר מען נישט מישן, שטאַרן אַרויס זינט צענדליקער יאָרן פון דער גאַרער וועלט־ליטעראַטור די זעלבסט־ מערדער־הענט פון צוויי גרויסע פאַעטן, וואָס דער ראַטן־פאַרבאַנד האָט אין די ערשטע יאָרן פון זיין עקזיסטענץ אַרויס־עקספּלאַדירט פון זיין ערשטער יוגנטלעכער אינערציע. דאָס זענען סערגעי יעסיענין און וולאַדימיר מאַיאַ־ קאָוטסקי. דאָס מזל האָט זיי צוגעדינט און זיי זענען אַוועק פון דער וועלט, שוין לאַנג אַקצעפּטירטע דורך דער רעוואָלוציע און קענען שוין נישט צו גרינג אויסגעמעקט ווערן. און עס איז גאַרנישט נויטיק מער. ביז צו זייער טויט האָבן זיי דאָך געשריבן אויפריכטיק רעוואָלוציאַנער. זיי זענען —

אזויצוזאגן — געגאנגען ביז צו דער לעצטער גרעניץ פון דער מעגלעכקייט פון אויפריכטיק רעוואָלוציאָנער שרייבן. און אַז זיי האָבן דערפילט, אַז פון איצט אָן באַפֿעלט זייער הומאַן געמיט צו שרייבן אַנדערש — און אַנדערש שרייבן האָט מען נישט געטאַרט — האָבן זיי געצויגן אויפריכטיקע קאַנסעקווענצן.

און אין אַ שיינעם, שטילן סוף־פּרילינגדיקן שבת־פּאַרמיטיק בין איך אין צענטער פון תל אביב, אין אַ קליינעם שטימונגס־פול דעקאַריטן סאַווע־טיש־אַריענטירטן פּאַרטי־לאַקאַל זאַל, געוועזן אויף אַ מאַיאַקאָוסקי־פּרי־מאַרגן — צו דעם דיכטערס 25טן יאַרצייט — 1930-1955.

דעם פּרימאַרגן האָבן אויסגעפילט דער העברעיִשער דיכטער און די העברעיִשע דיכטערין: אלכסנדר פּן (פען) און חיה קדמון. דאָס זענען באַרימטע שרייבער אין דער לינקער ארץ ישראלדיקער גרופּירונג. ביידע געבוירענע אין רוסלאַנד, ינגערהייט קיין ארץ ישראל געקומענע, אויסגע־צייכנטע רעדנער, פיינע רעציטאַטאָרן און גרינטלעכע קענערס פון מאַיאַ־קאָוסקי. זיי האָבן גערעדט: וועגן מאַיאַקאָוסקיס ערשטע גילגולים און ליריש־סענטימענטאַלן אינהאַלט און קאַנסערוואַטיווער פאַרם, וועגן זיין זוכן זיך איינצוגלידערן אין דער רעוואָלוציע ווי אַן „אַרבעטער פון וואַרט“, וועגן זיין געפינען נייע אינהאַלטן, צוגעפאַסטע צו די נייע ווירקלעכקייטן אין נייע פּאַרמען, צוגעפאַסטע פאַר אַט די דורכאויס נייע אינהאַלטן. אמאָל איז געוועזן אַ מחיצה צווישן דעם פּריוואַטן לעבן פון מענטש און זיין געזעלשאַפטלעכן לעבן און דאָס נייע פון דער נייער צייט איז „דאָס אַפּשאַפן פון דער מחיצה“. אינטעגראַל איז דער מענטש — „דאָס סאַציאַלע דרינגט אַריין אין זיין פּריוואַטן לעבן און זיין פּריוואַט־לעבן דרינגט דורך דאָס סאַציאַלע לעבן“. דער דיכטער פען האָט אין זיין רעפּעראַט באַזונדערס אַקצענטירט דעם צאַרטן הומאַניזם פון דעם — לכאורה — אַזוי ברוטאַל־ווילדן מאַיאַקאָוסקי־ליד, וואָס נישט נאָר האָט עס אַ דין אויער פאַר די ליידן פון דעם מענטש, נאָר אַפילו פאַר די ליידן פון דער חיה אין גאַס. אַזוי ווייט איז אַלץ געגאַנגען כּשורה — אַבער וויאָזוי איז מאַיאַקאָוסקי אַזוי יונג געשטאַרבן, בלויז צו זיינע 36 יאָר, דאָס איז שוין געבליבן אַ סוד צווישן די פּרעלעגענטן און זייער געוויסן... און עס איז אויך געבליבן אַ סוד צווישן זיי און זייער געוויסן, ווי עס קומט, וואָס די ליגע פאַר פּריינטשאַפט צווישן מדינת ישראל און מדינת ראַטן־פּאַרבאַנד, האָט יאָ איינגעאַרדנט אַ מאַיאַקאָוסקי־געדענקטאַג און מסתּמא זינט דעם יאָר 1948 קיינמאַל נישט קיין פּרץ מאַרקיש, אַדער דוד בערגעלסאָן, אַדער דער נסתּה, אַדער איציק פּעפּער־פּרימאַרגן, און עס זענען נאָך אַסך, אַסך אַזעלכע זאַכן געבליבן אַ סוד צווישן זיי און זייער געוויסן. 1955.

י צ ח ק פ ע ר ל אָ ו ן

געבוירן אין יאָר 1911 אין ביאלע פּאָדלאַסקע, אין פּוילן. יוגנט-יאָרן אין בריסק. שפּעטער וואַרשע. צווייטע וועלט-מלחמה אין רוסלאַנד. שפּעטער אין פּוילן, דייטשלאַנד. זינט 1947 אין ארץ ישראל, ווינט אין תל אביב.

פון אַ שייַן שטעטל, נישט ווייט פון וואַרשע איז ער געקומען אין איין שיינעם טאָג אין וואַרשעווער ליטעראַטן-פאַראיין אויף טלאַמאַצקיע 13. יצחק פּערלאָוו. ער איז געוועזן זייער הויך און זייער מאַגער און האָט געהאַט זייער אַ לירישן און פאַרלוירענעם שמייכל און איז געוועזן זייער יונג. און כאַטש מיר אַלע זענען אין יענער צייט אויך נאָך קיין זקנים נישט געוועזן — האָבן מיר אַלע געזאָגט: מילא טאַלענט צום שרייבן לידער — ווער מער און ווער ווייניקער — האָבן מיר אַלע, אָבער מיר זענען אייך, פּערלאָוו, מקנא אייער יונגשאַפט און אייער יונגע גלויביקייט. וואַרום מיר זענען שוין דעמאָלט געוועזן נאָך די גרויסע ליטעראַרישע שטורעמס, און יאָרן פון נאָך-שטורעם ברענגען אַלעמאַל מיט זיך אַביסל סקעפטיציזם. אָבער די גאַנצע וועלט פון גלויביקייט איז נאָך געוועזן אין יצחק פּערלאָוו. אַבי מען זאָל נאָר עפּענען פאַר אים די טויערן פון דעם פאַרנאַס — וועגן פּרנסה האָט ער נישט געטראַכט קיין סך און האָט ווייטער געהונגערט. און ווען נאָר עס האָט זיך געמאַכט אַ מעגלעכקייט איז ער איבערגעזעסן אַ נאַכט אין אַ ווינקל אין ליטעראַטן-פאַראיין.

און זאָל דאָ דערמאָנט ווערן אַזאַ מעשה. דאָס איבערנעכטיקן אין פאַראיין האָט אָנגעהויבן צו ווערן עפידעמיש. פּאַליציי, וואָס האָט אַלעמאַל געהאַלטן אָן אויג אויפן לאַקאַל, האָט אָנגעהויבן עפּיס חושד צו זיין פּאַליטיש און זיך צו שטעפען צוליב דעם. און איך האָב, אַלס סעקרעטאַר פון פאַראיין, באַקומען שאַרפע אינסטרוקציעס צו זען, אָ דאָס נעכטיקן זאָל אויפהערן. האָב איך שטילערהייט אַלע פּאַטענציעלע נעכט-איבערזיצערס אָנגעזאָגט, אָ: נישט מער! און אַזוי אויך פּערלאָוו. אָבער עס איז דעמאָלט געוועזן גראַד אַ קאַלטע נאַכט. איך בין אַהיימגעגאַנגען און דער לאַקאַל איז געוועזן פּוסט. אָבער דאָס געוויסן האָט געמאַטערט. אַרום דריי ביינאַכט האָב איך טעלעפּאָנירט אין פאַראיין. פּערלאָוו האָט געענטפּערט... דערהערט מיין שטימע איז אים אומהיימלעך געוואָרן. ער איז... אַריינגעפּאַלן. אָבער, אַז איך האָב דערהערט זיין שטימע — בין איך גליקלעך געוועזן, אַ סימן, אַז ער האָט אין דער קאַלטער נאַכט נישט גענעכטיקט אויף די גאַסן. דער מאַמענט פון יענער פּרייד איז מיר געבליבן ווי אַ שטראַל אויפן גאַנצן לעבן.

גאָר באַלד איז דער לירישער פּאָעט פּערלאָוו געוואָרן דער שרייבער פון די זינג־טעקסטן פון דער לידער־זינגערין לאַלאַ פּאַלמאַן. עס האָט זיך באַלד אַרויסגעוויזן, אַז נישט נאָר איז דער ליטעראַריש־קינסטלערישער זונג פּערציק טעג פאַר דער געבורט פון דער זינגערין, און דעם זינגער אין וואָרט, אויסגערופן געוואָרן אין הימל, נאָר אויך דער פשוט מענטשלעכער זונג; און זיי זענען געוואָרן לבשר אחד לויטן פסוק אין חומש בראשית. און עס איז אַוועק אַ קאַנצערט־טור איבער גאַנץ פּוילן. דער שלאַנקער דיכטער און די קליינע זינגערין. פון זיין פנים זענען פאַרשוונדן די ריוולעך פון הונגער, אָבער נישט די גריבלעך פון שמיכל און חן.

און יאָרן זענען אַוועק. די פּערלאָווס האָבן איבערגעוואַנדערט און איבערגעליטן די יאָרן פון דריטן חורבן אין ווייטענישן פון רוסלאַנד, אַ חנעווידיק יינגעלע איז געבוירן געוואָרן און באַקומען דעם נאָמען בן־עמי, און אַט זענען זיי אין דייטשלאַנד אין די לאַגערן און זיי וואַנדערן מיט דעם לעגענדאַרן שיף „עקזאָדוס“ קיין ארץ ישראל און קומען אַן צוריק קיין דייטש־לאַנד... און אַט איז 1950 און איך באַזוך זיי ביים ברעג ים אין יפו אין אַ שטיבל אין „דזשעבעליאַ“. לאַלאַ זינגט און פּערלאָוו שרייבט שוין ווייניקער לידער און מער ראָמאַנען. אויטאָביאָגראַפישע באַשרייבונגען און ער איז שוין פּאָפּולער אין עטלעכע טיילן פון דער וועלט. מען דרוקט אים שטאַרק גערן אין אַמעריקע, אין „פאַרווערטס“, און ביכער דערשיינען אָפט און אַוונטן אויף אַ גרויסן פאַרנעם קומען פאַר.

און אַט איז 1954-1956 — פון דזשעבעליאַ אַוועק אין אַ דירה אין מיטן תל אביב־צפון. און מיר זענען ביידע מיטגלידער פון דער פאַר־וואַלטונג פון יידישן שרייבער פאַריין אין תל אביב. לאַלאַ זינגט און יצחק שרייבט. ער איז אַ ראָמאַניסט לויט דער פּראָפּעסיע. יענער חלום פון פאַרנאַס איז רעאַליזירט, און פּרנסה פעלט אויך נישט.

און ער איז נאָך אַלץ פול מיט פיעטעט ווי אַמאַל. און זאָל דאָ דערציילט ווערן אזא מעשה. דער שרייבער־פאַראיין נעמט אויף חיים ליבערמאַנען. דעם אייביקן אַפּאַנענט פון שלום אַשן. אָבער פּערלאָוו האָט פאַרט פיעטעט צו ביידע. און אַט קריגט ער אַ וואָרט און ער האַלט אַ גלעזל כּרמל־וויין אין האַנט. זאָגט ער שבחים וועגן דעם געהויבענעם גאַסט און ער פאַרענדיקט: פון אייך — גאַסט — האָב איך געלערנט אַסך, אָבער אויך פון אַשן האָב איך געלערנט, איז דעריבער לחיים ולשלום — חיים ליבערמאַן און שלום אַש! אַ ווונדערלעכער דיכטערישער וואָרטשפּיל. זאָל ער פאַרשריבן ווערן אויף פּערלאָווס חשבון.

ד.ר. אהרן פּרץ

געבוירן אַרום 1910 אין קאַזונער ליטע. יאָרן פון דריטן חורבן אין געטאָס, קאַנצל־לאַגערן. זינט 1946 אין ארץ ישראל. רייזעט אין דרום־אַפריקע, אייראָפע, אַמעריקע. ווינט אויפן כרמל.

ער וועט זיין זייער בייו, דר. אהרן פּרץ — וואָס זיין פולער נאָמען פון דער היים אין דער ליטע איז געוועזן פּערציקאַוויטש, אַז ער וועט זען, אַז אַ מיניאַטור־פּראָפּיל פון אים דערשיינט דאָ אין דער סעריע פון אַזעלכע פּאַרטרעטן פון שרייבער. אַז ער וועט מיך זען ביי דער ערשטער געלעגנהייט — וועט ער זיך אויפריכטיק און קורץ אַ בייער טון, אָן כּעס, ווי עס איז זיין שטייגער :

— וואָס פאַר אַ שרייבער בין איך אייך ?

און אַפילו זיין שיינע פּרוי רעיה, וואָס טאַמער בייערט זיך עמיץ, גיט זי אַזאַ מילדן און שמייכלענדיקן און חן־פּולן בליק אויף יענעם, ווי ליאַנאַרדאַס מאַנאַ ליזאַ וואָלט זיך אַ ריר געטון אין די ראַמען אויף דער לוור־וואַנט — און באַלד נעמט שמעלצן יעדער כּעס, יאָ, אַפילו רעיה וועט זיין אַביסל בייו :

— ראַניטשקאַ האַלט זיך נישט פאַר קיין שרייבער !

אַבער דר. אהרן פּרץ האָט דאָך פאַרט אַנגעשריבן איינס פון די טיפּסטע און אַנדערשדיקסטע, און אַפילו אין זינען פון ליטעראַרישן סטיל עסטע־טישסטע, ביכער פון דריטן חורבן „דעם גורל אַנטקעגן“. דאָרט ווערט באַשריבן די געשיכטע פון די דריי פון זייער קליינער משפּחה, פון זייער פאַרלירן זיך און געפּינען זיך. און דער עיקר : אַט דאָס בוך האָט געשריבן אַ דאָקטאָר־מעדיצינער, וואָס פּסיכאָאַנאַליזירט זיך אַליין די גאַנצע צייט פון געטאָ, וואָס נישט נאָר לעבט ער איבער — וואָס ער לעבט איבער, נאָר ער דענקט עס אויך איבער — אונטער די אויסגעשפּרייטע איבער אים נעגל פון טויט.

אויף נתיב האופקים, אויף דעם כרמל־באַרג, אַנטקעגן דעם אייביקן בלויזען ים־איינגוס איז דאָס הויז פון די פּרצעס — אהרן, רעיה און אַלעק, דער זון, אַ בחור, אַ ריז אין ווקס און אין וונדערלעכער געדולד. וויאַווי דאָס איז געשען, אַז פון אַלע צענדלינקער באַקאַנטע היימען אין חיפה — איז די היים פון די פּרצעס געוועזן אַלעמאַל מיין היים, ווען נאָר איך בין געקומען אין יענער דריטער פון די „דריי שטעט“ אין מדינת ישראל — ווייס איך אַליין נישט. און איך בין נישט דער איינציקער שטאַם־גאַסט אין דער שטוב. דר. פּרץ איז איינער פון די פאַרנומענסטע דאָקטוירים אין שטאַט

און זיין אויפגאָבע איז צו ברענגען אויף דער וועלט אַ נייעם דור פשוטו כמשמעו. קומט ער אין שטוב גרייך נאָך דער אַרבעט אין שפיטאַל — הויבן זיך אָן די טעלעפאָנען. זיצט ער מיד, אַפילו דער שמייכל אויף זיין פנים איז מיד און נאָך יעדן טעלעפאָן זאָגט ער זיך: איצט וועט ער שוין מער נישט גיין צום טעלעפאָן — אָבער אַט טעלעפאָנירט מען ווידער און באַלד גיט זיך אַ ריר דאָס געוויסן און ער זאָגט: נאָר נאָך דאָסמאַל, נאָר נאָך דאָסמאַל...

ער איז דער הויפט פון דער געבורט־קליניק אין חיפה.

ער האָט ליב אַסך צו שווייגן, דר. פּרץ, נאָר רופט ער זיך אָן אַמאַל — איז עס אַ לאַגישע טעזע סאַי אויף וועלכן געביט: וועלטפּאַליטיק, מדינת ישראל-סיטואַציע, וועלטליטעראַטור, יידישע, אַדער העברעיִשע ליטעראַטור.

נאָר פאַרוואָס דר. פּרץ שרייבט נישט מער קיין ביכער — ווער ווייסט? און אפשר שרייבט ער און פּלוצלונג וועט מען ביי אים דעם כתב יד אַנטדעקן, פונקט ווי מען האָט כמעט דורך אַ צופאַל אַנטדעקט דעם כתב יד פון „דעם גורל אַנטקעגן“.

און אזוי ווי עס איז „מיין לעקסיקאָן“ — לאַמיך שוין פאַרצייכענען דאָ. אַז דר. פּרץ איז געוועזן דער ערשטער מענטש אויף דער וועלט, וואָס האָט אין חיפה געזען מיין אייניקל הינדעלע בערגנער — וואָס טראָגט דעם נאָמען פון מיין מוטער און איז די טאַכטער פון מיין זון און שנוור — יאַסל און אַדרי. ציען זיך דעריבער צו אהרן פּרץ אויך מיסטישע דינע שטראַלן צווישן די פעדים פון פריינטשאַפט צווישן אים און מיר.

יוסף פאלק

געבוירן אין בעלז, מזרח-גאליציע, אין יאָר 1889. זינט
1936 אין ארץ ישראל.

ער האָט אַמאָל געטראָגן אַ באַרד, דער הויכער, ווי אַ ווירע גלייכער, סטאַטעטשנער און איידעלער יוסף פאלק. דווקא אין ארץ ישראל האָט ער אָט די באַרד אַראָפּגענומען, אָבער דאָס האָט גאַרנישט געמינערט פון זיין ווירע-גלייכער, ווירדע-פולער, סטאַטעטשנער דערשיינונג. אין זיין אויסער-לעכקייט איז ער אַביסל ענלעך צו שלום אָשן. יוסף פאלק איז אַזוי שטיל. נאָך שטילער ווי זיינע איידעלע לידער, וואָס ער שרייבט איינס — אַזוי דאַכט זיך — יעדע צען יאָר. אָבער אין דער שטימונג פון דעם דאָזיקן געשריבענעם איינעם ליד לעבט ער שוין די גאַנצע צען יאָר. ער איז עפיס אַ מין אברהם בן יצחק זאָנע ז"ל — אין יידיש. זאָנע איז אויך געוועזן אַ גאליציאַנער נאָר האָט געשריבן אין העברעיש. און נישט אומזיסט האָט פאלק — זאָנען איבערגעזעצט. אויך יענער האָט יעדע צען יאָר געשריבן אַ ליד און בסך הכל איבערגעלאָזן עטלעכע הונדערט שורות...

אין תל אביב זענען די קאָפּען מער אויף די טראַטואַרן, ווי אינעווייניק און מען זיצט דאָרט שעהן מיטן רעכט פון איין גלעזל קאָווע. זיך איך אַזוי אַמאָל אין אַ קאָפּע און עס גייט נעבן מיר אויפן טראַטואַר פאַרביי אַ ווירע-גלייכער, ווירדע-פולער, סטאַטעטשנער עלטערער הער. ער גייט איינמאָל, זעקס מאָל, אַ טויף מאָל, ער וואָלט אַזוי געגאַנגען זעכציק מאָל, ווען איך וואָלט אים נישט דערקענט און צו אים צוגעגאַנגען. דערויף האָט ער טאַקע געוואַרט. אַזוי איז זיין דרך. נישט חלילה ווייל ער זוכט כבוד, נאָר ווייל ער וויל מיט אַלע מיטלען, און מיט אַל דער חכמה פון דער וועלט אויסמיידן אומכבוד. מיר האָבן זיך אַמאָל געקענט אין גאליציע, אָבער אין ישראל דאָס ערשטע מאָל דעמאָלט געזען. און איין מינוט שפעטער האָט שוין פאלק מיט מיר גערעדט וועגן די יידישע פּאָעטן אין גאליציע מיט אַסך טיפּער, אָבער געצוימטער ליבע, אָט אַזוי ווי גאַרנישט וואָלט פאַר-געקומען אין די 25 יאָר, וואָס מיר האָבן זיך נישט געזען — 1925-1950... נישט נאָר לעבט פאַר פאלקן נאָך אַלץ די גאַנצע יידישע ליטעראַטור ווי פאַר דער ערשטער וועלט-מלחמה, נאָר אין זיין ווינער, לירישער מענ-טאָליטעט איז אפילו נאָך די גאליציש-יידישע ליריק אַ האַרמאָנישע גאַנצקייט. און כדי זיך צו האַלטן יוגנטלעך און קענען חלומען — האָט פאלק קיינמאָל זיינע לידער אין אַ זאַמלונג נישט אַרויסגעגעבן. אָבער אין אַנטאָלאָגיעס איז ער דאָ און יעדעס ליד זיינס גיט אַן אייגענעם, אַריגינעלן בליץ, אַ שטילן, ווייטן בליץ, ווי נאכט-בליצן ווייטע אין גאליצישע זומער-נעכט. 1956

דוד פוגל (פאָגעל)

געבוירן אין סאטאנאָוו, גאַליציע, אין יאָר 1891. 1912-
1925 אין ווין. דאָן אַ קורצע צייט אין ארץ ישראל, שפע-
טער אין פאַריז. אומגעקומען אין דריטן חורבן.

איך האָב אים געקענט בלויז אין זיינע ווינער יאָרן — דעם העברעישן דיכטער דוד פאָגעל, געקענט ווי אַ חבר און אפילו אַ האַרציקן חבר, כאָטש ער אַליין האָט זיך אַליין געזען ווי אַ שאַטן, אַ שאַטן פון זיך אַליין. לויט דוד פאָגעל איז אייגנטלעך יעדער מענטש נישט מער ווי אַ שאַטן פון זיך אַליין. אויך די וועלט איז בלויז אַ שאַטן און גאָט איז אוודאי נישט מער ווי אַ שאַטן, אפילו נישט פון זיך אַליין, נייערט אַ שאַטן פון מענטש. ער האָט זייער ווייניק געשריבן — דוד פאָגעל — געגעבן בלויז אַ שאַטן פון די מעגלעכקייטן, וואָס זענען געוועזן אין אים. זיינע לידער זענען קליינע, דינע, מאַגערע. צונויפגענומען אין אַ בוך מיט שוואַרצע טעוועלעך, און רופן זיך: לפני השער האפל. יעדעס וואָרט איז מיט ליבשאַפט אַרומגעציטערט, ווי די לעצטע שטיקלעך ברויט, וואָס אַן אַרעמע מאַמע שניידט אָן פאַר די הונגעריקע קינדער. און ווי יענע שטיקלעך ברויט — אַן פוטער, זענען זיינע לידער אַן גראַמען. כאָטש דאָס ברויט האָט דעם טעם פון לעצטע קרישקעט אין זיך.

ער האָט אויך אויפגעשריבן אַ ראָמאַן.

איך געדענק אים אַזוי גוט פון דער עליזאַבעט-פראַמענאַדע אין ווין, וווּ מיר פלעגן זיך באַגעגענען כמעט יעדן טאָג — די גרופע יידישע און העברעישע שרייבער, מאלער, זינגער, אַקטיאָרן און דער עיקר בעלי הלומות און בטלנים. אויף אַ גאַרטן-באַנק — פלעגט ער, דוד פאָגעל, זיצן אַלעמאַל דער לעצטער, אין אַ שורה חברים — פלעגט ער מיטגיין אַלעמאַל ביי דער זייט, זעלטן זיך מישן אין שמועס, כאָטש אַלץ הערן, און אויב זיך געמישט אין שמועס — איז — איין וואָרט, צוויי. אַ הויכלעכער און אַ דאַרער — פון פשוטן הונגער — מיט אַ אויסגעצערט פנים, גרינלעכע און זייטיק קוקנדיקע אויגן. צו שמועסן סתם איז ער געוועזן גלייכגילטיק, אָבער אַז מען האָט דערמאָנט טויט, אונטערגאַנג, אומקום — האָט ער אויפ-געלעבט... דעמאָלט האָט ער געהאַט וואָס צו זאָגן.

אַז מיר איז אַמאָל — אין יאָר 1919, אין ווין — נאָך אויפשטיין ממש תחית המתים פון אקוטער טובערקולאָזע מיט בלוט-גאַסן פון די לונגען — איינגעפאַלן אַ געדאַנק אַרויסצוגעבן אַ „טויט-ציקל“, אַ מין קליינע אַנטאָ-לאַגיע, אויף שוואַרץ-גרויעם פאַפיר געדרוקט, איז וועלכער יעדער בייטראַג

זאל האָבן נאָר איין טיטל „טויט“ — האָט דוד פּאָגעל בייגעטראָגן לידער, כּאָטש ייִדיש־שרייבן איז אים געוועזן שווער. אָבער אין אזא קליינער אַנטאָלאָגיע מוז ער נאָטירלעך מיט־זיין ...

איך האָב מיך גיך באַפּרייט פּון דעם „טויט־ציקל“ און בין אַריין אין אַן עקסטרעמען לעבנס־ציקל. פּשטות, געזונטקייט, נאַקעטקייט, געזונטע לעבנס־פּריידיקע אַמעראַצעס — עקסטרעמער ייִדישיזם זענען געוועזן די יעמאַלטיקע קלינגווערטער. און איינמאַל אין אַ האַרבסטיקן פּאַרנאַכט האָבן מיר אַליין שפּאַצירט אויף דער פּראַמענאַדע און — נאָטירלעך — אַסך געשוויגן, אָבער אויך אַ היפש ביסל גערעדט. אין מיר האָט אַלץ געברויזט אַרויף און אין פּאָגעלן האָט אַלץ געצויגן אַראָפּ. וואָס מער איך האָב — אין זין פּון די קלינגווערטער דאָ אויבן געהאַמערט מיט אַפּטימיזם און ייִדישיזם (איך האָב מיך געגרייט צו פּאַרלאָזן ווין, פּאַרן קיין וואַרשע און אָנהויבן אַ ניי לעבן), אַלץ מער האָט פּאָגעל גרייך און זייטיק־געשמייכלט און איראַנזירט מיט פעסימיזם און וועלט־פּרעמדקייט און אין מיינע אויגן איז ער דעמאַלט געוואָרן דער פּערפּעקטער עקזעמפּלאַר פּון אַ לעבנס־פּרעמדן העבראַיסט. און אַז איך בין אַהיימגעקומען צו מיינ שרייב־טיש, האָב איך אָנגעשריבן דאָס ליד „ייִדיש“! אַז דאָס ליד איז דערשינען, האָט עס פּאָגעל אָן שום בייזקייט — ווייל מיר האָבן זיך ליב געהאַט — אויפגענומען און מיט אַ זייטיקן שמייכל פּאַרויזכערט: — אין צען יאָר אַרום וועסטו רעדן ווי איך רעד דאָס גאַנצע לעבן מיינס.

און אין שייכות מיט מיינ ליד „ייִדיש“! בין איך מצרף דוד פּאָגעל צו אַט דער סעריע פּון „מיינ לעקסיקאָן“, אין וועלכן עס דאַרפן אַריינגיין שרייבער באַגעגנטע אין מדינת ישראל. דורך אַט דעם ליד, וואָס ווערט כּסדר מיספּאַרשטאַנען אין אונדזער עולם התווה והטעות, און מער ווי ווו — אין ארץ ישראל, האָט זיך דוד פּאָגעל מיט מיר — אַזויצוזאָגן — אין לאַנד באַגעגנט ...

אָבער צוריק קיין ווין. אין אונדזער קרייז פּלעגט אַמאָל קומען אַ יונג, קליין, שוואַרצחנעוודיק, עקסצענטריש, טובערקולאָז־קראַנק, בילדער־מאַלנ־דיק, פּון אונגאַרן־שטאַמענדיק מיידל — אילקא. אַז זי איז געוואָרן דוד פּאָגעלס געליבטע, כּלה און אויך פּרוי — איז זעלבפּאַרשטענדלעך.

אין מיינ אַרכיוו זענען געבליבן אַ פּאַר בריוו פּון דוד פּאָגעל, 1924 — פּון ווין קיין וואַרשע. איינער פּון די בריוו הויבט זיך אָן: ווונדערט אייך נישט, וואָס אַזוי לאַנג נישט געענטפּערט, פּשוט נישט געוועזן קיין קאַרטל. (אַ קאַרטל האָט טאַקע דאָן געקאָסט 1500 קראָנען, אָבער 1500 קראָנען זענען ווערט געוועזן איין סענט ...).

א. מ. פּוּק ס

1890 געבוירן אין אָזיערנע, מזרח-גאַליציע, 1907 לעמב-
 בערג, 1912-1914 צוויימאַל אין אַמעריקע, 1914 ווין ביז
 1938 — פון דעמאַלט אין לאַנדאָן. אייראָפּעישע רייזעס
 — איטאַליע א. א. פון יאָר 1950 אין מדינת ישראל.
 וווינט אין הדר יוסף.

ווי אַזוי מיר האָבן זיך פּאַקטיש ביידע באַקענט האָבן מיר זיך ביידע
 קיינמאַל נישט געקענט דערמאָנען, נאָר איינמאַל אין הערבסט 1910 זענען
 מיר אין לעמבערג אַרומגעגאַנגען אַ גאַנצע נאַכט און גערעדט וועגן
 ליטעראַטור. זינט דעמאַלט זענען מיר געוואָרן געשווירענע פריינט אויף
 לאַנגע, לאַנגע יאָרן. נישט הויך אין וווקס איז נאָך אברהם משה פוקס
 דעמאַלט געוועזן זייער מאַגער איד. אַ שאַרף פנים, טונקעלע, נישט גאַנץ
 שוואַרצע האַר, גרויסע אויגן, גרינלעך-ברוינע, אַלעמאַל פול מיט סאַטירישן,
 ביזן שמייכל, געדיכטע ברעמען, צוזאַמענגעוואַקסענע ווי אַ שורה, קליינע,
 דינע אויערן, אַ ברייט און ליידנשאַפטלעך מויל און אַלעמאַל פול מיט רייד
 און מיט שאַרפע באַמערקונגען און מיט גוטע וויצן. דערצו דינע הענט,
 שמאַלע, אַבער נישט קיין מיידלישע, ווייל פוקס איז יאָרן-לאַנג געוועזן אַן
 אַרבעטער אין אַלערליי פאַכן. אַז מיר האָבן זיך באַקענט, האָט פוקס קוים
 אַפילו שוין געחלומט צו ווערן אַ שרייבער. זיין באַשטימונג, האָט ער
 געטראַכט, איז צו זיין אַ פּאַלקס-טריבון, קוים האָט ער זיך אַבער אַרייַן-
 געוואַרפן אין שרייבן האָט ער שוין מער נישט געוואַלט הערן און געדענקען
 פון זיין געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט. אין יענע יאָרן איז אין גאַנץ אייראָפּע
 די ווירקונג פון דער נאָך-ניטשעאַנישער, אַריסטאָקראַטישער קונסט-פאַר-
 קונסט-ריכטונג נאָך געוועזן זייער שטאַרק. פוקס האָט געשטאַמט פון
 האַרעפּאַשנע קבצנים, זיין גוטער טאַטע האָט היפשע חדשים אין יאָר פאַר-
 דינט אויף חיונה מיטן בייטשל, און איך האָב געשטאַמט פון גבירים און
 משכילים און געהאַט אַ גוטן פּאַסטן אין אַ באַנק אין לעמבערג און אויסגעזען
 ווי אַ צעפעסטעט יינגל און מיידלעך האָבן מיך ליב געהאַט און פוקס האָט
 געהאַט סאַטאַנישע בייזקייט אַפט צו מיר און האָט זיך ביי מיר געוואַלט
 אַפנעמען אַלע אומגעזעענע בייזקייטן פון זיין וועלט. ממש מורא האָב איך
 געהאַט פאַר אים, אַז ער פלעגט זיך אַפט אויף גאַנצע נעכט אַנזעצן מיט
 מוסר אויף מיר, צונישט מיך מאַכן און אין שטויב מיך פאַרוואַנדלען. און איך
 האָב איינגעזען, אַז פוקס איז גערעכט און האָב חדשים לאַנג פאַר זיין ערשטער
 רייזע קיין אַמעריקע אים נישט געלאָזט מער אַרבעטן, נאָר זיך אויסרוען אויף

מײן חשבון, און אליין בין איך געקראַכן אין חובות; מיר האָבן אויך אַרויס-געגעבן דעמאָלט קליינע ביכער, ער מיט דערציילונגען, און איך מיט לידער — לרוב אויף מײן חשבון, און אַז פוקס איז אַוועק קיין אַמעריקע, האָבן איך געוויינט ווי נאָך אַ טויטן, אַזוי צוגעבונדן בין איך געוועזן צו אים. אין יאָר 1913 און 1914 איז פוקס צוויימאָל געקומען פון אַמעריקע קיין ווין, דאָס צווייטע מאָל מיט דער מיטהילף פון ג. שאַפּמאַן און מיר. די צווייטע אַמעריקאַנער רייזע איז געוועזן ריין ראַמאַנטיש, ער האָט פון אַמעריקע מיטגעבראַכט מיט זיך זיין סאַניען, אַ מיידל פון פראַסקוראַוו, אַן עקסצענטריש מיידל מיט געלאַקטע שוואַרצע האַר, מיט אַ קליין פאַרשייט נעזל, מיט צעשמייכלטע אויגן און פול מיט זייער מאַדנע איינפאַלן. ערב ערשטן וועלט-קריג איז דעמאָלט געוועזן און וואָס מיר זענען אַלע אין יענע חדשים דורכ-געגאַנגען, איז ממש אַ קאַליידאַסקאַפּ פון צרותן און נחתן אַלערליי. פוקס איז אַזוי אויסגעמאַטערט געוועזן פון נויט, אַז מען האָט אים קיינמאָל נישט „אַסענטירט“ צום מיליטער, כאַטש קינד און קייט האָבן יעמאָלט שוין געדינט ביים קיזער, און צו דער שותפות אין דער נויט האָט דער גוטער גאָט צוגעשיקט לאַלאַן, פוקסעס שיינע טאַכטער. ווער שרייבן, וואָס שרייבן — פוקס האָט דעמאָלט דערפון נישט געוואָלט וויסן און געדענקען. ביז אין איין שיינעם טאָג האָט זיך די מלחמה געענדיקט און אַמעריקאַנער האָבן אָנגעהויבן אַראַפּצוקומען קיין ווין און פוקס איז געוואָרן ווידער דער קאַרעספּאַנדענט פון „פאַרווערטס“, ווי ער איז אַמאָל, אַמאָל געוועזן נאָך פון לעמבערג אויס, ווען מיר האָבן געמיינזאַם פאַר אים אויסגעטראַכט דעם אַביסל דעקאַדענטישן דעק-נאַמען „מאַסקוף“־פּוקס-אַ-מ. און די זיבן גוטע יאָרן האָבן איינגעשלונגען די זיבן מאַגערע יאָרן — און פוקס איז געוואָרן נישט צום דערקענען. אויסגעבאַלעבעסלט זיך, געהאַט אַ פיינע היים און טאָג און נאַכט געשריבן פאַרן „פאַרווערטס“ מיט זיינע מאַדנע „קאַטשערעס און לאַפעטעס“, וואָס דאָס איז דאָס אַריגינעלע כתב זיינס. פאַרוואָס פוקס איז נישט דערלאָזט געוואָרן מיט זיינע שטאַרקע רעאַליסטישע דערציילונגען צום „פאַרווערטס“, און בלויז נאָר מיט זיינע קאַרעספּענדענצן, דאָס וועט שוין אויף אייביק בלייבן דער סוד פון אב. קאהאַן, דעם רעדאַקטאָר פון דער וועלטס גרעסטער יידישער צייטונג. אין דער ליטעראַטור האָט אים קיין אנערקענונג נישט געפּעלט, גאָר גיך האָט מען, אַז מען האָט גערעדט וועגן דער יידישער פּראַזע, אַרויסגעזאַגט אין איין אַטעם: אַש, בערגלעסאַן, אַפּאַטאַשו, זינגער, פוקס — יעדע דערציילונג פוקסעס פלעגט מאַכן אַ נייעם רושם. מען האָט נישט נאָר געשריבן וועגן זיי, נאָר דיסקוטירט וועגן זייער צו שאַרפן רעאַליזם, זייער איבערגעלאַדענעם סטיל, זייער נייקייט. פוקסעס

סטיל האָט באַלד באַקומען דעם נאָמען: מאַדערנער מענדעלע-סטיל. און פּוקס האָט זיך גענומען בויערן טיפּער און טיפּער, גענומען שטייגן העכער און העכער, האָט פון זיך געפּאָדערט אַלעמאַל מער און מער — ממש דאָס אוממעגלעכע. זענען דערשינען בלויז אַ דריי קליינע ביכלעך און דאָס גרויסע ווערק האָט ערשט געזאַלט קומען, זיין שטוב איז פול געוואָרן מיט פּעק מאַנסקריפטן מיט זיינע „קאָטשערעס און לאַפּעטעס“, זיין מאַדנעם כתב, און קיין ביכער זעט מען נישט און מען זעט נישט, ביז ער האָט געמוזט זיך ראַטעווען מיטן לעבן אין יאָר 1938 פון ווין און די מאַנסקריפטן פון אפּשער גרויסע ראַמאַנען זענען געבליבן אויף הפּקר. — פּריינט זענען מיר געבליבן אייביק, כאָטש אַפּטמאַל יאָרן נישט קאַרעספּאַנדירט. אזאָ טבע האָט ער געהאַט, יאָרן-לאַנג נישט צו ענטפּערן אויף בריוו און פּלוצלונג אַראַפּפּאַלן מיט אַ בריוו פול מיט סענטימענטן ווי אַ יידענע „אינציקער אין דער וועלט“... אָבער אַזעלכע בריוו צו „אינציקע אין דער וועלט“ האָבן איך געזען ביי מער ווי אַ טויז פּריינט. דאָס איז געוועזן פּוקסעס פּאַלקסטימלעכע באַרעדעוודיקייט. און דאָך רעד איך מיר איין מער, ווי אַלע אַנדערע „אינציקע“ פּריינט פון מיין גוטן ערשטן און אַמאָל טאַקע איינ-ציקן חבר.

פּריילעך איז אַמאָל געוועזן אין ווין מיט פּוקסן און מיט אונדזער גאַנצן דאָרטיקן קרייז. פּריילעך אויף די רינג-אַלעען פול מיט ווינער וואַלצער-צעזונגענקייט פון פאַר דער ערשטער מלחמה. ווער וואַלט עס געאַנט, אַז אויף די זעלבע גאַסן האָט זיך אַרומגעדרייט אַ „ווינער-שטראַלך“ מיטן נאָמען אַדאַלף היטלער... און שפּעטער איז פּריילעך געוועזן אַפילו בשעת דער ערשטער מלחמה, ווען טויזנטער פּליטים פון גאַליציע האָבן פאַרפּולט די ווינער גאַסן און שפּעטער איז פּריילעך געוועזן נאָך דער מלחמה, פּריילעך און האַפּערדיק און ווין איז דעמאָלט געוועזן די אינציקע סאַציאַליסטישע שטאָט אין מערב אייראָפּע. און אין 1933 בין איך אַמאָל פאַרבייגעפאַרן ווין, פּוקס האָט מיך אויפגעזוכט אויפן וואַקזאַל. ווי די שאַטנס האָבן מיר זיך שטיל געסודעט, אַרום האָט געקלונגען הויך און חוצפהדיק: הייל, הייל!...

1945

א. מ. פּוקס אין מדינת ישראל

מיר האָבן זיך מיט א. מ. פּוקסן און זיין סאַניען, וואָס האָט נאָך אַלץ נישט פאַרלוירן די חנען פון די ערשטע יאָרן אין ווין, ווען פּוקס האָט זי אַהין געבראַכט פון ניו יאָרק; באַגעגנט אין פאַרזי אין יאָר 1950. און באַגעגנט שפּעטער מיט צוויי חדשים אין מאַרסעני, אין האַפּן; פּוקס אויפן

וועג קיין מדינת ישראל — און איך אויפן וועג פון ישראל קיין קאנאדע נאָך אַ באַזוך אין דער מדינה.

און מיט יאָרן שפּעטער באַגעגענישן אַסך און גאָר אַסך אין תל אביב, און אין הדר יוסף ביי תל אביב, וווּ די פּוקסעס וווּינען אין אַ באַשיידענער שיכּון-דירה אויף אַן ערשטן שטאַק מיט אַ גאַניקל, צווישן שכנים, עולים חדשים. די יאָרן — 1954-55-1956. און אַט באַלאַנגען מיר שוין ווידער צוזאַמען אין איין שרייבער-פאַרײן, ווי אין ווין נאָך דער ערשטער וועלט-מלחמה. און ווידער זיצן מיר אויף פאַרוואַלטונגס-זיצונגען און מיר מאַכן גליקלעך די וועלט מיט ליטעראַרישע אונטערנעמונגען. און — דער נישט דערגאַנגענער פּאַלקס-טריבון פון זיינע יינגלישע יאָרן, דער אַמאַל-אַמאַליקער — מיט דריי גילגולים פריער — מאַסן-רעדנער, האָט ווידער אַ שטאַרקע תּשוקה צום רעדן. און ווען נאָר מיר אַרדנען איין אַן אַזונט — שטעלט פּוקס אַ באַדינג: רעדן. קיין טריבון איז ער נישט. ווער פון אונדז איז עס? אַבער דער עולם האָט אים ליב צו הערן. ער רעדט מיטן גאַליציאישן דיאַלעקט פון אַזיערנע, זיין שטעטל, אגב — דאָס שטעטל פון דער אימבער-משפּחה, דעם בעל-„התקוה“ און בעל-„אסתרקע“.

עטלעכע ביכער, נאָוועלן-זאַמלונגען, פון א. מ. פּוקס זענען דערשינען אין עברית אין די בעסטע פאַרלאַגן, אין ווונדערלעכע איבערזעצונגען פון דעם דיכטער שלמה שנהוד, וואָס איז אויך אַן אַזיערנער. פּוקסעס דער-ציילונגען זענען פון די ווייניקע פון דער מאַדערנער יידישער ליטעראַטור, וואָס זענען איינגעשלאָסן געוואָרן אין לערן-פּראַגראַם פון די נאַציאָנאַלע שולעס אין מדינת ישראל. זיי זענען אַפילו אַרויסגעגעבן געוואָרן אין באַזונדערע אויסגאַבעס פאַר די אַזונטן-שולעס פאַרן מיליטער.

א. מ. פּוקס האָט זיך נאָך אַלץ נישט אויסגעלערנט צו שרייבן אויף אַ שרייב-מאַשין און ער שרייבט נאָך אַלץ מיט די אַזיערנער „קאַטשערעס מיט לאַפּעטעס“ אויף אַלערליי שטיקלעך פּאַפּיר; ער שרייבט צו און ער מעקט, ער קלעקט און ער פלעקט, ער נומערירט און ער נומערירט איבער. זיינס אַ כתב יד איבערצוליינען איז אַ קונסט, וואָס נישט אַלע באַהערשן. די מגילות פון ים המלח זענען אַ לוקסוס-דרוק אנטקעגן אַ כתב יד פון א. מ. פּוקס... דערפאַר אַבער, אַז עס איז ענדלעך אַפּגעדרוקט — קומט אַרויס דער גאַנצער נחת פון אַט דער מי פון דעם אויסגעצייכנטן שרייבער, דעם נאַטוראַליסט, איינעם פון די שטאַרקסטע, קינסטלערישסטע און איבער-צינגנדיקסטע אין דער יידישער פּראָזע-ליטעראַטור. ער געהערט שוין לאַנג, און ער האָט עס אין מדינת ישראל נאָך באַשטאַרקט, צו דער מזרח-וואַנט

פון די פראָזאיקער פון זיין דור: אַש, בערגלאַסאָן, אָפּאַטאַשו, זינגער, ראַבאָי — דער דור פון די געבוירענע אין די לעצטע יאָרן פון 19טן יאָרהונדערט. חוץ דער תּשוקה צו רעדן בפומבי האָט אויך פּוקס אַ תּשוקה צו ליטעראַרישע פרעמיעס — ווער האָט זי נישט? און כאַטש כּבוד איז אויך נישט מיט דער האַנט אַוועקצומאַכן, איז אויך דער מאַטעריעלער צוגאַב צו די פרעמיעס ביי אים פון וויכטיקייט — נאָך אַלץ, זינט די יאָרן ווען ער האָט פאַרלאָזן ווין און אַ געוויסע באַלעבאַטישע איינגעזעסנקייט דאַרטן, און פּוקס האָט שוין, דאַכט זיך, און מיט רעכט שברעכט, באַקומען אַ טוצן מאָל די אַלערליי ליטעראַרישע פרעמיעס, וואָס דרייען זיך אַרום איבער דער יידישער וועלט־ליטעראַטור. אגב איז פּוקס אויך משפּחהדיק פאַרבונדן מיט די זינגערס — י. י. זינגער זײַל, אסתר קרייטמאַן זײַל, יצחק באַשעוויס. לאַלאַ, זיין טאָכטער, איז די פּרוי פון מאַריס קרייטמאַן, דעם ענגליש־יידישן פּובליציסט און איבערזעצער, וואָס וווינט אין פאַריז.

און אַט שטייען מיר איינמאַל אויפן גאַניקל אין הדר יוסף, וווּ פּוקס וווינט, אַרום זענען די זאַמדן און די געסלעך־הייזער־רייען פון די נייע שכונות פון עמק, און איבער אונדז דער אייביק בלויער הימל און עס איז טיף־פאַרנאַכט, און מיר שווייגן און מיר קוקן זיך איבער און מיר זעען בחוש איינער אין אַנדערנס אויגן די לאַנגע קאַראַוואַנעס פון אונדזערע לעבנס, וואָס מיר ביידע האָבן ליטעראַריש אַזוי זינגעוודיק אַנגעהויבן צוזאַמען, און די קעמלען גייען שוין לאַנגזאַמער, לאַנגזאַמער, זיי קומען שוין ערגעץ אָן... אַט וועלן זיי באַלד אַנידערקניען שטומע און מיט די שטומע בליקן בעטן, אַז מען זאָל פון זיי אַראָפּנעמען די לאַסטן... די קעמלען פּילן שוין, אַז אַט, אַט קומען זיי אָן — נאָר מיר, פּוקס און איד, ווילן נאָך נישט אַנקומען — מיר ווילן נאָך ביידע גיין, גיין —

און צום סוף אַ קליינער אַנעקדאָט — מיר זאָלן פאַרגעסן די אַנקומענדיקע קעמלען פון דער לעבנס־קאַראַוואַנע: א. מ. פּוקס האָט קיינמאַל נישט געווינט אין פּוילן נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה, אין וואַרשע אוודאי נישט, און דערפאַר איז ער נישטאַ אין די ערשטע בענד פון „מײן לעקסיקאָן“. אָבער פּוקס האָט דאָס מיר קיינמאַל נישט מוחל געוועזן. וויפּיל איך האָב מיך אַנטשולדיקט און אויפגעקלערט; פּוקס האָט פאַרט געשריבן: אָבער וויאָזוי פאַרגעסט מען דעם ערשטן חבר פון די יונגע יאָרן? און וויפּיל איך האָב מיך ממש מיט טרערן געבעטן: פּוקס — וואָס פאַרשטייסטו נישט? אַ טעכנישע סיבה! — טעכניק־שמעכניק האָט געטענהט פּוקס — און האָט מיר קיינמאַל נישט פאַרגעבן די עוולה־בשוגג.

אפּשר וועסטו איצט מוחל זיין פּוקס?! — געדענק די אַנקומענדיקע קעמלען פון דער לעבנס־קאַראַוואַנע און זיי מוחל, פּוקס!

רחל פייגענבערג

געבוירן אין אַ שטעטל אין דער מינסקער גובערניע. זינט דעם יאָר 1925 אין ארץ ישראל, אָבער מערערע מאל זינט יעמאלט געווינט יאָרן אין וואַרשע, אין פאַריז. — זע אויך: מיין לעקסיקאָן, באַנד 1, זייטן 194—196.

זי איז אַלעמאַל געוועזן און געבליבן אַ קעמפּערין — רחל פייגענבערג, אַזוי מסתמא אין פאַר-ערשטע-מלחמהדיקן רוסלאַנד און אַזוי אין צווישן-צוויי-מלחמהדיקן פּוילן און אַזוי אין ארץ ישראל און איצט מדינת ישראל. און אַז רחל פייגענבערג האָט נישט קעגן וועמען צו קעמפן, ווייל אין תּוך רעספּעקטירן זי אַלע און קיינער באַקעמפט זי נישט, זעצט זי זיך אַוועק און זי קעמפט מיט איר פּעדער קעגן אַן אויסגעטראַכטן קעגנער, אַדער אַ פריינט, וואָס זי פאַרוואַנדלט אים אין דער אימאַגינאַציע אין אַ קעגנער.

זי איז אין ארץ ישראל געבליבן די זעלבע, זוי אין פּוילן, אַזוי אין איר באַשיידענער, און אַלעמאַל זייער טונקעלער קליידונג, וואָס דערמאָנט אַביסל די קליידונג פון אַ באַשיידענער רביצין, און אַזוי אין אויסזען, וואָס דערמאָנט דאָס אויסזען פון די פּרויען פון אידעאָליסטישן יידישן דור אין רוסלאַנד פון סוף ניינצעטן יאָרהונדערט.

רחל פייגענבערג האָט אין מדינת ישראל צוגעטראַכט אַ גראַנדיעזן פּלאַן וויאַזוי צו אינטעגרירן די יידישע ליטעראַטור אין דער העברעישער און אין דער זעלבער צייט די יידישע שפּראַך אין דער העברעישער. זי האָט עס געוואַלט דערגרייכן דורך אַרויסגעבן די בעסטע ווערק פון דער יידישער ליטעראַטור און דווקא אין אַ געפּינטלטער אויסגאַבע אין עברית. אַזויאַרום וועלן זיך די פּאַלקס-מאַסן, אויך פון עלטערן דור אין ארץ ישראל, אויסלערנען עברית און נאַטירלעך אַריבערגיין צו דער אַלגעמיינער שפּראַך פון לאַנד. פייגענבערג איז חלילה נישט קיין קעגנערין פון יידיש, אָבער זי האַלט, אַז נאָך די גרויסע טראַגעדיעס, וואָס יידיש האָט געליטן, צוזאַמען מיט די מיליאָניקע יידישע מאַסן — איז דאָס לשון, אַלס לעבעדיק לשון מער נישט דענקבאַר — און דעריבער דאַרף מען צוטוליען צום גרויסן יידישן האַרץ די גרויסע גייסטיקע אוצרות פון יידיש. רחל פייגענבערג האָט מיט אייגענע מיטלען, אויב מיר האָבן קיין טעות נישט, עטלעכע אַזעלכע געפּינטלטע ביכער אַרויסגעגעבן, אָבער קיין אַרויסגעבערישע באַוועגונג אויף דעם געביט נישט געשאַפן.

די גוטע חברטע רחל פ. — מיר האָבן זיך גוט געקענט נאָך פון וואַרשע — האָט געהאַט גרויסע טענות צו די ערשטע בענד פון דעם

דאָזיקן „מיין לעקסיקאָן“ זי האָט געמיינט, אַז די כוונה פון מחבר איז געוועזן צו „שטעלן אַ מצבה“ אויף דעם גרויסן וואַרשעווער ליטעראַרישן צענטער, דעם ליטעראַטן־פאַרין אויף טלאַמאַצקיע 13. אָבער לויט רחל פייגענבערג האָט אַט דער צענטער נישט פאַרדינט קיין מצבה, גיכער אַ שטיל פאַרגעסן־ווערן... האָט רחל, טאַקטיש און מענטשלעך גוט, ווי זי איז אַלעמאַל, אויפגעשריבן אַ גרויסע רעצענזיע וועגן די ביכער, האָט זי אָבער נישט געדרוקט, און נאָר צוגעשיקט צו עטלעכע יידישע אינסטיטוציעס אויף צו אַרכיווירן, אויך דעם ייוואַ אין ניו יאָרק, אויך צום דעקאַן פון דער יידישער ליטעראַטור־קריטיק, שמואל ניגער ז"ל. זי האָט אויך צו מיר אַזאַ עקזעמפלאַר געשיקט און איך האָב אים מיט גרויסער חברישער פיעטעט צוגעהעפט צו דעם פייגענבערג־פּראָפּיל אין מיין בוך „מיין לעק־סיקאָן“. אזוי, אַז די נעגאַטיווע רעצענזיע פון דער חשובער חברטע איז שוין זיכער מיט דער רעצענזיעס אייביקייט.

אַז איך האָב אין יאָר 1955 אין תל אביב, אין דער קורסקי־ביבליאָטעק, געגעבן אַ סעריע לעקציעס „פאַרטרעטן פון יידישע שרייבער“ האָב איך פּלוצלונג צו מיין גרויסער איבעראַשונג צווישן די „תלמידים“ פון קורס דערזען די גאָר חשובע קאַלעגין. און זי איז געקומען גאָר פינקטלעך צו די לעקציעס. און אַז מיר האָבן דעם קורס געשלאָסן מיט אַ סיום ביי אַ חבריש גלעזל טיי, האָט רחל פייגענבערג גענומען אַ וואַרט און אין אַ גרינטלעכן רעפּעראַט פון אַ שעה צייט אויפגעקלערט אירע איצטיקע געדאַנקען וועגן היינט און מאָרגן פון דער יידישער ליטעראַטור. די הויפט־ליניעס פון איר געדאַנקענגאַנג האָבן מיר שוין אויבן געגעבן.

אַז שלום אַש איז נפטר געוואָרן האָט אים רחל פייגענבערג פאַטעטיש מספיד געוועזן אין יידיש אין אַ סעריע אַרטיקלען און דערמיט באַוויזן, אַז זי באַלאַנגט צו דער קלאַסיש־טאַלעראַנטער גוואַרדיע פון אונדזער ליטעראַטור.

יעקב פֿיכמאַן (פֿיכמאַן)

געבוירן אין יאָר 1882 אין בעלֿץ, בעסאַראַביע. געווינט אין אָדעס, אין וואַרשע, 1912 דאָס ערשטע מאָל און זינט 1919 שטענדיק אין ארץ ישראל. זינט דעמאָלט אויך יאָרן ווידער אין וואַרשע. געווינט אין תל אביב ביז 1947, זינט דאָן אין רמת גן. — זע אויך: מיין לעקסיקאָן, באַנד 1, זייטן 197—199.

יעקב פֿיכמאַן — ער איז אַ קריטיקער פון דער ליטעראַטור, בעיקר פון דער העברעישער, אָבער זיינע ליטעראַרישע עסייען זענען נישט קיין קריטיק אין געוויינטלעכן זינען פון וואַרט. ער איז אַ בויער פון בריקן צווישן הערצער. דעם גרויסן האַרץ פון דעם דיכטער און דעם האַרץ פון דעם לייענער. און נישט נאָר בויט ער די דאָזיקע בריקן אין זיינע מאַמרים, נאָר אַז די בריק איז שוין פאַרטיק, האַסטו דאָס געפיל, אַז ער נעמט פשוט אָן דעם לייענער ביי דער האַנט און פירט אים אַליין אַריבער איבער אַט דער בריק: — האָב נישט קיין מורא, לייענער, דו וועסט אַנקומען בשלום אין דעם לאַנד פון דעם דיכטער — און וווּ איז דען דאָ אַ שענער לאַנד אויף דער וועלט, ווי אַ לאַנד פון אַ דיכטער, ביאַליק־לאַנד, טשערניבאָוסקי־לאַנד א. א. וו.

פֿיכמאַן האָט אָנגעהויבן זיין ליטעראַרישע קאַריערע מיט שירים אין יאָר 1900, אָבער ער באַלאַנגט מיט זיין גאַנצן מהות צום סוף פון 19טן יאָרהונדערט, יענער צייט — ווען עס זענען געוועזן רעליגיעז־פאַרגלויבטע ליטעראַטור־לייענערס, און אין זייער גרויסער הומאַנער שליחות פאַר־גלויבטע שרייבערס. אַט דער גייסט האָט פֿיכמאַנען נישט פאַרלאָזן ביז היינט. ער האָט נאָר גוטס צו זאָגן וועגן דער ליטעראַטור. אין דעם זינען איז ער ווי סטעפאַן צווייג, וועמען מען האָט אַמאָל געפרעגט: — זענען דען קיין שלעכטע ביכער נישטאַ, וואָס דו שרייבסט אַלעמאָל נאָר גוטס? צווייג האָט געענטפערט: — עס זענען פאַרהאַנען אַסך שלעכטע ביכער, נאָר איך שרייב בלויז וועגן די גוטע...

כאַטש כמותדיק באַלאַנגט יעקב פֿיכמאַן בעיקר צו דער עברית־ליטעראַטור — איכותדיק באַלאַנגט ער צו אונדזערע „צוויי שפראַכן — איין ליטעראַטור“. זיינע לידער און עסייען אין יידיש זענען ריינסטער איכות, אַן אינטערגראַלער טייל פון דער יידיש־ליטעראַטור. און ער איז דאָך אין יאָר 1911 געוועזן דער ערשטער צונויפשטעלער (צוזאַמען מיט זלמן רייזען) פון אַ יידיש־אַנטאָלאָגיע „די יידישע מוזע“.

א הויכער און א שטארקער, מיט אן אפן פנים און גוטמוטיקן שמיכל, וואס זיין הויך האט נישט געבויגן די עלטער און דעם שמיכל האט נישט אפגעווישט די שוואכע ראיה — אזוי פלעג איך אים, נישט צו אפט, זען אין תל אביב און איבערבייטן א פאר דערינערונגען, ידיעות וועגן שרייבער, מחשבות וועגן ליטעראטור.

בשעת דעם טראדיציאנעלן גאנג אויף קבר אבות צו חיים נחמן ביאליק, נאך דער אפיציעלער פארטיילונג פון יערלעכן פרס-ביאליק, האב איך אמאל פרכמאנען געזען אויף דעם בית עולם. ער איז גראד געגאנגען אליין און געבליבן שטיין נעבן דער מצבה אליין. צוויי שטראמען פון ליבע צום פאלק און זיין ווארט — צוויי קוואלן פון גייסטיקער שעפערשיקייט ביי יידן — לעבן און נישט-לעבן שפילן דא קיין ראַלע נישט.

נאך יארן פון ווייניק אקטיווקייט איז פרכמאן — שוין נאך זיינע 75 — געווארן שטארק טעטיק, גיט ארויס בוך נאך בוך — שירים און עסייען (אפילו א בוך אין יידיש לעצטנס אין ארגענטינע ארויסגעגעבן) און יעדעס ווערט באגלייט מיט אן אומצאל אפרופן אין אלע ישראלדיקע צייטונגען און צייטשריפטן, און אויך מיט אלערליי אנערקענונגס-פרייזן, לעצטנס „פרס ישראל“ — תשי״ז.

די עברית-צייטונגען אין ישראל ווערן געדרוקט מיט אזא קליינעם שריפט, אז איינער האט אמאל געזאגט, זיך ווארט-שפילנדיק, אז דאס איז גיכער „עור“ית (איווייריט) בלינד-מאכנדיק, ווי עברית. אבער ווען נאך עס דערשיינט אן עסיי פון יעקב פרכמאן — איז די שריפט אן אויסנאמלעך גרויסע. האב איך וועגן דעם געפרעגט און מען האט מיר געענטפערט: — דריי סיבות. ער שרייבט זעלטן און ווייניק — זאלזשע זיין אביסל מער ... אויפמערקזאם מאכן די לייענער דווקא אויף די עסייען ... און דריטנס צו דערמעגלעכן דעם מחבר אליין גרינג צו לייענען זיין אייגענעם חבור און נישט דארפן צופיל אַנשטרענגען די שוואכע ראיה. — איך האב עס געהערט און געטראכט, אז פארט ווארפט מען נישט אלעמאל שטיינער צוריק פאר ברויט. ער האט דורות גענערט מיט ליטערארישן ברויט, דערצוויגן מיט ליטעראטור צו ליבע, און די דורות האבן אים טאקע ליב. און אויך באזונדערס פארערן זיי אים צוליב זיין באַמיען זיך צו פארשטיין די יונגע גענעראציע אין לאַנד.

דוד פלינקער

געבוירן 1900 אין גער, פוילן. געווינט אין וואַרשע.
זינט 1941 אין ארץ ישראל. רייזעס אין אמעריקע.
ווינט אין תל אביב.

פאַרהאַנגען זשורנאַליסטן און שרייבער מתמידים, וואָס ווען מען לאָזט זיי, וואָלטן זיי גאַנצע צייטונגען אויסגעפילט. אי זיי האָבן ליב די מלאכה און אי זיי קענען זי. דוד פלינקער באַלאַנגט צו אַט די מתמידים. און זיי טוען עס, אַט די מתמידים מיט אַזאַ תמימותדיקער זעלבסטפאַרשטענד־לעכקייט.

איך געדענק אים נאָך פון וואַרשע, דוד פלינקערן. ער איז דעמאָלט געוועזן אַ מיטאַרבעטער אין אַן אַרטאָדאָקסישער צייטונג. ער שטאַמט פון אַט דער סביבה און עס איז געוועזן נאָר זעלבסטפאַרשטענדלעך, אַז ער זאָל אין אַן אַרטאָדאָקסישער צייטונג מיטאַרבעטן. און נישט נאָר מיט זשורנאַליזם האָט ער זיך פאַרנומען — נייערט אויך מיט בעלעטריסטיק, באַשריבן דעם שטייגער פון זיין 'סביבה, און אויך פאַרפאַסט דערציילונגען אויף געשיכט־לעכע טעמעס.

אַ ייד מיט אַ יידיש פנים און אַלעמאָל זייער אַ שטילער און שווייגעוודיקער, אַזוי ווי עפּיס אַלעמאָל אויף דער וואַך, דער זשורנאַליסטישער וואַך, טאַמער געשעט עפּיס וויכטיקס, צו זען און צו הערן און צו געדענקען און אַהיימצולויפן און מיטצוטיילן עס דער וועלט. אַזוי קומט מיר דוד פלינקער אַלעמאָל פאַר — ווען נאָר איך זע אים. אַזוי אַמאָל אין וואַרשע — און אַזוי אין מדינת ישראל.

אַפט פלעג איר אים באַגעגענען אויף דער גאַס אין תל אביב און אַמאָל אויך אין קאַפע, ווו עס פלעגן זיך יעדן פרייטיק בייטאָג צונויפקומען בעיקר די יידיש־שרייבנדיקע חברים. ער פלעגט זייער אַפהיטן די צונויפ־קומען — מען מוז זיין אינפאַרמירט, מען מוז אַלץ וויסן, אַלץ וויסן.

פלינקער שרייבט אי יידיש און אי עברית — און זיין נאָמען דערשיינט אַפט אין די צייטונגען איבער די סאַמע אַקטועלסטע אַרטיקלען. ער האָט פיינט סענסאַציעס, ער האָט דערפאַר אַבער טאַפלט ליב אַקטועלקייט. האָסט דעם באַגריף, אַז נאָך איידער עפּיס געשעט — האָט ער עס שוין באַשריבן. אַבער ממש אַזוי.

מדינת ישראל איז טאַקע אין שטח אַ קליין לאַנד, אַבער פאַרט נעמט עס דאָך עטלעכע שעה צוצוקומען אַפילו מיטן שנעלסטן אויטאָ, אין אַ ווייטן ווינקל פון לאַנד. און דער עיקר צו יענע ווינקלען — ווו עס געשעען געשעענישן, וואָס גייען אַזוי שטאַרק אַן די גאַנצע יידישע וועלט.

און אַט איז עפיס אַזא זאך געשען, אַ שיסעריי אין ירושלימער קאַרידאָר. און אַט האָב איך וועגן דעם נאָר וואָס געהערט אין ראַדיאָ. און אַט קום איך אין קאַפּע און איך באַגעגן דאָרט דוד פּלינקערן. ווּונדערט עס מיך — ער דאַרף דאָך שרייבן וועגן דער געשעעניש אין לאַקאַלע צייטונגען, און אויך אין ניו יאָרקער „טאַג“ און ער זיצט גאָר דאָ? פּרעג איך: — חבר פּלינקער, ווי קומט עס?

אַבער מיט דער גאַנצער תּמימות פון חסידישן בליק, ווי ער וואַלט נאָר וואָס אַרויסגעקוקט פון אַ גמרא אַרויס, ענטפּערט מיר דוד פּלינקער:

— איך בין שוין דאָרט געוועזן און איך האָב שוין אַלץ אויסגעפאַרשט און איך האָב שוין אויך גערעדט מיט דעם גענעראַליסימוס אונדזערן און איך האָב טאַקע נאָר וואָס אויף דער פּאַסט באַלייגט דעם אַרטיקל וועגן דער געשעעניש...

און טאַמער דאַכט זיך אייך, אַז דאָס איז איבערגעטריבן — אדרבא קאַנטראַלירט אַמאָל נאָך גענוי די דאַטעס פון אַ געשעעניש און אַן אַרטיקל פון דוד פּלינקערן אין „טאַג“ — פון די לאַנדצייטונגען איז דאָך אַפּגערעדט.

זאָל דאָס האָבן אַ שייכות צו דעם נאָמען? אפשר האָט אויך דער זיידע, אָדער דער עלטער־זיידע געהאַט אַט די פּלינקייט אין זיך שטילער־הייט אומעטום צו זיין און אַלץ צו וויסן דער ערשטער — און דעריבער האָט ער אַט דעם נאָמען באַקומען פון דעם נעמען־אויסטיילער אין די צייטן פון קייזער יאָזעף דעם צווייטן.

און אַזוי אינפאַרמאַטיוו און פול מיט אַקטועלער שפּאַנונג, כאַטש אַן סענסאַציע, זענען די ראַמאַנען, וואָס פּלינקער שרייבט. און כאַטש די טראַדיציע איז אַרטאָדאָקסיש — אַ חבר מיט טאַלעראַנץ, אַ גוטער חבר.

יעקב פרידמאן

געבוירן 1910, מילניצא, מזרח-גאליציע, געווינט אין טשערנאָוויץ, אין די אומקום-יאָרן — אין לאַגער טראַנס-ניסטריע, 1947-48 אין לאַגער פון קפּריסין, זינט דאָן אין מדינת ישראל. ווינט אין בית דגון.

פאַרהאַנען פּאָעטן, וואָס 24 שעה אין מעת לעת, זיבן טעג אין וואָך, האַלטן זיי דורך אין איין איבערצייגן, אָז זיי זענען פּאָעטן, אָבער יעקב פרידמאַן, ווען נאָר איך פלעג אים זען, האָט מיר געוואַלט איינרעדן, אָז ער איז נישט אַ פּאָעט, ער ווייסט נישט וועמעס עס זענען די לידער, וואָס דערשיינען מיט זיין נאָמען... און אַזוי ווי עס ווילט זיך יענע נישט גלויבן, אַזוי קען מען יעקב פרידמאַנען נישט גלויבן, ווייל זיינע לידער זענען זייער אַריגינעל. נישט אַנדערש — עפּיס אַ געהיימער נס; פלעגן מיר אַלעמאַל ביידע באַשליסן נאָך אַזאַ מאַדנעם שמועס. אַלץ אַרום אים איז בליציק און איבעראַשנדיק און מאַדנע.

ער שטאַמט פון דער ריוזשינער גזע צדיקים און ס'ערשטע מאָל האָב איך אים באַגעגנט אין וואַרשע, דעמאַלט — נאָך אַזאַ מין רבניש ווונדער-קינד, וואָס שרייבט לידער אין מאַמע-לשון. אַ מין גילגול פון רב לוי יצחק, דעם באַרדיטשעווער... און ווי יענער פלעגט רעדן, כדבר איש אל רעהו, צום כביכול, אַזוי אויך יעקב פרידמאַן, אָן זיין שאַדן... זיי האָבן אָפט אַזעלכע פּנימער, די „אייניקלעך“, אָז שווער צו דערקענען אין זיי דאָס פינטעלע ייד. עפּיס אַזוי ווי זיי וואַלטן געוועזן אַ באַוונדער ראַסיש שטראַך-מעלע אין דעם סעמיטיש-ראַסישן יידישן שטראַם. מיט אַ שטאַרקן אַרישן צומיש. נישט אומזיסט איז ש. אַנ-סקין איינגעפאַלן די גרויסע טעמע פון זיין „טאַג און נאַכט“. מיסטיש-אוניווערזאַלע שייכותן.

יעקב פרידמאַנס, אייביק אַביסל איבעראַשט און פאַרבליפט פנים, ווי ער וואַלט נאָר וואָס געוואָר געוואָרן עפּיס אַזוינס, וואָס האָט אים אַנגעפילט מיט גרויס פאַרווונדערונג, איז אַזאַ פנים, וואָס איז אפשר נישט ספּעציפיש שייך, נאָר עס מאַכט אַ רושם, אַ פנים, וואָס לאָזט זיך ליב האָבן. דערצו האָט עס אַ טבע אַלע מאָל נערוועז אַ בליץ צו טון. עפּיס ווי שטילע, ווייטע בליצן אויפן האַריזאָנט אין וואַרעמע זומער-נעכט. פון אָט די בליצן ווערן אָפט פרידמאַנס ווערטער אויף צענטל רגעס איבער-געריסן אין מיטן רעדן — און דאָס גיט צו עפּיס אַ געהיימניספולן חן. אַזוי ווי ער וואַלט זיך אין מיטן וואַרט געשייבט — צי מעג ער עס אינגאַנצן אַרויסלאָזן פון האַרץ, צי נישט... און סאָי זוי איז אַלץ, וואָס

ער זאָגט, אַביסל סודותדיק, אַפילו ווען ער דערציילט דיר מיט גרויס ווונדער וויאָזוי ער איז נאָר וואָס געקומען מיט אַן אויטאָבוס פון בית דגון קיין תל אביב. אין זיין דערציילן קומט די מעשה אויס אַזוי, זוי ער וואָלט געקומען אַ שטייגער פון דער לבנה אויף דער ערד און געוועזן אַ יאָר אין וועג. און פונקט ווי ער האָט ליב מאַדנע און קורץ צו דערציילן, אַזוי האָט ער ליב פול מיט איבערערדישן חידוש צו הערן, איינהערן זיך ווי אַ פאַרווונדערט קינד.

און אַזוי ווי זיין מהות — אַזוי איז דאָס מהותיקסטע פון זיין מהות — דאָס ליד און די מעשיות זיינע, אויך זיי בליצן מיט ווונדער און פאַרווונדערונג, אַט ווי די גאַנצע וועלט וואָלט געוועזן אַ גאַלדענע קייט פון נסים, מיט קליינע פּראָזאישע אינטערמעצאַס.

איך האָב אַמאָל באַזוכט די פּרידמאַנס אין בית דגון, די צאַרטע פּרוי — אַ לערערקע, אַ טעכטערל אין שטוב, אַ שטילער, אייביק פאַרדאָונטער שווער, אַ רב, אַ גאַרטן און אַ דאָרף־שטיבל — אַט אַזוי ווי אין די דאָזיקע ישראלדיקע שטעטלעך, וואָס זענען נאָך געבליבן גיכער ענלעך צו אַראַבישע דערפלעך. עס הייסט, אַז יעקב פּרידמאַן איז אַרום דער שטוב דער גערטנער, אַבער ער פאַרזיכערט כּסדר, אַז דער גאַרטן וואַקסט אַליין און ער קומט נאָר אין דעם גאַרטן שרייבן לידער. אַבער — גיט ער צו — ווייזט אויס, אַז מיטן כּוח פון די לידער וואַקסט דער גאַרטן...

אויסגעבענקט כּסדר נאָך חברים — קומט פּרידמאַן רעגולער צו יעדער חברישער מסיבה, ער קומט אַלעמאָל אַ שעה פּריער און זיצט אויף די שטיינערנע טרעפּ פאַרן זאל און וואַרט אויף חברים. און אַזוי ווי איך איך קום אַלעמאָל פּרי צו חברישע מסיבות — פּלעגן מיר אַפט אַזוי זיצן אויף די טרעפּ און וואַרטן און מוטלען, אַמאָל אויך אַריינגעבענען אַ חברישן קיבעץ אויף דעם, אויף יענעם. רעדן מיר אַזוי — פּלוצלונג צעפּינקלט זיך פּרידמאַנס פנים מיט דעם גרעסטן חידוש, ער האָלט פאַר זיך עטלעכע לידער־ביכער אין עטלעכע לשונות און ער דערמאַנט זיך, אַז ער קען בשום אופן קיין וואַרט אין קיין אַנדער לשון נישט אויפשרייבן און נאָר אין יידיש. און ער הויבט זיך פּלוצלונג אָן צו ווונדערן, ווי נאָר דער דאָזיקער דיכטער קען עס טון מיט אַלע חנען, וויאָזוי מען קען גאָר בכלל שרייבן לידער אין אַן אַנדער לשון ווי אין יידיש... און ער האָט דעם כּוח אַזוי איינעם אַנצוצינדן מיט זיין חידוש, אַז אויך איך האָב אַנגעהויבן אויפּריכטיק מיך צו ווונדערן וויאָזוי מען קען שרייבן לידער אין אַן אַנדער לשון ווי נאָר אין יידיש.

אַמאָל האָט יעקב פּרידמאַן אונדז אַלעמען איבעראַשט, אין יוסף אַפּאָ-

טאָשוס און ה. לייִוויקס „זאַמליכער“, מיט אַ לידערסעריע צו אַ באַראָנעססע, אָבער אַז מען קען אים — איז אַליץ מעגלעך און נאַטירלעך. אַליץ אויסגע-
 טראַכטע — אמת, און אַליץ אמתע — אויסגעטראַכט. חלום און וואָר פאַר-
 מישט. ווי זאָגט ער אין זיין לידער-סעריע „נח גרין“? — ווען נישט די
 יידישע זינגערלעך, וואָלט גאָט אַליין זיך נישט דערזען און נישט געוואָסמ.
 אַז ער איז דאָ...

1956

בענצל צאלעוויטש

געבוירן 1886 אין ביאליסטאָק. זינט די צוואַנציקער יאָרן אין ארץ ישראל. ריזע אין אַמעריקע.

אין טעאָטער מאַכט מען אַמאָל אַזאָ טריק: מען שטעלט אויף אַ גרויס, אַפֿן בוך אויף דער בינע. אויף דעם גראַד אָפענעם בלאַט איז דאָ אַ בילד פֿון עטליכע מענטשן. נאָר בשעת די אותיות זענען גרויסע, געצייכנטע אותיות — זענען די בילדער פֿון די מענטשן — לעבעדיקע מענטשן. און פֿלוצלונג הויבט זיך אַזאָ מענטש אָן באַוועגן און ער שפּאַצירט זיך גאָר אין גאַנצן פֿון בוך אַרויס — און אויף דעם גרויסן בלאַט בלייבט אַ ליידיק אַרט, דאָרט וווּ עס איז געוועזן אַריינגעשטעלט דער לעבעדיקער מענטש.

אַבער אויך דאָס לעבן אַליין מאַכט אַמאָל אַזאָ ענלעכן טריק — וויצע ווערזאָ. דו באַגענסט אַ מענטשן, דו רעדסט מיט אים און די גאַנצע צייט טראַכטסטו: איז דאָס אַ מענטש, אַדער איז דאָס אַ געשטאלט פֿון אַ בוך פֿון דער נאָענטער פּאַרגאַנגענהייט, אַדער אַפֿילו פֿון דער איצטיגער קער צייט?

ווי אַפט מיר איז אויסגעקומען צו באַגעגענען זיך מיט דעם ארץ ישראלדיקן בונדיסט בענצל צאלעוויטש — האָב איך געטראַכט, אָז נישט אַנדערש, נאָר אַ געשטאַלט פֿון איינעם פֿון די בונדישע זכרונות-ביכער האָט זיך אַרויסגעכאַפט פֿון אַפֿיר און האָט פּאַרבלאַנדזשעט צווישן רעאַלע, מער, אַדער ווייניקער פּראַקטישע מענטשן — מעגן זיי זיין בונדיסטן, אַדער אַנדערע איסטן, אַדער אינגאַנצן קיין איסטן נישט, נאָר סתם מענטשן.

אין ארץ ישראל איז ער שוין צענדליקער יאָרן און וויאַזוי איז ער פּאַרפּאַרן קיין ישראל ווייסט איין גאַט און ער אַליין — צאלעוויטש. ער האָט דאָ געאַרבעט — דאַכט זיך ווי אַ בעקער — שפּעטער ווי אַ מוכר ספרים און בעיקר יידישע דערצו. מילא, עס האָבן זיך געטראָפֿן אַזעלכע פּאַלן, אָז בונדיסטן זאָלן פּאַרן קיין ישראל. אָבער אַ בונדיסט אין ישראל, וואָס פֿון איין זייט איז ער געטריי דעם לאַנד און האָט עס ליב און האָט געבראַכט קרבנות דערפּאַר, שווערע משפּחה-קרבנות, און פֿון דער אַנדערער זייט איז ער פּונקט אַזוי געטריי דעם „אַלגעמיינעם יידישן אַרבעטער בונד פֿון רוסלאַנד, ליטע און פּוילן“ — אַזאָ בונדיסט איז פּאַרהאַנען נאָר איינער און דאָס איז בענצל צאלעוויטש.

ער קוקט דיך אָן מיט דעם גלויביקן פּאַלקס-פנים און ווי ער וואַלט דיך געבעטן מיט די אויגן: נו זאָג שוין עפּיס איך זאָל דיך קענען באַ-זונדערן און דיין געדאַנק באַוונדערן און אין אים גלויבן. וואַלט דאָך אַזאָ

מענטש געדאַרפט זיין אַ קנאי — איז ער עס נישט. איז ער גאָר פול מיט מחילה און פאַרגעבונג און פאַרשטיין. און פאַרט גייט ער זיין וועג מיט אַ מאַדנער עקשנות. קרענקלעך אין די עלטערע יאָרן — קען ער שוין קיין סך אַליין נישט אויפטון, אָבער פאַרט איז דער איינדרוק, אַז ער איז דער ראש פינה פון אַסך יידיש-אינסטיטוציעס, וואָס זענען לעצטנס אויפגעבויט געוואָרן אין מדינת ישראל. די פראַנץ קורסקי-ביבליאָטעק, די יידישע נאַכמיטיק-שולע. אָפט האָב איך אים געהערט רעדן אויף בונדישע, אָדער כמעט-בונדישע צונויפקומען אין תל אביב, בענצל צאַלעוויטשן — צי איז דאָס געוועזן אַ פאַרזאַמלונג צוליב אַ יובל-געלעגנהייט, צי די באַגריסונג פון אַ גאַסט. ער פלעגט אַלעמאַל רעדן מיט אַזאַ פלאַם-פייער ווי אויף אַ וואַלד-פאַרזאַמלונג פון בונדיסטן אין די צאַרישע צייטן אין דער געגנט פון ביאַליסטאָק, אָדער ווילנע. אַט, אַט און עס וועט זיך פון דער ווייטן באַווייזן אַ זשאַנדאַרם פון דער אַכראַנע און די וואַכן וועלן מעלדן מיט געהיימע סימנים און די פאַרזאַמלונג וועט ווערן — — — אַן אויספלוג פון יוגנטלעכע ...

עס איז געוועזן אין די טעג פון דער כנרת-אַקציע אין מדינת ישראל. דאָס לאַנד אויפגערודערט מיט אומרו און פונקט דעמאַלט האָב איך געגעבן אַ קורס וועגן ... פּאַעזיע אין דעם פּאַלקס-אוינווערזיטעט פון דער קורסקי-ביבליאָטעק. אין דער ערשטער רייע פון די תלמידים זענען געזעסן בענצל צאַלעוויטש און זיין פרוי, ווייס ווי אַ טויב. און אַז איך האָב געענדיקט, זענען זיי געוועזן די ערשטע צו שטעלן פראַגן וועגן פּאַעזיע בכלל און יידישער בפרט. דער קאַפּ פון דעם לעקטאָר איז געוועזן אין און אַרום דעם בלויען כנרת, אָבער דער קאַפּ פון די צאַלעוויטשעס איז געוועזן אין די בלויע פראַבלעמען פון דער פּאַעזיע ...

איך וויל נישט מגום זיין און וויל נישט זאָגן, אַז ער, בענצל צאַלעוויטש, באַלאַנגט צו די ל"ו, אָבער אַז ער באַלאַנגט צו די ל"ו פון יידיש איבער דער וועלט, איז קיין ספק נישטאַ. און דעריבער, כאַטש צאַלעוויטש איז נישט קיין שרייבער, העכסטנס אַביסל זכרונות, האָבן מיר אים מצרף געוועזן אין דעם דאָזיקן לעקסיקאָן — בעיקר פון שרייבער. מיט אים איז בעסער, און אים אַליין איז צום בעסטן אין אַזאַ געזעלשאַפט.

מ ר ד כ י צ א נ י ן

געבוירן אין יאר 1906 אין סאקאלאוו פאדלאסקי, פוילן.
געווינט אין ווארשע. 1941 — איבער יאפאן געקומען
קין ארץ ישראל. רייזעס איבער אייראפע, אמעריקע.
ווינט אין תל אביב.

1914-1939: — יארן פון זוכן גן עדנים און געפינען מיראזשן — אזוי
וועלן זיי סוף כל סוף הייסן די דאזיקע יארן אין דער וועלט-געשיכטע.
אלץ האט געזוכט די פאליטיקער, די קינסטלער, די גרויסע מלוכות און די
קליינע, די גרויסע פעלקער און די קליינע. מען האט אפילו געפונען —
נייע פארמען, אבער נייע אינהאלטן האט מען נישט געפונען — און דאס
איז די טראגעדיע פון יענע יארן.

און אויך די פובליציסטיק און די זשורנאליסטיק האט געזוכט נייע
פארמען — און ווי געזאגט — נייע פארמען זענען געפונען געווארן. עס איז,
למשל, אין דער ליטערארישער זשורנאליסטיק, אדער זשורנאליסטישער
ליטעראטור, געפונען געווארן א נייע פארם, וואס מען האט זי גערופן
„רעפארטאזש“. כלומר בעלעטריסטישעלעך, דאס הייסט — נאך טיילווייז
בעלעטריסטיש-קינסטלעריש, געשריבענע פאקטאגראפיע. באשרייבונגען פון
לעבן פון אינעווייניק אויס. ווען אט די נייע פארם-מאדע אין דער זשור-
נאליסטיק איז אויפגעקומען — פלעגן זיך שרייבער פארשטעלן פאר אינ-
דיוידוען פון יענער מאסע, וואס זיי האבן געוואלט באשרייבן. למשל —
וויילסט באשרייבן א קוילן-גרוב, טו זיך איבער, נעם א לעמפל און א לאם
אין האנט און לאז דיך אראפ אונטער דער ערד און בלייב דארט טעג —
ווי די אמתע ארבעטער, און דאן שרייב.

דער מייסטער פון דעם דאזיקן מין שרייבן אין אייראפע איז געוועזן
עגאן ערווין קיש, דער דייטש-בעהמיש-יידישער שרייבער.

אָט אַ די קונסט פון רעפארטאזש-שרייבן איז געוועזן ווי אַנגעמאַסטן
פאַר דער פיזיק, דעם טעמפעראַמענט און דעם כאַראַקטער פון דעם —
אין יענע שפּעטע צוואַנציקער יאַרן, נאָך גאַר יונגן שרייבער-אַספּיראַנט
אין יידיש מרדכי צאַנין. און עס האָבן זיך טאַקע אַנגעהויבן אין יידישע
ציטונגען צו באַווייזן אָט די דאָזיקע רעפארטאזשן זיינע. און אין תוך האָט
ער זיי פאַרגעזעצט אָסך יאַרן אַלס פובליציסט, זשורנאַליסט, רעדאַקטאָר
און קאַרעספּאַנדענט פון „פאַרווערטס“. אזוי אויך אַלס שרייבער פון ראַמאַנען,
אויך עקזאָטישע באַשרייבונגען — אַ בוך וועגן יאַפּאַן, און — דער עיקר —
אַ בוך איבער שטעט און שטעטלעך פון פוילן — ממש אין די פּוסטריט פון

די נאציס, וואָס זענען נאָר וואָס פון דאָרט פאָרטריבן געוואָרן. רייזעס איבער שטעט און שטעטלעך, וואָס האָבן נאָך געדאַמפט מיט די נאָר וואָס אין זיי פאָרשניטענע מיליאָנען יידישע לעבנס און האָבן שוין ווידער געגליט און געדאַמפט מיט נייעם יידן־האַס.

ערגעץ וווּ האָבן דאָרט קאָקאָזיער, אָדער כאָטש קאָקאָזישע באַרג־יידן געמוזט זיין צווישן די עלטער־זיידעס פון מרדכי צאַנין. ער איז איבער־מיטל־הויך, האָט גרויסע שאַרפע פנים־שטריכן, אָדלערדיקע, קאָקאָזישע, קלאַסיש־געפאַרמטע, אָבער זייער שטאַרקע הענט; הענט, וואָס קענען האַלטן רייטער־לייצעס. אויך זיין טעמפּעראַמענט איז אַזאַ רייטערדיקער, ער דעצי־דירט זייער שנעל — אַהין, אָדער אַהער — אָדער פאַרויס — און אויב אַפילו די דעציזיע איז געוועזן אַ טעותדיקע, ווי אַ זאך מאַכט זיך, רייט שוין צאַנין מער נישט צוריק, צו פאַריכטן דעם טעות, דער עיקר רייטן פאַראויס, אַ זייטיקער אויסוועג וועט זיך שוין מסתמא שפּעטער געפינען — דער עיקר נישט אַרויסווייזן קיין וואַקלונגען.

מיר האָבן זיך גוט געקענט נאָך אין פוילן. אַן עפיזאָד איז געבליבן אין זכרון: כדי צו ווערן אַ מיטגליד אין ליטעראַטן־פאַריין אויף טלאַמאַצקיע 13, האָט מען געדאַרפט זיך לעגיטימירן מיט פּופציק געדרוקטע אַרטיקלען און דערצו איינצאָלן פּופציק זלאָטעס. ביידע די באַדינגונגען זענען נישט אַלעמאַל געוועזן גערעכט צום אַספּיראַנט, אָבער פּראָפּעסיאָנעלע, אָדער האַלב־פּראָפּעסיאָנעלע פאַריינען (ווי טלאַמאַצקיע 13 איז געוועזן) זענען אַלעמאַל ריגאָראַז כדי צו שאַפן אַ סייג אַרום דער פּראָפּעסיע. און אַט דערלאַנגט צאַנין אַ ווענדונג צו ווערן אַ מיטגליד. אַט זענען די פּופציק אַרבעטן און אַט זענען די פּופציק זלאָטעס. איך בין דעמאָלט געוועזן דער סעקרעטאַר אין פאַריין און איך האָב געוואָסן, אַז די דאָזיקע געלט־סומע קומט אַן זייער שווער דעם אַספּיראַנט. האָב איך פאַרגעלייגט אויסצאָלן דאָס אויף ראַטעס. דער אַנטשלאָסענער צאַנין האָט אָבער נישט געוואָלט הערן און געדענקען וועגן אַט אַזעלכע פּשרות. און פּונקט ווי ער האָט געטון זיין פליכט איידער ער איז געוואָרן אַ מיטגליד — מיט דער זעלבער אַנטשלאָסנקייט האָט ער געפאַדערט זיינע רעכט, ווען ער איז עס געוואָרן.

מרדכי צאַנין האָט ליב אַ קאַמף. ער האָט נישט ליב קיין ווייך־אָפּענע טירן. ער האָט ליב — אויב עס גייט אין עפּיס דורכפירן — שטאַרק אַנצוקלאַפן און פאַדערן. אַן אַגרעסיווע נאַטור. אָבער ביי דער גאַנצער אַגרעסיווקייט — שטאַרק סענטימענטאַל. אַט קום איך אַריין אין זיין רעדאַקציאָנעלן אַרבעט־צימער, אין די „לעצטע נייעס“ אין תל אביב, און צאַנין איז ממש אַן לשון. ער איז אויפגערעגט, ער איז בייני. אָבער איידער

איך בין אַרײַנגעקומען איז נאָר וואָס אַן אַלטע פּרוי פון זײַן צימער אַרויס. ער האָט זיך דאָך נישט געקענט קריגן מיט איר. דער שמועס איז דאָך דאָ געוועזן אַ שטילער. אַט דאָס איז עס טאַקע: די פּרוי האָט אים דערציילט וועגן עולות, וואָס זענען לגבי איר באַגאַנגען געוואָרן אין געוויסע אַמטן. אוודאי וועט ער שרײַבן וועגן דעם. ער מוז אָבער פּריער אויפן אָרט אויס־פאַרשן. אַט וועט ער באַלד מיט זײַן אויטאָ אַהין צופאַרן. אָבער חוץ דעם גײט אים אַן דאָס אוּמגליק פון דער פּרוי און איר משפּחה אויך פּערזענלעך — און ער דערציילט מיר מיט גערירטקײט דעם גאַנצן ענין: — וואָס זאָגט איר, וואָס זאָגט איר דערצו?! חזרט ער איבער אַסך מאָל. און ער איז דאָך צוגעוויינט דערצו. צענדלינקער יאָרן רעפּאַרטאַזשירט ער דאָך — האָט זיך שוין גענוג מיט נויט און צער אַנגעזען. און איך טראַכט מיר, אַז ער איז בבחינה פון אַ דאָקטאָר, וואָס ווערט גערירט ברידערלעך־מענטשלעך פון דער קרענק פון יעדן פון זײַנע פּאַציענטן.

דאָס ערשטע מאָל אין מדינת ישראל געטראַפן מרדכי צאַנין אין יאָר 1950. ער האָט שוין דעמאָלט דאָ יאָרן געוויינט. געאַרבעט דאָ פיזיש, ווען די נויט האָט צוגעדריקט, אַפּט גלייכצײטיק געאַרבעט און געשריבן פאַר צײַטונגען, לאַקאַלע און אויסלענדישע, און פון הי אויך געפירט אַ היפשע הילפּסאַרבעט פאַר יידישע שרײַבער פון פּוילן, יעמאַלט צעזײטע און צע־שפּרייטע איבערן ראַטן־פאַרבאַנד. אין ארץ ישראל זענען דערשינען אַסך מאָל יידישע צײַטונגען — אָבער אַ ריכטיקע יידישע טאַג־צײַטונג איז בלויז געוועזן אַ חלום. אויך צאַנין האָט אים דעמאָלט געחלומט. אָבער ער האָט אַ טבע צו פאַרווירקלעכן זײַנע חלומות. און ער האָט אויסגעפירט. און אויב איר ווילט איז אַט דער פאַרווירקלעכטער חלום פון אַלע חובבי שפת יידיש פון גאָר דער וועלט אַ פּיאַנערישער אויפטו פון ערשטן ראַנג. און עס איז געוועזן אַ זיגזאַקישער גאַנג און באַרג־אַרויף דערצו. די ערשטע, שטענדיקע טאַג־צײַטונג אין יידיש אין מדינת ישראל, „לעצטע נײַעס“ איז צאַנינס אויפטו.

צאַנין האָט ליב ארץ ישראל, ליב דעם מענטש דאָ, ליב — דער עיקר — דעם טעמפּאָ און דעם ריטעם פון כּסדרדיקן בויען, בפרט האָט ער ליב דאָס לאַנד אין ארץ ישראלדיקן סתיו, ווען דאָס לאַנד צעגרינט זיך און צעבליט זיך נאָכן בראַנד פון זומער, דעמאָלט באַנייט זיך אויך צאַנינס נשמה. איך האָב עס נישט איינמאַל אָבסערווירט. דעמאָלט איז ער אַזוי אויפגעלייגט אין טעמפּעראַמענט, אַז עס איז אַ סכּנה דעמאָלט צו פאַרן מיט אים אין זײַן אויטאָ. דעמאָלט פאַרט ער נאָך שנעלער זוי אַלעמאַל. דעמאָלט מײסטערעוועט ער אויך בײַ נײַע פּראַיעקטן אַרום זײַן הויז און גאַרטן,

נאָענט פון ברעג פון טייך ירקון, און דעמאָלט — פאַרשפּעטיקט ער צו אַלע זיצונגען, קלאַגט זיך די שיינע און לעבנס־קלוגע פרוי זיינע. אָבער זיינע שטאַרקע הענט מוזן ערגעץ אויסנוצן די איבער־ענערגיע. שרייבן אַרטיקלען איז נישט גענוג. אָפּילו אַ טויף אין אַ וואָך, ווי ער שרייבט טאַקע. נאָר פּלוצלונג ביי אַזאַ זיצן אויפן אייגענעם דאָך און מייסטרעווען עפיס — גיט ער זיך אַ דערמאָן, אַז ער מוז פאַרט ערגעץ זיין, און עס איז גראַד געוועזן אַ באַשטימטע באַגעגעניש מיט שלום אַשן, און צאַנין איז אַ מענטש מיט דרך ארץ, און ער גיט אַ שפרונג אַראָפּ פון דאָך און ער זיצט שוין אין אויטאָ. און מיר איז איינמאָל אויסגעקומען מיטצומאַכן אַזאַ יאָדע מיט דעם אַנטשלאָסענעם רייטער ... און איך בין אַ פּחדן. עס ציטערן מיר נאָך הענט און פיס ביים דערמאָנען עס. אָבער ער איז דערפאַרן בשלום און אַש איז שוין אַ האַלבע שעה געזעסן און געוואַרט ...

און טאַקע אַש, שלום אַש. די איינציקע יידישע טאַג־צייטונג וואָס האָט אים אויפגענומען מיט ברייט־אָפּענע אַרעמס אין די לעצטע יאָרן, איז געוועזן צאַנינס יידישע צייטונג אין ארץ ישראל. האָב איך אַמאָל געפרעגט וועגן דעם: איז עס טראַציקייט, ווילן צו פאַריכטן אַן עוולה, אפשר גאָר פשוט גוטער לייענשטאָף פאַר דער צייטונג?

— קיינס פון דעם אַלעמען, איך בין אַ קינד פון אַ פּויליש־יידיש שטעטל — האָט געענטפּערט צאַנין — איך האָב מיך דערצויגן אויף די ווערק פון שלום אַשן און איך האָב אים פשוט ליב ווי אַ תּלמיד אַ גרויסן רבין. און נישטאָ קיין כּוח, וואָס זאָל זיך דאָ קענען אַריינמישן. און איר זעט דאָך, אַז אזוי טראַכטן און פילן פּיל־טויזנטער מיט מיר.

ער האָט אַ טבע צו געדענקען אַן עוולה, אָבער ער האָט אַ טבע אויך ליב צו האָבן מיטן גאַנצן האַרץ, אַן אַ פּערזענלעכער סיבה. א מענלעכער כאַראַקטער.

משה קאגאנאוויטש

געבוירן אין יאר 1911 אין שטעטל אוויע, אין לידער קרייז, פוילן. געווינט אין לעמבערג. יארן פון דריטן חורבן — פארטיזאנער אין די רוסישע וועלדער און דערפער. נאך דער מלחמה — אין רוים. זינט 1949 אין מדינת ישראל.

משה קאגאנאוויטש האט אויפגעשריבן דאס ערשטע גרויסע, אינפאר-מאטיווע ווערק וועגן דעם אַנטייל פון יידן צווישן די אַלערליי פאַרטיזאַנער אין מורח פון אייראָפּע. דאָס ווערק — 400 געפאַקטע זייטן — רופט זיך: דער יידישער אַנטייל אין דער פאַרטיזאַנער-באַוועגונג אין סאַוועט-רוסלאַנד. עס איז איינס פון די געציילטע יידישע ביכער, וואָס איז דערשינען אין... רוים. דאָס בוך האָט אין זיין צייט — 1948 — געמאַכט אַ גרויסן רושם און עס האָט אָפּגעקלונגען אין די צייטונגען ביי יידן פון גאַר דער וועלט. נאָך געבן טויזנטער און טויזנטער עפיואַדן, כאַראַקטעריזירן הונדערטער פאַר-טיזאַנער קלינגט דאָס בוך אויס מיט אַט די ווערטער: אייביק וועלן בלייבן אין זכרון יענע סצענעס און בילדער ביי די אַנטיילנעמענדיקע אין די לעגענדאַרע קאַמפּן און לוייערונגען, ווען עשאַלאַנען זענען געפּלויגן אין דער לופט, ווען דייטשע מערדערס זענען געפאַלן פון יידישע קוילן און ווען יידיש בלוט איז באַצאַלט געוואָרן מיטן פאַרעטערישן בלוט פון די רוצחישע שכנים-פעלקער. — קיינמאַל וועלן מיר נישט פאַרגעסן די פיל טויזנטער יידישע פאַרטיזאַנער, וואָס זענען אין דעם דאַזיקן היסטאָרישן געראַנגל געפאַלן פאַר דער זאַך פון נקמה. — זייערע קברים זענען צעזייט איבער די רחבותן און בלאַטעס, פּושטשעס און וועלדער פון ווייס-רוסלאַנד און אוקראַינע. — די זאַך, פאַר וועלכער זיי זענען געפאַלן, וועט ווערן דער קנין פון גאַנצן יידישן פאַלק אויף אַלע צייטן און דורות. — מיטלהויך, פעסט-געבויט, אַ טיפּיש יידיש פנים, אַזוי טיפּיש, אַז עס איז שוין זייער, זייער זעלטן... אַזוי זעט אויס משה קאָגאַנאוויטש. דערצו איז זיין פנים כסדר שטאַרק גערויטלט — אַזוי ווי דאָס פנים פון איינעם, וואָס איז נאָר וואָס אַרויסגעקומען פון אַ היציקן וויכוח, וואָס האָט געדויערט שעהן, און קוים וואָס ער האָט געזיגט... ער זעט אויס אַלעמאַל אַזוי אַנגעלאָדן מיט ענערגיע אַזוי ווי אַ פּייל-בויגן אין די הענט פון אַ געניטן יעגער אין פּרעהיסטאָרישע צייטן. מען האָט אַזש מורא צו אים צוצוגיין און אַ שמועס טון. קוים אָבער גייט מען צו — ווייט זיך עס אַרויס, אַז משה קאָגאַנאוויטש זעט נאָר אויס אַזוי אַנגעלאָדן. אין דער אמתן איז ער

זייער שטיל און נישט צו באַרעדעוודיק — עפּיס אַזוי ווי ער וואָלט זיך שוין אין גאַנצן אויסגערעדט אין זיינע ביכער וועגן יידישן ווידערשטאַנד, וואָס זענען אי קלאַסיש אויף דעם געביט און אי פּיאַנעריש. אָבער אין גאַנצן אָפּלאַזן וועט דיך נישט קאַגאַנאָוויטש — ער וועט דיר דערציילן וועגן נייע פּלענער זיינע און וועט דיך וועלן אַרײַנפירן אין דער גרופּע פון די, וואָס וועלן העלפּן זיי אויסצופירן. ער וועט דיך כאַטש פּאַרבעטן אויף זיינער אַ פּאַרלעזונג, אָדער אַ צונויפקום פון פּאַרטיזאַנער, אָדער אַ יזכור־אַונט נאָך די געפּאַלענע אין הונדערט מאָל נישט גלייכן קאַמף. עפּיס אַזוי ווי קאַגאַנאָוויטש וואָלט אָן איבערייס פאַר זיך אַליין אין געדאַנק איבער־געחזרט די לעצטע ווערטער פון זיין ערשטן, גרויסן ווערק: די זאַך, פאַר וועלכער זיי זענען געפּאַלן, וועט ווערן דער קנין פון גאַנצן יידישן פּאַלק אויף אַלע צייטן און דורות — — — און ער, משה קאַגאַנאָוויטש, איז דער בעל קנין ביז דעם לעצטן טאָג פון זיינע טעג אונטער דער זון — —

אָפּט בין איך בייגעוועזן טאַקע אויף אַזעלכע אַוונטן, צו וועלכע משה ק. האָט מיך גערופן. ער רעדט אַלעמאַל זאַכלעך און פּאַקטועל. דער פּאַטאַס איז אין אינהאַלט פון דעם, וואָס ער דערציילט און נישט אין דער פּאַרם. כאַטש די פּאַרם איז אויך אַלעמאַל זייער קאַרעקט. ער שרייבט און רעדט פונקט אַזוי גוט עברית ווי יידיש.

איינמאַל איז אויסגעקומען צו זיין אַ גאַסט אין דער שטוב פון משה קאַגאַנאָוויטש אין תל אביבער פּאַרשטאַט קרית שלום. דער צופאַל וויל, אַז אַט דער קעמפּער און כראַניקער פון קעמפּער, פּאַרשער פון זייער געשיכטע, זאַל וווינען אין קרית שלום. און עס איז אַ מסיבה אין זיין שטוב — אַ דריי מנינים אירע, און אַלע — פּאַרטיזאַנער־וועטעראַנען, נקמה־נעמער, מענער, וואָס האָבן מתקן געוועזן די גערעכטיקייט, וואָס כביכול אַליין האָט פּאַרזען אין די יאָרן פון זיין גרעסטן נסיון... איך האָב אָפּגעשוויגן דעם גאַנצן אַוונט, וואָס האָב איך דען דאָ געהאַט צו טון חוץ הערן, שטוינען, באַווונדערן און שוידערן און גאַט בעטן, אַז די וועלט זאַל זיך שוין אַזוי פירן, אַז מער זאַל עס נישט נויטיק זיין!

אליעזר קאליר

1893 געבוירן אין א שטעטל אין גראדנער גובערניע.
זינט 1934 אין ארץ ישראל. וויינט אין פתח תקוה.

עס פאסט אים צו וויינען — פון אלע שטעט און שטעטלעך אין מדינת ישראל — אין פתח תקוה און ער וויינט טאקע אין פתח תקוה. עס פאסט אים צו זיין א הויכער און א שטארק באלעבאטיש אויסזענדיקער, אט אזוי ווי א גביר דארף אויסזען, אן ערך רב שלמה נגיד, וואס טוט זיך אבער אן אין היינטוועלטליקע מלבושים. און ער זעט טאקע אזוי אויס. נאך צי ער איז א גביר — ווייס איך נישט. מסתמא נישט — כאטש ער ציילט יענעמס געלט אסך, ווייל ער איז א פקיד אין א באנק. עס פאסט אים אפילו צו הייסן אליעזר קאליר — און ער הייסט טאקע אזוי. צו זיין פאטערלעכקייט, וואס מאניפעסטירט זיך אזוי שטארק — פאסט דאס אלץ.

אבער דאס אלץ, וואס האט געקענט טראגן אזויפיל שלוה און גליק אין זיך, איז איינגערעמט אין גרויסן טרויער, אין טרויער פון א פאך-לירענעם זון אין די באפרייאונגס-מלחמות פון מדינת ישראל.

און צוליב דער סיבה האט זיך אליעזר קאליר — האפנונגסלאז אין דעם טייך פון טרויער — אָנגעכאַפּט אָן אַן איינזאַמער בלום צו ראטעווען די נשמה פון דערטראַנקען ווערן. די בלום — דאָס יידישע ליד, דאָס ליד אין עברית. צוערשט האָט ער דעם טוצן טרויער-לידער נאָך זיין זון און פלימעניק געשריבן אין עברית און שפעטער אין יידיש. ער האָט פאך-ווירקלעכט דאָס גרויסע, טרייסטנדיקע פּאַלקס-וואָרט: צרות רבים חצי נחמה — נישט נאָר אים האָט דאָס ליד זיינס געבראַכט שטאַרקונג, נאָר אויך די אַנדערע, וואָס זענען זיינע חברים אין צער און זיי זענען טויזנטער, טויזנטער אין דער צאָל אין מדינת ישראל.

אמאל זענען אַזעלכע לידער געגאַנגען פון האַנט צו האַנט, האַרץ צו האַרץ, שטוב צו שטוב, יישוב צו יישוב — ביז דער נאָמען פון מחבר איז אויף זיי אויסגעמעקט געוואָרן, אַדער ער איז גאָר קיינמאַל נישט געשריבן געוואָרן — און זיי זענען געוואָרן פּאַלקס-לידער. היינט דרוקט מען זיי אָפּ אין קליינע ביכלעך:

און וווּ איך גיי — דו,

און וווּ איך שטיי — דו,

און וואָס איך טראַכט — דו,

בייטאַג, ביינאַכט — דו,

אין חלום, וואָך — דו.

אין יעדער זאַך — דו,
 אין דיינע ביכער — דו,
 אין דיינע חברים — דו,
 אין די מזמורים — דו,
 דו, דו מיין זון,
 קוים איין און צוואנציק יאָר —
 אַ לויכט געטון — פאַרשווונדן,
 און הימל — אַ מעטעאָר.

עס מאַכט נישט אויס, וואָס דאָס ליד איז אַ פאַראַפּראָזע צום חסידישן
 דודעלע. אַלע פּאָלקסלידער זענען סאָי ווי קרובים, אייניקלעך פון פּאָלק...
 איין פּאָלק.

אליעזר קאַליר איז אַזאַ חסיד פון יידישע שרייבער, אָו עס איז נאָר
 נאַטירלעך, אָו אין זיין נויט איז ער געקומען זוכן טרייסט אין דער זעלבער
 שיכרות מיט וואָרט, אין וועלכער זיינע רביס זוכן טרייסט... אין ליד. אָט
 ווי ער קען עס. ער האָט נישט קיין פרעטענסיעס. און דערפאַר טאַקע
 האָט זיין זאַמלונג אַזויפיל שרייבער־הערצער געעפנט און זיי האָבן עס
 קאַלירן געשריבן אין בריוו.

באַגעגענען קאַלירן אויף אַ גאַס אין תל אביב, מעגסטו זיין פאַרנומען,
 מעג ער זיין פאַרנומען — הייסט אַריינגיין מיט אים אין ערשטן בעסטן
 קאַפע אויף אַ גלעזל וואָרעמס. און דאָס מיינט שוין אַ שעה צייט הערן זיין
 ענטוואַסטיש דערציילן אַ פאַר עפיואַדן־זכרונות זיינע מיט יידישע שרייבער.
 דער עיקר מיט ז. סעגאַלאָויטשן — און זכרונות זענען עס פון יענע צייטן
 נאָך, ווען ער, קאַליר איז נאָך געוועזן אַ בונדיסט. אָבער דאָס מוז שוין
 זיין נאָך אַ מעשה פון יענעם יאָרהונדערט, וואָרום פאַרשטעלן זיך דעם
 פתח תקוהער באַלעבאַס־ותיק ווי אַ בונדיסט מוז מען האָבן אַ היסטאָרישע
 פּאַנטאַזיע.

סאָי ווי עס איז גוט און טרייסטנדיק צו וויסן, וואָס אין מדינת
 ישראל זענען דאָ אַזעלכע חסידים פון יידישע דיכטער, וואָס אויך זיי אַליין
 געפינען טרייסט דורך יידישן ליד אין דער שעה פון זייער נויט.

ב ר כ ה ק א פ ש ט י י ן

געבוירן אין פּרילוקע, קיעווער גובערניע. אין יאָר 1924
געקומען קיין קאַנאַדע, 1933 זיך באַזעצט אין ניו־יאָרק.
1950 זיך באַזעצט אין מדינת ישראל. וווינט אין
תל אביב.

פון וואַנעט נעמט זיך אַזויפיל אומרו אין איין יידישער דיכטערין?
פון וואַנעט נעמט זיך אַזויפיל אומאויסשעפלעכע ענערגיע אין איין יידישער
דיכטערין? פון וואַנעט נעמט זיך אַזויפיל וואַנדערלוסט אין איין יידישער
דיכטערין?

מיר רעדן דאָ וועגן ברכה קאַפּשטיין.

זי איז געקומען, ריכטיקער געבראַכט געוואָרן, קיין קאַנאַדע אין די
יאָרן נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה — פון מזרח־אײראָפּע, אין ראַמען
פון אַ יתומים־פּראַיעקט. עס איז געוועזן אין די יאָרן נאָך די איבער־
קערענישן און די א. ג. אוקראַינישע פּאַגראַמען־כוואַליעס. זי האָט אין
ראַמען פון דעם פּראַיעקט באַקומען אַ צוגעפּאַסטע מאַדערנע, וועלטלעכע
יידישע דערציאונג. זי האָט שפּעטער איבערגעוואַנדערט אין די פּאַר־
אייניקטע שטאַטן און האָט חתונה געהאַט מיט דעם דיכטער און דרוקער
בנימין קאַץ. זיי האָבן אַ זון — שטיל און הויך און פּאַרטראַכט, ווי ער
וואַלט וועלן אַלעמאַל אַריבערקוקן איבער דעם פּלויט פון די רעטענישן
פון דער דאָזיקער וועלט. און אַזוי ווי די רעטענישן זענען שווער —
פאַרנעמט ער זיך דערווייל מיט אויפקלערן די רעטענישן פון שאַכברעט.
ער איז אַ ספּעציאַליסט אויף דעם געביט. טאַטע־מאַמע — און דער זון
איז גיכער ענלעך צום טאַטן — פּרעגן זיך: פון וואַנעט האָט זיך אַט די
שאַך־ליידנשאַפט גענומען צו זייער זון?

נישט אַלעמאַל קען ברכה קאַפּשטיין קומען צו אַ לאַגישן טאַלק אין
אירס אַ ליד. פּאַרפּלאַנטערן זיך בילדער מיט געדאַנקען, געפילן מיט
איבערלעבונגען. אַן אַנדערש מאַל געלינגט אַ ליד גאָר גוט. ווי ביי אַלע
דיכטערס און אַפילו דיכטערײַנס... באַזונדערס איז אין מיין געמיט געבליבן
אירס אַ ליד — אַ שמועס פון אַ יידישער מאַמען מיט איר קינד אין די יאָרן
פון דריטן חורבן — וועגן זיף... דאָס קינד פּרעגט די מאַמען: פון וואָס
מאַכט מען זיף — און די מאַמע, פּאַרטראַגן אין די אומגליקלעכע יידישע
ווייטקייטן, ענטפּערט, אַז: פון יידן... און נאָך אַנדערע לידער, אַמאָל
פּערזענלעכע איבערלעבונגען און אַמאָל לאַנדשאַפטן פון ארץ ישראל.

יא — אנטקעגן וואַנדערלוסט. נישטאָ אַ שטאַט אין די שטאַטן, אָדער אין קאַנאַדע, וווּ איך בין ווען עס איז געוועזן, אַז מען זאָל מיר נישט דערציילן, אַז ברכה קאַפּשטיין איז נאָר וואָס דאָ געוועזן, אָדער זי גרייט זיך קומען. און אַזוי אויך אין מדינת ישראל. ברכה האָט זיך באַזעצט אין לאַנד און אויך דאָ איר אומרו.

אויך אין מיר מוז זיין אַן ענלעכע אומרו — און דערפאַר טאַקע האָבן מיר זיך אַזוי אָפּט באַגעגנט. נישט איינמאַל האָב איך געטראַכט — קוקנדיק אויף איר בשעת אַ פאַרזאַמלונג, אָדער אַן אַוונט: פון וועלכער ראַסע איז זי? פון וועלכן לאַנד קומט זי אויף אַן אמת? און באַזונדערס האָב איך אַזוי געטראַכט בשעת איר ליטעראַרישן אַוונט אין זאָל פון בית ציוני אמריקה אין תל אביב. עס האָבן גערעדט רעדנערס וועגן אירע לידער, מען האָט רעציטירט אין יידיש און אין עברית, יוחנן טברסקי האָט גערעדט און די דיכטערין אַליין. איר פנים זעט זומער און ווינטער אויס — ווי אַפּגעברענט פון דער זון. אירע האָר זענען געדיכט און דיין געקרייזלט, אַביסל נעגראַיִד. אירע ראַסישע שטריכן אין פנים זענען נישט סעמיטיש און נישט נעגראַיִד. אירע אויגן זענען שוואַרץ און אומרואיך. זי איז נישט פון הויכן ווקס. און עס איז מיר איינגעפאַלן, אַז אין איר איז אינדישע ראַסע. און אַזוי זענען דאָך טאַקע די ווונדערלעכע, מיסטעריעזע, וואַג-דערער איבער אַלע וועלטן, זינגערס פון פאַרבענקטע לידער, טענצערס פון ליידנשאַפטלעכע טענץ, דער אומרו צווישן די פעלקער, דאָס איינציקע פאַלק, וואָס איז דורך די נאַציס צוזאַמען מיט אונדזער פאַלק פאַרמשפט געוועזן — די ציגיינער. און עס דרייען זיך דאָך אַרום יידישע פאַלקס-מעשיות וועגן פאַרביטענע קינדער... איז אפשר אַמאַל ברכה קאַפּשטיינס מאַמע אַזוי פאַרביטן געוואָרן, און דאָס איז אפשר דער ענטפער אויף אַלע די פראַגן, וואָס מיר האָבן אויבן געשטעלט.

צוליב איר אומרו, איר באַמערקעוודיקייט, איז ברכה קאַפּשטיין איינע פון די בעסט-באַקאַנטע יידישע שרייבערס צווישן די עברית-שרייבערס אין מדינת ישראל. זי ווערט אָפּט איבערגעזעצט און מסתמא וועט זי אַליין אָנהויבן שרייבן עברית.

ווען איך בין זי — וואַלט איך אויפגעשריבן אַ פאַנטאַסטישע באַלאַדע אויף דעם פּאַן פון דעם אַלעמען, וואָס איך האָב דאָ אויבן געשריבן — אויך דער נאַמען ברכה פון אַן עלטערבאַבען דייט אַן אויף אַ פאַרביטן קינד...

ברכה קאַפּשטיין מיט מאַן און זון וווינען אין תל אביב אין אַ שיינער דירה אין יד אליהו.

מע י נ ק ע ק א ז

געבוירן אין יאר 1906 אין סוועניציאָן. 1920 געקומען
 קיין אמעריקע. 1954—1956 — געווינט אין מדינת
 ישראל, אין צפת.

אויב וויינען יאָרן אין ארץ ישראל — פּאַסט זיך, אַז מעינקע קאַץ
 זאָל האָבן געווינט אין צפת. צפת איז פון אייביק אָן די הויפט־שטאָט פון
 די יידישע אַריגינאַלן און מעינקע קאַץ איז אַן אַריגינעלער מענטש. אַריגינעל
 אין שרייבן און אַזוי אויך אין טעגלעכן לעבן. פּאָלג מיך אַ גאַנג פון אַ
 ניו יאָרקער וואַלקן־קראַצער ביז אַ שטיל שטיבל אין צפת אויפן ראַנד
 פון אַ טיפן טאָל צווישן בערג. פון צייט צו צייט פאַרבלאַנדזשעט דאָ אַ
 טשודנע צפתער פייגעלע מיט אַ געפאַרבט העלדזל און אַ עקל. פאַרדרייט
 ווי אַ „פּ“, צוויטשערט אויס אַ „בורא פרי העץ“, גיט אַ שאַקל מיטן
 קעפל אויף צו מאַכן זיכער, צי די פעדערנע יאַרמלקע איז אים נישט
 אַראָפּגעפאַלן פון קעפל, גיט אַ וויש דאָס שנעבעלע אָן דער קאַרע פון
 פייגנבוים, שטאַט זיך צו וואַשן די פיסלעך צום טיש, און גרייט זיך נהנה
 צו זיין מן ההפקר פון די רייף געוואַרענע פייגן אַנטקעגן מעינקע קאַצעס
 פענצטער פון שטיבל אויפן ראַנד פון טאָל. אז מעינקע דערזעט עס —
 כאַפט אים אויך אָן אַן אַפעטיט — נישט חלילה צו די זיסע פייגן —
 נייערט ... אַנצושרייבן אַ ליד. ער האָט היינט ערשט צוויי לידער געשריבן,
 און מען דאַרף שרייבן נאָך איינס פאַר מנחה. ווייניקער ווי דריי לידער —
 קען מען נישט רופן אַן אַרבעטס־טאַג ביי אַ פּראָדוקטיוון דיכטער. דערווייל
 פאַרקוקט ער זיך דורכן פענצטער און ער זעט פון דער זוויטן, אויף דער
 סערפענטינע צווישן מירון און צפת לויפן אויטאָמאָבילן און אויטאָבוסן
 אַהין און אַהער. נאָר זיי זענען אַזוי ווייט, ווייט, אַז זיי זעען אויס אַזוי
 קליין ווי זשוקלעך, אַזוי קליין ווי די אויטאָס זעען אויס אויף דער 42־טער
 גאַס אין ניו יאָרק, אַז מען זעט זיי פון דעם 102־שטאַקיקן טורעם פון דער
 „עמפּאָיר־סטעיט“. פאַרטראַכט זיך מעינקע וועגן וואָס צו שרייבן — אפּשר
 גאַר וועגן ניו יאָרק און ... צפת, אַדער צפת און ... ניו יאָרק. דערווייל
 פאַרמאַלט און פאַרציכנט ער דאָס ווייסע בייגעלע פאַפיר מיט בלימען און
 פייגעלאַך — בלימען און פייגעלאַך. ענדלעך איז די שטימונג דאָ, און דאָס
 ליד ווערט באַלד אַריינגעשריבן אין די נאָך לידיקע ווייסע פּלעקן פון
 פאַפיר ... ער הויבט זיך אויף, ער איז אַ הויכער און אַ מאַגערער, האָט אַ
 לענגלעך פנים, געדיכטע ברעמען, ווי קשאַקעס, און הינטער זיי קוועלט
 כסדר זיין שמייכל — אפילו צו זיך אַליין שמייכלט מעינקע כסדר, מכל שכן

צו אַנדערע. און איצט לייענט ער זיין ליד, דאָס דריטע היינט, און ער איז צופרידן. אָבער געשריבן האָט ער נישט וועגן צפת און נישט וועגן ניו יאָרק — נאָר גאָר וועגן סדום:

אַ מלוכה פון זון —

סדום אָן ציגל, אָן צעמענט, אָן הענט — פון זון געבויט,
לאַזט קיין גלעט פון אַ שאַטן, קיין קוש פון אַ טוי נישט צו,
לוטס ווייב איז שוין נישט קיין זייל זאַלץ, נאָר אַ זייל זון,
דער נבא איז אַ גאַרטן פון פלאַמען, אַ שטראַל — אַ פאַרשאַלטענע רויז,
די גרויזאַמסטע פון אַלע מלוכות — די מלוכה פון זון.

אין מיטן לייענען אויף אַ קול איז אַריינגעקומען די שיינע, קליינע פרוי פון מעינקע קאַץ, אַ געבוירענע אין אַמעריקע, איז אין צפת אַ לערערין פון ענגליש און קען יידיש ווי מיר אַלע, זי שטייט פיעטעטפול און וואַרט. מעינקע האָט געוויסט, אַז זי איז אַריינגעקומען — איצט כאַפט ער זי אַרום און טאַנצט מיט איר לכבוד דעם נייעם ליד — מחמת ער האָט ליב זיינע לידער — נאָך מער ווי אַנדערע דיכטער זייערע לידער ...

מעינקע קאַץ האָט געהאַט אַ חברישן סכסוך, ווי אַ זאָך מאַכט זיך, מיט אברהם סוצקעווערן און איך בין געוואָרן דער רודף־שלום צווישן זיי און ... דער חברישער שלישי. נו, נו — פלעג איך יעדן טאָג אין תל אביב באַקומען פון מעינקען כאַטש אַ דריי בריוו מיט בלימעלעך און פייגעלעך און אַביסל שריפט אין מיטן. אַזוי לאַנג, לאַנג, לאַנג ביז דער סכסוך איז געוואָרן אויס סכסוך און איך האָב אויפגעהערט צו באַקומען דריימאַל אַ טאָג בריוו פון מעינקען.

איינמאַל האָבן מיר שפאַצירט אין אַ טיפער, שטילער, שטערנדיקער — אין צפת דאָווענען די שטערן בציבור אַ גאַנצע נאַכט — נאַכט איבער צפתער באַרג־אָרופן און באַרג־אַראָפּן. זאָג איך צו מעינקען: — ווען איך בין איר, וואַלט איך דאָ נישט געשריבן מיינע לידער, נייערט איך וואַלט פאַרשריבן מפי העם די הונדערט און איינס שענסטע צפתער לעגענדעס און זיי אַרויסגעגעבן אין צפתער יידיש אין אַ בוך. העכסטנס איין ליד ווי אַ הקדמה. מעינקע האָט געשווירן, אז ער נעמט אָן מיין חברישע עצה. אפשר האָט ער אויך אויפגעשריבן איין לעגענדע און דערצו 101 צפתער לידער ... — ער איז אַ גוטער דיכטער און אַריגינעלער מענטש. דאָס צווייטע — מיט אַ שמיץ אַריבער.

ק א צ ע ט נ י ק — 135633

געבוירן אין פוילן. יאָרן פון דריטן חורבן אין קאַצעטן.
אין מדינת ישראל זינט 1946. זוינט אין תל אביב. זיין
נאָמען, אָפיציעל — אין מדינת ישראל: יחיאל די-נור.

קאַצעטניק, ער איז געוועזן איינער פון די ערשטע, על פי נס לעבן
געבליבענע יידן, וואָס האָבן געהאַרט און אויסגעפירט די גרויסע צוואה
פון דעם גרויסן היסטאָריקער-קדוש פון יידישן פאָלק פון אונדזער צייט —
שמעון דובנאָוו: — פאַרשרייבט, אַלץ פאַרשרייבט! אָבער אַז ער, קאָ.
צעטניק, האָט פאַרשריבן און האָט דאָס פאַרשריבענע געבראַכט אין רע-
דאַקציעס, אַז מען זאָל עס ברענגען צו דער עפנטלעכקייט, און מען האָט
אים געפרעגט אויף זיין נאָמען, האָט ער געזאָגט, אַז ער האָט נישט קיין
נאָמען, ער האָט בלויז אַ נומער, און דער נומער איז 135633. די וועלט,
האָט ער געזאָגט, האָט אים צוגענומען זיין נאָמען און געגעבן אַ נומער,
און עס איז זיין זאָך צו באַשטימען דעם טאַג, ווען ער וועט דערלויבן דער
וועלט אים צוריק צו רופן ביים נאָמען... און ביז דעמאָלט וועט אים די
וועלט שולדיק זיין אַ נאָמען, און זיך אַליין אַ מענטשלעך פנים...

אַ ציטער איז דורכגעגאַנגען די יידישע וועלט, אַז מען האָט די דערקלערונג
געלייענט, כאַטש די כוונה פון נומער 135633 איז געוועזן, אַז דער ציטער
זאָל דורכגיין דורכן האַרץ פון דער גאַנצער וועלט, און נישט נאָר דער
יידישער...

און פאַרט איז קאָ. צעטניק — 135633, מער ווי כמעט אַלע אַנדערע
חברים זיינע, וואָס פאַרשרייבן, פאַרשרייבן, דאָך באַשערט געוועזן אַריין-
צושוידערן אין דער וועלט זיינע איבערלעבונגען דורך זיינע ביכער. זיי
זענען איבערגעזעצט געוואָרן אין אַסך אייראָפּעישע, און אַזיאַטישע אַפילו,
לשונות — דער עיקר זיין „הויז פון די לאַלקעס“.

מאָדנע איז זיין סטיל — ליטעראַטור פון ערשטער מדרגה און ליטע-
ראַריש בילד פון דער ערשטער מדרגה איז דאָרט אַזוי דורכגעמישט מיט
דאָקומענט — ווי עס זענען צומאָל אין אַ פאַרנאַכטיקן הימל איבער ירושלים,
אין ווינטער, אויסגעמישט שטיקער ריינער בלויזער הימל מיט שטיקער
שוואַרצע וואַלקנס, ווי נאָסע זשאַווער-אייזנס, אַזוי שווער... „מען הערט
נישט קיין טריט פון די באַרוועס-מאַרשירנדיקע פיס אויף דער ערד. דו
וויסט נישט ווי לאַנג עס איז די קאַלאַנע, אין וועלכער דו מאַרשירסט;
ווי היבט זי זיך אָן און ווי ענדיקט זי זיך. אַרום דיר אַטעמען נאַקעטע

מענטשלעכע לייבער אין מאַרש. זעקס אין דער ברייט, זעקס אין דער ברייט.

און אַזוי ווי די ווערק, וואָס ער שרייבט, אַזוי אויך זיין דערשיינונג. אַמאָל איז ער אין געזעלשאַפט אויפגעלייגט און באַרעדעוודיק און יונג און אויפפאלנדיק שייך, מיט בלוי-גאַלדענע אויגן. און אַן אַנדערש מאָל זיצט ער שטום און אויסגעלאָשן, און עפיס ווי ער וואָלט בכלל פאַרשוונדן געוואָרן ווי אַ רואה ואינו נראה. אַט איז ער דאָ געוועזן — און פלוצלונג איז ער בכלל נישטאַ, כאַטש קיינער האָט אים נישט געזען אַוועקגיין. מיר האָבן זיך נישט זעלטן געטראָפן אין געזעלשאַפט אין תל אביב — אָבער ווי אַפּט איך פלעג אים באַגעגענען אויף דער גאַס, מיט זיין פרוי, דער טאַכטער פון דעם באַרימטן דר. אשרמאן, בין איך קיינמאָל נישט זיכער געוועזן, צי איז עס טאַקע ער — און אויך ער — פלעגט קוקן פאַר-וונדערט, ווי נישט ער... די ליבע פון דער טאַכטער פון דר. אשרמאן צו קאָ. צעטניק איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ קורצער, מייסטערשאַפטער מיניאַטור-דערציילונג ביי ג. שאַפּמאַן. געוואָרן אַזוי אַרום אַן אינטערגראַלער טייל פון דעם עברית-בייטראַג פון דער העברעישער ליטעראַטור אין דעם פּאָלקס טראַגישן וואַרט-אוצר פון דריטן חורבן.

אַ ציטאַט פון דער „תפילה אין אוישוויץ“: „אַ, גאַט, אַ גרויסע שיסל! פון אַ גרויסער שיסל עסט זיך אַנדערש. נאָכן אויפּעסן איז פאַרהאַנען מער שיסל צום לעקן. און דער עיקר: צוריקגייענדיק פון פאַס מיט אַ גרויסער שיסל אין די הענט, ביסטו זיכער, אַז עס וועט זיך, חלילה, נישט אויסגיין אַ טראָפן פון דיין זופּ.“

אינמאָל אין שפּעטן אָונט האָב איך געהערט אַ שטיל גערויש נעבן מיין טיר אויף שלמה המלך 77 אין תל אביב. איך בין אַרויס פאַר דער שוועל, אַנגעצונדן דאָס ליכט, נאָר קיינעם ביי דער טיר נישט געזען. אָבער אַ בריוו איז געלעגן אויף דער שוועל. אַ בריוו פון... קאָ. צעטניק. ער האָט געשריבן: „איך מוז עס אייך זאָגן, אָבער איך שעם מיך צו זאָגן — שרייב איך. איר האָט אַמאָל אַרויסגעגעבן אַ דראַמע „בלוט אויף דער פּאָן“. איך האָב זי אַמאָל געלייענט און — פאַרגעסן. נאָר פלוצלונג, ביי די „אַפעלן“ אין קאַ-צעט, האָט זיך אויף חדשים-לאַנג דאָס וואַרט „בלוט אויף דער פּאָן“ אַנגעזעצט אויף מיר, און מיך נישט אַפּגעלאָזט „בלוט אויף דער פּאָן — בלוט אויף דער פּאָן...“ נאָר, אַז איך זע אייך, שעם איך מיך עס צו זאָגן.“

איך האָב קאָ. צעטניקן מיט אַ בריוו מיטגעטיילט, אַז איך האָב זיין שוועל-בריוו באַקומען, פנים אל פנים האָבן מיר קיינמאָל וועגן דעם נישט גערעדט.

ד.ר. עזריאל קארלעבאך

געבוירן אין לייפציק, דייטשלאַנד, אין יאָר 1908. געוואָנן דערט און געווינט אין אַסך אייראָפּעישע הויפטשטעט. גרויסע וועלטרייזעס. זינט 1935 אין ארץ ישראל. גע- שטאַרבן אין תל אביב — מערץ, 1955.

אינער פון די גרויסע זשורנאַליסטן ביי יידן, אַ זשורנאַליסט מיט אַ שליחות, סאַי אין דער פּראָפּעסיע — אַלס אַזעלכער, און סאַי אידעיש. דר. עזריאל קארלעבאך.

עפּיס אַזוי זוי שלמה מיימון האָט זיך געצויגן פון מזרח קיין מערב — און עס איז געוועזן אין זיין צייט אַ זינען און אַ בענקשאַפט און אַ שליחות אין דעם; אַזוי האָבן זיך עטלעכע יידישע יונגע לייט, אין אָנהויב פון צוואַנציקסטן יאָרהונדערט, אין מערב, אין דייטשלאַנד בעיקר, געצויגן צום מזרח — און עס איז געוועזן אין דעם אַ בענקשאַפט און אַ שליחות. און עזריאל קארלעבאך — אינער פון זיי.

קארלעבאך, אַ קינד פון רבנים פון דורות אין דייטשלאַנד, האָט פּלוצלונג דערזען דאָס יידישע פּולע ליכט פון מזרח־אייראָפּע, ער איז אַוועק אין אַ ישיבה אין דער ליטע און געוואָרן אינער פון די דאַרטיקע ישיבה־בחורים. ער האָט זיך אויסגעלערנט יידיש מיט אַלע סלאַוויזמען און לאַקאַליזמען. אָבער געצויגן אים אין דער אמתן האָט עס נישט צו רבנות און נייערט צו זשורנאַליזם — איז ער געוואָרן אַ זשורנאַליסט. אָבער נישט בלויז אַ זשורנאַליסט אין די יידיש־דייטשע זשורנאַלן אין זיין היימלאַנד — נייערט בעיקר אין דער יידישער פּרעסע אין וואַרשע. אין דעם זינען איז ער ממש אַן אַוניקום געוועזן.

אַמאָל איז אין וואַרשעווער ליטעראַטן־פּאַראַיי, און געוועזן איז עס אין די שפּעטע צוואַנציקער יאָרן, אַריינגעקומען אַ פּאַרביפּאָרנדיקער דייטש־יידישער יונגער מאַן, אַ הויכער, מיט אַ קיילעכדיק, ענערגיש פנים פון אַ ברונעט, מיט נייעריקע אויגן; אַנגעטון אייראָפּעיש, אָבער קענטיק — אַן אַרטאָדאָקס. ער האָט באַלד קלאָר געמאַכט, וואָס ער איז און וואָס ער וויל — און געוואָלט האָט ער די רעכט צו איבערזעצן כמעט אַלע בעסטע יידישע שרייבער פון יענער צייט, וואָס זענען געוועזן פּאַרבונדן מיט דעם פּאַראַיי אויף טלאַמאַצקיע 13. מיר האָבן גערעדט וועגן דר. פּריץ מרדכי קאַופּמאַן, קארלעבאַכס דייטש־יידישן פּאַרגייער אויפן געביט פון ליב האָבן און פּאַרשטיין דאָס גאַנץ־נשמהדיקע מזרחדיקע יידנטום.

זוּ אַ געפערליכע פּאָזיציע — און עס זענען געוועזן די ערב־היטלער יאָרן — דאָרט איז עזריאל קאַרלעבאַך אויסגעוואַקסן און געשיקט זיינע באַריכטן, צוערשט אין ייִדישע, און שפעטער אויך אין העברעיִשע, און שפעטער אויך אין אַלערליי צייטונגען פון דער וועלט. אַ זשורנאַליסט, וואָס זעט נישט נאָר דאָס איצטיקע און דאָס אַמאָליקע, נייערט אויך דאָס אַנקומענדיקע...

און סוף כל סוף איז ער אויסגעוואַקסן און באַלד אַריינגעוואַקסן אין מדינת ישראל. און נאָך אַלערליי גילגולים ווערט ער דער אייגנטימער און אַרויסגעבער פון דער פּאָפּולערסטער און פּאַרשפּרייטסטער צייטונג אין מדינת ישראל — דעם „מעריב“.

אַבער דאָס לעבן איז צו שטורמיש געוועזן און — וויפיל קען אויס־האַלטן איין מענטשלעך האַרץ? עס איז אויסגעקומען אַ פּאַר מאָל צו הערן זיינע עפנטלעכע אַרויסטריטן, אַלעמאַל וועגן דער שליחות פון זשורנאַליסט בכלל און זשורנאַליסט ביי יידן בפרט. און נאָך אַפטער איז אויסגעקומען צו לייענען זיינע טעמפּעראַמענטפולע אַרטיקלען — געשריבן מיט דעם עטישן פייער פון אַ היינריך היינע, און אין אַ גרויסער מאָס אויך מיט דעם זעלבן שאַרפן טאַלענט פון אַריינזאַגן.

ער האָט פון די וואַרשעווער יאָרן זיינע — דר. עזריאל קאַרלעבאַך — אויפגעהאַלטן אין זיך אַ ליבשאַפט צו ייִדיש און אַ ווילן צו ברענגען צו דער עברית־לייענענדיקער עפנטלעכקייט די קענטשאַפט פון די אוצרות, אין ייִדיש אָנגעזאַמלטע. נאָך אַלץ פון יענעם ערשטן קאַנטאַקט אָן מיט דעם פּאַראַיין פון טלאַמאַצקיע 13, ווען דער ישיבה־בּחור האָט כאַטש געוואָלט דאָס רעכט צו איבערזעצן די גאַנצע ייִדישע ליטעראַטור אויף דייַטש...

און איבעראַשט בין איך געוועזן, אַז ער האָט מיך אין דער רגע דער־קענט, ווען ער האָט מיך אַמאָל באַגעגנט אין תל אביב אויף אַ פּאַרזאַמלונג, און אין דער רגע זיך דערמאַנט יענעם ערשטן צונויפטרעף זיינעם אין וואַרשע מיט ייִדישע שרייבער...

יאַ — וויפיל קען אויסהאַלטן איין מענטשלעך האַרץ? פּלוצלונג איז ער געשטאַרבן. זיין לוויה איז געוועזן די גרעסטע, וואָס איך האָב געזען אין מדינת ישראל. כמעט אַ מלוכה־לוויה. עטלעכע גאַסן אַרום הויז פון דער אגודת העתונאים זענען געוועזן אָפּגעשלאָסן אַ שעה לאַנג.

טאַלענט, מוט און שליחות — פּאַלק דערפילט עס אינסטינקטיוו און מער ווי אין אַסך לענדער — אין מדינת ישראל.

אברהם קארפּינאָוויטש

געבוירן אין יאָר 1917, אין ווילנע. דריטער חורבן-יאָרן
— אין רוסלאַנד. 1947-1948 אין ציפּערן — זינט דאָן
אין מדינת ישראל.

איך האָב גוט געקענט זיין פּאָטער — דעם ווילנער טעאַטער-דירעקטאָר
משה קאַרפּינאָוויטש. ער, אברהם איז זייער ענגליך צו אים, נאָר ער טראַגט
נישט די באַרד פון דעם פּאָטער, אָן איידעלע, שוואַרצע, שיין געשוירענע
באַרד, וואָס פּאַסט צו די איידעלע פנים-שטריכן פון אַ מענטשן, וואָס דאַרף
אַרויסווייזן אַלעמאָל מאַקסימום טאַקט און רו — מחמת ער האָט כסדר צו
טון מיט נערוועזע אַקטיאָרן און נאָך נערוועזערע אַקטריסעס. יעדער און
יעדע ווילן שפּילן נאָר הויפט-ראָלן און די רעזשיסערן און רעזשיסערס
פרויען ווילן דאָך אוודאי שפּילן נאָר הויפט-ראָלן. ער פּלעגט אַפט קומען
קיינ וואַרשע — משה קאַרפּינאָוויטש, און מער איבערזיצן אין ליטעראַטור-
פּאַרטיי, ווי אין אַרטיסטן-פּאַרטיי, וואָס איז געוועזן וויזאַווי, מחמת דאָ
האָט ער זיך בעסער געפּילט. אין גרונט איז ער געוועזן נענטער מיט דער
ליטעראַטור ווי מיט דעם טעאַטער. אברהם, זיין זון — זעצט פּאַר די
ליטעראַרישע צוגעבונדנקייט זיינע. די אַנדערע קינדער זענען נענטער
צום טעאַטער — אַ טאַכטער: ריטאַ, אַן אַקטריסע.

צי האָט אברהם קאַרפּינאָוויטש שפּעט אין זיך אַנטדעקט דעם טאַלענט
פון אַ דערציילער, אַדער האָבן אַנדערע דעם טאַלענט באַשטעטיקט ערשט
שפּעט — ווייס איך נישט. ער האָט אַנגעהויבן צו דרוקן זיינע דערציילונגען
ערשט צו זיינע דרייסיק. זיי האָבן באַלד געצויגן אויף זיך די אויפמערק-
זאַמקייט — נישט נאָר פון דעם אויג, נאָר אויך פון אויער. קאַרפּינאָוויטש איז
אַ דערציילער, נישט נאָר מיט אַ זעענדיק אויג, נאָר אויך מיט אַ הערנדיק
אויער. ער איז פון יענע דיסקרעטע שרייבער, וואָס שרייבן ווייניק, לעבן
זיך אַרײַן מיטן גאַנצן לייב און לעבן אין יעדער דערציילונג, לאָזן זיך אַראָפּ
צו זייערע העלדן און הויבן זיי שפּעטער אויף צו זיך.

אַזא שטילער איז ער, דער אברהם קאַרפּינאָוויטש, זעלטן זעט מען אים
אין געזעלשאַפט, ווען האָט ער גאַר צייט צו אַבסערווירן די טיפּן און
סיטואַציעס, וואָס ער באַשרייבט אין זיינע געשיכטן? און ער באַשרייבט
דווקא די אונטערוועלט, אַדער מענטשן פון די ראַנד-געביטן פון דער
אונטערוועלט. און יעדע דערציילונג איז אַזוי דיסקרעט אונטערגעהערט,
באַשפּרענקלט מיט אידיאָמאַטישע אויסדרוקן — נישט צופּיל — דאָס זענען
דאָך נישט קיין פּאַלקלאַר-ווערטעריכער, נאָר דערציילונגען. דערצו זענען

קאַרפֿינאַוויטשעס דערציילונגען אַזוי דיסקרעט סאַציאַל און נאַציאָנאַל. קיינמאַל נישט אַגיטאַציע — אַלעמאַל אַרומגעשטראַלט מיט אַן עטישער אידייע. און ניי זענען די דערציילונגען מיט דער ישראלדיקער לאַנדשאַפט אין הינטערגרונט, מיט דעם זיך אינטעגרירנדיקן נייעם ישראלדיקן מענטש אין פּאָדערגרונט.

און כדי פּאַרזוזעצן די פּאָטערלעכע טראַדיציע, איז אברהם אויך אין זיין פרנסה-אַרבעט פּאַרבונדן מיט קאַנצערטן, ער איז דער סעקרעטאַר פון דעם ישראלדיקן פּילהאַרמאַנישן אַרקעסטער. איינמאַל האָב איך געטראָפּן קאַרפֿינאַוויטשן פּאַרנאַכט נישט ווייט פון דעם זאַל אהל שם, וווּ עס פּלעגן פּאַרקומען די קאַנצערטן. ער איז געוועזן זייער נערווען. נאָר וואָס האָט מען אים טעלעפּאָנירט, אַז שלום אַש וויל היינט קומען צום קאַנצערט און דאָ איז נישטאָ מער קיין איין פּרייער בילעט. נאָר נישט בלויז צו אַשן האָט ער ביי די קאַנצערטן אַרויסגעוויזן אַזויפיל פּיעטעט און זאָרג. ער האָט זי אויך אַרויסגעוויזן צו קלענערע פון אַשן. ער, וואָס האָט אַליין אַ מוזיקאַליש אויער אין זיין שרייבן, האָט דורך די פּאַרבעטונגען צו די קאַנצערטן פון אַרקעסטער, וווּ ער איז סעקרעטאַר, פּאַרשאַפט זיינע חברים די זעלטענע הנאה צו געניסן פון די וועלטבאַרימטע ישראלדיקע פּילהאַרמאַנישע קאַנ-צערטן. זיי זענען אַלעמאַל ביזן לעצטן פּלאַץ אויספּאַרקויפט חדשים פּאַרויס.

איינמאַל האָב איך קאַרפֿינאַוויטשן געפרעגט פּאַרוואָס ער האָט נאָך נישט אַרויסגעגעבן קיין זאַמלונג פון זיינע דערציילונגען — אמת, אַז זיי זענען טאַקע ווייניק אין כמות, דערפּאַר אָבער אַזוי איידל און שיין און אַבסאָלוט אַנדערשדיק אין איכות.

ער האָט אַן איידעלן שמייכל געטון, פונקט ווי זיין פּאָטער אַמאַל, האָט אַנגענומען מיין האַנט און צוגערירט צו זיין עלנבויגן: — צו ווייניק שאַרפּקייט... האָט ער אומעטיק געקוקט אויף מיר.

אַן אַנדערש מאָל — עס איז געוועזן אין יאָר 1956 — האָט מיר קאַרפֿינאַוויטש מיט פּרייד געזאָגט, אַז עס גרייט זיך אַ נסיעה קיין אַמעריקע, צוזאַמען מיט דעם אַרקעסטער, און אין אַמעריקע — האַפט ער — וועט אים געלינגען אַרויסצוגעבן אַ בוך, און דערצו די פּרייד פון באַקענען זיך מיט אַזויפיל טייערע חברים-שרייבער. אַז איך האָב אים געפרעגט, ווי גיך די נסיעה, האָט ער פול מיט צעשטראַלטיקייט געענטפּערט, אַז שוין גאַרנישט ווייט, שוין אין יאָר 1958... צוויי יאָר פון דעמאָלט.

אַן איידל־שטילער טאַלענט — אינגאַנצן אַן עלנבויגנס.

רבקה קוויאַטקאָווסקי-פּנחסיק

געבוירן אין לאָדזש. דורכגעמאַכט געטאָס און קאַנצ-
לאַגערן. אין יאָר 1949 געקומען אין מדינת ישראל. וווינט
אין אַ שיכון ביי חיפה.

אין דעם ווילדן, טראַגישן שטראָם פון דער געטאָ-ליטעראַטור, קאַצעט-
דערציילונגען און לידער, ווי דאָס וואַסער פון אַ פאַרפלייצונג, וואָס טראַגט
מיט זיך בראַך פון הייזער, צעבראַכענע מעבל, אַמאַל אַ מת אַפילו —
האַבן אַסך פּלוצלונג דערזען אַ ליד — עס איז געשווומען ווייטער, ווייטער
מיט דעם גאַנצן שטראָם, אָבער דאָס איז געבליבן אין זכרון. ליטעראַריש —
נאָך אומרייף. אָבער וואָס איז ליטעראַטור און וואָס איז קונסט אין דער צייט
פון אַ וועלט-פאַרפלייצונג פון רשעות, וואָס שטראַמט איבער מענטשלעכן
לייד אָן געפיל און איינזעעניש, סטיכיע פון אכזריות?

דאָס ליד איז געוועזן אַ תפילה — אַ תפילה צו? אַט איז אַ טייל
פון דעם ליד:

נעם פון מיר צו מיין בליק,
איך זאל נישט זען
די דראַטן, די בריק!
ווי מיינע ברידער ווערן געטריבן, געיאָגט,
ווי מיר פאַלן, זינקען פון טאַג צו טאַג,
און פאַרוואַנדל מיך, גאַט:
אין אַן אַקס, אין אַ פערד, אין אַ הונט!
איך וויל זיין אַן אַקס, אַדער אַ פערד!
אין שפאַן אַקערן די ערד!
און האַבן אַ ווערט...
אַ ווערט!

איך וויל זיין אַ פערד, אַדער אַקס!
במנוחה קייען דאָס גראַז,
נישט וויסן, אַז עפיס בעסערס איז דאָ
און האַבן ר...
ר!

דער נאָמען פון דער מחברטע פון דעם ליד: רבקה קוויאַטקאָווסקי.
דאָס ליד צוזאַמען מיט דעם נאָמען האַבן זיך טיף איינגעקריצט אין זכרון.

און דער דמיון האָט געשאַפן דאָס פנים פון דער דיכטערין. צוגעפאַסט עס צום אינהאַלט פון דעם ליד. שפעטער זענען געקומען אין שטראָם פון דער געטאָ-ליטעראַטור נאָך לידער מיט דעם זעלבן מחברס נאָמען און אויך דערציילונגען — ליידצערעיסענע, האַרץ-צערעיסנדיקע. און דער דמיון האָט באַשטעטיקט דאָס בילד.

אַז רבקה קוויאַטקאָווסקי האָט זיך באַזעצט אין מדינת ישראל האָב איך מיך דערוויסט פון אַן עסיי פון רחל אויערבאַך. צו איר משפּחה-נאָמען איז צוגעקומען נאָך אַ נייער נאָמען: פּנחסיק.

אַ פאַרזאַמלונג פון יידישן שרייבער-פאַרין אין תל אביב. איך האָב ליב די חברישע פאַרזאַמלונגען און איך האָב זיי שוין בייגעוווינט איבער גאָר דער וועלט. איך קען כמעט אַלע יידישע שרייבערס פנים אל פנים. און אויך אויף אַט דער פאַרזאַמלונג קען איך יעדעס פנים. נאָר אַט דאָרט אין אַ ווינקל איז אַ פנים, וואָס איך קען נישט. עס איז אַ יונגע פרוי, אַ שיינע, אַ מילד שמייכלענדיקע, הייטער און אויסגערוט. משמעות גליקלעך מיט אַ שטילן היימישן גליק.

— ווער איז יענע יונגע פרוי? פרעג איך ביי אַ חבר דערביי.

— רבקה קוויאַטקאָווסקי.

איך בין צוגעגאַנגען, דערלאַנגט אַ האַנט, דערמאַנט געלייענטע לידער, דערציילונגען. מיר איז צוריקדערלאַנגט געוואָרן אַ האַנט מיט דעם כאַראַק-טעריסטישן זשעסט פון מענטשן, וואָס באַוועגן פריי נאָר מיט איין האַנט. די אַנדערע האַנט איז געוועזן אין אַ וויסער אַזשור-הענטשקע. אַ קרבן פון פּראָסט אין אַ לאַגער פון לייד.

אַבער — מאַדנע — דאָס דמיון-פנים נאָכן ערשטן לייענען פון יענעם ליד איז געוועזן אַזוי טיף איינגעהתמעט, אַז מיט אַ פאַר חדשים שפעטער, אויך אויף אַ פאַרזאַמלונג פון שרייבער אין תל אביב, האָב איך ווידער געפרעגט אַ חבר: — ווער איז יענע יונגע פרוי? און אַפילו נאָך אַ דריט מאַל. ווידער נישט דערקענט.

רבקה קוויאַטקאָווסקי-פּנחסיק וווינט נישט ווייט פון חיפה — אַרומ-גערינגלט מיט אַ וואַקסנדיקער משפּחה, ווי אַלע יונגע עולים אין מדינת ישראל, וואָס האָבן דאָ צוגעשלאָגן צו אַ לעצטן ברעג. אויסגעבענקט נאָך אַ חברישער סביבה זעט מען זי אויף די מייסטע וויכטיקע פאַרזאַמלונגען פון יידישע שרייבער אין תל אביב, כאַטש זי דאַרף אַהער עטלעכע שעה פאַרן. איך האָב זי בלויז איינמאַל געהערט רעדן און פירלייענען אירס אַ שאַפונג אויף אַ גרויסן געדענק-אָונט פון די לאַדזשער. זי איז געשטאַנען

פארזונקען אין איר דערמאָנונג, גערעדט און געלייענט שטיל ווי צו זיך אליין. עס האָט זי נישט געאַרט, וואָס דער ריזיקער עולם טומלט, די פאַרזאַמלונג איז פאַרגעקומען אין אַ גאַרטן אונטער שטערן, איך בין געזעסן ווייט, רבקהס פנים האָב איך נישט געקענט זען, פון צייט צו צייט נאָר, ווען זי האָט געסטיקולירט, האָט זיך באַמערקט, אַז איין האַנט איז אין אַ הענטשקע. און אין מיין דמיון נאָך אַלץ דאָס פנים פון דער דיכטערין פון דעם אויבן ציטירטן ליד, אַ פנים, וואָס האָט אַ דין תורה מיט גאָט אליין.

דוד קלינגהאָפּער

1886 — געבוירן אין שטשערעץ ביי לעמבערג. מיט-געמאַכט די טשערנאָוויצער שפּראַך-קאָנפּערענץ — 1908. די יאָרן 1914-1938 אין ווין. זינט דאָן אין ארץ ישראל.

נישט קיין הויכער, אָן אייביק צופרידענער, אָן אייביק שמיכלענדיקער, מיט אַ ראַזלעכן קאָליר אין פנים, ווי נאָר וואָס אויפגעשטאַנען פון אַ שבתדיקער סעודה, אַזוי צו עטלעכע און צוואנציק, לאַנג פאַר דער ערשטער וועלט-מלחמה אין לעמבערג, ווען די וועלט איז געוועזן אַזוי זיכער, אַזוי ווי יענער מגומ, וואָס האָט זיך געפילט אַזוי זיכער אויפן רוקן פון אַ וואַלפיש, מיינענדיק, אַז דאָס איז אָן אינדזל, אַז ער האָט אַזש אָנגעלייגט אַ פייער... און אַזוי אויך צו גוטע עטלעכע און זעכציק אין תל אביב — דאָס איז דוד קלינגהאָפּער. ער שטאַמט פון אַ שטעטל שטשערעץ נישט ווייט פון לעמבערג, פון יידן גבירים, וואָס האָבן דאָרט געהאַט אַ ליקער-פאַבריק. זיסקייט איז אַזוי צוואַנגן קלינגהאָפּערס פאַך. אָן אינטעליגענטער יונגער מאַן — האָט ער אָנגעהויבן שרייבן. געשריבן דערציילונגען און איינאַקטערס און געדרוקט זיי אין גאַליצישע צייטונגען; קאַלענדאַרן פון גרשם באדער.

אַבער אין גוטן לעבן איז סוף כל סוף מיט אַ זיסן שיכט פון פאַרגעסן אַרומגענומען געוואָרן די אַמביציע פון שרייבן... און צייט איז אויך געוועזן ווייניק.

אַבער דוד קלינגהאָפּער איז געבליבן אָן אייביקער פריינט פון שרייבער און דער עיקר פון גאַליציאַנער שרייבער.

ווי אַפט מען פלעגט אים באַגעגענען אין לעמבערג — פלעגט ער באַלד אַריינלייגן די האַנט אין קעשענע און דערלאַנגען דיר אָן ערשטקלאַסיקן צוקערל: — נישט געזאָרגט, חברל — עס וועט זיין גוט! ער פלעגט קויפן און ליינענען יעדעס יידישע בוך. און אַט איז ווין. שווערע יאָרן, קלינגהאָפּער איז שוין אַ בעל משפּחה. און כאַטש ווין איז אויסגעדעווערט פון הונגער — קלינגהאָפּערס קעשענע איז אַלעמאַל זיס פאַר אַ חבר: — נעם אַ צוקערל, עס וועט זיין גוט!

פון צייט צו צייט פלעג איך אין ישראלדיקע צייטונגען אין יידיש זען קלינגהאָפּערס אַ סענטימענטאַל-נאַגנדיקע דערניערונג פון די ערשטע יאָרן פון דער יידישער ליטעראַטור אין גאַליציע, ווען משה לייב האַלפּערן האָט דאָרט נאָך געברומט מיט די ערשטע יונג-וואַלפישע ברומערייען זיינע. און ש. י. אימבער — געזונגען ווי אַ נאַכטיגאַל ביי אַ טייכל.

און אָט בין איך אין מדינת ישראל. שטעלט מיך אָפּ אויף דער גאָס אַ מענטש פון יאָר ... 1910 פון לעמבערג. אָבער ממש אַזוי — אַזוי ווי די צײַט וואָלט זיך פון אָרט נישט גערירט, ווי אין דעם מעשהלע וועגן דער פּרינצעסיין, וואָס האָט פאַרשלאָפּן אַ יאָרהונדערט.

— ווילסט אפשר אַ צוקערל, מלך? — און ער לייגט אַריין די האַנט אין קעשענע און דערלאַנגט אַ זשמעניע מיט זיסקייטן אין זילבערנע פּאַפּירלעך.

און באַלד רעדן מיר וועגן די לעמבערגער יאָרן — אָבער דאָרט האָט זיך די צײַט יאָ פון אָרט גערירט, סאַלטאַמאַרטאַלעס געמאַכט, אין תּהום געשפּרונגען, מענטשן מיטגענומען אין חורבן אַריין. שמואל יעקב אימבער — נישטאַ, דוד קעניגסבערג — נישטאַ, נישטאַ, נישטאַ — —

דוד קלינגהאַפּערס זין זענען אויף זויכטיקע פּאַזיציעס אין מדינת ישראל און ער אַליין — נאָך אַלץ מיט צוקער-ענינים פּאַרנומען און מיט זיסע זכּרונות פון דעם קורצן יאַרצענדליק פון 1904, ווען שמואל יעקב אימבער האָט אָפּגעדרוקט דאָס ערשטע ליד, ביז דעם יאָר 1914, ווען עס איז געפּאַלן דער ערשטער שאָס אין דער ערשטער וועלט-מלחמה...

ל ע אַ ק ע נ י ג

געבוירן אין 1889 אין אַ דאָרף אין דער מינסקער גובערניע, געווינט אין ארץ ישראל, מינכען, פאַריז. זינט 1914 אין לאַנדאָן. אַלערליי אייראָפּעישע רייזעס. זיין ריכטיקער נאָמען איז: לייב יפה. זינט דעם יאָר 1952 אין מדינת ישראל.

כאַטש געבוירן אין אַ דאָרף, ערגעץ אין דער מינסקער גובערניע, כאַטש ער האָט זיין יוגנט פאַרבראַכט אין רוסלאַנד, כאַטש ער איז קיין ענגלאַנד ערשט געקומען צו זיינע פינף און צוואַנציק — איז לעאַ קעניג טאַקע פון זיין געבורט אָן געוועזן אַן ענגלענדער. אַזוי זיך אַסימילירן מיט אַ פּאַלקס-כאַראַקטער קען מען נישט, אַפילו אין הונדערט יאָר, סאַידן מען האָט עס שוין אין זיך פון דער געבורט... איך האָב אים דאָס ערשטע מאָל געזען אין וואַרשע, אין יאָר 1926.

לעאַ קעניג רעדט זייער ווייניק און שווייגט זייער אַסך, נישט — גלאַט ער שווייגט, ער שווייגט אינהאַלטרייך, אויסדרוקספול, און טיילמאָל זאָגט זיין שווייגן: ניין! אַן אַנדערשמאַל זאָגט עס דייטלעך: יאָ!

קעניג האָט אַ פיינעם הומאָר, און אַז ער ברענגט אים אַרויס אין וואַרט, אַדער שריפט, לאַכט ער נישט און שמייכלט אַפילו נישט. ער דערוואַרט אויך נישט, אַז זיין מיטשמועסער, אַדער לעזער זאָל לאַכן — שמייכלען איז גאַנץ גענוג, איבערגענוג. ער האָט זייער אַסך וויסן, נאָר ער ווייזט עס נישט אַרויס, דאָס איז אַזאַ מין ענגלישע סטראַטעגיע. אַז ער ווייזט זיין וויסן נישט אַרויס, ווייזטו דאָך אַרויס דיין אומוויסן, און דעמאָלט וועט ער מיט דיר שוין פאַרטיק ווערן אין וויכוח מיט איין וואַרט.

קעניג איז זייער אַן איינגעשפּאַרטער, ער איז זייער קריטיש, ער איז זייער אַמביציעז, נאָר אַסך מיינען, אַז ער איז ממש אַ לאם, אַז ער האָט גאָר קיין רוקן-ביין נישט. קומט אַבער אַ מאַמענט און ער דאָרף אַריינזאָגן, זאָגט ער עס מיט אַזאַ מין פאַרווונדערטער מינע און דער נאַיוויטעט פון דעם קינד פון יענעם מעשהלע, וואָס האָט פּלוצלונג אויסגעשריגן בקול רם: דער מלך איז אינגאַנצן נאַקעט...

קעניג האָט אַמאָל געחלומט צו ווערן אַ מאלער. אַרויסגעקומען איז דערפון דער ערשטער אין יידיש עסיאיסט... וועגן מאַלעריי. די עסייען האָבן געהאַט אַ גרויסע ווירקונג אויף דער פאַריידישונג פון די יידישע מאלערס, וואָס האָבן זיך ביז דעמאָלט געצויגן אַוועק און אַוועק, ווייל אין יידיש האָבן זיי קיינמאָל קיין אנערקענונג, אַפילו קיין שום דערקענונג

נישט געקענט דערווארטן. קעניג האָט אין דעם פּרט געעפּנט אַ וועג און אַסך יידישע מאַלערס זינט דעמאָלט לעבן זיך אויס אין דער מאַמע־לשון־סביבה.

אויסערלעך זעט קעניג נישט אויס דווקא אַן ענגלענדער. ער האָט אַ יידיש פנים, אָבער נישט סעמיטיש. בולטע אויגן, אַביסל פאַרויטלטע ווי פון אַסך לערנען און לייענען ביי אַ טונקל ליכט, אַ געקרויזלטע שעוועליורע פון טונקל־ברוינע האָר.

אַן שום טרומייטערס, כאָטש ער איז געוועזן גוט באַקאַנט, סאַי דעם בעסערן לעזנדיקן עולם, און גאַנץ באַזונדערס אין די קרייזן פון דער שרייבערשאַפט, האָט זיך אַמאָל גאַנץ פּלוצלונג קעניג באַוויזן אין וואַרשע. אַז אַ חבר פּלעגט קומען קיין וואַרשע פון דער פּרעמד, פּלעגן מיר אים פּרעגן וואָס ער וויל: וויל ער כּבוד? וויל ער געלט? וויל ער ביידע, כּבוד און געלט? אוודאי האָבן מיר זיך נישט תּיכּף צוגעפּאַסט צום ווונטש פון דעם חבר, כאָטש מיר האָבן שטאַרק רעספּעקטירט אַ טאַלענט, אָבער מיר האָבן דאָך געוויסט וווּ מיר האַלטן אין דער וועלט. ביי קעניגן האָבן מיר בשום אופן נישט געקענט דערגיין וווּ מיר האַלטן אין דער וועלט. ער האָט אונדז בפּירוש געזאָגט, אַז ער וויל נישט קיין כּבוד און נישט קיין געלט, און ביידע צוזאַמען אוודאי נישט. ער האָט זיך אַפּילו געוואָלט אַרויסשווייגן פון אונדז פון אַ רעפּעראַט, און אַרויסדרייען פון אַ באַנקעט. דאָס איז שוין געוועזן צופּיל. רעדן עפּנטלעך האָט ער פּאַרט געמוזט. אָבער רעדן האָט ביי קעניגן געהייסן אַריינזאָגן. וואַזשע טוט אַן ענגלענדער? לייגט ער אַריין זיין שאַרפּע קריטיק אין פּרײַס־מויל: וואָס וואַלט פּרײַ איצט גערעדט? ... האָט זיין רעפּעראַט געהייסן. און גיי טו אים עפּעס.

אַמאָל האָב איך אים באַזוכט אין לאַנדאָן אין זיין שיינער היים. אַביסל אויסער דער רעשיקער שטאָט. אויב איך האָב נישט קיין טעות — זיין אייגענע הייזקע. און ווי אַן ענגלענדער האָט ער זייער ליב זיין היים. לויטן ענגלישן קלינגוואָרט: „די היים איז מיין פעסטונג“.

צווישן זיינע חלומות, שוין אין די שפּעטערדיקע יאָרן, האָט קעניג אויך געחלומט מיסתּמא צו ווערן אַן ענגליש־יידישער שרייבער. האָט פּאַרטראַכט און אויפגעשריבן אין ענגליש אַ ראַמאַן אויף אַ פּיינער טעמע: באַשריבן אַ שבעה פון אַ לאַנדאַנער יידישער משפּחה נאָך דעם טויט פון פּאַטער. אַט דאָ, ביי דער שבעה, קומט זיך די משפּחה צוזאַמען און דאָ ערשט באַווייזט זיך זייער צעשפּאַלטנקייט און צעריסנקייט. דער ראַמאַן האָט געהאַט דער־פּאַלג אָבער נישט קיין סענסאַציאָנעלן, און אזוי ווי קעניג האָט צום

דערשיינען פון דעם ראַמאַן אין ענגליש נישט אַרויסגעוויזן קיין באַזונדערע האַפענונגס־עמאַציעס, איז אים שוין לייכט געוועזן שפעטער נישט אַרויס־צווײזן קיין באַזונדערע אַנטווישונגס־עמאַציעס.

באַלד נאָך דעם סוף פון דער צווייטער וועלט־מלחמה איז דערשינען קעניגס בוך „ספר הגידופים“ — דאָס בוך פון די לעסטערונגען. אַ שטאַרק ספר און עס האָט אוודאי געדאַרפט אַרויסרופן אַ שטורעם — און דאָס איז די כוונה געוועזן. אָבער אין אונדזער זינדיקער יידישער קאַנפאַר־מיסטישער וועלט — איז דאָס ספר געפאַלן ווי אַ שטיין אויף געדיכטן גרינעם מאַך פון דורות... קעניג איז זיכער אַנטוישט געוואָרן, אָבער ער האָט זיין אַנטווישונג נישט אַרויסגעוויזן. זיין שטענדיקער נוסח.

דאָס אַמאָליקע יידיש־לאַנדאָן ווערט אַלץ פּוּסטער און פּוּסטער, די איינציקע יידישע טאַג־צייטונג איז מגולגל געוואָרן אין אַ וואַכנצייטונג. און לעאַ קעניג באַשליסט: מדינת ישראל. ער קריגט אַ דירה אויפן הר הכרמל אין חיפה. אויך איינע פון זיינע טעכטער־קינסטלערײַנס וועט זיך באַזעצן אין מדינת ישראל. און אַט בין איך אין זיין היים אין חיפה. דאָס זעלבע קריטישע שווייגן, די זעלבע געציילטע ווערטער. ער שרייבט זעלטן — לרוב אין עברית־צייטונגען און צייטשריפטן. נאָך אַלץ קונסט־פּראָבלעמען, נאָך אַלץ ליטעראַטור־פּראָבלעמען — כאַטש זיי האָבן די וועלט נישט געראַטעוועט ווי מען האָט געחלומט אין יענער צייט פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה, ווען לעאַ קעניג איז דאָ געוועזן איינער פון די ערשטע תלמידים אין דער בצלאל־שולע אין ירושלים.

האַלב געשוויגן און האַלב גערעדט אַ שעה — צוויי — און איך דאַרף גיין עפּיס דערלעדיקן אין האַפּן. כאַפּט זיך קעניג: ער וועט מיך באַגלייטן — מיר וועלן גיין צו פּוּס. די גוטע פּרוי קעניג שטעלט זיך אַנטקעגן — מען איז שוין נישט פון דער ערשטער יוגנט... אָבער אַז אַן ענגלענדער האָט געזאָגט —

און מיט יוגנטלעכן אייפער און פרייד ווייזט מיר קעניג דעם טריק וויאָזוי מען קען פון כרמל גרינג אַראַפּגיין דורך טרעפּ און טרעפּ אָן אַ סוף ביזן האַפּן אַראַפּ. גיי איך און איך צייל די טרעפּ. אפשר אַ טויזנט האָב איך אַפּגעציילט... און קעניג האָט סתּם געשוויגן.

— אַט איז שוין דער האַפּן! רופּט קעניג אויס מיט טריומף. דערגרייכט! איך קען חיפה!

— דערגרייכט! ענטפּער איך. אַז לעאַ קעניג זאָגט — שטימט עס! שפעטער זענען מיר געזעסן אין אַ רוישיקן קאַפּע און געזופּט קאווע.

און איך האָב מיך דערמאָנט, אַז איך האָב דאָס ערשטע מאָל געלייענט לעאַ
 קעניגן מיט העכער פּערציק יאָר צוריק — זיינע עסייען וועגן קונסט אין
 דער „ידישער וועלט“ פון פעטערסבורג... די ערשטע, דורכאויס אייראָ-
 פעישע עסייען וועגן קונסט אין יידיש. און איצט זענען מיר ביידע אַראָפּגע-
 גאַנגען אפשר טויזנט טרעפּ פון כּרמל און ביידע כּמעט גלייכצייטיק
 געזאָגט: דערגרייכט...

מאָדנע. סתּם אַזוי...

1943, 1956

ברוך קרוא

געבוירן 1889 אין רוסלאַנד, שטודירט אין פעטערסבורג,
בערן, בערלין — זינט 1932 אין ארץ ישראל.

ער איז פריער באַקאנט געוועזן מיט דעם נאָמען ברוך קרופניק, און איצט איז ער באַקאנט מיט דעם נאָמען ברוך קרוא... דער גערופענער. און ער איז טאַקע איינער פון די דיסציפלינירטסטע און אַרבעטזאַמסטע העברעישע שרייבער. אַ בין. אַז מען זעט אין אַ לעקסיקאָן די אַלע לעקסיקאַלע אַרבעטן אויסגערעכנט, וואָס ער האָט אין לעבן אויפגעטון לטובת דער העברעישער קולטור — דער קולטור ביי יידן — בלייבט מען בפירוש אַזוי דורכגעוונדערט ווי ביי אַ פּלאַסט האַניק מיט די זעקס-קאַנטיקע קעמערלעך פון וואַקס.

נישט קיין הויכער, אַ מאַגערער און אַלעמאַל מיט אַביסל מידיקייט און בלאַטיקייט אין פנים, ווי ער וואָלט נאָר וואָס אויפגעשטאַנען פון שרייב-טיש נאָך 18 שעה אַרבעט — אַזוי פּלעג איך אים אַלעמאַל זען, ברוך קרוא, ווען נאָר איך פּלעג אים זען און אויך הערן רעדן, חוץ אַלע אַרבעטן, וואָס ער האָט געטון אין די יאָרן פון מיין באַקאַנטשאַפט מיט אים אין מדינת ישראל — איז ער אויך געוועזן דער רעדאַקטאָר פון דער ליטעראַרישער ביילאָגע אין דער גרויסער טאַג-צייטונג „הבוקר“. די דאָזיקע צייטונג האָט געהאַט אַלס שעה-רעדאַקטאָר לאַנגע יאָרן דעם גרעסטן נוח לבריות אין דער יידישער און העברעישער פּובליציסטיק, יוסף העפטמאַן — און זיין גייסט האָט געשוועבט אין אַלע ווינקעלעך פון „הבוקר“, און ממילא האָט ער אויך געשיינט מיט אַ מילדן ליכט איבער דעם ווינקל אונטער קרוא'ס רעדאַקציע. און קרוא קען בכלל גוט די מלאכה פון צונויפשטעלן אַן אינפאַרמאַטיווע און אַלזייטיקע ליטעראַרישע זייט, און איך פּלעג זי ליענען וואָך אין וואָך, יעדן פרייטיק מיט גרויס התמדה.

און — אוודאי — פּלעג איך זוכן אויך אינפאַרמאַציע וועגן יידישער ליטעראַטור אין דער ליטעראַרישער זייט פון הבוקר. אָבער דאָ פּלעגט פון צייט צו צייט, ניין — צו יעדער געלעגנהייט, זיין אַ שטעכווערטל ווי אַ נאָדל, און אַמאָל אַפילו אַ שטאָך-וואָרט ווי אַ שפיץ. נאָר אַז מיר פּלעגן זיך שפּעטער באַגעגענען, קרוא און איך — זענען מיר אויפריכטיק פריינטלעך געוועזן. אָפט יאָ, און נאָך אַפּטער — נישט דערמאָנט אַזאַ אינצידענט אין שמועס, כאַטש אים גוט געדענקט אין זכרון. און איינמאַל האָב איך געזאָגט דעם שריפטשטעלער און לעקסיקאָגראַף, און ליבהאַבער פון אַלע מאַני-פּעסטאַציעס פון יידישער גייסטיקייט אין אַלע לשונות — קודם כל, נאַטירלעך,

אין עברית: — איר ווייסט, חשובער ברוך קרוא — פון וואָנעט עס נעמען זיך ביי אייך די שטעכווערטלעך אויף דעם אָדרעס פון יידיש? זיי נעמען זיך פון צופיל ליבע צו דעם לשון און מורא, אז איר האָט אפשר אַמאָל אַביסל איבערגעטריבן אין ליבע — טוט איר, ווי יענע באַלעבאַסטע, וואָס האָט מורא פאַר איבערצוקערן — גיט זי אַ שאַט אַ זשמעניע זאַליך... קרוא האָט פריינטלעך געלאַכט נאָך די רייד מיינע, אָבער פון זיין דרך איז ער נישט אַוועק.

קרוא האַלט שטאַרק פון דער שיטה פון אינטעגרירן וואָס גיכער די אוצרות, וואָס האָבן זיך אָנגעזאַמלט אין די יידישע שופלעדלעך, צום גרויסן אוצר פון דער העברעישער שאַץ־קאַמער און אויף דעם אופן לייזן די לשון־פּראַגע און אויסלייזן די געפאַנגענע אוצרות. קרוא געהערט בכלל צו יענע ווילגעלערנטע און פּובליציסטן ביי יידן, וואָס האָבן נאָך נישט שלום געמאַכט מיט די באַשלוסן פון דער טשערנאָוויצער שפּראַך־קאָנפּערענץ פון יאָר 1908.

און לא המדרש עיקר. קרוא איז געוואָרן דער איבערזעצער אויף העברעיש פון דעם גרעסטן איינציקן — און צען־צענדיקן — ווערק פון וויסן און ליבע, וואָס איז געשאַפן געוואָרן אין יידיש: געשיכטע פון דער ליטעראַטור ביי יידן פון ישראל צינבערג. אז ער וועט אין אַט דער ריזן־אַרבעט צוקומען צו די ביכער וועגן דער יידישער ליטעראַטור, געשריבן מיט ליבע אָן אַ שיעור — וועט קרוא זיכער דעם, אָדער יענעם זאַגן, אז עס איז אַביסל צופיל — אָבער אין האַרצן וועט ער זיך ממש מחיה זיין. ענדלעך וועט ער קענען עוסק זיין אין ליבע צום לשון־קדושים און קיינער זאַל אים אין גאַרנישט חושד זיין...

איך האָב אַמאָל צו ברוך קרוא געבראַכט אַ בוך אַ מתנה. אַזויפיל ווענט מיט ביכער אין אַ פּריוואַטער דירה, ווי ביי אים, האָב איך אַפילו אין מדינת ישראל, ווו דאָס איז נישט קיין זעלטנקייט, מער נישט געזען.

דר. יוסף קרוק

געבוירן אין יאָר 1885 אין טשענסטאָכאָוו. זינט דעם יאָר 1920 אין וואַרשע. זינט דעם יאָר 1939 אין ארץ ישראל. וווינט אין ירושלים. זע אויך: מיין לעקסיקאָן — באַנד 2, זייטן 186-188.

ער האָט זיך גאַרנישט געביטן, דר. יוסף קרוק, דער אַמאָליקער פירער פון דער פּאַרטיי „פּאַראַייניקטע“ אין פּוילן. זעט נאָך אַלץ אויס זייער סלאַוויש אין פנים, רעדט נאָך אַלץ צום בעסטן פּויליש, און יידיש — מיט אַ שטאַרקן אַקצענט פון אַ גר, וואָס האָט זיך נאָר וואָס מגייר געוועזן. איז נאָך אַלץ ביז גאָר ערנסט פּאַראַינטערעסירט אין פּאַליטיק און קען דעם ענין מסביר זיין — סאָי אין שריפט און סאָי אין וואָרט פון דער טריבונע, אָדער אין חברישן וויכוח. זיין גאַנצער מהות — דער מהות פון אַ מזרח-איראָפּעיִשן רעוואָלוציאָנערן פירער אין דער עמיגראַציע אין... ענגלאַנד. אגב — מכוח ענגלאַנד און אַלץ, וואָס האָט אַ שייכות צו ענגלאַנד — פּרעגט דר. קרוק, ער איז נאָך אַלץ מער באַהאַונט אין ענגלישע אינע-ווייניקסטע ענינים, ווי אין ישראלדיקע, כאָטש ער וווינט שוין ביי צוויי צענדליק יאָרן אין... ירושלים.

דער לאַנג-יעריקער פריינט און גרויסער אָנהענגער און קענער פון דר. ישראל זאַנגוויל, דעם פּאַטער פון יידישן טעריטאָריאַליזם, דר. יוסף קרוק — האָט זיך אַזוי לאַנג געזוכט איבער גאָר דער וועלט — ביז ער האָט זיך געפונען אין... ירושלים. פּאַראַדאָקסן פון יידישן לעבן. קיינמאָל האָט דר. יוסף קרוק נישט אַזויפיל געשריבן ווי ער שרייבט אין זיין מדינת ישראלדיקן גילגול. זיינע אַרטיקלען דערשיינען רעגולער אין מפא"י-ישן „דבר“ און אין די אומפּאַרטייאישע „לעצטע נייעס“ אין יידיש. די העברעיִש-דערשיינענדיקע אַרטיקלען ווערן איבערגעזעצט. אין דעם זינען איז דר. קרוק נישט דער איינציקער — אין דער עברית-פּרעסע זענען פּאַרהאַנען צענדליקער אַזעלכע מיטאַרבעטער, וואָס זייערע אַרטיקלען ווערן סיסטעמאַטיש איבערגעזעצט פון יידישע, דייטשע, פּוילישע, רוסישע, ענגלישע, פּראַנצויזישע כתבי יד — כאָטש דאָס ווערט נישט באַמערקט אויף די געדרוקטע אַרטיקלען. עס איז דאָך אַנדערש נישט מעגלעך געוועזן. עברית איז אַ שווער לשון.

זיינע יידיש-אַרטיקלען שרייבט קרוק אין אַריגינאַל. אָבער שטילערהייט פּאַרטראַכט ער זיי זיכער אין רוסיש, פּויליש, ענגליש. ער איז אַן איראָפּעער מיט טראַדיציע. אגב זענען זיינע טעמעס לְדוּב — אָדער כּמעט אויס-

שליסלעך — אייראָפּעישע. דעמאָלט זענען זיי אויך צום בעסטן. ער שפּעט זיי פון אַ טיפּן רעזערוואַר מיט וויסן און אַ גאַנץ טיפּן רעזערוואַר פון פּערזענלעכער דערפּאַרונג. קרוק האָט דאָך, אויף דעם — אָדער אויף יענעם אופן, מיטגעאַרבעט מיט אַלע באַרימטסטע פּירער פון סאַציאַליזם אין אייראָפּע צענדליקער יאָרן.

אַבער געווינהייטן בלייבן געווינהייטן און נאַטור — נאַטור. קרוק קען נאָך אַלץ נישט ענדיקן אַ רעדע... פּונקט ווי אין זואַרשע.

און אַט איז אַ יובל־אַונט לכּבוד זיינע זיבעציק. דער זאָל איז גרויס און געפּאַקט. מען זיצט ביי טישן און עס איז שטאַרק ענג. און אין דרויסן איז אַ חמסין. און שפּעט הויבט מען אָן די אַונטן אין תּל אביב. און אויך דער זייגער וויל פון גאַרנישט וויסן — ער גייט. און די גרויסע שורה רעדנער וויל אויך פון גאַרנישט וויסן... אַלע ווילן רעדן. נישטאָ קיין סך דר. קרוקס און נישט אַלע יאָר ווערט מען זיבעציק יאָר אַלט. און אַליין איז מען אויך — מער אָדער ווייניקער... און אַליין ווילט זיך אויך אַראַפּרעדן פון האַרצן. אַלע רעדנער נעמען זיך צייט. עס האָט שוין גערעדט גרינבוים — און ער איז אַ טשעמפּיאָן אויפן געביט פון זיך צייט־נעמען... עס איז שוין זייגער 2 פּאַרטאָ צו־מאַרגנס, און עס דאַרף נאָך רעדן דער חתן היובל. און אַט הויבט ער אָן — אַבער ווי נאָר ער האָט אָנגעהויבן, איז מען געוואָרן שטאַרק אויפּמערקזאַם, ווייל ער האָט פּונאַנדערגעוויקלט אַ דראַמאַטישן פּילם פון אַ האַלב יאָרהונדערט יידישן קאַמף פאַר נאַציאָנאַלער און סאַציאַלער גאולה, און ער קען דעם פּילם גוט פון אינעווייניק אויס. נישט איין דראַַ מאַטישע סצענע אַליין מיטגעשפּילט... אַ גליק וואָס אין ארץ ישראל ווערט שפּעט ליכטיק, אַזיסט וואָלט זיך די רעדע געענדיקט ביי זונענשיין... אַבער עס איז געוועזן אינטערעסאַנט צו הערן.

אברהם קריב

געבוירן אין סלאבאדקע אין יאָר 1900. זינט 1935 אין ארץ ישראל. ווינט אין חיפה.

עס איז שוין עפּיס אַזוי — און קיינער ווייסט נישט פאַרוואָס — אַז די צוויי ליטעראַטורן, וואָס זענען לויט זייער ביאָלאָגיע (וואָלטן מיר געזאָגט) צווילינג־שוועסטערן — די יידישע און די העברעיִשע — קענען זיך זייער ווייניק, זעלטן פירן זיי וויכחים איינע מיט דער אַנדערער, נאָך זעלטענער פראַווען זיי שותפותדיקע יום טובים. אָבער עפּיס איז אַזוי געשען, אַז גראַד אברהם קריב — דער העברעיִשער דיכטער און עסייאַסט, איז געוואָרן אַרום די 1950 ממש אַ פּאָדערשטע פּאָזיציע, שיר נישט אַ מין „בריקן־קאַפּ“, וואָס איז אין דער יידישער ליטעראַטור באַשטורעמט געוואָרן פון אַלע זייטן. און סך הכל האָט דער דאָזיקער „בריקן־קאַפּ“ געהייסן יידישלאַך, כאַטש אויף עברית: אברהם וירוח לי — און כאַטש דער אויסדרוק איז אַן אַרכאַישער, לאַזט ער זיך גאַנץ פשוט איבערזעצן: אַראַפּגערעדט פון האַרצן.

דער יידישער ליטעראַטור איז עס באַזונדערס געגאַנגען אין דעם פּאַל צו פּאַרטיידיקן דעם אברהם אבינו פון די אבות פון דער יידישער ליטעראַטור, מענדעלע מוכר ספרים. ער איז עס אין קריב'ס „אברהם“ צום שטאַרקסטן אַטאַקירט געוואָרן. און עס איז אים פירגעוואָרפן געוואָרן אומליבשאַפט צום פּאַלקסטימלעכן יידישקייט פון ניינצעטן יאָרהונדערט.

און נישט מיר ווילן און נישט מיר קענען גאָר אַריין אין תוך פון דעם וויכוח. מיר דערציילן דאָ וועגן מענטשן — וועגן די ווערק דערציילן דאָך די ווערק אַליין... און עס האָט זיך אין מיין באַגריף געשאַפן אַן אברהם קריב — א שטרענגער און א קפּדן, אן עגאַצענטריקער און א מענטש מיט אַ סופּעריאָריטעט־קאָמפּלעקס.

און אַט איז ער — עס איז אויף אַ העברעיִשן ליטעראַרישן אַוונט אין חיפה, אַ הויכלעכער מיט זייער אַ סעמיטיש פנים, אַביסל איינגעבוּיגן מיט דער איינגעבוּיגנקייט פון ישיבה־בחורים, אַדער צעשטרייטע פּראַפעסאָרן. ער איז דאָך געבוירן אין סלאבאָדקע אַליין, אַ שטעטל, וואָס אַמאָל איז עס געוועזן מער ישיבה ווי שטעטל. יאָ, אַט איז אברהם קריב און אַזוי ווי איך האָב נאָר וואָס געהאַט געלייענט זיינעם אַן עסיי אין דער „גאַלדענער קייט“ און דער עסיי איז מיר געוועזן זייער צום האַרצן — טראַכט איך: פון אַ קאָמפּלימענט זאָגט זיך קיינער נישט אָפּ — אַפילו דער גרעסטער קפּדן, שטעל איך איין און איך גיי צו. ערשט עס באַגעגנט מיך אַזאַ האַרציקייט, וואָס איז בכלל אַ זעלטנקייט צווישן שרייבער. און וואָס שייך דעם קאָמ־

פלימענט נעמט ער אים אויף מיט אַזאַ פאַרלעגנהייט, ווי דאָס וואָלט געוועזן דאָס ערשטע מאָל, אַז ער הערט אַ גוט וואָרט וועגן זיינער אַ שאַפונג. און מיר זענען שוין זיצן געבליבן צוזאַמען ביי אַט דעם אַוונט אין חיפה. און די גאַנצע צייט האָב איך געטראַכט און זיך נישט דערטראַכט: וואָס פאַר אַ געזעצמעסיקייט ווירקט עס, אַז איין שרייבער ביי יידן, וואָס קען פערפעקט ביידע יידישע לשונות פון היינט, זאָל די גאַנצע וואָג פון זיין שאַפן אַרויפ־לייגן אויף דער וואָג־שאַל עברית, בשעת אַן אַנדערער אַזאַ לייגט אַרויף די גאַנצע וואָג פון זיין שאַפונג אויף דער וואָג־שאַל יידיש? עס איז אמת, אַז היינט איז די פראַגע אַ מער טעאָרעטישע — קיין פראַקטישן באַטייט האָט זי שוין כמעט נישט — נישט אין היינט און נישט אין מאַרגן.

אַסך מאָל איז עס אויסגעקומען צו הערן אברהם קריבן רעדן. און ער רעדט ווי ער וואָלט געלערנט מיט תלמידים אַ שיעור. איינמאָל, אויף אַ קאָלעקטיוון אַוונט, האָט ער זיין רעדע שוין געענדיקט און אַוועק אויף זיין אַרט זייער אַ פאַרטראַכטער. דערווייל האָט שוין דער צווייטער גערעדט. דערמאָנט זיך אָבער קריב עפּיס, לויפט צוריק צום רעדנער־פּולט און בעט דעם צווייטן רעדנער, ער זאָל אים לאָזן נאָך עפּיס זאָגן... און אַז ער אַליין רעדט — מעג מען אים שטערן וויפיל דאָס האַרץ גלוסט. ער פאַלט קיינמאָל אין כּעס נישט אַריין. פונקט דאָס פאַרקערטע פון דעם, וואָס מ'יין באַגריף איז געוועזן, טאַמער אָבער דערמאָנט מען מענדעלע מוכר ספרים — ווערט קריב פול מיט אַנגעשטרענגטער וואַכזאַמקייט און גרייט צו פאַרטיידיקן דאָס געקריוודעטע פאַלק קעגן... דעם משכיל. און נישט נאָר אין זיין פען טראַגט ער די פאַרהערלעכונג פון דעם יידישן לעבן אין מזרח־אייראָפּע, וואָס איז געוועזן פול מיט צער און מיט שיינקייט און מיט גוטסקייט, נאָר עס קומט אויס, אַז ממש אויף זיינע אייגענע פלייצעס טראַגט ער אויך אַט דעם צער און די שיינקייט און די גוטסקייט.

אַליין האָט קריב אַנגעהויבן זיין ליטעראַרישע אַרבעט אין סאַמע ברען פון דער סאָוועטישער רעוואָלוציע, שפעטער יאָרן אין יאָך — און עס איז נאָר נאַטירלעך, אַז ער איז געוואָרן דער פירשפרעך אין מדינת ישראל פאַר דעם טראַגישסטן, דעם סאָוועטישן, שארית הפליטה פון דער העברעישער ליטעראַטור, וואָס כמעט קיין איינער פון זיי איז שוין מער נישט ביים לעבן. — איינמאָל האָבן מיר קריבן געבעטן אַנטיילצונעמען אויף אַ יידיש־העברעישן וויכוח־אַוונט. ער האָט מאַמענטאַן אַנגענומען און גערעדט ממש ווי איינער פון אונדז...

חיים ראבינזאן

געבוירן אין יאס, אַלט־רומעניע, אין יאָר 1910 — זינט דעם יאָר 1945 אין מדינת ישראל. וווינט אין גבעתיים.

עס איז עפּיס אַזוי געשען, און איך געדענק נישט מער גענוי די סיבה, אַז באַלד נאָך דעם סוף פון דער צווייטער וועלט־מלחמה זענען מיר פאַר־וויקלט געוואָרן אין אַ לאַנגער און אַפּטער קאַרעספּאַנדענץ — חיים ראַבינזאָן און איך. דער עיקר פון דער קאַרעספּאַנדענץ איז געוועזן — יידישע לידער־ביכער. ראַבינזאָן איז דעמאָלט נאָר וואָס געקומען קיין ארץ ישראל, אויסגע־בענקט נאָך ליטעראַרישער אַקטיווקייט און אויסגעהונגערט נאָך נייעס וועגן די אויפטוען אויפן געביט פון יידישן ליד אין די יאָרן, ווען ער איז געוועזן אינזאָלירט. ביכער, וואָס זענען שווער צו באַקומען, האָבן געמוזט אויפגעזוכט ווערן און אים צוגעשיקט. און עפּיס איז דעמאָלט ביי אים געוועזן אין פּלאַן: אַ גראַנדיעזע אַנטאָלאָגיע זיינע פון יידישן ליד אין דער עברית־איבער־זעצונג. מחמת חיים ראַבינזאָן באַהערשט אַזוי פּערפּעקט די טעכניק פון לידער־שרייבן, סאַי אין יידיש און סאַי אין עברית, אַז עס דאַכט זיך, אַז ער קען דאָס זעלבע ליד שרייבן גלייכצייטיק, מיט דער רעכטער האַנט אין יידיש און מיט דער לינקער האַנט אין עברית. אַן ערך ווי יענער כוהן־מומחא, וואָס האָט געקענט גלייכצייטיק שרייבן אַלע אותיות פון דעם שם הויה מיט פיר פינגער פון איין האַנט. ראַבינזאָן שרייבט טאַקע לידער אין יידיש און אין עברית. צי גלייכצייטיק אין ביידע לשונות ווייס איך נישט.

מיר האָבן זיך אין מדינת ישראל געטראָפּן, סאַי אין יאָר 1950 און שפּעטער אין די יאָרן 1954-1956. חיים ראַבינזאָן האָט אַ מאַרקאַנט רומעניש־יידיש פנים פון אַ מענטשן, וואָס האָט אייביק עפּיס צו זאָגן און קען זיך קוים דערוואַרטן, אַז דער צד שכנגד זאָל שוין געבן די מעגלעכקייט אַרויס־צוזאָגן אַ וואָרט. נישט קיין הויכער און נישט קיין צו שטאַרקער. דאָס פנים אַביסל בלאַסלעך. און די אויגן אומרואיקע און אַלץ ווייסנדיקע. עס איז אַסך מאָל אויסגעקומען חיים ראַבינזאָנען עפנטלעך צו הערן רעדן. אַזוי יידיש און אַזוי עברית. ער הויבט אָן באַלד גאַנץ הויך און רעדט ווי אַ שלשלת אַרויף און אַרויפער ביזן סאַמע העכסטן שפיץ פון ענטוויאַזם. איינמאָל איז עס ראַבינזאָנען אַפילו אויסגעקומען צו רעדן אין חיפה, טאַקע וועגן דעם שרייבער פון די שורות. ער האָט דעמאָלט גערעדט עברית. און זיין עברית איז רייך און פּרעציז ווי דיקדוק־מוסטערן. איך בין געזעסן דערשראַקן און אַפּטמאָל פאַרלוירן דעם פאַדעם, כאַטש עס האָט זיך געהאַנדלט וועגן מיר אַליין... עס האָט אויסגעזען, אַז ראַבינזאָן געדענקט

מיך אַסך בעסער ווי איך אליין. ער איז אַ בן הרב און אַז אַ געניטער בעל-פלפול פאַרגעסט זיך, אַז אַ מאַדערן יידיש ליד איז נישט קיין מאמר חז"ל, און הויבט אַן עוקר הרים זיין — קען אים קיין כוח אין דער וועלט מער נישט צוריקהאַלטן.

איינמאַל האָב איך ראַבינזאָנען באזוכט אין זיין היים אין גבעתיים. זיין אַרבעט־צימער: אַ טיש, אַ שטול און אַן אליין־צונויפגעקלאַפטע עטאָזשערע אויף ביכער, פון דער בריק ביז דער סטעליע, און לרוב זענען די ביכער געוועזן רוי־מאַטעריאַל פאַר אַן אַנטאַלאָגיע פון יידיש אין עברית. אָבער עפּיס איז פון דעם פלאַן גאַרנישט געוואָרן. אפשר האָט דער דיכטער ראַבינזאָן אין צוויי לשונות מורא געהאַט, אַז איינמאַל זיך אַריינגעוואַרפען אין אַזאַ אַרבעט, וועט ער זיין אייגענעם טאַלענט אונטערטונקען אין דעם ים פון יידישן שיר אויף נישט אַרויסצוזען זיך אויף יאָרן.

מען פלעגט זאָגן אויף ראַבינזאָנען, אַז ער איז אַ ברודער פון אַנאַ פּאָוקער, דער אויסערנמיניסטאַרין פון ראַטן־רומעניע. ער פלעגט עס אַוועק־מאַכן מיט דער האַנט און מיט אַ שמיכל. אַ נאַענטער קרוב איז ער איר — ווייזט אויס.

איינמאַל האָב איך באזוכט די יידיש־קאַטעדרע פון ירושלימער אונ־זוערזיטעט מיט פּראַפּעסאָר דב סדן בראש. און זע: איינער פון די ניין „תלמידים“ — חיים ראַבינזאָן. שפּעטער בין איך געוואָר געוואָרן, אַז ער נעמט דעם קורס צוליב אַקאַדעמישע קרעדיטן, צו באַקומען אַ דאַקטאָר־טיטל. אָבער ראַבינזאָן פאַרשטייט נישט קיין חכמות. נעמען דעם קורס הייסט ביי אים מיט דעם גאַנצן ערנסט. אגב, וויפיל מלא וגדוש ראַבינזאָן איז אליין — איז דב סדן אַלעמאַל מיט אַ שמיץ אַריבער — און נישטאַ אַזאַ זאַך ווי נישט־לערנען עפּיס נייעס, אַז מען הערט סדנען.

דאַכט זיך, אַז אין די לעצטע יאָרן גראַוויטירט ראַבינזאָן אַוועק פון ליטעראַטור־שאַפונג און גראַוויטירט צו ליטעראַטור־פאַרשונג. איינמאַל האָט ער מיר דערציילט וועגן זיינע חידושים אויף דעם געביט, און טאַקע באַלד דאַקומענטירט פון אַ טעקע פול מיט בריוו פון מיט הונדערט יאָר צוריק, זענען עס טאַקע געוועזן חידושים.

מ ל ך ר א ו י ט ש

פסעודאנים פון זכריה חנה בערגנער, געבוירן אין רעדים, גאליציע, אין יאָר 1893. היפּשלעך גערייזט איבער אַלע פינף קאָנטינענטן. יאָרן געוווינט, לויט דער רייע, אין: סטאַניסלע, לעמבערג, ווין, וואַרשע, מעלבאָרן, בוענאָס איירעס, ניו יאָרק, מעקסיקע, מאָנטרעאַל, תל אביב. דער מחבר פון דעם בוך און פון נאָך 18 ביכער און ביכלעך און אויך מערערע בראַשורן. (לידער, דראַ-מעס, ריזע־באַשרייבונגען, עסייען, פען־פּראָפּילן פון שרייבער). זע אויך: מיין לעקסיקאָן, באַנד 1, זייטן 243 ביז 245.

אַז מאַלער מעגן זיך אויטאָפּאַרטערטירן — פּאַרוואָס זאָלן שרייבער נישט מעגן?

זינט זיין פריער יוגנט זוכט ער — גאָט. זוכט נאָך אַלץ — אין דער העלפט פון זיין זיבעטן צענדליק יאָרן. רבי'ס האָט ער יאָ געפונען. רבי'ס, נישט — נביאים. און וויל ער האָט זיי לכתחילה געפונען — ווי מענטשן, איז ער קיינמאָל נישט אַנטווישט געוואָרן אין זיי. איינער איז פאַר אים דער גרויסער מענטש, און דער אַנדערער — דער גרויסער ייד. דעם ערשטן האָט ער געפונען צו זיינע 22 יאָר. עס איז בענעדיקט דע ספינאָזאָ. דעם צווייטן האָט ער אויף אַן אמת געפונען ערשט צו זיינע 42 יאָר. עס איז יצחק לייבוש פּרץ.

ווען ער איז אַלט געוועזן 18 יאָר, האָט יצחק לייבוש פּרץ וועגן אים אַ פּאַר גינציקע ווערטער געדרוקט (וועגן זיין לידער־זאַמלונג „אויף דער שוועל"). ער באַטראַכט עס ווי דעם גרעסטן נס פון זיין לעבן. ווען ער איז 63 יאָר אַלט געוועזן — האָט ער, אין אַן אַפיציעלער מיסיע, געהאַלטן אַ קורצע רעדע אויפן קבר פון ספינאָזאָ אין האַאַג. אויך דאָס באַטראַכט ער פאַר אַ נס אין זיין לעבן. דורך די צוויי אַקטן איז ער געקומען אין אַ דירעקטער, מיסטישער באַרירונג מיט די צוויי גייסטער, וואָס האָבן פאַר־מירט זיין מהות — אַט אַזוי ווי ער איז, מיט אַלע זיינע חסרונות; און אפשר, אפשר אַ פאַר מעלות.

די דאָזיקע אויטאָפּאַרטעטישע ווערטער אוזורפירן פאַר זיך אַן אַרט, וואָס איז באַשטימט פאַר שרייבער אין מדינת ישראל. דאַרפן אויך די ווייטערדיקע אני מאַמין־ווערטער געזאָגט ווערן:

הוא מאמין, אז מדינת ישראל און תפוצות ישראל זענען די צוויי דערקענטע אַטריבוטן פון דער סובסטאַנץ ישראל, אָדער ייד. און ווי די צוויי דערקענטע אַטריבוטן — אויסשפרייטונג און געדאַנקונג, אָדער חומר און רוח, מאַטעריע און גייסט — פון דער ספינאַזישער סובסטאַנץ — זענען זיי נישט אַפּצוטיילן און אַפילו נישט דענקבאַר איינע אָן דער אַנדערער ביים היינטיקן טאַג. נאָך מ'גערט אַפילו, ווי יענע, אינטעגרירט, ווייל עס איז שווער צו באַשטימען, וועלכער פון די צוויי אַטריבוטן פון דער סובסטאַנץ ישראל — איז געדאַנק און וועלכער אויסשפרייט, וועלכער חומר און וועלכער רוח.

זיין לעבנס הומאַנע קלינגוואָרט איז: — טו דיר גוטס — אָן יענעמס

שאַדן.

זיין לעבנס יידישער אני מאמין איז: אמונה אין דער שליחות פון יידישן פּאָלק צווישן די פעלקער פון דער וועלט, און דער שליחות פון דער יידישער וועלט־ליטעראַטור צווישן די ליטעראַטורן פון דער וועלט און די ליטעראַטורן פון יידישן פּאָלק.

דאָס קלינגוואָרט האָט אין אים פאַרמירט — ספינאַזאַ, דעם אני

מאמין — פּרץ.

און פאַרט זענען סאי ספינאַזאַ, און סאי פּרץ — נישט די לעצטע אין גאַנג פון דער מענטשהייט און פון יידישן פּאָלק. זיי זענען מדרגות, שטאַפּלען, אפשר שוין טאַקע די פאַרלעצטע שטאַפּלען — אָבער זיכער נישט די העכסטע הייך, נישט אין דער מענטשהייט און נישט אין יידישן פּאָלק.

ספינאַזאַ איז זייער הויך דערגאַנגען, אָבער נאָך אַלץ אומרוט און וואַקלט זיך זיין מדרגה צווישן מידת הדין און מידת הרחמים — אַפילו אין זיין „עטיק“. דער אמת אָבער איז, אַז מידת הדין, קריסטאָליזירט אין זיינע ריינסטע, דימענטיקסטע קרישטאַלן — ווערט מגולגל אין מידת הרחמים. פון דעם אַנט עס בלויז בענעדיקט ספינאַזאַ, און דערפאַר איז ער מדרגה, שטאַפל בלויז — אַפילו ווען שוין דער פאַרלעצטער.

פּרץ איז זייער הויך דערגאַנגען — אויך אפשר ביזן פאַרלעצטן שטאַפל. אָבער די גאַנצע יידישע מאַדערנע וועלט־ליטעראַטור, וואָס זי איז זיין גייסטיקער זון — יאָ די גאַנצע אַלס איינס, און נישט יחידים אין איר, מעגן זיי זיין ווי גרויס — איז שוין היינט געגאַנגען אַ טייל פון אַ מדרגה העכער. אין די רעמען פון דער יידישער וועלט־ליטעראַטור וועט זיך קרייס־טאַליזירן דער ספר הספרים פון דער יידישער מחשבה און מעשה פון די לעצטע צוויי טויזנט יאָר, און וועט דער וועלט ברענגען דאָס אויסלייזנדיקע וואָרט פון מידת הרחמים אין זיין ריינסטער פאַרם, נאָך די צוגרייטנדיקע

מדרגות פון מידת הדין אין ערשטן ספר הספרים. איידער דער דערקענ־טעניש, אָ יעדער מענטש איז אויך אחד — האָט געמוזט זיין די צוגרייטונג צום אחד בכלל.

זאָלן דאָ ציטירט ווערן צוויי פינאַלן פון צוויי שירים, געשריבענע אין די יאָרן 1944 און 1943.

* * *

קומט דיכטערס יידישע — אַלע, אַלע אינאיינעם — מיט אַט די טרערן וועל'מיר אויסזעצן ווי מיט בריליאַנטן אַ פאַר נייע לוחות.

און דאָס ערשטע וואָרט אין אַט די נייע לוחות — לעצטע לוחות, אין בלוט אין יידישן געוואָסן און געלייטערט, וועט אויך אנכי זיין, נאָר — נישט יהוה — אדם — וועט דאָרט זיין דאָס וואָרט, דאָס צווייטע.

* * *

טאָק אונדז ווידער אַ מאָן פון וואָרט און טאָט און אמת — שיק אונדז אַ מאָן מיט דער צווייטער בשורה! און זאָל ער זי טראַגן אַזוי מעכטיק און הויך, ווי משה האָט זיין בשורה דער וועלט געבראַכט, זיין בשורה פון איינציקן גאָט. און די צווייטע בשורה זאָל זיין: יעדער מענטש איז אַ וועלט — יעדע וועלט איז גאָט — און הייליק איז יעדער מענטש, יעדער מענטש איז אויך אחד.

* * *

וואָרום די שטרעבונג פון אַלע שטרעבונגען איז די הייליקונג פון מענטשלעכן לעבן, די הייליקונג פון לעבן בכלל — פון דער חייה אויך, פון צומח אַפילו — כל זמן דער סוד פון טויט וועט נישט זיין אַנטפלעקט, און ממילא דער סוד פון גאָט. אַלע אומגליקן פון דער וועלט וואַקסן דערפון, וואָס די הייליקייט פון מענטשלעכן לעבן איז ביי דער וועלט נאָך אַלץ נישט דאָס געבאָט פון אַלע געבאָטן — און דאָס זעקסטע געבאָט איז נאָך אַלץ נישט דאָס ערשטע!

די ליניע פון כמעט אַלע ליטעראַטורן פון דער וועלט איז — מידת הדין, מידת הגורל, מידת הפאָטום. העלעניזם.

אָבער מידת הדין האָט אין לעצטן סך הכל אין ערגעץ נישט געפירט — סאָידן צום תהום פון מעכטיקע טאָטאַליטאַרע מלוכות, וואָס איינע איז

אונטערגעגאנגען און איינע שפּאַרט נאָך אַלץ פּאַרויס. אָבער אויך זי מוז, אָדער אונטערגיין אין אייגענעם תּהום, אָדער מגולגל ווערן לחלוטין. ווייל מידת הדין איז פּאַרגענגלעך און מידת הרחמים איז אייביק. מידת הרחמים קומט פון די העכסטע דערהויבנקייטן, און מידת הדין פון די טיפּסטע פּאַלונגען.

די ליניע פון דער יידישער ליטעראַטור איז כמעט פון אירע אָנהויבן אָן, דורך די אַקסן פון אַלע אירע גרויסע ווערק, איינשליסנדיק די „פּאַלקס־טימלעכע געשיכטן“ — מידת הרחמים, מידת הבחירה. יודאָיזם.

אין פייער פון דער וועלטס געשעענישן האָט אַט די ליניע פון דער יידישער ליטעראַטור געגליט און דאָ און דאָרט צעקרוםט געוואָרן. אָבער זי איז נאָך דאָ און זי גלייכט זיך אויס אַלעמאַל מער און מער. אני מאמין באמונה שלמה.

איך האָב אַמאַל אין מיין קינדהייט געזען אין אונדזער שטעטל, אין מיטן נאַכט, דאָס אָפּברענען פון דער אַלטער, גרויסער האַלצערנער שיל. אַלץ איז שוין געוועזן איינגעפּאַלן, און נאָר די אייזערנע שטאַנג, אויף וועלכער עס האָט זיך צענטראַל געהאַלטן דער קיילעכדיקער דאָך פון באַלעמער פון דער מיטן שיל, איז געשטאַנען פעסט און געגליט ווי אַ לאַנגע קויל פייער. די שטאַנג איז געוועזן צעקרוםט, אָבער איר ליניע איז נאָך אַלץ געוועזן אַרויף — צו די שטערן, צו גאָט.

אַזוי זע איך היינט נאָך אַלץ די ליניע פון דער יידישער וועלט־ליטעראַטור.

— — —

אויסער דעם האָב איך צו די שטריכן פון דער אַליין־כאַראַקטעריסטיק אין באַנד 1 פון „מיין לעקסיקאָן“ קיין שום סובסטאַנציעלע זאַכן נישט צוצוגעבן. חוץ אפשר דאָס, וואָס די אינסטרוקציע וועגן מיין אַש, איז אין מיין צוואה זינט דעם יאָר 1944 (ווען יענער אויטאָפּאַרטעט איז געשריבן געוועזן) נאָך דעם יאָר 1956 אַביסל געענדערט געוואָרן.

ש מאי ראָזענבלום

געבוירן אין יאָר 1917 אין לאַדזש. אין די יאָרן פון חורבן — צוערשט אין לאַדזשער געטאָ און שפעטער אין די לאַגערן. זינט 1951 אין מדינת ישראל.

ער איז אַ שוישפילער — שמאי ראָזענבלום. ער האָט אַ טאַלענט דערצו און ער האָט אַן עלעמענטאַרע תשוקה אין זיך צו שטיין פאַר פּובליקום און צו שפּילן. אָבער אין טעאַטער קען ער נישט שפּילן מער, ווייל די יאָרן פון דריטן חורבן האָבן ביי אים כמעט צוגענומען דעם חוש הראיה, דאָס דייטלעכע זען, און איבערגעלאָזן בלויז אַ שיינ און אַ געוואַלטיקע בענקשאַפט ווידעראַמאַל דייטלעך צו זען פּנימער, זאַכן, הייזער, שטעט און וועלדער און פעלדער.

אויף אַסך ליטעראַרישע אַוונטן אין דער לענג און ברייט פון מדינת ישראל נעמט ער אַנטייל, שמאי ראָזענבלום, אַסך רעציטאַציע-אַוונטן פילט ער אויס אַליין. זעלטן ווען אַ הזכרה-אַוונט — אַן אים, און קיינמאַל פעלט ער נישט אויף די הזכרה-אַוונטן נאָכן דריטן חורבן, וואָס זענען געווידמעט דער שטאַט לאַדזש. ער איז אַ לאַדזשער. ער מאַכט דעם רושם פון אַביסל אַ שווערלייביקן — און אפשר איז עס נאָר דערפאַר, ווייל ער באַוועגט זיך אַזוי פאַוואַליע, שאַפט זיך אַזאַ רושם. ער האָט אַ שטאַרקע שטימע און ער הויבט זי אויף אַפט, אפשר צו אַפט, עד לב השמים. אַנדערע רעציטירן — ער אָבער, שמאי ראָזענבלום, לעבט איבער נאָך אַמאַל און נאָך אַמאַל דאָס איבערגעלעבטע. אַנדערע רעציטאַטאָרן לערנען זייער רעפּערטואַר פון בוך, ממילא איז צווישן זיי און דעם חומר, וואָס זיי רעציטירן, דאָ אַ מין קאָדענץ, אַן אַפּהאַלט, קומט עס נישט אַרויס אַזוי עלעמענטאַר, אַזוי ערשט-קוואַליק. שמאי ראָזענבלום לערנט אָבער זיין רעפּערטואַר דורך דעם מויל פון זיין געטרייער, אייביק אים באַגלייטנדיקער פּרוי. פאַר אים זענען די אַלע לידער וועגן קאַמף און אומקום — וואָס דאָס איז לרוב דער אינהאַלט פון די לידער, וואָס ער רעציטירט — אוממיטלבאַרער ווי פאַר די, וואָס לערנען זיי פון געדרוקטע בלעטלעך פאַפּיר...

עפּיס האַמערישס איז דאָ אין שמאים סקאַנדירן צענדליקער, אין סך הכל אפשר הונדערטער, זייטן פון דער יידישער ליטעראַטור אויף אויסנווייניק, צוליב דעם פעלן פון דער ראייה. אַזוי ווי יענער האָט — ווי די לעגענדע דערציילט — סקאַנדירט די איליאַדע, אַדיסייע, פון אויסנווייניק, ווייל זיין ראייה האָט געפּעלט.

איינמאָל — עס איז געוועזן אין תל אביב, אין גאַרטן־זאָל פון דער „ז. א. א.“ — בית ציוני אמריקה. פינפטויזנט מענטשן — אין גאַרטן, פינפטויזנט מאָל פינפטויזנט שטערן אין נאַכטיק־טונקעלן הימל — אויבן, און די גרויסע בינע איז געוועזן העל באַלויכטן; און דאָרט זענען געזעסן אַסך אירע פון דעם לאַדזשער לאַנדסלייט־קאָמיטעט, מחמת עס איז געוועזן אַ לאַדזשער הזכרה־אָוונט. רעדנער האָבן שוין גערעדט, זינגערס האָבן געזונגען, שרייבערס האָבן געלייענט — און מען רופט שמאי ראָזענבלום צום רעציטירן, ער גייט אַרויף, און ער צילט צום רעדנער־פּולט, וווּ עס איז דאָ דער מיקראָפּאָן, די בינע איז אַזוי ליכטיק ווי באַלויכטן מיט מיטאָג־זון, אַלע פּנימער און זאַכן דייטלעך און שאַרף, אָבער שמאי זעט נאָר די שייך און ער גייט, גייט — און שטאַט צוצוגיין צום פּולט, פילט מען, אַז ער פאַרמעסט זיך איבער אים אַריבערצוגיין, ווי ער וואַלט געשטאַנען ווייטער... דער גאַנצער עולם האַלט ממש דעם אַטעם איין פאַר שרעק — און ווי אַט די שרעק וואַלט זיך אַריבערגעטראָגן צום קינסטלער — שטעלט ער זיך אָפּ און זוכט אָפּ מיט די הענט דעם פּולט. אין דעם פּלוצלונגען רגע־לאַנגען טויטשווייגן פון דער מאַסע האַט ער דערפילט די ריזיקייט פון דער צאָל עולם פאַר זיך, און ער האַט רעציטירט אַ ליד פון די פּופצן לידער פון „אויסגעהרגעטן יידישן פּאַלק“ פון דעם קדוש פון לאַדזש יצחק קאַצע־נעלסאָן. און די ווערטער זענען געגאַנגען עד לב פון די פינפטויזנט אירע אין גאַרטן־זאָל, און דורך זייער געמיט און האַרץ עד לב השמים פון די פינפטויזנט מאָל פינפטויזנט שטערן אין נאַכטיקן הימל... און אַט איז שוין דער פינאַל פון ליד — די ווענדונג פון דיכטער־קדוש צו די פּערד, וואָס פירן „וועגענער מיט יידן“ צו דעם אומשלאַג־פּלאַץ — דאָס ליד איז ביים סוף און דער רעציטאַטאָר ביים סוף פון זיינע כוחות, זעניט פון זיין שטאַרקער שטימע:

אוי — פּערד — ווען איר וויסט — איר וואַלט צעהירזשעט ווילד זיך, זיך געשטעלט,

אויף די הינטערשטע, די פיס — און די פיס די פּאַדערשטע ווי הענט,
ווי מענטשלעכע פאַרבראַכן אין פאַרצווייפּלונג פאַר דער גאַנצער וועלט,
און די רעדנער רונדיקע, זיי וואַלטן דרייען זיך נישט מער געקענט —

ל י י ב ר אַ כ מ אַ ן

געבוירן אין יאָר 1918 אין מינסק מאָזאָוועצקיי. דורכ־געמאַכט שבעה מדורי גיהנום אין די יאָרן פון דריטן חורבן. נאָך דער מלחמה אין מערב־אײראָפּע. זינט 1950 אין מדינת ישראל. וווינט אין ירושלים.

זיי זענען דאָ היינט אומעטום וווּ אַ יידישער יישוב, די יידישע יחידים, וואָס האָבן איבערגעליטן דעם דריטן חורבן אין די ציין און נעגל פון דער געשיכטע אַליין, און — איבערגעלעבט. אָבער מער — דאַכט זיך — ווי אומעטום, זענען זיי דאָ אין מדינת ישראל, און עס האָט זיין געזעצמעסיקייט. עס איז נישט קיין צופאַל. די זעלבע פּראָפּאַרציע האָט אויך אַ שייכות צו שרייבער ביי יידן, אָדער אַזעלכע וואָס זענען געוואָרן שרייבער נאָך די איבערלעבונגען אין חורבן.

איינער פון די, וואָס האָבן ממש אויפגערודערט די יידישע וועלט מיט זייערע ביכער וועגן דעם דריטן חורבן — איז לייב ראַכמאַן מיט זיין ווערק „אין דיין בלוט זאָלסטו לעבן“, די געשיכטע פון יאָרן איינגעמויערט זיין, אויף דעם אופן איבערצודויערן די כוואליע פון יידנמאָרדלוסט, וואָס האָט געשווענקט יאָרן לאַנג גאַנץ אײראָפּע.

לייענסטו ראַכמאַנס ווערק, איז עפּיס שווער זיך פּאַרצושטעלן וויאַזוי דער מחבר זעט אויס. אָבער ווי אַלץ מען האָט זיך אים פּאַרגעשטעלט — אַנדערש זעט ער אויס. יינגליש יונג איז ער, גרינג און שנעל. אַזאַ פנים, וואָס כאַטש עס איז נישט סעמיטיש און נישט ברונעט — דערקענט מען אָבער באַלד, אַז עס איז אַ יידיש פנים. די אויגן פּאַראַטן, אַט אַ די אויגן, די אויגן, וואָס די פּוילישע „שמאַלצאַוויקעס“ האָבן אַזוי געזוכט אין טראַמ־וואַי און אויף די גאַסן, כדי זיי צו פּאַרקויפן פּאַר אַ פונט צוקער דעם נאַצי. און עס איז שוין קלאַר פּאַרוואָס איינער, וואָס האָט אַזעלכע אויגן, האָט זיך געמוזט פּאַרמויערן פּאַר דעם בליק פון די שמאַלצאַוויקעס.

מיר האָבן זיך אַסך מאָל באַגעגנט — לייב ראַכמאַן און איך. אין תל אביב, אין מײן שטוב; אין מערב־ירושלים, אין זיין שטוב, און אין דער ראַדיאָ־סטאַציע, אין וועלכער ראַכמאַן איז באַשעפטיקט אין דעם „קול ציון לגולה“ אין מאַמע לשון.

אַנדערש ווי אַנדערע, וואָס זענען „דאָרט“ געוועזן — האָט ראַכמאַן קיינמאָל נישט אויסגעמיטן וועגן דעם „דאָרט“ צו רעדן. ער זוכט אין דעם רעדן אַ טרייסט פון אַ יאָרן־לאַנגער טראַומאַ. ער זוכט צו באַפעסטיקן זיין טעוע, אַז דאָס ערגסטע איז שוין געוועזן און עס קען שוין מער נאַכאַמאַל

נישט קומען. אלץ אין דער וועלט האָט גרעניצן — אַפילו די וועלט אליין — גרעניצן, גרעניצן — איינמאל זענען מיר אין ירושלים אַ גאַנצן אַוונט אַרומגעגאַנגען. כאַטש איך קען ירושלים — האָט מיך ראַכמאַן געפירט.

און אַזוי ווי אַ כישוף וואָלט אים אַפגעטון געוואָרן — וווּ נאָר ער האָט מיך געפירט איז ער אויסגעקומען צו דער אַראַבישער גרעניץ פון דער צעשניטענער שטאָט... דאָ האָבן מיר געהערט אַ קינד וויינען פון יענער זייט. און דאָ האָבן מיר געזען אַ בוים, וואָס וואַקסט אַ העלפט אויף דער און אַ העלפט אויף יענער זייט גרעניץ. און דאָ האָבן מיר געהערט אַ זייגער קלינגען פון יענער זייט. און דאָ האָבן מיר געזען אַן אומשולדיקן ווינקל, וווּ נישט לאַנג צוריק איז אַ קינד דערשאַסן געוואָרן, און דאָרט זעען מיר פלוצלונג ווי אַ הונט מיט אַן אַראַפגעלאָזענעם עק פליט. פייל אויס בויגן אַריבער אויף יענער זייט גרעניץ, ווי ער וואָלט געוואָסט, אַז ער טוט אַ פאַרבאָטענע זאַך... ראַכמאַן ווונדערט זיך אליין איבער אַט דעם כסדרדיקן זיגזאַקן-גאַנג נעבן דער גרעניץ און ער איז מיר מודה, אז ער ווייסט נישט וואָס דאָס איז — איך בין נישט דער ערשטער גאַסט, וואָס נישט ווילנדיק פירט ער אים כסדר אויף דער גרעניץ-ליניע...

ווי האַרציק זענען מיר פריידיק איבעראַשט געוועזן, ווען מיר האָבן פלוצלונג דערזען ראַכמאַנס נאָמען איבער סעריעס פון וויברירנדיקע, זשור-נאָליסטיש-פרישע, האַפערדיקע קאַרעספּאַנדענצן פון מדינת ישראל אין ניו יאָרקער „פאַרווערטס“, הייסט עס, אַז גלייכצייטיק מיט דעם טראַגישן כישוף פון די איבערלעבונגען אין דריטן חורבן — קוואַלן שוין אין אים נייע שטראָמען פון שרייבערישע פאַטענצן. נישט נאָר אַן עדות אויף צו שרייבן אַ חורבן-בוך איז פון הינטער אַ וואַנט פון דער פאַרמויערונג אַפיר — נאָר נאָך אַ יידישער שרייבער, און דערצו אַ פיעטעטפולער חבר.

י ה ו ש ע ר ב י נ ו ב (ראַבינאַוו)

געבוירן אין אַ דאָרף אין דער געגנט פון פינסק אין יאָר 1905. געלערנט אין אַ העברעישער גימנאַזיע אין ווילנע, זינט די צוואנציקער יאָרן אין ארץ ישראל.

פאַרהאַנען דיכטער, וואָס זייער טאַט איז זייער וואָרט און פאַרהאַנען דיכטער, וואָס זייער וואָרט איז זייער טאַט — און פאַרהאַנען דיכטער, וואָס וואָרט און טאַט גייען ביי זיי אַזוי פאַראַלעל, ווי פאַראַלעל עס גייט דער אַטריבוט דענקען און דער אַטריבוט אויסשפרייט אין ספּינאַזאַס באַגריף פון דער סובסטאַנץ. דאָס קעניגרייך פון די דאָזיקע דיכטער איז נישט פון דער וועלט. מחמת אין דער וועלט פון די נאַרמאַלע ווירקלעכקייטן איז דאָס וואָרט פון דער טאַט אַפּגעטיילט באַקוועם. אַלע רעדן, אַז עס איז נישט אַזוי, אָבער אַלע ווייסן, אַז עס איז יאָ אַזוי.

איך האָב אין פאַרלויף פון יאָרן אַ ביסל געלייענט פון דעם עברית-דיכטער יהושע רבינוב, אַ היפש ביסל וועגן אים זיך אָנגעלייענט און גאָר אַ היפש ביסל וועגן אים זיך אָנגעהערט פון די, וואָס קענען אים נאַענט — יאָרן.

איך בין עטלעכע מאָל געוועזן אין קיבוץ גבת, אין צפון פון לאַנד. אָבער יהושע רבינוב איז צופעליק נישט געוועזן אין קיבוץ. איינמאָל אפילו אין אויסלאַנד צוליב טראַגישע סיבות. און איינמאָל — און עס איז געוועזן אין רעגנדיקע און קילע טעג — האָט מען מיר אין קיבוץ געזאָגט, אַז רבינוב איז דאָ אין דער היים. מיר האָבן זיך באַגעגנט אין דעם האַלב-צריף און האַלב-הויז פון דעם שרייבער און גבת'ער קיבוצניק יאַסל בירשטיין. מיר זענען אַלע געזעסן אויף נידעריקע שטולן און אַסך געשוויגן און געזופט קיבוצישע ציקאַריע, מיט קיבוצישע סטאַנדאַרט-קיכלעך צוגעביסן.

קיבוץ גבת האָט אַ צונאַמען „דער פינסקער קיבוץ“ און אַ שם פון אַ „יידישיסטישן“ פּלאַץ. מסתמא איז דאָ אַ סיבה. אָבער אין יענעם אָונט, אין דער געזעלשאַפט פון יהושע רבינוב האָט אַט דער שם און אַט דער צונאַמען קיין שום ראָל נישט געשפּילט, און דאָס ביסל, וועגן וואָס מען האָט גערעדט, האָט זיך נישט געדרייט אַרום דעם.

איך ווייס נישט צי באַלאַנג איך אַליין מער צו די שרייבער, וואָס וואָרט איז זייער טאַט, אָדער צו יענע, וואָס טאַט איז זייער וואָרט, סאָי ווי זענען די גרעניצן שטאַרק שוין פאַרווישט נאָך פיל צענדלינקער יאָרן זיך חברן מיט פאַפיר און מיט שרייב-מאַשינקעס. דאָ אָבער, אין דער אָנוועזנהייט

פון דעם דיכטער, וואָס איז געזעסן אין אַ ווינקל פאַרוקט און אַרומגענומען מיט שאַטן — צוליב גאָר אַ באַזונדערער סיבה, אַ ליידיגן אין די אויגן — האָב איך געפילט אַ פנים אל פנים באַגעגעניש מיט עלעמענטן, עלעמענטן פון לעבן, פון ליידיג, פון אַרבעט, פון ערד... די וואָס שפייזט ווי אַ מאַמע און פּרעסט ווי דער טויזנט־אויגיקער, פון פאַרגענגלעכקייט, פון טויט, פון אייביקייט.

מיר האָבן פאַרט גערעדט — וועגן וואָס רעדן פאַרט שרייבער — וועגן לידער און וועגן דערציילונגען, וועגן יידיש און העברעיִש אפילו, וועגן דעם קנאַפן קעגנזייטיקן קענען זיך פון די יידישע און העברעיִשע שרייבער. מיר זענען געוועזן צוזאַמען אפשר אַ טוצן — מענער און פרויען. מיר האָבן זיך אפילו אביסל מתווכח געוועזן וועגן אלערליי פּראָבלעמען. נאָר אז יהושע רבינוב האָט זיך אַנגערופן — האָבן מיר נישט אַפּאַנירט. ער האָט גערעדט שטיל און מיד, דאָס קול איז געקומען ערגעץ פון דרויסן, פון דעם אייביקן דרויסן פון דער וועלט און פון מענטש, וואָס רבינוב פילט אַזוי שטאַרק, אי זיין פרייד און אי זיין ליידיג. ער האָט, אגב, דערמאָנט, אַז מען זאָל נישט האָבן קיין טענה צו אים, וואָס ער וועט נישט רעדן קיין סך, ער איז אַ גאַנצן טאַג געוועזן אין פעלד — אַרום די וויין־פעלדער געאַרבעט.

נאָר ביי מענטשן איז פאַרהאַנען אַזאַ שאַרפער חילוק צווישן ליידיג און פריידיג, לעבן און טויט, אין דער נאַטור זענען זיי בלויז אַ זיגואַק, אַ קייט צווישן אייביק און אייביק. ווער נאָך ווייסט עס בעסער ווי רבינוב. אָבער וויסן איז איין זאַך און איבערלעבן איז אַן אַנדערע — רבינוב האָט דעם יידישן ווילן זיינעם זיך מתיחד צו זיין מיט נאָט דורך נאָענטקייט צו דער ערד, נישט נאָר זיין לעבן אַוועקגעגעבן, נאָר אויך ממש דאָס לעבן פון זיין טאַכטער, אַ קינד נאָך כמעט, אַ קרבן פון שנאה פון אַ שכן־פּאַלק.

נישט אומזיסט האָט יהושע רבינוב, אפילו אין איינעם פון זיינע ערדישסטע און מיט לעבן אַנגעלאַדנסטע לידער „האַרבסט אין עמק“ געשריבן:

דאָס גליק איז ווייט נאָך פון דער ערד,
ווי ווייט ס'איז מענטש פון מענטש.

אַז רבינוב איז אַוועק — האָבן מיר נאָך לאַנג אין דער נאַכט אַריין גערעדט וועגן דיכטונג און וואַרהייט, און דער עיקר: דיכטער און וואַרהייט.

דר. ישראל רובין

געבוירן אין ראָדאָסקאָוויטש, ווייסרוסלאַנד, 1890. 1921 פּוילן, רייזעס איבער איראָפּע, צייטן געוויינט אין בערלין. זינט 1930 אין ארץ ישראל. געשטאַרבן מערץ 1954.

איך האָב אים געקענט פון די סאַמע ערשטע יאַרן נאָך מיינ קומען קיין וואַרשע, דעם דר. ישראל רובין. ער איז נאָך דעמאָלט — דאַכט זיך — גאָר קיין דאָקטאָר נישט געוועזן. אָבער מען האָט אים שוין אַזוי גערופן. פאַרהאַנען מענטשן, וואָס האָבן זיבן דאָקטאָראַטן, נאָר מען רופט זיי בלויז מיטן משפּחה-נאָמען, און אַנדערע, וואָס אַט דער דאָקטאָר טשעפעט זיך צו צו זיי ביי דער ערשטער געלעגנהייט און לאָזט שוין מער נישט אָפּ. און ישראל רובין גייט צוזאַמען מיט דאָקטאָר.

ער איז געוועזן די אומרו אַליין, דר. ישראל רובין, און ער האָט זיך געמיט מיט אַלע כּוחות די אומרו אויך אויף דיר אַרױפצוואַרפן. ער האָט כּסדר געהאַט טענות — נישט קיין פּערזענלעכע, נאָר געזעלשאַפּטלעכע. צו זיך, צו דיר, צו אַלעמען. ער האָט אין זיין אומרו כּסדר געוואַנדערט, נישט קיין גרויסע וועלט־רייזעס געמאַכט און פאַרט געוואַנדערט. טרעפּסט אים אין גאַס אין וואַרשע און דו ווּנדערסט זיך, וואָס מען זעט אים עפּיס נישט — ווּנדערט ער זיך נאָך מער וויאַזוי דו ווייסט נישט, אָז ער וווינט שוין אין ווילנע. און אַן אַנדערש מאָל מאַכט זיך, אָז דו זעסט אים זייער אָפט אין וואַרשע, אָבער ער וווינט אין דער אמתן גאָר אין בערלין.

דר. ישראל רובין האָט זיך אַסאַציאירט מיט דער ס. ס. פאַרטיי פאַראייניקטע. וויפּיל עס זענען מיר אויפגעקלערט געוואָרן די פּראָגראַם פּונקטן פון דער פאַרטיי, האָב איך זיי קיינמאַל נישט געקענט פאַרשטיין. איך האָב נאָר איין זאַך געוואוסט, אָז די דאָזיקע פאַרטיי איז פאַרמשפּט אייביק צו זיין די קלענסטע פאַרטיי אויף דער יידישער גאַס, כּאַטש עס האָבן צו איר באַלאַנגט גאַנץ אַנזעעוודיקע פּערזענלעכקייטן. עס איז געוועזן אַ פאַרטיי, וואָס איר פּראָגראַם איז געוועזן געבויט אויף עפּיס אַ גרויסער פּשרה אין יידישן לעבן און זי האָט זיך דערפאַר איינגערעדט, אָז זי איז די גערעכטסטע און אמתדיקסטע און דערפאַר געהערט צו איר די יידישע וועלט — אָבער די יידישע וועלט האָט געהערט צו אַנדערע פאַרטייען. די גרויסע פּשרה האָט מסתּמא געדאַרפּט זיין צווישן דער דאָגמע פון בונדזיזם און דער דאָגמע פון ציוניזם. דער אמת איז, אָז די פּשרה צווישן די צוויי דאָגמעס ווערט נאָך אַפּילו היינט געזוכט און צו איר באַלאַנגט טאַקע די

גאַנצע יידישע וועלט — אָבער וואָס פאַר אַ שייכות האָט דאָס אין איצטיקן מאַמענט צום דר. ישראל רובין?

די צוגעהערקייט צו די „פאַראייניקטע“ איז ביים דר. רובין געוועזן אין דער אמתן אַ זאָך פון אַ צווייטן ראַנג, אין דער ערשטער רייע איז ער געוועזן אַ פעדאָגאָג און אַ קינדער-פּסיכאָלאָג און איך געדענק די מוראדיקע פעדאָגאָגישע מחלוקתן, וואָס האָבן זיך מיט אים געפירט אויף דעם פעדאָ-גאַגישן ראַט פון דער צענטראַלער יידישער שול-אָרגאַניזאַציע אין וואַרשע צוליב אַ פעדאָגאָגישן קוצו של יוד. דאָס נערוועזע, דייטלעכע פנים, מיט די אַביסל צו בולטע אויגן פון דר. רובין, האָט זיך געהיצט, ער האָט כסדר גענומען אַ וואַרט. אין רעדן איז ער געוועזן אַן אויסגעצייכנטער דיאַלעק-טיקער — נישט אַזוי אין שרייבן, און אַז שפעט ביינאַכט האָט זיך די דעבאַטע געענדיקט — האָט מען זיך נישט איינמאַל אַרומגעקוקט: נו איז וואָס? אָבער אַזוי איז געוועזן דער דרך פון יענעם נאַיוו-גלויביקן דור און דר. רובין בתוכם אין דער ערשטער רייע.

לאַנגע יאָרן אים נישט געזען, און אַט איז 1950, מדינת ישראל, און דר. רובין איז דאָ. מענטשן בייטן זיך נישט. עטלעכע מינוט געדויערט דער קעגנזייטיקער ראַפּאָרט פון די פאַרגאַנגענע צענדליקער יאָרן און דר. רובין האָט שוין ווידער עפּיס אַ געזעלשאַפטלעכע טענה — צו יידישע שרייבער בכלל און צו מיר בפרט. און אַט איז אַ שרייבער-מסיבה. דר. רובין רעדט. ער רופט אַלע יידישע שרייבער קומען קיין ישראל אויף שטענדיק און בתוכם אויך מיר. אָבער צוזאַמען מיט דעם רופן וואַרנט ער, אַז קיינער זאָל זיך נישט איינרעדן, אַז ער וועט דאָ הערשן... מיר קוקן זיך אַלע איבער. אָבער איך פאַרשטיי, בין אויך אַ שטיקל פּסיכאָלאָג, אייביקע אומרו, אומצופרידנקייט, נישט דערגרייכן, דעריבער אייביק רעוואָלטירן. רובין האָט געהאַט אַ וויכטיקן בילדונגס-פּאַסטן אין ישראל, ער איז געוועזן אַ שול-אינספּעקטאָר, אָבער אויך דאָ האָט ער רעוואָלטירט, ער האָט ליב געהאַט אַליין צו מאַכן פעדאָגאָגישע פּראָגראַמען און נישט אויספירן יענעם. און נאָך קעגן עפּיס האָט דר. ישראל רובין איצט רעוואָלטירט — קעגן זיין קרענק, קעגן דעם „טומאַר“, וועגן וועלכן ער האָט געוואוסט, אַז דאָס איז נאָר אַ פּסעוּדאָנאָם... דאָס נערוועזע, דייטלעכע פנים מיט די אַביסל צו בולטע אויגן איז איצט שוין געוועזן אַ מאַגער בינטל נערוון. — אַז איך בין ווידער געקומען קיין ישראל, האָט שוין ישראל רובין נישט געלעבט. איז נאָר נאָך אויסגעקומען בייצוויין דאָס אַפּדעקן די מצבה אויף זיין קבר אין תל אביב. ביים קבר איז געשטאַנען זיין זון, אַ קיבוצניק, אַ יונגער מאַן, אַ ריז, אַ פּולע סתירה פון זיין פּאַטער — איין שטיק אומרו.

ראובן רובינשטיין

געבוירן אין יאר 1891 אין אוטיאן, קאוונער געגנט.
געוויינט יארן אין מאסקווע, שפעטער אין קאוונע. האט
שטודירט יוריסטיק אויף דער אוניווערזיטעט אין פעט-
ראגראד. זינט 1946 אין ארץ ישראל. וויינט אין תל אביב.

א רואיקער ייד, א שטילער און א טאקטישער, אזוי אין אויסערלעכן
אויסזען און אזוי אין זיינע האנדלונגען. ער איז טאקע א ליטוואק, אבער
א ליטוואק אן שארפע שפיצן, א קאוונער ליטוואק. זענען די ווילנער
ליטוואקעס א מישונג פון ליטע מיט מזרח, זענען די קאוונער ליטוואקעס
א מישונג פון ליטע מיט מערב, מיט גרויסע שטעט. מיר רעדן דא
וועגן ראובן רובינשטיין, וואס איז געבוירן געווארן מיטן טאלענט פון א
רעדאקטאר און ער איז טאקע געוועזן לאנגע יארן א רעדאקטאר אין גלות
און ער איז איצט א רעדאקטאר אין מדינת ישראל. אבער אין ישראל נישט פון
קיין טאגצייטונג. עס איז נישט וויכטיק — אזוי ווי א גוטער חזן, אפילו אז ער
האט צופעליק נישט קיין עמוד — בלייבט א חזן, אזוי בלייבט א רעדאקטאר
— א רעדאקטאר, אפילו אן א טאגצייטונג.

באלעבאטיש און קארעקט אין אויסזען — און ער האט זייער פיינט,
אז מען איז נישט שלום צווישן זיך, דער עיקר חברים יידישע שרייבער,
ער קען עס גאר נישט פארשטיין. ער פארשטייט, אז צווישן מענטשן
בכלל, חברים בפרט, דארפן זיין חלוקי-דעות, דאס איז דאס לעבן — אבער
קריגן זיך? איז מה דאך ראובן רובינשטיין האט פיינט אפילו דאס קריגן
זיך — מכל שכן שלאגן זיך, פירן אמתע מלחמות גאר. רחמנא לצלן...
וואזשע טוט גאט? ווערט ראובן רובינשטיין דער רעדאקטאר פון דעם
בולעטין, וואס עס גיט ארויס — אין יידיש און אין עברית — ווייל ער
קען עברית אזוי גוט ווי יידיש — דאס קריגס-מיניסטעריום פון מדינת
ישראל.

איינמאל, נאך א פארזאמלונג פון יידישן שרייבער-פאריין, האט מיך
רובינשטיין פארבעטן אויף א גלעזל קאווע אין א שטילן קאפע — ער האט
מיט מיר עפיס צו רעדן. און ער האט גערעדט מיט גרויסער זארג, אז ער
האט באמערקט, אז שוין זינט א לאנגער צייט איז נישטא קיין שלום צווישן
די חברים... ראובן און שמעון. מיר וועלן נאטירלעך זייערע נעמען דא
נישט אגרופן. ער קען פשוט נישט שלאפן די נעכט צוליב דער מחלוקה.
און ער האט געמערקט, אז אויך איך בין אזא רודף שלום ווי ער — איז
נישט מער ווי רעכט, אז מיר ביידע זאלן אויסארבעטן א סטראטעגישן

פלאַן פון שלום צווישן די צוויי חברים. און — ווייזט אויס, אָז פון לאַנג אַרבעטן אין קריגס-מיניסטעריום איז ראובן ר. געוואָרן אַ גוטער סטראַטעג. זיין פלאַן האָט זיך איינגעגעבן און עס איז פלוצלונג „אויסגעבראַכן אַ שלום“ צווישן די דערמאָנטע — נישט דערמאָנטע.

ראובן רובינשטיין איז ממש אַ פיש אין וואַסער אין דעם טייכל פון דער ישראלדיקער... וועלט-פּאָליטיק און אויך אין לאַקאַלער פּאָליטיק. ער האָט ליב אַריינצוזאָגן, ער האָלט שוין גאַרנישט פון פאַרשווייגן, אָבער זיין אַריינזאָגן איז אַזוי ווי אַ קניפּ פון אַ גוטן טאַטן אין איין באַק און אין דער צווייטער אַ קוש. אַזוי גיט ער אויך אַ שטאַך מיט אַ שפּילקע-וואָרט מיט דער לינקער האַנט און די רעכטע איז שוין אויסגעשטרעקט מיט אַ האַרציקן שלום עליכם.

ווען נאָר מיר האָבן אין מדינת ישראל געדאַרפט האָבן אַ פאַרזיצער אויף אַ פאַרזאַמלונג, וווּ עס זענען עלול געוועזן אויסצוברעכן צו הייסע וויכוחים — און דער עיקר, ווען מען האָט געדאַרפט נאָך דערצו רעדן אין צוויי לשונות — ראובן רובינשטיינען האָבן מיר דעלעגירט.

יאָרן-לאַנג — יעדן פרייטיק אָונט — רעדט ראובן ר. אויפן יידישן ראַדיאָ מעניני דיומא, ניין, ממש מעניני דשעה. וואָרום ביי זיין גאַנצער לאַנגזאַמער שטילקייט, ווי עס דאַכט זיך אויס, איז ער אַ גאָר פעאיקער זשורנאַליסט. אין מדינת ישראל טאַר מען זיך נישט שפּילן און מען טאַר דעם עולם נישט איינוויגן אין אומזיסטן אַפטימיום און רובינשטיין ווייסט עס צו גוט. מוז מען שילדערן די סיטואַציע ווי זי איז אין איר גאַנצער האַרבקייט. אָבער אַ מאמר חז"ל, אַן אַנעקדאָט פון דער וועלט-ליטעראַטור, אַן אַקטועלער ווייץ, אַ וואָרטשפּיל פאַרזיסן די ביטערניש. געדענקט דאָס רובינשטיין. און שוין דאָס קול זיינס גלעט דעם צוהערער מיט באַר-איקונג. און — אגב — עס איז דאָך עפּיס שבת קודש אויף גאַטס וועלט — דאַרף מען דאָס אויך אין זינען האָבן. און שבת אין מדינת ישראל דערמאָנט פאַרט אַביסל דעם שבת אין דער ליטע, צי אין פּוילן. צום סוף פון די דאָזיקע ראַדיאָ-שמועסן ווערט ראובן רובינשטיינס קול נאָך מעלאָדישער, ניגונדיקער, ממש ווי מען ענדיקט קידוש — און אַט קלינגט עס אויס מיט זיין האַרציקן „שאַבאַט שאַלאָם“ — פול מיט בטחון.

משה רון — דאנציקערקראָן

געבוירן אין וואַרשע אין 1904. אין ארץ ישראל זיך באַזעצט אין יאָר 1935. רייזעס איבער צפון און דרום־אמעריקע. וווינט אין תל אביב.

יעדעס פאך אין דער וועלט האָט מענטשן, וואָס זענען מחדש עליון באשטימט פאַר דעם דאָזיקן פאך. אין פלאַטאָנישן זינען: אָן אידעאַלע פאָרם אין מענטשן־געשטאַלט פאַר דער און דער באַשטימונג. און יעדעס פאך אין דער וועלט איז מיט נויטווענדיקייט אַ טייל פון דעם גרויסן געוועב, וואָס דאָס איז מענטשלעכע געזעלשאַפט. און משה רון, וואָס האָט מיט זיין פולן נאָמען אין וואַרשע געהייסן משה דאָנציקערקראָן, איז אַ זשור־נאָליסט, וואָס איז חוץ דעם אויך אַ געבוירענער פאַרבינדונגס־אַפיציר. אָן אַזעלכע פאַרבינדונגס־אַפיצירן זענען גענעראַלן אָפט מאַכטלאָז. ממש פאַראַ־ליזירט. אויף וויפיל מיין זכרון נאָרט מיך נישט, איז משה רון אין וואַרשע געוועזן אַזאַ מין אַפיציר ביים ציוניסטישן גענעראַל, אַדוואָקאַט יצחק גרינבוים. אַזעלכע אַפיצירן האָבן ליב די פאַנען פון זייערע רעגמענטער, אָבער זיי קענען אויך וואַרפן אָן אויג אויף די וועטער־פאַנען און זיי וואַרענען באַצייטנס די גענעראַלן וועגן דער ריכטונג פון די ווינטן, אָנקומענדיקע געזעלשאַפטלעכע שטורעמס. אַט די אַפיצירן האָבן ליב מקריב צו זיין זייערע פעיקייטן צוליב פערזענלעכקייטן, וואָס די השגחה האָט געשטעלט אין גרויס־פירנדיקע פאַזיציעס. אַזעלכע אַפיצירן פירן אָפט אויס די ערנפולע און שווערע ראַלע פון אַדיוטאַנטן.

משה דאָנציקערקראָן פלעגט אָפט אַריינקומען אין וואַרשעווער ליטע־ראַטן־פאַריין אויף טלאָמאַצקיע 13, און דער ענין איז אים געפעלן געוואָרן. אָבער אים האָט עס גיכער געצויגן צו עקסקלוזיוון ציוניזם ווי צו דער פילפאַרביקייט פון ליטעראַטן־פאַריין. און שוין דעמאָלט האָט ער אין אַ ווייטן חלום מסתמא אַ טראַכט געטון וועגן אַזאַ מין טלאָמאַצקיע 13 אין תל אביב... און ער האָט אַ חלום געטון, ווייזט אויס, אין אַ שעת רצון. עס האָט צו לאַנג נישט געדויערט און ער איז אַוועק קיין ארץ ישראל. און ער האָט אַהין מיטגענומען די הויכע, שלאַנקע, פאַרחלומטע טאַכטער פון דעם בעל אַכסניא פון טלאָמאַצקיע 13 — ווי זיין פרוי.

משה רון איז נישט קיין הויכער, מאַגער מיט דער מאַגערקייט פון אייביק אומרויאַקע מענטשן, וואָס דאַרפן אַלץ און אַלעמען און שטענדיק אין זינען האָבן. און צוליב אַט דעם שטענדיק אַלץ אין זינען האָבן האָט ער נישט קיין צייט אַסך זיך צו פאַרנעמען מיט זשורנאַליסטישער אַרבעט.

און אָט איז 1950, אַ שיין הויז אויף שדרות רוטשילד, אַ גרויסער, היימישער לאַקאַל פון דער אגודת העתונאים; דער שטילער, הויכער, שמייכלענדיקער באַרימטער זשורנאַליסט און שרייבער אין יידיש און אין העברעיִש, דער רעדאַקטאָר פון דער באַלעבאַטישער צייטונג „הבוקר“, אַזוי ווי דער אַמאַליקער „מאַמענט“ פון וואַרשע איבערגעזעצט אויף עברית און איבערגעפירט קיין תל אביב — יוסף העפטמאַן — איז דאָ פּרעזידענט און משה רון איז דער סעקרעטאַר. דער אַדיוטאַנט פון דעם אייביק יאָ-זאַגנדיקן גענעראַל. אָבער ער מוז אויף זיך נעמען די שליחות, צוליב די אינטערעסן פון פאַריין, אַמאַל צו זאַגן: ניין.

און כאַטש דער לאַקאַל פון דער „אגודת“ איז געוועזן גענוג גרויס און שיין, האָט עמיץ אַ וואַרף געטון דעם געדאַנק, אַז מען דאַרף בויען אַן אייגן הויז. רופן עס בית סוקולוב, אויפן נאַמען פון דעם גרויסן פּיאַנער פון העברעיִשן זשורנאַליזם. דער געדאַנק איז אין דעם אַמביציעזן משה רון אַריין ווי אַן אידעע-פּיקס. ער מאַכט גרויסע רייזעס צוליב דער אידיע פון בית סוקולוב, עס ווערט געזיכערט אַ פּלאַץ, נישט ווייט פון דער הבימה. אויב ישראל בכלל איז דער צענטער פון דער קולטור ביי יידן אַין דער וועלט, איז דער פּלאַץ אַרום דער הבימה דער צענטער פון די קולטור-אינסטיטוציעס אין ישראל. רון באַזוכט אַמעריקע, צפון און דרום.

און אָט איז שוין דער חנוכת הבית. דער פּרעזידענט יצחק בן צבי אין פּרעזידיום, דער פּרעזידענט פון דער אגודת העתונאים נאָך דעם אַוועקגאַנג אויף אייביק פון יוסף העפטמאַן — דער הדרת פּנימדיקער מיכאל אסף, פון איין זייט פון ישראל-פּרעזידענט און משה רון פון דער אַנדערער ... דער חלום איז געוואָרן וואַר. משה רון שמייכלט און רוט זיך אָפּ. זיין אומרו איז באַראַיקט אויף אַ שעה. ער איז איצט בלויז פאַרבינדונגס-אַפיציר פון זיין חלום-בליץ אַמאַל, אַמאַל אויף טלאַמאַצקיע 13 און דער גרויסער פאַרווירקלעכונג אין צענטער פון תל אביב. ער רוט זיך אָפּ ווי איינער, וואָס האָט דערגרייכט דעם אויסגעחלומטן שפּיץ-באַרג. אַלע אומרוען פון די געפּערלעכע סטעזשקעס האָבן געלוינט. די גליקלעכסטע שעה אין לעבן.

א. ריוועס

פסעודאָנים פון אברהם ניימאָוויטש. געבוירן אין לאַמזשע, פוילן, אין יאָר 1900. זינט 1925 אין ארץ ישראל. וווינט אין קרית שלום ביי תל אביב.

אין אַרגענטינישן יידיש איז פון שפּאַנישן לשון אַריינגענומען געוואָרן אַ וואָרט „אימפּאַנירן“, אָבער נישט אין דעם זינען ווי מיר זענען עס געוויינט — מיינענדיק אַן ערך — אַרויסרופן באַוונדערונג, געפעלן ווערן. און נייערט: זיך אימפּאַנירן... און דאָס מיינט — אַרויפצווינגען זיך, אַרויפפרעסן אַן אייגענע מיינונג, אַן אייגענעם אויפטו א. א. זו. זיך איך אַזוי און איך בלעטער ביכער פון דעם יידישן שרייבער אין ארץ ישראל — א. ריוועס — אַמאָל פלעגט ער שרייבן זיין נאָמען „א. ריוועס-ניימאָוויטש“ — און עפּיס פון זיך אַליין איז מיר געקומען אויפן זינען דאָס אַרגענטיניש-יידישע „אימפּאַנירן“.

אייגנטלעך איז דאָך דאָס גאַנצע שרייבן בסך הכל אַן אימפּאַנירן זיך — אין אַרגענטיניש-יידישן זינען. נישט אַזוי? וואָרום ווער האָט דיך געבעטן דו זאָלסט שרייבן לידער און דערציילונגען? טאַקע — ווער? דו שרייבסט זיי און צו יעדן פון די לידער — און לידער האָבן דאָך פליגלען פון דער נאַטור... טשעפעסט דו נאָך צו אַ פּאַר עלנבויגעלעך און דו שיקסט זיי אין דער וועלט אַריין. און וואָס גרעסער דאָס ליד, די דראַמע, די דערציילונג, דער ראַמאַן, אַלץ גרעסער מוזן זיין די עלנבויגעלעך און אַלץ שאַרפּער — ביז גאַנץ גרויסע און שווערע עלנבויגנס, ווי די פליגלען פון אַ שלאַבאַן צווישן גרעניצן.

און א. ריוועס האָט אין גאַנצן נישט קיין עלנבויגנס. און דאָך זענען פאַרהאַנען אויסנאַמעס. אַפילו אין גאַנצן אַן עלנבויגנס קריגט מען אַמאָל אַסך פּירסום. מיר האָבן דעם בעסטן סימן אין דעם פּירסום, וואָס איז אַזש געוואָרן אַ וועלט-באַרימטער שם-דבר, פון אונדזער היימישן באַנטשע שווייג. וויאָזוי א. ריוועס האָט באַוווּזן דאָך אַרויסצוגעבן אַ בוך, אָדער צוויי מיט זיינע דערציילונגען איז דער גרעסטער חידוש.

ווי זאָל איך צייכענען זיין אויסזען? איך וועל עס צייכענען אַקוסטיש און נישט אַפּטיש און מיט דריי ווערטער בלויז: עס איז שטיל.

אַמאָל האָט ער באַלאַנגט צו אַ קליינער ליטעראַרישער גרופּע אין אַ קליינער שטאָט אין פוילן — אין לאַמזשע. אָבער די גרופּע האָט געהאַט דעם טומלדיקסטן נאָמען אין דער גאַנצער יידישער ליטעראַטור. זי האָט זיך גערופן „טייפּון“... און דווקא ליטער שטילע האָבן צו איר באַלאַנגט:

אהרן מארק, אן עסייאסט, שמואל זאראמב, דער דיכטער פון זייער שטילע לידער און א. ריוועס — דער דערציילער, וואָס זיינע דערציילונגען באַשרייבן לרוב — און באַשרייבן מיט עכטן טאַלענט — שטילע לידן פון פשוטע העלדן. — און שוין יאָרן ווי ריוועס האָט זיך אַריבערגעטראָגן קיין ארץ ישראל און נישט נאָר זיך אַריבערגעטראָגן נאָר אויך אויף זיך געטראָגן דאָ די מזלות פון לאַנד און זיין יחיד.

אין ריוועסעס בוך „איבערפלאַנץ“ איז דאָ אַ דערציילונג „אויף די פעלדער פון שרונה“. עס איז א מעשה וועגן פארכאפן די פעלדער פון דייטשע ארץ ישראל—קאָלאָניסטן אין ארץ ישראל. די פארכאפערס זענען געליטענע יידן, דירעקטע און אומדירעקטע קרבנות פון נאַציזם. און צווישן זיי דער הויפט־העלד — אַ מלחמה־אינוואַליד. אַ מיראָזש איז אַט דאָס פארכאפן, אַ פאַטאָ מאַרגאַנאָ — עס קומען אָן ענגלישע סאַלדאַטן און פאַרטרייבן די פאַרכאַפערס. און זיי גייען, גייען כמעט אָן פראַטעסט. זייער גורל איז ליידיג — דאָס גליק איז געוועזן אָן אויסדוכטעניש און נישט מער ...

אַז אין פאַריין פון יידישע שרייבער אין תל אביב האָט מען אַמאָל דורכגעקוקט די רשימה פון די חברים, האָט מען באַמערקט, אָז אייניקע ווערן אין דעם יאָר 1956 בעלי־יובל. האָט מען געשריבן בריוו און פאַר־געלייגט פאַסיקע אַוונטן. אייניקע האָבן אָפּגעזאָגט, אַנדערע האָבן געשטעלט באַדינגונגען, נאָר אַז מען האָט אַדרעסירט אַ בריוול צו א. ריוועס קיין קרית שלום ביי תל אביב, ווו ער וווינט — האָט ער באַלד מסכים געוועזן אָן שום תנאים — און ער האָט קיין טענה נישט געהאַט, אַז צום אַוונט זענען, צוליב אַלערליי סיבות, ווייניק באַזוכער געקומען — און ער האָט קיין טענה נישט געהאַט — ער האָט נישט — ער האָט נישט — קלינגען אייך די ווערטער נישט שטאַרק באַקאַנט פון ערגעץ? — און ער האָט פאַרט אַנגעשריבן אויטענטישע און גוטע דערציילונגען פונעם לעבן פון ארץ ישראל — און אַלעמאָל פון דעם האַרעפאַשנעם, ליידידיקן מענטש, וואָס איז ווי אַ ציגל פון וועלכן לענדער ווערן געבויט.

(1957)

אברהם רינצלער

געבוירן אין יאָר 1923 אין דאָרנאָ וואַטראַ, אין דער
 בוקאווינע. גימנאזיע אין טשערנאוויץ. זינט 1949 —
 איבער ציפערן — אין מדינת ישראל.

ער איז דער קלאַרסטער אין שמועס, אברהם רינצלער, ער איז דער
 אומפאַרשטענדלעכסטער אין זיין פּאָעזיע. ער איז אַ ביבליאָטעקער אין דער
 הויכשול פאַר הומאַניסטישע וויסנשאַפטן אין חיפה. ער איז זייער אַ
 געבילדעטער, דער עיקר אין ׳וועלטלעכע דיסציפלינען און אין וועלט-
 ליטעראַטור. ער קען עטלעכע שפּראַכן — גוט. ענגליש האָט ער זיך, ווי אַן
 אויטאָדיאָקט, אַזוי גוט אויסגעלערנט, אַז ער שרייבט אַפילו לידער אין
 ענגליש. פאַרוואָס ער האָט דווקא אויסגעקליבן יידיש אַלס זיין דיכטערישן
 מעדיום? ער האָט אַ גאַנצע טעאָריע דערויף. ער האָט בכלל אַסך טעאָריעס.
 ער האָט חתונה געהאַט מיט אַ ספרדישער יידישער טאַכטער, וואָס קען —
 נאַטירלעך — נישט קיין וואָרט יידיש. ער איז אַ הויכער און אַ צאַרטער און
 אַ בלאַנדער און אַן אָפּן פנים מיט אַ טענדענץ צו קיילעכדיקייט, ער איז
 אַלעמאַל בלאַסלעך און שוויגעוודיק און איז זייער איידל אין באַנעמונג מיט
 מענטשן, זייער מיטפילנדיק און ער... עסט כמעט לחלוטין נישט. ער איז
 אַ געזונטער, נאָר ער... עסט כמעט נישט. ווען נאָר ער האָט אונדז באַזוכט,
 אָדער מיר האָבן זיך געטראָפּן מיט אים ביי אַ מסיבה — איז מען פשוט
 געוועזן באַזאַרגט צוליב זיין נישט עסן גאַרנישט, ממש גאַרנישט.

אַבער איינגעשפּאַרט מיט דער איינגעשפּאַרטקייט פון אַ שטאַלערנער
 לינע, מיט וועלכער מען בינדט צו אַ שיף צום האַפּן, איז רינצלער איינגע-
 שפּאַרט אין זיין גאַנג אין דער פּאָעזיע. אין פּאָעזיע דאַרף יעדעס וואָרט
 זיין אַזוי געגרונטפעסטיקט אין פּאַקטן פון נעכטן און אין סימבאָלן פון
 מאַרגן, אַז עס קען גאַרנישט מעגלעך זיין, אַז מען זאָל עס גרינג קעגען
 פאַרשטיין. באַשר מען האָט זיך צוגעוויינט און מען שרייבט און דרוקט
 פּאָעזיע אויף פּאַפּיר — האָט מען אַ גרינגשעצנדיקע באַציאונג צו איר.
 אָבער ווען מען וואָלט פּאָעזיע געהאַקט אין שטיין — ווי מען האָט עס אַמאָל
 געטון, און מען וועט עס ווידער אַמאָל טון — דעמאָלט וועט מען וויסן
 ווי לאַנג מען דאַרף טראַכטן, אַז מען שרייבט אַ פּאָעטיש וואָרט, און ווי
 לאַנג מען דאַרף שפּעטער טראַכטן צו דעשיפּרירן דעם מײן פון דעם
 וואָרט...
 אברהם רינצלער איז אין אַ געוויסן זינען אונדזער טי. עס. עליאָט...
 אַבער רינצלער איז אין אַ געוויסן זינען אונדזער טי. עס. עליאָט...
 אַבער רינצלער איז אין אַ געוויסן זינען אונדזער טי. עס. עליאָט...

מיר האָבן אים זייער ליב אברהם רינצלערן, און ער אונדז אויך. איך רעד דאָ פון עלטערן דור. ער האָט פיעטעט צו אונדז. ער האָט נישט קיין טענה צו אונדז צוליב אונדזער פאַרשטענדלעכקייט. מיר זענען אין אונדזער צייט געוועזן אויף אונדזער אָרט. אָבער ער איז אין זיין צייט אויף זיין אָרט.

עס איז געוועזן אין קיבוץ יגור, אויף אַ צונויפפאַר פון „יונג ישראל“. מיר האָבן אַרויסגעוויזן אכזריות גענוג — מיר, די עלטערע אַנטיילנעמער פון יענער אסיפה — און מיר האָבן נאָך אַנפּרעגן רשות ביים גוטן, יונגן רינצלערן, אים אַוועקגעזעצט אויף אַ מיין פאַרענטפערונגס-שטול אויף צו פאַרענטפערן די תיקו'ס פון זיינס אַ ליד. עס איז חלילה נישט געוועזן קיין באַשולדיקונגס-שטול — נייערט בלויז אַ פאַרענטפערונגס-שטול.

אַט זענען די שורות, וואָס זענען געשטאַנען צו פאַרענטפערונג:

אונדזער המשך איז אַ פולע וואָג
ומיט סימטריש-געפידלטן זאָגעכץ
אין די הענט פון אַ קונציק
געשליפענעם פראַצענט.
נאָר דער רוח וועט צעמאַלן
אונדזער זוהר —
אונדזער געציינערטן וווכער.

רינצלער האָט גערעדט לאַנג און טיף און שטיל און אונדז איז סוף כל סוף קלאַר געוואָרן. אָבער אין אַ קורצער צייט זענען זיך די פעדים ווידער צעפלייגן און די ווערטער זענען ווידער געוואָרן בלויז ווערטער. און דאָך האָבן מיר געפילט, אַז דאָ האָט גערעדט צו אונדז דאָס, וואָס מען רופט „אַ ניי וואָרט“. אַ ניי וואָרט, וואָס איז אַליין נאָך אין דער סטאַדיע פון תוהו ובוהו. אַ סטאַדיע, וואָס איז די אור-סטאַדיע פון יעדער קלאַרקייט, אַן אמת, וואָס מיר קענען אים פון די ערשטע שורות פון חומש. אברהם רינצלער האָט אַמאָל איבערגענעכטיקט ביי אונדז אין תל אביב. מיר זענען געזעסן לאַנג אין דער נאַכט אַריין און גערעדט קלאַר, און אין דער טיף. קיים וואָס ער האָט מסכים געוועזן אַ לייכט גלאַז טיי צו טרינקען. שטאַרק פרי איז ער שטיל אויפגעשטאַנען, דאָס געלעגער פאַרבעט און פאַרשוונדן. ווי נישט דאָ געוועזן... און איבערגעלאָזן אַזאַ מאַדנע בענק-שאַפט נאָך זיך... ווער איז ער — סוף כל סוף?

זועט ער דערטראַגן זיין וואָרט, זיין ליד צו אַ ברעג? יידיש? עברית?

ענגליש?

יוסף צבי רמון

געבוירן אין ביזשון ביי פלאַצק אין יאָר 1889, אין יאָר
1909 געקומען קיין ארץ ישראל.

איך האָב דעם העברעישן רעליגיעזן דיכטער יוסף צבי רמון, אָדער
ווי אַלע רופן אים רב יוסף צבי, בלויז איינמאָל אין לעבן געזען און קיין
אין וואָרט מיט אים נישט אויסגערעדט און דאָס, וואָס איז דאָ ווייטער
געשריבן, איז אייגנטלעך נאָר אַ באַריכט פון אַ ליטעראַרישן אַוונט, וווּ
ער — רמון — איז געוועזן די הויפט־געשטאַלט.

באַמערקט אין „דבר“ אַ נאַטיק, אָו אין דעם און דעם אַוונט וועט
זיין אַ מסיבה לכבוד יוסף צבי רמון. און אָט בין איך אויפן טראַטואַר פון
רחוב מלך געאַרג, אויפן וועג צום קליינעם זאַל, וווּ די מסיבה דאַרף פאַר־
קומען. וועגן יוסף צבי רמון האָב איך געוויסט נאָך פון דעם יאָר 1921 אָן,
ווען אין דער גאַנצער יידישער פּרעסע פון דער וועלט איז איבערגעגעבן
געוואָרן וועגן דער מוראדיקער פאַרווינדונג, וואָס ער האָט געליטן בשעת
די אַנטי־יידישע אַראַבישע פאַגראַם־אויסברוכן פון יעמאַלט. אַנטמענטשטע
האַבן אים פאַראומאַנט — און ער איז געבליבן לעבן — לויט די ווערטער
פון זיין אייגענעם זון — אַ לעבן פון יסורים. געוויסט האָב איך אויך, אָו
ער שרייבט זייער, זייער זעלטן, זיינע לידער זענען לידער אין זייער אור־
געשטאַלט — תפילות. אָן גראַם, קוים ריטעם. זיי זענען קוים אַפילו —
ווערטער. זיי זענען כולו אינהאַלט. ווי די קירצעסטע קאַפיטלעך תהילים...

גיי איך, און עס איז פאַרנאַכט, שוין טונקל, און איך באַגעגן אַ באַרימטן
יידישן שריפטשטעלער. — וווּ איך גיי? — צו אַן אַוונט לכבוד יוסף צבי
רמון... שטוינט דער חבר, ווי איך וואָלט פון זינען אַראָפּ. — יוסף צבי
רמון איז לאַנג שוין נישט צווישן די, וואָס טרעטן אויף דער ערד...
אַבער איך האָב אינסיסטירט, אז איך האָב בשום אופן קיין טעות נישט
געמאַכט, סאָידן איך בין טאַקע פון זינען אַראָפּ... און שווייגנדיק זענען מיר
ביידע אַוועק אויף דעם אַנגעצייכנטן אַרט. מיין באַרימטער חבר האָט פשוט
דאָס לשון פאַרלוירן — איך האָב קיין טעות נישט געמאַכט — און טיף
אַריין אין זיך אַריינגעשוויגענע זענען מיר אין אַ ווינקל געזעסן און איבער־
געלעבט דעם אַוונט.

ביים הויפט־טיש איז געזעסן דער דיכטער — אַ קליינער און אַ דאַרער
מיט דעם פנים צו דער סטעליע געווענדט, מיט די אויגן אין די לאַמפּ,
ניין, טאַקע אין די שטערן, וואָס ערגעץ דאַרט הויך איבער דער סטעליע —
ער האָט זיי דייטלעך געזען, און אַפילו דעם, וואָס איבער די שטערן...

אויף דעם דארן פנים אַ לאַנגע און אויף אַן אמת פרומע באַרד, ער האָט געטראָגן אויפן קאָפּ אַ מיין האַלב־חסידישן שוואַרצן הוט. ביי דער זייט פון דיכטער איז געזעסן זיין זון — אַ מאַן פון אַ יאָר פערציק — אַנטקעגן דעם טיש איז געזעסן די פרוי פון דעם דיכטער, אַ קליינע, פרומע באַבעלע — ווי מיר געדענקען אונדזערע פויליש־יידישע באַבעס פון אַמאָל. און פון רעכטס און לינקס זענען געזעסן עטלעכע שרייבער, צווישן זיי יוחנן טברסקי, דוד שמעוני — וואָס האָט געפירט דעם פּאַרויז.

רעדנער האָבן גערעדט — די לידער פון דעם דיכטער זענען געלייענט געוואָרן, אַלע האָבן גערעדט מיט אַ טיפער איבערלעכער איבערלעבונג און דערהויבענער אויסערלעכער דיסציפלין אין אַרויסגעזאָגטן וואָרט. יוסף צבי רמון איז די גאַנצע צייט געזעסן אַן באַוועגונג — און געזעסן איז ער עפּיס אַזוי אויף דער שטול, ווי מען זיצט אויף אַ קליין פּיסנבענקלע תּשעה באב ביי מגילת איכה.

און ווידער האָבן רעדנער גערעדט און ווידער זענען די לידער פון דעם דיכטער געלייענט געוואָרן — און איך האָב מיר געטראַכט: זענען די לידער אַזוי געלייענט געוואָרן — ווי עס איז אַדעקוואַט צו זייער אינציקן אין דער וועלט אינהאַלט און זייער אינציקער פּאַרם, וואָס איז כמעט קיין פּאַרם נישט, כמעט קיין וואָרט נישט? ... און איך האָב מיר געענטפּערט, אַז ניין! אפשר קען מען די לידער בכלל אין דער מאַדערנער אינראַמונג פון זאָל און פון לאַמפּן נישט לייענען. אפשר דאַרף מען זיי זאָגן און ניגונען אין מירון. אין די טונקעלע חדרים פון די בתי מדרשים, וואָס שטייען אַרום דעם קבר פון רבי שמעון בן יוחאי. ווער ווייסט.

אַז די רעדנערס האָבן אָפּגערעדט, האָט דערציילט דער זון פון דעם דיכטער וועגן זיין פּאַטערס לעבן און נאָך מער וועגן זיין מוטערס קרבן, מיט ווייטע רמזים.

איב אַ „ליטעראַרישער אַוונט“ — איז דאָס דער סאַמע דערהויבנסטער געוועזן, וואָס איך האָב ווען עס איז איבערגעלעבט.

צום סוף פון אַוונט האָט זיך דער דיכטער אויפּגעהויבן פון זיין פּאַרטראַכטיקייט און מיט אַ דינער, קוים הערבאַרער שטימע געזאָגט עטלעכע ווערטער, וואָס זענען געוועזן מער רמז און סוד ווי פּשט.

און אַז מיין חבר און איך זענען פון אַוונט אַוועק, האָבן מיר כמעט ביידע אַנגעהויבן איינער צום אַנדערן: איז דען דאָ נאָך אַזאַ פּאַלק אויף דער וועלט ...

יעקב צבי שאַרגעל

געבוירן אין פוילן. זינט די דרייסיקער יאָרן אין ארץ ישראל. ווינט אין פתח תקווה.

אַסך גילגולים איז ביז איצט דורכגעגאַנגען די קאַנסאַלידירונג פון דער קינסטלערישער שאַפונג אין יידיש אין ארץ ישראל. אַמאָל, אַמאָל איז דאָס בכלל קיין פראַבלעם נישט געוועזן — ווער עס האָט געוואָלט, האָט געשריבן יידיש און — יעדער אויף זיין אופן — עס געפרוווט צו ברענגען צו דער עפנטלעכקייט. דאָס אַלץ איז געוועזן אַמאָל — אין די אידילישע צייטן. און אַזוי גיך יידיש איז געוואָרן אַ קאַמף־אַביעקט אין גלות — איז עס מאַמענטאַן אויך געוואָרן אַ קאַמף־אַביעקט אין ארץ ישראל. זענען דאָ אַהער געקומען גרופעס פון יונגע מענטשן — מיט, אַדער אָן אַ קליינעם ליטעראַרישן סטאַזש אין יידיש שוין אין גלות, און האָבן אין ארץ ישראל אָנגעהויבן זיך צו קאַנסאַלידירן. זענען אַרויס זאַמלונגען מיט מאַדנע נעמען — און גאַנץ אַריגינעלע אַפילו — למשל אַ רייע, וואָס האָט זיך גערופן גאַר קלינגענדיק: איינס! — דאָס ערשטע העפט — צוויי! — דאָס צווייטע — דריי! — דאָס דריטע און אַז. וו.

דאָס איז געוועזן אין די צוויי טויף יאָרן זינט דעם סוף פון דער ערשטער וועלט־מלחמה. די יונגע מענטשן זענען אַלע געוועזן דורכגע־דרונגען מיט ארץ ישראל־ליבשאַפט, אָבער אויך היפּשלעך דורכגעדרונגען מיט יידיש־ליבשאַפט. און איינער פון זיי — יעקב צבי שאַרגעל, אַ דיכטער און אויך איבערזעצער. געקומען אין לאַנד אריין ווי אַ האַרעפּאַשניק און אַזוי געבליבן. ער ווינט אין פתח תקווה און — אויב מיר האָבן קיין טעות נישט — האָט ער דאָרט היינט אַ וואַרשטאַט פון אַ רימער. דווקא אין יידיש ווילט זיך אים באַזינגען דאָס לאַנד:

דיך האָב איך געליבט דורך אַלע דורות,
דיך האָב איך געהאַפט אויף אַלע וועגן.
אַצינד פאַרטרייב איך מיינע וויסטע מוראס,
און מיט אַן אַפּן האַרץ דיר גיי אַנטקעגן.

מיט דיר האָב איך געשאַפּן יאָר נאָך יאָר;
און יום־טוב טעג מיט דיר געטרונקען קידוש.
אַצינד כּ׳באַזינג דיין זינגענדיקע וואָך
אויף פּראַסטן מאַמע־לשון — אויף מ'ין יידיש.

איינמאָל איז עס אויסגעקומען צו זיין אַן אַוונט אין פתח־תקווה. איז צוגעקומען אַ שוואַרץ־האַריקער, שוואַרץ־אויגיקער יונגער מאַן — אין די פערציקער — און פאַרבעטן צו זיך אויף אַ מיין „קום־זיך“. עס וועלן זיין חברים, וואָס שרייבן יידיש און וווינען אין פתח־תקווה — גד זאַקליקאַווסקי, דער פּאָפּולאַריזאַטאָר פון לומדישע ענינים אין יידישע צייטונגען, אַ גרויסער בעל זכרון, און עס וועט זיין דער ענטוואַסט פון פּאַעטן און אַליין אויך שרייבער פון לידער אין יידיש — אליעזר קאַליר. אַבער, אַז ער אַליין — דער יונגער מענטש — איז יעקב צבי שאַרגעל, האָט ער פאַרגעסן צו זאָגן. און עס איז כאַראַקטעריסטיש פאַר אים. זעלטן דרוקט ער אַ ליד — נאָך זעלטענער אַ זאַמלונג פון זיינע שירים. אַז זיין זאַמלונג „אין בלויזען ליכט“ איז דערשינען אין 1937 אין תל אביב, איינע פון די ערשטע יידיש־לידער־ביכער אין ארץ ישראל, האָט זי געהאַט אַסך און גינציקע אַפּרופּן אין יידישע צייטונגען אויף דער וועלט.

און אַט זענען מיר שוין אין דער היים פון י. צ. שאַרגעל. פתח תקווה איז פול מיט קליינשטעטלידיקער שטימונג. און עס איז גראַד פרייטיק־צור־נאַכט. עס האָבן זיך נאָך אַ פאַר אירע חוץ די אויסגערעכנטע, צונויפגעקליבן. עס זענען שוין דאָ אַן אַנדערטהאַלבן מנינים. רעדט מען געדיכט. מען דערמאָנט זיך אַסך. און בכלל דערמאָנט זיך נישט איין אַזאַ אַוונט אין די קליינע שטעטלעך אין פוילן אַמאָל, אַמאָל — און ווען נישט דאָס, וואָס דער באַלעבאַס פון הויז האָט זיך שטיל אַרויסגעכאַפט אין זיין קליינעם פרדס אַריין, און פּלוצלונג געשטאַנען צוריק אויף דער שוועל מיט אַ גרויסער שיסל תפוזים און אשכוליות — פול מיט נאַכטיקן אַטעם פון פרישן טוי אויף די גאַלדענע און גרינע קיילעכדיקייטן זייערע — וואַלט מען טאַקע געקענט מיינען, אַז מען איז אין גראַדזיסק ביי וואַרשע און נישט אין פתח תקווה ביי תל אביב...

אַצינד כּיבאַזינג דיין זינגענדיקע וואָך
אויף פּראַסטן מאַמע־לשון — אויף מיין יידיש.

אלוף יצחק שדה

געבוירן אין לובלין, אין יאָר 1890, זינט דעם יאָר 1920
אין ארץ ישראל, געשטארבן דעם 31טן אויגוסט 1952.

דער אַראַגאַניזאַטאָר און זיגער פון פלמ"ח (פּאַלמאַך — פּלוגות מחץ, אָדער פּאַדערשטע שטויס-אַפּטיילונגען) איז דער אלוף, אָדער גענעראַל יצחק שדה. זיין אַמאַליקער נאַמען איז געוועזן לאַנדאַבערג. ער איז געבוירן געוואָרן אין לובלין ביי חסידישע עלטערן, זיין פריע קינדהייט פאַרבאַכט אין וואַרשע, זיין פריע יוגנט אין דרום-רוסלאַנד, זיין לערער און מלמד איז געוועזן הלל צייטלין, זיין באַגייסטערער פאַר ארץ ישראל איז געוועזן יוסף טרומפּעלדאָר און צו זיינע דרייסיק יאָר, אין יאָר 1920, איז ער געקומען זיך צו באַזעצן אין יידישן לאַנד. אין די יאָרן פאַר, און אין די חדשים אין דעם באַפרייאַונגס-קריג האָט ער געשפּילט אַן אַנטשיידנדיקע ראָלע. דער עיקר אין קאַמף קעגן די מצרישע חילות. באַלד נאָך דעם זיג איז פאַרגעקומען אַ קאַנפּליקט צווישן יצחק שדה און דוד בן גוריון. שדה איז געוואָרן אַ פּריוואַטער בירגער און האָט פאַרווינט אין דזשעבעליאַ, גבעת עליה, דער פאַרשטאַט פון יפו ביים ברעג פון ים. געווינט אין אַ פאַרלאָזענעם אַראַבישן פּריצישן הויז, וואָס שטייט האַרט ביים ברעג אויף אַ פעלדזן. סאַי מיט זיין ליטעראַרישקייט, סאַי מיט דעם גאַנצן אופן פון פירונג, געשריבן עסייען, דערינערונגען און אויך דראַמעס, דערמאַנט שדה דעם פּוילישן יוזעף פּילסודסקי. יצחק שדה איז פאַרטייאיש געווען אַ מפּ״ם-ניק. דאָס איז אין קורצן די גאַנצע געשיכטע. און באַזוכט האָב איך אים צוליב אַ צופאַל. איך בין פשוט מיטגעגאַנגען מיט אַן אַפיציעלען באַזוכער, אַ גאַסט. און ביי יצחק שדה איז אַן אַפּענע שטוב און אַן אַפּענע טיר און מען האַלט דאָרט אין איין קומען און גיין. מיט אַט דעם קומען און גיין דערמאַנט די שטוב אין דזשעבעליאַ אַביסל אַ רבניש הויז...

און אויך דער באַלעבאַס דערמאַנט אַביסל לויט זיין אויסזען אַ רב, אַ רב אַ גיבור. אַ מאַדערנער ריש לקיש... אַ גוטע פאַר צאַל איבער די זעקס פוס הויך, אַ ברייט און אַנטשלאַסן פנים, די וואַנסעס זענען נאָך שוואַרץ, אונטערצושטרייכן דאָס ברייטע מויל וואָס קען בענטשן ערדיש און חברישי אַסך, אָבער אויך שעלטן פון דער תוכחה אַרויס. מיט אַ רוסישן ווערטל פאַר אַ צולאַג, אויב מען דאַרף און מען מוז. די היפּשעלעך לענגלעכע באַרד שוין ווייס, אַזוי אויך די לעצטע רעשטלעך פון דער געלאַקטער טשופּרינע אויפן כמעט שוין גאַלן קאַפּ. זואַס דערמאַנט אַ קילעכ-דיקן בלאַק פון אַ פעלדזן. ער קוקט גוטברודעריש אַראַפּ — זעלטן קען

ער צו אַ גאָסט קוקן גלייך, קיינמאָל נישט אַרויף — און ער דערלאַנגט די פינף פינגער. נישט ווילנדיק גיט אַ שפרונג אַרויף אויפן זכרון די סצענע וויאָזוי שמשון צעשפּאַרט די זיילן פון דעם טעמפל פון די פלישתים. אויך יענע הענט זענען זיכער אַזוי גרויס געוועזן. און אַז יצחק שדה באַמערקט, אַז דינע אויגן זענען געבליבן האַפטן אויף זיין יד, גייט ער באַלד אַריין אין תוך פון זיין שמועס, אין תוך פון די זאַכן, וואָס אינטערעסירן אים אייביק, און ער זאָגט: פינף און פערציק יאָר, ווי אַט די האַנט איז כסדר באַהאַפטן צו אַ נאַגאַן, זי איז שוין מיט אַביסל, שוין צייט, אַז מען זאָל עס מער נישט דאַרפן... וואָרום אין דער אמתן איז ער גאָר אַ פאַציפיסט, אַ יידישער פאַציפיסט און ער וויל לעזן און שרייבן, נאָר מען לאָזט נישט, די וועלט לאָזט נישט. און איידער וואָס ווען שטייט אַ פלעשל י"ש אויפן טיש און, די אַנדערע געסט זאָגן זיך דערפון נישט אָפּ; פאַר מיר ברענגט דער גוטמוטיקער מאַדערנער ריש לקיש אַ פריש און קאַלט גלאַז וואַסער און מיר טרינקען אַ לחיים.

ווי יעדער גענעראַל איז אויך יצחק שדה קיינמאָל נישט זאָט — ווייזט אויס — צו דערציילן וועגן זיינע מלחמות, וועגן זיינע זעלנער — שוין צו זיינע פופצן יאָר איז ער געוועזן אַ קאַמאַנדיר אין אַ זעלבסטשוין-אַפטייל — און וועגן זיין אופן פון קעמפן, נעמענדיק צו הילף זיין לומדות צו זיינע תכסיסי מלחמה און דערצו אויך פסיכאלאָגישע ספעקולאַציעס. זיינע קאַמפן זענען געוועזן אַ גורלדיקע נויטווענדיקייט, קיין האַס צו זיינע קעגנער האָט ער קיינמאָל נישט געפילט. און אויך צו זיינע פאַליטישע קעגנער פילט ער עס נישט. וועגן דוד בן גוריון רעדט ער ווי וועגן זיין „אַלטן פריינט“. ער דערציילט מיט שטאַלץ, אַז אַמאָל האָט מען אים געבראַכט געפאַנגענע מצרישע סאַלדאַטן, געבונדן די הענט, האָט ער מאַמענטאָן אַליין אויפגעשניטן די שטריק און האַרב באַשטראַפּט די סאַלדאַטן זיינע פאַר אַט דער האַנדלונג וואָס איז קעגן די אינטערנאַציאָנאַלע מיליטערישע מלחמה-געזעצן.

מאַפעס ווערן אויפגעוויקלט פאַר די געסט, מאַפעס, וואָס הענגען אויף די ווענט, אויפגעקלערט, אויפגעקלערט ווערן די מיליטערישע טראַ-פעיען, וואָס באַצירן די ווענט, אַן אומצאָל פון פאַטאַגראַפישע בילדער ווערט געוויזן און פון די שלאַכטפעלדער אַוועק גייט מען אַרויס אין... קליינעם שטיקל פרידלעכע פּעלד אַרום דעם הויז, אויף דעם פעלדן, וואָס שדה באַאַרבעט איצט אַליין אויף צו פאַרטרייבן די צייט און אויף צו האַלטן אין טאַקט דעם גוף פון דעם גיבור. און — נאָך מיט מער שטאַלץ, ווי מיט יענע בלוטיקע פעלדער, באַרימט זיך שדה פאַר אונדז מיט אַט דעם שטיקל

גרינעם פעלד... אין מיר הויבט אָן פון זיך אַליין צו רעציטירן יהואשס ליד „אָן אַלט ליד פון יאַפּאַן“ וועגן אַ שאַרפּער שווערט:

און אויפן הענטל וואָס זאָגל זיין?
 אויפן הענטל, גוטער מאָן,
 זאָגט דער קריגסמאַן פון יאַפּאַן,
 קריץ מיר אויס:
 אַ לֵסטאַדע שאַף, אַ טייך, וואָס רינט,
 אַ קאַרשנבוים, דערביי אַ הויז,
 און אַ פרוי, וואָס זויגט אַ קינד...

מיר שטייען אויפן פעלדז און קוקן אַראָפּ אין ים; און זויט, ווייט, צום מערב פון ים התיכון, ווו עס איז דער פעלדז פון גיבראַלטאַר און נאָך ווייטער, ווו עס איז אַמעריקע, און שפעטער קוקן מיר צו צפון־מזרח, ווו עס איז רוסלאַנד... פון ים אַרויס גייען קינדער און פרויען, נאָר וואָס אַפּגעבאַדענע, טריפנדיק, ווי מיט בלויע בריליאַנטן, מיט טראַפּנס ים־וואַסער, זיי פאַכען מיט די הענט אַרויף, ווו עס שטייט יצחק שדה, גריסן, און דער אלוף גריסט צוריק מיט זיינע גרויסע הענט. אויך ער גייט אַרום האַלב־נאַקעט אין דער היץ. — אַ, דער אַ יאַטל איז מיין יינגסטער זון און די אַ פרוי איז מיין ווייב מיט אירע חברטעס. אַן אַפענע שטוב, אַן אַפענער ים, קומען די שכנים זיך באַדן. אַ שיינע וועלט און עס איז צייט צו מאַכן אַ סוף מיט די מלחמות... און דער אלוף געזעגנט אונדז מיט די שווערע, האַרציקע הענט און ער זאָגט דאָס זעלבע, וואָס ביים באַגריסן זיך: שוין פינף און פערציק יאָר, ווי די האַנט האָט דאָס ערשטע מאָל אַנגערירט אַ רעוואָלוציע, גענוג...

פאַרנדיק אין אויטאָבוס פון דזשעבעליאַ קיין תל אביב — פאַרט מען קילאַמעטער־לאַנג פאַרביי חורבות פון צעשטערטע אַראַבישע קוואַרטאַלן און דער פאַציפּיסט, ספּינאַזיסט, וועגעטאַריער און ייד פון כל תפוצות ישראל הויבן אָן אַ ויתרוצו אין מיין נשמה און קריגן זיך מיט מיר, פאַרוואָס איך פאַרענטפער די נויטיקייט פון יידישע קריגס־העלדן. און עס העלפט נישט, וואָס איך ווייז אָן, אַז אַט דער קריגס־העלד איז אין דער אמתן אַ „יידישער גולן“, אַז ער האָט ליבער טויזנט מאָל דעם ספר ווי דעם סייף, דאָס בוך ווי די שווערט, ניין, עס העלפט גאַרנישט. ווי אַזוי איך בין אַרויס פון יענעם ויתרוצו קען איך איך נישט זאָגן — ווייל ער האָט זיך אין מיר נאָך נישט געענדיקט.

ג. שו פ מ ן (גרשון שאַפּמאַן)

געבוירן אין אַרשע 1880, 1905 געקומען קיין לעמבערג,
1913 קיין ווין, 1921 זיך באַזעצט אין אַ דאַרף ביי גראַץ,
1934 עולה געוועזן קיין ארץ ישראל. וווינט אויפן
כרמל.

ער איז פון מיטעלן וווקס, גרשון שאַפּמאַן; אַ רונד פנים, גרינע אויגן,
אַ סלאַווישע נאַז, פולע ליידנשאַפטלעכע ליפן, אַלעמאַל בלאַס, און כסדר
עפּיס אַ מין צוק אַרום זיי; אַמאַל דאַכט זיך, אַז דאָס איז אַזאַ מין שטענדיקער
פאַרוורף, און אַמאַל דאַכט זיך, אַז דאָס איז אַזאַ מין שטענדיקער איראַנישער
שמייכל, און אַמאַל, אַז דאָס איז אַ צוק פון אַ שטענדיקן דערשטיקטן
ווייטיק. באַזונדערס אַנזעעוודיק ווערט אַט די גרימאַסע אַרום זיין מויל —
ווען ער רעדט, און ער רעדט אַלעמאַל זייער געמאַסטן און געווייגן, ער
ציילט די ווערטער, פונקט ווי אין זיין שרייבן — ג. שאַפּמאַן, דער באַרימטער
העברעישער דיכטער פון קורצע דערציילונגען — וואָס קירצער, אַלץ
בעסער. געוועזן איז ער אַמאַל אַ ישיבה-בחור און פון דור דורות שטאַמט
ער פון מלמדים, נאָר עס איז קיין שפור אין אים נישט געבליבן פון דעם.
ער האָט די פרומקייט נישט שטאַרק ליב, באַזונדערס נישט די, וואָס
דעמאַנסטרירט זיך אין דער הלבשה. איך געדענק ווי ער פלעגט אַוועקקוקן,
ווען ער פלעגט אין לעמבערג זען יונגע-לייט מיט לאַנגע פלעשעלעך-פאות
און לאַנגע, שוואַרצע בעקעשעס אין אַ מיטן מיטוואַך. יעמאַלט איז אַט דער
צוגאַנג געוועזן אַן אינטעגראַלער טייל פון קולטורעלער רענעסאַנס ביי יידן.

עס איז 1910-1911, לעמבערג, שאַפּמאַן שוין אַ דרייסיק-יעריקער און
שוין באַרימט, און מיר, אַ גרופּע .. צן-יעריקע שרייבער-אַספּיראַנטן אַרום
אים. און שאַפּמאַן דערציילט אונדז מיט האַרץ, וויאַזוי ער, אַליין נאָך אַ
.. צן-יעריקער, ווי מיר היינט, איז געקומען קיין וואַרשע צו פרצן. געקומען
איז ער דירעקט פון דער באַן, נאָר אַביסל נאָך צו פרי, מען איז נאָך אין
יענער פריציש-געפּירטער שטוב געשלאָפּן. האָט ער זיך אַוועקגעזעצט אויף
די שטיינערנע דרויסן-טרעפּ פון אַט דעם באַרימטן אַדרעס, צעגלאַנאַ איינס;
די מאַרגן-זון האָט אים וואַרעם דורכגענומען, דער גאַנצער פּרילינג פון
זיין לעבן איז קאַנצענטרירט געוועזן אין אַט דעם פּערטל שעה ... נאָר
כאַטש עס האָט אים מיט דעם מייסטער פון דער יידישער ליטעראַטור
פאַרבונדן אַזאַ האַרציקע דערמאַנונג, האָט ער — שאַפּמאַן — קיינמאַל נישט
געפּילט קיין האַרציקע פאַרבונדנקייט מיט יידיש לשון, סיבות? לאַמיר עס
איבערלאָזן פאַר פּסיכאָלאָגן, אַנטראָפּאָלאָגן אפשר. שאַפּמאַן האָט קיין איינ-

ציקן סעמיטישן שטריך נישט אין זיין פנים. סאידן נאָר דער שטענדיקער צוק פון צער אויף די ליפן.

אין יאָר 1921 האָט זיך שאַפּמאַן פאַרבוּנדן מיט אַ טאַכטער פון שטייער-מאַרקישע דאַרפסלייט. אַמאָל איז ער מיט זיין יונגער פרוי און דעם שווער, אַ שמיד, געוועזן אין אַ קאַפּעהויז אין ווין. חברים אַרום און מען רעדט, און רעדט היציק, ווי דער שטייגער, און מען רעדט פונקט וועגן מענדעלעס וואָרט-קונסט, און שאַפּמאַן נעמט אַ וואָרט און ביזערט זיך אַביסל. מישט זיך אַריין דער שווער: אַבער גערזאָן, בערוואיקע דרך, די זאַכע איז דער אויפּרעגונג ניכט ווערט... אַט דאָס אַריינמישן זיך פון דעם שטייער-מאַרקישן שמיד אין אַ וויכוח וועגן מענדעלען האָבן מיר יאָרן-לאַנג נישט פאַרגעסן.

ער איז אַ חכם, שאַפּמאַן, אַליין דורך און דורך אַ קינסטלער, מיט אַן אויג, וואָס זעט אַלץ דורך און דורך. מיט שטאַלץ פלעגט ער דערציילן, אַז ביאַליק זאָגט אויף אים, אַז דעמאָלט ווען קיינער דערזעט שוין נישט מער אַ פאַרפלויענעם פויגל אין הימל, אַ צעשווימענדיק כמאַרעלע אַ ווייס'ס אויף אַ טיף-בלויעם הימל, דעמאָלט זעט דאָס נאָך אַלץ ג. שאַפּמאַן... אַלע פראַבלעמען פון דער וועלט האָט שאַפּמאַן אויפגענומען נאָר קינסטלעריש. אַט אַזוי ווי די גאַנצע וועלט וואָלט גאָר באַשאַפן געוואָרן צוליב דער קונסט פון שרייבן און דער עיקר פראָזע... וואָס איז אַזוי אַזוי גוט, ווי פאַעזיע. טאַקע ווי שאַפּמאַנס פראָזע. שאַפּמאַן איז עקסקלוזיוו אַ שרייבער. אַנדערע קונסט-געביטן אינטערעסירן אים ווייניק. ער איז צופיל פאַרטון אין דער קונסט פון וואָרט.

שאַפּמאַן איז אויך, לויט זיין פאך, זיין לעבן לאַנג נאָר אַ שרייבער. צייטנווייז נאָר איז ער געוועזן יונגערהייט אַ העברעישער לערער און אַ פאַר יאָר אַ סאַלדאַט ביי פּאַניען. זיינע דערציילונגען זענען זעלטן און קורץ — און אַפילו ווען מען זאָל זיי וועגן מיט גינגאַלד, וואָלט שווער געוועזן צו לעבן פון זיי אין אַזאַ פראַקטישער וועלט. פלעגט ער טאַקע יאָרן-לאַנג לעבן אין אַ שטענדיק-מאַנענדיקער נויט: געלט! און געלט האָט ער פיינט געהאַט — ווי נאָר געלט לאָזט זיך פיינט האָבן... כאַטש עס איז אַזוי שווער צו לעבן אַן דעם. און שיינע פרויען האָט ער ליב געהאַט און פול מיט עספרי איז ער געוועזן — האָבן אים טאַקע די שיינע פרויען אויך ליב געהאַט. און כאַטש ער איז קיינמאַל נישט געוועזן קיין פריילעכער, איז ער אַבער געוועזן אַ מייסטער פון לאַכן. ער האָט זיך כסדר באַהערשט, נאָר אַז ער האָט זיך שוין איינמאַל צעלאַכט, און געלאַכט האָט ער נאָר ווען עפּיס איז אים קינסטלעריש שטאַרק געפּעלן געוואָרן, איז ער ממש

פון דער הויט אַרויס פון לויטער לאַכן. די גרינע אויגן האָבן אַ בליץ געטון מיט אַלע פריידן און אַלע חכמות, און דאָס פולע מויל ווייט אָפן — כאַ, כאַ, כאַ! — אַז די גאַנצע וועלט האָט אַזש גענומען מיטלאַכן. און באַלד איז ער געוואָרן אומעטיק, צענמאַל אומעטיקער ווי פאַר דער עקספּלאָזיע פון געלעכטער.

צוליב זיין שטענדיקער נויט האָט זיך עס געדאַכט, אַז ער איז אַ שלעכטער, אַ בייזער, און איך רעד בעיקר וועגן די לעמבערגער און די ווינער יאָרן. און דאָך האָט ער אַמאָל אַ יונגן חבר, אַ שרייבער, אין ווין אַוועקגעגעבן אַ גאַנצע שיפסקאַרטע קיין אַמעריקע, ווייל יענער האָט זיך פאַרבענקט נאָך זיין כלה, וואָס האָט געווינט אין ניו יאָרק, און ער האָט זי געוואַלט ברענגען קיין ווין. שאַפמאַן האָט עס געטון אַזוי אַן פּרעטענסיעס און אַן שום הערראַישע זשעסטן, אַט ווי מען דערלאַנגט אַ שוועבעלע. עס קען זיין, אַז שאַפמאַנס גאַנצע ווייטערדיקע לעבן האָט צוליב אַט דעם שריט אַנגענומען די ווענדונג, וואָס עס האָט אַנגענומען. ער וואַלט אפשר היינט געוועזן אַן אַמעריקאַנער תושב. ווער ווייסט. די שיפסקאַרטע האָט דאָך אים געדאַרפט ברענגען אויף שטענדיק קיין אַמעריקע. אַבער אַ דורכאויסיקער קינסטלער באַרעכנט גענויער ווערטער ווי מענטשן, . . . און אפשר איז עס דווקא געוועזן אַ שריט פון אַ געניאַלער אינטואַציע, ווער ווייסט.

אין יאָר 1913 איז שאַפמאַן געקומען קיין ווין. אַזוי ווי איך האָב שוין דאַרט פון פריער געווינט — האָבן מיר זיך איינגעאַרדנט אין אַ שותפותדיקן צימער אין די ערשטע עטלעכע וואָכן פון שאַפמאַנס ווילן אין ווין, גרינגער צו מאַכן אים די אַקלימאַטיזאַציע אין דער נייער וועלט. שאַפמאַנען, דעם פּראָזאַיקער איז פּרעמד געוועזן מיין פּאַעטישער פּאַטאַס, מיין ווייניק קענען העברעיש און — צוליב דעם — נישט קענען אַפּשאַצן זיין קונסט ווי געהעריק.

אַז שאַפמאַן איז געקומען קיין ווין, האָט ער אַמאָל ביי מיר אויפן טיש געזען אַ בוך פון דעם ווינער יידיש־דייטשן קינסטלער פון אימפרעסיאָניס־טישער פּראָזע־מיניאַטור — פעטער אַלטענבערג. ער האָט עס אַביסל אַ לייזן געטון און באַלד געהאַט וועגן דעם די ערגסטע מיינונג. אַלטענבערגס שרייבן איז דאָך געווען אַזוי נישט טשעכאַוויש־מאַפּאַסיש־שאַפמאַניש. . . ווי האָט עס אים אין ערשטן מאַמענט געקענט געפעלן ווערן? ער האָט אַבער אין אַ טאַג־צוויי ווידער גענומען אין האַנט אַריין אַט דאָס אַוועק־געוואַרפענע בוך און האָט עס שוין געלייענט שווייגנדיק און עס האָט לאַנג נישט געדויערט און ער האָט דאָס בוך אַפילו איבערגעדריקטעט אין העברעיש . . .

עס דערמאָנט זיך אַ שפּאַציר מיט שאַפּמאַנען אויף די שיינע ווינער גאַסן אין טיפּן הערבסט פון יאָר 1914. דאָס ערשטע שיכרות נאָך דעם אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה איז שוין געוועזן פאַרביי. די האַפענונג פון די רוסישע יידן, וואָס האָבן געווינט אין ווין, אַז אין אַ חודש אַרום וועט דער צאַר זיין געשלאָגן און רוסלאַנד אַ גן עדן פאַר פעלקער, איז אויך שוין געלעגן אַן אַפּגענאַרטע צוזאַמען מיט די געלע בלעטער אונטער די פיס אויף די האַרבסטיקע אַלייען. קיין מוזיק מער אויף די גאַסן, און די רעגמענטער אויפן פּראָנט זענען שוין אַפּגעגאַנגען דירעקט פון די קאַזאַרמעס אַן מוזיק־פּאַראַדעס דורך די ווינער רינג־שטראַסן. דערפאַר האָט מען אַפּט געזען אויף די גאַסן לאַנגע קאַראָואַנעס פון וועגענער פון רויטן קרייץ מיט האַלב־טויטע זעלנער — מיט פּאַרבונדענע הענט, פיס און קעפּ... שאַפּמאַן, וואָס פלעגט אַלעמאַל האַלטן דעם קאַפּ הויך אַרויף, האַלט איצט דעם קאַפּ אַביסל אַנגעבויגן און ער זאָגט מיר מיט זיין שאַרפּן רוסיש־אַקצענטירן דייטש — ער האָט, ווי אַלע העברעישע שרייבער, ליב צו רעדן אַ מין ספּעציעלן ייִדיש־דייטש — „יא, יא — ראַוויטש — איך בין שאָן אין ביסכען קריגס־מידע — —“.

און דאָס ראַד פון לעבן דרייט זיך און דרייט — און אַט איז דאָס יאָר 1955 — און אַז איר קענט רעכענען, רעכנט וויפיל עס איז פון 1880 ביז 1955 — און איך באַזוך שאַפּמאַנען אין זיין פּראַכטפולער וווינונג אויפן הר הכרמל אין חיפה און ער שטייט אויף דעם גרויסן באַלקאָן פון זיין דירה און פאַר די אויגן שפּרייט זיך אַ פּאַנאָראַמע פון ים און פון בערג און פון אַ הערלעכער ארץ־ישראלדיקער אונטערגייענדיקער זון און שאַפּמאַן שטייט גלייך, ווי אַלעמאַל, און ער ווייזט מיר דאָס הערלעכע בילד און ער ווייזט מיר העט, העט אויפן האַריזאָנט פון ים אַ פינטל, וואָס איך קען נאָך נישט דערזען, און ער זאָגט מיר: — אַ שיף קומט אַן — איך זע שוין די ליכטער... .

און ער איז לחלוטין נישט „לעבנס־מידע“... אַבער לחלוטין נישט.
גילגולים.

זלמן שזר — רובא שאון

געבוירן אין מיר — אין יאָר 1889. זינט דעם יאָר 1924
אין ארץ ישראל. גערייזט איבער גאָר דער וועלט. וווינט
אין ירושלים.

האַט אַ מענטש אַ מאָס? מען זאָגט דאָך, און די אַלטע גריכן האָבן עס
געזאָגט דאָס ערשטע מאָל: דער מענטש איז די מאָס פון אַלע זאַכן אין דער
וועלט. אָבער צי האָט דער מענטש אַליין אַ מאָס? און האָט התלהבות אַ
מאָס? ווי די זאך זאָל נישט זיין — די התלהבות, וואָס זלמן שזר (וואָס
הייסט מיט זיין פולן ציוויל-יידישן גלות-נאָמען, איידער ער איז געוואָרן
אַ הויך-אַפיציעלע ישראלדיקע פּערזענלעכקייט, שלמה זלמן רובאַשאָוו)
קען פון זיך אַרויספלאַמען, האָט נישט קיין מאָס. אויך נישט קיין שיעור.
און דאָס מערקווירדיקע איז, אַז עס איז אויפריכטיקע התלהבות, אמת
פּייער און נישט קיין בענגאַליש ליכט, מחמת עס קען אויך יענעם אָנצינדן,
באַגייסטערן. שזר איז פונקט אַזאַ באַגייסטערטער רעדנער ווי אַ שרייבער.
און פונקט ווי ער דאַרף זיך ערשט נישט פּונאַנדערשרייבן, ביז ער פאַלט
אַריין אין שרייבערישער התלהבות, אַזוי דאַרף ער זיך ערשט נישט פּונאַנ-
דעררעדן ביז ער שטייגט אַרויף אין זיין טאָן, וואָס איז אַזוי גוט באַקאַנט
איבער גאַנץ ארץ ישראל און אויך איבער גאָר דער יידישער וועלט —
וואָרום זלמן שזר האָט כּסדר וועלט-שליחותן, און פאַרט כּסדר.

אַ מיטלהויכער און אַ דיקלעכער — אַז איך האָב מיך מיט אים דאָס
ערשטע מאָל באַקענט באַלד נאָך דער ערשטער וועלטמלחמה אין ווין, איז ער
געוועזן העכער, דיין און שטיל. גילגולים — מענטשן ענדערן זיך, ריכטיקער
— קומען צו זיך, נישט נאָר פיזיש נאָר אויך גייסטיק. עס איז זייער אַ
טשיקאַווע וואָרט: קומען צו זיך — ווען איך וואָלט געהאַט שזר'ס
טעמפּעראַמענט און וויסן, וואָלט איך וועגן דעם וואָרט „קומען צו זיך“
געקענט האַלטן אַ מיסטיש-באַגייסטערטע רעדע מיט מאַמרי חז"ל און
פּילאָזאָפּישע ציטאַטן און ווערטלעך פון גוטע יידן און אייגענע מערק-
ווערדיקע איינפאַלן.

פאַרהאַנען פּערזאָנען, וואָס אַזוי גיך זיי דערגרייכן אַליין באַרימטקייט,
איז אַדער זיי הערן אויף אַן אמת אויף צו דערקענען מענטשן, אַדער זיי
מאַכן זיך, אַז זיי דערקענען נישט, אַדער זיי האָבן נישט קיין צייט מער
אַלעמען צו דערקענען. שזר מאַכט אַלע אַנשטרענגונגען צו געדענקען יעדן
באַגעגנטן מענטש. און אַז ער געדענקט נישט, און אַז ער קען טאַקע נישט
געדענקען, ווייל ער האָט טאַקע נישט באַגעגנט, וועט ער זיך אין יענעם

אזוי לאַנג איינרעדן דאָס געדענקען, ביז ער וועט עס אַרויסצויבערן ווי אַ פּאַקט אין דער פּאַרגאַנגענהייט אַריין... און אין דעם איז דאָ מעטאָד און וועלט-באַנעמונג. שור איז אַ חסיד, אַן אמתער חסיד, און אין חסידות שפּילט די באַגעגעניש פון יידן מיט יידן אַ גרויס ראַלע. רמז און סוד. איך האָב דאָ פּריער געזאָגט: שור איז אַן אמתער חסיד. און זיין רבי? איך ווייס נישט, נאָר איך ווייס יאָ, אַז אויב עס קענען זיין „טויטע“ חסידים, וואָס „פּאַרן“, אָדער פּלעגן פּאַרן צו אַ טויטן רבין, מעגן דאָך זיין להד״ם חסידים, וואָס זענען חסידים אינגאַנצן אַן אַ רבין.

שור, וואָס האָט זייער וויכטיקע אַמטן אין דער סוכנות און איז נישט לאַנג צוריק געוועזן בילדונגס-מיניסטער אין מדינת ישראל, פירט זיך זייער דעמאָקראַטיש. אַמאָל בין איך געוועזן ביי אים אין דער דירה אין ירושלים — איז די דירה באַמת אַ דירה פון דעם געוועזענעם בילדונגס-מיניסטער פון דעם עם הספר. האָסט אַ געפיל, אַז דאָס עפענען זיך פאַר דיר נישט טירן — נייערט טעוועלעך פון ביכער און פון ספרים... געוועזן איז עס פונקט אַ שבת נאַכמיטיק און געוועזן זענען געסט אַסך און מען האָט גענומען צו ביסעלעך וויין און געזונגען חסידישע ניגונים. און געזונגען האָט מען אויף אַ קול און צום העכסטן דער באַלעבאַס, וואָס קען אַ ים מיט ניגונים חסידישע, אָבער אַן אַ חזנישער שטימע... און אזוי ווי איך טרינק נישט און זינג נישט, האָב איך געקענט די גאַנצע זאָך זען און הערן ניכטערן, נאָר איך בין סאַי ווי אויך אַריין אין אַ התלהבות — אַ שטומע און טרוקענע התלהבות. אַזאַ כוח האָט שור.

אגב שרייבט שור לידער און דווקא אין יידיש. עס איז אַ רמז און אַ סוד דערביי. דאָס זענען לידער, וואָס בעטן זיך מען זאָל זיי אויסטון פון די ווערטער און אַנטון אין ניגונים.

איך וויל דאָ דערציילן אַן עפיזאָד: אויף דעם טרויער-אָונט צו די שלושים נאָך ש. ניגער אין תל אביב, האָבן מיר אין פּובליקום דערזען שזרן. פאַרבעטן אים אויף דער עסטראַדע. און טאַקע געבעטן רעדן. ער האָט אָנגעהויבן — ער רעדט אין ישראל עפנטלעך נאָר עברית — אַז ער האָט אוודאי געוואוסט, זיך דערוואוסט לויטן פּלאַקאַט פון יידישן שרייבער-פּאַרין, אַז ער גייט אויף אַ ניגער-הזכרה, ער האָט אָבער נישט געוואוסט, אַז ער וועט דאַרפן רעדן. און דאָך האָט ער זיך צערעדט פול מיט וויסן, קענטשאַפט און דער עיקר האַרץ און התלהבות. התלהבות האָט, ווייזט אויס, טאַקע נישט קיין מאָס.

אליעזר שטיינמאן

געבוירן אין אַבאָדאָווקע, פּאָדאָליע — אין יאָר 1890.
געווינט אין אָדעס, 1919—1924 אין וואַרשע. זינט דע-
מאָלט אין ארץ ישראל. ווינט אין תל אביב.

אליעזר שטיינמאנען קען און געדענק איך גוט פון זיינע עטלעכע וואַרשעווער יאָרן, אין די צוואנציקער — און אַז איך האָב אים געזען מיט אַ פּערטל יאָרהונדערט שפעטער אין תל אביב — ער ווינט אויף דער ספינאָזאָ-גאַס — האָט ער זיך אַבסאָלוט נישט געענדערט. נישט הויך געוואַקסן, אַ מאַגער פנים, יידיש-נישט יידיש-לעך, מיט אַ חן און מיט אַ שמייכל, כיטרע-פאַרשנדיק און נאָיוו-גלויביק גלייכצייטיק. אליעזר שטיינ-מאָן זעט אויס ווי אַ העברעיִש-יידיש וואַרט... איך ווייס, אַז דאָס איז זייער אַן אַבסטראַקטער פאַרגלייך. אָבער אַזוי זעט אויס אליעזר שטיינמאָן.

בשעת דער גרויסער כוואַליע פון די פאַגראַמען און איבערקערענישן אין דער אוקראַינע איז אומגעקומען דער יונגיטשקער מיסטישער דראַמאַטורג ביינוש שטיינמאָן. זענען ביי דער געלעגנהייט דערשינען טעותדיקע נאכרופן נאָך אליעזר שטיינמאָן. אודאי איז דאָס נישט מער ווי אַ טראַגיקאַמישער קוריאָז, אָבער אַזעלכע קוריאָזן קענען נישט בלייבן אַן אַ סימן אין אַזאַ סענסיטיווער נשמה ווי עס איז אליעזר שטיינמאָנס.

24 שעה אין מעת לעת לייענט ער און שרייבט ער — שטיינמאָן. זיין דירה האָט צוויי באַלקאָנען און אויף יעדן באַלקאָן אַ שרייבטיש. אַזוי גיך די זון קומט צום מערבדיקן באַלקאָן — גייט אליעזר אַריבער אויפן מזרחדיקן און וויצע-ווערווא, וואַלט איך געזאָגט, אָבער דאַצווישן איז דאָך די נאַכט. די נאַכט איז די ליבסטע פאַר אַזאַ פלייסיקן שרייבער-לייענער, דעמאָלט קען מען שרייבן, אומגעשטערט פון דער זון, 10 שעה נאַכאַנאַנד.

שטיינמאָן שרייבט עסייען און ראַמאַנען און באַאַרבעט אויסגאַבעס פון חסידות-פּאָלקלאָר. ער קען פונקט אַזוי גוט שרייבן יידיש ווי עברית, אָבער ער שרייבט בעיקר עברית. ער איז קאַנסערוואַטיוו אין זיין וועלט-באַנעמונג, אָבער גאַנץ מאַדערנע העברעיִשע שרייבער האָבן מיר אָפט געזאָגט, אַז זיי לאָזן קיינמאָל נישט דורך אַ מאַמר פון אליעזר שטיינמאָן — מחמת זיין געשליפענעם סטיל. עס איז געשליפן, קלאָר און לייכט, ווייל אויך דער שרייבער פון די שורות קען עס פאַרשטיין אַן באַזונדערע שוועריקייטן. שטיינמאָן — ווי אַ העליקאָפּטער — (נוצנדיק אַ סופּער-מאַדערנעם משל ווידער) דאַרף נאָר האָבן אַ דלת-על-דלת טעמע און ער קען זיך שוין אויפהויבן, און באַלד אין דער העכסטער הויך, און ער קען שוין אַזוי

אָוועקפליען, ביז ער פילט, אז עס האָבן זיך שוין געענדיקט די 400 שורות, וואָס שטייען יעדע וואָך צו זיין דיספּאָזיציע אין די 9 קאָלומס פון דעם פרייטיקדיקן „דבר“, דעם טאָגבלאַט, פאַר וועלכן ער שרייבט. דעמאָלט לאָזט ער זיך ווידער אַראָפּ מיט זיין העליקאָפּטער — נישט אַסך ווייטער פון די דלת-על-דלת פון דער טעמע, וווּ ער האָט זיך אויפגעהויבן. אָבער עס איז אַלעמאַל סאַי ווי אינטערעסאַנט געוועזן צו לייענען. ער האָט צייט. ער האָט אַן אַ שיעור צייט. אַז אַמען הויבט אָן צו לייענען שטיינמאַנס אַ מאמר, אָדער וואָס עס זאָל נישט זיין, דאַרף מען טון צוויי זאַכן, זיך אונטער-גאַרטלען מיט אַ זאַק געדולד און אָוועקוואַרפן דאָס האַנט-זייגערל, אָדער כאַטש עס איבערקערן מיטן פנים צו דער האַנט.

און אזוי אינטערעסאַנט איז ער אויך אין שמועס. און ער איז אַ דיאַלעק-טיקער. אין שמועס איז ער נאָך אינטערעסאַנטער, ווייל אין שרייבן רעדט ער בלויז אַליין און אין אַ חברישן שמועס קען ער אויך זייער געדולדיק הערן. אָבער נודיען טאַרסטו נישט. ער קוקט דיך אָן כיטרע-פאַרשנדיק און נאַיוו-גלויביק גלייכצייטיק און אזוי קענען אָוועק שעהן און זאָלסט עס אַפילו נישט מערקן. פון וואָנעט וועט שטיינמאַן שפעטער צוריקנעמען די פאַרלוירענע שעהן — איז שווער צו וויסן, וואָרום סאַי ווי מוז ער דאָך פאַרן שלאָף אַלעמאַל צובאַרגן אַ שעה-צוויי פון נעכטן און פון מאַרגן. נאָר ער איז אַ ייד אַ חריף — גיט ער זיך אָן עצה.

צופאַל — מיר זענען אַמאָל צוזאַמען געפאַרן אויף אַן אויספלוג קיין טבריה און זענען שעהן אָפּגעזעסן שמועסנדיק אויף אַ באַנק ביים כנרת, כמעט אַ גאַנצן אָונט. און גערעדט האָבן מיר די גאַנצע צייט וועגן... טלאַמאַצקיע 13. שטיינמאַן האָט אַ גרויסן סענטימענט צו יענע יאַרן און יענע מענטשן, באַזונדער צו פּרץ מאַרקישן. אָבער דאָס האָט נישט קיין שייכות צו זיינע עסייען אויב די טעמע פּרץ מאַרקיש — די טעמע, נישט דער מענטש — וועט זיך אַמאָל געפינען אונטער די רעדער פון שטיינמאַנס שרייב-העליקאָפּטער און ער וועט אויפן גרונט פון דער טעמע דאַרפן דורכפירן עפּיס אַ טעזע, וואָס וועט פונקט יעמאַלט זיין שטיינמאַנס טעזע — בין איך די טעמע נישט מקנא. שטיינמאַן קעמפט נישט, שטיינמאַן שרייבט. ער איז קודם כל אַ דיאַלעקטיקער פון שרייבן. אויף שרייבן שטייט די וועלט. איר פאַלוס איז אַ פעדער. די וועלט דרייט זיך אַרום שרייבן און דאָס שרייבן אַרום דער וועלט. אַ סימן האָבן מיר — וועלט פאַרגייט, וואָרט באַשטייט.

פ. ס.

אָזוי ווי אַ מלאך וואָלט מיר אונטערגעזאָגט. שטיינמאַן האָט טאַקע געשריבן א סעריע מאמרים וועגן דער „כאַליאַסטרע“ פון די יאָרן 1921-1924 אין וואַרשע און מיט ביטערניש אַטאַקירט די חברים פון יענער ליטעראַרישער גרופּירונג. אָט אַזוי ווי גאַרנישט וואָלט פאַרגעקומען צווישן 1922 און 1957... אַזוי איז שוין שטיינמאַן — זאָל ער אונדז געזונט זיין.

1957

ג. ה. שיקמוני

זיין פריערדיגער נאָמען: געאַרג הערץ. געבוירן אין
 יאָר 1885 אין קעטען-אַנהאַלט, דייטשלאַנד. זינט 1924
 אין ארץ ישראל. וווינט אויפן הר הכרמל.

ג. ה. שיקמוני איז אפשר נישט קיין שרייבער — כאַטש ער שרייבט
 פון צייט צו צייט אַן עסיי אויף פילאַזאָפישע חלום-טעמעס. אין יידיש איז ער
 זיכער נישט קיין שרייבער. ער קען דאָך אַפילו נישט קיין יידיש. ער איז אַ
 דייטשער ייד, וואָס וווינט אין ארץ ישראל. שיקמוני איז אַ בעל חלומות,
 וואָס גלויבט, אַז די וועלט וועט בקרוב אָננעמען די לערע פון ברוך ספינאָזאַ
 — די פינף טיילן פון דער „עטיק“, ווי אַ נייעם חומש. און שיקמוני גלויבט,
 אַז מיט אַט דער עטיק אין האַנט קען מען גרינג באַצווינגען אַלע ביזע
 מענטשלעכע ליידנשאַפטן. מען דאַרף נאָר דעם מענטשן איבערצייגן, אַז
 ער זאָל גרינטלעך איבערלייענען די „עטיק“. און דאָס איז טאַקע די סיבה
 למאי שיקמוני דערשיינט דאָ אין „מיין לעקסיקאָן“. וואָרום אויך דער
 שרייבער פון דעם לעקסיקאָן גלויבט דאָס זעלבע, וואָס שיקמוני...

שיקמוני זעט אויס ווי אַן אידעאָליסטישער באַאַמטער, וואָס איז זייער
 פינקטלעך אין זיין אַמט, וואָס קומט זייער פינקטלעך און גייט אויך זייער
 פינקטלעך, וואָרום ער איילט זיך צו זיין אידעאָליסטישער באַשעפטיקונג,
 וואָס פילט אויס יעדע רגע פון זיין פרייער צייט: ספינאָזאַ. שיקמוני וווינט
 אויפן הר הכרמל אין חיפה אויף אַ שטיל געסל, וואָס רופט זיך רחוב
 הירקון. דאָרט, אין אַ שטילער, קליינער דירה וווינט ער, מיט זיין אידעלער,
 צאַרטער פרוי, וואָס איז פונקט אַזאַ ספינאָזיסטין ווי ער. שיקמוני האָט
 געגרינדעט אַ „ספינאָזעאָם“ אין חיפה, אַ ספינאָזאַ-אינסטיטוט, און זעט
 מען די בריוו-בויגנס פון דעם אינסטיטוט און הערט מען וועגן זיינע
 אויפטוען און קריגט מען די פינקטלעכע ענטפערס פון דעם אינסטיטוט
 אַנט מען נישט, אַז דער אינסטיטוט זענען די צוויי צימערלעך פון דער
 פריוואַטער דירה פון די שיקמוניס און אלע סעקרעטארן דאָ זענען זיי צוויי.
 דער ווייניקער וויכטיקער אַרכיוו און ביבליאָטעק פון אינסטיטוט ווערט
 געהאַלטן אין אַט דער דירה, די וויכטיקע ספינאָזיאַנאַ — און עס זענען
 גאָר וויכטיקע דאָ צווישן זיי — ווערן געהאַלטן אין אַ באַנק. צופיל
 פאָרזיכטיקער ספינאָזיסט איז שיקמוני, אַז ער זאָל ריזיקירן מיט די דאָזיקע
 ספינאָזאַ-רעליקוויעס.

אין דריטן קאַפיטל פון ספינאָזאַס „טעאָלאָגיש פאָליטישן טראַקטאַט“
 איז דאָ מיט עטלעכע ווערטער אַ נבואה וועגן דער באַנייאונג פון דער

יידישער מלוכה. וויאזוי ספינאזא האָט זיך די באַנייטע מלוכה פאַרגעשטעלט — ווער ווייסט. אפשר האָט ער אויך שוין מיט דרייהונדערט יאָרן צוריק אין דמיון געזען שיקמונין... נאָר ער האָט נישט געוואָלט עס אויפשרייבן. שיקמוני איז אַ שטאַרקער יידישער נאַציאָנאַליסט. ער ווייסט, אַז דאָס איז נישט ספינאזיסטיש. אָבער ער ווייסט אויך, אַז דאָס איז דער איינציקער פלעק אויף דער זון־העלער ספינאזא־באַגייסטערונג זיינער. איין פלעק מעג מען דאָך דערלאָזן.

שיקמוני האָט אויסגעפאַנטאָזירט אַ שטיין פון די בערג פון יהודה, וואָס זאָל געשיקט ווערן קיין האַאָג אויפן סימבאָלישן קבר פון ספינאזא צום דרייהונדערטסטן יאַרצייט פון באַרימטן חרם אויף דעם 24־יעריקן יונגן פּילאָזאָף — און אַט דער שטיין זאָל ווי אַ שטיינערנער ריון־זיגל אויף אייביק פאַרויגלען דעם שטרייט פון עס־ישראל מיט ברוך בר מיכאל. און שיקמוני האָט אויסגעחלומט איין וואָרט אויף דעם דאָזיקן זיגל־שטיין „עמך“... די שטיינערנע אונטערשריפט... מיר איז באַשערט געוועזן צו זען שיקמונין אין חיפה ביים איבערגעבן דעם שטיין אין די הענט פון דעם שיפּסאָפּיטאַן. זיין פנים האָט געשיינט מיט דערגרייכונג. מיר איז אויך באַשערט געוועזן אין נאַמען פון חיפהער ספינאָזעאום אָפיציעל צו רעדן אַ וואָרט ביי דער אָפּדעקונג פאַר אַלע הימלען און אייביקייטן דעם דאָזיקן שטיין מיט דעם מיסטעריעזן וואָרט „עמך“ — אויף דעם גאַרטן־הויף פון דער „ניועווע קערק“ אין האַאָג. דאָס איז געוועזן אין האַרבסט 1956.

און אַזוי ווי ספינאזא האָט געזאָגט נבואה וועגן דער יידישער מלוכה מיט 300 יאָר צוריק, לאַמיר זאָגן נבואה וועגן ספינאזא אין דער נאַענטער צוקונפט: די צייט איז נישט ווייט ווען די וועלט וועט זיך אַרומקוקן נאָך אַ נייער, לייַדנשאַפטלאָזער רעליגיע פון גוטסקייט צוליב שכל. און דעמאָלט וועט די וועלט אַנקומען צו דעם נביא פון גוטסקייט צוליב שכל — ברוך ספינאזא. און דעמאָלט וועט מען אויפן הר הכרמל (אוודאי, ווו דען, חבר שיקמוני!) אויפבויען אַ גרויסן בית שפינוזה — און אין אַ שטילער צערעמאָניע וועט איר, שיקמוני, אין יענעם טעמפל אַריינטראָגן די אוצרות פון איצטיקן ספינאָזעאום.

ש. ש. ל. ם

געבוירן אין דראָהאַביטש, גאַליציע, אין יאָר 1905. יאָרן
אין אַ שטעטל אין קרוין־פוילן, 1915 אין ווין, זינט 1922
— מיט קליינע איבערייסן — אין ארץ ישראל. וווינט
אין חיפה.

קען זיין, אַז נאָר דערפאַר, ווייל איך האָב געוואוסט, אַז ש. שלום, דער
באַרימטער העברעישער דיכטער, האָט זיינע פריע יוגנט־יאָרן פאַרבראַכט
אין ווין, און אויך דערפאַר, וואָס איך אַליין בין אַ שטיק ווינער — צען
יאָר דאָרט געוויינט — האָב איך אַלעמאַל אין אים געזען אַ קאַמבינאַציע
פון פאַרטשעוו, ווין און ירושלים... און ער האָט געשאַפן אין זיך אַ
ווינדערלעכע סינטעזע פון אַלע די דאָזיקע עלעמענטן. ער איז כולו דיכטער
— דאָס איז קודם כל. און ער האָט אין זיך עפּיס פון דער געצערטלטער
תמימות פון אַ קליינשטעטלדיקן רבינס אַ קינד, און ער האָט אין זיך
די קינסטלערישע פאַרבענקטקייט פון אַ ווינער־מענטש פון אַמאַל, וואָס
די גאַנצע וועלט איז פאַר אים געוועזן פול מיט קונסט, און ער האָט אין
זיך די ארץ ישראלדיקע גורלדיקייט פון אַ ותיק נאָך פון די טערקישע
צייטן — כאַטש ער איז אין לאַנד אַריין געקומען ערשט אין די ענגלישע יאָרן.

וויסנדיק, אַז ש. שלום איז דורכאויס דיכטער און נישט פאַרמישט אין
קיין פּאָליטיק, און אַז ער איז שטאַרק באַקאַנט אויך אויסער די גרעניצן
פון מדינת ישראל — האָט מען אים אין יאָר 1950 דעלעגירט אין אַ מין
ליטעראַרישער שליחות קיין אַמעריקע און קאַנאַדע. און דעמאַלט האָב אויך
איך געהאַט די געלעגנהייט דאָס ערשטע מאָל אים צו זען, און צו באַווינדערן
זיין דיכטערישע וועלט־פרעמדקייט... עס איז אויסגעקומען, אַז ער זעט די
יידישע קולטור־וועלט, מיט אירע קאַמפּליצירטע לשון־פּראָבלעמען עפּיס
דורך אַזאַ מין פאַרפרוירענער און מיט אייז־בלומען באַדעקטער שויב פון
זיין קינדהייט אין פּאַרטשעוו... אויף איינער פון די פּאַרזאַמלונגען האָט
ער — מיט זיין טיף־עכטן טאָן פון ברכות און בענטשונגען געזאָגט, אַז
עס איז געקומען די צייט, אַז די יידיש־שרייבער זאָלן פּרייוויליק ברענגען אַ
קרבן דאָס יידישע לשון דעם נס פון דער ווידערגעבורט פון דעם תנ"ך־
לשון אין לאַנד פון די אבות. ער האָט נישט געוואַלט באַליידיקן מיט דעם,
ער האָט דווקא געפּילט, און אויפריכטיק געפּילט, אין דעם אַ גרויסע
אויפהויבונג און דערהויבונג. פּרייוויליקער גייסטיקער קרבן — — —
וואָס קען שענערס זיין. ער האָט חלילה נישט געמיינט, אַז די אוצרות פון
דער יידישער ליטעראַטור זאָלן געמקריבט ווערן — אדרבא, זיי וועט

מאַמע לשון קודש אויפנעמען און שליסן אין איר האַרץ, טוליען צו איר ברוסט, אַנטון זיי אין מלכותדיקן בראַקאָט פון אייגענעם וואַרט-אוצר. און — ש. שלום איז געוועזן טיף פאַרווונדערט, און אפשר פאַרווונדעט, אַז עס האָט זיך אויפגעהויבן אַ שטורעם. און מיט צער האָט ער וועגן זיין תמימותדיק-דיכטערישן איינפאַל מער נישט גערעדט. אין קאַנאַדע האָב איך עס מער נישט געהערט.

אברהם יעקב שאַפיראַ איז דער פאַטער פון ש. (פירא) שלום — און ער איז באַקאַנט ווי דער הרבי הצייר — דער מאַלנדיקער רב. זיינע בילדער-אויסשטעלונגען איבער דער יידישער וועלט, באַזונדערס אין ניו יאָרק, האָבן געהאַט אַ היפּשן דערפאַלג. אַזאַ קאַמבינאַציע פון אַ פאַטער-און זון-פאַר איז, דאַכט זיך, איינציק סאַי אין דער ליטעראַטור און סאַי אין דער קונסט ביי אונדז.

ליבשאַפט און סבלנות צו מיטמענטשן, חברים אודאי, שטראַלן כסדר פון ש. שלום סאַלידער, דיקלעכער געשטאַלט. כאַטש זיין לעבן איז צייטנווייז געוועזן גאַנץ האַרט און שווער, איז דאָ עפּיס אַ געפעסטעטקייט אין זיין באַנעמען זיך, אין זיין אופן רעדן. ער באַמערקט אַ חבר און ער האָט אין זינען. ליבשאַפט און סבלנות צו מענטשן שטראַלן אויך פון ש. שלום לידער און באַלאַדן און פּראָזע-שריפטן און עסייען. און אומענדלעכע ליבשאַפט צום לאַנד און צום מענטש פון לאַנד — ער האָט דאָך מיט אים צוזאַמען, ממש מיט די הענט יאָרן-לאַנג מיטגעבויט.

נישט צוליב אייטלקייט דערצייל איך דאָס ווייטערדיקע: איינמאַל בין איך געוועזן אויף אַ פאַרוואַמלונג פון העברעישע שרייבער. איר יושב ראש איז דעמאַלט געוועזן ש. שלום. און אַט הער איך ווי ער רעדט בענטשנדיק וועגן איינעם אַ שרייבער, וואָס איז געקומען פון יענער זייט גרויסן ים, זיצט שוין אין מדינת ישראל מער ווי אַ יאָר, און ער לויבט אַט דעם שרייבער מינוטן-לאַנג, און אַלע זענען נייגעריק צו וויסן ווער דאָס איז, און אויך איך, ווייל ער דערמאַנט, אַז יענער איז דאָ אין זאַל — און ביים סוף הער איך גאָר מיין אייגענעם נאָמען. איך בין ממש רויט געוואָרן ווי אַ פאַרשעמט קינד, אַז שלום האָט אַנגעוויזן אויף מיר און אַלע האָבן זיך אומגעקוקט. — אַט אַזוי איז ער, שלום. נישט נאָר זיין נאָמען, נישט נאָר זיינע לידער, נאָר אויך ער אַליין שטראַלט מיט ברכה. אַזוי דאַרפן טאַקע זיין דיכטער.

אברהם שלונסקי

געבוירן אין יאָר 1900, קריוקאוו, אוקראַינע, אין יאָר
1913 צום ערשטן מאָל, און אין 1921 צום צווייטן מאָל
אין ארץ ישראל. וווינט אין תל אביב.

אברהם שלונסקי — פון די גרויסע געשטאַלטן פון דער מאָדערנער
עברית-ליטעראַטור. אַ גרויסער מייסטער פון מאָדערנעם עברית-לשון, אין
דער ערשטער פראָנט פון אירע מיטשאַפער. ביאַליק האָט אַמאָל בדרך
הלצה זיך מכלומרט טועה געוועזן: אַ, איר רעדט וועגן אברהם לאַשאַנסקי...
אין די טויזנטער זענען די וואַרטשפילן שלונסקיס, וואָס קורסירן איבערן לאַנד
פון מויל צו מויל.

ער רעדט נאָך ביז היינט עברית נישט בלויז מיט אַ הברה ספרדית,
נאָר מיט אַ מאַסקאַוויטישער הברה ספרדית. עס ציט אים בכלל אַלעמאָל אַביסל
צו לינס. אָבער דער דרך ארץ צו אים איז אַן אַלזייטיקער, אַ פנים מיט אַ
טענדענץ צו קיילעכדיקייט, כאַטש מאַגער, שטאַרק בולמע אויגן, דערצו אַ
שעוועלירע, אַ בלורית... אין דעם פאַל; און פרי גרוי געוואָרן, אַ
דיכטעריש הדרת פנים, אָבער נישט סעמיטיש. צופעליק האָב איך געקענט
שלונסקיס אַלטיטשקע מוטער — צוליב דעם, וואָס מיינע פריינט האָבן
דאָרט געווינט אין שכנות. אַז איך האָב זי דאָס ערשטע מאָל דערזען —
האָט די ענלעכקייט צו איר געליבטן דיכטער־זון ממש דערשראָקן. אַ קאַפיע,
און זי רעדט כסדר וועגן איר זון, דער עיקר אויב יענער קען רוסיש, וואָס
איז איר צום גרינגסטן צו רעדן, אָדער כאַטש יידיש — מיט אַ טיף רוסישן
אַקצענט. גרויסע דיכטער זענען זייער אָפט ענלעך צו זייערע מאַמעס.
פּאָעזיע האָט, ווייזט אויס, פעמינינע עלעמענטן אין זיך, מער ווי מאַסקוילינע.
שלונסקיס איז בכלל אַ קינסלערישע משפּחה, אַ שוועסטער אַ קלאַוויר־
ווירטואַזין.

חוצ דיכטער אין דער מזרח־וואַנט פון דער עברית־פּאָעזיע איז שלונסקי
אויך, אַ דאָגן זיין לשון־מייסטערשאַפט און קענטעניש פון אַסך לשונות
אַ מייסטער־איבערזעצער. דאָ אַנומלט האָט מיר ה. לייזיק מיט אַנטציקונג
סקאַנדינט סטראָפן פון זיין גאולה־קאַמעדיע אין שלונסקיס איבערזעצונג.
לייזיק האָט געזאָגט, אַז עס קלינגט ממש איבער דעם אַריגינאַל — נישט
אַפּוויכנדיק אויף אַ קוצו של יוד פון אינהאַלט. דיכטערס, וואָס זענען אויך
איבערזעצערס — און זיי מוזן עס אָפט זיין, ווייל דיכטונג אַליין איז אַ קנאַפע
פרנסה־געבעריין — און אַגב איז עס אַ ליטעראַרישע מצווה אויך — בויען
בריקן פון וועלטן צו וועלטן, יא, דיכטערס־איבערזעצערס האָבן אָפט צוליב

דעם א קאמפלעקס. און אויך שלונסקי. באגעגנט ער זיך מיט א דיכטער פון אן אנדער לשון, בעיקר יידיש, קוקט ער אויף אים מיט חשד... איינמאל, ביי מיין ערשטן באזוך אין מדינת ישראל, האב איך פארגעלייגט שלונסקין אים צו באזוכן אין זיין היים. נישט צו גערן האט ער מסכים געוועזן, און אז איך בין נאך אריינגעקומען, האט ער קוים געבעטן זיצן און באלד א פרעג געטון: — וואס ווילט איר? — און אז איך האב גאנץ אויפריכטיק געזאגט, אז איך וויל גארנישט און נאך זען, ווי ער, שלונסקי זעט אויס אין זיין היים — האט זיך זיין חשד אין דער רגע פארוואנדלט אין א חברישער סימפאטיע — און ווי אפט מיר האבן זיך באגעגנט — האט יענער מאמענט פון „וועלן גארנישט“ נאך אלץ געשטראלט... אבער סאי ווי איז כדאי געוועזן צו זען שלונסקיס ארבעט-צימער, זיין ביבליאטעק מיט א גאנצער וואנט פול מיט ווערטער-ביכער פון אלערליי לשונות. איך בין זיכער, אז ווען מען זאל די דאזיקע ביבליאטעק פונאנדערבלאזן אין אותיות פורחות — וואלט געווארן ממש א ווערטער-מילד-וועג...

אין תל אביב זענען פארהאנען צוויי הערלעכע ליטערארישע קלובן: מלוא און צוואתא — איינער מער מפא"י און דער אנדערער מער מפ"ם. זעלטן זעט מען שלונסקין אין מלוא-קלוב, דערפאר אבער קיניגט ער אין צוואתא. זאגט א ווארט כמעט ביי יעדער ליטערארישער אונטערנעמונג. זיין ווארט, אלעמאל דורכגעטראכט, אלעמאל זוכנדיק די בארירונגס-פונקטן פון ייד און מענטש.

געוועזן אמאל אויף א גרויסן יובל-אווונט שלונסקיס, מוגראבי-זאל, טויזנטער. אויף דער בינע — חברים פון דער פען פון אלערליי ריכטונגען. פארטייען פארגייען — האט געזאגט פריץ — פעלקער בלייבן אייביק. און אייביק מיט די פעלקער די עכטע דיכטער, די גרויסע קינסטלער.

קיין שפור פון סנאביזם ביי שלונסקין, קיין שפור פון עברית-סופער-יאריטעט-קאמפלעקס — און דאך קיינמאל נישט קיין עכטע, ווארעמע חברישע נייגעריקייט לגבי דער גרויסער גרופע פון באדייטנדיקע שרייבער אין יידיש אין מדינת ישראל. איך האב עס מיר קיינמאל נישט געקענט דערקלערן. האב איך דאך אזוי אפט אבסערווירט ביי אים חברישע זארג און ליבשאפט לגבי עברית-חברים, לגבי יינגערע.

עס איז טאקע א רעטעניש בכלל און בפרט — און דא איז דאס ארט נאך אמאל אט דעם פענאמען פון אט דער רעטעניש צו פארצייענען.

משה שמיר (שאמיר)

געבוירן אין יאר 1921 אין צפת — מערערע אייראָפּעיִשע רייזעס, וווינט אין תל אביב.

נישט געוועזן צופיל געלעגנהייטן זיך מיט אים צו באַגעגענען, מיט אים צו רעדן פנים אל פנים — מיט משה שמיר, דעם יונגן, לפי ערך נאָך גאָר יונגן, ווען די ווערטער ווערן געשריבן אין יאר 1957, דערציילער, דראַמאַטורג, ראַמאַניסט אַין דער מאַדערנער העברעיִשער ליטעראַטור. און נישט נאָר בעלעטריסט — שייך־שרייבן איז נישט אַלץ, אַפילו טיף־שרייבן איז נישט אַלץ. זאָגן איז מער ווי ביידע, זאָגן; אינהאַלטן — און נישט פאַרמען.

ער איז געבוירן אין צפת, שמיר, אָבער ער האָט נישט אין זיך די מיסטישע, ספּעציעלע, אַביסל מיטלאַטערלעכע יידיש־יידישע צפתער קליינ־שטעטלדיקייט. ער איז אַן אורבאַניסט — אויף וויפיל מען קען זיין אַן אורבאַניסט אין אַ לאַנד, וווּ די מעטראָפּאָליע האָט — שוין צוזאַמען מיט יפו און רמת גן — 400 טויזנט און די הויפּט־שטאָט 150 טויזנט, איר אוכלוסיה... און אויב ער איז נישט קיין אורבאַניסט איז ער זיכער שטאַרק אַריענטירט אויף וועלט, אויף אוניווערזאַליזם, משה שמיר, כאַטש ער גייט אַלעמאַל טיפּער און טיפּער אַריין אין יידישקייט.

מער, אַסך מער מאַל, ווי צו רעדן מיט אים פנים אל פנים — איז אויסגעקומען צו הערן שמירן פון דער עסטראַדע, פון אַ שטענדער, אין גאַנץ גרויסע און אַפילו אין גאַנץ קליינע פאַרזאַמלונגען. ער שרייבט אויף גרויסע, שווערע תנכ׳ישע טעמעס, רירט אויך אַן גרויסע, שווערע, גרויזאַמע תקופות אין דער געשיכטע אין זיינע ראַמאַנען און דערציילונגען, אָבער ער איז אידל אין אויסזען, אַביסל שעמעוודיק און צוריקגעהאַלטן אין דער באַנעמונג, און ער רעדט שטיל און זייער קאַנצענטרירט, און זיין שטימע איז אַ צאַרטע, און דאָך — ער איז איינער פון די ווייניקע צווישן די העברעיִשע שרייבער אין מדינת ישראל, וואָס נאָך הערן אים, קאַנטאַקטירן זיך גייסטיק מיט אים — האָב איך צו זיך געזאָגט: אַ פּערזענלעכקייט. האָט ביי אַן אַנדערן זיך אַריינגעכאַפט אין געדאַנק: אַ ווונדערלעכער שרייבער, אַ מענטש מיט גרויסער קולטור, אַ דיכטער אין יעדן שפּאַן, אַ גוטער חבר און אַז. וו. ביי שמיר'ן — אַ פּערזענלעכקייט.

אַ שרייבער, וואָס קוקט אַריבער ווייט, ווייט איבער די גרעניצן פון מדינת ישראל אין שטח און אין צייט — אַריבער די גרעניצן פון עבר און עתיד. אוודאי — ביטערט אַ שמייכל אויף מיין פנים — איז עס נישט אַזוי שווער אין ישראל אַריבערצוקוקן איבער די גרעניצן. און דאָך איז שמיר

איינער פון די ווייניקע, צווישן די גרויסע אין וואָרט אין עברית, וואָס קוקט אַריבער. און זעט און זאָגט, וואָס ער האָט געזען.

איך בין אַמאָל געוועזן ביי אַ צערעמאָניע אין בית ביאַליק אין תל אביב, בשעת עס איז שמירן צוגעטיילט געוואָרן דער יערלעכער פּרס ביאַליק פון דער שטאָט תל אביב. דאָס איז געוועזן פאַר זיין בוך „מלך בשר ודם“. געוועזן אַלערליי סיבות, צוליב וועלכע די נאַטירלעכע געבורט פון גראַד דער אויסצייכענונג איז צוגעגאנגען זייער שווער. מיר זענען געוואָרן ככל הגוים — און אין אַלץ איז פאַליטיק. אָבער ניט דאָס בין איך אויסן. די צערעמאָניע איז געוועזן קורץ און שאַרף. אָבער אין קלוב „צוותא“ האָבן די נענטערע חברים שמיר'ס געפיערט דעם יום טוב ברייט און אויפן קיבוץ'ישן, פון איין זייט, און פלמ'ח'ישן פון דער אַנדערער זייט — שטייגער. און — ווי דער שטייגער — אין וויסן טאָג אַריין. איך בין דאָרט געווען און, געוויינטלעך, אָפגעניכטערט די פינף שעה. חברים האָבן גערעדט פאַר פייער און וואָסער, ריכטיקער: פאַר י"ש — פייער-וואָסער אינאיינעם. און אַט איז שוין פאַרטאָג און דער בעל שמחה דאַרף רעדן. און אַלץ ווערט פלוצלונג ניכטער, צום ניכטערסטן דער צענטער פון אַוונט — שמיר. און ער האַלט אַ דערהויבענע רעדע וועגן דעם, אַז דער עיקר איז צו דערזען דעם יחיד אין אַלע, אַלע ווערק. דערזען, דערהערן, איבערגעבן זיינע רייד, זיינע טענות, און מער פון אַלץ זיין אייגן געוויין און אויך זיין מאַמעס געוויין, וואָרום איבער יעדן מענטש איז דאָ די גרויסע מוטער ... און ווידער איז געוואָרן פריילעך, אָבער שוין ניכטערן, פאַרטאָגיק, שאַרענדיק אויף טאָג. און אַן עלטערע פרוי האָט זיך אויפגעשטעלט און געזאָגט: לאַזט מיך אויך זאָגן אַ וואָרט, אָבער איך קען נישט קיין לשון-קודש, איך קען אויך נישט האַלטן קיין רעדע, וועל איך זינגען לכבוד מיין אייניקל, מיין משחלע אַ פאַר לידער, וואָס אַביסל געדענק איך און אַביסל האָב איך אַליין צוגעשריבן. און אַלע האָבן מיטגעזונגען און אַפילו געכאַפט אַ טענצל, מיט דער באַבען, און מיט דעם אייניקל.

און גייענדיק אַהיים אין פאַרטאָג האָב איך מיך דערמאָנט, אַז דאָ אַנומלט האָב איך געפרעגט שמירן וועגן זיין באַקאַנטשאַפט מיט יידישער ליטעראַטור. ער האָט געזאָגט אויפריכטיק: איך קען ווייניק יידיש, איך האָב חלילה נישט פיינט, אָבער איך קען פשוט נישט. האָב איך געענטפערט: — אַ העלפט קענען מיר עברית און אַ העלפט קענט איר יידיש און אַבי מיר וועלן זיך — איר עברית-שרייבער און מיר יידיש-שרייבער אָפטער באַגעגענען — וועלן שוין זיין רעזולטאַטן. ער האָט געענטפערט מיט אַ פאַרקלערטן שמייכל: הר בהר פגע — אנוש באנוש לא פגע — — —

דוד שמעוני (שמעונוביץ)

געבוירן אין יאָר 1886 אין באַברויסק, אין יאָר 1909
 דאָס ערשטע מאָל אין ארץ ישראל — אין יאָר 1921
 פאַרווינט דאָרט אויף שטענדיק, געשטאַרבן דעם 10טן
 דעצעמבער 1956 אין תל אביב.

אין דער העברעישער ליריק איז דוד שמעוני, וואָס האָט זיך פריער
 גערופן שמעונוביץ, דער גרויסער דיכטער פון אידיליעס, און אידיליע
 גייט צוזאַמען מיט געמיט און געמיט גייט צוזאַמען — אָדער דאָרף גיין
 צוזאַמען — מיט הייטערקייט. אָבער ווי אָפט עס איז מיר אויסגעקומען צו
 זען, אָדער הערן דוד שמעוני איז זיין געמיט געוועזן טיף־ערנסט און פון
 הייטערקייט האָט קיין רייד נישט געקענט זיין. האָסט אַלעמאָל געהאַט דאָס
 געפיל, בשעת דו האָסט אים געזען, אָז מימינו גייט מיט אים דער אמת
 און משמאלו גייט מיט אים די אויפריכטיקייט און על ראשו אייביקע זאָרג.
 ער איז געוועזן איינער פון די מאַקסימוס געזעלשאַפטלעכע עברית שרייבער
 אין מדינת ישראל. נישט כבוד־זוכעריי האָט אים געמאַכט פאַר אַ יושב
 ראש אין אַסך געזעלשאַפטן, נאָר חברישע געטריישאַפט און זאָרג.

איך וויל דאָ דערמאָנען אַ מאַמענט, ווען איך האָב דוד שמעונין געזען
 עפענען אַ לאַנדצוזאַמענפאַר פון דער אגודת הסופרים העבריים. עס איז
 געוועזן פונקט אין די טעג פון דעם גרויסן כנרת־צוזאַמענשטויס. איינער
 פון די גרויסע קריזיס־מאַמענטן זינט דער אַנטשטייאונג פון דער מדינה.
 שמעוני האָט געהייסן דעם עולם זיך אויפשטעלן אין כבוד פון די געפאַלענע
 ביי דער געשעעניש. אָז דער עולם האָט זיך שוין אַוועקגעזעצט, האָט ער
 אַליין נאָך געשוויגן אַ מינוט — צוויי, איידער ער האָט זיך צוזאַמענגענומען
 און געזאָגט די ערשטע ווערטער צו דער געלעגנהייט פון דעם צוזאַמנ־
 פאַר. — און נאָך, געדענק איך, אויפן זעלבן צוזאַמענפאַר, אין שייכות
 מיט אַ דיכקוסיע וועגן אַריינעמען דעם פאַרבאַנד אין קאַרפּאָרע אין דער
 הסתדרות, האָט עמיץ אַ וואָרף געטון אַ וואָרט: עס איז נישט די צייט
 מער, אָז שרייבער זאָלן זיין בטלנים... האָט אים שמעוני פון אַרט איבער־
 געריסן: — מיר ווילן זיין בטלנים, אין דעם איז אונדזער כוח, אין דעם
 איז אונדזער מאַראַל אין אַ וועלט פון פּאָליטיק פון דער מאַכט. בטלנים!
 בטלנים! יאָ!

נישט קיין גרויסער אין וווקס, אָבער אַ סאָליד געבויטער, עפּיס
 פויערישס אין זיין דערשיינונג. און אפשר דאַכט זיך עס נאָר אַזוי צוליב
 דעם ווייל ער האָט געשריבן אידיליעס און אידיליעס זענען דאָך לרוב

פוערישע נאטור- און שטייגער-דיכטונגען. און אפשר צוליב דעם ווייל ער פלעגט רעדן זייער לאנגזאם און מיט אסך באדאכטיקייט און דער אקצענט איז געוועזן אויף די רישן.

א פארטיי, וואס וואלט געקענט באמת ראטעווען די וועלט, ווען איר איינציקער פונקט אין פראגראם וואלט טאקע פון דער גאנצער וועלט אנגענומען געווארן, איז די פארטיי פון די... וועגעטאריער. און דער פונקט באשטייט אין גאנצן פון צוויי ווערטער: לא תרצח! אבער גראד דעם פונקט נעמען נישט אן אפילו די אידעאליסטישסטע פארטייען, וואס זייערע פראגראמען באשטייען פון צענדליגער פונקטן — וואס טריפן מיט אידעאליזם ווי פארשניטע דעכער אין פרילינג... נו שווייגן מיר וועגעטאריער לרוב וועגן אונדזער וועגעטאריזם. אונדזער פראגראם פון צוויי ווערטער. און איינמאל, אין מיטן דער בהלה פון פאליטישע געשעענישן דערזע איך אין א העברעישער צייטונג אין תל אביב אן עסיי פון דוד שמעוני: וויאזוי איך בין געווארן א וועגעטאריער... מיר איז גוט געוועזן אין יענעם טאג, ווייל איך האב פריער נישט געוואוסט, אז שמעוני געהערט צו אונדזער שיטה. און, קוראזשירט דורך זיין מוט צו שטערן דעם שיסנדיקן טומל מיט אביסל גלעטנדיקער שטילקייט, האב אויך איך — מיט דאנק צום גרויסן חבר — געשריבן דאן אן ארטיקל וועגן וועגעטאריזם. און אז מיר האבן זיך געטראפן נאך די ביידע ארטיקלען, האבן מיר זיך אין א ווינקל פון א זאל אביסל דורכגערעדט וועגן אונדזער פראגראם צו ראטעווען די וועלט — נאר, ווי איר זעט, די וועלט איז געבליבן ביים אלטן.

און אפשר האט עס א שייכות צום לא תרצח, וואס איך האב אפט געזען שמעונין אויף פארזאמלונגען לזכר פון יידישע קדושים און לכבוד פון יידישע פארטיזאנער. און אפשר האט אויך דאס א שייכות: איך האב אים געזען אויף אלע לוויות פון חברים. ווייל דער גרעסטער שונא פון אלקי, וואס לעבט, איז דאך דער טויט, און די גרעסטע טונג פון מענטש איז נישט צוהעלפן אים, דעם שונא אין קיין שום פאל און אין קיין שום פארם.

אויף א באגעגעניש פון דער פארוואלטונג פון דער אגודת הסופרים מיט דעם שרייבער פון די שורות אין ביאליק-הויז אין תל אביב, האט שמעוני אלס יושב ראש מיט צער און אויפריכטיקייט צוגעגעבן, אז די צוויי נאענטסטע ליטעראטורן פון גאר דער וועלט, די העברעישע און די יידישע, קענען זיך ווייט נישט לפי ערך. זאל עס דא פארשריבן זיין. סתם...

א ר י ה ש מ ר י

געבוירן אין יאר 1907 אין קאלושין, פוילן. זינט דעם יאר 1929 אין ארץ ישראל. וויינט אין קיבוץ עין שמר. טייל פון יארן, אין די לעצטע יארן — אין תל אביב.

יונג איז דער יישוב אין ארץ ישראל, אַלט איז דער יישוב אין מדינת ישראל, איינגעזעסן איז די יידישע ליטעראַטור אין ארץ ישראל, איינגעבעטן איז די יידישע ליטעראַטור אין מדינת ישראל — אַט די ווערטער קלינגען שיר נישט ווי אַ פאַראַפּראָזע צו קאַדיע מאַלאַדאָווסקיס ליד — ירושלים... און זיי דינען דאָ ווי אַ פּרעלוד צו אַ פּען-צייכענונג פון אַן אַנזעעוודיק פנים פון אַ יידישן דיכטער אין ארץ ישראל — אריה שמרי. איך ווייס נישט צי קען מען געפינען אַ באַשייד צו געוויסע פענאַמענען אין דעם יידישן וועלט-לעבן. און צווישן זיי — דעם פענאַמענאַלסטן פענאַמען — יידיש. דאָס לשון בכלל און זיין שטערנדיקער אויפגאַנג. ווי די ווענוס אין פאַרנאַכטיקן, אַדער פּרימאַרגנדיקן הימל — און דאָס מעטעאָרישע פאַלן אין די יארן פון און נאָך דעם דריטן חורבן. און דאָס לשון אין ארץ אַמעריקע און דאָס לשון אין ארץ ישראל. און אויב עס איז פאַרהאַנען אין מדינת ישראל אַ שרייבער, אַ יידישער, וואָס דענקט טיף און נאָך טיפּער, וועגן דעם פענאַמען יידיש אין מדינת ישראל — איז עס אריה שמרי. צי האָט ער זיך דערטראַכט? ווער ווייסט? עס הענגט דערפון אַפּ צי קען מען זיך דער-טראַכטן... צי האָט זיך ראַבינזאָן קרוזאַ געקענט דערטראַכטן וועגן קומען פון אַ רעטונג-שיף אויף זיין איינזאַמען אינדזל? און איז דען אַלעמאַל דאָס דערטראַכטן זיך דער עיקר? אויך דאָס טראַכטן טיף האָט עיקר אין זיך.

אריה שמרי איז איינער פון די טיפּסטגראַבנדיקע דיכטער אין ארץ ישראל.

ער איז אַ קיבוצניק שוין יארן און יארן. ער איז מאַגער: דינע, שאַרפע פנים-שטריכן, זיינע העלע אויגן קוקן דיך אַן מיט לייד פאַר דער גאַנצער וועלט, וואָס קומט אַפּ פאַר זינד נישט באַגאַנגענע, וואָס איז אַפילו שלעכט אַן איר שולד. די גערעכטיקייט סוף כל סוף קען מען דערגרונטעווען אין גאַט — און איז גאַט אַלעמאַל גערעכט? ביי די שמרי'ס איז דאָ אַ קינד, אַ מיידל, וואָס האָט אַלע מעלות אין דער וועלט, חוץ דעם כוח איבער אַלע פינף חושים — די חושים פון הערן און רעדן.

און זי, די מאַמע פון אַלע שטומע,
 העלען קעלער, די ניו יאָרקער,
 זי שיקט דיר היינט אַ טייבעלע, וואָס וואָרקעט.
 שפּיל זיך טעכטערל מיט ווייסע פּליגל.
 דער מלאַך פון אַלע ווערטער —
 אויך ער וועט ווען דערפּליען
 און אַראַפּרייסן פון דיין מויל דעם האַרטן זיגל.
 שפּיל זיך טעכטערל מיט ווייסע פּליגל.

נישט צופעליק איז אריה שמרי געקומען קיין ארץ ישראל, נישט צופעליק געוואָרן אַ קיבוצניק, נישט צופעליק שרייבט ער לידער און נישט צופעליק שרייבט ער זיי אויסגעהאַלטן אין יידיש אין מדינת ישראל, כאַטש ער קען אַזוי גוט עברית. אַפּט איז עס אויסגעקומען אים צו הערן רעדן וועגן דעם, לייצען עסייען אויף עפנטלעכע אַוונטן. אַפּט זענען פאַרהוילן און סודותדיק זיינע רייד. איך וואָלט געזאָגט פאַראַדאַקסאַל — אַזוי פאַרהוילן און סודותדיק ווי דאָס נאַענטע אַנריין, דאָס נאַענטע אַריינבליקן אין גרודעס ערד... וואָס אל די באַשיידונגען זענען דאָ אין זיי, אַבער אויך אַל דאָס פרעגן. נישט צופעליק און נישט סתם צוליב סטיל גייט שמרי אַרום איבער תל אביב אַנגעטון ווי אַ קיבוצניק, אים קומט אויס צוליב זיין טאַכטער אַסך צו זיין אין שטאַט, ער האָט דאָ אַפילו אַ דירה, דער קיבוץ האָט געזאָרגט פאַר דעם. אַלעמאַל די אַרבל פון העמד פאַרשאַרצט, דער קאַלנער אַפן, דאָס מענלעך־האַריקע האַרץ אַנצווען, מענטש, בוים און חיה זענען ברידער און אויך די ערד איז פאַרברידערט און פאַרשוועסטערט און דורך דער ערד זענען מיר געהייליקט אין ברידערשאַפּט, געבונדן צו דער גאַנצער וועלט, דער גאַנצער מענטשהייט. צו הערן שמרין מפרש זיין זיין צוגעבונדנקייט צו ארץ ישראל איז אמתע אויפקלערונג, אויפלויכטונג אַפילו. און איך האָב אַפּט אַזאַ שמועס מיט אים פּראָוואַצירט. נישט אַלעמאַל איז עס גרינג אַנגעקומען — ווייל אמתע קיבוצניקעס רעדן נאָר דעמאַלט ווען זיי גלוסט זיך אויף אַן אמת רעדן. די נאַטור איז אַזוי. אויך דער הימל פרעגט נישט ווען ער דאַרף דונערן און בליצן.

„אין קלעם פון ארוואַלד — זינג־זאָגט שמרי אין זיין ליד „מיר פון אַלטן שבט“ אין זיין בוך „אַ שטערן אין פעלד“ — מיט פאַרקוילטע שנאַבלען/ און אַפּגעזענגטע פּליגל/ אַבלען מיר און אַבלען/ אונדזער יאַמערדיקן ניגון/ אויף די בערגער פון סקעלעטן, / אונטער גרויליקע געשפּעטן / מיר פון אַלטן שבט, / יידישע פּאַעטן.“

ש ל מ ה ש נ ה ו ד

געבוירן אין יאר 1912 אין אַזערניע (יעזערנאָ). מורח
גאַליציע, זינט 1936 אין ארץ ישראל. פריער אין חיפה
— איצט אין תל אביב.

ער איז אַ שטילער, זייער אַ שטילער, אַ שלאַנקער, אַ דינפנימדיקער, אַ לאַנגזאַמער אַביסל, ער האַרנט אַסך און רעדט ווייניק, אַ שיינ פנים — ער איז אַ גאַליציאַנער, אַ מורח-גאַליציאַנער און ער הייסט אויך שלמה שנהוד (שיינהוד), זייער אַפט מאַכט מען אַ טעות אין אויסלייג פון זיין נאָמען — סאָי אין העברעיש און סאָי אין יידיש. ער איז אויך איינזאַם און האָט ליב די איינזאַמקייט. און כדי ער זאָל די איינזאַמקייט אַזוי נישט פילן — וווינט ער אין אַ צימער אויף רחוב גורדון — גאָר נאָענט פון קאַפע כסית. ער פירט זייער אַ רעגולער לעבן. אַזויפיל שעהן אין טאָג און אין אַוונט אַריין אַרבעט ער און אַזויפיל לייענט ער און אַזויפיל שפאַצירט ער. שפעט אין אַוונט באַווייזט ער זיך — שלמה שנהוד — אויף די ברייטע טראַטאַרן, וווּ עס זענען די קאַפע-הייזער אויף רחוב דיזנגוף. ער האָט איצט נאָר וואָס געענדיקט די צאָל שעהן, וואָס ער האָט פאַר זיך אַנגעצייכנט אין אַ מעת לעת צו אַרבעטן. זוכט ער אַ חבר זיך אַראַפצורעדן פון האַרצן פון די שווערע פראַבלעמען — מיט וועלכע ער האָט זיך היינט אין פאַרלויף פון אַ טאָג האַרעוואַניע באַגעגנט. שלמה שנהוד איז שוין יאָרן און יאָרן נאָר אַ פאַעט. אין אָנהויב פון זיינע יאָרן אין לאַנד איז ער געוועזן אַלערליי — אַפילו אַ טרעגער אין פאַרט פון חיפה. היינט טראַגט ער בלויז ווערטער. און כדי צו קענען זיין נאָר אַ שרייבער — איז ער אויך אַן איבערזעצער פון לשונות אויף עברית. און זיינע פראַבלעמען זענען לשון-פראַבלעמען.

ער איז אַן אויסגעצייכנטער קענער פון העברעיש און האָט אַן אויער פאַר סטיל. זיינע איבערזעצונגען זענען איבערשמעלצונגען. ער קען נישט נאָר איבערגיסן אַן אינהאַלט פון יידיש אין עברית — לאַמיר זאָגן — נאָר אַפילו דעם נוסח, דעם סטיל. אַזוי — זאָגן מבינים — אַז שנהודס איבער-זעצונגען פון א. מ. פוקס, וואָס האָט אַן אייגנאַרטיקן, ווילד צעוואַקסענעם סטיל, געדיכט ווי אַ דזשונגל, זענען אַזוי אַדעקוואַט, אַז נישט מעגלעך צו דערקענען צי דער אַריגינאַל איז יידיש אָדער העברעיש. זענען דאָ פראַבלעמען און שנהוד טראַכט כסדר אין זיי אַריין.

דאָס שרייבן עברית און דאָס שרייבן יידיש גייט ביי שנהודן אַזוי פאַראַלעל ווי צוויי שינעס. פונקט אַזוי דין, קנאַפשווהדיק, דינבילדעריש און שטאַרק דורכגעטראַכט זענען זיינע יידישע ווי זיינע עברית-לידער.

ממש פּאַראַלעל, כאַטש, ווי מיר דאַכט זיך, איבערזעצט ער זיך נישט אַליין. לייגט נישט איבער זיינע שירים פון דער רעכטער אין דער לינקער, אָדער פון דער לינקער אין דער רעכטער האַנט. אָט איז אַ ליד:

נ אַ כ ט

אַלע זונען זענען אויסגערונען,
פאַלן פאַר שרעק אַראָפּ
די שטערן.
די פינצטערניש גנבעט צו די וועגן
און פירט זיי ערגעץ וווּ אַראָפּ
תהום צו ווערן.
צאַנקט נאָך וווּ ניט וווּ
אַ ליכטל אין אַ הויז,
קומט צו גיין דער בייזער ווינט,
גיט אַ פּאַכע מיט זיין פּליגל, —
לעשט עס אויס.
קאָן די נאַכט צו זיך נישט קומען,
בלאָנדזשעט אום מיט שרעק:
ניט גוט, אַז זונען ווערן אויסגערונען,
און וועגן — אַראָפּגעפירט פון וועג.

עכטער שנהוד מיט אברהם רייען־רעמיניסצענצן אין אינהאַלט און עלזאַ לאַסקער־שילער־רעמיניסצענצן אין פאַרם. דיכטונג איז שלשלת פון אייביק אָן.

אינמאָל איז דערשינען אַ קליינע — מיט טיפן טרויער, אָבער פּראַכטפול אַרויסגעגעבענע אילוסטרירטע זאַמלונג פון שלמה שנהודס העברעישע לידער — אַן איכה נאָך געפּאַלענע קעמפּער. „שירי העצב הקורן“. אילוס־טרירט פון א. באַגען. ווי אַ וואַלדפייער האָט די קליינע זאַמלונג איבערנאַכט אַ פּלאַקער געטון ממש מיט פירסום, רעצענזיעס, ציטאַטן, איבערדרוקן אין טרויער־ביכער, ראַדיאָ־אוידיציעס, אַ גאַנצע אוידיציע פון דער מייס־טערין פון דער „הבימה“ חנה ראָווינא. פרייען זיך מיט דעם דערפּאַלג פון אַ טרויער־ליד קען מען נישט. אָבער מען איז דאָך נאָר אַ מענטש און דעם טרוימף אין זיך באַהאַלטן קען מען אינגאַנצן אויך נישט. פּלעגט דעמאָלט שנהוד אַלעמאַל האָבן מײַט זיך אַ צייטונג מיט דער סאַמע לעצטער

רעצענזיע וועגן זיין בוך און ער פלעגט זי מיט אַ שטיל פנים — נאָך שטילער ווי אַלעמאַל — זייער טאַקטיש ווייזן אַ באַגעגנטן חבר. נישט אויף פרייען זיד, נישט אויף באַרימען זיד — נאָר צו דערפילן תיקון. זיין ליד איז דערגאַנגען. פאַרהאַנען אַסך העברעישע פּאָעטן אין מדינת ישראל, אָבער זעלטן ווען און ווער האָט דערגרייכט אַזאַ תיקון ווי שנהוד מיט זיין טרויער־פּאָעמע. סאַי ווי קומט זי פון טיפסטן האַרץ.

1957

ישעיהו שפיגל

געבוירן אין יאר 1906 אין לאָדזש, אין דריטן חורבן מיטגעמאכט געטאָ לאָדזש, קאָצעטן אין אוישוויץ און טערעזיענשטאָט, זינט דעם יאר 1951 אין מדינת ישראל.

לידער אויף טעמעס פון דריטן חורבן — האָבן געשריבן כמעט אַלע יידישע דיכטער, וואָס זענען געוועזן אַקטיוו אין די יאָרן זינט 1939, צי זיי זענען יאָ אָדער נישט געוועזן „דאָרט“.

פּראָזאַיקער פון דריטן חורבן — זענען לרוב נאָר יענע פּראָזאַיקער, וואָס זענען טאַקע „דאָרט“ געוועזן.

מיט עכטן קינסטלערישן צימצום גאָט-געבענטשטע פּראָזאַיקער אין יידיש, וואָס זענען „דאָרט“ געוועזן — יחידים נאָר, געציילטע.

און איינער פון די גאָר געציילטע — ישעיהו שפיגל. ער איז קודם כל געוועזן בלוז אַ פּאַעט, באַקאַנט שוין זינט די צוואַנציקער יאָרן. און ער האָט אויך געשריבן לידער, און גאָר שטאַרקע לידער, וועגן דעם דריטן חורבן. אויטענטישע לידער. אָבער אין דעם קרייז זענען דאָ אַסך.

דער קרייז פון די פּראָזאַיקער, אויטענטישע פּראָזאַיקער פון די געטאָס און די לאַגערן איז קליין. און ישעיהו שפיגל ווייסט עס און געדענקט עס. ער קוקט דיך אָן שווייגנדיק און דורכדרינגלעך דורך די אויגן-גלעזער און ער וויל, אַז אויך דו זאָלסט עס געדענקען און וויסן. ער האָט דאָס פולע רעכט דערצו. ער קוקט דיך שווייגנדיק אָן און זיינע פולע ליפן, ווי אַביסל אַנגעבלאָזן מיט אַ נישט דערזאָגט וואָרט. דאָס נישט דערזאָגטע וואָרט פון דעם שווייגנדיקן בליק...

איך האָב ישעיהו שפיגל קוים אין פּוילן געקענט, ער — אַ לאָדזשער, איך — אַ וואַרשעווער. דאָס ערשטע מאָל געהאַט אַ געלעגנהייט חבריש צו פאַרברענגען ערשט אין תל יוסף, אין זיין דירה, אין יאר 1954. זיין פרוי, אַ לערערין, פון גאַליציע אַפּשטאַמיק. זי איז פול מיט פאַרשטענדעניש און הילפסגרייטקייט צו ישעיהו'ס שליחות. אויך זי האָט מיטגעמאַכט אַלץ; אויך, ווי איר מאָן, נאָענטסטע משפּחה פאַרלוירן. זייער היים — ביכער-שאַפּעס צונויפגעקלאַפּטע פון פשוטע ברעטער, מיטגעבראַכטע פון פּוילן. אַ טיש, אַ פּאַר שטולן. אַלץ איז דאָ קאַנצענטרירט אויף איין זאַך: שרייבן — אויסנוצן יעדע פרייע שעה אויף צו ברענגען צו די קומענדיקע דורות דאָס אויטענטישע טראַגיש-קינסטלערישע פּראָזע-בילד פון דעם דריטן חורבן.

אויסנוצן יעדע פרייע שעה — אָבער פרייע שעה זענען נישטאָ צופיל, מחמת ישעיהו שפיגל אַרבעט אין דער בוכהאַלטעריע-אַפּטיילונג פון

פינאנץ־מיניסטעריום פון דער יידישער מדינה. און שפיגל וויטיקט איבער אַט דעם מאַנגל אין גענוג פרייע שעהן.

געטאָ און עצמאות קערנער אין ווינט און נייע איינוואַרצלונג.

„ווינט און וואַרצלען“ — רופט ישעיהו שפיגל אַ בוך — אין יאָר 1955 — פון דערציילונגען, וואָס ווילן פון איין זייט פאַרוואַרצלען אין דער אייביקייט די איבערלעבונגען פון די קערנער אין ווינט און פון דער אנדערער זייט ווייזן וויאזוי די קערנער ווערן זאַמען ווידער דורך אַ תּחית המתים נס און הויבן אָן לאָזן וואַרצלען. שפיגלס ערלעכע אַנשטרענגונגען און סאָלידע קינסטלערישע דערגרייכונגען ווערן שטאַרק אָפּגעשאַצט. און דאָך — דאָס כּסדרדיקע מאַנענדיקע שווייגן. און אפשר איז עס גאָר נאָר מיין געפיל, דאָס אייביקע שולדיקייטס־געפיל פון איינעם, וואָס איז „דאָרט“ נישט געוועזן, וואָס הייסט מיר אַזוי הערן שפיגלס שווייגן צווישן חברים.

ישעיהו שפיגל איז דער ערשטער געקומען מיט דעם גרויסן וואַרט „מלכות געטאָ“ — קרוינענדיק אַזוי, שוין אין יאָר 1947, אַ זאַמלונג דער־ציילונגען זיינע. אַ שימער פון טראַגישער געקרוינטקייט שטראַלט פון דעמאָלט אָן איבער יעדער דערציילונג זיינער. אַ קינסטלער פון יידישן וואַרט, וואָס פירט אויס זיין שליחות.

יוסף שפרינצאק

געבוירן אין דרום רוסלאַנד אין יאָר 1885. זינט 1920 אין ארץ ישראל. אַסך יונגע יאָרן — נאָך אין די צאָרישע צייטן — פאַרבראַכט אין וואַרשע. יאָרן-לאַנג „ספיקער“ פון דער כנסת. וווינט אין תל אביב און ירושלים.

צי דערפאַר, וואָס יוסף שפרינצאק האָט לאַנג — אין זיינע פאַרמאָטיווע און ערשטע קרעאַטיווע יאָרן — אין וואַרשע, זיך געשאַטנט און געוואַרעמט אין שאַטן און אין ליכט פון יצחק לייבוש פּרץ, צי צוליב עפיס אָן אינער-לעכער אייגענער סיבה, אָן אמת איז, אָן אַ כמעט יידישיסטישער גאַלדענער רונג האָט זיך פאַרטשעפעט אין זיין נשמה און שוין דאָרט געבליבן לייכטן אויף אייביק. און אָ די הסתדרות האָט אין יאָר 1949 באַשלאָסן אַרויס-צוגעבן, אונטער סוצקעווערס און לעווינסאָנס רעדאַקציע, „די גאַלדענע קייט“ — איז יוסף שפרינצאקן איבערגעגעבן געוואָרן די מיסיע דעם ענין מסביר צו זיין אויף זיין איינגעבוירן-טאַקטישן, אויפריכטיקן און קלוגן אופן, אָן אַזוי איז עס און אַזוי דאָרף עס זיין — און העברעיִש וועט צוליב דעם חלילה זיך נישט פאַרקילן און אדרבא, ביידע שוועסטערן-לשונות וועלן גאָר פון דעם זיך מער אָנוואַרעמען מיט ליבשאַפט איינע צו דער אַנדערער. מיט שפרינצאָקס מאַמר — גיכער אַ רעדע זוי אַ מאַמר, וואָרום שפרינצאָק איז מער רעדנער ווי שרייבער — אונטערן נאָמען „די גאַלדענע קייט“, הויבט זיך אָן דער ערשטער נומער פון דעם זשורנאַל.

נישט קיין הויכער אין וווקס, און אַביסל ברייטלעך אין די עלטערע יאָרן, און מיט אָן אויסגעשפּראַכן דרום-רוסיש יידיש פנים — איז שפרינצאָק איינע פון די פאַפּולערסטע פיגורן אין מדינת ישראל. אַ „מפאָ“-ניק איז ער אַ ותיק, פון די סאַמע עלטסטע, און דאָס גאַנצע לאַנד פאַרלאָזט זיך אויף אים, ווייל שוין יאָרן און יאָרן ווי ער פאַרנעמט דעם אַמט פון „ספיקער“ אין דער כנסת. און ער פירט דעם אַמט מיט ענגלישן פאַרלאָמענ-טאַרישן דיאַלעקטישן טאַקט און פאַרט נישט מיט דער ענגלישער גלייכ-גילטיקייט אינערלעך. אַזוי ווי דאָס גאַנצע לאַנד ווייסט און דערמאַנט עס עפנטלעך, מעג איך עס אויך טון: שפרינצאָק האָט אין די לעצטע יאָרן אָן אַפּגעשוואַכטן חוש השמיעה אויף איין אויער. קלאַפט דער ענגלענדער מיטן האַלצערנעם העמערל פון אַ יושב ראש, קלאַפט דאָס העמערל בלויז, אָבער ביי אַ יידן קלאַפט פאַרט מיט דאָס האַרץ — נו האָט עס געהאַט אַ פיזישע ווירקונג.

איינמאל האָב איך שפּרינצאַקן באַגעגנט אין אַוונט אין ירושלים אַרויסגייענדיק מיט אַ גרופּע דעפּוטאַטן פּון דער כנסת. אוודאי האָב איך אים דערקענט. שפּרינצאַקן איז נישט מעגלעך נישט צו דערקענען. אָבער נישט געקוקט אויף דער האַלב־טונקלקייט פּון דער קאַרגער ירושלימער גאַסן באַלויכטונג, האָט ער מיך דערקענט — און אַז איך בין גריסנדיק פאַרבייגעגאַנגען, האָט ער מיך אַפּגעשטעלט: — פאַרוואָס קומט איר קיינמאַל נישט אַריין אויף אַ שמועסל, איך האָב דאָך אַ דירה אין תל אביב? — איר האָט דען צייט? — פאַר אַ יידישן שרייבער, וואָס האָט יאָרן־לאַנג געווינט אין וואַרשע — אַלעמאַל... — איר מיינט אַ וואַרשעווער „מוטל“. — יא, אַ מוטל, נישט אַ מוטל — קומט אַריין. עס וועט זיין וועגן וואָס צו רעדן.

אַפט איז עס אויסגעקומען אין געזעלשאַפטן צו באַגעגענען שפּרינצאַקן. איין באַגעגעניש אַזאַ איז שטאַרקער געבליבן אין זכרון. אַ בעגעגעניש מיט אַסך שרייבערס און טוערס פּון מפא"י אין הויז פּון מאַרק יארבלום — דעם באַרימטן פּובליציסט, וואָס האָט פריער יאָרן־לאַנג געווינט אין פאַריי. עס איז געוועזן אַ סעמי־אָפיציעלע באַגעגעניש מיט שלום אַשן. שפּרינצאַק איז דאָ יאָ און נישט געוועזן „בלויז פּריוואַט“ — און ער האָט עס מיט אַסך טאַקט געלאָזט היימיש און האַרציק פילן דעם גרויסן גאַסט. אַן אָפיציעלע באַגעגעניש וואָלט אפשר נישט מעגלעך געוועזן — קאַאליציע־טעמים... אָבער אַזוי איז עס נאָך בעסער. שפּרינצאַק איז די גאַנצע צייט געזעסן מיטן גאַסט און מיט אַזויפיל דרך ארץ און ליבשאַפט. אַט די באַגעגעניש האָט אים, חוץ אַלעמען, צוריקגעבראַכט דירעקט צו די ימי־פרץ אין וואַרשע.

אין זכרון האָט זיך טיף איינגעקריצט: אַ יערלעכער מפא"י־צוזאַמען־פאַר. אויף דער עסטראַדע דער גאַנצער פאַרטייאישער גענעראַל־שטאַב. שפּרינצאַק צווישן זיי. איידער די פאַרזאַמלונג עפנט זיך — אַ הזכרה נאָך די געפּאָלענע זין און טעכטער אין דער מלחמת השיחרור. אַלע שטייען. מיט געבויגענע קעפּ. מען דערמאַנט אַלעמען, קיין נעמען — אָבער יעדער האָט זיין נאָמען אין זינען. און אַט בויגט זיך שפּרינצאַק איין טיפּער און טיפּער איבערן פּראַנט־טיש. ער ווערט אינגאַנצן ענלעך צו שאַגאַלס נביא־געשטאַלט, איינגעהווקערט אין טרויער און מיטן גאַנצן באַרג פּאַלקס־טרויער אויף זיך — און אינגאַנצן שוין אַליין ווי אַ באַרג פּון גרודעס ערד און שטיין. שפעטער בין איך געוואָרן געוואָרן: שפּרינצאַק האָט פאַרלוירן אַ זון אין דער מלחמה.

ש. ז. ש ר ג א י

1899 געבוירן אין גאַרשקאָוויץ, רוסלאַנד. זינט דעם יאָר
1924 אין ארץ ישראל. אין די יאָרן 1950—1952 ראש
העיר אין ירושלים. זינט 1953 אָנפירער פון אימיגראַציע-
דעפּאַרטאַמענט פון דער סוכנות, ירושלים.

אין מיין לאַנגן לעבן האָב איך — שולדיקער און זינדיקער — געפירט
אַסך פּאַלעמיקעס מיט אַנדערע און אַנדערע מיט מיר. אָבער צוליב עפיס
אַ מיסטעריעזער סיבה, וואָס איך וועל זי שוין אויפן עולם התוהו מער נישט
תופס זיין, האָט — אין כמות און אין איכות — די מייסטע פּאַלעמיקעס
מיט מיר געפירט דער געוועזענער ראש העיר פון ירושלים, דער העברעישער
און יידישער שריפטשטעלער און זשורנאַליסט שלמה זלמן שרגאי. און אַזוי
שוין יאָרן. און אַזוי ווי ש. ז. שרגאים מעדיטאַציעס דרייען זיך אַלעמאַל
אַרום אין דער אַרביטע פון רעליגיעזע פּראָגן — איז שוין קלאַר, אַז די
פּאַלעמיקעס האָבן אַלעמאַל אַ שייכות צו די מעדיטאַציעס פון מיין זינדיקער
ווייניקייט, וואָס קענען אויסגעטייטשט ווערן ווי אַפיקורסות. ש. ז. שרגאי
האָט אויך ביכער אַרויסגעגעבן. פּאַרטיפטע עסייען-זאַמלונגען אין לשון
קודש. נישט איינמאַל איז עס מיר אויסגעקומען, אַז דאָס דין איך ש. ז.
שרגאין נאָר ווי אַ דוגמא אין זיין רעליגיעזן דיאַלעקטישן געראַנגל —
אפשר גאַר מיט זיך אַליין... מחמת — כאַטש די וויכוחים צווישן אַ
גלויביקן און אַן אַפיקורס דאַרפן דאָך ממש זיין פּלאַקער-פּייער, זענען
שרגאים מאמרים אַלעמאַל פול מיט... טאַלעראַנץ. אוודאי שטרייכט ער
אַלעמאַל שטאַרק אונטער זיין שטאַנדפונקט. אָבער אין זיין אַגרעסיע גייט
ער קיינמאַל נישט עד חרמה... עפיס אַזוי ווי ער וואַלט געוואַלט, אַז
זיין צד שכנגד זאָל נישט אונטערגיין — צוליב צוויי סיבות: ערשטנס
איז יענער דאָך אַ ייד און מען דאַרף אַנווענדן מידת הרחמים, און צווייטנס
וועט דאָך זיין אַזאַ לאַנגווייליקע וועלט, אויב אַלע וועלן האָבן איין איינ-
ציקע דעה...

דורך ש. ז. שרגאי — און עס איז שוין אין דעם נאָמען אַפילו —
גייט מיר אויף אַ ליכט, אַז יידנטום איז אין דער אמתן אַן אייביקער
וויכוח מיט זיך און צווישן זיך. און דאָס איז די גרויסקייט פון יידנטום.
אייגנטלעך איז די גאַנצע נאָך-תנכישע ליטעראַטור — און אפשר אַפילו
די תנכישע אויך — איין אומאויפהערלעכער גאַנג פון דער קייט פון טעזע-
אַנטיטעזע-סינטעזע... און לאַמיר זיך דאָ שוין אַפשטעלן — מיר זענען
שוין סאַי ווי זיכער, אַז שרגאי וועט אויך די באַמערקונגען נישט דורכלאָזן
אַן מתוכח זיין זיך מיט זיי.

דאָ און דאָרט איז צווישן אונדז איבערגעביטן געוואָרן אַ קורצער בריוו — די אַרטיקלען מצד ביידע צדדים זענען לרוב געוועזן לאַנגע. און איינמאָל — אין ירושלים — האָב איך דעם חשובן שרייבער און עסקן ש. ז. שרגאי באַזוכט אין זיין משרד אין דער יידישער אַגענץ. אַ טיף-סעמיטיש פנים, שוואַרץ-גרוילעך די באַרד, מילד די גרויסע אויגן, סעמיטיש-אַריענטאַליש — אָבער נישט דווקא טיפיש מזרח-יידיש. מיניסטעריאַלע שטילקייט אין ביוראָ, און מוסטערהאַפטע אַרדנונג. חוץ זיין טיפן גלויבן אין גאָט — גלויבט שרגאי אויך אין יידישער עמיגראַציע-אימיגראַציע — תפוצות-גליות-אַרויס — מדינת-ישראל-אַריין. גרויסע אימיגראַציע-פּראַיעקטן זענען געגאַנגען און גייען דורך זיינע הענט. זיץ איך אין משרד און מיר שמועסן שוין אַ האַלבע שעה, עס איז פאַרמיטיק, און אייגנטלעך איז נישטאָ אַסך צו רעדן ווייל אַלץ איז געשריבן געוואָרן. אָבער איידער איך גיי — קען איך דאָך נישט אַוועק גיין אָן אַ גלעזל טיי מיט אַ קיכל — הכנסת אורחים אין ירושלים איז אַ גרויסער ענין. דערלאַנגט די פריינטלעכע סעקרעטאַרין פון פירער פון דער אימיגראַציע-אַפטיילונג אויף אַ טאַץ טיי מיט בייגעלעך, ירושלימער בייגעלעך, וואָס האָבן דאָ גאַנץ אַפיציעל דעם זעלבן נאָמען ווי אין וואַרשע „הייסע בייגל, קאָכעדיקע בייגעלעך“. און אויף דער זעלבער טאַץ צוזאַמען מיט די בייגל איז דאָ פאַר מיר אַ שטיקל פאַרלעגנהייט. . . דער חשובער מכניס אורח טראַגט אַ יאַרמלקע און ער וועט אוודאי מאַכן אַ ברכה איידער ער וועט טועם זיין. און וואָס וועל איך מאַכן? איך פיר מיך — נישט צו פאַרלעצן רעליגיעזע געפילן. אָבער דאָ איז דאָך אַ ביוראָ און נישט קיין שטיבל. נעם איך מיך אָן מיט כוח און בין טועם אָן אַ יאַרמלקע און אָן אַ ברכה. און מיט פערפעקטער טאַלעראַנץ און אָן שום באַמערקונגען נעמט עס אָן ווי נאַטירלעך מיין גאַסט-געבער. אפשר האָט ער זיך שטיל געטראַכט, אַז ווען איך וואַלט אים נאָכגעטון, וואַלט איך אַ גרעסערע זינד באַגאַנגען, וואָרום נישט-אַמת איז אַ גרעסערע זינד ווי נישט אַפּהיטן אַ רעליגיעזע צערעמאָניע.

עס מאַכן זיך אַמאָל שטובן, משפחות, ווו מען פירט אייביקע וויכוחים, אָבער נישט צו צעשפאַלטן און נייערט צו פאַראייניקן, נישט אויף פיינט צו האָבן און נאָר אויף ליב צו האָבן — די וויכוחים פון ש. ז. שרגאי — און זיין גאַנץ שרייבן און טון, אויף ווי ווייט עס איז באַקאַנט דעם שרייבער פון די שורות — איז פון דעם דאָזיקן פּאָזיטיוון מין, הלוואי זאָל דאָס זיין דער כלל און נישט בלויז אַ יוצא מן הכלל.

בנימין תמוז

געבוירן אין וואַרשע אין יאָר 1919. אין ארץ ישראל זינט דעם יאָר 1921. וווינט אין תל אביב.

ער איז אַ שטילער און אַן איידעלער און אַן אַרבעטזאַמער און האָט „גאַלדענע הענט און אַ בריילאַנטענעם מוח“, וואָס פאַרשטייט אַלץ אויף אַ ווונק, און ער רעדט זייער באַשיידן, און אויך אין אויסערן אויסזען סטאַ-טעטשנע, ער איז אַ דערציילער און אַן עסייאַסט און אַ רעדאַקטאָר און ספּעציאַליזירט אין רעדאַגירן קינדער-צייטשריפטן, ער איז אַ העברעישער שרייבער, ער איז אַ גרויסער מבין אויף קונסט און ער איז אַליין אַ סקולפּטאָר, ער קען עטלעכע אייראָפּעישע לשונות, ער איז אַ דילעטאַנט-אַרבעטאָר, ער איז פון זיין פריער קינדהייט אין ארץ ישראל און ער שטאַמט פון פּוילן און ער רופט זיך בנימין תמוז. און עס איז אַזוי געשען, אַז דער איינציקער העברעישער שרייבער מיט וועמען איך האָב אַמאָל פאַרפירט אַ שאַרפן וויכוח אין דער צייטונג איז געוועזן בנימין תמוז, כאַטש מיר פלעגן זיך אָפט באַזוכן אויף דעם סאַמע חברישטן אופן.

תמוז האָט אַמאָל באַלאַנגט צום גדוד מגיני השפה און אָפילו צו דער גרופע פון די כנענים — אויב איך האָב קיין טעות נישט — און מסתמא האָט ער אויך אַמאָל צוגעלייגט אַ קינדל צום פאַרברענען אַ קיאָסק, וווּ מען האָט פאַרקויפט יידישע צייטונגען אין תל אביב. און איינמאָל האָב איך תמוזן געבעטן צו קומען אויף אַן אַוונט געווידמעט דעם קדוש אַלטער קאַציונע, אויף דעם אַוונט איז אויך געוועזן קאַציונעס סאַכטער. און נאָך דעם אַוונט האָט תמוז געשריבן אַ נאַטיץ אין „הארץ“, וווּ ער איז אַ שטענדיקער מיטאַרבעטער, און די נאַטיץ האָט אַנגעצונדן מיין פאַלעמיש פייער, מחמת תמוז האָט דעם ענין יידיש בכלל און יידיש אין מדינת ישראל בפרט באַנומען ווי אַן אַרבעטאָר און נישט ווי אַ סאַציאַלאָג... אָבער די פאַלעמיק האָט אָפילו קיין שאַטן פון אַ שאַטן פון אַנטאַגאַניזם נישט געוואָרפן צווישן אונדז. אדרבא. עס איז פאַרהאַנען עפּיס אַזאַ שטילער שווינג אין תמוז — און עפּיס אַן אייביק קריסטאַליזירן זיך. פון איין זייט נאָך אַלץ אַ שטיקל כנעני און פון דער אַנדערער זייט אַ גרויסע בענקשאַפט צו אייראָפּע, צו אַבסאָלוטער יידישער וועלטלעכקייט.

אין צפון פון תל אביב, ביים ברעג פון ים איז דאָ דער פאַרק, וואָס רופט זיך גן העצמאות, אויף איינעם פון די אַפירשפּרינגענדיקע פעלדזן פון דעם דאָזיקן הויכן ים-ברעג איז דאָ אַ זייל — און איבערן זייל פליגלען — דער גאַנצער דענקמאָל איז אַזוי שלאַנק און דין, אַז ממש ער פליט — אַ

דענקמאל נאך די אומגעקומענע יידישע פליער אין דעם באַפרייאונגס־קריג. בין איך אַמאָל אין דעם גאַרטן און זע דעם דענקמאל און טראַכט מיר: — וווּ האָב איך דאָס שוין געזען? געזען האָב איך נישט דעם דענקמאל און נאָר דעם פּראַיעקט ביי ב. תּמוז. דאָס איז זיין ווערק. אָבער אין זיין שטילער באַשיידנקייט — ממש לויט בריטישן מוסטער — האָט ער קיינמאל נישט דערציילט, אַז דער דענקמאל איז שוין דערווייל אויסגעפירט געוואָרן.

ווי אַלע, וואָס זענען געכאַפט אין דער אַרכעאָלאָגיע, קוקט תּמוז כּסדר אַראָפּ צו דער ערד און וואַרט אויף פּלוצלונדיקע נסים. זיין גרעסטער נחת איז צו פירן גוטע פריינט קיין יפו, וואָס אַז מען וועט אַט דאָס מילדע בערגל אַמאָל צעגראַבן אין גאַנצן, וועט מען דאָרט מסתּמא געפינען די לוחות הברית, דעם שטעקן, וואָס תּמר האָט גענומען ביי יהודהן פאַר אַ משכן... דערווייל האָט מען דאָרט געפונען די טויערן פון דער אַלט־שטאַט, דורך וועלכע יונה הנביא איז מסתּמא אַדורך, אַנטלויפנדיק פאַר גאַט. אז תּמוז קומט אריין קיין יפו, קוקט ער אין גאַנצן נישט מער אויף דעם פריינט, וועלכן ער פירט, און נאָר אויף דער ערד. און אַלע עטלעכע שריט טוט ער אַ גראַב מיטן קנאַפל און אַ בויג זיך צו דער ערד. און אַז מען זוכט, געפינט מען. איז נישט קיין דריטויזנט־יעריקע אוצרות — איז כּאָטש דרייהונדערט־יעריקע. און עס איז מיר גוט געוועזן אויף די שפּאַצירן, עס איז געוועזן אַ גיין אויף דער ערד און אַ פליען אין דער צייט.

איינמאל האָט מיר תּמוז געגעבן אַ מתנה פון זיינע געפינסן, אַ ליימען אייל־קאַנעצל פון פאַר טויזנטער יאָרן. ער האָט געהאַט אַסך אַזעלכע. עס איז געוועזן אַזונט ביי תּמוזן אין שטוב. מיר האָבן פאַרלאָשן די עלעקטריע, אַנגעגאַסן אייל אין קאַנעצל און אַנגעצונדן און עס האָט געברענט — ווידער־אַמאָל נאָך טויזנטער יאָרן... און מיר האָבן ווייטער פאַרגעזעצט אַ שמועס וועגן עקספּרעסיאָניזם אין דער קונסט און עקזיסטענציאליזם אין דער ליטעראַטור... אונדזער אַלעמענס שאַטנס האָבן געטאַנצט אויף די ווענט אַרום און — מסתּמא געשמייכלט...

זלמן שניאור

געבוירן אין שקלאוו, אין יאר 1887. געווינט אין אָדעס, וואַרשע, בערלין, פאַריז, ניו יאָרק. אין די לעצטע יאָרן ווינט ער אַ צייטלאַנג אין ניו יאָרק, אַ צייטלאַנג אין מדינת ישראל, רמת גן.

זלמן שניאור שרייבט שוין אפשר הונדערט יאָר, ניין, צוויי-הונדערט יאָר — ווייל ער שרייבט גלייכצייטיק אין צוויי לשונות. ער האָט אָנגעהויבן שרייבן, ווען ער האָט אָנגעהויבן חומש, און דרוקן, ווען ער האָט אָנגעהויבן לייגן תפילין. צווישן יידן איז ער אַזוי פּאָפּולער ווי . . . . . (חבר זעצער, זעצט אויס פינקטלעך די צאַל פינטעלעך!) אויס מורא פאַר שניאורן גיבן מיר אַפילו נישט די אינציאַלן פון דעם פּאָפּולערסטן נאָמען. זײַס מורא? ניין אויס „מורא“. מחמת מיר שפילן נאָר, אַז מיר האָבן מורא. מיר האָבן נישט. שניאור איז אַן אויסגעצייכנטער און באמת טאַלענטירטער שוישפילער. מיר זאָגן עס בפירוש אָן אַ שמץ פון סאַרקאָזם חלילה. אדרבא — יעדער גרויסער פּראָזע-שרייבער, און שניאור איז אויך דאָס, חוץ דיכטער — מוז אין אַ געוויסן זינען זיין אַ שוישפילער. אַנדערש איז פשוט נישט מעגלעך צו שרייבן גוטע פּראָזע. אין בעסטן פאַל — קינסטלערישע עסייען. שניאור קען אויסשפילן אַ גאַנצע שיל מיט יידן, אַ גאַנצן הויף מיט קינדער, אַ גאַנצן מאַרק מיט ווייבער, אַ גאַנצע קאַפע מיט קינסטלער און שרייבער. פון יחידים אויסשפילן איז שוין אָפּגערעדט.

אַבער עס איז פאַרהאַנען איין ראַלע, וואָס עס גייט שניאורן אין לעבן זי צו שפילן פּערפּעקט. און דאָס איז די ראַלע פונעם רשע אין דער ליטעראַטור ביי יידן אין ביידע לשונות. נאָר די דאָזיקע ראַלע שפילט ער זייער נישט גוט. עס געלינגט אים נישט. מילא — וואָס שייך אויף אַן אמת זיין אַ רשע; פון דעם איז דאָך אָפּגערעדט. וואָלט ער עס געוועזן — וואָלט ער עס דאָך נישט געדאַרפט שפילן. . . . . ווען ער זאָל זיך אַפילו שטעלן אויפן קאַפּ — וועט ער אונדז נישט איינרעדן און אונדז איינשפילן, אַז ער איז אַ רשע. נישטאָ קיין שרייבער מיט אמתן טאַלענט — אַ רשע. נישטאָ אויף דער גאַנצער וועלט. און וואָס שייך אַ יידישן שרייבער אַ רשע — און דערצו אין צוויי לשונות — אַ טאַטע-לשון און אַ מאַמע-לשון — איז דאָס גלאַט אַן אַבסורד צו וועלן שפילן אַ רשע.

גייט עס אים טאַקע שניאורן — ווי עס איז געגאַנגען לעאַניד אַנדריעווען מיט דעם גראַף לעוו ניקאָלאַיעוויטש טאַלסטאָי. אמר טאַלסטאָי: ער שרעקט מיר, אַבער אין האָב נישט קיין מורא. . . . . און אַז שניאור האָט זיך אַמאַל —

דאָכט זיך אין יאָר 1955 אין אַ ייִדישער וואַכנצייטונג אין תל אביב דער־ דיכטעט אין אַ צייטליד וועגן... .. (חבר זעצער — די גענויע צאָל פינטעלעך!), און יענער מעג שוין גיין שלאָפן... האָבן מיר אַלע מער געשמייכלט ווי געצאָרנט.

איז אַ פיפיקער זשורנאַליסט פונקט דעמאָלט געגאַנגען צו דעם, צום שלאָפן געשיקטן שרייבער, און האָט מיט אים געמאַכט אַן אינטערוויו וועגן דער ליטעראַטור ביי יידן בכלל, און שניאָרן בפרט. האָט זיך דער צום שלאָפן געשיקטער, אָבער גאַרנישט שלעפּעריקער שרייבער אַ כאַפּ געטון און ממש אויף אַ הויך קול אָנגעהויבן צו ענפערן. דער דערפרייטער זשורנאַליסט האָט זיך שוין געריכט אויף אַ סענסאַציע — אָבער געזאָגט האָט דער אינטערוויואירטער שרייבער אַזוי: ז. שניאָר — ער איז אַן אויסגעצייכנטער דיכטער און אַן אויסגעצייכנטער פּראָזע־שרייבער, און נישט סתם אַזוי, ער איז אַ גרויסער קינסטלער! האָט דער זשורנאַליסט גענומען שטאַמלען: — אָבער... .. אַפּשר האָט איר נישט דערהערט דעם נאָמען? — וואָס הייסט נישט דערהערט — איך האָב דאָך דייטלעך אָנגערופן שוין דעם נאָמען — זלמן שניאָר! — נו, אַט האָט איר רשעות צווישן שרייבער. אַז גאָט בענטשט מיט טאַלענט — שעלט ער נישט גלייכצייטיק מיט רשעות.

זעלבסט־צווישנרוף: מ. ר. וואָס האָסטו זיך אַזוי צעשריבן אין אַ גרינג טאָן? עס איז דאָך נישט דיין טבע אין דער דאָזיקער סעריע פון פּען־פּאַרטערטן.

זעלבסט־ענטפּער: עס איז טאַקע נישט מיין טבע בכלל און באַזונדערס נישט אין דער סעריע. אָבער — ערשטנס האָלט איך מיך אין די ראַמען פון דרך ארץ, וואָס איך האָב בפּירוש פאַר שניאָרס טאַלענט, גרויסן טאַלענט, און איך האָב דעם דרך ארץ די טעג באַשטעטיקט ליענענדיק און שרייבנדיק וועגן זיין נייעם ראַמאַן „דער ממזר“, און — צווייטנס מעג מען אַפּילו וועגן די גרעסטע דערציילן עפּיזאָדן, אַנעקדאָטן. עס גיט זיי צו חן. עס נעמט אויך אַוועק די לאַנגווייל ביים שרייבן און אויך... ליענען. ווי האָט געזאָגט אַ גרויסער פּוילישער ליטעראַטור־אַנעקדאָטיסט באַיִזשעלענסקי? — אַ ליטעראַטור אַן אַנעקדאָטן איז ווי אַ קיך אַן זאַלץ... און סוף כל סוף, אַפּילו אין תנ"ך דערציילן זיך אַנעקדאָטן וועגן די אייביקע געשטאַלטן אין דעם אייביקן ספר.

זעלבסט־פּסק דין: עס איז כשר. און לאַמיר ווייטער גיין. שניאָר איז אַ הויכער. האָט אַ סאָליד סעמיטיש פנים און בלישטשענדיקע שוואַרצע אויגן. זינט אַ באַרד וואַקסט אים — טראָגט ער זי. פּראַנצויזיש

געשוירן, די באַקן ראַזירט. און דער עיקר — מעכטיקע וואַנסעס. צי איז ער אויך אַ שטאַרקער, אַ גיבור, אַ שמשון הגיבור — ווי ביאַליק האָט אים גערופן — ווייסן מיר נישט. ער האָט נאָך קיינמאָל קיינעם נישט געשלאָגן און זיך מיט קיינעם נישט געראַנגלט בפועל ממש. אפשר אַמאָל — נאָך אין שקלאוו, אָבער נישט אויף דער ברייטער וועלט. ער פילט נאָר אַלעמאָל אין זיך אַן איבערמאַס פון ענערגיע. און אַט האָט מיר אַמאָל דער באַרימטער דיכטער א. ס. דערציילט, און נישט סתם דערציילט, ער האָט מיך ממש אַרומגעזוכט איבער תל אביב, אַז ער זאָל עס מיר דערציילן, ווייל דאָס וואָרט איז אים אַזוי געפעלן צוליב דער אַריגינאַליטעט: — נאָר וואָס האָב איך אַ שעה צייט פאַרבראַכט מיט שניאָרון — גערעדט וועגן אַלץ און אַלעמען. פּלוצלונג רופט זיך שניאָר אָפּ: איר וויסט גאַרנישט וויפיל איך לייד, איך דריי מיך דאָך אַרום צווישן אַלע איבעריקע יידישע און העברעישע שרייבער ווי אַ זשיראַף צווישן ציגן... אַז א. ס. האָט מיר די מעשה דערציילט איז זי מיר אויך נישט ווייניקער געפעלן ווי אים, און מיר האָבן דעמאָלט געלאַכט, געלאַכט. און עס איז דאָך אַזוי זעלטן היינטיקע צייטן אַ באמת האַרציק געלעכטער צווישן יידישע שרייבער, און נישט חלילה מיט ביזקייט האָבן מיר געלאַכט, נאָר די מעשה איז אונדז אויף אַן אמת געפעלן געוואָרן צוליב דער אַריגינאַליטעט.

נישט איינמאָל איז עס דעם שרייבער פון די שורות אויסגעקומען — אַלס ביכער־רעצענזענט — צו שרייבן גוטס וועגן שניאָרס שטאַרקע, סאַנגווינישע לידער און מייסטערישער פּראָזע אין יידיש. אָבער אויך — אין געזעלשאַפטלעך־ליטעראַרישע נאַטיצן — קריטישע באַמערקונגען וועגן זיינע אַרויסטריטן, און שניאָר בלייבט נישט שולדיק אַן ענפער. און דאָ אַנומלט — דאָכט זיך פּרי־פּרילינג 1956 אין תל אביב — וויל שלימזל, אָדער דווקא מוזל, אַז איך דאַרף פירן דעם פּאַרזיץ אויף אַן אַוונט לכבוד אַדאַלף העלדן אין שרייבער־פּאַרטיי, און עס באַווייזט זיך אין לאַקאַל — זלמן שניאָר. בעט איך אים צום פּרעזידיום־טיש און איך טראַכט מיר: ווער ווייסט?... אָבער ער קומט צו, ער גריסט זיך, ער דערלאַנגט שלום, ער ציטירט אַפילו חבריש מיינע באַמערקונגען וועגן דעם גאַסט, און איך קוק נאָענט אין זיינע אויגן און זיי בלישטשען מיט די הומאַנע איבער־לעבונגען פון זיינע העלדן און גאַרנישט מיט דער נישט גוט געשפּילטער „רשעות“ פון זייער מחבר.

איך האָב אַסך מאָל געזען זשיראַפן — אַפילו אין תל אביבער גן החיות איז דאָ אַ הערלעכער זשיראַף און ער איז לידער איינזאַם, ווייל זיין חברטע האָט אַמאָל אַן אומגליקלעכן שטופ געטון איר שיינעם קאַפּ צווישן צווייגן

פון אַ בוים און אים שוין מער נישט געקענט אַרויסציען — איך האָב אויך אַ מיליאָן מאָל געזען ציגן. אָבער א זשיראַף צווישן ציגן האָב איך קיינמאָל נישט געזען. און אַפילו אויף דעם נאָר וואָס דערמאָנטן אַוונט האָב איך נישט געקענט אַפילו סימבאָליש זען אַזאָ זאָלאָגישע לאַנדשאַפט. סאָ ווי דאָס וואָרט איז שוין און אַריגינעל. און זאָל עס בלייבן אין זכרון.

און לאַמיר שוין אין איין וועגס דערמאָנען וואַרשע. די שפעטע צוואַנציקער יאָרן. שניאָר אַ גאַסט. דער ליטעראַטור־פאַרין, טלאַמאַצקיע 13, נעמט אים אויף און איך, אַלס סעקרעטאַר, דאַרף אַרגאַניזירן. שניאָר שטעלט באַדינגונגען: 600 זלאַטעס. וואָס טוט מען? פאַלט מיר איין אַ סטראַטעגישער פּלאַן. מיר וועלן נישט מאַכן אַ גרויסן אַוונט אין אַ זאָל — נאָר דריי אַוונטן אין אייגענעם לאַקאַל — וועלן די קאַסטן זיין קליינע און מיר וועלן קענען גאַראַנטירן. שניאָרן געפעלט דער פּלאַן. — אָבער — נעם איך אויס — וואָס עס וועט אַריינקומען מער, וועט זיין דער ריוח פון פאַרין. שניאָר איז מסכים. און... מיר האָבן געהאַט מזל. כּך הוה. די דריי אַוונטן זענען געוועזן געפאַקט. שניאָר האָט זיי ווונדערלעך אָפּגעשפּילט אין יידיש און אין עברית. קיין רעדעס זענען כמעט נישט געוועזן און די שטימונג, אַ מחיה. — אויף צומאַרגנס ברענגט מיר שניאָר אַ מתנה — אַ זילבערנעם בליי־שטיפּט... אין מיין דאָזיקן אַמט פון סעקרעטאַר איז נישט געוועזן קיין מנהג־מתנות. און איך בין אַביסל באַליידיקט און איך זאָג שניאָרן: — אַז איר האָט מיר געגעבן אַ זילבערנעם בלייער, וועל איך אייך מאַרגן געבן אַ גאָלדענעם... זאָגט שניאָר מיט אַ בלישטש אין די אויגן: — איילט זיך נאָך נישט מיט אייער מתנה, ווייל מיין מתנה איז נישט פון זילבער און נאָר באַזילבערטע מעש. און כּך הוה... סאָ ווי האָב איך די מתנה פּיעטעטפול אָפּגעהיט ביז היינט.

ז. שניאָר איז, ליידער, ליידער, אַביסל אַ צוקער־קראַנקער און האָט דעריבער זייער פּיינט סאַכאַרין. און אַמאָל, רעאַגירנדיק אויף מיינער אַ האַנדלונג, האָט ער געזאָגט וועגן מיר: דער סאַכאַרין־דיכטער... אָבער גלויבט מיר, לייענערס, און איך האָף, אַז איר גלויבט; אַז אמתער, נאַטיר־לעכער האַגיג פון אַכטונג און חברשאַפט, זענען די גוטע רייד אין דעם פען־פאַרטערט וועגן שניאָרן. און זיי זענען צונויפגעקליבן טאַקע פון דעם אמתן קינסטלערישן האַגיג, וואָס איז דאָ אין די שיינע, פאַרביקע, רייכע בלומען פון די צענדליקער ביכער; די בייטן, די גערטנער און די פעלדער פון זיינע ווערק, וואָס ער האָט געאַקערט און געזייעט שוין צוויי דורות לאַנג. און מיר אַלע — — שניידן. מיר שוילן אָפּ די קליפה פון שניאָרס

ביטער-שלעכט געשפילטער רשעות און מיר דעלעקטירן זיך מיט די גוטע
טעמים פון די פירות.

פ. ס.

געשריבן דעם 9טן יולי 1957. אין זעלבן טאָג, אָבער נאָך איידער איך
האַב געוווסט, אַז שלום אַש איז נפטר געוואָרן. אַזוי האָט גורל, אָדער
צופאַל געוואַלט.

פֿיר באַרֿיכטן און אַ רֿעֿימָה

אין זעלבן שייכות

א

איין ליטעראַטור — צוויי לשונות

אַ סימפּאָזיום פון יידישע און העברעיִשע שרייבער אין תל אַביב
15טן פעברואַר 1955

לשון און פּאָלק — לשון און מלוכה — לשון און גייסט — לשון און קולטור — האָבן אַ גרויסן, גאָר גרויסן שייכות, לשון איז צומאָל אַפילו אַ פּאַליטישער ענין אויך. לשון ווערט מצד מלוכות, אין געוויסע פּאָלק, פּאַר־פּאַלגט, בשעת אַן אַנדער לשון ווערט געקעכלט. פון די פינף חושים פון אַ מענטשן באַדינט זיך לשון מיט צוויי — דעם חוש השמיעה און ראייה. לשון איז מענטש, ווייל אַן לשון איז מענטש אַ חיה. לשון איז פּאָלק — ווייל אַן לשון איז פּאָלק קיין פּאָלק נישט. אָבער אז אַ פּאָלק האָט צוויי לשונות — איז עס צוויימאָל פּאָלק? און אפשר קיין איינמאָל אויך נישט? ... לשון שאַפט פּראַבלעמען — צוויי לשונות אוודאי.

איז דעריבער קיין חידוש נישט, וואָס דער פּאַריין פון יידישע ליטעראַטן און זשורנאַליסטן אין תל אַביב האָט זיך פאַרשטענדיקט מיט עטלעכע העברעיִשע שרייבער און פאַרבעטן זיי אַנטוויילצונעמען אין אַ סימפּאָזיום, אויף וועלכן עס וועט אַרויסטרעטן אַ גלייכע צאָל שרייבער אין יידיש און העברעיִש; און די טעמע פון דעם סימפּאָזיום „צוויי לשונות — איין איינציקע ליטעראַטור“. אַזוי האָט זיך גערופן אַן עסיי, וואָס דער יידישער קריטיקער בעל מחשבות האָט געשריבן צו דער געלעגנהייט פון דער טשערנאָוויצער שפּראַך־קאָנפּערענץ אין יאָר 1908. דער סימפּאָזיום איז פאַרגעקומען דינסטיק, דעם 15טן פעברואַר 1955. אין דעם אָונט, וואָס האָט צוגעצויגן גוטע עטלעכע הונדערט צוהערער אין זאָל פון בית החלוצות אין תל אַביב, האָבן זיך באַטייליקט: דוד זכאי, רעדאַקטאָר פון „דבר“, דער ראַמאַניסט און דראַמאַטורג יהושע בר יוסף, פּראַפּעסאָר דב סדן, ירושלים, דער דיכטער און קריטיקער אברהם קריב, חיפה, דער נאָוועליסט א. מ. פוקס, דער נאָוועליסט ישעיהו שפיגל, דער דיכטער אריה שמרי, לאַנגיעריקער חבר

פון קיבוץ עין שמר און דער שרייבער פון די שורות. דעם פארויף האט געפירט דער רעדאקטאר, זשורנאליסט און ראדיא־קאמענטאטאר ראובן רובינשטיין.

'זענען עס דאס ערשטע מאל געשטאנען אויף איין בינע חברים, שרייבער אין עברית און יידיש? ניין. כאטש אזעלכע זאכן קומען פאר זעלטן — קיין פיאנער־אונטערנעמונג אין דעם זינען איז עס נישט געוועזן. זענען אין די אכט רעדעס פון דעם אָוונט אַנטדעקט געוואָרן נייע שפראַך־געדאַנקלעכע אַמעריקעס? ... ניין! נייע געדאַנקען אויף אוראלטע טעמעס זענען מער ווי זעלטן. זענען געפונען געוואָרן נייע באַרג אַרויף־סטעזשעס פאַר דעם שווערגעפרוּוּטן מאַמע־לשון? ניין.

וואָזשע איז געוועזן ניין? וואָזשע האָט מען עס אין גאַנצן געדאַרפֿט? ניי איז געוועזן דער טאָן. שטאַלץ און דערהויבן דער טאָן פון די, וואָס האָבן גערעדט אין יידיש. און פול מיט חברישער ליבשאַפט מצד די, וואָס האָבן גערעדט אין עברית. און אויב דאָ און דאָרט איז געפאַלן אַ וואָרט, וואָס האָט ווייגעטון דעם צד שכנגד, ניין, נישט דעם צד שכנגד, נאָר דעם צד שבצד. ווייל אין דער וואָטע פון ווערטער איז געוועזן איינגעוויקלט אַ בלייערל, איז עס געזאָגט געוואָרן מיט צער. און דאָס איז גענוג.

אָבער לאַמיר בעסער באַריכטן. עס לוינט צו פאַרצייכענען און — לאַמיר האַפֿן — אויך צו לייענען דעם באַריכט.

זאָגט ראובן רובינשטיין, דער פאַרזיצער, אין יידיש און אין עברית: עס איז נישט קיין וויכוח. עס איז אַ סימפּאָזיום פון פאַרשידענע מחשבות אויף איין טעמע. די חברים וועלן רעדן — יעדער לויטן לשון ווי יעדער שרייבער. און אויב איינער וויל רעדן אין דעם צווייטנס לשון — קיינער וועט נישט פראַטעסטירן. קיין איבערזעצונגען וועלן נישט זיין, מחמת מען נעמט אָן, אַז די צוהערער קענען ביידע לשונות.

מאַרק טוּרָקָאָו פון בוענאַס איירעס איז ביי דער געלעגענהייט געוואָרן באַגריכט. ער איז געוועזן אויף דעם אָוונט. ער איז באַגריכט געוואָרן ווי איינער פון די אַקטיווסטע אויפטוער אויפן געביט פון יידישע ביכער. אונטער זיין רעדאַקציע זענען אין פאַרלאַג פון פּוילישן יידנטום שוין דערשינען אין בוענאַס איירעס 110 ביכער. ער איז באַגריכט געוואָרן ווי אַן אויסגעצייכנטער זשורנאַליסט.

זאָגט דוד זכאי: אויב צוויי שפראַכן — פאַרוואָס נישט אויך לאַדינאַ, און פּויליש, און רומעניש, און שפּאַניש און ענגליש? אמת — יידיש איז געבענטשט מיט אַן אַ שיעור פאַלקסטימלעכקייט. וווּ זענען דאָ ווערטער, וואָס זאָלן קענען אויסוויינען דעם צער פון אומקום פון יידיש צוזאַמען מיט די, וואָס האָבן עס גערעדט? אוודאי עפנט דאָס פאַרשווינדן פון יידיש —

בעיקר אין די אַמעריקעס, טירן און טויערן פאַר דער אַסימילאַציע און הלוואי וואָלט יידיש געגאַנגען באַרג אַרויף אין די תפוצות. אָבער עס איז אַ פאַקט, אַז אַפילו אין די שלום עליכם הייזער אין ניו יאָרק רעדט דער יינגערער דור ענגליש. איז דען די פאַרשווינדונג פון אַ שפּראַך ביי יידן אַן ערשטמאַליקע דערשיינונג? אָט איז ארמית אַמאָל אָפּגעטראָטן פאַר אַראַביש. אין גלות נאַטירלעך. מיר רעקלאַמירן איצט יענע ווערק פון ים פון דער פאַרגעסנקייט. דאָס זעלבע טוען מיר און וועלן טון מיט די ווערט־ווערק אין יידיש. מיר האָבן ביז איצט נישט געפלאַנצט חלילה שנאה צו יידיש — און וועלן עס ווייטער נישט טון. אָבער אין מדינת ישראל איז איין תנאי: איין פּאַלק, איין לאַנד, איין לשון.

זאָגט ישעיהו שפּיגל: דער גרויסער גס פון ווידערגעבורט האָט גאָך דערווייל נישט געבראַכט מיט זיך אויך די גרויסע פאַרברידערונג צווישן די צוויי גרופן אויפן לשון־געביט. יידיש לשון האָט אויפּגעהאַלטן לעבעדיק דעם נאַציאָנאַלן חוט השדרה. יעדע פאַרמשפּונג אויף דעם געביט — וועט זיין לייכטזיניק, קען מען דען פאַרויסזאָגן אַזוי זיכער אַ גורל? אַפילו אַ גורל פון אַ יחיד, מכל שכן געזאָגט פון אַ פּאַלקס־לשון? דווקא אין ישראל דאַרף פאַרקומען די גרויסע איבערגיסונג פון די ווערטן פון איין יידישער שפּראַך אין דער אַנדערער. מיר יידיש־שעפּער האָבן דאָס שטאַלצע מאַראַלישע רעכט צו רופן עברית: אונזער ברודער. הינטער אונדז ביידע שטייט איין יידיש פּאַלק פון אַ וועלט.

זאָגט דב טדן: צוויילשונדיקייט ביי יידן איז אַלט ווי יידן. אין חומש בלויז צוויי ווערטער צוויי־שפּראַכיקע, אין די כתובים כמעט גאַנצע ספרים. אונזער גרויסע אויסרייפונג איז געקומען אין אַראַמיש. אויך פרעמדע שפּראַכן, אין וועלכע מיר האָבן געשאַפּן, האָבן באַקומען אונזער אייגענעם אַראַמאַט. כל זמן יידיש האָט געלעבט אין דייטשלאַנד — און עס האָט געלעבט היפּשלעך לאַנג, איז דאָרט געוועזן עכט שעפּערישע יידישקייט. און אַז יידיש האָט אָנגעהויבן וואַנדערן צו מזרח האָט עס באַלד אָנגעטראָפּן אַזא פּרוכפּערדיקן גרונט ווי דאָס חסידות. אין יידיש זענען געשאַפּן געוואָרן אַזעלכע ווערטן, וואָס האָבן אין אַן אַנדער לשון נישט געקענט געשאַפּן ווערן. און עס איז קלאַר, אַז אין עברית זענען דאָ אַזעלכע גרויס־ווערטן, וואָס האָבן אין יידיש נישט געקענט געשאַפּן ווערן. איבערזעצונגן אויף אַ גרויסן פאַרנעם — געבאָט פון אַ גרויסער שעה.

זאָגט א. ו. מ. פּרוקס: (און דאָס, וואָס ער זאָגט — זאָגט דער באַרימטער בעלעטריסט מיט האַרציק־היימישן הומאָר) מיר יידיש־שרייבער ווילן טאַקע באַשטיין אויף אונזערס, אָבער מיר ווילן נישט קיין בירגער־קריג. אָט האָט

מיר אַ עברית־שרייבער געזאָגט, אַז איך שרייב עברית אויף יידיש, האָב איך אים באַלד צוריקגעענטפערט, אַז ער שרייבט יידיש אויף עברית. דער אמת איז, אַז דאָס איז חל, נישט נאָר אויף יחידים, נאָר אויף אונדזערע גאַנצע ביידע ליטעראַטורן. דאָס קאַפיטל פון ריב לשונות איז געשלאָסן. מיר דאַרפן אָבער מער התלהבות, מער שעפּערישן אידעאָליזם; אַט האָב איך געטראָפן אַ צאַברע, אַ זעלנער אין באר שבע, האָט ער מיר געזאָגט אין אַ שמועס, אַז פון יידישע קלאַסיקערס ווייסט ער בעיקר נאָר, אַז זיי האָבן גאַסן אויף זייערע נעמען אין תל אביב. און דאָס איז אַביסל צו ווייניק. האַרציקער אידעאָליזם דאַרף שטאַרק פאַרבעסערן דעם צושטאַנד.

זאָגט אברהם קאַרל — און מיטן גאַנצן האַרצן זאָגט ער עס: אַ ווונדער־לעכער נס — צוויי ביימער זענען די העברעישע און די יידישע ליטעראַטור אין די לעצטע יאָרהונדערטער — צוויי ביימער, וואָס וואַקסן אויף איין וואַרצל. און דווקא אין מאַדערן־העברעיש איז געוועזן מער איראָפּעיאַזיע. אין יידיש איז געקומען צום אויסדרוק די האַרציקייט פון פּאָלק אין אַ געוואַלטיקן פּאַרנעם. אַלע קרייזן האָבן דאָ געפונען זייער אויסדרוק. פון דעם תּלמיד חכם, דעם חסיד און דעם מתנגד ביז דעם לעצטן פּריזיוווינק און יישובניק. מיט דער פאַרשווינדונג פון יידיש וואַלט חלילה פאַרשווינדן אונדזער מאַמע־האַרציקייט. אוודאי דאַרף איבערגעזעצט ווערן פון יידיש אין העברעיש. אָבער מיט מער אימפעט, מיט האַרציקן אימפעט. נישט ווי מען איבערזעצט די חכמי ישראל למשל, די צונצעס און גיגערס.

זאָגט אריה שמרי אַזוי: צוויי אַקערס זענען די צוויי שפּראַכן פון אינדזער איין ליטעראַטור ביי יידן — און עס פירט זיי איין האַנט, די האַנט פון פּאָלק. קידוש השם פון יידן, וואָס האָבן זיך בעיקר אויסגעלעבט אויף העברעיש און קידוש השם פון יידן, וואָס האָבן זיך בעיקר אויסגעלעבט אין יידיש, רופן זיך איבער אין איין גורלדיקייט און איין גורל מיינט ממילא איין חלום; און איין חלום מיינט אין אַ פּאָלקס־פּאַרנעם — איין ליטעראַטור. מוטיק דאַרפן שעפּער אין יידיש קריטיקירן שטיקער יידיש לעבן, אַפילו ווען עס קומט צום אויסדרוק פונקט נישט אין זייער לשון — און פונקט אַזוי מוטיק דאַרפן און האָבן אַ רעכט שעפּער אין עברית צו קריטיקירן יידיש לעבן, וואָס קומט צום אויסדרוק אין יידיש. איין גורל און איין חלום און איין איינציקע ליטעראַטור.

זאָגט יהושע בר יוסף: דאָס פּראָבלעם איז שוין אַזוי ווייט און ברייט אַרומגענומען געוואָרן, אַז איך וועל בלויז איין פונקט אַנרירן מיט מער אויספירלעכקייט. געווען אַ יידיש שטעטל, געוועזן אַ גאַנצע שטעטל־ציווי־ליזאַציע מיט אייגענעם ליכט און קלאַנג, אייגענעם שבת־יום טוב און

אייגענער וואָך און אַן אייגענער עטיק און זי איז געקומען פול צום אויסדרוק אין דער ליטעראַטור אין יידיש און מיר דאַרפן אַסך פון דאָרט געוואָר ווערן און אַסך פון דאָרט לערנען.

און אויך דער שרייבער פון די שורות האָט באַקומען אַ וואָרט און ער האָט געזאָגט: אוודאי האָבן יידיש און העברעיִש פּראָבלעמען, וואָס זענען בלויז זייערע אייגענע, אָבער זיי האָבן אַסך פּראָבלעמען, וואָס זענען אַזוי אידענטיש, אַז אויטאָמאָטיש ווערן זיי איין ליטעראַטור אין צוויי שפּראַכן. די יידישע ליטעראַטור דאַרף פאַר אירע לייענער־מאַסן איבער כל תּפוצות ישראל פּאָפּולאַריזירן די גרויס־ווערק פון מאַדערנעם עברית און דאָס נעמ־לעכע דאַרף טון די עברית־ליטעראַטור מיט די גרויס־ווערק אין יידיש. און אַזוי ווי די עברית־ליטעראַטור איז די ערשטע, וואָס באַגעגנט די גרויסע ספּרדישע עדות אין מדינת ישראל — האָט זי נאָך אַ באַזונדערע אויפּגאַבע צו דערנענטערן זיי דורך איבערזעצן פון יידיש צו דער מענטאָ־ליטעט פון די אשכּנזישע עדות. זיי האָבן זיך דאָך הונדערטער יאָרן אויסגעלעבט אין יידיש. אויך האָבן די ביידע ליטעראַטורן, אָדער די איינע ליטעראַטור אין צוויי אייגענע לשונות, אַרבעטנדיק געמיינזאַם, אַ גרויסע שליחות צו זוכן פאַרשטענדיקונג מיט און השפּעה אויף די גרויסע מאַסן, וואָס רעדן היינט איבער גאַר דער וועלט ענגליש — בעיקר אין אַמעריקע. די ליטעראַטור, וואָס יענע שאַפן, דאַרף וואָס מער דורכגענומען ווערן מיט דעם אויטאָנטאַנעם גייסט, וואָס הערשט אין די אייגענע לשונות אונדזערע. דערווייטערונג און סופּעריאָריטעט־קאַמפלעקסן פירן אין ערגעץ נישט. דער־קענונג אָבער וועט פירן צו דערנענטערונג און דערנענטערונג צו ברידער־לעכער פאַרשטאַרקטער ליבע. און ליבע דאַרף אונדזער שווער־געפּריווט פּאָלק אַלעמאַל און איצט אוודאי און אוודאי.

אַט דאָס האָבן מער ווייניקער געזאָגט אַלע זאָגערס. און אויב ניי איז נישט געוועזן אַלץ, וואָס זיי האָבן געזאָגט אויף אַ געביט, וואָס האָט שוין שטראָמען רייד געשאַפן אין פאַרלויף פון כמעט אַ יאָרהונדערט — איז אָבער ניי געוועזן די סיטואַציע אין אַלט־נייעם לאַנד און פּריש־ניי דער טאָן מיט אַלט־נייעם שעפּערישן בטחון.

ובכן איז שוין געוועזן נאָך אַביסל וואָרט־חכמה אויף דעם געביט פון איין ליטעראַטור — לשונות צוויי. און איצט פעלט אַסך מעשה. וואָרום — און מען זאָגט עס שוין צווייטויזנט יאָר און נאָך אַלץ נישט גענוג: כל שחכמתו מרובה ממעשיו, אין חכמתו מתקימת.

ב

„נחלה שכוחה“ — די פאַרגעסענע נחלה — און אַרום איר

(ציטאַט און ענטפער)

1

אין דער ליטעראַרישער ביילאָגע צו דער תל אביבער טאַגצייטונג „למרחב“ פונעם 5טן אויגוסט 1955, האָט דער רעדאַקטאָר פון דער דאָזיקער ביילאָגע, וואָס האָט איר אייגענעם נאָמען „משא“, אָפּגעדרוקט אויפן ערשטן אָרט אַן אַרטיקל מיט דעם נאָמען „נחלה שכוחה“. אהרן מגד הייסט דער רעדאַקטאָר, און זיין אַרטיקל האָט ער אונטערגעשריבן בלויז מיט זיינע איניציאַלן, ער האָט אונדז אָבער געגעבן רשות אָנצורופן זיין פולן נאָמען אין אונדזערע באַמערקונגען. מגד איז זייער אַ יונגער מענטש, אין די דרייסיקער, אין לאַנד אַריין געקומען אין זיין פריער קינדהייט — כמעט אַ סאַברע. געווען אַ קיבוצניק — היינט אַ שרייבער-פּראָזאַיקער לויטן באַרוף. זיין ראַמאַן „חדוה ואני“ איז דערשינען אין עטלעכע אויפלאַגעס און איז געשפּילט געוואָרן אומצאָליקע מאָל — אין דער באַאַרבעטונג פון מחבר — דורך דער „הבימה“. מגד האָט באַזוכט אַמעריקע און אַנדערע יידישע יישובים. די צייטונג „למרחב“ איז אַן אַרגאַן פון דער אחדות העבודה-פּאַרטיי. אהרן מגד אידענטיפיצירט זיך מיט דער גרופע מאָדערניסטן קינסטלער פון וואָרט און פענזל אין מדינת ישראל. זיין וואָרט האָט די וואָג פון דורכגעטראַכטיקייט און קיבוציש-ערלעכער אויפריכטיקייט. עס איז שטאַרק כדאי זיך צוזהערן צו אַזאַ וואָרט.

און אַט איז די איבערזעצונג פונעם אַרטיקל „נחלה שכוחה“ — וואָרט אין וואָרט :

2

„מיר זיינען מחויב צו אַ נייער רעוויזיע פון אונדזערע התחייבותן צו דער יידישער ליטעראַטור און צום יידישן לשון — סיי פון שטאַנדפונקט פון שעפער, סיי פון שטאַנדפונקט פון לייענער, קריטיקער און פאַרשער. „אַ טראַגישער גורל האָט באַשטימט די צעשטערונג פון אַט דער ליטעראַטור. ניט קיין צעשטערונג דורך עלטער, אָדער לאַנגזאַמען אונטער-גאַנג. ניט קיין נאַרמאַלער טויט — נאָר אַ פיזישע פאַרשניטנקייט, אַ פּלוצימ-דיקער און אַן אכזריותדיקער בראַך דורך דער אכזריותדיקער מאַסן-פאַרניכטונג פון צענדליקער טויזנטער פון אירע לייענער, אירע לעבנס-העלדן. פון די גרויסע קולטור- און שאַפונגס-צענטערן אין אייראָפּע איז

גארנישט געבליבן. דאָ און דאָרט אין דער לענג און ברייט פון די תפוצות טליען נאָך קוילן פון פּאַלקס-שאַפן. זייער פולע פּאַרלעשונג איז שוין אָבער אַ גור, אַ גור, געבונדן מיט דעם אונטערגאַנג פונעם דור פון די טאַטעס, וואָס זייערע גייסטיקע וואַרצלען שטעקן נאָך אין דער ברענענדיקער ערד פון די חרוב געוואַרענע צענטערן. דער יונגער דור אין די פּאַראַייניקטע שטאַטן, אין לאַטיין-אַמעריקע, אין פּראַנקרייך און אין דרום-אַפריקע — אַפילו דער, וואָס איז נאָך ווייט פון אַסימילאַציע — רעדט ער און שרייבט אין דער שפּראַך פון לאַנד. ביי אונדז — קעמפט דער שריד ופליט פון דער יידישער קולטור פאַר דער באַרעכטיקונג פון זיין גייסטיקן קיום, אַ ביטערן, אַן אומעטיקן, אָבער אַ רירנדיקן קאַמף. נאָך אין עטלעכע צענדליק יאָר אַרום וועט דאָס זיין אַ קאַפיטל אין דער געשיכטע, טרויעריק, ווי אַסך אַנדערע קאַפיטלען אין דער יידישער געשיכטע.

„אַ מאַדנער און אַ האַרבער ענין: די זיך באַנייענדיקע העברעישע קולטור איז אַריינגעדונגען אין גייסטיקע שאַפונגס-מקורות דור אויס און דור איין. זי האָט פון זיי געצויגן פאַר זיך נייעם חיות, נייע פאַרמען, נייעם בוסה. אַט האָט זי זיך ניט אָפגעטרייסלט פון דער ליטעראַטור אין אַראַמיש אין איר לשון און ניט פון דער ליטעראַטור אין אַראַביש אין דער איבער-זעצונג. זי האָט אָבער יאָ זיך אָפגעזאָגט און איינגעשפּאַרט פאַרלייקנט די יידישע קולטור פון די לעצטע דורות. און — לכל הפחות — איז זי דאָך פון איר באַפּרוכפערט געוואָרן מיט היימישן שטייגער און האַרציקע לעבנס-ווערטן. די אַראַמישע קולטור באַרייכערט דעם תלמוד און די אגדה, וואָס ווערן געלערנט אין שול, די פתגמים און ווערטלעך אין אונדזער טעגלעכן לשון, און זי האָט אַ שטענדיקע אַחיה אין אונדזער ליטעראַטור. די שאַפונגען אין ליד און אין פּראָזע אין אַראַביש, פון דער שפּאַנישער און אויך שפּעטער-דיקער תקופה, איבערגעזעצטע אין העברעיש, ווערן באַטראַכט ווי אַן אינ-טעגראַלער טייל פון דער העברעישער ליטעראַטור און איר געשיכטע. די יידישע ליטעראַטור, די רייכסטע פון זיי אַלע, די לעבעדיקסטע, די פּאַלקסטימלעכסטע, וואָס זי איז אויך צום באַענטסטן צו אונדז אין אירע מאַדערנע פאַרמען, די ליטעראַטור פון די יידישע מאַסן, סיי די פּשטנים, סיי די משכילים — דווקא אויף איר איז נגזר געוואָרן אַוועקגעשטעלט צו ווערן מחוץ המחנה, אויב ניט אַריינגעוואַרפן צו ווערן אין חרם. זי ווערט ניט געלערנט (מיט איין איינציקער אויסנאַם — שלום עליכם, אין זכות פון י. ד. בערקאוויטש), זי ווערט ניט אַריינגענומען אין אַנטאַלאָגיעס, זי ווערט איבערגעזעצט ווינציק שבוינציק, ועל כל פנים — איר נאָמען דאַרף ניט

דערמאָנט ווערן אין דער העברעיִשער ליטעראַטור־געשיכטע און אין אירע מקורות.

„דער ענין פון „קולטור־קאָמף“ אין לאַנד, דער חשש טאַמער וועט ייִדיש באַווירקן אונדזער דיבור, די קעגנערשאַפט צו אַלץ, וואָס איז אין גדר פון „גלות שטייגער“ — דאָס אַלץ מיטאַנאַנד, זיינען אודאי געווען די סיבות, וואָס האָבן גורם געווען אַזאַ באַציאָנונג צו דער ייִדישער קולטור. אויב אַפילו זיי זיינען געווען באַרעכטיקט אין זייער צייט, אין דער צייט פון דער טראַנספּאָרמאַציע, פון שטאַנדפּונקט פון אַ מדינה־קולטור — קאָנען זיי אָבער איצט ניט זיין קיין תּירוץ צו פאַרמינערן די התחייבות פון דער העברעיִשער ליטעראַטור צו די דאָזיקע ירושה־ווערטן. און אודאי קאָן עס ניט באַשטימט ווערן ווי אַ געזעץ אויף היינט און אויף מאָרגן.

„פאַראַנען גענוג ראיות, אָו די נייע העברעיִשע ליטעראַטור, בפרט די ייִנגערע, גיט זיך אָפּ אַ דין וחשבון וועגן חטא פון דער דערמאָנטער פאַרלייקענונג. די פּראָזע און די פּאָעזיע אירע — איר שפּראַך און אירע סטיל־פאַרמען האָבן באַקומען אינספּיראַציע פון מקורות אַרכאַישע, מיטאַ־לאַגישע, אַלעגאָרישע, וויסנשאַפטלעכע, אַריסטאָקראַטישע, אויפקלערערישע. דאָך האָט מען מוותר געווען — אפשר געצווונגענערהייט און אַן אַ כּוונה מלכתחילה — אויף די השפּעה־מקורות פון אַ לעבעדיקער ליטעראַטור, ניט קיין באַלזאַמירטער, נייערט אַ ייִדיש־נאַציאָנאַלער, טיף־איינגעוואַרצלטער אין דער פּאָלקסטימלעכער איצטיקייט פון דער נייער צייט. דאָס האָט באַגרענעצט איר כאַראַקטער — אפשר ניט ווייניקער ווי די אַרומיקע איצטיקייט וואָס דינט איר ווי איר חומר ולבנים. אודאי איז ניטאָ קיין העברעיִשער שאַפּער, וואָס פילט ניט — באַוווּסזייניק, אַדער ניט — דאָס פעלן פון דער פּאָלקסטימלעכער מסורה אין דערציילונג און ליד, אַט אַ די, וואָס די אַנדערע ייִדישע פּאָלקסליטעראַטור איז אין איר פאַרפלאַנצט און געדייעט אויף איר זאַפטיקן באַדן. די ייִדישע ליטעראַטור האָט געקאָנט אויספילן אַט דעם בלויז. אין איר איז אַנגעזאַמלט אַ רייכע ירושה פאַר דער העברעיִשער ליטעראַטור. דער עיקר אין דעם טייל אירן, וואָס רייסט זיך פונעם אינדיוידועלן, ענגן קרייז צום ברייטערן תּחום פון סאַציאַלן ראַמאָן, וואָס נעמט אַרום שיכטן, דורות און אַלערליי עדות, וואָס זייערע לעבנס־ווערטן, זייער געדאַנקענגאַנג איז אויפגעקומען אין גלות. אירע אייגנאַרטיקייטן, ווי די אייגנאַרטיקייטן פונעם ייִדישן לשון, האָבן אויפגע־זאַמלט אין זיך די קוואַליטעטן פון ייִדישן כאַראַקטער, אַזוי ווי ער האָט זיך קריסטאַליזירט במשך די לעצטע יאָרהונדערטער אין די צענטערן פון ייִדישן לעבן. ער איז ביז איצט ניט אַפּגעמעקט און ניט פאַרווישט געוואָרן,

אפילו געפינענדיק זיך אין אונדזער נייעם לעבן דאָ אין לאַנד. איר אייגענער אופן פון שרייבן, אירע שפיצלעך און דריידלעך, אירע משלים און ווערטלעך, איר לידל און קאטאָוועסל, געבוי פון זאָץ און פאַרם פון אויסדרוק — אין זיי אַלע זיינען איינגעקריצט די טריט פון דער יידישער געשיכטע. איר מאַרטיראַלאַגיע, איר געלעכטער און איר געוויין, אירע קאַמפלעקסן און אירע יידישע פאַרקרומטקייטן — פונקט אַזוי ווי דער יידישער גרויס־גייסט. דאָס איז ייִזשע קולטור — און דערווייל — מער ווי די העברעישע. אין איר דערציילונג און איר ליד איז פאַראַנען מער פאַלקסטימלעכע זאַפטיקייט, מער פאַלקלאַר, מער באַשטימטע פאַרמען פון לעבנס־נוסח און לעבנס־חכמה — ווי אין די העברעישע. מען קאָן דרייסט זאָגן, אַז די העברעישע דערציילונג און דאָס העברעישע ליד וואַלטן זיך געווען אַנטוויקלט אין אַן אַנדערער ריכטונג. וואַלטן געווען מער פאַלקסטימלעך, ווען זיי וואַלטן זיך מער סומך געווען אויף דער יידיש־מסורה — ווי אַ צוגאַב צו די אַלטע מסורות.

„עס איז ניט מעגלעך, אַז אונדזער ליטעראַטור זאל זיך אַליין העכער־שטעלן פון אַזאַ רייכער און געבענטשטער ירושה, אַדער גאַר זי בכונה מלכתחילה פאַרלייקענען — פונקט אַזוי ווי עס איז ניט מעגלעך, אַז אונדזער גאַנץ פאַלק זאל פאַרלייקענען די פאַרגאַנגענהייט, די יידישע עקזיס־טענץ אין גלות, וואָס איז פאַרשניטן געוואָרן. ווילנדיק — נישט ווילנדיק זיינען מיר איר דירעקטער המשך, וואָס ירשנט דאָס גוטע און דאָס שלעכטע פון איר.

„די יידישע ליטעראַטור איז פאַרמשפט צום אונטערגאַנג. אירע ווערטן דאַרפן האָבן אַ המשך און אַ תקומה אינעם לעבן־געוועב פון אירע נאַטיר־לעכע יורשים. עס איז דאָס געבאַט פון אונדזער שעה צו מאַכן אַלע אַנשטרענגונגען און זי פאַרוואַנדלען אין אונדזער נחלה, זי אַריינרעכטן אין אונדזער נייער קולטור — און מען דאַרף זיך גוט פאַרטראַכטן ווי־אַזוי עס צו טאָן.“

* * *

מיט אַ וואָך שפּעטער (דעם 12טן אויגוסט 1955), איז אין דער זעלבער „משא״ דערשינען אַ גרעסערע צוגאַב־נאַטיץ צום אַרטיקל „נחלה שכוחה״, און אַט איז די דאָזיקע צוגאַב־נאַטיץ וואַרט אין וואַרט — מחמת אויך זי איז ביז גאַר אינטערעסאַנט:

„רעאַגירנדיק אויף די נאַטיצן „נחלה שכוחה״, האָבן אַסך געפרעגט צי איז זייער כוונה מ׳זאל יידיש אַרייננעמען ווי אַ לימוד אין די העברעישע שולן; און צי זיינען מיר שוין פריי פון דער מורא, אַז העברעיש, וואָס מיר האָבן

נאָך ווייט ניט גענוג איינגעוואַרצלט אין די מאַסן, קען דורך דעם אַביסל אָפּגעשטופּט ווערן.

„כאַטש — על פי יושר איז קיין ספּק ניט אַז עס וואַלט רעכט געווען אויפהויבן יידיש צום ווינציקסטן צו אַ גלייכן מעמד מיט די שפּראַכן: אַראַביש, פּראַנצויזיש אָדער ענגליש, ווי פּריווילעגיע־לימודים, אויב שוין ניט אַבליגאַטאָריש, אין די מיטלשולן. אָבער אַזאַ רוף וואַלט געווען אַ דאָן קיכאַטישער און אַ קול קורא במדבר. די תּלמידים וועלן זיך גיכער כאַפּן לערנען טערקיש ווי יידיש. און אויך איבער דעם ענין איז כּדאי זיך צו פּאַרטראַכטן.

„אַבער דעם שרייבערס הויפּט כּוונה איז געווען איבערגיסן די יידישע ליטעראַטור אין אונדזערע כלים. און דאָס האָט אַ סך אָספּעקטן.

„דער ערשטער אופן — איבערזעצן און אַרויסגעבן דורך אַ מלוכה־פּאַרלאַג די בעסטע שאַפּונגען פון דער יידישער ליטעראַטור, אַט אַן ערך ווי דער „מוסד ביאַליק“, אָדער אַן אַנדערער פּאַרלאַג, וואָס ווערט געשטיצט דורך דער מדינה. שוין יאָרן ווי עס עקזיסטירט אַן אויסגאַבע „לגבולם“, וואָס האָט זיך געשטעלט אַן אויפּגאַבע פון אַ היסטאָרישן פּאַרנעם: אומקערן צו זייערע העברעיִשע גרענעצן שאַפּונגען פון יידישע מחברים אין פרעמדע לשונות. ווי גרויס מוז זיין די פּאַרווונדערונג, וואָס צווישן זיי פעלן די שאַפּונגען אין דעם יידישן לעבעדיק־גערעדטן לשון, דערצו אויף יידישע טעמעס. טעגלעך ברויט פון די יידישע מאַסן. ניט קיין קלענערער חידוש איז דאָס, וואָס ביז איצט זיינען דערשינען אין העברעיִש — דורך פּאַרשיידענע פּאַרלאַגן — זאַמלונגען פון כינעזישער, אינדישער, נאָרוועגישער, מצרישער און טערקישער דערציילונגס־קונסט, איידער עס איז דערשינען אַן אָפּקלייב פון יידישע דערציילונגען.

„דער צווייטער אופן: אַרויסגעבן אַנטאָלאָגיעס, איינע — אַן אָפּקלייב פון דער יידישער דערציילונג, נאָך איינע — אַן אָפּקלייב פון יידישן ליד מקרא ותרגום, פּאַרזען מיט אַריינפירן וועגן די מחברים.

„דער דריטער אופן: אַרייננעמען שאַפּונגען פון דער יידישער ליטע־ראַטור אין די העברעיִשע כּרעסטאַמאַטיעס, וואָס ווערן גענוצט צום לערנען ליטעראַטור אין די שולעס, בעיקר אין יענע, וואָס אין זיי גרייט מען זיך לערנען ליטעראַטור־געשיכטע, און וואָס זיינען כּולל שאַפּונגען, אַריגינעל געשריבענע אין אַראַמיש, גריכיש און אַראַביש.

„דער פּערטער אופן: גרינדן אַ חודש־זשורנאַל, אָדער אַ פּערטלי־יאָר שריפּט אין העברעיִש, וואָס זאָל אַרייננעמען שאַפּונגען פון יידישע שרייבער פון דער איצטיקער צייט, און צווישן זיי אַ סך, וואָס לעבן מיט אונדז אין

לאַנד, אָן וועלכער ניט איז פאַרבינדונג, אָדער קאַנטאַקט מיט די העברעישע שרייבער און העברעישע לייענער.

„און נאך: און דאָס זאָל זיין אַן אויפטו למען אויסלייזונג „בכסי דהפקר“ וואָס זייער פאַרמעג איז אָבער פאַרט דער אייזערנער פּאַנד פון אונדזער פּאַלק, און זיי אַליין — ביין פון אונדזער ביין.

„מען קאָן זיך נאָך גענוג ניט פאַרשטעלן, וואָס פאַר אַ השפּעה דאָס אַלץ וואַלט געהאַט אויף אונדזער נייער העברעישער ליטעראַטור, און אויף דער דערציאונג פון אַ דור, וואָס האָט ניט געקענט זיינע זיידעס און עלטערזיידעס.“

3

געטריי צו אונדזער דרך „צוערשט אינפאַרמירן — דאָן רעאַגירן“, וואָס איז דער אַלף בית פון יעדער דעמאָקראַטיע, וואָס איז אויסן דעם תּוֹך און נישט די דיאַלעקטיק בלוז — האָבן מיר געגעבן אין עקסטענזאָ אַלץ, וואָס איז אויף דער לונג און אויף דער צונג פון אַ יונגן העברעישן שרייבער אין מדינת ישראל, וואָס מיינט וואָס ער זאָגט, און ער מיינט, אַז ער מיינט גוט — מיט דער שפּראַך יידיש. וואָס איז אין קוואַנטום פון צייט־דויער, געכפּלט מיט נומערישן באַנוץ, געווען — און איז נאָך אַלץ, די פאַרנעמיקסטע יידישע שפּראַך. קוואַליטעט איז אַ באַזונדערער ענין און מיר וועלן דאָ אין דעם נישט אַריינגיין, ווייל דאָס וואַלט אונדז פאַרפירט צו ווייט. מיר מיינען דאָ די קינסטלערישע קוואַליטעט פון די ביידע ליטעראַטורן ביי יידן ביים היינטיקן טאַג — אין העברעיש און אין יידיש. ניט שייך דאָ אויסצורעכענען; ווי די צוויי אַרעמע יינגלעך אין פּרצ'עס מעשה „די לבנה דערציילט“ — די גליקן ביי די פעטערס: — ביי מיין פעטער איז דאָס מעבל פון גאַלד... — ביי מיין פעטער זיינען — סאַמע בריליאַנטן... אונדזערע ביידע ליטעראַטורן זיינען ווי זיי זיינען — די אין יידיש, און די אין העברעיש — דער עיקר איז, אַז זיי זיינען. אָבער אַט דעם טעם זיין האָט אהרן מגד פאַרלייקנט. כלומרשט: — ביי דיין פעטער איז דאָס מעבל סאַמע בריליאַנטן — און ער איז אַפילו מיין פעטער אויך — נאָר דיין פעטער איז טויט — און לאַמיר אים ירשענען...

אין דער זעלבער „משא“ פון 2טן סעפטעמבער 1955 האָט די שרייבערין גיטל מייזיל אין אַ בריוו וועגן דעם ענין רעאַגירט און מיט רעכט, געפרעגט מגדן מיט אַ טענה (ציטירט ניט ווערטלעך): „אויף דער פיזישער פאַרניכטונג דורך אַזאַ מאַנסטער, האָט דאָס שוואַצע פּאַלק געענטפערט מיט קאַמף און אויפשטאַנד, און אויף אַ מכלומרשטן קולטור־אונטערגאַנג פון די זעלביקע

מאסן, רעאגירט איר מיט אַ גרינגערן יחי רצון?!...“ באמת שאַרף פאַרמולירט און דעריבער דערמאָנען מיר עס דאָ.

אַז אין דער יידישער קולטור איז אַ קריזיס — לייקנט קיינער ניט. אין אמעריקע ווערן טאַג-צייטונגען פּוּבליצירט. אין לאַנדאָן אַנטשטייט אויפן אַרט פון אַ פאַרמאַכטער טאַג-צייטונג — אַ וואַכנצייטונג. טעאַטערן שליסן זיך אין ניו יאָרק. אָבער דווקא שולעס צעוואַקסן זיך אין זעלביקן ניו יאָרק, אין קאַנאַדע, און בעיקר אין אַרגענטינע. פּריוואַטע פּאַרלאַגן שליסן זיך, אָבער געזעלשאַפטלעכע פּאַרלאַגן באַווייזן נסים. צו דערמאָנען בלויז דעם פּאַרלאַג פון פּוילישן יידנטום אין אַרגענטינע. שרייבער ווערן אַלט און שטאַרבן און טאַלענטן יונגע אין דער זעלביקער קוואַליטעט פּאַרפילן זעלטן דעם ליידיקן פּלאַץ. אָבער נייע ווערק פון גרויסער קוואַליטעט ווערן געבוירן יאָר-אין יאָר-אויס. אמת — די טעמאַטיק איז לרוב פאַרגאַנגענהייט-טעמאַטיק. און מיט וועלכער טעמאַטיק האָט זיך פאַרנומען די העברעישע ליטעראַטור פון רבי יהודה הלוי איבער אברהם מאָפו ביז ביאַליק און... אמת! שמיר! — ניט עקסקלוזיוו!... — מאַכט איר אַ צווישנרוף — אמת! אָבער אויך אין דער יידישער ליטעראַטור איז נעכטן-טעמאַטיק ניט עקסקלוזיוו.

אַן אַרמיי פון עטלעכע הונדערט יידיש-שרייבער איז שעפּעריש ביים היינטיקן טאַג אין: ענגלאַנד, פּראַנקרייך, פּוילן, רומעניע, אפּשר אויך — רוסלאַנד, כאַטש מאַמענטאָן אין אַ צושטאַנד פון פאַרשטומונג, פאַראייניקטע שטאַטן, קאַנאַדע, אַרגענטינע, בראַזיליע, טשילע, מעקסיקע, אורוגוואַי, דרום אַפריקע, אויסטראַליע, מדינת ישראל.

פאַר אַלעס דעם האָט איר אַט די ווערטער: „פה ושם ברחבי התפוצה עוד לוחשות גחלים עמומות. אך כבייתן הגמורה כבר נגזרה מראש“... (מיר ציטירן אייך דאָ אין אַריגינאַל. די איבערזעצונג האָבן מיר געגעבן פּריער).

גאַט איז מיט אייך! האָט איר צוויי מאַל איבערגעלייענט, וואָס איר האָט דאָ אויפגעשריבן? און האָט איר כאַטש ווען עס איז איינמאַל איבערגעלייענט כאַטש די רשימה פון די ליטעראַרישע ווערק אין יידיש, וואָס דערשיינען יעדן יאָר?

און איר זענט דאָך שוין דער בעסטער און אויפריכטיק מיינענדיקער... איז ווי וואַלט שוין אויסגעפאַלן דער גזר פון כרת אויף אונדז אַלע — יידישע שרייבער — צוזאַמען מיט אונדזערע גייסטיקע קינדער — אונטער דער פען פון יענע קאַלעגן אייערע, וואָס מיינען עס גלייכגילטיק, אָדער גאַר שלעכט?! אויך אַזעלכע זיינען דאָ. אויב דאָס וואָרט „כרת“ איז

ווען עס איז אַדעקוואַט אַנגעווענדט געוואָרן — איז עס ליידער אין אַט די נאַטיצן...

אַן אַנעקדאָט וויל איך דאָ אַריינפלעכטן: דאָ אַנאָמלען זיצן מיר, יידיש־שרייבער אין קאַפּע „כסית“ און מיר רעדן וועגן אַ שטענדיקן קלוב פון יידיש־שרייבער, וואָס מיר וועלן בקרוב עפענען אין תל אביב. מיט התלהבות זאָג איך: מיר וועלן פּעריאָדיש פאַרבעטן אויף אויטאָרן־אַוונטן העברעיִשע שרייבער און זיי ווייזן וויאַזוי יידיש־פּובליקום האָט ליב זיך צוצוהערן צו שרייבערס. זיי וועלן ממש ביי אונדז אויפלעבן... דערויף ענטפּערט א. סוצקעווער מיט אַן אומעטיקן שמייכל: זיי וועלן ביי אונדז אויפלעבן און מיר וועלן ביי זיי אָפּשטאַרבן... אַט האָט איר אַ דיכטערישן בת־קול פון אייער פּסק: זייער פּולע פאַרלעשונוג איז שוין אָבער אַ גור...

ניט געבוירן געוואָרן נאָך אַזעלכע אויגן, וואָס זאָלן קאַנען דורכדרינגען די אַבסאָלוטע פינצטערניש, וואָס פאַרדעקט דעם מאָרגן. עס איז אַ שאַכשפּיל מיט 32 טויזנט פיגורן אויף 64 טויזנט שוואַרצע און ווייסע מעגלעכקייטן... און טויזנט שפּילערס זיצן ביי דער שפּיל פון יעדער זייט. איז לאַמיר לאָזן די נבואה וועגן דעם אויסגאַנג פון דער שפּיל. די געשיכטע האָט פּיינט ווען מען טרייבט זי מיט אַ בייטש.

אַלע אייערע אַנדערע אַבסערוואַציעס, חרטה־געפּילן, דערקלערונגען אין ליבשאַפּט — באַמת אויפּריכטיקער, און דאָס שטראַלט אַרויס פון צווישן אייערע שורות — פאַרשלאָגן און פּראַיעקטן — זיינען באַמת גאַלד מיט זילבער, און ניט נאָר דאָרף עס דער העברעיִש־סעקטאָר פון דער ליטעראַטור ביי יידן אויספירן, נאָר דער יידיש־סעקטאָר דאָרף אים אָפּילו צוהעלפּן. און ער האָט נאָך — ברוך השם — כּוח דערצו. אָבער שענער וואָלט געווען, ווען דער העברעיִש־סעקטאָר פון אונדזער „איין ליטעראַטור אין צוויי שפּראַכן“ וואָלט עס אַליין אויסגעפירט. ער האָט אַ סך פאַרזוימט — במזיד פאַרזוימט — און ער איז שולדיק אַ גרויסן חוב.

ג

מחשבות וועגן אַ פּראָגראַם פֿאַר דער גרופּע „יונג ישראל“

דינסטיק, דעם 24טן מאי 1955, האָט דער יידישער ליטעראַטן־און זשורנאַליסטן־פּאַרטיין אין מדינת ישראל איינגעאַרדנט אַ חברישע מסיבה לכבוד דעם דערשיינען אין חיפה — דעצעמבער 1954 — פון אַ ליטעראַ־רישער זאַמלונג מיט דעם נאַמען „יונג־ישראל“. דאָס דערשיינען פון דער דאָזיקער אויסגאַבע איז דערמעגלעכט געוואָרן אַ דאַנק דער וואַרעמער הילף, וואָס איז גלייכצייטיק אַ מאַראַלישער אָנשפּאַר, פון די פריינט: ראובן מעדאָוו (קאַנאַדע); נ. ב. מינקאָוו, א. לעיעלעס און יעקב גלאַטשטיין (ניו יאָרק); אברהם סוצקעווער און גבריאל ווייסמאַן (ישראל). אין דער זאַמלונג האָבן זיך באַטייליקט מיט לידער, דערציילונגען, עסייען און אילוסטראַציעס — רבקה באַסמאַן, מרדכי ליפשיץ, ש. וואַרזאַנער, משה יונגמאַן, משה גורין, רחל פישמאַן, אברהם רינצלער (פּאַעזיע), צבי איזנמאַן, יאַסל בירשטיין, אברהם קאַרפּינאַוויטש (פּראָזע), מאַלאַשאַ מאַלי, משה יונגמאַן (ליטעראַרישע מעדיטאַציעס), יעקב שטיינער, יאַסל בערגנער (צייכענונגען, רעפּראָדוקציעס פון סקולפּטורן).

צו דער מסיבה זענען געקומען די מייסטע חברים פון דער גרופּע, אַבער נישט אַלע; און די סיבות זענען אינטערעסאַנט: זיי זענען קיבוצניקעס לרוב, האָבן זיך נישט געקאַנט באַפרייען, אַנדערע זענען געווען ביי מיליטער און זיך אודאי נישט געקאַנט באַפרייען צוליב אַ ליטעראַרישן אַוונט... כאַראַקטעריסטיש און טשיקאָווע.

חברים פון דער גרופּע האָבן גענומען אַ וואַרט. אגב — אויך וועגן משה יונגמאַן ספּעציעל, מחמת גלייכצייטיק איז געפייערט געוואָרן דאָס דערשיינען פון זיין זאַמלונג „אין שאַטן פון מולד“. מען האָט גערעדט און רעציטירט. אויך עלטערע חברים — אַ וואַרט: אברהם סוצקעווער, אריה שמרי, יצחק פּאַנער, דניאל לייבל, משה בערנשטיין, י. זרובבל, און אויך דער שרייבער פון די שורות האָט גענומען אַ וואַרט און אַט דאָס האָט ער געזאָגט:

אודאי בין איך נישט קיין אָנהענגער פון דער אַריינצווינגונג פון אַ קינסטלערישער ליטעראַטור, וואָס איר יסוד איז און מוז זיין ריינער הומאַניזם, אין דער צוואַנג־יאַקע פון אַ פּראָגראַם, דער עיקר פון אַ פּאַליטישן פּראָגראַם. איך בין אַבער נאָך ווייניקער אַן אָנהענגער פון פּראָגראַמאַליזאַקייט סתם. אַן אַ פּראָגראַם קען קיין קונסט־ווערק נישט

ארויסקומען. מחמת קונסט איז קריסטאליזירונג, קונסט איז בנין, און בנין מוז האָבן פּלאַן, פּראָגראַם. נישט קיין אַדוּיפּגעצווונגענעם פּראָגראַם און נישט קיין אַרויסגעצווונגענעם פּון זיך, און פאַרט אַ פּלאַן — אַן איבער־געלעבטן, אַ דורכגעקלערטן, אַן אויסגעקלאַרעוועטן, אַ קלאַרן, אַ ווייזאַנערן.

מדינת ישראל איז אַ לאַנד פּון אַ סך פּראַבלעמען. איינע פּון זיי שטייען אויפן שפּיץ מעסער און אַנדערע אויפן שפּיץ פען. און די קולטור־ און שפּראַך־פּראַבלעמען אין מדינת ישראל שטייען ברוך השם בלויז אויפן שפּיץ פען. אַבער סיי ווי — שאַרף.

געווען אין מדינת ישראל, אין פּאַרלויף פּון די לעצטע עטלעכע צענדליק יאָר, עטלעכע מאָל ייִדיש־שרייבנדיקע און שאַפּנדיקע גרופּעס. האָבן אויך אַרויסגעגעבן צייטשריפטן: „איינס“, „צוויי“, „דריי“ און אַ. וו. „אונזערס“, „די בריק“ און אַנד. אַבער דאָס זענען געווען אַנדערע צייטן. אַ פּריערדיקע וועלט. איך וויל נישט זאָגן „פּאַראַנגעגע וועלט“. די קאָנסטעלאַציע פּון ייִדישן פּאָלק — לחלוטין נישט ענלעך צו דער קאָנסטע־לאַציע — היינט. און ממילא אויך די שפּראַכלעכע קאָנסטעלאַציע — לחלוטין אַנדערש.

היינט איז אויך פּאַראַן אין מדינת ישראל אַ גאָר גרויסע פּלעיַאָדע פּון ייִדיש־שאַפּערס. אפּשר די גרעסטע פּון אַלע פּריערדיקע. אַטאָ די חברותא, וואָס ציילט אַן ערך 120 נעמען, איז אַרגאַניזירט — דערווייל אַפּילו אַ ביסל לויזלעך אַרגאַניזירט — אין ייִדישן ליטעראַטור־ און זשורנאַליסטן־פּאַריין אין מדינת ישראל. אַרגאַניזירט — אין בעסטן פּאַל, אַבער נישט אַרקעסטרירט. און כדי נישט צו קוואַליפּיצירן — וועלן מיר פּון דער גאַנצער גרופּע אַנרופן בלויז איין נאָמען, וואָס שטייט איבער יעדן וויכוח, אַ נאָמען, וואָס איז אַ לייכטנדיק שטיק געשיכטע פּון דער ייִדישער ליטעראַטור — דוד פּינסקי. און ער שטייט נאָבל און איידל און שטאַל און אייזן מיט אַט דער צאָלרייכער פּלעיַאָדע.

פּאַראַן אויך אַ יונגע גרופּע — און אויף איר האָבן מיר איצט אַנגע־שטעלט אונדזער פּרי־מע — און זי רופּט זיך „יונג ישראל“, און זי רופּט זיך אזוי אַ דאַנק דער איניציאַטיוו פּון אברהם סוצקעווער. אַטאָ די גרופּע מאַכט באַמאָאונגען ווייניקער אין דער ריכטונג פּון אַרגאַניזאַציע, מער אין דער ריכטונג פּון אַרקעסטראַציע.

אודאי וועט אַט די גרופּע גאָר באַלד האָבן, און האָט זיי שוין, פּראַבלעמען פּון נוסח און פּון סטיל און פּראַבלעמען פּון טעמאַטיק און אויך אידעאָלאָגישע פּראַבלעמען. צום סאַמע ערשטן מוז זי אַבער נעמען שטעלונג צום שפּראַכן־פּראַבלעם. דאָ מוז זי באַלד וויסן — וווּ דער קאַפּ שטייט

איר ... אזיסט וועט זי זיך גאָר באַלד צעפאַלן. און איר שפּראַך-פּראָגראַם מוז אַרויסוואַקסן — ווי יעדער פּראָגראַם פון אַ קינסטלערישער גרופּע — פון דעם אייגענעם האַרץ. נישט אַרױפגעצווונגען און אויך נישט אַרויס-געצווונגען — נאָר אינערלעך דורכגעקלערט און אויסקריסטאַליזירט.

אין דעם היינטיקן מעמד פון דער ליטעראַטור ביי יידן, וואָס ווערט דעפּיניטיוו און אויך פּאָזיטיוו געשאַפן אין דריי לשונות: העברעיש, יידיש און ענגליש, האָט די גרופּע „יונג ישראל“ איר אַרט און איר באַרעכטיקונג! אַט די באַרעכטיקונג, וואָס זי דאַרף, מיט אַ יידיש האַרץ, פאַרוואַנדלען און אויסבויען צו אַ פּדאָגאָם.

לאַמיר דעם סדר פון דעם פּראָגראַם נישט באַצייכענען מיט ציפּערן און אויך נישט מיט אותיות פון אלף בית — לאַמיר דעם סדר באַצייכענען מיט שטערנדלעך ...

דאָס ערשטע שטערנדל: זיין קינסטלעריש-שעפּערט. אינטעגרירט מיט די שענסטע טראַדיציעס פון דער הונדערטער-יעריקער יידישער ליטע-ראַטור.

דאָס צווייטע שטערנדל: מיט דעם עצם פון דער אַקטיווער און שעפּערישער עקזיסטענץ פון דער גרופּע — האַלטן וואַך און האַלטן מוטיק די גרויסע יידיש-ליטעראַרישע צענטערן איבער גאָר דער וועלט — פון אויסטראַלישן קאָנטינענט, וווּ עס וווינען זעכציק טויזנט יידן, ביז דעם אַמעריקאַנישן קאָנטינענט, וווּ עס וווינען הונדערט מאַל אַזויפיל יידן.

דאָס דריטע שטערנדל: אוודאי וועט אַ געוויסער טייל פון דער גרופּע יונג-ישראל בלייבן שעפּעריש נאָר אין יידיש. פונקט אַזוי וועט אַבער אַן אַנדערער טייל שרייבן אי אין יידיש און אי אין העברעיש. אויף דעם אופן וועט די גרופּע יונג-ישראל ממשיך זיין, אין אַ געוויסן זינען אַפילו באַנייען, די גרויסע טראַדיציע פון אונדזערע קלאַסיקער, וואָס האָבן געשאַפן אין ביידע לשונות. זי דאַרף אויך זיין אַ בינד-רינג צווישן די צוויי גאַלדענע קייטן, דער העברעישער און דער יידישער, פון האַלדז-באַנד: ליטעראַטור ביי יידן.

דאָס פּערטע שטערנדל: די גרופּע דאַרף וואַקסן אין כמות און אין איכות און געדענקען איר נאַציאָנאַלן חוב. פאַראַן אַ סך, אַ סך נאָך נישט געבוירענע ווערק אין דער ליטעראַטור ביי יידן, וואָס קענען אויפגעשריבן ווערן נאָר אין יידיש. די זאך איז אַזוי זעלבסטפאַרשטענדלעך, אַז מען דאַרף דאָס גאַרנישט באַגרינדן.

און דאָס פינפטע שטערנדל איז אַ שטערנדל פון חומש-הימל: עוד

היום גדול!

1955

T

א חנוכת הבית אין תל אביב

לאַמיר אָנהויבן מיט אַ פאַראַפראָזע פון די ערשטע פסוקים פון תהלים, קאַפּיטל ל: מזמור שיר חנוכת הבית ל... יידיש! איך דערהויב דיך גאָט, וואָרום האָסט מיך אויפגעריכט. און נישט דערפרייט מינע... אומקלוגע קעגנערס... איבער מיר... און אזוי ווייטער.

דאָנערשטיק, דעם 3טן מאַי 1956 איז אין תל אביב, אויף אַ באַשיי-דענעם אופן, אין אַ קרייז פון חברים און פריינט פאַרגעקומען אַ חנוכת הבית פון אַ באַשיידענעם, אייגענעם לאַקאַל, וואָס דער יידישער ליטעראַטן-און זשורנאַליסטן-פאַריין אין מדינת ישראל האָט זיך איינגעקויפט אין אַ בית משותף, אין תל אביב, אויף דער דב הוואָס נומער 25. די ציפער פון הויז „25“ איז אַ צופאַל און אַ סימבאָל פון די 25 יאָר נע ונד פון דעם דאָזיקן פאַריין — אַן אַן אייגענעם אַדרעס אין ארץ ישראל. אויך דער איצטיקער אַדרעס איז נישט קיין פאַלאַץ, נייערט בלויז דער אונטערשטער טייל פון אַ פירשטאַקיק הויז אין בעסטן געגנט פון תל אביב, נאָענט צו די מייסטע קולטור-אינסטיטוציעס, העברעישע נאַטירלעך, מיט וועלכע דער ליטעראַטן-פאַריין האָט געלעבט און וויל ווייטער לעבן אין ברידערלעכען שלום און אויסברייטערן די ברידערלעכקייט אין זינען פון דער קלאַסישער טראַדיציע, וואָס איז ירושה און אויך צוואה פון די פיר קלאַסיקער פון דער יידיש-העברעישער ליטעראַטור פון די לעצטע זיבעציק יאָר: מענדעלע, פּרץ, שלום עליכם, ביאַליק.

אַן אייגענער לאַקאַל איז פאַר דעם יידישן ליטעראַטן-פאַריין אין תל אביב געוועזן אַ חלום שוין פון לאַנג, און קיינע פון די ביז איצטיקע פאַרוואַלטונגען איז נישט שולדיק, וואָס דער חלום איז ביז איצט נישט געוואָרן ווירקלעכקייט, פונקט ווי די איצטיקע פאַרוואַלטונג איז נישט צו רימען, וואָס פונקט אין איר קאָדענץ איז דער חלום געוואָרן אַ וואַרהייט. צופאַלן, צונויפטרעף פון גינציקע געלעגנהייטן, וואָס זענען געוואָרן אויס-גענוצט, ואלה יעמדו על הברכה — דער ערשטער האָט זיך אָפּגערופן מיט אַ חברישן בייטראַג דער באַרימטער דראַמאַטורג און נאָוועליסט פישל בימקאָ פון ניו יאָרק, ווייטער האָבן שטאַרק מיטגעוויקט די טוער אַרום אַרבעטער-קאַמיטעט און יידישן קולטור-קאָנגרעס אין ניו יאָרק — ה. לייזויק, יעקב פאַט, שפיזמאַן, בעז, טאַבאַטשינסקי. אָפּגערופן האָט זיך די טאַכטער פון צביון זײל, דער שריפטשטעלער א. מיעדניק פון פאַריז און אויך אין לאַנד גופא איז שוין געוואַמלט געוואָרן און וועט נאָך געוואַמלט ווערן דער

גאלדענער חומר, וואָס אָן אים קען אין דער דאָזיקער זינדיקער וועלט קיין שום זאָך נישט אַרויס מן הכוח אל הפועל... אַפילו נישט אין ארץ ישראל. אַפגעדאַנקט וועמען אַ דאַנק קומט — זענען מיר פריי צו זאָגן אָפן אַ פאַר ווערטער צו דער געלעגנהייט.

מיר האָבן אָנגעהויבן די דאָזיקע ווערטער מיט אַ פאַראַפראַזע פון אַ קאַפיטל תהלים. מיר האָבן דאָרט דאָס וואָרט „פיינט“ פאַרביטן מיט דעם וואָרט „אומקלוגע קעגנערס“. מיר האָבן עס געטון מיט אַ גרינג געמיט מחמת צוויי טעמים. ערשטנס ווייל די דאָזיקע אומקלוגע קעגנערס זענען שוין שטאַרק געמינערט געוואָרן אין לאַנד זינט די לעצטע יאָרן און צווייטנס, ווייל זיי זענען שוין היינטצוטאָג דאָ אין לאַנד אָן אַביעקט ללעג ולקלס ממש אין אַלעמענס אויגן. אַז עמיץ קומט דאָ היינט אין מדינת ישראל אַרויס מיט אַ קנאישן אָנגריף אויף יידיש, אַדער אויף די יידיש־שאַפערס — קוקט מען אים אָן ווי אַ בלאַנדזשלינג פון אַ פאַרגעסענער וועלט. עס איז מיר שוין געלעגן אויפן שפיץ־פען צו שרייבן גאָר עפּיס אַנדערש און נישט „פאַרגעסענע וועלט“. אַבער עס איז דאָך יום טוב — וועלן מיר נוצן יום־טוב־דיקע ווערטער.

דער יידישער ליטעראַטור־פאַריין אין מדינת ישראל ציילט אַרום 120 מיטגלידער. זיין מיטגליד־קריטעריום איז: אַפגעדרוקטע 25 ערנסטע ביי־טראַגן אין צייטונגען, אַדער צייטשריפטן אין יידיש, אַדער לכל הפחות איין ליטעראַרישע ווערק אין יידיש, וואָס די ליטעראַטור האָט עס אָנגענומען מיט דעם גאַנצן ערנסט. אַט אזוי האָבן זיך אין מדינת ישראל אויפגעקליבן אַרום 120 אירע אין פאַריין. אַבער ווען עס וואַלטן — און זיי וועלן איצט, ביי אַ פאַרברייטערטער טעטיקייט — צוגעשטאַנען אויך אַלע איבעריקע געוועזענע, אַדער נאָך איצט אַקטיווע יידיש־שרייבער אין מדינת ישראל, וועט די צאָל שטאַרק וואַקסן אין אייכות.

מיר קענען נישט אויסרעכענען די נעמען פון אַלע מיטגלידער, וואָס באַלאַנגען צום יידישן ליטעראַטור פאַריין אין מדינת ישראל. מיר וועלן דעריבער אויסרעכענען בלויז די איצטיקע מיטגלידער פון דער פאַרוואַלטונג: דוד פינסקי איז ערן־פרעזידענט, יואל מאַסטבוים אַ שטענדיקער ערן־מיטגליד פון דער פאַרוואַלטונג. אברהם סוצקעווער, מ. צאַנין באַלאַנגען צום פרעזידיום. אין דער פאַרוואַלטונג: י. אַרטוסקי, משה גראַסמאַן, יצחק פּערלאָוו, א. מ. פּוקס, ראובן רובינשטיין, אריה שמרי, יצחק פּאנער און דער שרייבער פון די שורות.

וואָס האָט דער פאַריין ביז איצט געטון? ער האָט אויף אַלע אופנים רעפּרעזענטירט דאָס יידישע ליטעראַרישע וואָרט אין ארץ ישראל און

רעפרעזענטירט די אינטערעסן פון דער יידישער ליטעראַטשנשאַפט. האָט ער זיין אויפגאַבע דערפילט מאה אחוז — ווי מען זאָגט אין מדינת־ישראלדיקן יידיש? אַמאָל יאָ און אַמאָל נישט. און לאַמיר ביי דער פייערלעכער געלעך־גנהייט רעדן וואָס ווייניקער וועגן נעכטן — וואָס דאָס האָט אַלעמאָל אַביסל זויערשטאַף אין זיך... און לאַמיר מערער רעדן וועגן מאַרגן, וואָס דאָס האָט אַלעמאָל אַביסל מתיקות פון בלויזן חלום אין זיך.

מיט אַ צייט צוריק האָט דער ישראלדיקער רעפרעזענטאַנט ביי די „יוניטעד נעישנס“ אַ חלום געטון וועגן דער ראַלע פון דעם דאָזיקן קליינעם לאַנד אין אינטערנאַציאָנאַלן לעבן. און געזאָגט האָט ער: אַט דאָס לאַנד דאַרף און וועט זיין אַ בריק צווישן נאַענטן אַריענט און נאַענטן אַקצידענט און אזוי אַרום אַ בריק אין ברייטסטן זינען צווישן מזרח און מערב. — אַן ענלעכע ראַלע חלומען מיר פאַר דעם — איצט מיט אַן אייגענעם דאָך איבערן קאַפּ און אַן אייגענער בריק אונטער די פיס פונדירטן — יידישן ליטעראַטן־פאַריין אין מדינת ישראל. ער דאַרף זיין אַ בריק צווישן דער ליטעראַטור ביי יידן אין די תפוצות און דער העברעישער ליטעראַטור אין מדינת ישראל. אויך אַ בריק צווישן יידיש און העברעיש. און אויב עס איז נויטיק אַ בריק — איז דאָך אפשר אַ סימן, אַז צווישן די צוויי איז דאָ אַ תהום? חלילה אַ תהום! אויף אַלע פוסטע פעלדער און וועלדער אַזאָ וואַרט. אַבער אַ וואַדי איז פאַרט דאָ צווישן די צוויי... און איבער אַט דעם וואַדי דאַרף מען אַ בריק. וואַרום אין שטורמישע צייטן ווערט אַזאָ וואַדי אַ שטיקל תהום. דאַרף מען אַלעמאָל זיין פאַרגרייט מיט אַ בריק. מיט אַזעלכע פּרעווענטיווע בריקן איז ארץ ישראל פול.

דער שרייבער־פאַריין דאַרף אויף אַלע לעגאַלע און קולטורעלע אופנים טראַגן דאָס וויסן וועגן דער גרויסער יידישער ליטעראַטור אין דער גרויסער העברעישער ליטעראַרישער וועלט אריין. וואַרום אַט דאָס וויסן איז ביים היינטיקן טאָג אזוי דין ווי אַ פאַדעם פון אַ שפּין־געוועב. איד וועל נישט אַנרופן קיין נאַמען, אַבער גלויבט מיר אויפן וואַרט: דאָ אַנמולט האַט מיר אַ גרויסער העברעישער שרייבער, וואָס איך האַלט פון אים לעילאָ ולעילאָ, ממש ווי אַ מסיח לפי תומו מודה געוועזן, אַז שוין דרייסיק יאר האָט ער נישט געלייענט קיין יידיש ביכל... אַזו איז די דאָזיקע דרייסיק יאר איז דאָד איז אַט דער ליטעראַטור אויפגעקומען ממש אַ טירעם פון פּאַעזיע, פּראָזע, פּאַעטישער דראַמע, עסיי — און דאָס אַלץ איז דאָד זייגט, פּונקט ווי ער און זיין ווערק זענען אונדזערס, נאָר ער ווייסט נישט דערפון. און ווען דער שרייבער־פאַריין זאָל — אין זיין נייעם גילגול — אויפטון נישט מער

ווי אינפארמירן דעם דערמאנט-אומדערמאנטן שרייבער וועגן דער יידישער ליטעראטור, וואלט ער שוין אסך אויפגעטון. ער דארף אויפטון פיל מער.

אָבער אַ בריק איז געוויינטלעך נישט קיין איין-זייט-גאָס. אַ בריק פירט אַהין און צוריק. און די אויפגאבע פון פאַריין וועט אויך זיין צו דערנענטערן אויף אַלע אופנים די העברעישע ברודער-ליטעראַטור צו דער יידישער. וואָרום אויך אויף דעם געביט איז דאָ זייער אַסך אויפצוטאָן. ערשטנס טאַקע די באַגעגענישן פנים אל פנים ממש. פאַרהאַנען אין דעם לאַנד גאַנץ באַרימטע העברעישע און יידישע שרייבער, וואָס האָבן זיך ממש קיינמאַל פנים אל פנים נישט געזען. קענען זיך נאָר ספר אל ספר — כאַטש זיי קענען זיך אַזוי גרינג קענען פנים אל פנים. און — ווי מיר ווייסן — שפילט דאָס פערזענלעכע זיך באַגעגענען אַ גרויסע ראַלע אפילו אין דער גרויזאַמער קונסט פון דער פאַליטיק, מכל שכן אין דער הומאַנער קונסט, וואָס איר נאָמען איז ליטעראַטור און על אחת כמה וכמה אין איין ליטעראַטור און צוויי לשונות...

און אַלע איבעריקע פליכטן פון דעם שרייבער-פאַריין זענען דאָך אַזוי זעלבפאַרשטענדלעך, אַז מיר האָבן זיך אויף זיי נישט לענגער אָפגע-שטעלט: רעפערענצונטאָן פון יידישן שרייבער אין לאַנד — עקאָנאָמישע הילף, ווען און וווּ מעגלעך — גאָסטפריינטשאַפט צו יידישע שרייבער-חברים פון אויסלאַנד — שטענדיקע ליטעראַרישע אונטערנעמונגען — יידיש-לייענזאַל פון אַלע יידיש-אויסגאַבעס פון כל תפוצות — און אחרון, אחרון חביב: סטימולירונג פון דער גרופע „יונג ישראל“.

אַט דאָס זענען די „פרעאַמבלען“ (ווי עס הייסן די אַריינפיר-פראָזן פון וויכטיקע סטאַטוטן און אויך דעם סטאַטוט פון די „יוניטעד נעישנס“) פון דעם פראַגראַם פון דעם באַנייטן יידישן ליטעראַטן און זשורנאַליסטן פאַריין אין מדינת ישראל צו זיין ווערן אַ באַלעבאָס פון אַן אייגענער דירה אין דער מעטראָפאָליע תל אביב.

און אַזוי ווי אין די דאָזיקע גורלדיקע טעג דארף מען נישט מאַכן קיין לאַנגע יום-טובים — כאַטש זיי נישט אויסמיידן אין גאַנצן — און דער הנוכת הבית איז געוועזן אַ באַשיידענער און אַ קורצער, לאַמיר שוין באַלד זאָגן:

— גוט וואָך! צו אַ מזלדיקער און פרוכפערדיקער אַרבעט פאַר דער יידישער ליטעראַטור אין מדינת ישראל און פאַר דער ליטעראַטור ביי יידן אין גאַר דער וועלט!

טן מאי 1956

ה

אַן אלף-בית רשימה פון שרייבערס

יידישע,
יידיש־העברעישע,
העברעיש־יידישע,
וואָס וווינען,
אַדער האָבן געוווינט,
אין ארץ ישראל,
איצט — מדינת ישראל.

צונויפגעשטעלט
לויט אונדזער בעסטן וויסן און געוויסן.
נעמען באַצייכנט מיט אַ שטערנדל *
האַבן אין דעם בוך אַ באַזונדערן פען־פּראָפּיל.

* * *

- יהודה אבידע — פריער: יהודה עלזעט, נאָך פריער באַקאַנט אַלס יהודה זלאַטניק, איינער פון די באַקאַנטסטע זאַמלערס און פאַרשערס פון יידישן פּאָלקלאָר.
- י. אבישוב — עסייען וועגן העברעישער ליטעראַטור אין די „לעצטע נייעס“, פּסעוּדאָנים פון באַקאַנטן העברעישן עסעיסט, ליטעראַטור־קריטיקער יהושע גלבוּע־גלאַבערמאַן. מיטאַרבעטער: מעריב, מאַזנים.
- י. ד. אַבראַמסקי — פּאָפּולערע עסייען אויף וויסנשאַפּטלעכע יידישע טעמעס. ביבליאָטעקער אין דער העברעישער אוניווערזיטעט.
- שלום אדלער־רודעל — עסייען צו דער געשיכטע פון דער יידישער אַרבעטער באַוועגונג.
- רחל אויערבאָך *
- עמנואל אולסבנגר — געבוירן אין יאָר 1888 אין גראיעווא, פּוילן. זאַמלונגען פון יידישן פּאָלקלאָר: ראַזינקעס און מאַנדלען, רויטע פּאַמע־ראַנצן א. א. איבערזעצער פון דאַנטע אויף העברעיש. עסייען וועגן ליטעראַטורן פון ווייטן מזרח א. א. אין יידיש. וווינט אין ירושלים.
- וואָלף הערש איוואן — דיכטער. נייער עולה פון פּוילן.

- דוד איידלמאן — אקטועלע פעלעטאָנען פון דער טאַג-טעגלעכקייט אין דער מדינת-ישראלדיקער מעטראָפאָליע; באַזונדערס לעבנס-בילדער פון די געריכטן. קאָמישע סצענעס פון מזוג גליות. זיין לשון — פול מיט דעם ספּעציפישן ארץ ישראלדיקן יידיש-אידיאַם. די יידישע וועלט־פרעסע דרוקט אים אָפט איבער. שרייבט סיסטעמאַטיש אין די „לעצטע נייעס“.
- י. אייזענבערג — טאַג-פּראָגן. שרייבט אין יידישע און אויך העברעישע צייטונגען.
● צבי אייזנמאַן *
- שמחה אייזען — דיכטער. געוועזן שטאַרק אַקטיוו אין די ערשטע גרו-פירונגען פון יידיש-שרייבער אין ארץ ישראל. אין זיינע לידער — מאַטיוון פון יידישן לעבן און קאַמף; פון דער נאַטור פון יידישן לאַנד. אין ליטעראַרישן אָונט צו זיין 60טן געבוירן-טאַג, יאַנואַר 1958, האָבן אַנטייל גענומען: א. מ. פוקס, אברהם ליס, יעקב צבי שארגעל, י. ה. בילעצקי.
● לייזער אייכנראַנד *
- משה אינדעלמאַן-ינין — פריער איינער פון די באַקאַנטסטע זשורנאַליסטן אין וואַרשע. געאַרבעט אין „היינט“. יאָרן-לאַנג רעדאַקטאָר אין „מוסד ביאַליק“ אין ירושלים.
- דר. חיים אלבוים — אַרטיקלען אויף מעדיצינישע טעמעס — „לעצטע נייעס“.
- אליעזר אַלעי — דערציילונגען פון לעבן אין פוילן און אין מדינת ישראל.
● מרדכי אַלעי *
- ז. י. אנכי — מחבר פון „רב אבא“; פון די זיילן פון דער יידישער ליטעראַטור. געוויינט אין ארץ ישראל 1924-1947, ווען ער איז צו 69 יאָר געשטאַרבן. רוט אייביק אויפן אַלטן בית עולם אין מיטן תל אביב, נאַענט פון קבר ביאַליק.
● ישראל אפרת *
- יששכר אַרטוסקי *
- שלום אַש *
- דר. יוחנן באַדער — אַרטיקלען אויף פּאָליטישע און עקאָנאָמישע ארץ-ישראלדיקע טעמעס. שרייבט סיסטעמאַטיש אין „לעצטע נייעס“.

- טוביה באַזשיקאָוסקי *
  - נתן באַלעל — פּאָפּולער-וויסנשאַפּטלעכע אַרטיקלען וועגן דער מאַדערנער טעכניק אין יאָרהונדערט פון אַריינדריינגונג אין אַטאָם און אַרויס-דרינגונג אין קאָסמאָס. שטענדיק אין „לעצטע נייעס“.
  - משה באַסאָק *
  - רבקה באַסמאַן — פון דער גרופע „יונג ישראל“. שטאַמט פון דער ליטע. צו אירע 20, אין יאָר 1945, געקומען אין לאַנד. לירישע דיכטערין. אַט איז אַ פּראָגמענט:
- טרעפט — אַ מענטש פּאַרגלוסט זיך וויינען,
ווערט אים אומעטיק אין הויז,
גיט ער צו די שטילע פליינען
מיט זיין שטיל געוויין אַרויס.
- זעט ער טשאַטעס פייגל פליען
מיט די העלדזער צו דער זון,
הערט ער דינע זאָנגען בליען —
ווערט אים פּריילעכער דערפון.
- אברהם באַראַבאָן — דערציילונגען, מיטגעאַרבעט אין י. מ. ווייסענ-בערגס צייטשריפטן אין וואַרשע. דאָרט אַרויסגעגעבן אַ זאַמלונג פּראָזע.
  - ח. נ. ביאַליק *
  - פינחס ביזבערג *
  - לייבל ביין — גוט-אינפּאַרמירטער זשורנאַליסט, באַזונדערס אין רעלי-גיעזן סעקטאָר פון לעבן אין לאַנד. אַמאָל „אונדזער עקספרעס“, וואַרשע; אַרבעט מיט אין „לעצטע נייעס“.
  - י. ה. בילעצקי *
  - פסח בינעצקי *
  - יאָסל בירשטיין *
  - דר. נחמן בלומענטאַל — פּאַרשונגען אויפן געביט פון יידישער געשיכטע. מחבר פון ביכער. פּונדאַמענטאַלע אַרבעטן אויפן געביט פון דריטן חורבן. אַרבעט אין יד ושם.
  - אברהם בלייצפּורי — דיכטער און דערציילער. אַרויסגעגעבן אַ רייע קליינע זאַמלונגען פּראָזע און פּאַעזיע. פיל גערייזט, גוטער רעדנער.
  - דוד בן גוריון — יאָ אויך בן גוריון האָט געשריבן ביכער אין יידיש און שרייבט כּסדר אין אַסך יידישע צייטונגען איבער גאָר דער וועלט.

- יצחק בן צבי — אויך דער פרעזידענט פון מדינת ישראל האָט געשריבן פונדאָמענטאַלע ביכער אין יידיש וועגן דעם לאַנד. (צוזאַמען מיט דוד בן גוריון).
  - ש. בן ציון — 1870 בעסאַראַביע, 1932 געשטאַרבן אין תל אביב. באַרימ־טער העברעיִשער דערציילער, געשריבן אויך אין יידיש.
  - דר. הערצל בערגער — עסייען וועגן דער פּאָליטיק און עקאָנאָמיע פון מדינת ישראל. שטאַנדפּונקט — פון דער מפא"י. שרייבט סיסטע־מאַטיש אין די „לעצטע נייעס“ און אויך אין יידישע זשורנאַלן איבער גאָר דער וועלט.
  - שלמה בערלינסקי (*)
  - תנחום בערמאַן ז"ל — לירישער דיכטער, פיל גערייזט, יאָרן געוויינט אין מעקסיקע, געשטאַרבן אין מדינת ישראל.
  - דר. לעאַן בערנשטיין — דראַמאַטישע פּאָעמעס, פּילאָזאָפּישע עסייען. פון אַקאַדעמישן גראַד — מאַטעמאַטיקער. דירעקטאָר פון ישראלדיקן אַפּטייל פון יידישן וועלט־קאָנגרעס.
  - י. ד. בערקאוויטש (*)
  - יצחק בראַט — זשורנאַליסט, פעלעטאַניסט, קאָמענטאַטאָר פון אַקטועלע פּאָליטישע געשעענישן אין שייכות מיט מדינת ישראל־פּראָבלעמען. שטענדיק אין „לעצטע נייעס“.
  - גוטע גוטערמאַן — דיכטערין. סאַציאַלע און נאַציאָנאַלע מאַטיוון, פּשטותדיק און דאָך היינטיגייטיק אין דער פּאַרם. אַרויסגעגעבן אַ זאַמלונג אין פּוילן און געהאַט אַסך פּאָזיטיווע אַפּרופּן. וויינט אין בית דגון. זעלטן ווען היינט אירס אַ ליד אין אַ צייטונג, אַדער צייטשריפט אין לאַנד און אויסערן לאַנד.
  - משה גורין — דיכטער, פון דער גרופּע „יונג ישראל“, געבוירן אין ווילנע 1921. היינט — לערער אין עכו. לידער פון ליידי אין קאַצעטן, קאַמף און אויך האַפּענונג — מאַדערן אין דער פּאַרם, קלאַר אין אינהאַלט :
- הענגט אויף אַ שטריק אַ העמד, אַ צעפּליקטע אויף צווייען,
 באַשיט עס דער הימל מיט ווייכענקע פּוכיקע שנייען,
 הענגט עס אַ טאָג, אַ וואָך און נאָך מערער,
 דער שניי מאַכט עס ווייטער, דער פּראָסט מאַכט עס קלערער.
 עס פּרעגט אַבער קיינער ווער האָט עס צעהאַנגען...
- דאָס ליד רופּט זיך „שטיל־לעבן אין קאַצעט“.

- ריקלע גלעזער — געבוירן אין ווילנע, זינט 1948 אין מדינת ישראל. געשריבן געטאָן און פּאַרטיזאַנער-לידער.
- דר. נ. מ. געלבער — היסטאָריקער. שרייבט אין מערערע לשונות. חוץ אין יידיש. שטאַמט פון גאַליציע. שווער פאַרווונדעט בעת דעם באַמבע-אויפרייס אין ירושלים — ווען לייב יפה, דער באַרימטער דיכטער איז אומגעקומען.
- חיים געלער — זשורנאַליסט. היינט — באַאָמטער אין הסתדרות.
- היהלע גראַבער — באַרימטע העברעישע און יידישע שוישפּילערין. יאָרן-לאַנג מיט דער „הבימה“ — זינט דער גרינדונג. פאַרפאַסערין אין יידיש פון א בוך טעאַטער-זכרונות „צו דער גרויסער וועלט“, וואָס האָט געהאַט אסך פּאַזיטיווע אַפּרופּן. האָט אויך אויפגעשריבן דראַמעס אין יידיש. יאָרן-לאַנג געווינט אין מדינת ישראל אין חולון. בשעת דאָס בוך דערשיינט געפינט זי זיך אויף א וועלט-טורנע מיט אירע סאַלאַ-קאָנצערטן און קליין-קונסט.
- שלמה גראַדזענסקי — עסייאַסט אויף ליטעראַרישע און פּאָליטישע טעמעס. שאַרפער פּאָלעמיסט. יאָרן-לאַנג רעדאַקטאָר פון „יידישן קעמפּער“ אין ניו יאָרק. שרייבט היינט זעלטן יידיש. רעדאַקטאָר אין אַ העברעיִשן גרויסן פּאַרלאַג.
- יחיאל גראַנאַטשטיין *
- משה גראַס-צימערמאַן *
- מאיר גראַסמאַן — זשורנאַליסט אויף פּאָליטישע טעמעס. ראַדיקאַלע ציוניסטישע אַריענטאַציע. ברודער פון דעם שריפטשטעלער וולאדימיר גראַסמאַן.
- משה גראַסמאַן *
- יצחק גרודבערג — נייער עולה פון פּוילן — 1958. שוישפּילער, איבער-זעצער, אינסצעניזאַטאָר; ביכער צו דער געשיכטע פון יידישן טעאַטער. איינער פון די „פיר ברידער טורקאָוו“ — זיגמונט, יאַנאַס, מאַרעק, יצחק.
- יצחק גרינבוים *
- נתן גורן-גרינבלאַט *
- אורי צבי גרינבערג *
- נח גריס — אַרויסגעגעבן אַ פּונדאַמענטאַל בוך וועגן די לידן פון יידישע קינדער אין די יאָרן פון דריטן חורבן. פיל יאָרן געווינט. און

געוועזן גימנאזיע־לערער אין ארץ ישראל. אין די לעצטע יאָרן אין פראַנקרייך.

- אפרים דוידזון *
- דר. מאַרק דוואַרזשעצקי *
- דיאָדיאַ מישאַ *
- דר. יחיאל האַלפערן — טעאַרעטישע סאַציאַליסטישע שריפטן. היס־טאָרישע סטודיעס. אַרויסגעגעבן ביכער. שרייבט אין יידיש און אין עברית. מיטאַרבעטער אין „דבר“.
- מאיר האַלפערן — אַריגינעלער דיכטער, געשטאַנען נאָענט צום קרייז פון י. מ. ווייסענבערג אין פוילן. ציטאַט:

די שאַנק ביי דער וואַנט איז אַן קליידער,
בלויז האַקנס זיך אויפצוהענגען. בלויז האַקנס.
די מענטשן איבער דער צווייטער וואַנט
שלאָפן רואיק.

דער זייגער איז זייער שטענדיקער היטער.
פענדלט אַהין און אַהער.

- דר. יחיאל האַפער *
- יוסף הייבלום — הומאַרעסקעס, סקיצן, הומאַריסטישע סצענקעס אין דער גוטער טראַדיציע פון דעם טונקעלן, און פונקט אַזוי דורכגעדרונגען מיט ספעציעלן תל אביבער נוסח — ווי דעם טונקעלנס הומאַרעסקעס מיט וואַרשעווער נוסח. די מייסטער־קאָמיקער דזשיגאַן און שומאַכער *) שעפן אַפט דאָס בעסטע פון זייער רעפערטואַר פון יוסף הייבלום שריפטן.
- פאַלק היילפערין — איינער פון די בעסטע דערציילערס און דראַמאַטורגן פון ווילנע, געוויינט אנדערטהאַלבן יאַרצענדלינג אין ארץ ישראל. געשטאַרבן צו זיינע 68 יאָר, דעם 8טן מערץ 1945 אין לאַנד.
- בינעם העלער *
- יוסף העפטמאַן *
- בנימין הרושאווסקי *
- י. ל. וואַהלמאַן *
- שמואל וואַלקאוויטש — איינער פון די באַקאַנטע יידישע און יידיש־פוילישע זשורנאַליסטן אין וואַרשע. אנדערטהאַלבן יאַרצענדלינג אין לאַנד.

- הערש וואַסער — פאַרשונגען אויפן געביט פון דריטן חורבן, אַקטיוו אין דער ישראלדיקער ייוואַ-גרופע.
  - שלמה וואַרזאָגער — געבוירן אין יאָר 1917, אין פוילן. יאָרן פון דריטן חורבן אין רוסלאַנד. זינט 1949 אין מדינת ישראל. אַרבעט אין שטאַטפאַרוואַלטונג. דיכטער. גרופע „יונג ישראל“. זיינע מאַטיוון: ארץ ישראלדיקע לאַנדשאַפט געכפלט אויף געשפאַנטע סיטואַציעס פון קאַמף און פון בויאונג. ציטאַט פון ליד „שטח מפרוז“:
- טויזנט אויערן בין איך —
 דאָ גייט נישט אויף קיין פעלד־געזאַנג:
 עס רעגנט
 מיט מורא־טראַפנט אויף מײן לייב
 אַ צוגעפאַסעוועטער צום שווייגער
 דעם שטאַלענעם, דעם קאַלטן.
- דר. מיכאל וויכערט — באַרימטער טעאַטראַלאַג. עולה חדש פון פוילן — 1958.
  - גבריאל וויסמאַן — אַרטיקלען און רעצענזיעס וועגן ליטעראַטור און קונסט. קינדער־מעשיות און שפראַך־קאלאמבורן פאַר יונגוואַרק, וואַס דערשיינען אין יידישע קינדער־אויסגאַבעס אין אַמעריקע און אַרגענטינע. טעכנישער רעדאַקטאָר פון צייטשריפטן און זאַמליכער.
  - פערל וויסענבערג — טאַכטער פון י. מ. וויסענבערג. יאָרן פון דריטן חורבן אין רוסלאַנד. צען יאָר געווינט אין לאַנד. אויטאָ־ביאָגראַפישע דערציילונגען, אייניקע איבערגעזעצט אויף עברית. איצט אין קאַנאַדע.
  - ש. וויניגער — צונויפשטעלער פון אַ פיל־בענדיקן „ביאָגראַפישן לעק־סיקאָן“ פון יידישן פּאָלק (אין דייטש — דערשינען אין טשערנאָוויץ). וווּ די יידישע ליטעראַטור איז זייער אויספירלעך באַהאַנדלט אין אַן אומצאָל ביאָגראַפיעס. שרייבט אויך יידיש. געפינט זיך, צוליב עלטער, אין אַ בית אבות אין ירושלים.
  - שפרה ווערבער — דיכטערין פון קינדער־לידער, וואָס זענען דערשינען אין בעלגיע און געהאַט גוטע אַפרופן. נאָך דער סיני־אַקציע האָט זי מאַמעדיק געשריבן:

דו, גלית, אַנגעפאַנצערטער פון קאַפּ ביז פּיס —
 — — — צי האָט נאָך ווייניק יונגע קברים
 אויסגעשפּרייט דיין קויל ?

נאָך ווייניק מאַמענט הערצער
אַנגעפילט מיט גרויל?

- משה זאַנשיין (*)
- ד. זאַקאליק — דערציילער.
- צדוק זאַקאליק — רעאַליסטישע דערציילונגען פון יידישן לעבן אין פוילן און אין מדינת ישראל. האָט אַרויסגעגעבן זאַמלונגען פון זיינע שאַפונגען. באַשעפטיקט אין משרד פון שטאַטראַט אין תל אביב.
- גד זאַקליקאָוסקי — פּאַפּולאַריזאַטאָר פון לומדות, איבערדערציילער פון אגדות און מדרשים, אַ מלאַ וגדוש אין פה אל פה־שמועס. מיטאַרבעטער פון די „לעצטע נייעס“. ווינט אין פתח תקוה.
- דוד ישעיהו זילבערבוש — פון די אַלטע, גאַליצישע משכילים דער־ציילערס אין העברעיש און אין יידיש. 1855 געבוירן; געשטאָרבן אין תל אביב אין יאָר 1936. נאָך יאָרן אַפויין אין לאַנד. אַרויסגעגעבן עטלעכע זאַמלונגען אין יידיש.
- צבי זילבערבערג — פון דער משפחה פון די אַרויסגעבערס פון „מאַמענט“ אין וואַרשע. אַ צייטלאַנג רעדאַגירט די אַלגעמיינ־ציוניסטישע וואַכנצייטונג „היינט“ אין תל אביב.
- מענדל זינגער (*)
- זרובבל (*)
- פרידע זרובבל — פרוי פון יעקב זרובבל. אַרויסגעגעבן אַ בוך „גע ונד — פאַרצייכענונגען פון אַ פליטה“, וועגן איבערלעבונגען אין פוילן ביים אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה. פאַרלאַג פון פוילישן יידנטום אין בוענאַס איירעס.
- לייבל חן — שרייבט אויך אונטער די נעמען שמעון שמעון שמעוני, אבא גוטעס און אַ צענדלינג אַנדערע פּסעודאָנימען. געבוירן אין יאָר 1900 אין סוואַליק, זינט דעם יאָר 1925 אין לאַנד. ווינט אין חיפה. מחבר פון דערציילונגען, דראַמעס, ראַמאַנען און אַן אומצאָל אַרטיקלען — און כמעט אַלע אויף ארץ ישראלדיקע, און שפּעטער מדינת־ישראלדיקע טעמעס. דראַמאַטישע שילדערונגען פון טעגלעכן לעבן אין לאַנד. באַ־זונדערס קליטה־פּראַבלעמען פון מזרח־עדות מיט מערב־עדות, ספרדים מיט אשכּנזים. האָט אַרויסגעגעבן אַ רייע ביכער אין לאַנד און אויסלאַנד.
- מאיר חרטינער (*)

- ש. (סאַשאַ) טאַפּ — דיכטער. גוטע פּאַרם. מאַטיוון — נאַציאָנאַלע, סאַציאַלע. סענטימענטאַלע בענקשאפטס־שטימונגען.
- דר. אריה טאַרטאַקאָווער (*)
- אפרים טויבענהויז — קורצע אינפאַרמאַטיווע אַרטיקלען וועגן העברעיִשע און ייִדישע שרייבער און ביכער; דערשיינען אָפּט אין דער ייִדישער וועלט־פּרעסע.
- זיגמונט טורקאָוו — דער עלטסטער פון די „פיר ברידער טורקאָוו“. באַרימטער שווישפּילער און רעזשיסער. מיטגרינדער פון קינסטלערישן „וויקט“־טעאַטער אין וואַרשע, צוזאַמען מיט אסתר רחל און אידאָ קאַמינסקאַ. יאָרן־לאַנג אויך געאַרבעט אין פּאַרטוגעזישן טעאַטער אין בראַזיליע. זינט איבער אַ יאַרצענדלינג אין לאַנד. גרויסע וועלט־טורנעען — צו. אַנד. אויסטראַליע און דרום־אַפריקע. שפּילט אויך אין העברעיִשן טעאַטער. — ביכער וועגן טעאַטער אין ייִדיש געשריבן און ביכער מיט טעאַטער־זכרונות. רייכע שפּראַך, קלאַרער געדאַנקען־גאַנג, גוטער ליטעראַרישער סטיל. אויסגעצייכנטער רעדנער. רעציטאַטאָר און סאָלאַ־אויסשפּילער פון טעאַטער־געשטאַלטן — פאַר עקסעלאַנס. זע אויך „מיין לעקסיקאָן“, באַנד 2, זייטן 230-232.
- הרב שלום טרייסטמאַן — וועכנטלעכע תורה־שמועסן אונטערן נאָמען פון סדרה צו סדרה. דערשיינען רעגולער אין די „לעצטע נייעס“.
- ב. יאָשואַן — איינער פון די באַרימטסטע ייִדישע זשורנאַליסטן פון אַלע צייטן; צוזאַמענשטעלער פון לומדישע זאַמלונגען אין ייִדיש, וואָס ווערן כסדר איבערגעדרוקט. 1939 — פון וואַרשע אָוועק און איבער יאַפּאַן געקומען אין לאַנד אַריין. געשטאַרבן אין תל אביב — אין פעברואַר 1942.
- אליהו יאַנעס — זשורנאַליסט, אַנפירער פון די ייִדיש־פּראָגראַמען פון קול ציון לגולה אין ירושלים.
- א. וואַלף יאַסני (*)
- מרדכי יאַפע (*)
- א. ל. יאַקאַבאָוויטש (*)
- מאַרק יאַרבלום — באַקאַנטער זשורנאַליסט אויף פּאַרטי־פּאַליטישע טעמעס — מפּאָי. יאַרנלאַנג געוויינט, געווירקט און רעדאַגירט ייִדיש־צייטונגען אין פּאַריז. זינט יאָרן אין מדינת ישראל. וווינט אין תל אביב.

- משה יונגמאן *
  - א. ש. יוריס *
  - לייב יפה — באקאנטער דיכטער אין יידיש, רוסיש און העברעיש. צונויפשטעלער פון אן אנטאָלאָגיע אין יידיש פון נאַציאָנאַלע יידישע מאַטיוון. אומגעקומען אין ירושלים בשעת אַ באַמבע-אויפרייס אין הויז פון דער סוכנות.
  - מ. א. כוכב — (מרדכי אריה שטערן) — געבוירן 1908 אין שידלאָוויץ, פוילן. זינט 1948 אין לאַנד. נאַטוראַליסטישע דערציילונגען פון יידישן לעבן אין פוילן. מיטאַרבעטער אין זשורנאַלן, וואָס י. מ. ווייסענבערג האָט אַרויסגעגעבן. אין כתב יד — אַ ראַמאַן.
  - בן ציון כץ — איינער פון די באַרימטסטע, דינאַמישע זשורנאַליסטן ביי יידן אין פאַרלויף פון זעכציק יאָר — אין רוסלאַנד, אין מערבֿ-איראָפּע, און פיל יאָרן אין מדינת ישראל. מיטאַרבעטער אין פיל יידישע צייטונגען אין איראָפּע און אַמעריקע ביז זיין 83טן לעבנס-יאָר. געשטאַרבן אין תל אביב, דעם 4טן פעברואַר 1958.
  - וו. לאַצקי-בערטאַלדי *
  - בערל לאַקער *
  - מלכה לאַקער *
  - יצחק לודען — זשורנאַליסט, אַקטועלע רעפּאָרטאַזשן פון געשעענישן, באַשרייבונגען פון אַלערליי יישובים אין לאַנד, שטענדיקער מיטאַרבעטער פון „לעצטע נייעס“. שטאַמט פון וואַרשע. דערצויגן אין יידיש-וועלטלעכע שולעס.
  - דוד לוצקי, זשורנאַליסט. הויפט-טעמע: עקאָנאָמיע פון לאַנד.
  - דניאל לייבל *
  - אברהם ליס *
  - יהודה ליס — לירישער דיכטער. ראַמאַן: ליקוי חמה.
  - משה ליפשיץ *
  - מרדכי לייב ליפשיץ — געבוירן 1922 אין ווילנע, יאָרן אין דער פאַרטיזאַנקע, זינט 1948 אין מדינת ישראל. חבר פון דער גרופע „יונג ישראל. ליבע-לידער. נאַטור-לידער.
- איינגעוויקלט שטייען בערג אין נאַכט.
 דורך וואַלקן-שפּאַלטן קאַפעט זילבער.
 קוקן פעלדזן-שפיצן ווי לבנה לאַכט.
 וואַסער-פּאַל מאַכט שטילע געגנט פילבאַר.

- א. ס. ליריק *
- אברהם לעוו *
- יצחק לעוו — באקאנטער פועלי ציוניסטישער טוער פון ווארשע. קאָמענטאַטאָר פון פאַרטייאישע טעמעס. רעדנער. געשטאַרבן אין תל אביב. דעם 9טן מאי 1954.
- דר. שמריהו לעווין — באַרימטער ציוניסטישער פירער און פובליציסט אין יידיש און העברעיש. געבוירן 1867 אין דער ליטע, געשטאַרבן אין חיפה 1935.
- אברהם לעוויןזאָן — דיכטער, היסטאָריקער, פאָליטישער טוער — מפא"י. אַרויסגעגעבן אין פּוילן אַ זאַמלונג פון זיינע יידישע לידער. געבוירן אין יאָר 1889 אין לאַדזש. זינט 1936 אין ארץ ישראל. ערשטער מיטערדאָקטאָר פון דער „גאַלדענער קייט“ — 1947-1955, עד יום מותו. אַרויסגעגעבן אין עברית — די געשיכטע פון די יידן אין וואַרשע.
- חווה לעוואָוויטש — שטענדיקע מיטאַרבֿעטערין פון דער פרייטיקדיקער אָפטיילונג „פּרוי און היים“ אין די „לעצטע נייעס“.
- דר. רפאל מאַהלער *
- מענדל מאָזעס *
- קאָדיע מאַלאַדאָוסקי — באַרימטע דיכטערין, קינדער־דיכטערין, דער־ציילערין, צוזאַמענשטעלערין פון פאַרנעמיקע זאַמלווערק, עסעיִסטין אויף ליטעראַרישע טעמעס — האָט אַ רייע יאָרן, נאָך דער צווייטער וועלט־מלחמה, ביז דעם יאָר 1954 — געווינט מיט איר מאָן, דעם שרייבער אויף היסטאָרישע טעמעס, שמחה לעוו, אין תל אביב. דער מאַטיוו ארץ ישראל שפילט אַ היפשע ראָלע אין די לידער און דער־ציילונגען פון קאָדיע מאַלאַדאָוסקי.
- מאַלאַשאַ מאַלי *
- דב בער מאַלקין *
- מענדל מאָן *
- י. מאַניק *
- יעקב מאַנסדאָרף — באַקאנטער שוישפּילער און רעזשיסער. אַסך געשריבן אויף טעאַטער־טעמעס. געוועזן אַקטיווער מיטגליד אין יידישן שרייבער־פאַריין אין מדינת ישראל, ווו זיך באַזעצט נאָך די יאָרן פון דריטן חורבן. געשטאַרבן פּלוצלונג אין יאָר 1955 אויף אַ טורנעע אין דרום־אַפריקע.

- א מאַנסדאָרף-געדענקבוך ווערט געגרייט דורך ראובן רובינשטיין און פרוי מרים מאַנסדאָרף, דער אלמנה, אין אויפטרעג פון אַ קאָמיטעט אין דרום-אַפריקע.
- יואל מאַסטבוים (*)
  - לייב מאַרגנטוי — לירישער און סאַציאַלער דיכטער. נייער עולה פון פוילן, 1957.
  - י. ד. מיטלפונקט (*)
  - גיטל מייזל (*)
  - הערש מענדל — זשורנאַליסט אויף פּאָליטישע טעמעס. געוועזן אַמאַל אַקטיוו אין לינקע קרייזן. זיינע גוט דאָקומענטירטע און אינפאָרמירטע אַרטיקלען דערשיינען אין יידיש און אויך אין דער העברעישער איבער-זעצונג אין „דבר“. פּראָטאַטיפ פון ביאָגראַפישן ראַמאַן פון משה גראַסמאַן „ווידוי פון אַ רעוואָלוציאָנער“.
  - ישראל מערעמינסקי-מרום — זשורנאַליסט אויף פּועלי-ציוניסטישע טעמעס. געבוירן 1891 אין סלאָנים, זינט 1923 אין לאַנד.
  - ב. מרדכי — דיכטער. געשריבן יידיש, אַרויסגעגעבן זאַמלונגען. איצט שרייבט ער נאָר אין עברית. וווינט אין תל אביב.
  - מלך נוי (ניישטאַט) — געבוירן אין יאָר 1895 אין ראַדאַמישל, גאַליציע. זינט 1925 אין ארץ ישראל. זשורנאַליסט. מחבר פון פאַרנעמיקן ווערק וועגן אויפשטאַנד אין וואַרשעווער געטאָ „חורבן און אויפבויו“, געשריבן און געדרוקט אין יידיש. אויך אין עברית.
  - יוסף בן יואל ניימאַן — פעלעטאַנען וועגן טשיקאַווע תל אביבער טיפן, מיט אַסך בעלעטריסטישן טאַלענט געשריבן, גוט אבסערווירט. הומאַר. ישראלדיקע יידיש-אידיאַמען. שרייבט בעיקר אין די „לעצטע נייעס“. געבוירן אין יאָר 1905 אין וואַרשע, זינט 1932 אין לאַנד.
  - י. מ. ניימאַן (*)
  - נ. י. ניר-ראפאלקעס — געבוירן אין וואַרשע אין יאָר 1884, זינט 1925 אין ארץ ישראל. פּועלי ציוניסטישער פּאָליטיקער. פיל יאָרן וויצע-פאַרזיצער פון דער כנסת. ווערק צו דער געשיכטע פון יידן אין רוסלאַנד, געשיכטע פון סאַציאַליזם און מעמואַרן-ווערק. לרוב אין יידיש. באַטייליקט זיך אין פיל צייטונגען און צייטשריפטן.
  - שמעון סאַמעט — העברעישער זשורנאַליסט. דרוקט פון צייט צו צייט פאַרנעמיקע סעריעס רעפּאָרטאַזשן פון גרויסע ריזעס אין דער יידישער פּרעסע. בעיקר אין „פאַרווערטס“ : צו. אַנד. „הינטערן רויטן פאַרהאַנג“.

- (דב סדן *)
- אברהם סוצקעווער *
- משה סטאַווסקי *
- יהויכין סטוטשעווסקי — עסייען וועגן מוזיק אין מדינת ישראל און יידישער מוזיק.
- זוסמאַן סעגאַלאָוויטש — האָט פון יאָר 1939 ביז דעם יאָר 1948 געוויינט אין תל אביב, זיך גוט אַקלימאַטיזירט און באַפריינדעט, מיטגעאַרבעט אין דער עברית-פרעסע (די זאַכן זענען געוואָרן איבערגעזעצט), אויך דאָ געוונען ווידער זיין אויסנאַמלעך גרויסן לייענער־קרייז, דאָ געשריבן זיינע לידער־ביכער, וואָס האָבן אים געגעבן דעם שם פון גרויסן מקונן. געקומען קיין אַמעריקע צום יידישן קולטור קאָנגרעס, האַרבסט 1948, קראַנק געוואָרן און אין ניו יאָרק געשטאַרבן דעם 19טן פעברואַר 1949.
- חיה עלבוים דאַרעמבוס — האָט אויפגעשריבן אַ בוך „אויף דער אַרשיער זייט“ — אירע איבערלעבונגען אין די יאָרן פון דריטן חורבן אין פּוילן. דאָס ווערק האָט זיך פריער געדרוקט אין המשכים אין די „לעצטע נייעס“ און האָט ממש פאַרוונדערט די פיל טויזנטער לייענער — און נישט ווייניקער אויך די לייענער־שרייבער — מיט דער פשטות און דאָך קינסטלערישער קריסטאַליזירונג פון די שילדערונגען. אויך דאָס לשון איז רייך, אויסגעשפּראַכן ליטעראַריש, פול מיט פּויליש־יידישן אידיאָם. דאָס ווערק איז אי דאָקומענט און אין דער זעלבער צייט ליטעראַטור מיט אַ דויערנדיקן ווערט. דאָס בוך, דערשינען אין פאַרלאַג „לעצטע נייעס“ אין יאָר 1957, מיט אַ פאַרוואָרט פון מ. צאַנין (372 זייטן) האָט באַלד געהאַט שטאַרק פּאָזיטיווע אַפרופן אין דער יידישער וועלט־פרעסע.
- שמעון ערנסט — שרייבער וועגן ביכער און מחברים, ביבליאָגראַף. שרייבט העברעיִש און יידיש. זיינע אַרטיקלען דערשיינען אַפט אין דער יידישער וועלט־פרעסע. געבוירן אין פּוילן אין יאָר 1898. זינט 1912 אין לאַנד. ביבליאָטעקער אין דער שטאַט־ביבליאָטעק אין תל אביב.
- משה ערעם — פּובליציסט אויף פּאָליטישע טעמעס. געזעלשאַפטלעכער טוער. אַריענטאַציע: מפ"ם. שרייבט אין יידיש און אין העברעיִש. ספּעציאַליסט פון אַראַבישע פּראָבלעמען אין מדינת ישראל.
- דר. נתן עק — פּובליציסט, שרייבט לעצטנס פאַרשונוגען אויפן געביט פון דריטן חורבן. אַ דאַנק אים זענען דאָס ערשטע מאָל דערשינען אין בוכפאַרם די פּופצן לידער פון דעם קדוש יצחק קאַצענעלסאָן א. ט., דאָס ליד פון אויסגעהרגעטן יידישן פּאָלק“.

- ישעיהו עשני — שטאַמט פון קראַקע. ווױנט אין צפת און באַשרייבט די שטאַט פון מקובלים אין עברית-צייטונגען און אין „לעצטע נײַעס“. שרייבט מיט אומאויסשעפלעכען ענטוויאָזם וועגן דעם נעכטן, אָבער אויך היינט פון צפת.
- ריקודה פּאַטאַש *
- יצחק פּאַנער *
- לוי פּאַפּיערניקאָוו — דרוקט רעאַליסטישע דערציילונגען אין די צײַטונגען.
- יוסף פּאַפּיערניקאָוו *
- יחיאל מאיר פּאַקענטרעגער — געבוירן 1914 אין קאַליש, נאָכן חורבן געקומען אין לאַנד אַרײַן. לירישע לידער און קליינע דערציילונגען אין פּאַלקסטימלעכן טאָן.
- איטע פּופּקאָ — דיכטערין. נאַציאָנאַלע מאַטיוון, ליריש-קאַנטעמפּלאַ-טיווע. פּאַרם: מאַדערניסטיש. איר לידער-זאַמלונג רופט זיך „מײן ניגון פון ליבשאַפט און טרויער“. געוויינט יאַרן אין קאַנאַדע. שפּעטער אין די שטאַטן און זינט דעם יאַר 1951 אין מדינת ישראל. געוויינט אַ צײַטלאַנג אין באר שבע. איז פון פּאָך אַ פּאַרמאַצעווטיין.
- דר. אליהו פּורת — קאַמענטאַטאָר פון אינטערנאַציאָנאַלע פּאַליטישע פּראָבלעמען אין שייכות מיט מדינת ישראל. שרייבט עברית און יידיש.
- דוד פּינסקי *
- אליעזר פּינעס *
- דן פּינעס — דיכטער אין עברית, פּובליציסט אין עברית און יידיש. רעדאַקטאָר פון דער איינציקער אין לאַנד, געפּינטלעך טאַג-צײַטונג „אמר“. פּרעזידענט פון דער אגודת העתונאים. געבוירן אין וואַרשע — 1900.
- יעקב פּעטערזייל — זשורנאַליסט, פּועלי ציוניסטישע טעמעס. געשטאַרבן פּלוצלונג און יונגערהײט אין ירושלים אין יאַר 1955. רעדאַגירט וויכטיקע פּאַרטייאישע פּובליציסטישע זאַמלונגען.
- חיים ישראל פּערל — שטאַמט פון מאַרמאַראַש, פון די סלאַוואַקיש-אונגאַרישע יידן, וואָס רעדן אַן אייגנאַרטיקן יידיש-דיאַלעקט. באַשרײַ-בונגען פון יידישן שטעטל פון זײַן היימישער געגנט. אַרויסגעגעבן אַ יזכור-בוך אין יידיש, און טיילווייז עברית: פּאַרלאַשענע ליכט אין מאַר-מאַראַש. 96 זײַטן. תל אביב — 1957.
- יצחק פּערלאָוו *

- יוסף פערלמאן — שטאַמט פון וואַרשע, ברודער פון באַקאַנטן זשורנאַליסט אשר פערלמאן, וואָס איז על פי נס ניצול געוואָרן פון פאַרלענדונג, כאַטש פאַרשיקט אין רוסלאַנד אין די יאָרן פון פאַרשטומונג און אויסראַטונג פון יידיש און יידישע שעפער. יוסף פערלמאַנס היים איז זינט יאַרצענדלינקער די היים פון אַלע יידיש-שרייבער אין מדינת ישראל. אַליין שרייבט ער זעלטן. אין אַ גרויסער מאָס, אַ דאַנק יוסף פערלמאַנס אומדערמידלעכע חברשאַפט, האָט דער פאַריין פון יידישע שרייבער אין תל אביב זינט 1955 — נאָך 25 יאָרן נע ונד — אַן אייגענעם לאַקאַל אויף רחוב דב הוז 25.
- יוסף פערלשטיין — געבוירן אין יאָר 1913 אין דאַמבראַוויץ. זינט 1953 אין לאַנד. שרייבט לירישע לידער און רעאַליסטישע ראַמאַנען. זשורנאַליסט. פעדאַגאָגישע אויסבילדונג אין ווילנע. מיטאַרבעטער פון די „לעצטע גייעס“.
- דר. אהרן פּרץ *
- יוסף פאַלק *
- א. מ. פוקס *
- מרדכי פוקס — זשורנאַליסט, רעפּאָרטער, אינטערוויער פון טוריסטן אין מדינת ישראל. שטענדיקער מיטאַרבעטער פון די „לעצטע גייעס“.
- רחל פייגענבערג *
- אלימלך פיינזילבער — געבוירן אין יאָר 1895, אין קאַלביעל ביי וואַרשע. מחבר פון בוך זכרונות פון שעדלעץ „אויף די חורבות פון מיין היים“. דאָס בוך איז אַסך רעצענזירט געוואָרן אין דער יידישער וועלט-פרעסע. זינט נאָך די יאָרן פון דריטן חורבן אין לאַנד. וויינט אין גבעת רמבם ביי ת. א.
- יעקב פּיכמאַן *
- דר. ז. פ. פינקעלשטיין — אַדוואַקאַט, געזעלשאַפטלעכער טוער און זשורנאַליסט אין פּויליש, דייטש, יידיש. געבוירן 1886 אין לעמבערג. געוויינט יאָרן אין ווין. זינט 1938 אין ירושלים. שרייבט אויף ליטע-ראַרישע טעמעס און אויך זכרונות פון יידישן קולטור-לעבן אין גאַליציע פון פאַר 1914.
- רחל פּישמאַן — מיטגליד פון דער גרופע „יונג ישראל“ — געבוירן אין פּילאַדעלפיע און אין 1954, צו אירע 19 געקומען אין לאַנד. קיבוץ בית אלפא, עמק, כדאי איבערצוזוהן: געבוירן אין אַמעריקע, אַנגעהויבן דרוקן אירע יידישע לידער אין מדינת ישראל. איר לשון איז רייך.

באַזונדערס פאַרווונדערן די פיל סלאַוויזמען... די פאַרם פון אירע לידער שטאַרק מאַדערן. דער אינהאַלט — לאַנדשאַפט, קאַנטעמפלאַציע, אינדי-ווידועלע איבערלעבונג. אַט איז אַ פראַגמענט פון דער לידער־סעריע „קטיף“ (מאַראַנצן־רייסן):

שוין שווערע די הענט פון אַזויפיל פערפעקטע פירות־רייסן.
און איבערזאָט דאָס אויג מיט איבערשפע.
די פּיאַטעס פון מיינע פיס חלומען ביינאַכט
ווי עס דריקט זיי לייטער־טרעפל.
דער לייטער ציט זיך צווישן צווייגן, געדיכט מיט פרוכט.
איך וויג זיך מיט לייטער,
זאָק אויפן אַקסל.
איך וויג זיך אין שלאָף
און עס חלומען מיינע פּיאַטעס נאָר פון לייטערס.

- עובדיה פעלד — געבוירן אין יאָר 1917 אין לובלין, מלחמה־יאָרן אין רוסלאַנד, זינט 1946 — דייטשלאַנד, זינט 1951 אין לאַנד, זשורנאַליסט. קאָמענטאַטאָר פון וועלט־פּאָליטישע פראַבלעמען, פראַבלעמען פון מדינת ישראל אין די רעמען פון דער וועלט־פּאָליטיק. שטענדיקער מיטאַר-בעטער פון די „לעצטע נייעס“.
- ד. א. פרידמאַן — ליטעראַרישע עסייען אין עברית און אין יידיש.
- יעקב פרידמאַן (*)
- פעסיע פריינקעל־זאַלצמאַן — פאַרפאַסערין פון בוך זכרונות פון די יאָרן פון דריטן חורבן אין לאַטוויע „העפטלינג נומער 94771“. מערערע יאָרן געווינט אין מדינת ישראל; ירושלים און תל אביב. זינט 1956 אין מעקסיקע.
- בן ציון צאַנגען. — געבוירן אין יאָר 1901 אין ראַזוואַדאָוו, גאַליציע. זינט 1920 אין לאַנד. אינטערוויען, ליטעראַרישע אַרטיקלען, באַזונדערס וועגן טעאַטער. געשריבן אין פּויליש, עברית און אַסך אין יידיש. געשטאַרבן דעם 24־טן פעברואַר 1955 אין תל אביב.
- מרדכי צאַנין (*)
- ברוך צוקערמאַן — באַרימטער פּוילישער ציוניסטישער טעאַרעטיקער, נאַציאָנאַלער עסייאַיסט, מעמואַריסט. לאַנגיאַריקער רעדאַקטאָר. צו זיינע זיבעציק, אין יאָר 1956, זיך באַזעצט אין ירושלים. געשריבן בעיקר אין יידיש. די לענגסטע יאָרן פון לעבן געווינט אין אַמעריקע.

- א. צינצינאָטוס — געבוירן 1895 אין זגעזש. יאָרן פון דריטן חורבן אין רוסלאַנד. זשורנאַליסט.
- אהרן צפנת — געבוירן אין יאָר 1900 אין קאַרטוז בערעזע. לערער אין צישאַ-שולן, שפעטער שטענדיקער מיטאַרבעטער אין „היינט“, וואַרשע. יאָרן פון דריטן חורבן — אין רוסלאַנד, 1945-1947 — פוילן. 1947-1949 — פאַריז. זינט דעמאָלט אין לאַנד. שטאַרק פּראָדוקטיוו אין יידיש און אין עברית — אויך אונטער מערערע פּסעוּדאָנימען. מיטאַרבעטער פון קול ציון לגולה. לידער, דערציילונגען, עסייען, ריזע-באַשרייבונגען, באַשרייבונגען פון מדינת ישראל „שפּאַצירן איבערן לאַנד“, דערשיינען סיסטעמאַטיש אין „צאַנינס אילוסטרירטע וועלט“ — וואַכנשריפט. איבער-זעצט פון יידיש אין עברית און וויצע ווערזא. זיין ספּעציאַליטעט איז די הומאַריסטישע מעשה, דאָס סאַטירישע ליד, דער עלעגאַנטער ווערטער-קאַלאַמבור און גאָר באַזונדערס איז ער אַ דיכטער און שרייבער פאַר קינדער. אַרויסגעגעבן און גרייט נייע זאַמלונגען אין יידיש און עברית. צווישן די פּאָזיטיווע אַפרופן וועגן אהרן צפנת'עס שריפטן איז דאָ אַן אַפרוף פון ח. נ. ביאַליק.
- משה קאַגאַנאָוויטש *
- אבא קאָוונער — געבוירן אין יאָר 1918 אין סעוואַסטאָפּאָל; יאָרן פון דריטן חורבן אין דער פאַרטיזאַנקע. נאָך דער מלחמה געקומען אין לאַנד און מיטגעמאַכט אַקטיוו די מלחמת השחרור. שרייבט לידער און אויטאָביאָגראַפישע ראַמאַנען פון די יאָרן פון קאַמף און שפעטער: אויפבויו פון די פאַרטיפּטסטע דיכטער און שרייבער אויף די דערמאַנטע טעמעס. יידיש שרייבט ער זעלטענער און ווייניקער ווי עברית. טעמעס — די זעלבע.
- אליעזר קאליר *
- מנחם קאָפּעליוק — העברעישער שרייבער. אין יידיש: עסייען וועגן דער נייער אַראַבישער ליטעראַטור.
- ברכה קאָפּשטיין *
- מעינקע קאַץ *
- קאַ. צעטניק *
- ב. קאַראַלניק — זשורנאַליסט, קאַרעספּאַנדענט פון ירושלים פאַר אויסלענדישע יידישע צייטונגען.
- דר. עזריאל קאַרלעבאַך (קרליבך) *
- אברהם קאַרפּינאָוויטש *

- רבקה קוויאַטקאווסקי־פּינחסיק *
- לייב קופּערשמידט — לירישער און סאַציאַלער דיכטער און דערציילער. נייער עולה פון פּוילן — 1957.
- דוד קלינגהאַפּער *
- לעאַ קעניג *
- יעקב קענער — זשורנאַליסט, פּועלי ציוניסטישער יוגנט פּירער. אַרויס־געגעבן צו. אַנד. אַ ווערק זכּרונות. לאַנגע יאָרן אין ארץ ישראל. שטאַמט פון גאַליציע. געשטאַרבן צו זיינע 70 דעם 23טן אָקטאָבער 1951 אין תּל אביב.
- דר. יוסף קערמיש — שטאַמט פון פּוילן. פּאַרטיזאַנער אין די יאָרן פון חורבן. שרייבט היסטאָרישע פּאַרשונגען. מיטאַרבעטער אין יד ושם אין ירושלים. אַרויסגעגעבן ביכער וועגן וואַרשעווער געטאָ־אויפּשטאַנד.
- רחל קראַמף — דיכטערין. שטאַמט פון וואַרשע. אין דער אַנטאַלאָגיע „דאָס ליד איז געבליבן“ (פון בינעם העלער), אַן אויסקלייב פון לידער פון די אומגעקומענע יידישע דיכטער אין פּוילן, דערשיינט רחל קראַמף טעותדיק צווישן די פּאַרפייניקטע. האָט פאַר דער מלחמה אַרויסגעגעבן אַ זאַמלונג פון אירע לידער.
- דר. יוסף קרוק *
- געצל קרעסל — שריפטשטעלער און ביבליאָגראַף אין העברעיש און יידיש. וויכטיגע פּאַרש־אַרבעטן אויף געביט פון דער ליטעראַטור, דער־שיגען אין דער „גאַלדענער קייט“. אַרבעטן צו דער געשיכטע פון דער פּרעסע ביי יידן.
- חיים ראַבינאָן *
- אהרן ראובני — (שימשעלעוויטש — ברודער פון פּרעזידענט יצחק בן צבי) — געבוירן אין יאָר 1886 אין פּאַלאָווע. פיל צענדלינקער יאָרן אין לאַנד. פון די סאַליד־טאַלענטירטע רעאַליסטישע דערציילערס אין יידיש און עברית. עטלעכע פון זיינע דערציילונגען־זאַמלונגען זענען מיט יאָרן צוריק דערשינען אין יידיש. איצט פאַרנומען מיט איבערזעצן קאַפיטאַלע ווערק פון אייראָפּעישע שפּראַכן אויף עברית. וווינט אין ירושלים. זיינע ביכער אין יידיש זענען דערשינען אין ירושלים שוין אין יאָר 1914.
- מלך ראָוויטש *
- י. ח. ראַוויצקי — אַדעס, 1859 אָדעס, 1944 געשטאַרבן אין תּל אביב. זאַמלונג פון יידישע וויצן — צוזאַמען מיט ח. נ. ביאַליק אַרויסגעגעבן.

- מנחם מענדל ראזענבאום — מעמוארן פון אַ רעוואָלוציאָנער. פיל יאָרן געלעבט און געאַרבעט אין ארץ ישראל. דאָ געשריבן זיין לעבנס־ווערק. געוועזן אין אַ קיבוץ. געשטאַרבן אין טיפּן עלטער דעם 10טן אַפּריל 1954.
- שלום ראָזענפעלד — באַקאַנטער העברעיִשער זשורנאַליסט. זינט יאָרן איינער פון די „פּאַרוערטס“ קאַרעספּאַנדענטן פון מדינת ישראל.
- לייב ראַכמאַן *
- נחמן ראָפּפּ — מאָדערניסטישער דיכטער. נייגונג צו דער גראַטעסקע. וווינט אין הרצליה.
- פּועה ראַקאוּסקאַ — געזעלשאַפטלעכע טוערין — געבוירן אין יאָר 1865. געשטאַרבן צו אירע 80 אין ירושלים, נאָך אַפּזיין צענדליקער יאָרן אין לאַנד. דאָ געשריבן איר לעבנס־ווערק אין ייִדיש „זכּרונות פון אַ ייִדישער רעוואָלוציאָנערין“, דערשינען אין פּאַרלאַג פון פּוילישן יידנטום אין בוענאַס־אירעס.
- דר. ישראל רובין *
- אליעזר רובינשטיין — זשורנאַליסט אין ייִדיש און אין עברית. פעלע־טאַנע. מיטאַרבעטער אין די „לעצטע נייעס“. איבערזעצער פון עברית אויף ייִדיש. איבערגעזעצט פאַרן ניו יאָרקער פּאַרלאַג „דער קוואַל“ (ישראל לאַנדאָן) ש. י. עגנוּ׳ס „סיפור פשוט“.
- ראובן רובינשטיין *
- משה רוּן־דאַנציקערקראַן *
- רבקה רוס — דערציילערין. רעאַליסטישע בילדער פון טעגלעכן לעבן. האָט פּריער געווינט — 1937-1949 — אין אַרגענטינע, פון דעמאָלט אין מדינת ישראל. אַרויסגעגעבן זאַמלונגען פון אירע נאָוועלן. שרייבט אויך דערציילונגען פון נייעם ישראלדיקן שטעטל־שטייגער. וווינט אין כּפר סירקין ביי פתח תקוה. פרעמירט אויף אַ דערציילונגען־קאַנקורס פון די „לעצטע נייעס“.
- א. ריוועס *
- ישראל ריטאַוו — זשורנאַליסט.
- אַנשל רייס — געבוירן 1886 אין יאַראַסלאָוו, גאַליציע. זינט 1925 אין ארץ ישראל. פּועל־ציניסטישע פּאַליטישע טעמעס. שרייבט אויך אין אַנדערע שפּראַכן.
- יצחק רימון — זשורנאַליסט. קאַרעספּאַנדענט פון מדינת ישראל צו אַ גאַנצער רייע טאַג־ציטונגען אין ייִדיש אין איראַפּע, צפּון־ און דרום־

אַמעריקע. גוט אינפאַרמירט, גוטער לייענבאַרער סטיל. שוין זינט יאָרן איינער פון די פּאָפּולערסטע ישראל-קאַרעספּאַנדענטן אין דער יידישער וועלט-פרעסע.

- אברהם רינצלער *
- אברהם רעגעלסאָן — געבוירן אין 1897 אין אַ שטעטל ביי מינסק, אַמעריקאַניש-דערצויגן. זינט אַ יאַרצענדלינק אין מדינת ישראל. באַרימטער העברעיִשער דיכטער. האָט יאָרן לאַנג געשריבן ליטעראַריש-קריטישע עסייען פאַר יידישע צייטונגען אין ניו יאָרק. אָפט איבער-געזעצט זיינע אייגענע לידער אויף יידיש. איבערזעצט אַסך פון יידיש אויף העברעיִש.
- אייזיק רעמבאָ — זשורנאַליסט. פּאָליטישע טעמעס. אַרטיקלען וועגן פּראַקטישע פּראַבלעמען פון לאַנד. שרייבט יידיש און עברית.
- יעקב צבי שאַרגעל *
- ק. שבתאי — זשורנאַליסט, פּובליציסט אין העברעיִש און אין יידיש. מיטאַרבעטער פון „דבר“, און צייטונגען און צייטשריפטן אין יידיש. מיטאַרבעטער פון דער „גאַלדענער קייט“. רעפּאָרטאַזשן-סעריעס אין יידישע וועלט-צייטונגען: מדינת ישראל — טאָג אין און טאָג אויס. גרינטלעכע, דאַקומענטירטע פאַרשונגען אויף אַקטועלע טעמעס. צו דער-מאַנען „מידת הדין און מידת הרחמים — וועגן עולים לינקע טוער“, „גאַלדענע קייט“, נומער 28. ווינט אין בית דגן.
- חיים שורער — רעדאַקטאָר אין „דבר“. באַקאַנטער זשורנאַליסט. האָט געשריבן און שרייבט אויך יידיש. צו דערמאַנען זיין סעריע אַרטיקלען וועגן אַ רייזע איבער רוסלאַנד — 1956, געשריבן אין העברעיִש און אין יידיש. געבוירן אין יאָר 1895 אין אַבאָדאַווקע, רוסלאַנד. זינט 1913 אין ארץ ישראל.
- זלמן שזר *
- יעקב שטאַל — דיכטער. שרייבט שטאַרק מאַדערניסטיש. אין יאָר 1936 דערשינען אַ זאַמלונג פון זיינע לידער אין ארץ ישראל. באַלאַנגט צו די ערשטע גרופּן יידיש-שרייבער אין לאַנד. אָט איז אַ קורץ ליד זיינס „דער וואַלד“:

אויסגעצוואַגן איז דער וואַלד פון רעגן און פון ווינט.
 מיטן וואַלד צוזאַמען בין איך ווינטערדיק צעגרינט.
 זאָגט אַ שוואַלב: גוט מאַרגן! כּהאַב פאַר דיר אַ סוד:
 ווו עס וווינטן פייגל — דאָרט וווינט אויכעט גאָט!

- די צעגרינטקייט פון וועלדער דווקא ווינטערצייט — איז אַ כאַראַק־טעריסטיק פון דער ארץ ישראלדיקער לאַנדשאַפֿט.
- א. ש. שטיין — שרייבט עברית און יידיש — דערצייילונגען און פובלי־ציסטיק. מיטאַרבעטער פון „דבר“. איבערזעצט אַסך פון יידיש. אין זיינע עסייען קומט בולט צום אויסדרוק זיין פּאַזיטיווע באַציאונג צו דער יידישער ליטעראַטור און זיין שטאַרקע באַלעזונקייט אין איר. אַרויס־געגעבן מערערע ראַמאַנען אין עברית.
  - מ. ב. שטיין — זיין אמתער נאָמען: באַרענשטיין. שטאַמט פון רבישן ייחוס אין פּוילן. דיכטונגען און דראַמעס. דערשינען אין בוכפּאַרם אין פּוילן. וווינט אין תל אביב.
  - רבקה שטיינבאַרג — אלמנה נאָך דעם גרויסן יידישן פּאַבליסט אליעזר שטיינבאַרג. געקומען אין לאַנד אַרײַן נאָך אַ לאַנגער אינטערנירונג אין לאַגער קפּריסין. אַ דאַנק איר פּיעטעט און ענערגיע דערשיינען כּסדר אויסגאַבעס אין יידיש און אין עברית פון דעם אומשטאַרביקן ליטע־ראַישן אוצר פון שטיינבאַרג.
  - יעקב שטיינבערג — באַרימטער העברעיִשער און יידישער לירישער דיכטער. געבוירן אין רוסלאַנד אין יאָר 1886 — געשטאַרבן אין ארץ ישראל אין יאָר 1947.
  - יוסף שטשאַווינסקי — געבוירן אין אַ שטעטל ביי לאַדזש אין יאָר 1904. געוועזן זשורנאַליסטיש טעטיק אין וואַרשע. זינט 1947 אין לאַנד. זשורנאַליסט. געשריבן אויך לידער און דערצייילונגען. וווינט אין הדר יוסף.
  - אליעזר שטיינמאַן *
  - שלמה שידלאַווסקי — געבוירן אין וואַרשע אין יאָר 1914. פּריער זשורנאַליסטיש טעטיק אין וואַרשע. זינט 1949 אין מדינת ישראל. שרייבט בעיקר הומאַריסטישע פעלעטאַנען. אויך פאַרן ראַדיאָ.
  - יהושע שלייען — געבוירן אין יאָר 1894 אין דרוזשקאַפּאַליע, וואַלין. איבערגעלעבט דעם דריטן חורבן פאַרשטעלט פאַר אַ גלח. יאָרן געווינט אין לעמבערג. זיך באַשעפּטיקט מיט העברעיִש־לערעריי. אַרטיקלען און אויך אַ בוך וועגן זיינע איבערלעבונגען אין צווייטן וועלט־קריג. זינט 1949 אין מדינת ישראל.
  - אריה שמרי *
  - שלמה שנהוד *
  - זלמן שניאור *

- פראַפעסאָר דר. פישל שניאורסאָן — באַרימטער פעדאָגאָג און פסיכאָלאָג. ראַמאַנען און עסייען־זאַמלונגען אין יידיש און אין עברית. וווינט אין ירושלים. זע אויך „מיין לעקסיקאָן“ — באַנד 1, זייטן 267-269.
  - אפרים שעדלעצקי — זשורנאַליסט, באַשרייבונגען פון די איבערלעבונגען אין די יאָרן פון דריטן חורבן. באַשעפטיקט אין קול ציון לגולה אין יידיש. וווינט אין ירושלים. סעריעס אַרטיקלען און קאָרעספּאָנדענצן אין דער יידישער וועלט־פרעסע.
  - ישעיהו שפיגל *
  - יוסף שפּרינצאק *
  - ש. ז. שרגאי *
  - אפרים שרייער — 1911 — געבוירן אין טאַלאַמאַטש, גאַליציע. זינט 1930 אין וואַרשע. 1939 איז דאָרט דערשינען זיינס אַ בוך — עס איז געוועזן דאָס לעצטע יידישע בוך פאַר דער צווייטער וועלט־מלחמה אין פּוילן. נאָך דער מלחמה — אין דייטשלאַנד, ווו עס איז דערשינען זיין זאַמלונג עסייען „פּראָבלעמען פון קינסטלערישן שאַפן“. זינט 1950 אין מדינת ישראל. שרייבט קריטיק, פּובליציסטיק — באַזונדערס מעדי־טאַציעס וועגן דער טעאַטער־קונסט און דראַמע. גוטער רעדנער.
-

זוכצעמל צו דער „אלף בית רשימה“

• • •

זייט		זייט	
473	דר. נ. מ. געלבער	469	יהודה אבידע
473	חיים געלער	469	י. אבישוב
473	חיהלע גראבער	469	י. ד. אבראמסקי
473	שלמה גראדזענסקי	469	שלום אדלער-רודעל
473	מאיר גראסמאן	469	עמנואל אולסבנגר
473	יצחק גרודבערג	469	וואָלף הערש איוואן
473	נח גריס	470	דוד איידלמאן
474	דר. יחיאל האלפערן	470	י. אייענבערג
474	מאיר האלפערן	470	שמחה אייען
474	יוסף הייבלום	470	משה אינדעלמאן-ינון
474	פאלק היילפערין	470	דר. חיים אלבוים
474	שמואל וואלקאוויטש	470	אליעזר אלעי
475	הערש זואסער	470	ז. י. אנכי
475	שלמה ווארזאגער	470	דר. יוחנן באדער
475	דר. מיכאל ווייכערט	471	נתן באלעל
475	גבריאל ווייסמאן	471	רבקה באסמאן
475	פערל זויסענבערג	471	אברהם באראבאן
475	ש. ווינינגער	471	לייבל ביין
475	שפרה ווערבער	471	דר. נחמן בלומענטאל
476	ד. זאקאליק	471	אברהם בליי-צפורי
476	צדוק זאקאליק	471	דוד בן גוריון
476	גד זאקליקאווסקי	472	יצחק בן צבי
476	דוד ישעיהו זילבערבוש	472	ש. בן ציון
476	צבי זילבערבערג	472	דר. הערצל בערגער
476	פרידע זרובבל	472	תנחום בערמאן
476	לייבל חן	472	דר. לעאן בערנשטיין
477	ש. (סאשא) טאפ	472	יצחק בראט
477	אפרים טויבנהויז	472	גוטע גוטערמאן
477	זיגמונט טורקאוו	472	משה גורין
477	הרב שלום טרייסטמאן	473	ריקלע גלעזער

זייט	זייט
איטע פּופּקא 482	ב. יאושזאן 477
דר. אליהו פורת 482	אליהו יאנעס 477
דן פינעס 482	מארק יארבלום 477
יעקב פעטערזייל 482	לייב יפה 478
חיים ישראל פערל 482	מ. א. כוכב 478
יוסף פערלמאן 483	בן ציון כץ 478
יוסף פערלשטיין 483	יצחק לודען 478
מרדכי פוקס 483	דוד לוצקי 478
אלימלך פיינזילבער 483	יהודה ליס 478
דר. ז. פ. פינקעלשטיין 483	מרדכי לייב ליפשיץ 478
רחל פישמאן 483	יצחק לעוו 479
עובדיה פעלד 484	דר. שמריהו לעווין 479
ד. א. פרידמאן 484	אברהם לעווינסאן 479
פעסיע פריינקעל־זאלצמאן 484	חווה לעווקאוויטש 479
בן ציון צאנגען 484	קאדיע מאלאדאווסקי 479
ברוך צוקערמאן 484	יעקב מאנסדארף 479
א. צינצינאטוס 485	לייב מארגנטוי 480
אהרן צפנת 485	הערש מענדל 480
אבא קאוונער 485	ישראל מערעמינסקי־מרום 480
מנחם קאפעליוק 485	ב. מרדכי 480
ב. קאראלניק 485	מלך נוי 480
לייב קופערשמידט 486	יוסף בן יואל ניימאן 480
יעקב קענער 486	נ. י. ניר־ראפאלקעס 480
דר. יוסף קערמיש 486	שמעון סאמעט 480
רחל קראמף 486	יהויכין סטוטשעווסקי 481
געצל קרעסל 486	ז. סעגאלאוויטש 481
אהרן ראובני 486	חיה עלבוים־דארעמבוס 481
י. ח. ראוויניצקי 486	דר. נתן עק 481
מנחם מענדל ראזענבאום 487	שמעון ערנסט 481
שלום ראזענפעלד 487	משה ערעם 481
נחמן ראפף 487	ישעיהו עשני 482
פועה ראקאווסקא 487	לוי פאפיערניקאווי 482
אליעזר רובינשטיין 487	יחיאל מאיר פאקענטרעגער 482

זייט	זייט
מ. ב. שטיין 489	רבקה רוס 487
רבקה שטיינבארג 489	ישראל ריטאוו 487
יעקב שטיינבערג 489	אנשל רייס 487
יוסף שטשאוונינסקי 489	יצחק רימון 487
שלמה שידלאווסקי 489	אברהם רעגעלסאן 488
יהושע שלייען 489	אייזיק רעמבא 488
פישל שניאורסאן 490	ק. שבתאי 488
אפרים שעדלעצקי 490	חיים שורער 488
אפרים שרייער 490	יעקב שטאל 488
	א. ש. שטיין 489

* * *

פון זעלבן מחבר :

- 1912 אויף דער שוועל ... / יוגנט־פּאָעזיעס / — — — — — לעמבערג
- 1917 רואינעגראָז / לידער / — — — — — ווין
- 1919 שפינאָזא / פּאָעמע / — — — — — ווין
- 1921 צווייטע, פּאַרענדערטע אויסגאַבע — — — — — ווין
- 1921 נאַקעטע לידער — — — — — ווין
- 1922 דער קרן פון אַלע מיינע לידער / אױטאָ־אַנטאָלאָגיע / — — — — — וואַרשע
- 1924 פּרעהיסטאָרישע אַנדשאַפטן / פּאָעמעס און באַלאַדן / — — — — — וואַרשע
- 1924 צו דער יידישער יוגנט / עסיי / — — — — — וואַרשע
- 1929 בלוט אויף דער פּאַן / סאַציאַלע דראַמע / — — — — — ווילנע
- 1929 די פיר זייטן פון מײן וועלט / פיר געזאַנגען / — — — — — ווילנע
- 1931 ווייב און מאַן / דריי דראַמעס / — — — — — וואַרשע
- 1937 קאַנטינענטן און אַקעאַצען / לידער, באַלאַדן, פּאָעמעס / — — — — — וואַרשע
- 1937 איבער אויסטראַליע / רייזע־באַשרייבונגען / — — — — — וואַרשע
- 1940 לידער און באַלאַדן פון די לעצטע דריי־פיר יאָר — — — — — מעקסיקע
- 1945 מײן לעקסיקאָן / יידישע בעלעטריסטן אין פּוילן / — — — — — מאַנטרעאַל
- 1946 67 לידער — — — — — בוענאָס־אַירעס
- 1947 מײן לעקסיקאָן / יידישע פּובליציסטן אין פּוילן / — — — — — מאַנטרעאַל
- 1949 איינעמס יידישע מחשבות / עסייען / — — — — — בוענאָס־אַירעס
- די קרוינג פון אַ יונגן יידישן דיכטער אין אַמעריקע / פּאָעמע /
- 1953 ניו יאָרק
- 1954 די לידער פון מיינע לידער / אַ כינוס פון דרייצן זאַמלונגען / מאַנטרעאַל
- מ. ראַױטש־ביבליאָגראַפיע / צונויפגעשטעלט פון יעפּים ישורין
- 1954 דערגענצט פון וו. אַסט־רעגער / — — — — — מאַנטרעאַל

פון דעם מחברס מאמען :

הינדע בערגנער — אין די לאַנגע ווינטערנעכט / משפּחה־זכרונות / אַרויסגעגעבן פון די דריי זין :

משה הררי — 1892-1921.

הערץ בערגנער,

מ. ראַױטש — — — — — מאַנטרעאַל 1946

